Enis Omerović

GENOCID NAD BOŠNJACIMA

Međunarodnopravna analiza

GENOCID NAD BOŠNJACIMA
Međunarodnopravna analiza

Edicija
BEHAR

Nakladnik
Bošnjaci zajedno! – Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Hrvatskoj

Za nakladnika
Bermin Meškić

Recenzenti
prof. dr. Vedad Gurda
prof. dr. Ajdin Huseinspahić
doc. dr. Sedad Dedić

Glavni urednik
Filip Mursel Begović

Izvršni urednik
Mahir Sokolija

Projekt je financiran sredstvima
Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina

Ured
za ljudska prava i prava
nacionalnih manjina

Pod pokroviteljstvom zastupnika bošnjačke nacionalne manjine
u Hrvatskom saboru Armina Hodžića

Enis Omerović

GENOCID NAD BOŠNJACIMA

Međunarodnopravna analiza

Zagreb, 2025.

Svim žrtvama genocida u Bosni i Hercegovini,
s nadom i uvjerenjem da će sjećanje i pamćenje biti štit protiv zaborava

Mojoj supruzi Emini,
za ljubav i strpljenje

Mome sinu Harunu,
da raste s istinom, bez straha

PREDGOVOR
Genocid nad Bošnjacima: Historijski kontekst

"Evo nas 11. jula 1995. godine u srpskoj Srebrenici. (...) I napokon, došao je trenutak da se, posle bune protiv dahija, Turcima osvetimo na ovom prostoru."[1] – radilo se o poznatom snimku Srpske radio-televizije koji je obišao svijet i na kojemu Ratko Mladić pobjedonosno ulazi u sigurnu i demilitariziranu zonu Ujedinjenih nacija Srebrenicu nagovještavajući predstojeće zločine. Spominjući događaj od prije gotovo dva stoljeća, koji se ne može dovesti ni u kakvu vezu s prostornom ili vremenskom odrednicom genocida u Srebrenici, Mladić je krenuo da se osveti "Turcima", pod kojima je podrazumijevao stanovnike ovog istočnobosanskog gradića nadomak granice sa Srbijom. Dakle, civile, žene, djecu, starce, iznemogle ljude koji su pokušali pronaći utočište u bazi Ujedinjenih nacija u Potočarima, kao i one koji su krenuli preko šuma u potrazi za slobodnom teritorijom, čekala je osveta koja je povezana s dahijama za čija imena vjerovatno nikada nisu čuli.

Kučuk Alija, Aganlija, Mula Jusuf i Mehmedaga Fočić, akteri zbivanja s početka XIX stoljeća u Beogradskom pašaluku, čije je ponašanje bilo povod za Prvi srpski ustanak,[2] koji je s vremenom prerastao u borbu protiv osmanske vlasti u Srbiji, poslužili su kao inspiracija Mladiću da nastavi s tada započetim procesom "generalnog trebljenja Turaka iz naroda". Ovaj izraz upotrijebio je poznati srpski historičar i političar Stojan Novaković kako bi opisao događaje koji su se zbili u kontekstu postepenog stjecanja autonomije Srbije i Crne Gore.[3] Spomenuti događaji bili su neizostavan proces samog jačanja nacionalnih pokreta u zemljama jugoistočne Evrope, s ciljem oslobađanja od vladavine

---

[1] https://www.youtube.com/watch?v=U0_Tp66MYRU, 26. 8. 2018, SRT, Obraćanje Ratka Mladića nakon okupacije Srebrenice.

[2] Vidjeti: Stojan Novaković (1904) *Vaskrs države srpske. Političko-istorijska studija o Prvom srpskom ustanku 1804-1813*; Vasa Čubrilović (1982) *Istorija političke misli u Srbiji XIX veka*, Beograd: Narodna knjiga, str. 53-102.

[3] Smail Čekić (1997) *Historija genocida nad Bošnjacima*, Sarajevo: Muzej genocida.

velikih imperija, kao što su Osmansko carstvo i Austro-Ugarska monarhija. No, "bolesnik na Bosforu", kako je ruski car označavao Osmansko carstvo, u svom postepenom povlačenju s prostora Srbije i Crne Gore ostavljao je iza sebe četiri stoljeća dugu tradiciju, veliki broj islamskih sakralnih i vjerskih objekata, kao i mnoge domicilne stanovnike koji su prihvatili islam, a koje su srpski ustanici nazivali "Turcima". Novoformirane vlasti, u područjima na kojima su stjecali autonoman status u Srbiji i Crnoj Gori, imali su za cilj stvoriti etnički čiste teritorije tako što će protjerati "Turke" i unište sve historijske i vjerske objekte koji su podsjećali na osmansku vladavinu.

Po uzoru na ove događaje i u Bosni i Hercegovini su, nakon završetka Prvog svjetskog rata, kad je ona ušla u sastav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, posebno u pograničnim krajevima s Crnom Gorom, činjeni zločini nad Bošnjacima s namjerom "osvećivanja Kosova", s ciljem da se, po primjeru Srbije iz 19. stoljeća, "istrijebe Turci" jer "za njih nema druge kazne nego ubiti i premlatiti".[4]

S namjerom da se podstaknu zločini u Bosni i Hercegovini tokom Drugog svjetskog rata, u pismu zapovjednika Ozrenskog četničkog korpusa, upućenom 13. februara 1943. godine zapovjedniku Zeničkog vojno-četničkog odreda, uz iznošenje ciljeva četničkog pokreta, stoji: "Setite se velike borbe za oslobođenje pod vodstvom velikog vožda Karađorđa. Srbija je bila puna Turaka (muslimana). U Beogradu i ostalim srpskim varošima stršale su muslimanske munare, a pred džamijom su Turci vršili svoja smrdljiva pranja kao što i sada rade u srpskoj Bosni i Hercegovini. Na stotine hiljada muslimana bilo je tada preplavilo našu otadžbinu. A pođite danas kroz Srbiju. Nigdje nećete naći niti jednoga Turčina (muslimana), nećete naći čak niti jednoga njegovog groba (mezara) ni jednog šiljka (nišana)."[5]

Prethodno je, početkom Drugog svjetskog rata, nastao cijeli niz dokumenata čija je namjena bila obrazložiti razloge, naći opravdanja i sročiti plan o stvaranju etnički čistih područja – odnosno stvaranju homogene Srbije na prostorima koji bi trebali obuhvatiti "celo etničko područje na kome Srbi žive".[6] Prvi dokument u vezi s tim nastao je u junu 1941. godine. Riječ je o Memorandumu dr. Stevana Moljevića, advokata iz Banje Luke porijeklom iz Rudog, koji ujedno sadrži

[4] Safet Bandžović (2006) *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 325-326.

[5] Sabahudin Šarić (2010) *Velikosrpska ideologija*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu; Naučnoistraživački institut "Ibn Sina".

[6] Zbornik dokumenata Vojnoistorijskog instituta: tom XIV – dokumenti četničkog pokreta Draže Mihailovića – knjiga 1, Projekat Stevana Moljevića od 30. juna 1941. o granicama, društvenom uređenju i spoljnoj politici "Velike Srbije" u obnovljenoj Jugoslaviji posle Drugog svetskog rata, http://www.znaci.net/zb/4_14_1_1.htm.

najpotpuniji prikaz četničkih velikosrpskih teritorijalnih aspiracija.[7] Realizacija ovih ciljeva pripala je vođi četničkog pokreta, ili, blaže rečeno, komandantu Kraljeve vojske u otadžbini Draži Mihailoviću. Kao prijeratnog oficira jugoslavenske vojske okupacija Jugoslavije zatekla ga je u okolici Doboja, odakle je s grupom svojih vojnika prešao u Ravnu Goru, na zapadnim padinama planine Suvobor u zapadnoj Srbiji, nastanivši se u pastirskim kolibama.[8] U septembru 1941. godine Mihailović šalje Jugoslavenskoj vladi u Londonu dopis o programu rada četničkog pokreta, prema kojemu je, uz ostalo, trebalo: "Omeđiti defakto srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj; posebno imati u vidu brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjenje svežim srpskim elementom; izgraditi plan za čišćenje ili pomeranje seoskog stanovništva sa ciljem homogenosti srpske državne zajednice; u srpskoj jedinici kao naročito težak problem uzeti pitanje muslimana i po mogućnosti rešiti ga u ovoj fazi."[9]

Sukladno realizaciji ovih ciljeva, Mihailović je krajem 1941. godine uputio instrukcije komandantu četničkog odreda JV u Crnoj Gori i komandantu Limskih četničkih odreda JV, đeneralštabnom majoru Đorđu Lašiću i kapetanu Pavlu Đurišiću, u kojima se, uz ostalo, navodi kako... (još konkretnije...) "Ciljevi naših odreda jesu: (...) Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu u granicama Srbije-Crne Gore-Bosne i Hercegovine--Srema-Banata i Bačke. (...) Čišćenje državnog teritorija od svih narodnih manjina i ne-nacionalnih elemenata; Stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i Srbije i Slovenačke čišćenjem Sandžaka od Muslimanskog življa i Bosne od Muslimanskog i Hrvatskog življa; (...) U krajevima očišćenim od narodnih manjina i ne-nacionalnih elemenata izvršiti naseljavanje Crnogorcima (u obzir dolaze siromašne nacionalno ispravne i poštene porodice)."[10] U pismu koje krajem 1941. godine Stevan Moljević šalje Dragiši Vasiću navodi se kako treba: "(...) zaposesti na karti označenu teritoriju; očistiti je pre nego li se iko pribere. (...) Krivci bi imali da budu kažnjavani, a ostalima bi valjalo otvoriti put – Hrvatima u Hrvatsku, a muslimanima u Tursku (ili Albaniju)."[11]

---

[7] Jozo Tomasevich (1979) *Četnici u Drugom svjetskom ratu 1941–1945*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, str. 164.

[8] *Ibid.*, str. 121.

[9] Zbornik dokumenata Vojnoistorijskog instituta: tom XIV – dokumenti četničkog pokreta Draže Mihailovića, knjiga 1, Program četničkog pokreta DM od septembra 1941. za vreme i posle završetka Drugog svetskog rata upućen izbegličkoj Vladi Kraljevine Jugoslavije. http://www.znaci.net/00001/4_14_1_6.htm.

[10] http://www.znaci.net/zb/4_14_1_34.htm

[11] Pismo Stevana Moljevića iz druge polovine decembra 1941. Dragiši Vasiću o granicama i društvenom uređenju posleratne "Velike Srbije". https://znaci.org/dokument.php?br=41510.

Istovremeno s nastankom ovih dokumenata uslijedili su četnički zločini u Hercegovini (Berkovići, Gacko, Bileća...), Bosanskoj Krajini (Kulen Vakuf, Sanski Most...), istočnoj Bosni (Višegrad, Foča, Goražde, Čajniče, Rogatica, Srebrenica), kao i u mnogim drugim bosanskohercegovačkim gradovima u koje su povremeno ulazili četnici s namjerom realizacije navedenih ciljeva. O spomenutim zločinima postoje brojni dokumenti, uključujući i jeziva svjedočenja žrtava o zastrašujućim detaljima zločina, a mnoga od ovih dokumenata objavljena su u djelima koja se odnose na Drugi svjetski rat.[12] Draža Mihailović je u ličnoj bilježnici o stavu prema muslimanima, zapisao: "'Pitanje muslimanskog stanovništva potrebno da reši vlada. – Musl. st. je svojim držanjem dovelo do toga da ih naš svet više ne želi i neće da ima u svojoj sredini. Potrebno je još sad da se pripremi iseljavanje u Tursku ili ma gđe van naše teritorije. Na dan ustanka oni će svi biti pokrenuti sa svojih naselja a što niko neće moći sprečiti. – U danom momentu svi muslimani ima da budu pokrenuti sa svojih ognjišta. Oni koji su bliži hrvatskim oblastima tamo – glavno je da svi budu pokrenuti."[13]

Major Pavle Đurišić pobjedonosno se pohvalio Draži Mihailoviću o akciji u Pljevaljskom, Čajničkom i Fočanskom srezu, konstatirajući da su njihove snage 7. februara 1943. godine izbile na Drinu, da su borbe bile uglavnom završene, a da je zatim "nastalo čišćenje oslobođene teritorije. Sva muslimanska sela u tri spomenuta sreza su potpuno spaljena tako da nijedan njihov dom nije ostao čitav. Sva imovina je uništena, sem stoke, žita i sena. (...) Za vreme operacije se pristupilo potpunom uništavanju muslimanskog življa bez obzira na pol i godine starosti. Žrtve: Naše ukupne žrtve su bile 22 mrtva od kojih 2 nesretnim slučajem i 32 ranjena. Kod muslimana oko 1.200 boraca i do 8.000 ostalih žrtava: žena, staraca i dece."[14]

Mišljenje većine Bošnjaka i mnogih građana Bosne i Hercegovine da su počinioci ovih zločina pripadali prošlosti, da je predodrednica za ubijanje ljudi zbog pripadništva jednoj nacionalnoj, etničkoj, vjerskoj ili rasnoj grupi ostavljena duboko u prošlost, ubrzo se uspostavila kao velika zabluda. Za vjeru u suživot, dobrosusjedske odnose, Jugoslavensku narodnu armiju, Užički i druge korpusa JNA, Bošnjaci su platili visoku cijenu, a naredne generacije

---

[12] Vladimir Dedijer i Antun Miletić (1990) *Genocid nad Muslimanima 1941–1945,* Zbornik dokumenata i svjedočenja, Sarajevo: Svjetlost; Čekić Smail (1996) *Genocid nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu: dokumenti*, Sarajevo: Udruženje Muslimana za antigenocidne aktivnosti; Tahir Pervan (2006) *Čavkarica: vrata pakla*, Sarajevo: Zonex Ex Libris i druge knjige.

[13] http://www.znaci.net/00001/4_14_1_6.htm. Arhiv VII, Ča, k. 1, reg. br. 17/3-18.

[14] Izveštaj komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda od 13. februara 1943. Draži Mihailoviću o izvršenim zločinima nad Muslimanima u Sandžaku i delu Istočne Bosne. http://www.znaci.net/00001/4_14_2_34.htm; Up. V. Dedijer i A. Miletić (1990) str. 275-281; str. 331.

počinitelja na pragu 21. stoljeća izvršile su zločine nad narednom generacijom žrtava. Dragiša i Mitar Vasiljević poznati su po zločinima na području višegradskog kraja, prvi kao "proslavljeni" četnički major iz Drugog svjetskog rata,[15] a drugi, pola stoljeća kasnije, po ubijanju zatočenika bošnjačke nacionalnosti s obala Drine, zločinu u Pionirskoj ulici te kao pravosnažni osuđenik Haškog tribunala.[16]

U godinama nakon Drugog svjetskog rata četnički pokret okarakteriziran je kao kolaboracionistički i kvislinški, njegovi pojedini komandanti izvedeni su pred sud,[17] no, budući da su mnogi četnici, počinitelji zločina, prešli u partizane, odnosno da su kokarde zamijenili petokrakama,[18] o zločinima koji su počinjeni nad Bošnjacima govorilo se samo u uskom krugu porodice. Sve do osamdesetih godina 20. stoljeća o Drugom svjetskom radu pisalo se s pozicije pobjednika.[19] Prestankom komunističke presije, osamdesetih godina prošlog stoljeća, nastupa prekretnica u historiografiji i počinje se slobodnije pisati o do tada tabu i "osjetljivim" temama. Dakle, vremenska distanca od gotovo pola stoljeća bila je potrebna da se počne detaljnije istraživati o broju bošnjačkih žrtava u Drugom svjetskom ratu,[20] kao i o zločinima koje su nad njima počinili čet-

---

[15] Major Dragiša Vasiljević bio je komandant Višegradske četničke brigade u Drugom svjetskom ratu.http://www.znaci.net/00001/11_81.htm

[16] ICTY, IT-98-32-T, Pred žalbenim vijećem, Tužilac protiv Mitra Vasiljevića, 25. 2. 2004.

[17] Vrhovni sud FNRJ – Vojno veće je 15. jula 1946. godine izreklo presudu Dragoljubu Draži Mihailoviću, Stevanu Moljeviću i još dvadeset dvojici pripadnika četničkog pokreta. Vidjeti: Miodrag Zečević, Dokumenta sa suđenja Ravnogorskom pokretu, 10. juni – 15. juli 1946, prva knjiga, Beograd: SUBNOR Jugoslavije, 2001.

[18] "Doskorašnje četničke vojvode npr. Strajo Kočović, Ranko Popadić, poznati muslimanskom stanovništvu po njihovim zlodjelima, nakon dolaska komunista postavljeni su za komandni partizanski kadar. Nakon Zulfikarpašićeva negodovanja zbog činjenice da su doskorašnje četničke vojvode u partizanskim redovima, Rodoljub Čolaković je odgovorio: 'Kada bismo mi hapsili koljače među ovdašnjim Srbima, onda bismo pohapsili pola našeg Narodnog odbora i većinu vojnika.'" Adil-beg Zulfikarpašić (2001) *Panorama, Pogleda, Pojmova, Pojava i Mišljenja*, Beograd: Tersit, str. 256-260; Ispovijest Nataše Zimonjić-Čengić, *BH Dani*, br. 263, 20. 6. 2002.

[19] Naprimjer, početkom 1970-ih istraživanje o "krizi u NOP-u" naišlo je na žestoke kritike, poput knjige Rasima Hurema, koja je bila napadnuta od većine historičara. Vidjeti: Rasim Hurem (1972) *Kriza Narodnooslobodilačkog pokreta u Bosni i Hercegovini krajem 1941. i početkom 1942. godine*, Sarajevo: Svjetlost. O reakcijama na knjigu Rasima Hurema kao i napadima na Pašagu Mandžića, koji je također ukazivao na greške zbog partizansko-četničke saradnje tokom 1941. i 1942. godine, vidjeti više u: Kamberović Husnija (2006) Najnoviji pogledi na Drugi svjetski rat u Bosni i Hercegovini, u: *60 godina od završetka Drugog svjetskog rata – kako se sjećati 1945. godine*, Zbornik radova, Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, str. 25-35.

[20] Bogoljub Kočović i Vladimir Žerjavić utvrdili su neovisno jedan od drugog brojeve žrtava Drugog svjetskog rata.

nici, ali i partizani. U tom kontekstu Vladimir Dedijer i Antun Miletić objavili su cijeli niz dokumenata i svjedočenja o zločinima počinjenih nad Bošnjacima, nazivajući te zločine genocidom.[21]

Istovremeno su se, širom Jugoslavije, sa ciljem postavljanja Miloševiću odanih ljudi organizirale "antibirokratske revolucije", putem kojih je ukinuta autonomija SAP Vojvodina i SAP Kosovo. Nakon što je u Crnoj Gori uspostavljen marionetski režim na čelu sa Momirom Bulatovićem, i na području SRBiH organizirano je više mitinga, na kojima su se često mogli čuti slogani "ja sam drugi, koje prvi da pijemo turske (muslimanske) krvi", "hoćemo oružje", itd.[22]

Tada je već uveliko započelo Miloševićevo insistiranje na reorganizaciji SFRJ s otvorenim velikosrpskim težnjama, po principu "svi Srbi u jednoj državi", odnosno da je "srpska zemlja tamo gdje su srpske kosti". Tim povodom organizatori spomenutih mitinga uzeli su iz pravoslavne patrijaršije u Beogradu mošti kneza Lazara i s njima napravili turneju po pravoslavnim manastirima u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Kosovu, "crtajući" tako granice Velike Srbije. Istovremeno, na hiljade anonimnih leševa ekshumiranih iz jama u Hercegovini sahranjeno je u zajedničku grobnicu, premda nije bilo jasno je li uopće riječ o srpskim žrtvama.[23] Cilj je bio stvoriti osjećaj paranoje, konstantnim insistiranjem na ugroženosti srpskog naroda u Jugoslaviji,[24] te se u tu svrhu broj žrtava Jasenovca uvećao i do četrnaest puta[25] u odnosu na realni koji su ustvrdili Kočović i Žerjavić.[26] Prethodno je Slobodan Milošević, kao novoizabrani predsjednik CK SK Srbije, obilježavanje 600. obljetnice kosovske bitke izabrao kao povod kako bi nagovijestio i oružane bitke u cilju odbrane srpskog jedinstva.[27] Ovakve težnje o otvorenoj dominaciji Srbije u Jugoslaviji i jačanje "velikosrpstva" dodatno su podstaknule separatističke pokrete republika

[21] Vladimir Dedijer i Antun Miletić (1990) *Genocid nad Muslimanima 1941–1945*, Zbornik dokumenata i svjedočenja, Sarajevo: Svjetlost.

[22] Norman Cigar (1998) *Genocid u Bosni. Politika "etničkog čišćenja"*, Sarajevo: Bosanski kulturni centar, str. 45.

[23] Robert J. Donia (2006) Kreiranje Republike srpske 1990–1992. Poreklo i opšti kontekst, ekspertski izvještaj ICTY-ju podnesen 30. jula 2002; u: *Bosna i Hercegovina – jezgro velikosrpskog projekta*, ur. Sonja Biserko, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, str. 158.

[24] Naprimjer, pogledati *Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (nacrt)*, jesen 1986, ćirilični tekst, posebno vidi: str. 37-74, www.sobodanpraljak.com.

[25] Radomir Bulatović tvrdio je da je u Jasenovcu ubijeno 1.110.929 Srba. Vidjeti: Radomir Bulatović (1990) *Koncentracioni logor Jasenovac s posebnim osvrtom na Donju Gradinu*, Sarajevo: Svjetlost.

[26] Žerjavić je utvrdio da je u logoru Jasenovac ubijeno približno 83.000 žrtava. Vladimir Žerjavić (1989) *Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb: Jugoslavensko viktimološko društvo. U vezi s ovim također vidjeti: Bogoljub Kočović (1990) *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji,* Sarajevo: Svjetlost.

[27] Laura Silber i Alan Little (1996) *Smrt Jugoslavije*, Opatija: Otokar Keršovani, str. 62.

koje nisu željele živjeti u takvoj Jugoslaviji.[28] Demonstrativno napuštanje 14. Kongresa SKJ najprije slovenske, a potom i hrvatske delegacije, kao način suprotstavljanja ovakvoj Miloševićevoj politici, ujedno je označio i kraj partijske organizacije koja je držala monopol u jugoslavenskoj federaciji tokom cijelog perioda njena postojanja. Iste te 1990. godine, u svim republikama SFRJ organizirani su slobodni parlamentarni izbori, na kojima su, u Hrvatskoj i Sloveniji, pobjedu odnijele stranke koje su se zalagale za demokratiju i suverenu nacionalnu državu.[29] U Bosni i Hercegovini izbori su održani 18. novembra 1990. godine, a od ukupno 240 zastupničkih mjesta u Skupštini SRBiH, 202 dobile su nacionalne stranke.[30]

Istovremeno se u JNA, pod plaštom očuvanja Jugoslavije, nakon Brozove smrti načinilo niz reformi u smjeru centralizacije OS SFRJ, što je podrazumijevalo potčinjavanje i razoružanje, a po mogućnosti i ukidanje republičkih jedinica Teritorijalne odbrane (TO), jer su predstavljale potencijalne republičke vojske.[31] Umjesto dotadašnjih sedam armijskih oblasti, u okviru reformi u JNA 1988/89, uspostavljaju se četiri vojišta, a "teritorijalna podjela novih vojišta potpuno je zanemarivala granice republika i pokrajina i odgovarala projektovanju granica Velike Srbije", te je ova koncepcijski krajnje unitaristička reorganizacija izazvala velika nezadovoljstva u republikama.[32] Dakle, JNA je u drugoj polovini 1980-ih postala dominantno srpska vojska,[33] a početkom 1990-ih armija s jasnim ciljem odbrane velikosrpstva. Savezni sekretar za narodnu odbranu

---

[28] O težnji za dominacijom Srbije u Jugoslaviji ili težnji da se velikosrpski interesi ostvaruju separatizmom, koji je, kao takav, hranio druge separatizme, vidi: Raif Dizdarević (1999) *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije: Svjedočenja*, Sarajevo: OKO, str. 292. Jedan od načina ostvarivanja ovoga plana bio je pokušaj potpunijeg pretvaranja Saveza komunista Jugoslavije u velikosrpsku vladajuću partiju, koja će u jednopartijskom sistemu demokratskim centralizmom i diktaturom osigurati potpuno pretvaranje bivše Jugoslavije u veliku Srbiju. Vidi: Zdravko Tomac (1992) *Iza zatvorenih vrata. Tako se stvarala hrvatska država*, Zagreb: Organizator, str. 48.

[29] ICTY, IT-01-47: Hadžihasanović [et al], DH 344, ekspertski izvještaj od 2004, Zijad Šehić, Poglavlje: "Bosna i Hercegovina 1990–1992", str. 26 i 30.

[30] Suad Arnautović (1996) *Izbori u Bosni i Hercegovini '90: analiza izbornog procesa*, Sarajevo: Promocult, str. 108.

[31] Više o reformama u JNA: Branko Mamula (2000) *Slučaj Jugoslavija*, Podgorica: CID, str. 59-72.

[32] Smail Čekić (2004) *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: planiranje, priprema, izvođenje*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 38-57; Sonja Biserko (2002) Od Jugoslovenske narodne armije do srpske vojske, u: *Ratovi u Jugoslaviji 1991–1999*, zbornik saopštenja i diskusija sa okruglog stola, Beograd, 7-9. novembra 2001, Beograd: Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941–1945, str. 221.

[33] Ilija T. Radaković (2003) *Besmislena YU ratovanja 1990–1995*, Beograd: Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941–1945, str. 57-59.

SFRJ general Veljko Kadijević u svojim memoarima u nekoliko navrata govori o zadacima JNA – "zaštita i odbrana srpskog naroda van Srbije i prikupljanja JNA u granice buduće Jugoslavije", a nakon zločina i okupacije dijela teritorije Republike Hrvatske, konstatira kako je JNA "potpuno ostvarila ciljeve ove faze sukoba – zaštitila srpski narod u Hrvatskoj, omogućila mu i pomogla da se vojnički, pa i politički pripremi za događaje koji će slediti".[34]

Jačanje hrvatskih i slovenskih policijskih snaga bio je izgovor za pokušaj državnog udara,[35] a odlučno NE, presudno za "neprolaženje" ove ideje, rekao je bosanskohercegovački predstavnik u Predsjedništvu SFRJ Bogić Bogičević, čime je "onemogućio Generalštab JNA i Miloševića da dobiju legalnu osnovu za vojni udar na prostorima bivše SFRJ".[36] Neuspjeh srpskog političkog rukovodstva i nespremnost JNA da na sebe preuzme odgovornost za planirani vojni udar i nasilno obaranje vlada Hrvatske i Slovenije naveli su Miloševića i Tuđmana da u međusobnom dogovoru "pokušaju riješiti novonastali problem". Na tajnom sastanku u Karađorđevu Milošević i Tuđman su, po uzoru na političke lidere s kraja prve Jugoslavije, Cvetkovića i Mačeka,[37] razgovarali o podjeli Bosne i Hercegovine u skladu s velikosrpskim i velikohrvatskim apetitima.[38] U sasvim suprotnom smjeru išle su težnje Izetbegovića i Gligorova, s ciljem očuvanja Jugoslavije na principu tzv. "asimetrične federacije", te su u tu svrhu 3. juna 1991. godine objavili zajednički prijedlog pod nazivom "Platforma o budućoj jugoslavenskoj zajednici".[39] No, ova ideja nije naišla na razumijevanje glavnih aktera raspleta jugoslavenske krize, jer su Slovenija i Hrvatska,

---

[34] Veljko Kadijević (1993) *Moje viđenje raspada: Vojska bez države*, Beograd: Politika, str. 114. i 128.

[35] Svetozar Oro (2002) O ulozi vladarskih težnji u Yu-ratovima 1991–2001. godine, u: *Ratovi u Jugoslaviji 1991–1999*, ur: Svetozar Oro, Beograd: Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941–1945, str. 81; Martin Špegelj (1999) Prva faza rata 1990–1992. Pripreme JNA za agresiju i hrvatski obrambeni planovi, u: *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995*, Dušan Bilandžić [et. al], uredili Branka Magaš i Ivo Žanić, Zagreb-Sarajevo: Naklada Jesenski i Turk-Dani, str. 50-56; Veljko Kadijević (2010) *Protivudar: Moje viđenje raspada Jugoslavije*, Beograd: Filip Višnjić, str. 163-166.

[36] Bogić Bogičević (1997) Rat je bio planiran, u: Fadil Ademović, *JNA beznađe zla*, Sarajevo: Međunarodni centar za mir, str. 29-43.

[37] Ljubo Boban (1965) *Sporazum Cvetković-Maček*, Beograd: Institut društvenih nauka – Odeljenje za istorijske nauke.

[38] O ovom kao i kasnijim sporazumima o podjeli Bosne u Tikvešu, Gracu i Njivicama vidi: Miloš Minić (1998) *Dogovori u Karađorđevu o podjeli Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Rabic, str. 21-104; Dušan Bilandžić (2006) *Povijest izbliza: Memoarski zapisi, 1945–2005*, Zagreb: Prometej, str. 372-374; Stjepan Mesić, Ja sam dogovorio sastanak u Karađorđevu, autor intervjua: Omer Karabeg, Svjedoci raspada, Radio Slobodna Evropa, februar 2008.

[39] Laura Silber i Alan Little (1996) *Smrt...*; Kiro Gligorov, Podjela živog mesa, autor intervjua: Omer Karabeg, Svjedoci raspada, Radio Slobodna Evropa, februar 2008.

natjerane velikosrpskom politikom,[40] bile već dobro odmakle u pravcu izgradnje vlastite nezavisnosti.[41] Proglašenje nezavisnosti ovih dviju republika 25. juna 1991. godine[42] bio je povod za "desetodnevni rat" u Sloveniji, a nakon Brionske deklaracije Hrvatska je trebala "prepoznati da je sledeća na redu".[43] Naporedo sa zločinima JNA u Hrvatskoj, opsadom Zadra, Dubrovnika, držanjem pod opsadom Vukovara, a naposljetku okupacijom i masovnim zločinima u ovom gradu,[44] u Bosni i Hercegovini se, uz povremene oružane napade,[45] odvijala i prava politička borba oko njenog izlaska ili ostanka u krnjoj Jugoslaviji.[46]

U bosanskohercegovačkoj Skupštini trajale su mjesecima rasprave o budućem statusu Bosne i Hercegovine, odnosno o pitanju njenog izlaska ili ostanka u krnjoj Jugoslaviji. U krajnje naelektriziranoj atmosferi (10/11. oktobra i 14/15. oktobra 1991. godine) vođena je rasprava o izglasavanju *Memoranduma o suverenitetu – pismo o namjerama* i *Platforme o položaju Bosne i Hercegovine u rješavanju jugoslavenske krize.* Osnovna poruka, koju su navedeni dokumenti slali, bila je ta da je Bosna i Hercegovina nedjeljiva država, što je bila suština preuzeta iz Ustava SR-BiH. Za govornicom Skupštine smjenjivali su se poslanici SDS-a i SPO-a koji su uputili prijetnje i ucjene ako se usvoje navedeni dokumenti, odnosno ako Bosna i Hercegovina krene ka putu nezavisnosti. Nakon žustrih rasprava i povremenih pauza, na kojima se nastojala "opustiti situacija", načiniti kompromis i usaglasiti

---

[40] Posljednji u nizu primjera ovakve politike ogledao se u opstrukciji izbora Stjepana Mesića za predsjednika Predsjedništva SRFJ, koji je tu funkciju još 15. maja 1991. trebao preuzeti od Borisava Jovića, a izabran je tek krajem juna 1991. godine. Vidi: Stjepan Mesić (1994) *Kako je srušena Jugoslavija: politički memoari*, 2. nadopunjeno izdanje, Zagreb: Mislavpress, str. 1-82; Borisav Jović (1995) *Posljednji dani SFRJ: Dnevne zabeleške iz perioda 15. V 1989 – 8. VII 1992*, Beograd: Politika, str. 325-348.

[41] Naprimjer, još u julu 1990. godine Skupština Slovenije napravila je ključni korak ka nezavisnosti usvojivši rezoluciju kojom je proglašen suverenitet Slovenije (Robert J. Donia (2006) *Kreiranje...*, u: *Bosna i Hercegovina – jezgro...,* str. 159).

[42] Mustafa Imamović (2006) *Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Pravni fakultet, str. 189.

[43] Anton Tus (1999) Rat u Sloveniji i Hrvatskoj do Sarajevskog primirja, u: *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995*, Dušan Bilandžić [et. al], uredili Branka Magaš i Ivo Žanić, Zagreb-Sarajevo: Naklada Jesenski i Turk-Dani, str. 72.

[44] ICTY, IT-95-13/1-T, Pred pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Mileta Mrkšića, Miroslava Radića i Veselina Šljivančanina, Presuda, 2007, par. 63-253.

[45] Smail Čekić (2004) *Agresija*..., str. 783-784; ICTY, IT-98/29/1, Tužilac protiv Dragomira Miloševića, Robert J. Donia, Od izbora do mrtve tačke. Geneza opsade Sarajeva, 1990–1994, ekspertski izvještaj, decembar 2006, str. 10.

[46] Za SDA, jednu od pobjedničkih stranaka na izborima 1990. godine, ostanak Hrvatske u Jugoslaviji bio je minimalan uslov pod kojim bi i Bosna i Hercegovina pristala na takvo rješenje. No, Muslimansko-bošnjačka organizacija (MBO) išla je u smjeru srpsko-bošnjačkog sporazuma, koji, međutim, nikada nije sklopljen, mada je tokom augusta 1991. godine, u organizaciji SDS-a i MBO-a, održano nekoliko manifestacija pod naslovom *Bratstvo – mir – sporazum* (Vidi više: Husnija Kamberović (2011) *Hod po trnju: Iz bosanskohercegovačke historije 20. stoljeća*, Sarajevo: Institut za istoriju, str. 268-272).

stavovi, uslijedio je prijeteći govor Radovana Karadžića o "odvođenju Bosne i Hercegovine u pakao, a muslimanskog naroda možda u nestanak".[47]

Premda je prije ove prijeteće poruke Karadžić konstatirao da je riječ o molbi a ne prijetnji, ton kojim se obraćao skupštinskim poslanicima, u direktnom prijenosu sjednice na nacionalnoj televiziji, odaslao je posve jasnu poruku, kojom se iz skupštinskih klupa pozivalo na ratnu mobilizaciju.[48] Uslijedio je, s obzirom na prijeteće okolnosti, poprilično smiren odgovor Alije Izetbegovića, koji je konstatirao da Karadžićev govor, "njegov način izlaganja, njegove poruke, možda na najbolji način objašnjavaju zašto mi i možda nećemo da ostanemo u Jugoslaviji".[49]

Potom su poslanici iz reda SDS-a i SPO-a demonstrativno napustili sjednicu, uključujući i predsjedavajućeg Skupštine Momčila Krajišnika, koji je suprotno volji većine poslanika prekinuo sjednicu. Ipak, tim činom ovo skupštinsko zasjedanje nije završeno, te je Mariofil Ljubić, kao potpredsjednik Skupštine, nastavio voditi sjednicu, nakon čega su rano ujutro 15. oktobra usvojeni navedeni dokumenti.[50]

Nakon završetka oktobarske sjednice i nakon što su skupštinski poslanici u odsustvu poslanika iz reda SDS-a i SPO-a izglasali navedene dokumente, uslijedile su prethodno dobro osmišljene i isplanirane akcije srpskih političara iz reda spomenutih stranaka, koji su, već nekoliko mjeseci unazad, imali za cilj raskid s legitimnom Skupštinom RBiH.[51]

---

[47] Radovan Karadžić, 14. 10. 1991, Magnetofonski snimak 8. zajedničke sjednice Vijeća Skupštine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, održane 10, 11. i 14, 15 oktobra 1991. godine, str. 83/2. Dalje: Sjednica Skupštine SRBiH, 10, 11. i 14, 15. 10. 1991.

[48] Govor Radovana Karadžića i Alije Izetbegovića na sjednici Skupštine 14/15. 10. 1992. pogledati na: https://www.youtube.com/watch?v=i31XsfIsoas&ab_channel=Cromata218, Parlament BIH (1991) – Radovan Karadžić VS Alija Izetbegović.

[49] "I još nešto, njegov način njegove poruke možda objašnjavaju zašto i drugi neće da ostanu u toj Jugoslaviji, takvu Jugoslaviju kako hoće gospodin Karadžić više niko neće, neće više niko osim srpskog naroda, takvu Jugoslaviju su u očima jugoslavenskih naroda, Slovenaca, Hrvata, Makedonaca, Albanaca, Mađara, Muslimana jednostavno omrzli u očima Evrope i svijeta takvi način kako to Karadžić radi." (Alija Izetbegović, 14. 10. 1991, u: Sjednica Skupštine SRBiH, 10, 11. i 14, 15. 10. 1991).

[50] Dokument pod nazivom "Platforma o položaju Bosne i Hercegovine u budućem ustrojstvu jugoslavenske zajednice" usvojen je sa 136 glasova ZA i sa 4 glasa PROTIV. O "Beogradskoj inicijativi" izjasnilo se 124 poslanika PROTIV, dok je 12 poslanika bilo SUZDRŽANO. Dokument koji su ponudile opozicione partije pod nazivom Rezolucija o položaju Bosne i Hercegovine u rješavanju jugoslavenske krize nije usvojen. (Sjednica Skupštine SRBiH, 10, 11. i 14, 15. 10. 1991).

[51] Merisa Karović-Babić (2014) *Masovna ubistva civila u Sarajevu za vrijeme opsade 1992-1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 30; Patrick J. Treanor (2006) Lideri Srpske demokratske stranke. Rukovodstvo bosanskih Srba 1990–1992, ekspertski izvještaj za predmet br. IT-00-39 i 40 *Krajišnik i Plavšić* od 30. jula 2002, u: *Bosna i Hercegovina – jezgro...*, str. 301-312; Kasim I. Begić (1997) *Bosna i Hercegovina: od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma: (1991–1996)*, Sarajevo: Bosanska knjiga, Pravni centar Fonda otvoreno društvo BiH, str. 43-72.

Suprotno nastojanjima konferencije Evropske zajednice o Jugoslaviji i Badinterove arbitražne komisije u iznalaženju rješenja za države koje nastaju kao posljedica raspada SFRJ, članovi SDS-a su, uz podršku Slobodana Miloševića i JNA, formirali paradržavne organe vlasti, što je predstavljalo flagrantno kršenje ustavnopravnog uređenja SRBiH. Nakon burnih skupštinskih događaja, političari SDS-a i SPO-a proglašavaju vanredno stanje, osnivaju odvojenu "srpsku skupštinu" te postavljaju za cilj ujedinjenje novoformiranih Srpskih autonomnih oblasti (koje su također formirane na ilegalan način). Naredni korak ustavno-pravne destrukcije Bosne i Hercegovine bio je "plebiscit srpskog naroda" održan 9. i 10. novembra 1991. godine, dok je 9. januara 1992. godine, proglašavanjem "Srpske republike Bosne i Hercegovine" (SrRBiH), proces institucionalnog "zaokruživanja saoizacije BiH" ušao u svoju poodmaklu fazu.[52]

Nakon burnih skupštinskih događanja 14/15. oktobra, osnivanja Skupštine srpskog naroda, plebiscita i brojnih drugih ilegalnih i neustavnih akata, 19. decembra 1991. godine Glavni odbor SDS-a usvojio je dokument pod naslovom *Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u BiH u vanrednim okolnostima*, koji je imao za cilj pobliže pojasniti način na koji je SDS trebao izvršiti preuzimanje vlasti u općinama u kojima je srpsko stanovništvo predstavljalo većinu (Varijanta A) i u onim općinama gdje je bilo manjina. Takve općine u tekstu *Uputstva* označene su kao Varijanta B, što je podrazumijevalo rasformiranje postojećih i osnivanje zasebnih općina u kojima bi Srbi bili većinsko stanovništvo, nakon čega je trebalo formirati krizne štabove srpskog naroda u svojim općinama.[53]

Evropska zajednica je 15. januara 1992. godine, uz priznanje Slovenije i Hrvatske, odlučila da uslov za priznanje Bosne i Hercegovine kao nezavisne i suverene države bude raspisivanje referenduma pod međunarodnom kontrolom, kao institucionalnog oblika odlučivanja građana, predviđenog Ustavom SRBiH.[54] Deset dana nakon objave ovog uslova Evropske zajednice Skupština SRBiH raspisala je referendum za 29. februar i 1. mart 1992. godine.[55] Uprkos

[52] Kasim I. Begić (1997) *Bosna i Hercegovina*..., str. 62-64.

[53] AIIZ, inv. br. 3-1172, SDS BiH, Glavni odbor, Strogo povjerljivo, Primjerak broj 100, "Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u BiH u vanrednim okolnostima", Sarajevo, 19. decembar 1991. "Karadžić je zaključio da su međunarodni pregovarači spremniji prihvatiti razdvajanje na nivou općina nego što bi bili spremni podržati ponovno crtanje administrativne karte Bosne i Hercegovine. (...) Kasniji događaji pokazali su da je eliminacija nesrba, koja se često spominjala kao 'separacija' Srba od ostalih, bila nezamjenjiv dio srpskog preuzimanja vlasti u cijeloj republici." Više o ovoj "općinskoj strategiji", kao i negodovanju pojedinih poslanika ilegalne Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini vidi u: Robert Donia (2016) *Radovan Karadžić: uzroci, postanak i uspon genocida u Bosni i Hercegovini*, prevela Daniela Valenta, Sarajevo: University Press, str. 125-130.

[54] *Ibid.*, 43.

[55] *Ibid.*, 72.

incidentima i bojkotima zabilježenim na same dane održavanja referenduma,[56] on je uspješno proveden, a pet dana nakon zatvaranja biračkih mjesta objavljeni su rezultati glasanja prema kojima se, od ukupnog broja glasača izašlih na referendum (64,31 %), za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu izjasnilo 99,44 % građana.[57]

U tom periodu Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik i Nikola Koljević su, u svojstvu predsjedništva samoproglašene Srpske republike Bosne i Hercegovine, prisustvovali na sastanku krnjeg Predsjedništva SFRJ u Beogradu. Na ovoj sjednici vršilac dužnosti predsjednika Predsjedništva SFRJ Branko Kostić dao je podršku predstavnicima SDS-a iz Bosne, riječima: "...ne računamo da možemo dijeliti, niti da ćemo crtati nekakve granice između nas; ako se budu crtale, onda će se, vjerovatno, prije crtati – te granice između pojedinih etničkih grupa u Bosni."[58]

Prethodno je Karadžić u više navrata izrekao namjeru uništenja bošnjačke (muslimanske) etničke, vjerske i nacionalne grupe, kao takve. Tokom telefonskog razgovora s pjesnikom Gojkom Đogom ponovio je više puta kako će muslimani nestati, da će "biti krvi do koljena", jer "oko Sarajeva ima 20.000 naoružanih Srba", te da će ovaj grad biti "karakazan u kojem će izginuti 300.000 Muslimana", uz napomenu kako "on (predsjednik Predsjedništva RBiH Alija Izetbegović, op.a.) može da ima vlast u pola Sarajeva, Zenici i u pola Tuzle, i nema, gotovo je, Gračanica i ove sitne..."[59]

Dan nakon spomenutog skupštinskog zasjedanja, 15. oktobra 1991. godine, Karadžić je slične nagovještaje o uništenju bosanskih muslimana, budu li insistirali na nezavisnosti, ponovio i u telefonskom razgovoru sa svojim bratom Lukom te Miodragom Davidovićem. "...to bi bio rat do istrebljenja njihovog. (...) Ne bi im Srbi nikad oprostili, to bi bilo, to bi ih uništilo potpuno. Prije svega, niko od njihovog rukovodstva ne bi ost'o živ, za tri, četiri sata bi bili pobijeni svi. Ne bi imali šanse da opstanu uopšte."[60]

---

[56] Kasim I. Begić (1997) *Bosna i Hercegovina*..., str. 77-78; Prvi dan referenduma u BiH. Odziv veoma dobar, *Oslobođenje*, 1. mart 1992, str. 1, 3.

[57] Rezultate referenduma saopćila je Republička izborna komisija Bosne i Hercegovine. Vidi: Miroslav Tuđman, Ivan Bilić (2005) *Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991.–1995*, Zagreb: str. 73.

[58] ICTY, 02942793, Predsjedništvo SFRJ, Stenografske beleške sa sastanka Predsjedništva SFRJ sa predstavnicima Srpske Republike BiH, održanog 2. marta 1992. godine, Beograd, mart 1992.

[59] ICTY, Transkript presretnutog telefonskog razgovora između Radovana Karadžića i Gojka Đoge, 10. oktobar 1991.

[60] Patrick J. Treanor (2006) Lideri Srpske demokratske stranke..., u: *Bosna i Hercegovina – jezgro*..., str. 266.

Nakon objave rezultata referenduma i međunarodnog priznanja RBiH,[61] događaji koji su uslijedili u narednom periodu, kada oružani sukob poprima razmjere međunarodnog karaktera,[62] pokazali su kako spomenute Karadžićeve prijetnje nikako nisu bile bez pokrića.

Ne čekajući ishod referenduma Vlada Republike Bugarske još krajem januara 1992. godine, zajedno s Hrvatskom, Slovenijom i Makedonijom, priznala je i Bosnu i Hercegovinu. Početkom februara 1992. godine zvanično priznanje ovih bivših jugoslavenskih republika uslijedilo i od Republike Turske.[63] Potom je Republika Bosna i Hercegovina u martu 1992. godine priznata od Španije, Libije i Irana, dok je u prvoj polovini aprila 1992. stekla međunarodno priznanje od država članica Evropske zajednice, SAD-a, Austrije, Hrvatske, Slovenije, Mađarske, Poljske, Finske, Latvije, a potom i od drugih zemalja.[64]

Rezultati referenduma postignuti su u miru, a očuvanje nezavisne, suverene i nedjeljive Bosne i Hercegovine trebalo je odbraniti u ratu. No, ratna sudbina Bosni i Hercegovini bila je namijenjena mnogo prije referenduma, a velikosrpske i velikohrvatske ambicije o njenoj podjeli iskazane su u više navrata na brojnim sastancima predstavnika političkih lidera srpskog i hrvatskog naroda.

---

[61] Republika Bosna i Hercegovina stekla je 6. aprila 1992. godine međunarodno priznanje od svih dvanaest država članica Evropske zajednice, a narednog dana i od SAD-a. (Vidi više: Zenaid Đelmo (2003) Pravna priroda međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine, u: *Ljudska prava,* godina 4, br. 1-2, str. 58).

[62] ICTY, IT-94-1-A, Pred Žalbenim vijećem, Tužilac vs. Duška Tadića, Presuda, 15. juli 1999, par. 131, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 162. Također, vidi: ICTY, Tužilaštvo vs. Zlatka Aleksovskog, Tihomira Blaškića, Zejnila Delalića, Zdravka Mucića, Hazima Delića i Esada Landže; Viši regionalni sud Düsseldorf, 13. august 1999, Presuda protiv Nikole Jorgića, Ovjereni prevod stalnog sudskog tumača za bosanski i njemački jezik, Vesna Grđić, str. 55; Predmet Maksima Sokolovića i Novislava Đajića. Vidi: http://www.iccnow.org/documents/AI_Ger.pdf, *Germany and Impunity through universal jurisdiction* (2008) London: Amnesty International publications, str. 93, 97. i 98.

[63] Omer Zulić (2018) Disolucija SFRJ i obnova nezavisnosti Bosne i Hercegovine na stranicama lista "Oslobođenje", *Historijski pogledi*, br. 1, str. 279-280, https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2018.1.1.260; Edin Omerčić (2022) *Bosna i Hercegovina u političkoj projekciji intelektualnih krugova: 1991-1996*, Sarajevo: Udruženje za modernu historiju, str. 90-91.

[64] Zenaid Đelmo (2003) Pravna priroda međunarodnog..., str. 58; S obzirom na podudarnost datuma sa 6. aprilom 1941. godine, zbog diplomatskog prigovora iz Beograda, priznanje Bosne i Hercegovine počelo se računati od 7. aprila 1992; Omer Zulić (2018) Disolucija SFRJ..., str. 279-280; Sead Bandžović (2023) Međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine 1992, *Almanah – Časopis za proučavanje, prezentaciju i zaštitu kulturno-istorijske baštine Bošnjaka/Muslimana*, br. 91-92; https://www.mvp.gov.ba/vanjska_politika_bih/bilateralni_odnosi/datumi_priznanja_i_uspostave_diplomatskih_odnosa/?id=6

Prije međunarodnog priznanja Republike Bosne i Hercegovine srpske nacionalističke stranke (SDS i SPO), uz bezrezervnu podršku krnjeg Predsjedništva SFRJ, njenih vojnih i policijskih snaga, uključujući i JNA, užurbano su radile na osiguravanju vlasti u graničnim područjima sa Srbijom i Crnom Gorom, kao i na teritorijama za koje je procijenjeno da imaju "stratešku važnost".[65]

Približno jedna trećina granice općine Bijeljina čini državnu granicu Bosne i Hercegovine s Srbijom, a ovim područjem vodi jedan od puteva koji spajaju Sarajevo i Beograd.[66] Specijalne snage Službe državne bezbjednosti Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije su 1. aprila 1992. godine, u vrijeme posljednje trećine ramazana, muslimanskog mjeseca posta, tri dana prije Ramazanskog bajrama, ušle u Bijeljinu i počinile stravične masovne zločine, ubivši 48 civila.[67]

Nakon Bijeljine, u narednih nekoliko dana aprila, po sličnom scenariju uslijedilo je preuzimanje vlasti u Banjoj Luci,[68] došlo je do okupacija Foče,[69] Višegrada[70] i Zvornika.[71]

---

[65] "Ovakva eksplicitna najava međunarodnog priznanja dodatno je potakla procese etničkog zaokruživanja teritorije na terenu. Iako je to postepeno povećavalo nivo nasilja, koje je nailazilo na međunarodne osude, iz perspektive srpske politike i njenih ultimativnih ciljeva to je bila nužna mjera. Priznavanje nezavisnosti Bosne i Hercegovine u situaciji nezavršene nacionalne pobjede, za SDS je bio opasan i neprihvatljiv ishod. Zato je iz dana u dan, u raznim krajevima Bosne i Hercegovine, duž zahtijevanih linija etničke podjele rastao broj incidenata i podizan nivo napetosti međunacionalnih odnosa." Mesud Šadinlija (2018) *Između pravde i realpolitike: Odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini: 1992–1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 111.

[66] ICTY, IT-95-5/18-T, Pred Pretresnim vijećem, *Tužilac v. Radovana Karadžića*, 24. 3. 2016, Tom I, par. 599.

[67] *Ibid.*, par. 618; vidjeti još: Komanda 2. Vojne oblasti, Operativni dežurni tim, str. pov. br. 10/36-1987; 5.4.1992, Dostaviti: GŠ OS SFRJ – Operativni centar, Načelnik štaba, general-pukovnik Dobrašin Praščević; o razmještaju snaga JNA u Bijeljini vidi još: Komanda 2. VO, str. pov. br. 09/997-20; 7.4.1992, Dostaviti RKM 2. VO, GŠ OS SFRJ – OC; Prilikom zauzimanja Bijeljine, prema podacima MUP-a Bijeljina, stradalo je 43 ljudi, od kojih 28 Muslimana, 8 Albanaca, 5 Srba i 2 Hrvata.

[68] ICTY, Brđanin, 2004, par. 98, 99 i 603; ICTY, IT-00-39-T, Pred Pretresnim vijećem I, Tužilac protiv Momčila Krajišnika, 2006, Presuda, par. 376-378; Karadžić, 2016, Tom II, par. 1373-1374; Sudski utvrđene činjenice o ratu u BiH, Banja Luka, https://ratnizlocin.detektor.ba/presude/banja-luka/.

[69] ICTY, Karadžić, 2016, Tom I, par. 855; Mesud Šadinlija (2023) *Foča od postanja do nestajanja. Prilog za historiju genocida nad Bošnjacima*, Dobra knjiga, Sarajevo, str. 290-292.

[70] Sud Bosne i Hercegovine, Broj: X-KR/06/202, Sarajevo, 23. 5. 2008, Presuda, Željko Lelek, str. 7; Mesud Šadinlija (2018) *Između pravde*..., str. 251-252; Ermin Kuka (2019) *Genocid nad Bošnjacima u Višegradu: 1992-1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.

[71] Muamer Džananović i Elvedin Mulagić (2023) Hronologija dešavanja i zločini počinjeni nad Bošnjacima u Zvorniku 1992–1995, u: *Zločini nad Bošnjacima tokom agresije 1992–1995. i memorijalizacija zločina: Zbornik radova sa okruglih stolova održanih u organizaciji Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini tokom 2021. i 2022. godine*, ur. Medina Mehmedović-Mulalić, Sarajevo: El-Kalem, str. 65-68.

U međuvremenu su snage 4. korpusa JNA potpuno okružile glavni grad Republike Bosne i Hercegovine, o čemu načelnik Generalštaba Oružanih snaga krnje SFRJ izvještava na sjednici Predsjedništva SFRJ od 6. aprila 1992. godine: "Sarajevo je, sada, najkritičnija tačka na teritoriji BiH. Situacija u gradu se teško kontroliše. Naše snage su u Sarajevu, uglavnom, zauzele aerodrom. (...) Zatim, blokirana je škola MUP-a, koju su blokirale srpske oružane snage; drže se ključni objekti oko Sarajeva i uspostavljena je kontrola na potpunoj blokadi Sarajeva da se spreči svaki dolazak sa strane u grad."[72]

Premda na spomenutoj sjednici Predsjedništva krnje SFRJ Blagoje Adžić najveću važnost pridaje sarajevskom ratištu, također konstatira da su komunikacije preko Zvornika i Romanije s glavnim gradom, kao i preko Zvornika, Tuzle i Doboja s Banjom Lukom, od iznimne važnosti, napominjući da je ova komunikacija pod kontrolom JNA. Međutim, Adžić dalje upozorava da se ovi komunikacijski pravci mogu "vrlo brzo i lako prekidati na pojedinim mestima, zasedama i rušenjima, jer je jako velika dužina komunikacije koju je teško držati pod kontrolom".[73]

Zauzimanjem Zvornika su JNA i druge vojne snage iz Srbije, Crne Gore i SrRBiH potpuno komunikacijski odsjekle Srebrenicu, Bratunac i Vlasenicu od Tuzle, poslije čega su od 17. do 21. aprila ovladale ovim područjima.[74] Nakon početne kampanje masovnih zločina, pljačke, ubistava civila, čiji je kontinuitet nastavljen i tokom narednih mjeseci u većim dijelovima općina Bratunac i Vlasenica,[75] snage TO konsolidirale su se u Potočarima, da bi 6. i. 7. maja spriječile ulazak srpskih snaga u Stari Grad Srebrenicu.[76]

Istovremeno je, tokom aprila i maja 1992. godine, učvršćena srpska vlast na području Čajniča i Rudog,[77] što je značilo da su ispunjeni ciljevi u pogledu okupacije i preuzimanja vlasti u pograničnim gradovima sa Srbijom i Crnom Gorom.

---

[72] ICTY, 04665006, Predsedništvo SFRJ, Strogo poverljivo, Stenografske beleške sa 192. sednice Predsedništva Socijalističke federativne republike Jugoslavije održane 6. aprila 1992, Beograd, 1992, str. 6-7.

[73] ICTY, 04665006, Predsedništvo SFRJ, Strogo poverljivo, Stenografske beleške sa 192. sednice Predsedništva Socijalističke federativne republike Jugoslavije održane 6. aprila 1992, Beograd, 1992.

[74] Mesud Šadinlija (2018) *Između pravde*..., str. 247-249.

[75] Tokom okupacije Bratunca i Vlasenice odbrambene patriotske snage Republike Bosne i Hercegovine uspjele su odbraniti područja mjesnih zajednica Konjević-Polja (općina Bratunac) i Cerske (općina Vlasenica), koje su, kao male enklave unutar navedenih općina, odolijevale napadima VRS-a, Užičkog korpusa i drugih jedinica iz SRJ sve do marta 1993. godine. Vidi više: Nijaz Mašić (1996) *Istina o Bratuncu: Agresija, genocid, oslobodilačka borba 1992–1995,* Tuzla: Opština Bratunac sa privremenim sjedištem u Tuzli, str. 59-100; Husejin Omerović (2016) *Žrtve genocida na području Vlasenice 1992–1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 144-168.

[76] Mesud Šadinlija (2018) *Između pravde*..., str. 249.

[77] *Ibid.*, 257.

Po uzoru na načine izvršenja zločina u Drugom svjetskom ratu, nove generacije počinitelja ponovno su se poslužile posebno brutalnom praksom ubijanja na drinskim mostovima i bacanjem žrtava u Drinu.[78]

Pripreme za preuzimanje vlasti na području Bosanske krajine prethodno je dobro osmislilo rukovodstvo paradržavne organizacije Autonomne regije Krajina (ARK), na čelu s Radoslavom Brđaninom i članom Kriznog štaba ARK Stojanom Župljaninom. Uz pomoć JNA,[79] vojne i policijske snage SrRBiH tokom aprila i maja 1992. godine preuzele su i učvrstile vlast u Banjoj Luci,[80] Sanskom Mostu,[81] Bosanskoj Krupi,[82] Prijedoru,[83] a potom i u drugim krajiškim gradovima.[84]

Potom su različite srpske formacije, specijalne jedinice SDB-a i druge dobrovoljne jedinice iz Srbije, uz podršku JNA, počele nasilno preuzimati vlast u Brčkom, gdje su do 2. maja ovladale važnim objektima u centru grada, a već narednog dana vojne i policijske snage SrRBiH preuzele su kontrolu i nad

[78] O ovim zločinima u Drugom svjetskom ratu vidjeti: Smail Čekić (1996) *Genocid nad Bošnjacima u Drugom svjetskim ratu*, Sarajevo: Udruženje Muslimana za antigenocidne aktivnosti, str. 82-84; Nakon što su masovne egzekucije Bošnjaka na drinskim mostovima posebno intenzivno vršene tokom juna 1992. godine, krajem ovog mjeseca rukovodstvo Hidroelektrane "Bajina Bašta" u susjednoj Srbiji uputilo je "krajnje neobičan zahtjev" inspektoru policijske stanice u Višegradu. S obzirom na to da su se mrtva tijela skupljala na brani tolikom brzinom, direktor Hidroelektrane nije mogao skupiti dovoljno radnika da bi ih uklonili te je "pitao da li odgovorni mogu usporiti bacanje tijela niz rijeku". Edina Bećirević (2009) *Na Drini genocid: istraživanje organiziranog zločina u istočnoj Bosni,* Sarajevo: Buybook, str. 201.

[79] ICTY, Karadžić, 2016, Tom I-IV, par. 1347, 1380, 1427, 1463, 1498, 1501, 1580, 1582, 1583, 1586, 1589, 1590, 1592, 1613, 1659, 1721, 1722, 1723, 1921. 1923,1926, itd...

[80] U preuzimanju vlasti u Banja Luci učestvovale su "Srpske odbrambene snage" (SOS) – oružane formacije sastavljene od vojnika koji su se ogorčeni vraćali s fronta u Hrvatskoj, lokalnih siledžija i kriminalaca. U jednom proglasu objavljenom u medijima, SOS je predstavljen kao "grupa srpskih rodoljuba, pripadnika JNA, rezervista, dobrovoljaca i građana Banjaluke", koja se odlučila na akciju "zbog lažnog mirotvorstva Stranke demokratske akcije i Hrvatske demokratske zajednice, opozicionih stranaka koji organizuju orgije nad sjećanjima poginulih Banjalučana i Krajišnika". Na čelu SOS-a bio je Nenad Stevandić, koji je istovremeno bio i član SDS-a. (ICTY, ICTY, IT-99-36-T, pred Pretresnim vijećem II, 2004, Presuda, Radoslav Brđanin, par. 99.)

[81] Mesud Šadinlija (2018) *Između pravde*..., str. 268.

[82] Mujo Begić (2016) *Bosanska Krupa 1992-1995: Porušeni grad*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 184-188.

[83] ICTY, Karadžić, 2016, Tom II, par. 1592-1594.

[84] O zločinima počinjenim u Bosanskoj krajini vidi: *Ni krivi ni dužni. Knjiga nestalih općine Prijedor*, 2. izd., (2000) Sanski Most: IPC Patria (et. al); Jasmin Medić (2013) *Genocid u Prijedoru*, Cazin: Grafis; Jasmin Medić (2016) Pripreme, tok i razmjere napada na Kozarac 1992. godine, u: *Prilozi*, br. 45, str. 297-313; Jasmin Medić (2019) Zločini nad djecom i maloljetnicima u Prijedoru od 1992. do 1994, u: *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2, str. 445-464.

Dobojem.[85] Šesta partizanska brigada JNA, zajedno s drugim srpskim vojnim i policijskim jedinicama, zauzela je 7. maja 1992. godine gradsko područje Ključa, nakon čega su navedene snage nastavile silom preuzimati vlast u okolnim selima koja su pripadala općini Ključ.[86] U prvoj polovini maja 1992. godine napadana je i Kalesija, da bi 11. maja kolona JNA, koju je činilo sedam tenkova i veći broj kamiona s vojskom, zauzela dio ove općine, uključujući i gradsko područje.[87] Dvanaest dana poslije, Treći bataljon opštinskog štaba TO Kalesija uspio je osloboditi dobar dio teritorije općine, izuzev nekoliko područja, poput Osmaka, gdje su počinjeni stravični zločini nad civilima bošnjačke nacionalnosti, uključujući i zločin genocida.[88]

Spomenuti gradovi okupirani su dok je na području Republike Bosne i Hercegovine i dalje zvanično bila prisutna JNA. Ratko Mladić je, u svojstvu komandanta 2. vojne oblasti JNA, izdao 11. maja 1992. godine komandi 5, 10. i 17. korpusa sljedeća naređenja:

1. "Sva sredstva navedenih jedinica ostaju u sadašnjim zonama – rejonima rasporeda.
2. Nastaviti sa procesom mobilizacije ljudstva radi popune jedinica uz istovremeni prihvat i raspored u jedinice vojnika koji se vraćaju sa prostora Savezne republike Jugoslavije, a državljani su BiH.
3. Spajanje ljudstva i sredstava vršiti ubrzano i planski, a nakon formiranja jedinica u novom sastavu, vojnike državljane Savezne republike Jugoslavije vratiti na njen prostor.
4. Za izvršenje ovog naređenja lično su mi odgovorni komandanti korpusa.
5. O toku realizacije ovog naređenja redovno me izveštavati."[89]

---

[85] Mesud Šadinlija (2018) *Između pravde*..., str. 171.

[86] *Ibid.*, str. 274-275; ICTY, IT-08-91-T, 2013, Pred Pretresnim vijećem II, Tužilac protiv Miće Stanišića i Stojana Župljanina, Presuda, Tom I, par. 27-301.

[87] Muamer Džananović, Jasmin Medić i Hikmet Karčić (2023) *Nastanak Republike srpske: Od regionalizacije do strateških ciljeva: (1991–1992)*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, str. 176-176; Dževad Tosunbegović i Ibro Huremović (2012) *Prnjavor kod Kalesije: S Prnjavorskom četom do pobjede*, Kalesija: Gradska biblioteka Kalesija, MZ Prnjavor, str. 78-81.

[88] *Ibid.*; The Prosecutor v. Maksim Sokolovic; https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/44/Sokolovic/; Enis Omerović (2009) Namjera za genocid u Bosni i Hercegovini, u: *Korak*, br. 17, novembar-decembar 2009, str. 37-39.

[89] Navedena naređenja izdao je "radi realizacije priprema i premeštanja jedinica JNA sa prostora BiH na prostor SRJ, a radi očuvanja potrebnog nivoa b/g". ICTY, Komanda 2. vojne oblasti, str. pov. br. 09/43-12, 11. 5. 1992. Komandi 5, 10. i 17. korpusa – na ličnost komandanta – Vrlo hitno, Zastupa komandanta: general-potpukovnik Ratko Mladić; Mesud Šadinlija

Nakon što je potpisao ovu naredbu Mladić je na 16. sjednici Skupštine Srpske republike Bosne i Hercegovine, održanoj 12. maja 1992. godine u Banjoj Luci, postavljen za komandanta Glavnog štaba novoformirane Vojske SrRBiH (kasnije Vojske republike srpske – VRS), "a ustvari je nastavio s istog mjesta komandovati istim snagama u ostvarenju istih zadataka".[90]

Žalbeno vijeće ICTY-ja u predmetu *Duško Tadić* utvrdilo je da je, "preimenovana vojska bosanskih Srba i dalje [je] sačinjavala jednu vojsku pod komandom Generalštaba VJ u Beogradu".[91] Također, sekretar Saveznog sekretarijata narodne odbrane general Veljko Kadijević konstatirao je da su komande i jedinice JNA "činile kičmu Vojske Republike Srpske sa kompletnim naoružanjem i opremom".[92] Još u septembru 1991. godine Vijeće sigurnosti

(2018) *Između pravde*..., str. 64-65; Merisa Karović-Babić (2024) *Sigurnosne zone Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini: prijedlozi, motivi i ideje tokom 1992*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.

[90] *Ibid.*, 65; "I uspostavljanje VRS i imenovanje Mladića su uglavnom bile kozmetičke promjene, u smislu toga da su predstavljale samo promjenu imena postojećih institucija. Jugoslavenska narodna armija je imala stacionirane jedinice u Bosni i Hercegovini i s komandantima, ljudstvom, municijom i oružjem i najveći dio njih je uglavnom samo promijenio ime u VRS. Mladićeva funkcija je promijenjena, ali je njegova nova uloga bila gotovo identična staroj: do 19. maja on je bio komandant i načelnik štaba Druge vojne oblasti, sa sjedištem u Sarajevu, što mu je davalo ovlaštenja vrhovnog komandanta snaga JNA u BiH." (Vidi: Robert Donia (2016) *Radovan Karadžić*... 197); Kao jedan od primjera transformacije odnosno preimenovanja dijela korpusa JNA u Vojsku SrRBiH, vidjeti razgovor prof. dr. Unkovića iz Kriznog štaba s Ilidže sa zamjenikom komandanta 4. korpusa (kasnije preimenovan u Sarajevsko-romanijski korpus) Gagovićem i Mladića u Lukavici. Razgovor je obavljen dan nakon zvanične odluke o formiranju VsrBiH, 13. maja 1992. godine. MLADIĆ: "Sad je najbitnije da sve vojne formacije, bilo čije da su, da se stave pod komandu 4. Korpusa, Gagoviću." Mladić mu je još napomenuo da će detaljne informacije dobiti kada se vide. UNKOVIĆ: "Mi ovde imamo nešto Arkanovaca. Jesu li oni pod našom komandom?" MLADIĆ: "Sve što nosi pušku, sve pod mojom komandom, ako misli nosit glavu." UNKOVIĆ: "Odlično, odlično!" Vidi: ICTY, Presretnuti telefonski razgovor Unković–Mladić–Gagović, 13. 5. 1992.

[91] ICTY, IT-94-1-A, Pred Žalbenim vijećem, *Tužilac vs. Duško Tadić*, Presuda, 15. juli 1999, par. 152. Također, u vezi s ovim vidjeti još paragrafe: 131, 150, 151, 155, 156, 157, 162. U vezi s oficirima 30. i 40. kadrovskog centra VJ, koji su bili komandanti pojedinih korpusa u Bosni i Hercegovini, vidjeti: Smail Čekić, Muhamed Šestanović, Merisa Karović, Zilha Mastalić-Košuta (2010) *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 105-109; Također, u vezi s ovim vidi rad: Mesud Šadinlija (2020) Historiografija i pitanje karaktera rata u Bosni i Hercegovini 1992–1995, u: *Prilozi o historiografiji Bosne i Hercegovine (2001–2017) I*, ANUBiH, posebna izdanja, CLXXXVII, OHN, str. 339-351; Enis Omerović (2023) Zločin genocida u pravu o odgovornosti / The crime of Genocide in Law of Responsibility: pojedini aspekti njegova dokazivanja / Certain aspects of Proving it. *Pregled: Časopis za društvena pitanja / Periodical for Social Issues*, br. 64(2), str. 1-35. https://doi.org/10.48052/19865244.2023.2.1.

[92] Veljko Kadijević (1993) *Moje viđenje raspada*..., str. 147; Na 5. sjednici Vrhovnog saveta odbrane SRJ, održanoj 7. augusta 1992. godine, general Života Panić konstatirao je sljedeće:

UN-a usvojilo je Rezoluciju 713, kojom se sve države obavezuju da uspostave opću i potpunu obustavu i zabranu (embargo) na svaku isporuku oružja i vojne opreme Jugoslaviji,[93] čime su istinski bili pogođeni jedino branitelji Republike Bosne i Hercegovine.

Na osnovu prethodnih konsultacija u Beogradu,[94] na spomenutoj sjednici Skupštine u Banjoj Luci usvojeno je šest "strateških ciljeva srpskog naroda": 1. Državno razgraničenje od druge dvije nacionalne zajednice; 2. Koridor između Semberije i Krajine; 3. Uspostavljanje koridora u dolini reke Drine, odnosno eliminisanje Drine kao granice između srpskih država; 4. Uspostavljanje granice na rekama Uni i Neretvi; 5. Podela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo i uspostavljanje u svakom od delova efektivne državne vlasti: 6. Izlaz Republike Srpske na more.[95]

Svjestan činjenice da bi, za ostvarenje strateških ciljeva, bilo potrebno "očistiti" spomenuti teritorij od nesrpskog, a uz rijeku Drinu dominantno bošnjačkog stanovništva, novoizabrani komandant novoformirane vojske Srpske republike Bosne i Hercegovine Ratko Mladić upozoravao je skupštinske poslanike da bi to, ako dođe do realizacije spomenutih strateških ciljeva, bio *genocid*: "Ljudi i narodi nisu piljci niti ključevi u džepu pa ćemo ih premjestiti tamo-amo (...) mi ne možemo očistiti niti možemo imati rešeto da prosijemo samo da ostanu Srbi ili propadnu Srbi a ostali da odu. (...) Ja ne znam kako će gospodin Krajišnik i gospodin Karadžić to objasniti svijetu. To je, ljudi, genocid."[96] Međutim, Mladić je radije predložio srpskom vojnom i političkom rukovodstvu da na različite načine djeluju u javnim istupima, u odnosu na ono što će se zaista u praksi raditi: "Mi šta ćemo raditi to treba da bude naša najveća tajna (...) mi nećemo kazati da ćemo srušiti dalekovod ili vodu isključiti, jer to Ameriku diže na noge, ali gospodo, mi vas molimo sve u redu, e, jednog dana nema vode u cijelom Sarajevu. Šta je, ne znamo, havarija, da mi opravimo, ne mi ćemo opraviti, polako. Pa tako isto sa strujom (...) mi moramo mudro saopštiti svijetu, gađali su

"Na prostoru Hercegovine i Bosne, nama je na hiljade i hiljade vojnih vozila ostalo." Vidi: Meldijana Arnaut Haseljić (2021) Zapisnici Vrhovnog saveta odbrane (VSO) 1992-1993, *Historijska traganja,* br. 20, str. 351.

93 Security Council, S/RES/713, Resolution 713, 25 Septembar 1991.

94 ICTY, Dnevnik Ratka Mladića, 14. 2. 1992 – 25. 5. 1992, str. 248-314; Mesud Šadinlija (2014) Prsten za glavu aždaje: Sarajevo u strateškim ciljevima Republike Srpske 1992–1995, u: *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu*, knj. 3, str. 359.

95 Odluka o "Strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini" objavljena je 26. 11. 1993. godine u Službenom glasniku Republike Srpske, br. 22, str. 866.

96 ICTY, 00847711, "Zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda...", 12. 5. 1992, str. 27-32; Govor Ratka Mladića.

oni, pogodili dalekovod i nestalo struje, gađali vodovod, nestalo struje tu i tu, vršimo napore i popravljamo, to je ta diplomatija..."[97]

Usvajanju "strateških ciljeva srpskog naroda" prethodila je okupacija spomenutih bosanskohercegovačkih gradova u kojima je odmah započela kampanja prisilnog uklanjanja i uništenja prethodno definiranih "nepoželjnih" etničkih skupina iz određenih područja, dominantno iz reda bošnjačkog i hrvatskog stanovništva.

Osim naoružanja koje je posjedovala JNA, uz nastojanja da se ono dislocira u područja s većinskim srpskim stanovništvom,[98] istovremeno su, od proljeća 1991. godine, istaknuti članovi SDS-a u Beogradu dogovarali dodatne isporuke oružja na teritorije općina u kojima su oni bili nadležni.

Mihalj Kertes, poslanik Srbijanskog parlamenta, bio je od Miloševića zadužen da pregovara s predstavnicima Srba iz Bosne i Hercegovine kako bi ugovarao njihovo naoružavanje. Tokom jednog od sastanaka s predsjednicima Opštinskog odbora SDS-a iz Srebrenice i Bratunca, u proljeće 1991. godine, Kertes je istaknuo kako "će na području 50 kilometara od rijeke Drine sve biti srpsko, čisto srpsko".[99]

O ambicijama za stvaranje "etnički čistih" područja u Podrinju izjašnjavali su se i mnogi drugi srpski politički funkcioneri. Naprimjer, početkom aprila 1992. godine predsjednik SDS-a Foča Miroslav Stanić izjavio je kako "Drina nikada neće biti međa već dušik između dva plućna krila", aludirajući na ujedinjenje bosanskih Srba sa Srbijom i Crnom Gorom. Također, u ovoj izjavi, koja je emitirana na Radio "Foči", naglasio je da je suživot između "Srba i Muslimana" neodrživ, navodeći kao razloge to da bosanske Srbe "više ne može buditi hodža iz džamije" i da im "prijeti opasnost od sunećenja".[100]

Svi spomenuti faktori pripreme, uključujući i djelovanje po principu Varijante B navedenog *Uputstva*, rezultirali su time da su područja s natpolovičnom većinom bošnjačkog stanovništva, kakav je bio slučaj s gradovima Podrinja, na

---

[97] ICTY, 00847711, "Zapisnik sa 16. sjednice Skupštine srpskog naroda...", 12. 5. 1992, str. 28, 32; Govor Ratka Mladića.

[98] O ovim aktivnostima komandant 2. vojne oblasti JNA generalpukovnik Milutin Kukanjac izjavio je 23. novembra 1993. godine za beogradsku *Borbu* sljedeće: "JNA je u BiH izmestila na sigurne prostore više od 90% naoružanja, ubojitih sredstava svih vrsta i druge opreme i sve je to predato Republici srpskoj, koja je time naoružala svoju vojsku." Vidi: Hronologija događaja u: *Bosna i Hercegovina – jezgro...,* str. 36-37. U svom govoru na 50. sjednici Skupštine samoproglašene Republike Srpske, 15-16. aprila 1995, Karadžić je istaknuo: "Izvršena je disperzija oružja zahvaljujući JNA, izvuklo se sve što se moglo izvući i rasulo po srpskim prostorima i podijelilo narodu, ali narod je organizovala SDS i stvorila vojsku." Vidi: Robert J. Donia (2012) *Iz Skupštine Republike Srpske: 1991-1996: izvodi iz izlaganja poslanika Skupštine Republike Srpske kao dokazni materijal na Međunarodnom krivičnom tribunalu u Hagu*, Sarajevo: University Press, Tuzla: Fondacija Istina, pravda, pomirenje, par. 235.

[99] ICTY, http://www.icty.org/case/slobodan_milosevic/4, Izjava Svjedoka: Miroslav Deronjić, par. 17.

[100] ICTY, *Karadžić*, par. 852.

samom početku rata potpali pod kontrolu JNA, vojnih i paravojnih snaga iz Srbije i Crne Gore, vojnih i policijskih snaga SDS-a. Već u prvim danima aprila okupirani su pogranični gradovi uz Drinu, tako da je, i prije spomenute banjalučke sjednice Skupštine, jedan od strateških ciljeva, koji se odnosio na eliminiranje ove rijeke "kao granice između srpskih država", bio nadomak ostvarenju. Nakon srpskog preuzimanja vlasti u gradovima uz Drinu počinjeni su brojni zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava, uključujući masovna i pojedinačna ubistva, silovanja, paljevine desetina žrtava, koje su izvršitelji zločina prethodno zatočili u privatnim kućama, formirani su zatočenički objekti, u kojima su zatočenici mučeni na razne načine.[101] Ovi zločini činjeni su s namjerom ostvarenja prethodno definiranih ciljeva u vezi sa stvaranjem "etnički čistih" područja uz Drinu.

S namjerom da ostvare strateške ciljeve uspostavljanja koridora između Semberije i Krajine, kao i granice na Uni, realizatori srpske države zapadno od Drine također su počinili brojne zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava na području Bosanske Krajine, uključujući i masovna ubistva, razne torture i mučenja zatočenika u koncentracionim logorima koji su podsjećali na nacističke logore iz Drugog svjetskog rata.[102] Ovakvu vrstu usporedbe na-

[101] Više o zločinima protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Podrinju: Slobodan Milošević (IT-02-54); *Tužitelj v. Slobodan Milošević*, IT-02-54-T, Pretresno vijeće, Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude, 16. juni 2004; *Momčilo Krajišnik* (IT-00-39), Prvostepena presuda, 27. 9. 2006. str. 111-141; 223-254; *Biljana Plavšić* (IT-00-39 i 40/1); IT-95-5/18-T, pred Pretresnim vijećem, Tužilac v. *Radovana Karadžića*, 24. 3. 2016, str. 225-255. *Krnojelac* (IT-97-25); *Janković i dr.* (IT-97-23/2); *Kunarac i dr.* (IT-96-23 u 23/1); *Todović i Rašević* (IT-97--25/1). Višegrad: ICTY, *Milan Lukić i Sredoje Lukić* (IT-98-32/1); *Vasiljević* (IT-98/32); *Miroslav Deronjić* (IT-02-61); *Nikolić Dragan Jenki* (IT-94-2); Sud Bosne i Hercegovine: X-Krž-05/122 – *Bastah Predrag i dr*; S1 1 K 002680 18 Kri – *Radomir Šušnjar*; X-KRŽ-07/478 – *Savić Momir*; X-Krž-05/165 – *Tanasković Nenad*; S1 1 K 003541 15 Kžk – *Kornjača Milun*; S1 1 K 003833 13 Krž – *Živković Milorad i dr.*; S1 1 K 017259 17 Krž – *Jovanović Stevo i dr.*; S1 1 K 003807 14 Kžk – *Babić Savo*; Vidjeti još: Nusret Agić (1995) *Živi štitovi: hronika desetog genocida nad Bošnjacima i počeci otpora naroda općine Rogatica*, Sarajevo: Hod; Husejin Omerović (2016) *Žrtve genocida na području Vlasenice 1992–1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu; Ermin Kuka (2019) *Genocid nad Bošnjacima u Višegradu: 1992-1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.

[102] O masovnim zločinima na području Prijedora, Sanskog Mosta, Ključa, Kotor-Varoši, Bosanskog Novog, Skender-Vakufa, Bosanske Krupe vidjeti više u: ICTY, IT-99-36-T, pred Pretresnim vijećem II, 2004, Presuda, *Radoslav Brđanin*; str. 144-187; ICTY, IT-08-91-T, 27. 3. 2013, pred pretresnim vijećem, *Tužilac v. Miće Stanišića i Stojana Župljanina*, Presuda, str. 42-261; ICTY, IT-95-5/18-T, pred Pretresnim vijećem, *Tužilac v. Radovana Karadžića*, 24. 3. 2016, str. 553-814; *Stakić* (IT-97-24) Prijedor; *Banović* (IT-02-65/1) Logori Omarska i Keraterm; *Borovnica* (IT-95-3), Prijedor; *Kovačević i Drljača* (IT-97-24) Prijedor; *Kvočka i dr.* (IT-98-30/1) Logori Omarska, Keraterm i Trnopolje; *Mrđa* (IT.02-59) Planina Vlašić; *Sikirica i dr.* (IT-95-8) Logor Keraterm; *Tadić* (IT-94-1) Prijedor. Sud Bosne i Herecgovine: Prijedor X-KRŽ-06/200

činili su službenici UNHCR-a, MKCK-a, novinari i drugi predstavnici međunarodnih organizacija nakon posjete pojedinim zatočeničkim objektima u Bosanskoj Krajini.[103]

Tomašica, Jakarina Kosa, Stari Kevljani, Koričanske stijene, Hrastova Glavica, Redak I i II, Sasina, Greda I, Vrhpolje, Bunarevi, Lanište I i II, Crvena zemlja I i II, Botonjić – samo su neke od masovnih grobnica u kojima su ekshumirani posmrtni ostaci žrtava ubijenih na području tri krajiška grada: Prijedora, Sanskog Mosta i Ključa.[104]

Ovo područje bilo je pod kontrolom Prvog i Drugog krajiškog korpusa VRS-a nastalih transformacijom 5, 9. i 10. korpusa JNA, naslijedivši od njih infrastrukturu, borbena, kadrovska, materijalna, tehnička sredstva i druge resurse.

Tokom sastanka s oficirima Prvog krajiškog korpusa, održanog krajem maja 1993. godine, spomenuto je da je na lokalitetu rudnika Tomašica "zatrpano oko 5.000 muslimanskih leševa". O tome je Mladića obavijestio izvjesni pukovnik Bogojević, naglasivši kako je od njega načelnik prijedorskog SUP-a Simo Drljača tražio da se navedenih "leševa riješe spaljivanjem, mljevenjem ili na neki drugi način". Tokom ovog obraćanja Mladiću pukovnik Bogojević rekao je kako je Drljača imao namjere "da to da utrapi nama", odnosno da to policija "utrapi" vojsci. Mladić se nastojao ograditi od cijelog slučaja konstatacijom: "Kako su ih oni pobili, tako neka se njih reše, a treba pokrenuti istragu u vezi sa ovim slučajem i čuvati dobro podatke da ne dođu u ruke nepozvanih lica."[105]

No, umjesto pokretanja istrage, nekoliko mjeseci nakon ove rasprave, početkom jula 1993. godine, određeni broj posmrtnih ostataka iz Tomašice iskopan je i prebačen u drugu, sekundarnu masovnu grobnicu – Jakarina Kosa. U

– *Mejakić Željko i drugi*; X-Krž-05/07 – *Samardžija Marko*; S1 1 K 016065 17 Krž – *Vlasenko Mitar i dr.*; S1 1 K 024175 17 Kri – *Taranjac Slobodan i dr.*; S1 1 K 011967 14 Krž – *Soldat Dragomir i dr.*; S1 1 K 025339 17 Krž – *Gavrilović Milan*; S1 1 K 003472 12 Kžk – *Babić Zoran i dr.*; S1 1 K 020448 17 Krž – *Zmijanjac Dragoje*; S1 1 K 003365 12 Krž – *Čivčić Petar i dr*; S1 1 K 018013 17 Kžk – *Mrđa Goran i dr.*; S1 1 K 008161 14 Krž – *Prošić Predrag*; X-KRŽ-05/40 – *Kovačević Nikola*; S1 1 K 003420 14 Krž – *Dronjak Ratko*; S1 1 K 005207 Kžk – *Kličković Gojko i dr*.

[103] ICTY, Saopćenje za štampu, br. 92/21, 2. august 1992, BiH: Rastuća zabrinutost MKCK; ICTY, 04600977, Geneva, 29 July 1992, Cornelio Sommaruga; Roy Gutman (1993) *A Witness to Genocide: the 1993 Pulitzer Prize-winning dispatches on the "ethnic cleansing" of Bosnia*, New York : Macmillan Pub. Co., str. 36.

[104] Vidjeti: Jasmin Odobašić (2015) *Hiljadu grobnica u Bosanskoj Krajini 1992–1995. godine*, Sarajevo: BZK Preporod. U knjizi se navode podaci o 1.132 grobnice, od kojih je 128 masovnih, 116 zajedničkih i 886 pojedinačnih, gdje je pronađeno 4.697 žrtava. O ovome vidjeti također: Hikmet Karčić i Safer Muminović (2018) Genocid – Dolina Sane: Ključ, Sanski Most, Prijedor i Bosanski Novi, *Preporod*, 11. 7. 2018.

[105] ICTY, Dnevnik Ratka Mladića za period 2. 4. 1993 – 24. 10. 1993, Banja Luka, 27. 5. 1993, Sastanak sa Starešinama 1. KK i ViPVO VRS, str. 151-152.

poslijeratnim ekshumacijama na ovom lokalitetu, prema zvaničnim pokazateljima ureda ICMP-a u Sanskom Mostu, utvrđen je identitet 312 osoba. Prema njihovim riječima, "radilo se o veoma teškom i zahtjevnom poslu. Nakon iskopavanja tijela u Tomašici, koja su vršena bagerima, njihovim grubim istresanjem u kamione te istresanjem na ovu lokaciju, a zatim i njenim miniranjem, teško je bilo sastaviti ijedno kompletno tijelo."[106]

Uprkos prethodnim upozorenjima da se na lokalitetu Tomašica nalazi masovna grobnica, o čemu je švedski novinar Bengt Norborg 1996. godine napravio reportažu, površna iskopavanja vršena su tek osam, odnosno deset godina poslije (2004. i 2006. godine), kada je pronađeno šesnaest tijela.[107] Šira dostupnost dnevnika Ratka Mladića, u kojemu je objavljen spomenuti izvod rasprave o Tomašici, ubrzala je i podstakla ponovno otkopavanje ovoga lokaliteta 2013. godine,[108] što je rezultiralo ekshumacijom 435 žrtava.[109] No, za posmrtnim ostacima žrtava koje su prvobitno "bačene" u Tomašicu još se traga, a 2015. godine ponovljeno je pretraživanje lokaliteta Jakarine Kose, nakon čega su ekshumirana 622 skeletna ostatka i dva kompletna tijela.[110]

Uz okupaciju spomenutih gradova, vojne snage SrRBiH, potpomognute JNA i drugim jedinicama iz Srbije i Crne Gore, stavile su pod opsadu ili potpuno okruženje Sarajevo, Goražde, Bihać, Srebrenicu, Tuzlu i druge gradove te ih svakodnevno sistematski i neselektivno granatirali, što je za posljedicu imalo masovne zločine nad civilima. Također, stanovnicima ovih gradova uskratili su osnovne uslove neophodne za svakodnevni život, poput vode, hrane, lijekova, električne energije, ogrjeva, plina i drugih potrepština.

Snimci i fotografije građana glavnog grada Republike Bosne i Hercegovine s kanisterima u rukama, dok su se nalazili u redovima za vodu, u redovima za hljeb, humanitarnu pomoć, kao i snimci izmasakriranih civila su, u skladu s pravilima "dobronamjerne brige za gledatelje" prikazivani na BBC-u,[111] CNN-u, i mnogim drugim svjetskim elektronskim i printanim medijima.

---

[106] Sudbin Musić (2015) Eho Tomašice: Masovna grobnica Jakarina Kosa, *Novo vrijeme*, 20. 9. 2015, http://novovrijeme.ba/eho-tomasice-masovna-grobnica-jakarina-kosa/

[107] *Ibid*.

[108] ICTY, Dnevnik Ratka Mladića za period od 2. 4. 1993 – 24. 10. 1993, Banja Luka.

[109] Mujo Begić, Senadin Ramić i Zlatan Ališić (2015) *Tomašica – masovna grobnica*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 152.

[110] Masovna grobnica Jakarina Kosa: pronađena 622 skeletna ostatka i dva kompletna tijela, 29. 10. 2015, http://www.prijedordanas.com/?p=32042

[111] Martin Bell, dopisnik BBC-a iz Sarajeva, konstatira da su samo neki od snimaka mogli biti prikazani na BBC-u. Vidi: Bell Martin (1996) *In Harm's way. Reflections of a war – zone Thug*, London: Penguin Books, str. 278.

No, daleko od medijskih ekipa, stanovnici istočnobosanskih enklava također su bili primorani na primitivne i predcivilizacijske uvjete života. Opisujući situaciju u enklavama Cerska i Konjević Polje specijalni izvjestitelj UN-a za ljudska prava Tadeusz Mazowiecki o ovome je izvijestio svoje nadređene u UN-u: "Medicinski uvjeti bili su srednjovjekovni, s malo ili bez ikakvih lijekova ili anestetika. Amputacije su rađene bez anestezije. Zavoj, kada bi ga uopće i bilo, korišten je više puta, bez prethodnog ispiranja ili dezinfekcije." Za amputaciju dijelova tijela ljekari su morali koristiti pile. Rane su čišćene domaćom rakijom, pelenama i čaršafima.[112]

Krajem decembra 1992. godine, u pokušaju da se domognu teritorije pod kontrolom Armije RBiH u Tuzli ili Kladnju, "grupa od 2000 civila napadnuta je mitraljezima u selu Baljkovica. One koji su bježali u šumu napadači su pratili. Žene koje su imale više od jednog djeteta ostavljale su jedno ili više djece iza sebe kako bi mogle bježati. Ne zna se koliko je ljudi poginulo u ovom napadu."[113] Prethodno je, u novembru 1992. godine, Ratko Mladić, komandant Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, izdao Direktivu koja je, uz ostalo, Drinskom korpusu nalagala: "Na širem području Podrinja iznurivati neprijatelja, nanositi mu što veće gubitke i prisiliti ga da s muslimanskim stanovništvom napusti prostore Birača, Žepe i Goražda. Prethodno ponuditi razoružavanje borbeno sposobnih i naoružanih muškaraca, a ako ne pristaju – uništiti ih."[114]

Krajem januara 1993. godine, u toku ofanzive na enklave u Podrinju, Dragoljub Ojdanić, komandant Užičkog korpusa Vojske Jugoslavije, obavijestio je komandu Drinskog korpusa da će njegov Korpus nastaviti "naprednu operaciju do 31. 1. 1993. godine, najdalje do 12. časova; dostignutu liniju koju ćemo mi zaprečiti, trebate prihvatiti i posesti je snagama iz vašeg sastava do 12.00 časova 31. 1. 1993. godine; potrebno je da obezbedite ekipe za sanaciju bojišta, jer je na savladanom prostoru ostao veliki broj leševa. U sastav ekipa za sanaciju bojišta potrebno je da uključite novinare i snimatelje u cilju prikupljanja dokaza potrebnih za korišćenje u propagandne svrhe i dokumentovanje zločina nad srpskim narodom."[115] Zahvaljujući angažiranju Vojske Jugoslavije, te in-

[112] (2007) *Mazowiecki izvještaji 1992-1995*, Tuzla: Univerzitet u Tuzli, Sarajevo: Istraživačko-dokumentacioni centar, str. 166-167.

[113] *Ibid*., str. 169.

[114] ICTY, No. 04386450, Glavni štab Vojske Republike Srpske, Str. pov. br. 02/5-, 19. 11. 1992; Vrlo hitno; Naredna dejstva Vojske Republike Srpke, Direktiva, dostavlja. – Na ličnost komandanta (Načelnika štaba); Direktiva op. br. 4.

[115] AIIZ, 2-3258, Komanda Užičkog korpusa, Str. pov. br. 174-2, 10.00 časova 29.1; Uručiti odmah; Obaveštenje o daljem angažovanju Užičkog korpusa. Dostavlja – Glavnom štabu Vojske srpske i Drinskom korpusu (Na znanje).

tenzivnom pritisku, granatiranju, djelovanju teške artiljerije po civilnim ciljevima, pripadnici VRS/VJ (Drinskog korpusa VRS-a i Užičkog korpusa VJ-a) 1. marta 1993. godine okupirali su Cersku, a potom i Konjević Polje i Kamenicu.

Od sredine marta 1993. godine teritorij u istočnoj Bosni bio je ograničen na svega tri enklave: Srebrenicu, Žepu i Goražde.

U aprilu i maju 1993. godine, rezolucijama 819 i 824 Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija, Srebrenica, Sarajevo, Tuzla, Bihać, Goražde i Žepa proglašeni su sigurnim područjima.[116] Prvobitno obustavljanje napada na Srebrenicu dalo je tračak nade da će barem biti spriječene nove žrtve opsade i napadi na gradove. No, nakon što je Misija Vijeća sigurnosti (u kojoj su učestvovali predstavnici Venecuele, Francuske, Mađarske, Novog Zelanda, Pakistana i Rusije) krajem aprila posjetila Srebrenicu, konstatirala je da se u tom području upravo dešava "usporeni proces genocida".[117] Devet dana nakon usvajanja Rezolucije 824, 15. maja 1993. godine, na sastanku s generalom Mladićem, savjetnik UN-a za civilna pitanja Viktor Andreev konstatirao je da je "sada bolja situacija. Amerika nije postigla saglasnost sa Evropom. Sada su manji izgledi za intervenciju. Rusija neće dozvoliti intervenciju". U ovom kontekstu on je naglasio da je "ideja bezbednih zona bolja od bombardovanja. Trebamo dobiti u vremenu na bezbedne zone. (...) Budite strpljivi i pustite konvoje". Uz napomenu da "stvari idu kako Vi želite" (obraća se Mladiću, op.a.) i da je "na Vama vrlo veliki pritisak". Na ovom sastanku, Andreev je još sugerirao Mladiću da će "biti sve uredu" i da "humanitarna pomoć mora ići bez problema". U zaključnim razmatranjima ovog sastanka, obraćajući se Andreevu, Mladić je zadovoljno utvrdio: "Viktor, morat ću Vas uzeti za savetnika, slab sam u politici."[118] Da su sigurne zone "bile bolje od bombardovanja", kako je to Andreev tokom paljanskog sastanka prezentirao Mladiću, pokazalo se kao potpuno tačno.

Sagledavši cjelokupni kontekst u kojem su šest bosanskohercegovačkih gradova i "njihove okolice" proglašeni sigurnim zonama, u potpunosti su razumljive manjkavosti rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a koje se odnose na formiranje i implementaciju ovoga koncepta. Nastale više spontano i stihijski, s ciljem sprečavanja konkretnijih akcija, rezolucijama nisu definirani osnovni elementi kojima bi se ove zone mogle učiniti donekle sigurnim.

---

[116] UN, Security Council, Resolution 819 (1993), 16. April 1993 i 824(1993), 6 May 1993.

[117] UN, Security Council, Distr. General, S/25700, 30 April 1993, Report of the Security Council Mission Established Pursuant to Resolution 819 (1993). Letter of transmittal, Letter dated 30 April 1993 from the Security Council Mission established pursuant to resolution 819 (1993) addressed to the President of the Security Council, Par. 19.

[118] ICTY, Sastanak sa Viktorom Andrejevim, 15. maj 1993. u: Bilježnica Ratka Mladića, 2. 4. – 24. 10. 1993, 102-112; Merisa Karović-Babić (2024) *Sigurnosne zone*..., str. 262.

Na geografskoj mapi Bosne i Hercegovine ove zone izgledale su kao zasebna ostrva, zbog čega su ih novinari BBC-a slikovito upoređivali s "leopardovom kožom" izoliranih enklava.[119]

Dvije sedmice nakon usvajanja Rezolucije 824 u Washingtonu su ministri vanjskih poslova SAD-a, Velike Britanije, Francuske, Španije i Rusije usvojili *Program zajedničke akcije*, prema kojem je pitanje sigurnih zona riješeno odabirom lahke opcije, odnosno odobrenja minimalnog broja trupa UNPROFOR-a za "zaštitu" ovih zona. Potom je uslijedila operacija Mač-93, kojom su napadi na tek proglašenu sigurnu zonu Goražde intenzivirani, nakon čega je okupiran veliki dio teritorije ovog istočnobosanskog grada,[120] a nastavljeno je i intenzivno granatiranje Sarajeva.[121]

Birokratska paraliziranost, politička nevoljnost i vojna nemoć snaga UN-a da odbrane civilno stanovništvo u sigurnim zonama rezultirali su granatiranjem, snajperiranjem i aviobombardiranjem civilnih područja (Markale I i II, Tuzlanska kapija),[122] napadima s ciljem okupacije Goražda (operacije Mač-93 i Zvijezda-94) i Bihaća (novembar 1994. i juli 1995. godine), te u konačnici genocidom u Srebrenici i Žepi (operacija Krivaja-95 i Stupčanica-95).

Humanitarna situacija koja je prethodila genocidu u Srebrenici i Žepi bila je toliko loša da su "neki od stanovnika enklave išli za kamionom koji je iz baze Holandskog bataljona vozio smeće na deponiju i pokušavali su iz smeća izvući hranu i odjeću. Procjenjivalo se da će, bez novih zaliha hrane skoro polovina srebreničkog stanovništva ostati bez hrane sredinom juna."[123] Prethodno je, početkom marta 1995. godine, Glavni štab VRS-a izdao Direktivu br. 7, prema kojoj je trebalo "svakodnevnim planski i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka života mještana u Srebrenici i Žepi".[124] Premda je ovaj dio isključen u nešto korigiranoj direktivi br. 7.1, izda-

[119] Laura Silber i Alan Little (1996) *Smrt...*, str. 296.

[120] O zločinima počinjenim u Goraždu neposredno nakon što je ovaj grad proglašen za sigurnu zonu, vidi više: Muamer Džananović (2015) *Zločini nad djecom u Goraždu tokom opsade 1992-1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 109, 114, 148, 156, 177, 178, 204, 213, 221.

[121] Merisa Karović-Babić (2014) *Masovna ubistva civila...*, str. 105-128.

[122] *Ibid.*; Merisa Karović-Babić (2023) Zločin na Tuzlanskoj kapiji: Historijske činjenice, reakcije i negiranje odgovornosti, Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla, *Historijski pogledi,* br. 9, str. 343-368, https://doi.org/10.52259/historijskipogledi.2023.6.9.343.

[123] ICTY, IT-95-5/18-T, pred Pretresnim vijećem, Tužilac protiv Radovana Karadžića, 24. 3. 2016, Tom IV, 4988.

[124] ICTY, 00823159, Vrhovna komanda OS Republike Srpske, dr. Br. 2/2-11, 8.3.1995, Narodna odbrana, Državna tajna, Vrlo hitno: Komandi 1. i 2. KK, SRK, IBK, HK, DK, ViPVO i CVŠ VRS, Direktiva za dalja dejstva op. br. 7.

toj od Ratka Mladića krajem marta,[125] navedeni primjeri su, uz brojne druge, pokazatelj kontinuiranih težnji da se u spomenutim enklavama nametnu takvi uslovi života koji bi uvjerili stanovnike u besperspektivnost njihova opstanka.

Postepenim sužavanjem obruča oko grada, uz zauzimanje osmatračnica UNPROFOR-a, Ratko Mladić pobjedonosno je ušao u Srebrenicu 11. jula 1995. godine. Sudbina oko 40.000 stanovnika ovoga grada[126] bila je krajnje neizvjesna. Mnogi od njih, približno 25.000 ljudi, utočište su potražili u bazi Holandskog bataljona u Potočarima.[127] Ipak, poučeni prethodnim iskustvom, veliki broj stanovnika Srebrenice (njih oko 15.000)[128] na slobodnu teritoriju, pod kontrolom Armije RBiH, krenuo je preko šuma, planina, putem na kojem su ih čekale vojne i policijske snage RS/SRJ, postavljajući mnoge zasjede, granatirajući kolonu, bacajući bojne otrove i ubijajući ljude iz kolone.

Fudbalsko igralište u Novoj Kasabi, obale rijeke Jadar, Cerska dolina, skladište u Kravici, livada u Sandićima, škola "Vuk Karadžić" u Bratuncu, škola u Grbavcima, škola u Ročeviću u blizini Zvornika, obale Drine u blizini Kozluka, škola i brana kod Petkovaca, škola u Kuli i Dom kulture u Pilici, Vojna ekonomija "Branjevo", Snagovo, Bišina, Trnovo – neke su od lokacija na kojima su vršene masovne egzekucije bošnjačkog stanovništva. Na nekim od ovih lokaliteta istovremeno je strijeljano i po 1.000 ljudi.[129]

U to vrijeme, premda dobro obaviješteni o masovnim egzekucijama nad Bošnjacima,[130] dužnosnici Ujedinjenih nacija provodili su vrijeme u pregovorima s vojnim i političkim rukovodiocima SRJ-a i RS-a.[131] No, bez ambicija da učine bilo šta konkretno kako bi spriječili "lov na ljude"[132] oko Srebrenice, njihova nastojanja išla su u smjeru spašavanja 429 vojnika Holandskog bataljona, koji su u tom trenutku bili stacionirani u Srebrenici. Time su Ujedinjene nacije

---

[125] ICTY, 00668778, GŠ VRS, DT br. 02/2-15, 31. 3. 1995. godine, Vrlo hitno, Narodna odbrana, Državna tajna, 'Sadejstvo-95', Komandi: 1. KK, IBK, DK, V i PVO (na znanje 2. KK, SRK i HK), Direktiva za dalja dejstva op. br. 7/1.

[126] ICTY, IT-98-33-T, 19.4.2004, pred Žalbenim vijećem, Tužilac protiv Radislava Krstića, Presuda, par. 15, napomene 25 i 26.

[127] (2007) *Mazowiecki*..., par. 10, str. 506. (Izvještaj o genocidu u Srebrenici, Pad Srebrenice i ostavka).

[128] (2007) *Mazowiecki*..., par. 29, str. 509.

[129] ICTY, IT-95-5/18-T, pred Pretresnim vijećem, Tužilac protiv Radovana Karadžića, 24. 3. 2016, Tom IV.

[130] (2007) *Mazowiecki*, par. 10, str. 503-514. (Izvještaj o genocidu u Srebrenici, Pad Srebrenice i ostavka)

[131] Bilt Karl, *Zadatak mir*, Beograd: Radio B92, str. 103-106.

[132] Ovu konstrukciju *Lov na ljude* – upotrijebilo je Pretresno vijeće ICTY u predmetu Krstić kako bi opisali hajku u kojoj gotovo da i nije bilo šanse za bjekstvo. Pozvali su se na opis ono malo preživjelih tokom nemilosrdne potjere načinjene od strane vojnih i policijskih snaga RS/SRJ, za ljudima iz kolone koji su se uputili kroz šume prema teritoriju Armije RBiH. Vidi: ICTY, Krstić, IT-98-33-T, 2. 8. 2001, par, 546.

propustile spriječiti genocid – ubijanje više od 8.000 Bošnjaka u "sigurnoj zone Srebrenica" i oko nje, uključujući i one ljude koji su namjeravali zaštitu i utočište potražiti u Potočarima, a koje su, naočigled pripadnika UNPROFOR-a zatočile i ubile trupe VRS-a.[133]

Potom je, desetak dana nakon Srebrenice, okupirana još jedna istočnobosanska enklava – Žepa,[134] čime je gotovo u cijelosti ostvaren strateški cilj na Drini. O tome je Radovan Karadžić tokom skupštine RS-a u augustu 1995. godine rekao kako su oni postigli značajne dobitke za RS. Navodeći primjere pojedinih gradova u istočnoj Bosni, Karadžić je konstatirao: "Ako ćemo pravo, ima gradova koje smo zgrabili, a bilo nas je svega 30%, takvih ću vam nabrojati koliko god hoćete. (...) Nemojte da se ovo čuje, ali sjetite se koliko nas je bilo u Bratuncu, koliko u Srebrenici, koliko u Višegradu, koliko u Rogatici, koliko u Vlasenici, u Zvorniku itd, znači, a to su zbog strateške važnosti morali postati naši i maltene to više niko ne postavlja pitanje."[135]

Dejtonski mirovni sporazum je – izuzev određenih područja u općini Foča (Ustikolina) i kopnenog koridora prema Goraždu (makadamskim putem preko Grepka), prilikom raspodjele teritorija Republike Bosne i Hercegovine na dva entiteta (na Federaciju Bosne i Hercegovine i na Republiku Srpsku) – Podrinje gotovo u cijelosti dodijelio entitetu Republika Srpska. Time su priznati rezultati teritorijalne okupacije ovoga područja od strane jugoslavenske vojske s proljeća 1992. godine, i prije nego što je 12. maja iste godine formirana VRS.

"Ovo možda nije pravedan mir, ali je pravedniji od nastavka rata. U situaciji kakva jeste, u svijetu kakav jeste, bolji mir se nije mogao postići"[136], glasila je rečenica kojom je predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović završio svoje kratko obraćanje nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma.

Dr. sc. Merisa Karović-Babić

---

[133] Radilo se o oko 300 ljudi. Objavljen je poimenični spisak od 239 osoba, dok se još približno 60 ljudi odbilo naći na ovom popisu. Vidi: (1998) *Edicija Srebrenica 1995*, knj. 1, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 363; Izvještaj GS prema rezoluciji Generalne skupštine 53/35 (1998), "Izvještaj o Srebrenici", 15. 11. 1995, par. 348.

[134] O genocidu u Žepi posebno vidjeti više u: ICTY, IT-05-88/2-T, 12.12.2012, pred Pretresnim vijećem II, *Tužilac v. Zdravka Tolimira*, Presuda, str. 279-315; 333-350; 436-471; pred Žalbenim vijećem, 8. 5. 2015.

[135] ICTY, IT-00-39-T, pred Pretresnim vijećem I, *Tužilac v. Momčila Krajišnika*, Presuda, 27. 9. 2006, par. 894.

[136] Alija Izetbegović (1995) Mir pravedniji od rata, *Oslobođenje*, 22. 11. 1995, str. 3.

1.
Uvod

Iako je genocid svoj "međunarodnopravni osnov postojanja"[1] i međunarodnopravno priznanje kao zločin dobio tek 1948, "genocid se izvršavao stoljećima"[2]. Zabilježeno je da je J. P. Sartre "s punim pravom rekao da je 'genocid star koliko je staro i čovječanstvo'"[3], dok je W. Churchill ranije nazivao praksu genocida "zločinom bez imena"[4]. L. Kuper primjećuje da je "riječ nova, ali je zločin stari".[5]

Rasprave o odgovornosti pojedinaca, ali i država i međunarodnih organizacija, za zločin genocida znatno su novijeg datuma. Drži se stoga "da je u prošlosti zločin genocida prošao nekažnjeno upravo iz razloga jer je bio počinjen po uputama ili uz prešutno odobravanje samih država [ili izravno od samih država], pri čemu se pitanje odgovornosti pojedinaca, kojima se u međunarodnom pravu orijentiranom na djelovanja država odricao međunarodnopravni subjektivitet, nije ni postavljalo."[6]

U toku Drugog svjetskog rata, genocid (engl. *genocide*; fr. *génocide*), kao kovanica grčke riječi *genos* (rod, pleme, rasa) i sufiksa *cide* (od latinske riječi *caedere*,

---

[1] M. N. Simović, M. Blagojević, V. M. Simović (2013) *Međunarodno krivično pravo*, 2. izm. i dop. izd, Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, str. 199.

[2] A. Aust (2009) *Handbook of International Law*, New York: Cambridge University Press, str. 270. O kratkom historijatu izvršavanja genocida v. L. A. Horvitz, C. Catherwood (2011) *Encyclopedia of War Crimes and Genocide*, izm. izd, vol. I, New York: Facts On File, str. 203-204.

[3] Nav. prema: M. N. Simović, V. M. Simović (2012) Genocid u međunarodnom krivičnom pravu i krivičnom pravu Bosne i Hercegovine, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 10, god. 5, str. 52.

[4] L. A. Horvitz, C. Catherwood (2011) *op. cit*., vol. I, str. 203.

[5] Nav. prema: W. Churchill (1997) *A Little Matter of Genocide: Holocaust and Denial in the Americas, 1492 to the Present*, San Francisco: City Lights Books, str. 401. Kako je historijski tekao proces definiranja nezamislivog v. *Ibid*., str. 399 *et seq*.

[6] M. N. Simović, V. M. Simović (2012) *op. cit*., str. 52. A pogotovo ne pitanje međunarodnopravne odgovornosti država i međunarodnih međuvladinih organizacija za ovaj zločin.

ubiti)[7], nastao je kao pravna reakcija na holokaust (engl. *The Holocaust*), odnosno kao reakcija na sva dešavanja tokom Drugog svjetskog rata[8] koja su probudila "svijest ljudi o potrebi preispitivanja i kažnjavanja pojedinaca za učinjena nedjela"[9]. "Holokaust je [iz pravnog ugla u najkraćim crtama] zločin genocida i zločini protiv čovječnosti počinjeni od strane njemačkog nacističkog režima tokom Drugog svjetskog rata koji su kao takvi priznati u konačnim i obavezujućim odlukama ili presudama Međunarodnog vojnog tribunala uspostavljenog Londonskim sporazumom od 8. augusta 1945"[10], dok se "konačno rješenje" (engl. *The Final Solution*) odnosi na nacističku politiku eliminiranja svih Jevreja iz Evrope.[11]

"Neki XX stoljeće nazivaju i stoljećem genocida (*the century of genocide*)."[12] Prvi je put uveden i opisan u djelu *Axis Rule in Occupied Europe*[13] (Vladavina Sila osovine u okupiranoj Evropi) poljskog pravnika, Jevreja, Raphaela Lemkina 1944. godine. "Nove koncepcije traže nove termine. Pod 'genocidom' smatramo uništenje nacije ili etničke skupine."[14] Riječ genocid nova je oznaka uvedena

---

[7] Za šire u: J. Balint, I. W. Charny (1999) Definitions of Genocide, u: I. W. Charny (ed. in chief) *Encyclopedia of Genocide*, Santa Barbara, Denver, Oxford: ABC-CLIO, vol. 1, str. 11. Usp. S. Totten, P. R. Bartrop (2008) *Dictionary of Genocide*, Westport, London: Greenwood Press, vol. 1.

[8] Postoje mišljenja da su bombardiranja nuklearnim oružjem japanskih gradova Hiroshime i Nagasakija 1945. godine vrsta genocida. V. L. Kuper (1988) Other Selected Cases of Genocide and Genocidal Massacres: Types of Genocide, u: I. W. Charny (ed.), *Genocide: A Critical Bibliographic Review*, London: Mansell Publishing Limited, New York: Facts on File, str. 158.

[9] M. N. Simović, V. M. Simović (2012) *op. cit*., str. 52.

[10] Nav. prema: čl. 1. st. 41 (osnovni pojmovi) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine" br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15, 35/18)). Za pobliže o historiji holokausta v. D. Bergen (2003) *War & Genocide: A Concise History of the Holocaust*, Lanham, MD: Rowman & Littlefield; I. Gutman (ed.) (1990) *Encyclopedia of the Holocaust*, New York: Macmillan Publishing Company; S. Čekić (2010) Historija holokausta, *Korak*, br. 21, str. 127-153.

[11] Tako: L. A. Horvitz, C. Catherwood (2011) *op. cit*., vol. I, str. 185 *et seq*. Više o konačnom rješenju i holokaustu v. D. Bloxham (2003) *Genocide on Trial: War Crimes Trials and the Formation of Holocaust History and Memory*, Oxford: Oxford University Press; D. Dwork, R. Jan Van Pelt (2003) *Holocaust: A History*, New York: W. W. Norton & Company.

[12] Nav. prema: B. Pavišić, T. Bubalović (2013) *Međunarodno kazneno pravo*, Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, str. 1. V. šire: M. Levene (2000) Why Is the Twentieth Century the Century of Genocide?, *Journal of World History*, 11 (2), str. 305-336.

[13] Preciznije u odjeljku IX (*Genocide*) u podnaslovu: *Genocide – A New Term and New Conception for Destruction of Nations* (Genocid – novi termin i nova koncepcija za uništenje nacija). R. Lemkin (1944) *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, Washington: Carnegie Endowment for International Peace (Clark, New Jersey: The Lawbook Exchange, Ltd (2005)), str. 79-82).

[14] R. Lemkin (1944) *op. cit*., str. 79.

kako bi se obilježila "stara praksa u svom modernom razvoju"[15] i koja "korespondira riječima poput tiranicida, homocida, infanticida"[16]. Po njemu, genocid ne znači nužno trenutno uništenje nacije (naroda) "osim ako se ne provodi masovnim ubijanjima svih pripadnika naroda".[17] Genocid ponajprije predstavlja

> "koordinirani plan različitih akcija koje označavaju uništenje esencijalnih temelja života nacionalne skupine, s ciljem njihova istrebljenja. Svrha takvog plana bila bi disintegracija političkih i društvenih institucija, kulture, jezika, nacionalnih osjećanja, religije i ekonomske egzistencije nacionalnih skupina te destrukcija osobne sigurnosti, slobode, zdravlja, digniteta, i čak života pojedinaca koji pripadaju takvim skupinama. Genocid je usmjeren protiv nacionalne skupine kao entiteta, dok su djela koja su involvirana usmjerena protiv pojedinaca, no ne zbog njihova osobnog kapaciteta, nego kao pripadnika nacionalne skupine".[18]

Genocid je isprva sadržajno pripadao zločinima protiv čovječnosti.[19] "Dok su zločini protiv mira i ratni zločini bili uglavnom već predviđeni i u Haškim (1907) i u Ženevskim (1929) konvencijama, dotle su zločini protiv čovječnosti bili prvi puta predviđeni kao međunarodni delikti tek Statutom i presudom Nirnberškog suda."[20] Niti čl. 6. st. 2 c) Povelje Međunarodnog vojnog tribunala u Nürnbergu (IMT)[21], koja je usvojena Londonskim sporazumom 8. augusta 1945. godine,[22] a niti čl. II, st. 1 c) Zakona br. 10. Kontrolnog vijeća[23] nisu eksplicitno

---

[15] R. Lemkin (1944) *op. cit*., str. 79.

[16] *Ibid*.

[17] *Ibid*.

[18] *Ibid*.

[19] D. Armstrong, T. Farrell, H. Lambert (2007) *International Law and International Relations*, New York: Cambridge University Press, str. 188.

[20] N. Srzentić, A. Stajić, Lj. Lazarević (1988) *Krivično pravo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Opšti deo*, Beograd: Savremena administracija, str. 19.

[21] Tekst Povelje Međunarodnog vojnog tribunala u Nürnbergu v. http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp (prist. 12. august 2013); L. A. Horvitz, C. Catherwood (2011) *op. cit*., vol. II, str. 643-646. Više o Povelji i presudi IMT-a u Nürnbergu pronaći u: The Secretary-General (1949) *The Charter and Judgment of the* Nürnberg Tribunal: *History and Analysis*, Lake Success, New York: United Nations – General Assembly, International Law Commission.

[22] Sporazum četiri velike sile: Sjedinjenih Američkih Država, SSSR-a, Velike Britanije i Francuske o sudskom gonjenju i kažnjavanju glavnih ratnih zločinaca evropske osovine. Tekst Londonskog sporazuma v. http://avalon.law.yale.edu/imt/imtchart.asp (prist. 12. august 2013).

[23] Tekst Zakona br. 10. Kontrolnog vijeća v. http://avalon.law.yale.edu/imt/imt10.asp (prist. 12. august 2013). "Na osnovu tog Zakona u Nirnbergu [nalazio se u okupacijskoj zoni koja je pripadala Sjedinjenim Američkim Državama] je održano više sudskih procesa (tzv. naknadni procesi (*Subsequent Nuremberg Trials*) u periodu od oktobra 1946. do aprila 1949. gdje je od optuženih 185 političkih i vojnih rukovoditelja za ratne zločine i zločine protiv čovječnosti ukupno 24 osobe osuđeno na smrt, a veći broj na dugovremene zatvorske kazne (procesi Listu,

predviđali da se zločin genocida tretira kao odvojena kategorija zločina protiv čovječnosti[24], odnosno kao zasebni, neovisni i specifični međunarodni zločin.

Zločini protiv čovječnosti (engl. *crimes against humanity*; fr. *crimes contre l'humanité*) jesu djela usmjerena protiv same humanosti, kojima se narušavaju temeljna pravna načela na kojima počiva međunarodna zajednica, odnosno osnovne vrijednosti cjelokupnog čovječanstva.[25] U literaturi se iznosi tvrdnja da se najveći broj žrtava svih međunarodnih zločina u svijetu odnosi na žrtve zločina protiv čovječnosti, a da je, pritom, međunarodna zajednica propustila usvojiti posebnu međunarodnu konvenciju koja bi isključivo bila posvećena zločinima protiv čovječnosti.[26] M. C. Bassiouni piše da je

---

Renduliću, Špajdelu, Bemeu i dr). Slični sudski procesi su održani tih godina i u drugim njemačkim okupacijskim zonama, kao i drugim zemljama: Poljskoj, Jugoslaviji, Čehoslovačkoj, Francuskoj, Belgiji, Norveškoj, na Dalekom Istoku" (V. Đurđić, D. Jovašević (2003) *Međunarodno krivično pravo*, Beograd: Nomos, str. 30). Također i: B. Krivokapić (2011) *Aktuelni problemi međunarodnog prava*, Beograd: Službeni glasnik, str. 495. Vrijedi istaknuti kuriozitet da je posljednji živi nirnberški tužitelj Benjamin B. Ferencz bio glavni tužitelj pred vojnim sudom Sjedinjenih Američkih Država u predmetu br. 9: *Einsatzgruppen* (*The United States of America v. Otto Ohlendorf et al*) (presuda dost. na: https://www.legal-tools.org/doc/74e839/pdf/ (prist. 21. juli 2018). Suđenje je održano (1947-1948) u istom prostoru u kojem je sudio Međunarodni vojni tribunal (*Palace of Justice*) (za više: B. Pavišić, T. Bubalović (2013) *op. cit*., str. 173-174).

[24] Usp. A. Cassese (2005) *International Law*, Oxford: Oxford University Press, str. 443.

[25] Z. Seizović (2008) *Zločini protiv čovječnosti. Pojam, bitni elementi i oblici prema Statutu i praksi Haškog tribunala*, u: *Međunarodno javno pravo: zbirka eseja*, Zenica: Univerzitet u Zenici, str. 147; za više o zločinima protiv čovječnosti v. B. Pavišić, T. Bubalović (2013) *op. cit*., str. 85-95; o percepciji ovog međunarodnog zločina pred ICTY-jom v. Z. Seizović (2006) Pojam, bitni elementi i oblici zločina protiv čovječnosti prema Statutu i praksi Haškog tribunala*, Pravna misao*, god. XXXVII, br. 5-6, str. 19-35.

[26] M. C. Bassiouni (2010) Crimes against Humanity: The Case for a Specialized Convention, *Washington University Global Studies Law Review*, vol. 9, br. 4, str. 575. Kratki historijat činjenja zločina protiv čovječnosti v. u istom članku, str. 575-581. Na 66. zasjedanju 2014. godine, Komisija Ujedinjenih nacija za međunarodno pravo (ILC) odlučuje uključiti temu "zločini protiv čovječnosti" u svoj program rada, na temelju preporuka Radne grupe za dugoročni program rada. Komisija je odlučila da imenuje Seana D. Murphyija za Specijalnog izvjestitelja za ovu temu. Utvrđivanjem onog što je dostignuto na 69. zasjedanju, Odbor za nacrt je i na drugom čitanju – na 71. zasjedanju 2019. godine – usvojio cijeli skup prethodno prihvaćenih članova, s preambulom i aneksom (UNGA, International Law Commission, *Draft articles on Prevention and Punishment of Crimes Against Humanity, with commentaries*, br. A/74/10, 2019). Tako smo te godine dobili Nacrt Pravila (članova) o sprečavanju i kažnjavanju zločina protiv čovječnosti. Znakovito je da pisci međunarodnog prava ističu potrebu, nakon što ILC završi svoj rad na ovoj temi, za usvajanjem međunarodne konvencije o zločinima protiv čovječnosti, s obzirom na to da su ovi zločini i dalje jedini međunarodni zločini koji su trenutno zabranjeni samo Rimskim statutom (istina, međunarodnim ugovorom) u međunarodnom pravu, a da, pritom, ne postoji korespondirajući, specijalizirani mnogostrani međunarodni ugovor koji bi predviđao međunarodne obaveze za pojedince, države, ali i za međunarodne organizacije,

> "manje od 1 procenta svih počinitelja međunarodnih zločina privedeno pravdi. Ova selektivna procesuiranja su se sprovela u 53 od 313 sukoba [koji su vođeni od završetka Drugog svjetskog rata do 2008] koji su identificirani ovom studijom, što čini 17 posto ukupnog broja sukoba. Kao kontrast, zakoni o amnestiji doneseni su u 126 od 313 identificiranih sukoba, što znači da su se u 40 procenata svih sukoba počinitelji okoristili nekažnjavanjem."[27]

"Zločin protiv čovječnosti, uopćeno gledajući, smatra se vrlo teškim zločinom koji potresa kolektivnu savjest."[28] Riječ je o "postojanom fenomenu"[29] koji nije dozvoljen ni prema općem međunarodnom pravu, a ni prema glavnim pravnim sistemima svijeta. "Kvalifikacija zločina protiv čovječnosti bazira se na prekršaju osnovnih zakona čovječnosti, tj. prava svakog čovjeka na život, svake etničke grupe na njezino postojanje kao zajednice."[30] To su, dakle, "akti koji su upereni protiv uvjeta postojanja čovjeka i pojedinih ljudskih grupa ili čovječanstva u cjelini"[31]. Također, mogu biti učinjeni i prema civilnom stanovništvu svoje države primjenom terora. Ovaj termin / izraz ili

---

poglavito u smislu njihova sprečavanja i kažnjavanja počinitelja ovih zločina. V. i tekst Specijalnog izvjestitelja ILC na ovu temu: S. D. Murphy (2015) *Toward a Convention on Crimes against Humanity?*, dost. na: https://revdh.revues.org/1185, (prist. 15. novembar 2016). Nav. prema: E. Omerović, A. Grande (2022) Zločini protiv čovječnosti: ka zaštiti humanosti i ljudskog dostojanstva, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 59, br. 2, str. 414, ft. 32. Od 2019. godine Generalna skupština Ujedinjenih nacija (Rezolucija br. 74/186 od 18. decembra 2019) kontinuirano razmatra Nacrt Pravila o sprečavanju i kažnjavanju zločina protiv čovječnosti. Ovaj je Nacrt redovno predmet rasprava Šestog odbora Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, a države su članice pozvane da dostave svoje komentare i prijedloge. Rezolucijom 79/122 od 4. decembra 2024. godine Generalna skupština odlučuje sazvati Konferenciju o zločinima protiv čovječnosti, koja će se održati tri uzastopne sedmice 2028. i jednako tako 2029. godine u sjedištu Ujedinjenih nacija u New Yorku, s ciljem usvajanja obavezujućeg međunarodnog ugovora. Držimo da se time čini važan korak prema formalnoj kodifikaciji ovog zločina i da se nadopune svojevrsne praznine koje postoje od Nürnberga do danas. Za širi prikaz v. L. N. Sadat (ed.) (2011) *Forging a Convention for Crimes Against Humanity*, Cambridge: Cambridge University Press.

[27] Nav. prema: M. C. Bassiouni (2010) *op. cit*., str. 580-581. "Od 1948. [do 2009/2010] međunarodni i mješoviti tribunali optužili su samo 823 osobe, što uključuje ICC, 12; ICTY, 161; ICTR, 79; Specijalni Sud za Sierra Leone, 13; *Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia* (ECCC), 5; *ad hoc* Tribunal za Istočni Timor, blizu 400; *Regulation 64 Panels of Kosovo*, više od 24; Sud Bosne i Hercegovine, 128; i Specijalni Tribunal za Libanon – niti jednog počinitelja" (M. C. Bassiouni (2010) *op. cit*., str. 581).

[28] ICTY, *Tužitelj v. Dražen Erdemović*, IT-96-22-T, Pretresno vijeće, Presuda, 29. novembra 1996, par. 27-28.

[29] L. N. Sadat (2013) Crimes against Humanity in the Modern Age, *The American Journal of International Law*, vol. 107, str. 337-340.

[30] Lj. Jovanović (1962) Krivična odgovornost pojedinca u međunarodnom pravu, *Pregled*, br. 1-2, Sarajevo, str. 67-85, prenijeto u: Đ. N. Lopičić (prir.) (2006) *op. cit*., str. 34.

[31] *Ibid*.

naziv protupravnog djela ili ponašanja, prema nekim izvorima, spominje se u drugoj polovici XIX stoljeća u govoru američkog predsjednika Abrahama Lincolna u vezi s trgovanjem afričkim robovima. Izraz "zakoni čovječnosti"[32] upotrijebljen je prvi put tokom Druge haške konferencije iz 1907. godine u preambuli IV Haške konvencije o zakonima i običajima ratovanja, u Martensovoj klauzuli[33], koja glasi:

> "Dok jedan potpuniji zbornik zakona rata ne bude mogao biti proglašen, Visoke strane ugovornice smatraju korisnim da potvrde da, u slučajevima koji nisu predviđeni propisima od njih usvojenim, stanovništvo i učesnici u ratu ostaju pod zaštitom i vlašću načela međunarodnog prava onakvim kako ona proizlaze iz običaja ustanovljenih među prosvjećenim narodima, *zakona čovječnosti* i zahtjeva javne savjesti."[34]

Izraz "zakoni čovječnosti" upotrijebljen je da bi označio osnovna načela i vrijednosti cijelog čovječanstva.[35]

Koncept *zločina protiv čovječnosti* proizišao je iz "zakona čovječnosti", koji je prvi put predstavljen završetkom Drugog svjetskog rata u Londonskom sporazumu od 8. augusta 1945. godine a čiji je dio Povelja Međunarodnog vojnog tribunala u Nürnbergu.[36]

---

[32] Ovaj izraz u kasnijem razdoblju neće biti precizno pravno definiran. Tako: Z. Seizović (2008) *Zločini protiv čovječnosti. Pojam, bitni elementi i oblici prema Statutu i praksi Haškog tribunala*, str. 150.

[33] Martensova klauzula (engl. *Martens Clause*), klauzula je nazvana po svom predlagaču Friedrichu Martensu, ruskom diplomati i pravniku, predstavniku Rusije na Haškim mirovnim konferencijama.

[34] B. Krivokapić (2010) *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*, Beograd: Službeni glasnik, str. 515.

[35] E. Omerović (2008) O genocidu i zločinima protiv čovječnosti, *Ljudska prava*, god. 9, br. 1-4, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 233. V. više u ovom smislu: Z. Pajić (1988) Istorijski korijeni inkriminacije zločina protiv čovječnosti, Sarajevo: *Godišnjak Pravnog fakulteta*, br. XXXVI, str. 225-245.

[36] O nirnberškoj primjeni Londonskog sporazuma, prigovorima protiv osnova nirnberškog procesa, argumentaciji u prilog zakonitosti osnova suđenja, samom suđenju v. M. D. Marković (1973) Nirnberško suđenje – primjena novih načela u međunarodnom krivičnom pravu, *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, br. 2/1973, Beograd, str. 173-185, prenijeto u: Đ. N. Lopičić (prir.) (2006) *op. cit*., str. 419-431; V. A. Vasilijević (1971) Suđenje pred Međunarodnim vojnim sudom u Nürnbergu i razvoj međunarodnog krivičnog prava, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, br. 3/1971, Beograd, str. 305-334, prenijeto u: Đ. N. Lopičić (prir.) (2006) *op. cit*., str. 53-80; E. Omerović (2011) Međunarodni vojni tribunal u Nürnbergu. Pravno-historijski pristup, *Glasnik*, vol. LXXIII, br. 3-4, Sarajevo, str. 308-330 (I dio); E. Omerović (2011) Međunarodni vojni tribunal u Nürnbergu. Pravno-historijski pristup, *Glasnik*, vol. LXXIII, br. 5-6, Sarajevo, str. 510-529 (II dio); B. Pavišić, T. Bubalović (2013) *op. cit*., str. 173-176.

No, ako detaljno izvršimo uvid u navedene odredbe, vidjet ćemo da su zločini protiv čovječnosti uključivali i elemente zločina genocida.[37]

> "Određujući zločine protiv čovječnosti Statut je dao elemente jednog posebnog zločina, koji je u optužnici Komiteta glavnih tužitelja prvi put nazvan 'genocidom' i pobliže definiran kao 'istrebljenje rasnih i nacionalnih grupa, protiv civilnog stanovništva izvjesnih okupiranih oblasti, a u cilju da se unište određene rase i klase stanovništva i nacionalne, rasne ili religiozne grupe, naročito Jevreja, Poljaka, Roma i drugih'."[38]

Međutim, Presudom Međunarodnog vojnog tribunala u Nürnbergu iz 1946. godine "nije usvojen naziv 'genocid' za jedan određeni zločin protiv čovječnosti"[39] najvjerovatnije zato što ovaj pojam nije bio sadržan u Povelji Tribunala. "Na osnovu njezinih odredaba, Nirnberška presuda kažnjava sve osobe koje su izvršile uništenje nacionalne ili vjerske skupine i označava posebnom kategorijom zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina, smatrajući radnje koje danas tumačimo kao genocid pod kategorijom [zločina] protiv čovječnosti."[40] Znakovito je da je Međunarodni vojni tribunal u Nürnbergu tretirao masovna ubijanja rasnih i etničkih skupina kao zločin protiv čovječnosti jedino ako su ti zločini bili povezani s ratnim zločinima ili zločinom protiv mira. Otuda je pitanje jesu li se zločini protiv čovječnosti mogli izvršiti samo u vrijeme oružanog sukoba? Stoga zločini koje su počinili nacisti u Njemačkoj prije 1939. godine ne mogu biti određeni kao zločini protiv čovječnosti.[41]

---

[37] A. Cassese (2005) *International Law*, str. 443.

[38] N. Srzentić, A. Stajić, Lj. Lazarević (1988) *op. cit*., str. 19; Tako: u tč. 4. Optužnice sadržana je optužba za zločine protiv čovječnosti prema čl. 6. tč. c) Statuta Tribunala. U Optužnici se, nadalje, navodi da su Jevreji sistematski bili izloženi progonu već od 1933. godine kada im je bila uskraćena njihova sloboda i kada su doslovce bačeni u koncentracione logore u kojima su mučeni i ubijani. Njihova imovina je konfiscirana, dok je na stotine hiljada Jevreja mučeno prije početka Drugog svjetskog rata – 1. septembra 1939. Nakon ovog datuma, progon Jevreja se udvostručio: milioni Jevreja iz Njemačke i iz okupiranih zapadnih zemalja slani su u istočne evropske zemlje radi uništenja (Međunarodni vojni tribunal u Nürnbergu, *Optužnica v. Hermann Goering et al*, par. X (B), dost. na: http://avalon.law.yale.edu/imt/count4.asp (prist. 2. augusta 2012). Također, u pogledu istrebljenja v. par. X (A) Optužnice. Jednako tako, usp. i druge optužnice u drugim predmetima koji su raspravljani u američkoj okupacionoj zoni: *Nürnberg Military Tribunals, Indictments*, dost. preko *US Library of Congress* na: https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llmlp/NT_Indictments/NT_Indictments.pdf (prist. 2. juni 2025).

[39] N. Srzentić, A. Stajić, Lj. Lazarević (1988) *op. cit*., str. 19; V. dio Presude od 30. septembra i 1. oktobra 1946. u kojem se raspravlja o zločinima protiv čovječnosti kao materijalnopravnom osnovu, dost. na: http://avalon.law.yale.edu/imt/judlawre.asp (prist. 2. augusta 2012).

[40] M. N. Simović, V. M. Simović (2012) *op. cit*., str. 54.

[41] W. A. Schabas (2003) National Courts Finally Begin to Prosecute Genocide, the 'Crime of Crimes', *Journal of International Criminal Justice*, 1 (39), str. 41.

Sve do osnivanja Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (ICTY)[42] u Den Haagu 1993. godine i Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu (ICTR)[43] 1994, definicija zločina genocida iz 1948. *skoro* nikada nije

[42] Međunarodni tribunal za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na području bivše Jugoslavije od 1991 (Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju, ICTY) obrazovan je odlukom jednog od glavnih organa Organizacije ujedinjenih nacija. Naime, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija Rezolucijom 808 (1993) od 22. februara 1993. godine preliminarno je odlučilo formirati Tribunal, kao svoje pomoćno tijelo, temeljem glave VII Povelje Ujedinjenih nacija, koji je svoju potpunu formalnopravnu potvrdu dobio tri mjeseca poslije, temeljem Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 827 (1993) od 25. maja 1993. kao *ad hoc* tribunal za procesuiranje optuženih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije od 1. januara 1991. Pretečom Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju može se smatrati Komisija eksperata za istraživanje i sakupljanje dokaza o teškim kršenjima Ženevskih konvencija i drugih kršenja međunarodnog humanitarnog prava u sukobu u bivšoj Jugoslaviji, koja je osnovana Rezolucijom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 780 (1992) od 6. oktobra 1992. godine. Ova Komisija predstavljala je prvi korak međunarodnopravne zajednice da ustanovi jedno međunarodno sudsko tijelo za istraživanje kršenja međunarodnog humanitarnog prava na prostoru bivše SFRJ, izuzev Slovenije, od završetka rada Međunarodnog vojnog tribunala u Nürnbergu, odnosno Međunarodnog vojnog tribunala za Daleki Istok u Tokiju. Ideja da se formira jedno ovakvo tijelo, no ne vojni, već civilni tribunal, pojavila se u Prvom periodičnom izvještaju Komisije od 22. februara 1993, kojim se navodi da bi uspostavljanje *ad hoc* Međunarodnog krivičnog tribunala bilo "u skladu s ciljem njihovog zadatka [zadatka Komisije]". Vijeće sigurnosti odredilo je da do prvog zvaničnog sastanka tužitelja ICTY-ja, Komisija mora prikupljati informacije koje se odnose na dokaze teških kršenja Ženevskih konvencija i drugih kršenja međunarodnog prava. Iz svega ovog može se vidjeti da je Komisija eksperata bila prva etapa u konačnom formiranju ICTY-ja (Više o radu Komisije eksperata, koja je u široj javnosti poznatija pod imenom Bassiounijeva komisija, po Mahmoudu Cherifu Bassiouniju, koji je bio njezin predsjednik, v. u: M. C. Bassiouni *et al* (2007) Historijat Ekspertne komisije Ujedinjenih nacija, u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991–1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu i drugi, str. 669-679). Za više o genezi Tribunala i njegovu radu, optužnicama i presudama, v. C. Hodge (2019) *The Balkans on Trial: Justice vs. Realpolitik*, London and New York: Routledge, str. 5-29, 254-278.

[43] Prepoznavajući teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava, koja su počinjena u Republici Ruandi, i djelujući shodno glavi VII Povelje Ujedinjenih nacija, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija obrazovalo je Međunarodni krivični tribunal za Ruandu (ICTR) Rezolucijom 955 (1994) od 8. novembra 1994. godine, čiji je cilj bio doprinos procesu nacionalnog pomirenja u Ruandi, kao i održavanje međunarodnog mira i sigurnosti, posebno mira u regiji, s nadležnošću procesuiranja osoba odgovornih za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava, počinjena na području Ruande između 1. januara i 31. decembra 1994. O doprinosu ICTR-a evoluciji materijalnog međunarodnog krivičnog prava u: A. D. Z. Gunawaradana (2000) Contributions by the International Criminal Tribunal for Rwanda to Development of the Definition of Genocide*, Proceedings of the Annual*

bila (ras)tumačena i pravno obrazložena u sudskoj praksi.[44] Jedino značajno izuzeće predstavlja nacionalno suđenje Adolfu Eichmannu u Izraelu, u kojem mu je suđeno, *inter alia*, za zločine protiv jevrejskog naroda, zločina po nacionalnom pravu države Izrael, koje je sadržavalo sve sastavne elemente definicije ili bića zločina genocida.[45] Međutim, u literaturi se vrlo rijetko može pronaći podatak da se o ovom zločinu raspravljalo, mada šturo, u dva odvojena sudska postupka i ranije: u predmetu *Hoess* o kojem je 1948. godine odlučivao jedan sud u Poljskoj[46], te u predmetu *Greifelt et al*.[47] o kojem je iste te godine odlučivao spomenuti Vojni tribunal Sjedinjenih Američkih Država u Nürnbergu.[48]

Meeting, American Society of International Law, vol. 94, str. 277-279; "Konačni izvještaji navode da je približan broj žrtava genocida 800.000 do 1 milion, što je približno jednoj sedmini ukupnog stanovništva Ruande. Ovi podaci dokazuju zahtjev za posebnu namjeru kao elementa genocida. Nadalje, postoji dovoljno dokaza da su velika većina žrtava ove tragedije bili civili Tutsi, što navodi Vijeće na zaključak da su mete masakara bili 'pripadnici skupine', u ovom slučaju etničke skupine. U svjetlu ovih dokaza Pretresno vijeće nalazi da je plan za počinjenje genocida postojao i da su počinitelji izvršavali ovaj plan u Ruandi između aprila i juna 1994." (ICTR, *Tužitelj v. Kayishema i Ruzindana*, ICTR-95-1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 21. maj 1999, par. 291) (unutarnja referenca izostavljena).

[44] Usp. G. Verdirame (2000) The Genocide Definition in the Jurisprudence of the Ad Hoc Tribunals*, International and Comparative Law Quarterly*, vol. 49 (3), str. 578-598; A. Szpak (2012) National, Ethnic, Racial, and Religious Groups Protected against Genocide in the Jurisprudence of the ad hoc International Criminal Tribunals, *European Journal of International Law*, 23 (1), str. 155-173.

[45] *Nazis and Nazi Collaborators (Punishment) Law, 5710-1950* (1. august 1950) (zločini protiv Jevrejskog naroda, zločini protiv čovječnosti i ratni zločini). Dost. na: https://m.knesset.gov.il/EN/About/Documents/ShoahNaziCollaboratorLaw_eng.pdf (prist. 2. juni 2025).

[46] Zapravo, bio je to Vrhovni nacionalni tribunal za suđenje ratnim zločincima čije su nadležnost i ovlasti bile definirane Dekretima od 22. januara i 17. oktobra 1946, odnosno Dekretom iz 1947. godine. Suđenje je održano u Varšavi na temelju materijalnog prava, koje je propisano Dekretom od 31. augusta 1944, a odnosi se na kažnjavanje fašističko-hitlerovskih zločinaca koji su krivi za ubistvo i nečovječan tretman civilne populacije i ratnih zarobljenika, i kažnjavanje izdajnika poljske nacije, kao što je propisano u konsolidiranom tekstu Dekreta iz 1946. godine. (Case No. 38, *Trial of Obersturmbannführer Rudolf Franz Ferdinand Hoess, Commandant Of The Auschwitz Camp*, Supreme National Tribunal of Poland, 11-29. mart 1947, *Membership of the Nazi Party. Concentration Camp as a Criminal Organization. Genocide*, str. 18. Svojevrsni izvještaj o suđenju dost. na: http://www.worldcourts.com/imt/eng/decisions/1947.03.29_Poland_v_Hoess.pdf (prist. 6. augusta 2016). Pravna osnova zločina prema odnosnom Dekretu više nalikuje današnjim teškim povredama Ženevskih konvencija iz 1949. godine.

[47] US Military Tribunal Nuremberg, *Greifelt et al*, Judgment of 10 March 1948, in Trials of War Criminals Before the Nuremberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10, Volume V; Krivičnomaterijalna osnova za ovo suđenje pronađena je u zločinima protiv čovječnosti i ratnim zločinima pravno određenim u Zakonu br. 10. Kontrolnog vijeća za Njemačku.

[48] A. Cassese (prijevod: O. Račić *et al*) (2005) *Međunarodno krivično pravo*, Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, str. 110.

Genocid je danas "zaseban"[49] *zločin po međunarodnom pravu*[50], koji ujedno predstavlja njegovu negaciju.[51] Genocid je antiteza doktrini Rousseau-Portalis, koja drži da je rat usmjeren prema suverenima i vojskama, a ne protiv civila; to znači da su ratovi upereni protiv država i oružanih snaga, a ne protiv civilnog stanovništva.[52] Za vrijeme Drugog svjetskog rata genocid je sistematski primjenjivan od strane njemačkog okupatora.[53] Genocid je i zločin države (fr. *crime d'État*). Prema H. Fein, ovaj zločin je "primarno zločin države", a politiku genocida namjerno provodi državno i političko rukovodstvo.[54] Postoji pet uvjeta unutar politike genocida:

> "1. Kontinuitet napada od strane počinitelja kako bi se uništili pripadnici skupine; 2. Počinitelj je kolektivni ili organizirani akter; 3. Žrtve su izabrane jer su pripadnici skupine; 4. Žrtve se ne mogu odbraniti ili su ubijene neovisno o tome jesu li se predale ili odolijevaju napadu; 5. Uništenje se provodi s namjerom ubijanja [...]."[55]

Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine (Konvencija o genocidu)[56], koja se "uspela iz pepela holokausta"[57], *definira*

---

[49] D. Armstrong, T. Farrell, H. Lambert (2007) *op. cit*., str. 188.

[50] Određen kao takav u aktu međunarodne organizacije – u Rezoluciji Generalne skupštine Ujedinjenih nacija (UNGA) 96 (1) iz 1946. godine.

[51] "Pojave mnogih genocida nisu procesuirane. Dovoljno je spomenuti masovne pokolje koje je počinila vlast u bivšem SSSR-u (računa se da je samo *ČEKA* po nalogu Lenjina mjesečno ubijala oko 1.000 ljudi), NR Kina u Tibetu, te druge države." (B. Pavišić, T. Bubalović (2013) *op. cit*., str. 74, ft. 257).

[52] R. Lemkin (1944) *op. cit*., str. 80.

[53] *Ibid*.

[54] H. Fein, Accounting for Genocide after 1945: Theories and some Findings, u: J. Beč-Neumann (ed.) (2005) *War Crimes, Genocide and Memories*, Sarajevo: Centre for Interdisciplinary Postgraduate Studies.

[55] Šire u: H. Fein (1993) *Genocide: A Sociological Perspective*, London, Newbury Park, New Delhi: SAGE Publications.

[56] Usvojena Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 260 (III) A 9. decembra 1948. godine (UNTS, vol. 78, str. 277). Do marta 2025. godine Konvencija ima 153 države stranke i 41 državu potpisnicu, što je svrstava među prihvaćenije konvencije u međunarodnom pravu. (https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=IV-1&chapter=4&clang=_en) (prist. 10. april 2025). Konvencija je stupila na snagu 12. januara 1951, a Federativna Narodna Republika Jugoslavija ju je ratificirala ukazom Prezidijuma Narodne skupštine od 21. juna 1950, odnosno 29. augusta 1950. i "ona ju je po ugovornoj osnovi obavezivala od njezina stupanja na snagu, tj. od 12. januara 1951. godine. Raspadom i nestankom jugoslavenske federacije, njezine države sljednice postale su strankama Konvencije o genocidu izjavama o njezinoj sukcesiji, i to tek nakon što je svaka od njih primljena u članstvo UN." (V. Đ. Degan (2016) Zločin genocida pred Međunarodnim sudom u Haagu, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 53, br. 2, str. 333). Nakon što je 22. maja 1992. Republika Bosna i Hercegovina stekla taj uvjet, dala je izjavu (notifikaciju) o sukcesiji 25. decembra te godine.

[57] D. M. Greenfield (2008) The Crime of Complicity in Genocide: How the International Criminal Tribunals for Rwanda and Yugoslavia Got It Wrong, and Why It Matters, *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 98, br. 3, str. 921.

zločin genocida i *pruža pravno određenje* (biće djela). Ona danas predstavlja jedini specijalizirani međunarodni ugovor koji u cijelosti, tj. cijelom svojom sadržinom, tretira ovaj međunarodni zločin.[58] Ova konvencijska (ugovorna) definicija genocida[59] bila je preuzeta (prenesena) i inkorporirana, tj. reproducirana je uglavnom doslovno u statutima međunarodnih tribunala/sudova[60] i internacionaliziranih (mješovitih) sudova, kao i u nacionalnim krivičnim zakonima/zakonicima.[61] Zapravo, većina država svijeta upisala je skoro identičnu definiciju genocida u svoja unutrašnja prava (zakonodavstva).[62] Međunarodna obaveza zabrane genocida je imperativna, kogentna, peremptorna (lat. *jus cogens*)[63]

---

[58] Rimski statut ICC-a predstavlja također mnogostrani međunarodni ugovor, no on se referira na ovaj zločin samo u svom jednom članu – čl. 6. Tako: W. A. Schabas (2016) *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*, 2. ed., Oxford: Oxford University Press, str. 124-144; O. Triffterer, K. Ambos (eds) (2016) *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, 3. ed., München/Oxford/ Baden-Baden: C.H. Beck/Hart/ Nomos, str. 127-143.

[59] Konsultirati: P. Gaeta (ed.) (2009) *The UN Genocide Convention – A Commentary*, New York: Oxford University Press.

[60] Čl. 4. Statuta ICTY-ja te čl. 2. Statuta ICTR-a.

[61] Suglasno preuzetoj međunarodnoj obavezi, u čl. 141. Krivičnog zakona SFRJ određeno je krivično djelo genocida ("Službeni list SFRJ" br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90 i 45/90); V. Zakon o primjeni Krivičnog zakona RBiH i Krivičnog zakona SFRJ, koji je preuzet kao republički zakon za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili za vrijeme ratnog stanja ("Službeni list RBiH", br. 6/92 i 13/94); Konačno, na području države Bosne i Hercegovine jedino Krivični zakon Bosne i Hercegovine u svojoj glavi XVII (krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom) u čl. 171. propisuje krivično djelo genocida. Vrijedi navesti još dva krivična djela iz ove skupine: organiziranje grupe ljudi i podstrekavanje na izvršenje krivičnih djela genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina (čl. 176) te individualna i komandna odgovornost (čl. 180). Ostala tri krivična zakona u Bosni i Hercegovini, dva entitetska i jedan KZ Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine u svojim posebnim dijelovima ne predviđaju ovu skupinu krivičnih djela.

[62] W. A. Schabas (2002) *Genocide: New Interpretations of an Old Crime*, *14 Interights Bulletin 1*, str. 35.

[63] Imperativna norma općega međunarodnog prava (*jus cogens*) (V. više u: N. H. B. Jørgensen (2000) *The Responsibility of States for International Crimes*, New York: Oxford University Press, str. 85-99) definirana je na Bečkoj međunarodnoj konferenciji o pravu međunarodnih ugovora usvajanjem Bečke konvencije istog naziva 1969. godine ("Službeni list SFRJ" – Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 30/72): *jus cogens* norma ili "[...] imperativna norma općega međunarodnog prava je norma što ju je prihvatila i priznala čitava međunarodna zajednica država kao normu od koje nije dopušteno nikakvo odstupanje i koja se može izmijeniti samo novom normom općega međunarodnog prava iste prirode". (Čl. 53. Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora (VCLT)). U odnosu na nacrt čl. 50, u konačnom čl. 53. propisano je da imperativna norma kao takva mora biti prihvaćena i priznata od međunarodne zajednice država. Za više o *jus cogensu* v. L. Velić, E. Omerović (2020) Diskriminacija kao povreda *jus cogens*? Njeni oblici u porodičnom pravu i porodičnim odnosima: primjer Bosne i Hercegovine, *Zbornik radova: Dani porodičnog prava*, Pravni fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru, god. 8, br. 8, str. 81-91.

norma međunarodnog prava i njezin izvor nije samo u međunarodnom ugovoru, već i u općem običajnom međunarodnom pravu.[64] Genocid znači negiranje prava na postojanje cijelih ljudskih skupina, kao što je homicid negiranje prava na život individualnim ljudskim bićima.[65] Mnogi primjeri zločina genocida čine se kada su u cijelosti ili djelimično uništene rasne, vjerske, političke[66] i druge skupine.[67] Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u svom operativnom dijelu stoga potvrđuje da je

> "genocid zločin po međunarodnom pravu koji prosvijećeni svijet osuđuje i čije se počinjenje od direktnih izvršitelja i saučesnika – bilo da se radi o privatnim osobama, javnim službenicima ili državnicima i bilo da je zločin počinjen na vjerskoj, rasnoj, političkoj ili drugoj osnovi – kažnjava; poziva države članice da usvoje nužne propise za sprečavanje i kažnjavanje ovog zločina; preporuča organiziranje međunarodne suradnje između država s ciljem olakšavanja brzog sprečavanja i kažnjavanja zločina genocida, te, u tu svrhu; zahtijeva da Ekonomsko i Socijalno vijeće provede neophodna istraživanja kako bi se izradio nacrt konvencije o zločinu genocida i koji bi bio dostavljen na naredno redovno zasjedanje Generalne skupštine."[68]

Kroz Sekretarijat Ujedinjenih nacija R. Lemkin je djelovao kao konsultant i imao je ključnu ulogu i primarnu odgovornost u izradi nacrta tog međunarodnog instrumenta.[69] Kada je sveobuhvatni dokument u junu 1947. godine predat na pregled i ocjenu Vijeću za progresivni razvoj i kodifikaciju međunarodnog prava, odmah je zaustavljen zbog "zabrinutosti" koju su izrazili predstavnici brojnih država članica Ujedinjenih

---

[64] ICTY je u predmetu *Kupreškić* cijenio zabranu genocida kao normu *jus cogens*. Naime, Tribunal je ustvrdio da "mnoge norme međunarodnog humanitarnog prava, naročito one koje zabranjuju ratne zločine, zločine protiv čovječnosti i genocid predstavljaju također peremptorne norme međunarodnog prava ili jus cogens". (ICTY, *Prosecutor v. Zoran Kupreškić et al*, Trial Chamber, Judgment, IT-95-16-T, 14. januar 2000, par. 520). I nacionalni sud u Državi Izrael je u ovom duhu ustvrdio peremptorni karakter prohibicije genocida. (*District Court of Jerusalem in Attorney-General of the Government of Israel v. Eichmann*, Judgment, 1961, I.L.R., vol. 36, str. 5).

[65] Preambula Rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 96 (I) od 11. decembra 1946. godine.

[66] Političke skupine danas nisu zaštićene temeljem Konvencije UN-a o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine. V. dalje u knjizi.

[67] Preambula Rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 96 (I).

[68] Operativni dio Rezolucije.

[69] W. Churchill (1997) *op. cit*., str. 409. Tako: United Nations, *The Crime of Genocide: UN Activities*, Doc. A/C.6/83 (1948).

nacija.[70] Nakon rasprava, Konvencija o genocidu je ipak usvojena krajem 1948. godine. Analizom teksta predmetne Rezolucije stječe se dojam da ona daje "do znanja pojedincima da se za to djelo može progoniti bez obzira na eventualnu dopuštenost takvog ponašanja prema domaćem pravu"[71]. Također se čini da Rezolucija u prvi plan stavlja pitanje individualne krivične odgovornosti (u pogledu izravnog učinjenja i saučesništva), a da države, kao izvorni međunarodnopravni subjekti, dobijaju neke druge međunarodne obaveze.

U preambuli *Konvencije o genocidu* poziva se na navedenu rezoluciju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u kojoj, *inter alia*, stoji: "Ugovorne strane, smatrajući da je Generalna skupština Ujedinjenih nacija Rezolucijom 96 (I) od 11. decembra 1946. izrazila da je genocid zločin po međunarodnom pravu, protivan duhu i ciljevima Ujedinjenih nacija, te da ga prosvijećeni svijet osuđuje [...]."[72] U Savjetodavnom mišljenju *o rezervama na Konvenciju o genocidu* iz 1951. godine Međunarodni sud[73] navodi da genocid predstavlja negaciju prava na postojanje cijelim ljudskim grupama[74], "negaciju koja šokira savjest čovječanstva i rezultira velikim gubicima za čovječanstvo i koja je suprotna moralnom

---

[70] W. Churchill (1997) *op. cit*., str. 409. Tako: United Nations, *The Crime of Genocide: UN Activities*, Doc. A/C.6/83 (1948).

[71] M. N. Simović, V. M. Simović (2012) *op. cit*., str. 53.

[72] Preambula Konvencije o genocidu iz 1948.

[73] Međunarodni sud (engl. *International Court of Justice*, ICJ) predstavlja glavni sudski organ Ujedinjenih nacija, obrazovan u skladu sa Statutom Suda, koji čini dio Povelje Ujedinjenih nacija iz 1945, i koji je zvanično otpočeo svoj rad 1946. godine. Nasljednik je Stalnog suda međunarodne pravde, sudskog organa Lige (Društva) naroda koja je bila preteča Ujedinjenih nacija. Sud, iako djeluje u sistemu ove univerzalne međunarodne organizacije, predstavlja veliko i važno svjetsko sudište, s *ratione personae* isključivo u odnosu na države članice Organizacije, ali i za države nečlanice pod određenim uvjetima. Pojedinci i međunarodne organizacije, prema *lex lata*, ne mogu biti stranke pred ovim Sudom, s iznimkom u odnosu na određeni broj međunarodnih organizacija (specijalizirane ustanove Ujedinjenih nacija) i glavne organe Organizacije, koji mogu zatražiti od Suda savjetodavno mišljenje o svim međunarodnopravnim pitanjima. (Zanimljivo je da Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija od ovog Suda vrlo rijetko traži davanje savjetodavnog mišljenja.) Iako presuda obavezuje samo strane u sporu, a savjetodavna mišljenja nisu obavezujuća, drži se da odluke ovog Suda imaju golemu pravnu i moralnu snagu u vidu tumačenja pozitivnog međunarodnog prava, ali predstavljaju i upute za daljnji razvoj ove pravne grane u svijetu. Od *ad hoc* međunarodnih krivičnih tribunala razlikujemo ga, *inter alia*, i po načinu nastanka. Utemeljen je mnogostranim međunarodnim ugovorom, a ne odlukom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija. Za više v. ICJ (2004) *The International Court of Justice*, 5. izd, The Hague; S. Đajić (2012) *Međunarodno pravosuđe*, Beograd: Službeni glasnik, str. 55-79.

[74] Ovdje je vidljiv utjecaj učenja R. Lemkina i korištenje formulacija iz Rezolucije Generalne skupštine UN-a 96 (I) od 11. decembra 1946. godine.

zakonu i duhu i ciljevima Ujedinjenih nacija"[75]. Radi se o najodvratnijem međunarodnom zločinu kojeg je u sudskom postupku najteže dokazati.[76]

Zahtjev za pokretanje postupka[77] Bosne i Hercegovine protiv Savezne Republike Jugoslavije[78] zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida bio je prvi postupak u praksi Međunarodnog suda u

[75] U presudi u predmetu *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*) Međunarodni sud podržao je svoj stav iz 1951. godine (*Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1951, p. 15*, str. 23), a koji je preuzet iz Rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 96 (I) (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007,* p. 43, str. 110, par. 161; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Provisional Measures, I.C.J. Reports 1993,* p. 325, na str. 439-440). Također, S. Softić (2011) *Pravne posljedice presude Međunarodnog suda pravde zbog kršenja Konvencije o genocidu*, u: *Genocid u Bosni i Hercegovini: posljedice presude Međunarodnog suda pravde*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, str. 145-158.

[76] V. Đ. Degan (2016) Zločin genocida pred Međunarodnim sudom u Haagu, str. 333.

[77] Smatramo da nije pogreška umjesto zahtjeva za pokretanje postupka koristiti izraz tužba. Otuda i izrazi podnositelj tužbe i tužena strana. Riječ je o parničnom postupku pred ICJ-om.

[78] Dana 27. aprila 1992. godine Republika Srbija zajedno s Republikom Crnom Gorom formira zajedničku državu Saveznu Republiku Jugoslaviju, koja će tek 1. novembra 2000. godine biti primljena u Ujedinjene nacije. Savezna Republika Jugoslavija 2003. godine mijenja svoj naziv u Državna zajednica Srbija i Crna Gora (u skladu s Ustavnom poveljom), a od 2006, nakon što je Republika Crna Gora temeljem rezultata majskog referenduma proglasila svoju neovisnost, u Republika Srbija. "Pismom od 3. juna 2006, predsjednik Republike Srbije obavijestio je generalnog sekretara Ujedinjenih nacija da, nakon što je Narodna skupština Crne Gore usvojila Deklaraciju o neovisnosti 3. juna 2006, 'članstvo državne zajednice Srbija i Crna Gora u Ujedinjenim nacijama, uključujući sve organe i organizacije iz sistema Ujedinjenih nacija, nastavlja Republika Srbija, na osnovu člana 60. Ustavne povelje Srbije i Crne Gore'." On je, nadalje, naveo [...] da Republika Srbija "i dalje u potpunosti ostaje odgovorna za sva prava i obaveze državne zajednice Srbija i Crna Gora na osnovu Povelje Ujedinjenih nacija". (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 67). "Sud stoga konstatira da Republika Srbija ostaje Tužena strana u sporu i da je u vrijeme donošenja ove Presude zaista jedina Tužena strana. Prema tome, bilo kakvi zaključci koje Sud donese u operativnom dijelu ove Presude upućeni su na Srbiju. Međutim, treba imati na umu da se bilo koja odgovornost za protekle događaje, koja bude utvrđena ovom Presudom, odnosila u datom trenutku na državu Srbiju i Crnu Goru." (*Ibid*., par. 77-78). A. Mahiou u svom Izdvojenom mišljenju drži da "iako Republika Crna Gora nije izravno objekt dispozitiva, ona kao država sukcesor nije ništa manje odgovorna [...]. Žao mi je što Sud nije bio precizniji u podsjećanju na obaveze [te države] [...]. Republika Crna Gora je stranka Konvencije o genocidu koja joj nameće da poštuje sve odgovarajuće obaveze [...]." (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 129).

kojem je takva tužba prošla u fazu merituma[79], i gdje je Sud detaljno razmatrao odgovornost jedne države za genocid na osnovu čl. IX Konvencije.[80] Ovo je bila historijska prilika da jedan međunarodni sudski forum, koji sudi državama, na temelju pravila o njihovoj odgovornosti u međunarodnom pravu, "ustanovi i definira značenje i domašaj"[81] ovog mnogostranog međunarodnog ugovora u suvremenom kontekstu. Odnosno, u ovom je predmetu ICJ "po prvi puta utvrdio određeni vid odgovornosti države za djela genocida, što predstavlja ključni doprinos ove Presude [...]"[82]. Čl. IX UN Konvencije glasi: "Sporovi između Strana ugovornica u pogledu tumačenja, primjene i izvršenja ove Konvencije, podrazumijevajući tu i sporove koji se odnose na odgovornost neke države po predmetu genocida ili bilo kojeg drugog djela pobrojanog u članu III, bit će izneseni pred Međunarodni

[79] Iako je Pakistan 1973. godine podnio zahtjev protiv Indije pozivajući se na Konvenciju o genocidu, predmet je povučen prije razmatranja merituma i nikada nije ušao u fazu suđenja. Naime, Pakistan podnosi zahtjev Međunarodnom sudu u kojem je naveo da "Indija vrši praksu izručivanja zarobljenika Bangladešu, koji im sudi za krivična djela genocida i zločina protiv čovječnosti čime se krši Konvencija o genocidu. [Pakistan se pozivao] na odredbu čl. VI Konvencije, po kojoj se navodnim izvršiteljima genocida sudi na području gdje su djela izvršena, u ovom slučaju Pakistana, jer je, po navodima Aplikanta, (raniji) Istočni Pakistan bio 'univerzalno poznat kao dio Pakistana'. Indija se pozivala na rezerve koje je istakla na čl. IX, ali je Sud ipak zakazao raspravu. Spor je okončan krajem 1973, nakon što je Pakistan obavijestio Sud o namjeri pregovaranja s Indijom." (Nav. prema: Š. Haračić-Čajlaković (2011) Presuda Međunarodnog suda pravde u predmetu "Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore": precedent budućim sporovima o odgovornosti države za genocid?, *Pravna misao*, god. XLII, br. 5-6, str. 68; za šire u: W. A. Schabas (2000) *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 426). "Protiv Srbije je tužbu za genocid Sudu 1999. podnijela i Hrvatska, a Srbija je 2010. godine uzvratila protutužbom. Međunarodni sud je 2015. utvrdio kako su očito počinjene pojedine genocidne radnje, no kako u postupku nije dokazano postojanje genocidne namjere, obje je tužbe odbio." (M. Munivrana Vajda (2018) Glava Deveta (IX.): Kaznena djela protiv čovječnosti i ljudskog dostojanstva, u: L. Cvitanović *et al*., *Kazneno pravo: posebni dio*, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 12). Više u narednom poglavlju.

[80] Vlada Republike Bosne i Hercegovine podnijela je 20. marta 1993. godine Uredu registrara Međunarodnog suda Zahtjev za pokretanje postupka (tužbu) protiv tadašnje Savezne Republike Jugoslavije u vezi sa sporom koji se odnosi na kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. Odmah po podnošenju Zahtjeva Republika Bosna i Hercegovina podnijela je i Zahtjev za određivanje privremenih mjera. Usp. F. Hasanović (2023) Primjena Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida pred Međunarodnim sudom u Hagu u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, *Društvene i humanističke studije* 3 (24), str. 489-516.

[81] S. Softić (2002) Primjena Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Bosna i Hercegovina protiv SR Jugoslavije – Srbija i Crna Gora), *Pravna misao*, god. XXXIII, br. 5-6, str. 11.

[82] Š. Haračić-Čajlaković (2011) *op. cit*., str. 62.

sud, na traženje jedne od strana u sporu." Međunarodni je sud ustvrdio da ova odredba Konvencije predstavlja prikladnu osnovu za jurisdikciju Suda u tom predmetu.[83] Do danas nije pokrenut nijedan postupak protiv međunarodne organizacije zbog zločina genocida, vjerovatno iz razloga što ne postoji ni nacionalno ni međunarodno sudište koje bi zasnovalo ili posjedovalo jurisdikciju nad ovim međunarodnopravnim subjektom.

Ima mjesta učenju da su "kraj XX i početak XXI stoljeća obilježili intenzivno istraživanje i drugih genocida osim holokausta[84], kao i različiti oblici poricanja koji zahtijevaju inkriminaciju. Moglo bi se reći da je tako nastala posebna naučna disciplina koja pokušava ispisati novu historiju zapadne civilizacije"[85]. Glede poricanja zločina genocida, ono se smatra posljednjom, desetom fazom u izvršenju ovog zločina.[86] "Suočene s ovom pojavom, kao i pojavom neonacizma i ponavljanja zločina genocida u svijetu krajem 20. stoljeća, brojne evropske zemlje opredijelile su se da inkriminiraju poricanje genocida tokom 1990-ih godina."[87]

---

[83] S. Softić (2004) Nadležnost Međunarodnog suda pravde za vođenje postupka po tužbi Bosne i Hercegovine protiv SR Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, *Kriminalističke teme*, god. III, br. 1,2, str. 252. Posebno: *Ibid*., str. 272-277. Za šire o odluci Suda da je nadležan suditi u ovoj pravnoj stvari i da je tužba Bosne i Hercegovine od 20. marta 1993. godine dopuštena (*Ibid*., str. 277). V. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Preliminary Objections, Judgment, I. C. J. Reports 1996*, p. 595. Usp. radi: Različito mišljenje *ad hoc* sudije Kreća na Presudu ICJ-a iz 1996.

[84] O genocidu u Bosni i Hercegovini v. opširno djelo: S. Čekić (2012) *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu i Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu. U ovoj knjizi autor posebnu pažnju posvećuje počinjenom genocidu nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine u sigurnoj zoni i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice jula 1995. godine – str. 45-495.

[85] D. Bingas (2011) Poricanje genocida i pravo na slobodu izražavanja, *Pravna misao*, god. XLII, br. 5-6, str. 37.

[86] Genocid ima osam faza ili operativnih procesa, i to kako slijedi: klasifikacija, simbolizacija, dehumanizacija, organizacija, polarizacija, priprema, istrebljenje, negiranje (koje slijedi nakon svakog izvršenog genocida). Prema: G. H. Stanton, https://www.keene.edu/academics/cchgs/resources/educational-handouts/the-eight-stages-of-genocide/download (prist. 3. juni 2025). Godine 2016. G. H. Stanton izići će s raspravom o deset faza genocida, time što je dodao diskriminaciju pripadnika skupine prije dehumanizacije te progon prije njihova istrebljenja. Otuda je poricanje genocida deseta faza njegova izvršenja. Prema: G. H. Stanton, dost. https://www.genocidewatch.com/tenstages (prist. 3. juni 2025). H. Halilovich uvodi jedanaestu etapu ovog zločina – trijumfalizam. O tome šire u posebnom poglavlju knjige koje raspravlja o poricanju genocida.

[87] E. Memišević (2015) Krivičnopravna zabrana poricanja genocida – dozvoljeno ograničavanje slobode izražavanja?, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, LVIII, str. 144. Konsultirati i: F. Karčić (2007) Krivično-pravna zabrana poricanja genocida: komparativna perspektiva, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, L, str. 289-299.

Međutim, definicija genocida i njezina primjena u domaćoj i međunarodnoj sudskoj praksi suočavaju se s nizom izazova – od različitih pravnih tumačenja do neujednačenih standarda dokazivanja i pristupa u utvrđivanju genocidne namjere. Moguće je da su izvori i uzroci nejedinstvenog tumačenja dijelom u činjenici da je ne tako veliki broj pravnih slučajeva za genocid u svijetu. Drugi uzrok vjerovatno valja tražiti u teškoći dokazivanja specifične namjere[88] koja je svojstvena ovom zločinu. Treći se uzrok ogleda u određenju zaštićene skupine ljudi, čija pojmovna određenja ne nalazimo u UN Konvenciji o genocidu, već uglavnom u sudskoj praksi i pravnoj doktrini.[89] Jedan od posljednjih uzroka svakako može biti i identifikacija i određenje onih akata koji se mogu smatrati dijelom *actus reus* – odnosno radnji izvršenja genocida.

[88] U ovoj knjizi pojmovi "posebna namjera", "specifična namjera", "genocidna namjera" i latinski *dolus specialis* koriste se kao istoznačnice i odnose se na subjektivni (mentalni, unutrašnji) element koji se zahtijeva za utvrđivanje krivične odgovornosti pojedinca i međunarodne odgovornosti države za zločin genocida. Ovaj oblik umišljaja nadilazi obični direktni umišljaj jer se odnosi na namjeru uništenja skupine *kao takve*.

[89] A. A. Alves (2003) Current Developments. *The Prosecutor v. Radislav Krstić*, Case No. IT-98-33-T, Trial Judgement 2 August 2001, *International Criminal Law Review*, 3 (39), str. 40.

2.
Međunarodne obaveze za države i međunarodne organizacije iz UN Konvencije o genocidu

2.1. Uvod

Međunarodnom obavezom upućuje se neki zahtjev ili se ima neko očekivanje ponašanja od subjekta međunarodnog prava.[1] Ako država ili međunarodna organizacija, kao međunarodnopravni subjekti, ne udovolji takvom zahtjevu, riječ je o povredi međunarodne obaveze. Država i međunarodna organizacija, ali i pojedinci, tako krše međunarodnu obavezu kada njihovo djelo nije u suglasnosti s onim što se od njih traži odnosnom međunarodnom obavezom.[2] Kada dolazi do kršenja međunarodne obaveze, ocjenjuje se prema međunarodnom pravu, a ne prema nacionalnom.[3] Ovo je stoga primjer pravila da se o ponašanju u međunarodnom pravu sudi po pravilima tog prava.[4] Nadalje, da bi se konstatiralo da li država ili međunarodna organizacija

> "savjesno izvršava ili krši međunarodnu obavezu, potrebno je tačno utvrditi šta se tačno traži tom obavezom, da li je to tačno određeno ponašanje pojedinih organa države [ili međunarodne organizacije] ili je to neki rezultat koji država [ili međunarodna organizacija] treba da postigne izborom sredstava i načina koji će sama učiniti ili kombinacija više različitih zahtjeva"[5].

---

[1] Drugo poglavlje ove knjige temelji se na mom ranijem istraživanju: E. Omerović (2021) Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida: izvor međunarodnih obaveza, u: M. Džananović, Z. Mastalić-Košuta, M. Karović-Babić (ur.), *Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995-2020: uzroci, razmjere i posljedice*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Tuzla: Univerzitet u Tuzli, str. 161-217. U ovoj knjizi tekst je proširen, ažuriran i prilagođen u skladu s kontekstom šireg rukopisa.

[2] R. Etinski (2010) *Međunarodno javno pravo*, Beograd: Službeni glasnik & Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, str. 250.

[3] Usp. K. Obradović (2000) *Odgovornost država za međunarodne protivpravne čine – opšta načela*, Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, str. 104.

[4] M. Dixon (1996) *Textbook on International Law*, 3. izd, London: Blackstone Press Limited, str. 220.

[5] R. Etinski (2010) *op. cit*., str. 250.

Međunarodne zločine *u užem smislu* (genocid, zločine protiv čovječnosti, ratne zločine i agresiju), odnosno međunarodna protupravna djela (u pravu o odgovornosti država i međunarodnih organizacija) percipiramo kao primarne međunarodne obaveze država i međunarodnih organizacija.[6] No, kako zabranu vršenja međunarodnog zločina *u užem smislu*, tj. činjenja međunarodnih protupravnih djela ove vrste, shvatiti istodobno kao međunarodnu obavezu, te na koji način i s kakvim domašajem razumjeti *izvršenje* odnosnih međunarodnih zločina u smislu *povrede* navedene međunarodne obaveze?

Ponajprije bi valjalo odrediti da svi međunarodni ugovori, dakako oni iz oblasti međunarodnog krivičnog prava, koji normiraju spomenute međunarodne zločine, sadrže općU zabranu za sve učesnike u međunarodnom pravu, a to je *zabrana vršenja* (*činjenja*)[7] ovakvih akata ili čina. *Argumentum a contrario*, da nema ove opće zabrane, radnje izvršenja odnosnih međunarodnih zločina po međunarodnom pravu bile bi dozvoljene. Stoga, prva i osnovna međunarodna obaveza iz cijelog međunarodnog instrumentarija glede ove materije jeste *opća zabrana činjenja* međunarodnih zločina *u užem smislu*, na kojoj ćemo se malo više zadržati.

U pogledu međunarodnih obaveza, a u smislu "jačine obavezivanja" nekog subjekta, nema ih koje bi bile "obaveznije" ili "manje obavezne" od drugih, niti se države i međunarodne organizacije mogu pozivati na korijene neke obaveze ili na način na koji je ona nastala da bi po tom osnovu svoju odgovornost potencijalno umanjili, odnosno odbacili.[8] Jednako tako nailazimo i na stanovište da način na koji je određena međunarodna obaveza nastala ne utječe ni na režim pravne odgovornosti – u literaturi također nailazimo na promišljanje da posljedice protupravnog čina neće biti teže, odnosno lakše, *i to na planu zadovoljenja koje se duguje*, samo zato što je riječ o kogentnoj pravnoj normi koja je povrijeđena ili, pak, odredaba kakvog dvostranog ugovora.[9] Međutim, držimo da bi prvenstveno pravna narav i karakter povrijeđene međunarodne obaveze kao i sadržaj i domašaj protupravnih posljedica njezine povrede trebali diktirati kvalitet i kvantitet zadovoljenja. U protivnom, međunarodnopravni poredak ostao bi u ovom dijelu tek na rudimentarnoj ravni.

Također se nalazi da jedina razlika koja može postojati na planu režima odgovornosti jeste ona između povrede "obične" međunarodne obaveze i kogentne (imperativne) norme *erga omnes* (ona koja djeluje prema svima)

---

[6] Zabrana ovih zločina nalazi se u primarnim normama, međunarodnim konvencijama i običajnim pravnim pravilima, dok odgovornost za njih i reparacije proizlaze iz sekundarnih pravila (ARSIWA i ARIO), koja također predstavljaju izraz općeg običajnog međunarodnog prava.

[7] Predstavlja to običajno pravno pravilo općeg međunarodnog prava.

[8] K. Obradović (2000) *op. cit*., str. 191-192.

[9] *Ibid*., str. 192.

> "ali se ona ne povlači s obzirom na izvor i korijen nastanka prekršenog pravila, već imajući u vidu objekt, sadržinu samog pravila, koja se tiče dobra koje je njime zaštićeno, a čiji je značaj za međunarodnu zajednicu u cjelini tako veliki da je kod te vrste prekršaja režim odgovornosti strožiji".[10]

Tako čl. 40. Pravila iz 2001. (ARSIWA – *Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*) i čl. 41. Pravila iz 2011. (ARIO – *Articles on the Responsibility of International Organizations*) razlikuje "teške povrede obaveza koje proizlaze iz imperativnih normi općeg međunarodnog prava" od ostalih povreda.[11] Iz ovog zaključujemo da suprotno teškim povredama međunarodne obaveze koja derivira iz kogentne norme, postoji tzv. obično kršenje međunarodne obaveze koja ne derivira iz kogentne norme. Iz naprijed navedenog, a temeljem izvršene analize Pravila o odgovornosti država/međunarodnih organizacija i komentara Pravila o odgovornosti država[12] te komentara Pravila o odgovornosti međunarodnih organizacija[13], i pored toga što čl. 40/41. ne sadrže ilustrativne primjere imperativnih normi[14], nalazimo da se teška kršenja međunarodne obaveze koja nastaju iz kogentne norme odnose, u velikoj mjeri, na teška kršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda, na teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava, odnosno na činjenje međunarodnih zločina *u užem smislu*, pa tako i genocida.[15] Riječ je, u konačnici, o teškom kršenju međunarodnih načela

---

[10] K. Obradović (2000) *op. cit*., str. 192. Za više o međunarodnim obavezama koje djeluju prema svima u međunarodnoj zajednici v. E. Omerović (2020) Obaveze *erga omnes (per se)* i *erga omnes partes*, Međunarodna naučna konferencija: Odgovornost u pravnom i društvenom kontekstu: *Zbornik radova*: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, str. 47-78.

[11] U čl. 40. Pravila iz 2001. stoji: (1) "Ovo poglavlje primjenjuje se na međunarodnu odgovornost koja uključuje ozbiljnu povredu od države obaveze koja proistječe iz peremptorne norme općeg međunarodnog prava. (2) Povreda takve obaveze je ozbiljna ukoliko uključuje teški ili sistematski neuspjeh odgovorne države da ispuni obavezu." Čl. 41. Pravila iz 2011. je identičan.

[12] V. u: J. Crawford (2002) *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, New York: Cambridge University Press, str. 242-248; J. Crawford (2013) *State Responsibility: The General Part*, Cambridge: Cambridge University Press; Jednako tako v. J. Crawford, A. Pellet, S. Olleson (ed.) (2010) *The Law of International Responsibility*, Oxford: Oxford University Press.

[13] *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations, with Commentaries* (2011) New York: United Nations, str. 66.

[14] Valja također imati na umu da primjeri *jus cogens* uopće nisu iscrpni. Tako: J. Crawford (2002) *op. cit*., str. 247.

[15] Pravna norma koja zabranjuje izvršavanje zločina genocida jeste pravna norma imperativne prirode. Usp. *Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I.C.J. Reports 2006*, p. 6. Osim zabrane genocida, uobičajeni primjeri *jus cogens* normi uključuju zabranu agresije, ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti, mučenja, ropstva, apartheida, diskriminacije.

i pravila kojima se osigurava zaštita vrijednosti od suštinskog značaja za cijelu međunarodnu zajednicu država i međunarodnih organizacija, među kojima su mir i sigurnost čovječanstva svakako primarni.[16]

2.2. Zabrana vršenja genocida: šta kada država čini zločin?

Međunarodne obaveze s učinkom *erga omnes* takve su pravne naravi i karaktera, što je priznato od velikog dijela međunarodne zajednice, da je sasvim razborito iznijeti kako je ujedno riječ o *općim* i *univerzalnim*[17] međunarodnim obavezama, kojima nesumnjivo pripada *zabrana vršenja zločina genocida*. No, suštinsko pitanje ovdje glasi: da li su krajnji adresati naznačene međunarodne obaveze zapravo *pojedinci*, slijedeći stav iznesen u Nirnberškoj presudi 1946. godine da "zločine protiv međunarodnog prava vrše ljudi, a ne apstraktna bića"[18] ili i države i međunarodne organizacije mogu biti nositelji ove međunarodne obaveze, pa samim time i njezini prekršitelji i tako počinitelji međunarodnog protupravnog djela (tj. međunarodnog zločina genocida), koji dovodi do nastanka i eventualnog utvrđivanja *odgovornosti*? Drugim riječima, da li istovremeno

[16] O odgovornosti za povrede obaveza *erga omnes* i *jus cogens* normi v. C. J. Tams (2005) *Enforcing Obligations Erga Omnes in International Law*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 118-150.

[17] Naprimjer, "komplementarnost pravila humanitarnog prava i pravila ljudskih prava, stvara uvjete u kojima dolazi do izražaja univerzalno zalaganje da prava čovjeka budu što više inkorporirana u *corpus* pravila međunarodnog humanitarnog prava [...]. Geneza formiranja savremenog međunarodnog humanitarnog prava pokazuje da je taj proces imao svoja razdoblja. Od pojave i razvoja ideje o humanizaciji rata, zatim osavremenjavanja međunarodnog prava oružanih sukoba, do formiranja savremenog međunarodnog humanitarnog prava. U toj savremenoj fazi, prava čovjeka su predmet posebne pažnje međunarodne legislacije. Univerzalizam [tako] postaje fenomen međunarodnog humanitarnog prava." (V. Čok (2010) *Spone međunarodnog i uporednog prava – Primeri iz oblasti ljudskih prava* – Beograd: Službeni glasnik, str. 344). Više o univerzalizmu u humanitarnom pravu v. V. Čok, *op. cit*., str. 343-357.

[18] Presuda Međunarodnog vojnog tribunala u Nürnbergu od 1. oktobra 1946. godine. Nav. prema: B. Petrović, M. Bisić, V. Perić (2011) *Međunarodno kazneno sudovanje: (pregled sudske prakse i relevantnih dokumenata)*, Sarajevo: Privredna štampa, str. 523. V. i: Z. Tomić (2001) *Nirnberška presuda*, Sarajevo: Magistrat; pobliže o nirnberškim procesima v. L. A. Horvitz, C. Catherwood (2011) *op. cit*., vol. II, str. 396-400. Već u ranim odlukama ICTY-ja afirmirana je ideja da pojedinci, a ne samo države, snose pravne posljedice za najteže zločine protiv čovječnosti. Tako je u poznatom predmetu *Tadić* ICTY istakao da "međunarodno pravo ne štiti samo države – ono štiti pojedince, i od pojedinaca zahtijeva odgovornost". (ICTY, *Prosecutor v. Duško Tadić*, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, par. 97). Ovakav stav međunarodnog krivičnog tribunala označio je jasan pomak u smjeru individualizacije međunarodnog prava i priznanja pojedinca kao izravnog subjekta međunarodne odgovornosti.

postoji međunarodna obaveza za države i međunarodne organizacije da one same, kao takve, *ne čine* zločin genocida, tj. da se uzdrže od njegova činjenja i svih onih akata pobrojanih u čl. III odnosne Konvencije?

Osim što postoje shvatanja da *država može izvršiti zločin* i *da može biti odgovorna za izvršenje zločina*[19], postoje stavovi da država ne može izravno učiniti zločin genocida, odnosno da se ne može pojaviti kao neposredni ili direktni učinitelj ovog djela te da se, sukladno tome, čl. II. i III. UN Konvencije o genocidu isključivo odnose na djelovanje pojedinaca, tj. da date odredbe predviđaju obaveze samo za pojedince.[20] Zapravo, A. Cassese se pita je li opravdano proširivati odgovornost država i koliko je dobro uvoditi institute krivičnog prava u međunarodnopravni režim odgovornosti država?[21] Da li Konvenciju o genocidu shvatiti kao višestrani međunarodni ugovor o pravosudnoj suradnji u krivičnim stvarima[22] ili ju shvatiti u smislu kako ju je tumačila većina sudija Međunarodnog suda u Presudi iz 2007. godine[23] – da države stranke ove Konvencije imaju obavezu ne samo da se uzdrže od sudjelovanja u genocidu, sprečavanja i kažnjavanja genocida i djela sličnih genocidu već i da se uzdrže od konspiracije na činjenje genocida, pokušaja njegova počinjenja, kao i od *aiding i abetting* (pomaganja i podržavanja) te podstrekavanja na genocid.[24]

Ovakva gledišta ponajviše se obrazlažu tvrdnjom da neka država (i međunarodna organizacija) ne može biti krivično odgovorna.[25] Stoga, pošto nema

---

[19] Navest ćemo samo primjera radi: A. Pellet (1999) Can a State Commit a Crime? Definitely, Yes!, *European Journal of International Law*, vol. 10, no. 2, str. 425-434. Usp. W. A. Schabas (2000) *op. cit*., str. 434, 440-442. R. L. Johnstone tumači da države prema Konvenciji o genocidu imaju negativnu obavezu: suzdržati se od činjenja ovog zločina. (R. L. Johnstone (2009) State Responsibility: A Concerto For Court, Council and Committee, *Denver Journal of International Law and Policy*, vol. 37:1, str. 112).

[20] Usp. C. L. Sriram, O. Martin-Ortega, J. Herman (2010) *War, Conflict and Human Rights. Theory and Practice*, London/New York: Routledge, str. 51, 53; "Odredbe Konvencije ostavljaju nesigurnost da li država ima primarnu obavezu da ne počini genocid." (A. C. Asuncion (2010) Pulling the Stops on Genocide: The State or the Individual?, *European Journal of International Law*, vol. 20, br. 4, str. 1203).

[21] A. Cassese (2007) On the Use of Criminal Law Notions in Determining State Responsibility for Genocide, *Journal of International Criminal Justice 5*.

[22] *Ibid*., str. 876.

[23] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43. (Prijevod Presude na bosanski jezik: R. Karić, M. Lapenda, E. Omerović, S. Subašić Galijatović, M. Mešić, B. Vidaković-Drinić. U izdanju Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2008.)

[24] A. Cassese (2007) *op. cit*., str. 878.

[25] Koncept krivične odgovornosti države danas je napušten. Ostaju teorijske rasprave i promišljanja u pravnoj doktrini, no, i pored toga, ovaj koncept nije općeprihvaćeno rješenje u pozitivnom pravu.

krivične odgovornosti država, nema ni izravnog počinjenja zločina genocida od države. Japanski sudija S. Oda se u ovom predmetu pitao da li Međunarodni sud predstavlja adekvatan forum za raspravljanje o pitanjima u odnosu na genocid ili radnje genocida, dodajući kako sumnja da će međunarodno pravo imati ikakve koristi od toga što se o pitanju ove naravi raspravljaju pred ovim Sudom.[26] Srbijanski *ad hoc* sudija M. Kreća je u vezi s ovim pitanjem citirao članak M. Hudsona, u kojem potonji pisac navodi da, čitajući ju kao cjelinu, Konvencija upućuje samo na kažnjavanje pojedinaca i da odgovornost država, na koju se referira u čl. IX Konvencije, nije krivičnopravne prirode.[27] Naposljetku, tu je i Zajednička izjava sudija Shia i Korome, u kojoj oni konstatiraju da se Konvencijom o genocidu predviđa krivično gonjenje i kažnjavanje pojedinaca, a ne država.[28]

Kako tvrdi A. Mahiou, ideja o odgovornosti države više ne predstavlja sumnju u nacionalnim i međunarodnim pravnim okvirima, međutim, ideju krivične odgovornosti države ne dijele svi, jer svojstvo "krivična", dodato na odgovornost države, nekima čak izgleda pretjerano, budući da čak i kada se neko djelo države okvalificira kao zločin – ono ne povlači iste pravne posljedice kao i krivična djela pojedinaca.[29]

---

[26] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 1996*, p. 595, Declaration of Judge Oda, par. 9.

[27] M. O. Hudson (1951) The Twenty-Ninth Year of the World Court, 45 *American Journal of International Law* 1, str. 33-34. Nav. prema: *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 1996*, p. 595, Dissenting Opinion of Judge *ad hoc* Kreća, str. 180.

[28] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Joint Declaration of Judges Shi and Koroma, par. 3. U to doba postojala su i sljedeća, ovom vrlo slična promišljanja o tom pitanju: ne postoji odredba u Konvenciji, uključujući njezin član I, koja bi bila u stanju stvoriti obavezu države da ne vrši zločin genocida u odsustvu izričite odredbe u tom smislu. Obaveza postoji prema općem međunarodnom pravu, ali ne i na osnovu Konvencije. (*Ibid*., Izdvojeno mišljenje sudije Owada); Konvencija je prvenstveno instrument međunarodnog krivičnog prava kojom se države primoravaju da poduzmu mjere da spriječe genocid i kazne njegove počinitelje. Historija izrade Konvencije ne potkrepljuje stav da države mogu biti krivično odgovorne za genocid. Nadležnost Suda na temelju čl. IX obuhvata utvrđivanje da li je neka država prekršila svoje obaveze prema Konvenciji, kao i međunarodnu odgovornost koja to podrazumijeva, ali ne i utvrđivanje je li izvršen zločin genocida (*Ibid*., Izdvojeno mišljenje sudije Tomka). Ne podrazumijeva se, na osnovu Konvencije o genocidu, obaveza država da ne vrše genocid. Nepotrebno je izricati takvu obavezu da bi se podrazumijevala odgovornost države za genocid. O odgovornosti države radi se kada neki pojedinac, čija se djela mogu pripisati državi, izvrši krivično djelo genocida (*Ibid*., Izjava sudije Skotnikova).

[29] *Ibid*., Dissenting Opinion of Judge *ad hoc* Mahiou, par. 46.

> "Bilo bi sigurno jasnije da se kaže da je riječ o *građanskoj* odgovornosti jer je glavni ishod koji se traži reparacija; moguće je da postoji jedan vid kažnjavanja u ideji reparacije, ali, u aktuelnom stanju međunarodnog prava, aspekt sankcioniranja države ostaje *politička odluka* koja pripada Vijeću sigurnosti, koji djeluje na osnovu odgovarajućih odredaba Povelje Ujedinjenih nacija."[30]

Podnositelj Zahtjeva navodi da je Konvencijom o genocidu "stvoren univerzalan i ugovorno utemeljen koncept državne odgovornosti" i da je upravo u ovom postupku riječ o "državnoj odgovornosti za genocid".[31] Predmet Međunarodnog suda *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)* ilustrativno potvrđuje da pozitivno međunarodno pravo priznaje, tj. ostavlja mogućnost povrijeđenoj državi, podnositeljici zahtjeva da na temelju čl. IX Konvencije pokrene postupak koji se tiče učinjenja zločina genocida od države, odnosno njezina saučesništva u vršenju takvog zločina, što ujedno predstavlja i povredu odredaba Konvencije o genocidu, čl. II. i III.

Potvrđuju to još neki predmeti. U svom Zahtjevu (Tužbi) od 2. jula 1999. godine Republika Hrvatska tvrdila je da je Savezna Republika Jugoslavija počinila ponavljajuća i mnogobrojna kršenja Konvencije o genocidu.[32] Hrvatska je u svom Zahtjevu za pokretanje postupka istaknula da su

> "Savezna Republika Jugoslavija, njezini zvaničnici, agenti i predstavnici prekršili čl. II *(a)-(d)* i čl. III *(a)-(e)* Konvencije o genocidu u odnosu na Republiku Hrvatsku i njezin narod. Republika Hrvatska će naročito demonstrirati da je Savezna Republika Jugoslavija prekršila Konvenciju o genocidu na način da je preuzela kontrolu kninske regije i istočne Slavonije od 1991. do 1995, da je granatirala i napadala dijelove Dalmacije i da je protjerala hrvatske (i druge nesrpske) građane s ovih područja s namjerom da 'etnički očisti' ove regije i da ih ujedini sa Saveznom Republikom Jugoslavijom u cilju formiranja 'veliko'srpske države."[33]

SRJ je 1. decembra 2009. uložila Protuzahtjev u kojem je tvrdila da je Hrvatska, između ostalog, počinila radnje genocida iz tč. (a), (b) i (c) definicije ovog zločina.[34] Naime, SRJ je zastupala tezu da su "tokom operacije Oluja zvanični

---

[30] *Ibid*., Dissenting Opinion of Judge *ad hoc* Mahiou, par. 47, ft. 55. Kurziv autora.

[31] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 155.

[32] ICJ, Application Instituting Proceedings, filed in the Registry of the Court on 2 July 1999, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Yugoslavia)*, par. 31.

[33] *Ibid*., par. 32.

[34] ICJ, Counter-Memorial, submitted by the Republic of Serbia, *Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia)*, par. 1391-1411.

organi hrvatske vojske počinili genocid nad Srbima u Krajini, koji su dio zaštićene skupine Srba u Hrvatskoj, tako što su počinili radnje iz čl. II Konvencije o genocidu"[35]. Međunarodni sud je u presudi od 3. februara 2015. godine s petnaest glasova prema dva odbio Zahtjev Hrvatske, dok je Protuzahtjev Srbije jednoglasno odbio.[36] Naime, Sud je odlučio da su u regijama istočne Slavonije, zapadne Slavonije, Banovine/Banije, Korduna, Like i Dalmacije JNA[37] i srpske snage počinile akte koji potpadaju pod tačke (a) i (b) čl. II. Međutim, Podnositelj Zahtjeva nije dokazao da su ove radnje počinjene s genocidnom namjerom, tako da je Sud našao da Hrvatska nije dokazala da su genocid i druge povrede Konvencije izvršeni. U pogledu srbijanskog Protuzahtjeva, Sud je zaključio da su tokom i nakon operacije "Oluja" hrvatske snage počinile radnje koje potpadaju pod tč. (a) i (b) čl. II. Kako je to učinjeno bez genocidne namjere, Sud je našao da ni genocid ni druga kršenja Konvencije nisu dokazana.[38]

Iako se u literaturi nerijetko određuje da je parnica koju je pokrenula Bosna i Hercegovina 1993. godine prvi međunarodni spor u vezi sa zločinom genocida koji je neka država, na temelju čl. IX UN Konvencije o genocidu iz 1948, iznijela pred svjetski sudski forum, to se ipak ne može *sasvim* uzeti kao istinita tvrdnja. Naglasak je na izrazu *sasvim*, jer je međunarodni pravni postupak pred Međunarodnim sudom u vezi sa spomenutom odredbom UN Konvencije o genocidu pokrenula 11. maja 1973. godine Islamska Republika Pakistan protiv Republike Indije, i koji je 15. decembra 1973. godine Nalogom Suda o skidanju s liste predmeta, okončan, i to nakon što je Pakistan obavijestio Sud o namjeri razrješenja odnosnog međunarodnog spora s Indijom diplomatskim sredstvom pregovaranja. Naime, Pakistan je u svom Zahtjevu tvrdio da on ima ekskluzivno pravo da uspostavi nadležnost nad 195 pakistanskih državljana, koji se nalaze pod vlašću Indije nakon završetka međunarodnog oružanog sukoba između dvije države; da ne postoji uporište u međunarodnom pravu da Indija izruči, radi suđenja za zločin genocida i zločine protiv čovječnosti, navedeni broj osoba

[35] ICJ, Counter-Memorial, submitted by the Republic of Serbia, *Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia)*, par. 1391.

[36] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia) Judgment, I.C.J. Reports 2015*, p. 3, par. 524.

[37] Nastankom nove države – Savezne Republike Jugoslavije – Jugoslavenska narodna armija je 20. maja 1992. "preimenovana" u Vojsku Jugoslavije i djelovala je pod ovim nazivom sve do 4. februara 2003. godine. Neposredno nakon zvaničnog proglašenja Državne zajednice Srbija i Crna Gora, Vojska Jugoslavije mijenja svoj naziv u Vojsku Srbije i Crne Gore, koja će raspadom Državne zajednice Srbija i Crna Gora biti zvanično podijeljena na dvije vojske: Vojska Republike Srbije i Vojska Republike Crne Gore.

[38] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia) Judgment, I.C.J. Reports 2015*, p. 3.

novoobrazovanoj državi Bangladeš (sada Narodna Republika Bangladeš), jer jedino Pakistan, na osnovu čl. VI UN Konvencije o genocidu, može zasnovati krivičnu nadležnost nad ovim osobama, imajući u vidu da je navodni zločin genocida počinjen od njezinih državljana na, tada, njezinom dijelu državnog područja Istočnog Pakistana, koji je predstavljao dio države Pakistan. Nadalje, kako je istaknuto u Zahtjevu, kompetentni tribunal se u smislu Konvencije ne može osnovati u Bangladešu, jer bi se u tom slučaju postavilo pitanje zakonitosti *ex post facto* prava, ali i sudskog foruma, odnosno to bi značilo dolazak na skliski teren retroaktivnosti – u ovom slučaju – primjenom nacionalnog krivičnog prava Bangladeša.[39]

Tadašnja Savezna Republika Jugoslavija je protiv Kraljevine Belgije *et al.*[40] 29. aprila 1999. godine pred Međunarodnim sudom pokrenula parnicu[41] za povredu međunarodne obaveze u vezi sa zabranom upotrebe sile protiv druge države, povredu obaveze neinterveniranja u unutarnje poslove druge države, obaveze nekršenja suvereniteta druge države (potpuno identične međunarodnopravne obaveze kao u predmetu *Nikaragva v. Sjedinjenih Američkih Država* iz 1986), povredu obaveze zaštite civilnog stanovništva i civilnih objekata u vrijeme rata, obaveze da se zaštiti životna sredina, obaveze u vezi sa slobodnom navigacijom na međunarodnim rijekama, obaveze u odnosu na osnovna ljudska prava i slobode, obaveze da se ne koristi zabranjeno oružje, te *obaveze zabrane namjernog nametanja uvjeta života sračunatih da prouzroče fizičko uništenje nacionalne grupe* (radnja genocida), te je u svom Zahtjevu tražila od Suda da oglasi

---

[39] *Case Concerning Trial of Pakistani Prisoners of War (Pakistan v. India), I.C.J. Pleadings, Trial of Pakistani Prisoners of War,* par. 12.

[40] *Srbija i Crna Gora v. Kraljevina Belgija, Republika Francuska, Kanada, Savezna Republika Njemačka, Republika Italija, Kraljevina Nizozemska, Republika Portugal, Kraljevina Španija, Ujedinjeno Kraljevstvo i Sjedinjene Američke Države*. Kao posljedica neprijateljstava koja su kulminirala 1998. između Oslobodilačke vojske Kosovo (OVK) i jugoslavenskih snaga sigurnosti, te činjenja međunarodnih zločina na području Kosova (u tom smislu v. ICTY, *Tužitelj v. Nikole* Šainovića *et al*, IT-05-87-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 23. januar 2014; ICTY, *Tužitelj v. Vlastimir Đorđević*, IT-05-87/1, Žalbeno vijeće, Presuda, 27. januar 2014; C. L. Sriram, O. Martin-Ortega, J. Herman (2010) *op. cit*., str. 76; D. Vukadin (2010) Pravo naroda na samoodređenje i odcjepljenje (secesiju) s posebnim osvrtom na primjer Kosova, *Pravna misao*, br. 9-10/2010, str. 7-27), Organizacija Sjevernoatlantskog sporazuma (engl. *North Atlantic Treaty Organization*, NATO) otpočela je 24. marta 1999. zračne vojne napade (operacija Savezništva, engl. *Operation Allied Force*), koji su trajali 78 dana, do 10. juna 1999. (kada je generalni sekretar NATO-a suspendirao zračne udare, da bi 20. juna 1999. generalni sekretar NATO-a donio odluku o njihovom završetku) na ciljeve na području Kosova i ostatka područja tadašnje Savezne Republike Jugoslavije, a koje su izvodili vojni zrakoplovi iz deset država članica ove međunarodne organizacije.

[41] ICJ, Application Instituting Proceedings filed in the Registry of the Court on 29 April 1999, *Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium)*.

Kraljevinu Belgiju obaveznom osigurati kompenzaciju za štetu učinjenu ovoj državi i njezinim građanima i pravnim osobama.[42] Zapravo, SRJ je *summa summarum*, a prema pojmovnom određenju međunarodnih zločina u užem smislu, odnosno razlučivanju njihovih radnji izvršenja, pokrenula parnicu pred ovim Sudom, između ostalog, za zločin agresije, zločin genocida, te za teška kršenja međunarodnog humanitarnog i ratnog prava. Vrlo je bitno, iz više aspekata, pravno rasuđivanje zastupnika Podnositelja zahtjeva u smislu da oštećenje životne sredine te primjena osiromašenog uranija predstavlja radnju izvršenja zločina genocida, i to onu iz čl. II (1) (c) Konvencije o genocidu.[43] Međunarodni sud se Presudom o preliminarnim primjedbama od 15. decembra 2004. godine oglasio nenadležnim u odnosu na Podnositelja zahtjeva[44], jer, kako je navedeno, tadašnja Savezna Republika Jugoslavija u vrijeme podnošenja zahtjeva nije bila članica Ujedinjenih nacija – postala je to tek 1. novembra 2000, pri čemu je Sud utvrdio da ovoj državi nedostaje pravo pristupa ovom Sudu.[45]

U 2025. godini četiri[46] su predmeta pred Međunarodnim sudom u Den Haagu.[47] Gambija podiže tužbu za genocid u ime Organizacije islamske suradnje (OIC) protiv Mijanmara u kojoj se ova država optužuje za genocid nad muslimanskom manjinom Rohinja, prvenstveno tokom vojne operacije 2017. godine kada su počinjena masovna ubistva, silovanja, paljenje sela i

[42] ICJ, Application Instituting Proceedings filed in the Registry of the Court on 29 April 1999, *Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Belgium)*, dost. na: http://www.icj-cij.org/docket/files/105/7155.pdf (prist. 24. septembar 2014).

[43] Valjalo bi ukazati da bi se u budućoj praksi moglo razmatrati uključivanje teških okolišnih (ekoloških) šteta u kvalifikaciju genocida, no takvo što trenutno nije ustaljeno u međunarodnoj sudskoj praksi.

[44] *Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2004*, p. 279, par. 129.

[45] *Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. United Kingdom), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2004*, p. 1307, na str. 1351-1352, par. 113. i 115; *Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2004*, p. 279, par. 125-126. Usp. C. Greenwood (2012) Some Challenges of International Litigation, *Cambridge Journal of International and Comparative Law* 1 (1), str. 7-22.

[46] Usp. i predmet: ICJ, *Alleged Breaches of Certain International Obligations in Respect of the Occupied Palestinian Territory (Nicaragua v. Germany), Application Instituting Proceedings containing a Request for the Indication of Provisional Measures*, 1 March 2024; ICJ, *Alleged Breaches of Certain International Obligations in Respect of the Occupied Palestinian Territory, (Nicaragua v. Germany), Request for the Indication of Provisional Measures, Order*, 30 April 2024. U ovom sporu Nikaragva, između ostalog, optužuje Njemačku da ova država ne samo da nije ispunila svoje obaveze da spriječi genocid koji se čini nad palestinskim narodom već doprinosi njegovom činjenju.

[47] O osnivanju, strukturi, nadležnosti, radu, djelovanju i odlukama ove međunarodne pravosudne institucije, šire u: T. D. Gill (ed.) (2003) *Rosenne's The World Court. What It is and How It Works*, 6. completely revised ed., Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers.

prisilno raseljavanje više od 700.000 Rohinja u susjedni Bangladeš.[48] ICJ je 2020. godine odredio Mijanmaru privremene mjere u smislu da spriječi činjenje genocida, sačuva dokaze i da redovno izvještava Sud o poduzetim mjerama.[49] Mijanmar je, *inter alia*, pokušao osporiti nadležnost Suda te da je tužba Gambije nedopustiva budući da je, prema njihovim tvrdnjama, stvarni tužitelj u ovom predmetu spomenuta međunarodna organizacija.[50] Međutim, ICJ je potvrdio svoju nadležnost 2022. godine i prihvatio da predmet ide u fazu meritorne analize.[51] Sljedeći predmet pred Sudom pokrenut je 26. februara 2022. tužbom Ukrajine protiv Ruske Federacije na temelju Konvencije o genocidu.[52] Ruska Federacija tvrdila je da u Donjecku i Lugansku Ukrajina čini genocid nad ruskim stanovništvom – što je koristila kao izgovor za invaziju 24. februara 2022. godine. U svojim preliminarnim prigovorima Ruska je Federacija tvrdila da ne postoji spor prema UN Konvenciji o genocidu, da Sud nema nadležnost *ratione materiae* te da su zahtjevi Ukrajine nedopustivi.[53] Ukrajina, s druge strane, tvrdi da je Ruska Federacija neosnovano optužila ovu državu za genocid u njenim regijama Donjeck i Lugansk te da Rusija koristi nelegitimnu tvrdnju o genocidu da bi opravdala agresiju – što Ukrajina smatra zloupotrebom Konvencije o genocidu.[54] ICJ 16. marta 2022. godine određuje Ruskoj Federaciji privremene mjere da odmah obustavi vojne operacije, što Ruska Federacija ignorira.[55] Sud je u ovom sporu 2. februara 2024. godine donio odluku o

[48] ICJ, *Application Instituting Proceedings and Request for Provisional Measures*, filed in The Registry of the Court on 11 November 2019, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar).* Ova se brojka od preko 700.000 pripadnika Rohinja naroda navodi i u: *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar), Memorial of The Gambia*, 23 October 2020, par. 1.3; Također, United Nations Human Rights Council, *Report of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar*, A/HRC/39/64, 12 September 2018, par. 87.

[49] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar), Provisional Measures, Order of 23 January 2020, I.C.J. Reports 2020*, p. 3.

[50] *Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, The Gambia v. Myanmar, Preliminary Objections of the Republic of the Union of Myanmar*, 20 January 2021, par. 33 *et seq*.

[51] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2022*, p. 477.

[52] ICJ, *Application Instituting Proceedings, filed in the Registry of the Court on 26 February 2022, Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation)*.

[53] *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation), Preliminary Objections Submitted by the Russian Federation*, Vol. I, 1 October 2022.

[54] *Ibid*., par. 2.

[55] *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation), Provisional Measures, Order of 16 March 2022, I.C.J. Reports 2022*, p. 211.

prihvatanju nadležnosti.[56] Posljednja međudržavna parnica pred ICJ za zločin genocida jeste ona koju je tužbom 29. decembra 2023. godine pokrenula Južnoafrička Republika protiv Izraela.[57] Ova država optužuje Izrael za djela genocida nad palestinskim narodom u Gazi tokom oružanog sukoba, nakon napada Hamasa 7. oktobra 2023. godine.[58] Ubrzo nakon podnošenja tužbe, ICJ 2024. godine, temeljem čl. 41. Statuta toga suda,[59] donosi prvi Nalog o privremenim mjerama Izraelu[60], a dva mjeseca poslije i modifikaciju Naloga o privremenim mjerama[61], pozivajući se na hitnost, postojanje rizika od nepopravljive štete te na ozbiljnu opasnost od povrede prava iz Konvencije o genocidu.[62] Iako Sud nije naredio obustavu vojnih operacija, naložio je Izraelu da poduzme sve mjere u svojoj moći kako bi spriječio radnje genocida, osigurao da vojne snage Izraela ne počine nijednu radnju genocida, omogućio humanitarnu pomoć Palestincima u Gazi, spriječio i kaznio direktno i javno poticanje na genocid i očuvao dokaze, uz obavezu da ova država Sudu podnese izvještaj u roku od mjesec o mjerama koje je poduzela u skladu s ovim nalogom.[63] Sudan je 5. marta 2025. godine pokrenuo postupak pred ICJ protiv Ujedinjenih Arapskih Emirata (UAE), optužujući ih za kršenje Konvencije o genocidu.[64] Sudan tvrdi da je UAE pružao vojnu, političku i finansijsku podršku paravojnoj skupini Snage za brzu podršku (*Rapid Support Forces* – RSF), koja je navodno počinila genocid nad narodom Masalit u Zapadnom Darfuru tokom 2023. godine. Sudan je zatražio od ICJ da naloži UAE da obustavi svaku podršku RSF i da plati reparacije žrtvama. UAE negira sve optužbe, tvrdeći da su one neosnovane i politički motivirane.

---

[56] *Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation: 32 States Intervening), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2024.*

[57] ICJ, *Application Instituting Proceedings Containing a Request for the Indication of Provisional Measures, Filed in the Registry of the Court on 29 December 2023, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*.

[58] *Ibid*., par. 1. *et seq.*

[59] Privremene mjere ICJ-a nemaju status presude o meritumu spora niti prejudiciraju način završetka postupka u smislu međunarodne odgovornosti države, ali imaju pravnoobavezujući karakter, što je taj sud jasno potvrdio još u predmetu *LaGrand (Germany v. United States of America), Judgment, I. C. J. Reports 2001*, p. 466, par. 109.

[60] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Provisional Measures, Order of 26 January 2024, I.C.J. Reports 2024*, p. 3.

[61] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Provisional Measures, Order of 28 March 2024, I.C.J. Reports 2024.*

[62] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Provisional Measures, Order of26 January 2024, I.C.J. Reports 2024*, p. 3, par. 60-74.

[63] *Ibid*., par. 75-84.

[64] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in Sudan (Sudan v. United Arab Emirates), Application instituting proceedings*, 5 March 2025, par. 2 *et seq*.

UAE također ističe da je 2005. godine uložio rezervu na čl. IX. Konvencije, kojom se odbacuje nadležnost ICJ za rješavanje sporova prema tom ugovoru.[65] Sudan je u Zahtjevu za privremenim mjerama zatražio od ICJ da naloži UAE hitne mjere kako bi spriječilo daljnje nasilje nad Masalitima.[66] Dana 5. maja 2025. Sud je u Nalogu u tome predmetu zaključio:

> "Utvrdivši da očigledno nema nadležnost, Sudu je njegovim Statutom onemogućeno da zauzme bilo kakav stav o meritumu zahtjeva koje je podnio Sudan. Međutim, kako je Sud naglasio u brojnim prethodnim prilikama, postoji suštinska razlika između pitanja prihvatanja nadležnosti Suda od strane država i usklađenosti njihovih postupaka s međunarodnim pravom. Bez obzira na to jesu li države prihvatile nadležnost Suda u skladu s članom IX Konvencije o genocidu, one su obavezne da poštuju svoje obaveze koje proističu iz tog instrumenta, te ostaju odgovorne za radnje koje im se mogu pripisati a koje su protivne njihovim međunarodnim obavezama."[67]

Ovaj slučaj predstavlja još jedan primjer kako države koriste Konvenciju o genocidu kao osnov za pokretanje odgovornosti pred Međunarodnim sudom u Den Haagu. Jednako tako, predmeti *Gambija v. Mijanmar* i *Južnoafrička Republika v. Izrael* potvrđuju da i država koja nije izravna žrtva genocida može jednostrano pokrenuti parnicu pred ICJ temeljem čl. IX. Konvencije o genocidu. To proizlazi iz činjenice da je zabrana činjenja genocida imperativna norma općeg

---

[65] "Vlada Države Ujedinjenih Arapskih Emirata, nakon što je razmotrila spomenutu Konvenciju i odobrila njezin sadržaj, formalno izjavljuje svoje pristupanje Konvenciji i daje rezervu u odnosu na čl. IX. iste u vezi s podnošenjem sporova koji nastanu između ugovornih stranaka u vezi s tumačenjem, primjenom ili ispunjenjem ove Konvencije Međunarodnom sudu, na zahtjev bilo koje od stranaka u sporu." (https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-1&chapter=4#EndDec) (prist. 25 april 2025).

[66] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in Sudan (Sudan v. United Arab Emirates), Request for the indication of provisional measures*, 5 March 2025; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in Sudan (Sudan v. United Arab Emirates)*, *Request by Sudan for the modification of its request for the indication of provisional measures*, 3 April 2025. Javna rasprava o ovom Zahtjevu održana je 10. aprila 2025. godine. (ICJ, *Press Release*, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in Sudan (Sudan v. United Arab Emirates), Request for the indication of provisional measures*, Conclusion of the public hearings held on Thursday 10 April 2025, No. 2025/17, 10 April 2025.

[67] ICJ je većinom glasova odbio Zahtjev Sudana za izricanjem privremenih mjera te je naložio da se predmet ukloni s Opće liste. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in Sudan (Sudan v. United Arab Emirates), Order, 5 May 2025*, par. 36 i 37. V. i *Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v Rwanda), Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I.C.J. Reports 2006*, pp. 52-53, par. 127.

međunarodnog prava (*jus cogens*) te da kršenje odredaba Konvencije predstavlja istovremeno povredu međunarodnih obaveza *erga omnes per se* – onih koje država duguje cijeloj međunarodnoj zajednici kao cjelini.[68]

Raspravom o krivičnoj odgovornosti države otvorili bismo nova pitanja, prvenstveno bismo zašli u područje *pravne prirode odgovornosti* države i međunarodnih organizacija. Ustvrdit ćemo samo da je odgovornost država i međunarodnih organizacija za zločin genocida *međunarodnopravne*[69], a ne *krivičnopravne naravi*[70]. "Individualizacija kaznene odgovornosti u međunarodnom poretku"[71] imala je za svoju posljedicu "dekriminalizaciju odgovornosti države"[72]. Međunarodni se sud naposljetku složio s tvrdnjama stranaka u sporu (*Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora*) i zapazio da obaveze koje proizlaze iz odredaba Konvencije o genocidu, kao i odgovornost država koja bi nastala povredom takvih obaveza, "predstavljaju obaveze i odgovornost koje proizlaze iz međunarodnog prava i nisu krivičnog

[68] Usp. ICJ, *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain), Second Phase, Judgment, I.C.J. Reports 1970*, p. 32, par. 33; ICJ, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, par. 147–150; ICJ, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar), Order on Request for the Indication of Provisional Measures, 23 January 2020*, par. 39–41.

[69] V. Đ. Degan primjećuje da odgovornost države nije kaznene naravi – ona se, kao takva, može vezivati jedino za odgovornost pojedinca (V. Đ. Degan (2008) Zločin genocida pred međunarodnim sudištima, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 58 (1-2), str. 80). Usp. M. Seršić (1999) Međunarodnopravna odgovornost država: pitanje krivnje i dužne pažnje, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 49 (1) , str. 5-22.

[70] Postoje pravni pisci koji uče da je odgovornost države za međunarodne zločine krivične prirode. Tako: Z. Vučinić (1999) *Krivična odgovornost države u međunarodnom pravu*, Beograd: Službeni list SRJ; M. Bartoš (1954) *Međunarodno javno pravo. I knjiga. Opšti deo. Izvori. Subjekti,* Beograd: Kultura, str. 304-305. Usp. K. Marek (1978-79) Criminalizing State Responsibility, *Revue Belge de Droit International* 14. N. H. B. Jørgensen u raspravi o krivičnoj odgovornosti države nudi devet argumenata koji opravdavaju krivičnu odgovornost države u međunarodnom pravu (N. H. B. Jørgensen (2000) *The Responsibility of States for International Crimes*, New York: Oxford University Press, str. 279-283). Usp. A. B. Loewenstein, S. A. Kostas (2007) Divergent Approaches to Determining Responsibility for Genocide: The Darfur Commission of Inquiry and the ICJ's Judgment in the Genocide Case, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 5 (4), str. 839-857, str. 846.

[71] P-M. Dupuy (2002) International Criminal Responsibility of the Individual and International Responsibility of the State, u: A. Cassese, P. Gaeta, J. R. W. D. Jones (ur.), *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, Oxford: Oxford University Press, vol. II, pog. 26, str. 1098.

[72] J. Crawford (2002) *op. cit*., str. 36.

karaktera"[73]. Dakle, Sud je pojasnio da odgovornost države prema Konvenciji nije krivične naravi.[74] Međutim, to ne znači da država ne može izvršiti genocid. Ovo jasno pokazuje razliku između krivične odgovornosti pojedinca i međunarodnopravne odgovornosti države, koja i bez krivičnog foruma ima obavezu reparacije zbog ozbiljne povrede *jus cogens* norme.[75]

> "Po mišljenju Suda, imajući u vidu ustanovljeni cilj Konvencije, svrha čl. I[76] je zabrana državama da izvrše genocid. Takva zabrana proizlazi, prvo, iz činjenice da ovaj član svrstava genocid u 'zločin po međunarodnom pravu': prihvatanjem takve kvalifikacije, države članice logično se obavezuju da neće izvršiti tako kvalificirano djelo. Drugo, ovo slijedi i iz jasno date obaveze sprečavanja izvršenja djela genocida. [...] Bilo bi paradoksalno da državama, koje su bile u obavezi spriječiti izvršenje genocida od osoba nad kojima imaju određeni utjecaj, u mjeri u kojoj je to u njihovoj moći, ne bude zabranjeno da one same izvrše takva djela preko svojih organa ili osoba nad kojima imaju takvu blisku kontrolu da se njihovo ponašanje može pripisati toj državi u skladu s međunarodnim pravom.[77] [...] Sud, dakle, zaključuje da su države ugovornice Konvencije dužne da ne izvrše genocid putem postupaka svojih organa ili osoba ili grupa čiji se postupci mogu njima pripisati. Takav se zaključak, također, mora odnositi na druga djela taksativno navedena u članu III."[78]

Jednako tako, zaključak da Konvencija obavezuje države kao strane ugovornice da ne izvrše genocid i druga djela taksativno navedena u čl. III ((a) genocid;

---

[73] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 170; O raspravi o čl. IX Konvencije o genocidu pred Međunarodnim sudom v. npr. S. Mohamed (2009) Neglected Option: The Contributions of State Responsibility for Genocide to Transitional Justice, A, *80 University of Colorado Law Review 327*, str. 340-350.

[74] A. C. Asuncion (2010) *op. cit*., str. 1204.

[75] Sudija A. Trindade u svom izdvojenom mišljenju daje snažnu argumentaciju o obavezama država da ne počine genocid koju temelji na prirodi *jus cogens* normi i obavezama *erga omnes*. "Države imaju pravnu obavezu da spriječe i da izbjegnu genocid; apsolutna zabrana genocida je peremptorna norma međunarodnog prava (*jus cogens*), koja generira obaveze *erga omnes*. Nijedna država ne može činiti genocid ili pomagati i podržavati njegovo činjenje, a da time ne snosi međunarodnopravnu odgovornost." *Application of the Convention on the Prevention and Punishemnet of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), Judgment of 3 February 2015, ICJ Reports 2015*, p. 3, A. Trindade, Dissenting Opinion, str. 232, par. 64.

[76] "Strane ugovornice potvrđuju da je genocid, bez obzira da li je izvršen za vrijeme mira ili rata, zločin po međunarodnom pravu i da preuzimaju obavezu da ga spriječe i kazne."

[77] Pripisivost ponašanja pojedinaca državi pravno je pitanje koje se odnosi na to da li se određeni akt može pravno smatrati aktom države. To je uvijet *sine qua non* za uspostavljanje međunarodnopravne odgovornosti države.

[78] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 166-167.

(b) planiranje izvršenja genocida; (c) neposredno i javno podsticanje na vršenje genocida; (d) pokušaj genocida; i (e) saučesništvo u genocidu), "potvrđen je jednom neuobičajenom formulacijom čl. IX"[79] Konvencije koji smo već citirali. Ovakvo stajalište svjetskog suda poslužit će kao rješenje sporova o ovom pitanju u budućnosti.[80]

Kao što smo ranije u knjizi naznačili, još ne postoji presuda u kojoj bi neka međunarodna međuvladina organizacija, npr. Ujedinjene nacije, bila oglašena odgovornom za činjenje međunarodnog zločina.[81] Poglavito iz razloga pozivanja na njihov imunitet koji uživaju na području svojih država članica. Potvrda ovog jeste i predmet *Mothers of Srebrenica et al v. State of The Netherlands and the United Nations* u kojem je Vrhovni sud Holandije 2012. godine u odnosu na ovu međunarodnu organizaciju podržao ranije odluke nižih sudova Okružnog[82] i

[79] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 168.

[80] W. A. Schabas (2007) Genocide and the International Court of Justice: Finally, a Duty to Prevent the Crime of Crimes, *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, vol. 2, br. 2, str. 101-122, str. 107.

[81] Da li međunarodna organizacija kao takva, kao subjekt međunarodnog prava, može učiniti genocid i da li uopće međunarodna organizacija može posjedovati posebnu namjeru za takvo uništenje možemo jedino tražiti u učenju pravnih pisaca, s obzirom na to da još nemamo jurisprudenciju koja će nam valjano protumačiti pravila međunarodnog prava u odnosu na međunarodnu organizaciju. No, s ovim u vezi, i na ovom mjestu, možemo ustvrditi sljedeće: ako Konvencija o genocidu sadrži *jus cogens* norme, koje pružaju svoje djelovanje *erga omnes*, čini nam se otuda ispravnim tvrditi da obaveza *erga omnes* djeluje na sve učesnike u međunarodnom pravu – ne samo na pojedince, kada je u pitanju činjenje međunarodnih zločina, nego i na države i međunarodne organizacije; drugo, ako prema Konvenciji o genocidu države mogu biti smatrane izravnim učiniteljima prema čl. II Konvencije, odnosno saučesnicima prema čl. III Konvencije, a imajući u vidu nespornu činjenicu da su države članice neke međunarodne organizacije, te da se u pravu o odgovornosti, prema Pravilima o odgovornosti međunarodnih organizacija iz 2011. godine, predviđa tzv. dualitet odgovornosti – postoji mogućnost istovremene odgovornosti i države i međunarodne organizacije za isto međunarodno protupravno djelo (čl. 48 (1) Pravila o odgovornosti međunarodnih organizacija iz 2011) – tada nećemo biti spriječeni izvući zaključak da i međunarodna organizacija može samostalno i izravno počiniti zločin genocida, za koji je, prema pravilima o pripisivosti, odgovorna, te da, sljedstveno tome, može biti posjednik genocidne, posebne namjere. S druge strane, iako se pravila međunarodnog prava o agresiji, kao i UN Konvencija o genocidu, odnose, između ostalog, i na države, slijedi pitanje odnose li se navedene norme međunarodnog prava, posebno ona iz čl. II i III UN Konvencije o genocidu, i na međunarodne međuvladine organizacije? Ako je predmetna Konvencija o genocidu mnogostrani međunarodni ugovor, i ako se izvori međunarodnih obaveza, osim ugovorâ, nalaze i u pravilima običajnog prava – otuda se javlja dilema razvija li se *opinio juris* u smjeru da se i međunarodne organizacije mogu pojaviti kao izravni učinitelji međunarodnih zločina, osobito kod zločina genocida?

[82] District Court of The Hague, *Mothers of Srebrenica et al v. State of the Netherlands and the United Nations*, Case No. 295247/HA ZA 07-2973, Judgment in the Incidental Proceedings, 10 July 2008.

Žalbenog suda u Den Haagu[83], potvrđujući da ova organizacija uživa potpuni imunitet od procesuiranja, čak i u odnosu na težinu povreda svojih međunarodnih obaveza.[84] Holandski nacionalni sudovi su se stoga oglasili nenadležnima u odnosu na Ujedinjene nacije u ovom postupku.[85] Bila su postavljena dva suštinska pitanja glede organizacije – je li imunitet međunarodne organizacije kao međunarodnopravne osobe apsolutan, dakle djeluje li bez ikakvih ograničenja, i hoće li se takav imunitet ipak održati u situacijama međunarodnih zločina, odnosno teških povreda fundamentalnih ljudskih prava. U odnosu na ova pitanja, Vrhovni sud Holandije, uzimajući posebno u obzir čl. 103. i 105. Povelje UN-a iz 1945, čl. II (2) Konvencije o privilegijama i imunitetima Ujedinjenih nacija iz 1946, kao i tumačenje vijeća u predmetu Evropskog suda za ljudska prava *Behrami and Behrami v. France and Saramati v. France, Germany and Norway*[86], u smislu da međunarodne obaveze koje proizlaze iz Povelje UN imaju prednost u odnosu na suprotne obaveze iz nekog drugog međunarodnog ugovora, neovisno je li se on sklopio prije ili za vrijeme važenja Povelje[87], zaključuje da su Ujedinjene nacije ovlaštene posjedovati apsolutni imunitet[88] te da imaju pravo na njega unatoč ekstremnoj ozbiljnosti optužbi na kojima Asocijacija majke Srebrenice bazira svoje zahtjeve.[89]

Vrhovni sud Holandije je poseban značaj pridao raspravi o tome nosi li pravo pristupa sudu prevagu nad imunitetom Ujedinjenih nacija, budući da se ova organizacija optužuje za uključenost u zločin genocida i druge ozbiljne povrede fundamentalnih ljudskih prava. Iako je tužitelj u ovoj pravnoj stvari isticao da

> "nema više norme u međunarodnom pravu nego one o prohibiciji genocida. [...] Izvršenje ove norme jedan je od glavnih razloga postojanja međunarodnog prava i najvažnije međunarodne organizacije, Ujedinjenih nacija. Ovo znači da u slučaju propusta da se spriječi genocid, međunarodne organizacije nemaju pravo na

[83] Court of Appeal of The Hague, *Mothers of Srebrenica et al v. State of the Netherlands and the United Nations*, Case No. 200.022.151/01, Judgment in the First Civil Law Section, 30 March 2010.

[84] Usp. s predmetom: Supreme Court of the Netherlands, First Chamber, *The State of the Netherlands v. Hasan Nuhanović*, Judgment, No. 12/03324, 6 September 2013. Također v. C. Bakker (2014) Dual Attribution of Acts Committed by a UN Peacekeeping Force: An Emerging Norm of Customary International Law? The Dutch Supreme Court's Judgments in Nuhanović and Mustafić, *The Italian Yearbook of International Law Online*, vol. 23, izd. 1, str. 287-297.

[85] Ali se nastavio voditi parnični postupak za naknadu štete u kojoj je Tužena strana bila Kraljevina Holandija. V. dalje u knjizi.

[86] ECtHR, *Behrami and Behrami v. France and Saramati v. France, Germany and Norway*, 2 May 2007, No. 71412/01 i 78166/01.

[87] Supreme Court of the Netherlands, *Mothers of Srebrenica et al v. State of The Netherlands and the United Nations*, Judgment, br. predmeta: 10/04437, 13. april 2012, par. 4.3.4., 4.3.6.

[88] *Ibid*., par. 4.3.6.

[89] *Ibid*., par. 4.3.14.

> imunitet, a u svakom slučaju prohibicija bi trebala nositi prevagu u odnosu na imunitet. Gledište da je imunitet UN-a jači u ovom primjeru značilo bi *de facto* da UN ima apsolutnu moć. Takva moć ne bi bila predmetom restrikcija i to bi značilo da UN ne bi bio odgovoran nikom budući da se ne bi smatrao subjektom vladavine prava: načelo da niko nije iznad zakona i da je moć obuzdana i regulirana zakonom. Imunitet [...] potkopava kredibilitet UN-a kao šampiona ljudskih prava"[90]

ovaj se Sud oslonio na odluku Međunarodnog suda u *Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening)*[91] te slijedom toga određuje da, mada bi imunitet Ujedinjenih nacija trebalo razlikovati od imuniteta države, u konačnici se ne bi mogao zauzeti stav koji je suprotan prethodnim primjerima u kojima se raspravljalo o imunitetu države i njihova pristupa sudovima.[92] Stoga su Ujedinjene nacije ovlaštene da se pozovu na imunitet neovisno o težini njihova međunarodnog protupravnog čina.[93] No, povrh svega, čini se da se pravni rezon i logiciranje Međunarodnog suda, s više ili manje sličnosti, može primijeniti i na međunarodne organizacije.

> "Sud podsjeća na osnovnu razliku između postojećih obaveza s prinudnom snagom koje proistječu iz međunarodnog prava i samog postojanja jednog suda ili jednog tribunala koji ima nadležnost da rješava sporove u vezi s poštivanjem tih

---

[90] Supreme Court of the Netherlands, *Mothers of Srebrenica et al v. State of The Netherlands and the United Nations*, Judgment, br. predmeta: 10/04437, 13. april 2012, par. 4.3.7.

[91] U ovom predmetu razvilo se pitanje da li bi uopće talijanski sudovi trebali poštivati imunitet Savezne Republike Njemačke u predmetima u kojima je tražena kompenzacija od ove države za kršenja međunarodnog humanitarnog prava koje su počinile njemačke snage tokom Drugog svjetskog rata. ICJ je zaključio da bi trebali. Stoga se Sud nije složio s talijanskom tvrdnjom da bi bilo opravdano da se Njemačkoj niječe njezin imunitet zbog težine djela na kojima se temelje odnosni zahtjevi. Sud je zaključio da se prema običajnom međunarodnom pravu državi ne može osporiti njezin imunitet na osnovu razloga optužbe za ozbiljna kršenja međunarodnog prava ljudskih prava ili međunarodnog prava oružanih sukoba, a niti je Sud prihvatio argument da zato što su njemačke snage povrijedile pravila *jus cogens* karaktera ova država ne bi trebala imati imunitet. Međunarodni sud je, u konačnici, zauzeo stajalište da su pravila o imunitetu države zapravo pravila proceduralne naravi i uperena su na određenje mogu li sudovi neke države zasnovati nadležnost u odnosu na drugu državu. Oni, tako, nemaju za cilj odgovoriti na pitanje da li su čini na temelju kojih se vodi postupak bili zakoniti ili nisu (*Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), Judgment, I.C.J. Reports 2012*, p. 99; Supreme Court of the Netherlands, *Mothers of Srebrenica et al v. State of The Netherlands and the United Nations*, Judgment, br. predmeta: 10/04437, 13. april 2012, par. 4.3.10 – 4.3.12).

[92] Supreme Court of the Netherlands, *Mothers of Srebrenica et al v. State of The Netherlands and the United Nations*, Judgment, br. predmeta: 10/04437, 13. april 2012, par. 4.3.14.

[93] Usp. J. K. Cogan (2013) Stichting Mothers of Srebrenica v. Netherlands, *American Journal of International Law*, vol. 107, izd. 4, str. 884-890; M. I. Papa (2016) The *Mothers of Srebrenica* Case before the European Court of Human Rights: United Nations Immunity versus Right of Access to a Court, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 14, izd. 4, str. 893–907.

> obaveza. Činjenica da takav sud ili tribunal ne postoji ne znači da ni obaveza ne postoji. Takve obaveze zadržavaju svoju vrijednost i pravnu snagu. Države su dužne ispunjavati svoje obaveze koje proistječu iz međunarodnog prava, naročito međunarodnog humanitarnog prava i one ostaju odgovorne za činjenja koja im se mogu pripisati a koja su suprotna međunarodnom pravu."[94]

2.3. Nesaučestvovanje u genocidu

Sljedeća međunarodna obaveza država i međunarodnih organizacija jeste obaveza *nesaučestvovanja* u izvršenju genocida, koja proizlazi iz sadržaja i domašaja čl. III. UN Konvencije o genocidu, kojim se, između ostalog, zabranjuje naznačeno djelo.[95] Čini se da je "mnogo delikatnije pitanje da li se može prihvatiti da se djela koja se mogu okvalificirati kao 'saučesništvo u genocidu'[96], u okviru značenja čl. III. tč. (e), mogu pripisati organima [države] ili osobama koje djeluju po njezinim nalozima ili pod njezinom efektivnom kontrolom"[97].

> "Nema sumnje da 'suučesništvo' u smislu čl. III. tč. (e) Konvencije, uključuje i osiguravanje sredstava da bi se omogućilo ili olakšalo izvršenje zločina [...]. U tom smislu, [...] iako 'suučesništvo', kao takvo, ne predstavlja pojam koji se nalazi u postojećoj pravnoj terminologiji Nacrta Pravila o međunarodnoj odgovornosti, ono je slično kategoriji koja se nalazi u običajnim pravilima koja su dio prava o državnoj odgovornosti, a to je 'pružanje pomoći ili podrške' koju neka država osigurava od druge države za izvršenje protupravnog djela."[98]

"U vezi s tim bi se trebalo pozvati na čl. 16. [pružanje pomoći ili podrške u vršenju nekog međunarodnog protupravnog djela] Nacrta Pravila o odgovornosti država, koji odražava običajno pravilo i glasi: 'Država koja pruža pomoć ili daje podršku drugoj državi u izvršenju međunarodnog protupravnog djela,

---

[94] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 148.

[95] Također, postoje stavovi da država ne može biti saučesnik u izvršenju genocida s obzirom na to da Konvencija predviđa individualnu krivičnu odgovornost za genocid ili neko drugo djelo iz čl. III. toga međunarodnog akta. V. dalje u knjizi.

[96] O saučesništvu u genocidu iz ugla individualne krivične odgovornosti pobliže u: J. D. v. d. Vyver (1999) Prosecution and Punishment of the Crime of Genocide, *Fordham International Law Journal*, vol. 23, izd. 2, str. 312-315; usp. raspravu: D. M. Greenfield (2008) The Crime of Complicity in Genocide: How the International Criminal Tribunals for Rwanda and Yugoslavia Got It Wrong, and Why It Matters, *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 98, br. 3, str. 921-952.

[97] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 418.

[98] *Ibid*., par. 419.

međunarodno je odgovorna za takav postupak ukoliko: (a) ta država to čini svjesna da se radi o međunarodnom protupravnom djelu; i (b) ukoliko bi to djelo bilo međunarodno protupravno ako bi ga izvršila ta država.' Sud ne vidi nikakav razlog da pravi suštinsku razliku između 'saučesništva u genocidu', u okviru značenja čl. III. tč. (e) Konvencije, i 'pružanja pomoći i podrške' države u činjenju protupravnih djela koja vrši druga država u okviru značenja gorespomenutog čl. 16 [...]. Drugim riječima, da bi se utvrdilo je li [država] odgovorna za 'saučesništvo u genocidu' [...], [Sud] mora ispitati jesu li organi države Tužene strane, ili osobe koje su postupale po njezinim nalozima ili po njezinom navođenju ili pod njezinom efektivnom kontrolom, dali 'pomoć ili podršku' u izvršenju genocida [...]."[99]

> "Postavlja se pitanje da li saučesništvo pretpostavlja da saučesnik dijeli specifičnu namjeru (*dolus specialis*) glavnog počinitelja. [...] nema sumnje da se ponašanje nekog organa ili osobe, koji pomažu ili pružaju pomoć izvršitelju zločina genocida, ne može tretirati kao saučesništvo u genocidu, osim ako je taj organ ili osoba postupala svjesno, odnosno, poznavala specifičnu namjeru (*dolus specialis*) glavnog počinitelja. Ako taj uvjet nije ispunjen, to je dovoljno da se kvalifikacija o saučesništvu isključi."[100]

Dakle, prema Konvenciji o genocidu, saučesništvo nije pravno podređena ili sekundarna kategorija, već se tretira kao zaseban i samostalan oblik međunarodnog protupravnog djela. Država koja pomaže ili olakšava izvršenje genocida, iako nije neposredni izvršitelj, snosi punu međunarodnopravnu odgovornost ako je djelovala sa znanjem o specifičnoj genocidnoj namjeri glavnog počinitelja.[101]

Međunarodni sud ni u drugom predmetu nije pronašao odgovornost Republike Srbije za saučesništvo u činjenju genocida, ovog puta na području Republike Hrvatske.[102] Glede međunarodnih organizacija, spomenut ćemo čl. 14. Pravila iz 2011. godine, koji je u velikoj mjeri identičan i s istoznačnim naslovom s navedenim čl. 16. Pravila iz 2001:

> "Međunarodna organizacija koja pruža pomoć ili daje podršku državi ili drugoj međunarodnoj organizaciji u izvršenju međunarodnog protupravnog djela od potonje države ili organizacije međunarodno je odgovorna za takav postupak ukoliko: (a) ta organizacija to čini svjesna da se radi o međunarodnom protupravnom djelu; i (b) ukoliko bi to djelo bilo međunarodno protupravno ako bi ga izvršila ta organizacija."

---

[99] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 420.

[100] *Ibid*., par. 421.

[101] V. *Ibid*., par. 420.

[102] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia) Judgment, I.C.J. Reports 2015*, p. 3, na str. 120, par. 441.

S druge strane, čini se interesantnim da je međunarodna organizacija "odgovorna prema međunarodnom pravu i za pomaganje državi ili čak drugoj međunarodnoj organizaciji u poduzimanju međunarodnog protupravnog čina, no samo ako je pritom imala saznanje o okolnostima protupravnosti takva čina"[103]. Time je UN Komisija za međunarodno pravo (ILC) na neki način tražila subjektivni element kod međunarodne organizacije.[104]

2.4. Sprečavanje genocida

Prema Konvenciji iz 1948. godine, obaveza sprečavanja genocida, ako može utjecati na njegov tok, obavezuje svaku državu, bez obzira na to da li se genocid čini na njezinoj teritoriji ili izvan nje. Ova obaveza ima karakter univerzalne (*erga omnes*) i kogentne (*jus cogens*) norme. Temeljem ovog slijeda, treća međunarodna obaveza koja derivira iz Konvencije o genocidu odnosi se na *sprečavanje* (*činjenja*) genocida[105] na području koje se nalazi pod teritorijalnim suverenitetom i jurisdikcijom države, ali i izvan njezina područja kroz institute izvan(eks) teritorijalne jurisdikcije i efektivne i/ili sveukupne kontrole drugog područja (područja neke druge države). Ponekada se ovo shvata kao svojevrsni produžetak teritorijalne nadležnosti države. Primjeri agresije i djelimične ili potpune okupacije mogu poslužiti kao vodilje za bolje razumijevanje ovog koncepta. Evropski sud za ljudska prava u Strasbourgu (ESLJP) prepoznao je izuzetak od regionalne primjene Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine (EKLJP), odnosno od toga da se Konvencija primjenjuje isključivo na područjima država, strana ugovornica Konvencije. U tom smislu, nužno je razmotriti odluku ESLJP-a u predmetu *Loizidou v. Turkey* (*preliminarne primjedbe*) iz 1995. godine, u kojoj je Sud ustvrdio da

> "imajući u vidu objekt i svrhu Konvencije, odgovornost strane ugovornice može također proisteći kada kao posljedica vojne akcije – neovisno je li ona zakonita

[103] D. Lapaš (2008) *Pravo međunarodnih organizacija*, Zagreb: Narodne novine, str. 111. Usp. s čl. 48. Pravila o odgovornosti međunarodnih organizacija iz 2011.

[104] Za šire v. ILC, *Report on the work of its fifty-ninth session*, 2007, UNGA Official Records, Sixty-second Session; Supplement No. 10 (A/62/10). Zanimljivo je stajalište da će međunarodna organizacija "biti odgovorna i ako je upravljala ili pak nadzirala državu ili drugu međunarodnu organizaciju u izvršenju protupravnog čina, no opet pod uvjetom da je to činila imajući saznanje o okolnostima protupravnog čina". (D. Lapaš (2008) *op. cit*., str. 111-112; ILC, *Report on the work of its fifty-ninth session*, 2007, UNGA Official Records, Sixty-second Session; Supplement No. 10 (A/62/10).

[105] Usp. W. A. Schabas (2007) Genocide and the International Court of Justice: Finally, a Duty to Prevent the Crime of Crimes, str. 101-122.

ili nije – država izvršava efektivnu kontrolu nad područjem izvan njezina nacionalnog područja. Obaveza da se na tom području osiguraju prava i slobode predviđene Konvencijom derivira iz činjenice takve kontrole bez obzira na to je li se ona izvršava izravno, preko njezinih oružanih snaga, ili preko subordinirane lokalne administracije"[106].

Sukladno tome, Sud je donio zaključak da akti Republike Turske na području sjevernog Kipra, područja koji se nalazio pod kontrolom Republike Turske, trebaju biti pokriveni odredbama EKLJP-a.[107] Presuda Evropskog suda u slučaju *Banković et al v. Belgium et al.* iz 2001. godine znakovita je iz razloga određenja da države članice NATO-a nisu efektivno kontrolirale područje tadašnje SRJ, te u tom slučaju ne postoji širenje teritorijalnog polja primjene Konvencije.[108] Odluka ESLJP-a u predmetu *Al-Skeini et al. v. United Kingdom*, po pisanju C. Ryngaerta, vodeća je odluka u pogledu teritorijalnog obima Konvencije. Po njegovu gledištu, referiranje čl. 1. Konvencije na izraz "unutar njihove nadležnosti" a ne "unutar njihove teritorije", implicira da strane ugovornice Konvencije mogu imati međunarodnu obavezu da osiguraju poštivanje i primjenu konvencijskih prava i sloboda također izvan njihovih državnih područja, no tačni parametri eksteritorijalnog dosega Konvencije i dalje ostaju nejasni, čak i nakon ove odluke ESLJP-a, u kojoj je Sud presudio da je (1) Ujedinjeno Kraljevstvo bilo u međunarodnoj obavezi primijeniti EKLJP i na područje izvan svojega, čak izvan područja svih država strana ugovornica Konvencije kao mnogostranog međunarodnog ugovora, u ovom slučaju na područje Iraka, te (2) da je Ujedinjeno Kraljevstvo povrijedilo svoje proceduralne obaveze iz čl. 2. Konvencije prema svih šest aplikanata.[109] No, također, prethodno navedeno valjalo bi usporediti sa zaključkom Međunarodnog suda iz 1996. godine kada "Sud konstatira da obaveza svake države da sprečava i kažnjava zločin genocida

[106] *Loizidou v. Turkey (Preliminary Objections)*, Judgment, br. 15318/89 [1995] ECHR 10, 23. mart 1995, par. 62; *Loizidou v. Turkey (Merits),* Judgment, br. 40/1993/435/514, 18. decembar 1996, par. 52.

[107] Za više glede teritorijalne primjene (lat. *ratione loci*) Konvencije konsultirati, radi komparacije sudskih utvrđenja, i druge predmete ESLJP-a, poglavito *Issa et al. v. Turkey* iz 2004, Öcalan *v. Turkey* iz 2005, kao i *Al-Skeini et al. v. United Kingdom* iz 2011.

[108] Glede potonje sudske odluke v. C. Ryngaert (2012) Clarifying the Extraterritorial Application of the European Convention on Human Rights (Al-Skeini v the United Kingdom), *Utrecht Journal of International and European Law* 28 (74), str. 58-59; o slučaju *Banković et al v. Belgium et al.* više u nastavku ove studije.

[109] Više u: C. Ryngaert (2012) *op. cit*., str. 58-60. Najzad, pogledati i tekst T. Abdel-Monema (2005) The Long Arm of the European Convention on Human Rights and the Recent Development of *Issa v. Turkey*, *Human Rights Brief*, 12 (2), str. 9-11, kao i analizu iz američkog ugla, odnosno dosege eksteritorijalne nadležnosti Sjedinjenih Američkih Država, u: A. J. Colangelo (2014) What Is Extraterritorial Jurisdiction?, *Cornell Law Review*, vol. 99, izd. 6, Article 2, str. 1303-1352.

nije teritorijalno ograničena Konvencijom [o genocidu]"[110]. Odnosno, "Suštinske obaveze koje proistječu iz čl. I i III nisu, kako izgleda, teritorijalno ograničene. One se primjenjuju na državu bilo gdje da ona djeluje ili može djelovati da bi ispunila obaveze o kojima je riječ."[111]

Prema UN Konvenciji o genocidu[112], sve države (i međunarodne organizacije?)[113] imaju obavezu, budući da je uistinu riječ o općem interesu međunarodne zajednice u cjelini, *spriječiti* ovo međunarodno protupravno djelo. Vrijedi podsjetiti da je Republika Bosna i Hercegovina 15. novembra 1993. godine usvojila Izjavu da pokrene sudski postupak protiv Ujedinjenog Kraljevstva pred Međunarodnim sudom zbog povredâ UN Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine, Međunarodne konvencije o eliminiranju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965, kao i drugih izvora općega međunarodnog prava, koji su uopćeno navedeni u čl. 38. Statuta Međunarodnog suda. Namjera Republike Bosne i Hercegovine bila je tužiti Ujedinjeno Kraljevstvo za nesprečavanje zločina genocida "protiv ljudi i države Bosne i Hercegovine",[114] što je protivno čl. I UN Konvencije o genocidu. Nadalje, Bosna i Hercegovina namjeravala je tužiti Ujedinjeno Kraljevstvo jer je ova država, kao jedna od pet stalnih članica

[110] ICJ, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 1996 (II),* p. 595, na str. 616, par. 31.

[111] ICJ, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007,* p. 43, par. 183.

[112] Iako Konvencija o genocidu nikako nije jedini mnogostrani međunarodni ugovor, odnosno konvencija čije odredbe propisuju obavezu država da poduzimaju određene korake radi sprečavanja djela koja se njome zabranjuju, za svrhe predmeta i ciljeva našega istraživanja, uzet ćemo samo nju u razmatranje.

[113] Međunarodne obaveze koje su na snazi za neku međunarodnu organizaciju mogu biti povezane na različite načine s ponašanjem njezinih država članica ili, pak, nekih drugih međunarodnih organizacija. Naprimjer, možda će neka međunarodna organizacija imati obavezu da spriječi svoje države članice da se ponašaju na određeni način, odnosno da imaju određeno ponašanje koje je protivno pravilima međunarodnog prava. U ovom slučaju, valja znati da ponašanje države članice neće samo po sebi dovesti do toga da međunarodna organizacija krši svoju međunarodnu obavezu *sprečavanja*, već će do njezina kršenja doći ako međunarodna organizacija propusti djelovati u smislu sprečavanja nastanka i daljega činjenja nekog međunarodnog protupravnog djela od strane država, njezinih punopravnih članica. Sasvim drugi primjer kombinacije ponašanja međunarodne organizacije i njezinih država članica jeste kada međunarodna organizacija ima obavezu postići neki rezultat, i kada je određeno da se on ima ostvariti, bilo ponašanjem organizacije, bilo ponašanjem jedne ili više njezinih država članica (tako: *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations, with Commentaries* (2011) New York: United Nations, str. 33-34).

[114] Izjava Republike Bosne i Hercegovine o pokretanju sudskog postupka protiv Ujedinjenog Kraljevstva pred Međunarodnim sudom od 15. novembra 1993. godine. Također, F. A. Boyle (1996) *The Bosnian People Charge Genocide: Proceedings at The International Court of Justice Concerning Bosnia v. Serbia on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, Aletheia Press, str. 106-110.

Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, protupravno nametnula i održavala oružani embargo prema Republici Bosni i Hercegovini, što predstavlja povredu čl. 51. Povelje Organizacije, tako da je ovim aktom sudjelovala kao saučesnik u zločinu genocida. Kako nije mogao biti pokrenut izravan sudski postupak protiv Ujedinjenih nacija kao međunarodne organizacije, to se namjeravala u ovom smislu tužiti država, temeljem čl. IX UN Konvencije o genocidu, koji pruža pravni osnov državama da se obrate ovom Sudu. Međutim, 3. januara 1994. godine pravni zastupnik Republike Bosne i Hercegovine pred Međunarodnim sudom F. Boyle obavještava Registrara Suda da "Republika Bosna i Hercegovina povlači tužbu protiv Ujedinjenog Kraljevstva zbog sile, prisile i prijetnje britanske vlade i vlada nekoliko drugih evropskih država upućenih prema najvišim dužnosnicima bosanske vlade u Ženevi, Londonu i Sarajevu"[115]. Upravo zbog britanskog pritiska, kao i pritiska drugih evropskih zemalja, koje su u tom trenutku dale podršku Ujedinjenom Kraljevstvu, a koje se u pismu F. Boyla uopće ne spominju, Republika Bosna i Hercegovina odlučila je odustati od podnošenja tužbe, odnosno tužbenog zahtjeva protiv Ujedinjenog Kraljevstva pred ovim međunarodnim sudištem.[116]

Iako su sve države i međunarodne organizacije u međunarodnoj obavezi da spriječe genocid, budući da je riječ o kogentnoj normi *erga omnes* i o izrazu općega običajnog međunarodnog prava, te da će, shodno tome, a prema sadašnjim postavkama, ako genocid ipak bude izvršen, sve države i međunarodne organizacije (ove potonje ovisno o njihovim ovlastima i funkcijama) biti u povredi međunarodne obaveze sprečavanja, mišljenja smo da je, kada dođe do realizacije ili nerealizacije odnosne međunarodne obaveze, na praktičnoj ravni i u realnom pravnom odnosu, apsolutno neizvodivo ili, možda, više nerealno očekivati proglašenje sviju pravno odgovornim subjektima.[117] Potvrda ovog mišljenja počiva ponajviše u jurisprudenciji Međunarodnog suda. Tako, odgovornost za nesprečavanje genocida nastaje

> "ako država očigledno nije poduzela sve mjere koje su bile u njezinoj moći da spriječi genocid, a koje bi mogle doprinijeti njegovom sprečavanju. U ovoj oblasti pojam 'dužna pažnja', koji zahtijeva ocjenu *in concreto*, od ključne je važnosti. Prilikom ocjenjivanja je li neka država valjano izvršila datu obavezu, primjenjuju se razni parametri. Prvi, koji se razlikuje od jedne države do druge,

[115] Pismo F. Boyla pod naslovom: *World Court: Bosnia v. Britain for Genocide 15 November 1993* od 15. novembra 2009. godine.

[116] O ulozi ove države u ratovima na području bivše Jugoslavije v. šire u: C. Hodge (2007) *Velika Britanija i Balkan: od 1991. do danas*, Zagreb: Detecta. "Sarajevo nije odustalo od tužbe [protiv SRJ-a] uprkos intervenciji Velike Britanije u korist zahtjeva Beograda." Nav. prema: F. Hartmann (2007) *Mir i kazna: tajni ratovi međunarodne politike i pravde*, B. Marojević (prijevod), Beograd: "Filip Višnjić": Klub Plus, str. 104, ft. 42.

[117] Riječ je o našem normativnom stavu utemeljenom na realpolitičkoj procjeni dosadašnje prakse i funkcionalnih ograničenja međunarodnog poretka.

> predstavlja nesumnjivo sposobnost da se efektivno utječe na postupke osoba za koje je vjerovatno da mogu izvršiti genocid ili su u toku njegovog izvršenja. Sama ova mogućnost ovisi, između ostalog, o geografskoj udaljenosti date države od mjesta događaja te od jačine političkih veza, kao i svih drugih veza [uključujući i pravnu poziciju države u odnosu na situacije, osobe i događaje] između vlasti te države i glavnih učesnika u događajima"[118].

Ova se obaveza temelji na doktrini *dužne pažnje* (engl. *due diligence*), prema kojoj se država ocjenjuje ne prema rezultatu, već prema razumnim mjerama koje je bila dužna i sposobna poduzeti.[119] Od značaja je navesti i nekoliko drugih sudskih opservacija. "Država se može smatrati odgovornom za nepoštivanje obaveze sprečavanja genocida samo ukoliko je genocid zaista i izvršen. Onda kada počne izvršenje zabranjenog djela [...] tada dolazi do povrede obaveze sprečavanja."[120] Imajući u vidu čl. 14. st. 3. Pravila o odgovornosti država iz 2001[121] (do povrede međunarodne obaveze, kojom se zahtijeva od države da spriječi određeni događaj [engl. *event*], dolazi onda kada se on dogodi i proteže na cijeli period tokom kojega se nastavlja i ostaje u koliziji s tom obavezom), Sud je našao

> "da to ne znači da obaveza sprečavanja genocida nastaje samo onda kada se počne s izvršenjem genocida; to bi bilo apsurdno, jer je cijeli smisao obaveze da se spriječi ili da se pokuša spriječiti činjenje tog djela. Zapravo, obaveza države da spriječi i odgovarajuća obaveza da djeluje nastaje onog trenutka kada država sazna, ili bi bilo potrebno da je znala, u normalnim okolnostima, o postojanju ozbiljne opasnosti od izvršenja genocida"[122].

---

[118] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 430.

[119] Recentna praksa Međunarodnog suda u predmetima *Gambia v. Myanmar* i *South Africa v. Israel* dodatno potvrđuje važnost obaveze sprečavanja genocida. U oba slučaja Sud je naložio privremene mjere u skladu s čl. 41. Statuta, i to prije nego što je utvrđeno postojanje genocida, što jasno pokazuje da se obaveza sprečavanja tumači kao preventivna i procesna a ne samo reaktivna. Ove mjere uključuju obavezu država da spriječe genocid, sačuvaju dokaze i djeluju u dobroj vjeri kako bi se izbjegla povreda *jus cogens* norme. Tako: *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar), Provisional Measures, Order of 23 January 2020, I.C.J. Reports 2020*, p. 3; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Provisional Measures, Order of26 January 2024, I.C.J. Reports 2024*, p. 3. Ova praksa učvršćuje stav da sve države, pa i one koje nisu neposredno uključene u sukob, imaju pravnu obavezu da djeluju kako bi prevenirale genocid, i to već u fazi ranih znakova rizika od njegova izvršenja.

[120] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 431.

[121] U pogledu međunarodnih organizacija, čl. 12. st. 3. Pravila iz 2011. u potpunosti je jednak citiranom čl. 14. st. 3. Pravila iz 2001.

[122] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 431.

Izgleda da je obaveza sprečavanja genocida obaveza pravne naravi, i ako se ona prekrši, nastaje međunarodno protupravno djelo koje se ima pripisati državi / međunarodnoj organizaciji.[123] No, ima i drukčijih pogleda. M. Kreća drži, a u pogledu dvojnosti obaveza u Konvenciji, da

> "stav većine u pogledu dometa *ratione personae* pretpostavljene pravne obaveze da se spriječi genocid čini se veoma problematičnim. Taj stav zasniva se na povlačenju kvalitativne razlike između efekata izraza 'obavezuju se da spriječe' *in fine* čl. I, s jedne, i čl. VIII Konvencije[124], s druge strane. Dok se izraz 'obavezuju se da spriječe' shvata tako da nameće 'distinktnu' i 'neposrednu obavezu [Strana ugovornica] da spriječe genocid' (par. 165), efekti čl. VIII vide se u 'upotpunjavanju sistema podržavanjem kako sprečavanja tako i suzbijanja, *u ovom slučaju prije na političkom nivou nego kao stvar pravne odgovornosti*' (par. 159; kurziv dodan). Jednom riječju, Konvencija nameće Stranama ugovornicama *pravnu obavezu* da spriječe genocid, a nadležnim organima Ujedinjenih nacija, koji se spominju u čl. VIII Konvencije, [*političku obavezu* sprečavanja ovog zločina]. Takvu dvojnost obaveza je teško pomiriti s prirodom Konvencije o genocidu [... Stoga] nije jasno kako se Strane ugovornice i nadležni organi UN-a, jedini koji su izdvojeni u tom pogledu u čl. VIII Konvencije koji se konkretno bavi pitanjem sprečavanja, mogu staviti u fundamentalno različit pravni položaj kada je u pitanju sprečavanje genocida. *A fortiori*, imajući na umu da, kao pravilo *jus cogens*, treba imati primaran i apsolutno obavezujući karakter [...]. Nadalje, da li to podrazumijeva – imajući u vidu da, po mišljenju većine, obaveza sprečavanja uključuje 'obavezu da se ne počini genocid i druga djela nabrojana u čl. III Konvencije' – *da organe Ujedinjenih nacija pravno ne obavezuje obaveza 'da se ne počini genocid i druga kažnjiva djela iz Konvencije'?* [Kurziv autora] Ili, slijedeći logiku od koje polazi mišljenje većine, korak dalje ako bi, *ex hypothesi*, Ujedinjene nacije izvršile genocid, zar ne bi ta Organizacija, za razliku od države, bila neposredno odgovorna? Međutim, neovisno o gore spomenutim nedoumicama, čini se da je jasno da [je] sama konstatacija da čl. VIII upotpunjava 'sistem podržavajući kako sprečavanje tako i suzbijanje, u ovom slučaju na političkom nivou...' (par. 159) sama po sebi argument u prilog društvene i političke prirode obaveze da se spriječi genocid."[125]

[123] Pobliže v. čl. 4-11. te čl. 6-9. Pravila o odgovornosti država/međunarodnih organizacija za međunarodna protupravna djela iz 2001/2011, koji tretiraju pitanje pripisivosti ponašanja državi i međunarodnoj organizaciji.

[124] "Svaka strana ugovornica može zahtijevati od nadležnih organa Ujedinjenih nacija da poduzmu, suglasno Povelji Ujedinjenih nacija, mjere koje budu smatrali za pogodne u cilju sprečavanja i kažnjavanja djela genocida ili nekog od djela navedenih u članu III."

[125] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Kreća, par. 117.

Podsjetimo, Međunarodni je sud većinom glasova usvojio pravni zaključak da "obaveza sprečavanja genocida nužno podrazumijeva i zabranu izvršenja genocida"[126]. Nadalje, postoje dvije osnovne razlike između međunarodne obaveze *nesaučestvovanja* i međunarodne obaveze *sprečavanja* genocida. Prva distinkcija reflektira stajalište da:

> "Saučesništvo uvijek nužno pretpostavlja da je poduzeta neka pozitivna akcija u cilju pružanja pomoći i podrške počiniteljima genocida, dok kršenje obaveze sprečavanja nastaje na osnovu propusta da se usvoje i primjene adekvatne mjere u cilju sprečavanja izvršenja genocida. Drugim riječima, dok saučesništvo proistječe iz djelovanja, kršenje obaveze sprečavanja proizlazi iz propusta; to je samo odraz shvatanja da zabrana genocida i ostalih djela navedenih u čl. III, uključujući saučesništvo, stavlja države pred *negativnu* obavezu, odnosno obavezu nevršenja zabranjenih djela, dok dužnost sprečavanja stavlja države pred *pozitivnu* obavezu – da daju sve od sebe da bi se osiguralo da do takvih djela ne dođe."[127]

Druga distinkcija, kako Sud nadalje određuje, predstavljena je u nazoru da se jedna država:

> "ne može proglasiti odgovornom za saučesništvo, osim ako su barem njezini organi bili svjesni da će se genocid izvršiti ili da je u toku i ako je pomoć i podrška koja je, od trenutka kada su oni toga postali svjesni pa nadalje, počiniteljima krivičnih djela ili onima koji su se spremali izvršiti ih, omogućila ili olakšala izvršenje tih djela. [Dakle], saučesnik mora pružiti podršku izvršenju genocida uz puno saznanje o činjenicama. Za razliku od toga, može se [naći] da je država prekršila obavezu sprečavanja, iako ona, u vrijeme kada je trebala djelovati, ali je to propustila, nije imala sigurna saznanja da će se genocid izvršiti ili da je u toku; da bi na ovoj osnovi nastala njezina odgovornost, dovoljno je da je država bila svjesna ili da je trebala imati saznanja, pod normalnim okolnostima, o postojanju velike opasnosti da će biti izvršena djela genocida"[128].

Valjalo bi spomenuti da okviru obaveze *sprečavanja*, pripada i obaveza države da poduzme sve potrebne zakonske mjere, shodno svom ustavu, kako bi osigurala primjenu odredaba mnogostranog međunarodnog ugovora koji je izvor pojmovnog određenja, odnosno pruža definiciju (u krivičnopravnom smislu: predviđa biće međunarodnog krivičnog djela) međunarodnog

[126] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 166.
[127] *Ibid*., par. 432. Kurziv autora.
[128] *Ibid*.

zločina *u užem smislu* ili pobraja "teške povrede" konvencijskih obaveza[129]. U ovom duhu, primjer je to UN Konvencije o genocidu, ali i Rimskog statuta (za zločine protiv čovječnosti i ratne zločine, ali i za zločin agresije poslije 2010), kao mnogostrani međunarodni ugovor, kojim je, između ostalog, obrazovan Međunarodni krivični sud 1998, a kojim je izvršena, uvjetno rečeno, svojevrsna kodifikacija[130] dijela međunarodnog krivičnog prava u materijalnopravnom i procesnopravnom smislu.

2.5. Kažnjavanje počinitelja genocida

Posljednju međunarodnu obavezu koju ćemo, slijedeći pravni niz, ovdje iznijeti jeste obaveza *kažnjavanja počinitelja* genocida. I ova obaveza je, prema sadašnjem stepenu institucionalne izgrađenosti međunarodnog prava, rezervirana uglavnom za države u odnosu na pojedince. Čl. IV UN Konvencije o genocidu normira da će "osobe koje su počinile genocid ili bilo koje drugo

[129] Tako: v. čl. 45. ŽK I (Ženevske konvencije za poboljšanje položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu), čl. 46. ŽK II (Ženevske konvencije za poboljšanje položaja ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru) od 12. augusta 1949. godine, koji glasi: "Svaka strana u sukobu dužna je da, preko svojih vrhovnih komandanata, do pojedinosti osigura izvršenje prethodnih članova, kao i da se postara za reguliranje nepredviđenih slučajeva, shodno općim načelima ove Konvencije", te čl. 80. DP I (Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. augusta 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba od 12. januara 1977): "1) Visoke strane ugovornice i strane u sukobu će bez odlaganja poduzeti sve mjere potrebne za izvršenje svojih obaveza po Konvencijama i ovom protokolu. 2) Visoke strane ugovornice i strane u sukobu izdat će naređenja i uputstva da bi osigurale poštovanje Konvencija i ovog protokola i nadzirat će njihovo izvršenje." ŽK III, ŽK IV, odnosno DP II nemaju normu ove sadržine. Također, od značaja je ustvrditi da se na ugovorne odredbe međunarodnog humanitarnog prava primjenjuju opća načela i pravila ugovornog prava (M. Sassòli, A. A. Bouvier (2002) *Kako pravo štiti u ratu?* Beograd: Međunarodni komitet Crvenog krsta, str. 59). Međutim, ovdje je učinjen najznačajniji izuzetak od općih pravila međunarodnog prava ugovora – kada ugovor međunarodnog humanitarnog prava postane obavezujući za državu, "suštinska povreda ugovornih obaveza druge države, uključujući i neprijateljsku državu u oružanom sukobu, ne predstavlja dopušteni osnov otkazivanja ili suspenzije dejstva ugovora po osnovu kršenja ugovornih obaveza". (M. Sassòli, A. A. Bouvier (2002) *op. cit*., str. 69). Jednako tako v. čl. 60. st. 5. Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969.

[130] Osim toga, "ovisno o kojem se pitanju radi, čini se da Rimski statut ponavlja, odražava ili pojašnjava običajna pravila, ili ih kristalizira, dok u nekim oblastima on kreira novo pravo ili mijenja postojeće. U svakom slučaju, Rimski se statut može uvelike smatrati da konstituira autoritativno gledište o pravnim nazorima [i.e. *opinio juris*] velikog broja država." (ICTY, *Tužitelj v. Anto Furundžija*, Pretresno vijeće, Presuda, IT-95-17/1-T, 10. decembar 1998, par. 227); W. A. Schabas (2001) *An Introduction to the International Criminal Court*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 20.

djelo pobrojano u čl. III biti kažnjene, bilo da su državni rukovodioci, javni službenici ili pojedinci". S ovim se u vezu može dovesti čl. VI Konvencije, posebno ako se razumije da u okviru obaveze kažnjavanja stoji i obaveza države da počinitelje izvede "pred nadležne sudove one države na čijoj je teritoriji djelo izvršeno ili pred međunarodni krivični sud koji će biti nadležan za one ugovorne strane koje po tome budu priznale njegovu sudsku nadležnost"[131]. ICJ je 2007. dao svoje tumačenje odredbe čl. VI Konvencije. Naime, Tužena se strana

> "ne može optužiti zato što nije pred svojim sudovima sudila onima koji su optuženi za učešće u genocidu, bilo kao glavni izvršitelji bilo kao saučesnici [...]. Čak iako bi domaće zakonodavstvo Srbije dalo nadležnost svojim krivičnim sudovima da sude takvim optuženim osobama [...] obaveza suđenja počiniteljima masakra u Srebrenici pred domaćim sudovima Srbije ne može se izvesti iz čl. VI [budući da ovaj član] ne obavezuje samo ugovorne strane da uspostave i vrše teritorijalnu krivičnu nadležnost; iako on zasigurno ne zabranjuje državama da, u vezi s genocidom, prenose nadležnost na svoje krivične sudove na osnovu drugih kriterija koji se ne tiču mjesta gdje je zločin izvršen, a koji su u skladu s međunarodnim pravom, posebno državljanstvom optuženih, Sud ih ne obavezuje da to i učine"[132].

U nastavku svoga tumačenja čl. VI Konvencije Sud je morao odgovoriti na dva pitanja, tj. razriješiti dvije dileme: 1) da li ICTY predstavlja "međunarodni krivični sud" te (2) da li je Tužena strana prihvatila nadležnost tog suda; oba pitanja u smislu značenja predmetnog člana.[133] Glede prvog pitanja, Sud je smatrao da izraz "međunarodni krivični sud" mora obuhvatiti

> "barem sve međunarodne krivične sudove osnovane nakon usvajanja Konvencije (kada jedan takav sud nije postojao) [...] koji su nadležni da sude počiniteljima

[131] Usp. S. Softić (2015) *Revizija presude Međunarodnog suda pravde, mit ili stvarnost*, Fojnica: Štamparija Fojnica, str. 87.

[132] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 442. Usp. Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007, 104/2009, 101/2011 – dr. zakon i 6/2015), a posebno normiranje u čl. 3. Zakona: "Državni organi Republike Srbije određeni ovim zakonom nadležni su za vođenje postupka za krivična djela iz čl. 2. ovog zakona, koja su izvršena na teritoriji bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, bez obzira na državljanstvo učinitelja ili žrtve." No, da li Republika Srbija ovo svojevrsno univerzalno načelo u procesuiranju počinitelja primjenjuje na uvjetnoj ili bezuvjetnoj osnovi u smislu nalaženja (prisustva) osoba na njezinu državnom području?

[133] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 444.

> genocida [...]. Prilikom izrade Konvencije o genocidu, njezini su autori vjerovatno smatrali da će takav sud biti osnovan na bazi ugovora: jasan pokazatelj toga nalazi se u pozivanju na 'one ugovorne strane koje su prihvatile nadležnost' međunarodnog krivičnog suda. Ipak, bilo bi suprotno suštini odredbe da se pojam 'međunarodni krivični sud' tumači restriktivno da bi se iz njega isključio sud koji je, kao što je to slučaj s ICTY-jom, osnovan u skladu s rezolucijom Vijeća sigurnosti UN-a na temelju glave VII Povelje. Sud nije otkrio niti jedan element koji bi sugerirao da su autori Konvencije razmatrali takvu mogućnost, ali im se ne može pripisati ni namjera da ga isključe"[134].

Najzad, Sud je na drugo pitanje odgovorio da je Tužena strana prihvatila nadležnost ICTY-ja na način da je na takvo što bila obavezana, odnosno jednostavno se nalazila u međunarodnoj obavezi pune suradnje s ICTY-jom.[135] Usporedbe radi, u najrecentnijem predmetu ICJ-a u vezi s primjenom Konvencije o genocidu, Republika Srbija dodatno je zahtijevala da Sud odredi da je Republika Hrvatska prekršila svoju obavezu da kazni radnje genocida počinjene protiv srpske etničke i nacionalne skupine koja je živjela u Republici Hrvatskoj, obavezi koju je ova imala temeljem čl. VI Konvencije, odnosno zahtijevala je od Suda da naredi Republici Hrvatskoj da ova odmah poduzme efektivne korake kako bi bila u suglasnosti sa svojom obavezom u smislu da kazni autore radnji genocida počinjenog na njezinoj teritoriji u području regije Krajina (UN zaštićene zone Sjever i Jug) tokom i nakon operacije "Oluja".[136] I Republika Hrvatska je isticala da je suprotna strana propustila kazniti zločin genocida.[137] Sud je u konačnici, a glede ove međunarodne obaveze, zaključio da se Republika Srbija ne može smatrati odgovornom za svoje propuste u kažnjavanju ovog zločina[138], kao ni Republika Hrvatska.[139]

Država, jednako tako, ima obavezu da predvidi "efikasne krivične kazne za osobe krive za genocid ili bilo koje drugo djelo navedeno u čl. III"[140]. Ovo praktički znači "da je država dužna izvršiti potrebne intervencije u vlastitom zakonodavstvu kako bi inkriminirala radnje genocida navedene u čl. II Konvencije, kao i druge kažnjive radnje navedene u čl. III Konvencije"[141]. Dakle, tu je obaveza izmjene ili dopune nacionalnih pravnih propisa u skladu s preuzetim

[134] *Ibid*., par. 445.
[135] *Ibid*., par. 446, 447.
[136] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia) Judgment, I.C.J. Reports 2015*, p. 3, na str. 143, 144, par. 518, 520.
[137] *Ibid*., na str. 112, par. 408.
[138] *Ibid*., na str. 120, par. 441.
[139] *Ibid*., par. 524.
[140] Čl. V Konvencije o genocidu.
[141] S. Softić (2015) *op. cit*., str. 87.

međunarodnim obavezama, tj. *usklađivanje* svog krivičnog zakonodavstva u smislu inkorporiranja krivičnog djela i propisivanja odgovarajuće krivične sankcije.[142] Znači, radi se o preuzimanju iz ugovora, kod međunarodnih zločina obično u krivični zakon/zakonik države, bića krivičnog djela (dispozicije) te o propisivanju odgovarajuće vrste (i visine) krivične sankcije za to djelo. U ovom smislu navodimo čl. 171. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, koji predstavlja eklatantan primjer doslovno preuzete definicije zločina genocida iz čl. II UN Konvencije o genocidu. Posljedično tome, a u vezi s navedenim, može se postaviti pitanje da li se povreda međunarodne obaveze države može načiniti donošenjem zakona od strane njezina zakonodavnog organa, posebno u slučajevima kada je sadržina zakona *prima facie* u konfliktu s onim što se zahtijeva međunarodnom obavezom? Na ovu dilemu može se dati potvrdan odgovor, budući da se međunarodna obaveza države može zaista prekršiti donošenjem nekompatibilnih zakona. U takvim slučajevima, ovakva radnja zakonodavnog tijela države, kao njezina *de jure* organa za svrhe pripisivosti, itekako dovodi do nastanka odgovornosti date države po međunarodnom pravu.[143]

Obaveza *kažnjavanja počinitelja* zločina genocida i drugih međunarodnih zločina u užem smislu predviđena je kako u doba mira, tako i u doba rata (oružanog sukoba)[144]. Čak se i načela ili vrste jurisdikcije[145] spominju u kontekstu

[142] Valjalo bi navesti i obavezu da "genocid i druga djela navedena u čl. III neće biti smatrani kao politički zločin u odnosu na pitanja ekstradicije. Ugovorne strane se obavezuju da u takvim slučajevima odobre ekstradiciju shodno njihovim zakonima i ugovorima koji su na snazi" (prema čl. VII Konvencije).

[143] Tako: J. Crawford (2002) *op. cit*., str. 130.

[144] U čl. 49. ŽK I, čl. 50. ŽK II, čl. 129. ŽK III i čl. 146. ŽK IV od 1949. godine stoji da se "Visoke strane ugovornice obavezuju da će poduzeti svaku zakonodavnu mjeru potrebnu radi propisivanja odgovarajućih krivičnih sankcija protiv [osoba koje su izvršile – čl. 50. ŽK II ne poznaje ovaj dio] ili koje su izdale naređenja da se izvrši koja od teških povreda ove Konvencije [...]. Svaka Strana ugovornica bit će dužna da pronalazi osobe osumnjičene da su izvršile, ili da su naredile da se izvrši, koja od tih teških povreda, i ona će biti obavezna da ih izvede pred svoje sopstvene sudove, bez obzira na njihovo državljanstvo. Ona isto tako može, ako to izabere, a prema uslovima predviđenim u njezinom sopstvenom zakonodavstvu, da ih preda na suđenje kojoj drugoj Strani ugovornici zainteresiranoj u sudskom gonjenju, ukoliko ta Strana ugovornica protiv spomenutih osoba raspolaže dovoljnim dokazima [temeljem načela *aut dedere aut judicare* (ranije *punire*)]. Svaka Strana ugovornica poduzeće potrebne mjere u cilju suzbijanja djela protivnih odredbama ove Konvencije, a koja ne predstavljaju teške povrede [...]." Dodatno v. čl. 85. i 86. DP I. Usp. s V. Kneževića-Predića, S. Avram, Ž. Ležaja (prir.) (2007) *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, 2. dop. i prer. izd, Beograd: Fakultet političkih nauka, Crveni krst Srbije, Međunarodni komitet Crvenog krsta, str. 1-258; M. Sassòli, A. A. Bouvier (2002) *op. cit*., str. 198-203, u kojima autori raspravljaju o povredama humanitarnog prava učinjenim od država.

[145] Usp. B. Pavišić, T. Bubalović (2013) *op. cit*., str. 67.

međunarodne krivične nadležnosti[146] ili kao načela pomoću kojih se uređuje prostorno važenje krivičnog zakonodavstva svake *države*.[147] Međutim, izvan domašaja

[146] S razvojem prakse i znanosti pojavio se određeni broj konačnih načela "na temelju kojih se može zasnovati nadležnost, s varirajućim stepenima podrške i s različitim historijskim legitimitetom". (M. N. Shaw (2003) *International Law*, 5. ed, Cambridge: Cambridge University Press, str. 579). V. u nastavku knjige.

[147] Kada je riječ o procesuiranju krivičnog djela genocida u Bosni i Hercegovini pred domaćim sudovima, prvi takav postupak pokrenut je 1993. godine pred Okružnim vojnim sudom u Sarajevu protiv *Berislava Heraka*, koji je pred spomenutim sudom oglašen krivim za genocid na području Sarajeva i osuđen na smrtnu kaznu. Postupak po pravnim lijekovima u slučaju *Herak* pravomoćno je okončan 1999. godine pred Vrhovnim sudom Federacije Bosne i Hercegovine, koji je potvrdio presudu za genocid i imenovanog osudio na kaznu zatvora od 20 godina. Pred istim vojnim sudom 1993. pokrenut je postupak za genocid i protiv *Sretka Damjanovića*, koji je pravomoćno okončan presudom Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine od 2005, kojom je Damjanović osuđen na devet godina zatvora za krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, a oslobođen je optužbi za krivično djelo genocida. Osim navedenih postupaka, pred Kantonalnim sudom u Sarajevu pokrenut je krivični postupak za genocid protiv *Veselina Čančara*, koji je pravomoćno okončan 1998, te pred Kantonalnim sudom u Tuzli protiv *Teše Tešića* i *Dušana Borovića*, a koji je 2000. okončan pred Vrhovnim sudom Federacije Bosne i Hercegovine i u sva tri predmeta optuženi su oslobođeni optužbi za djelo genocida. (V. Gurda (2015) Procesuiranje genocida u Bosni i Hercegovini pred međunarodnim, domaćim i inostranim sudovima, *Monumenta Srebrenica*, 4, Tuzla: JU zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa tuzlanskog kantona, str. 40; jednako tako: *Ratni zločini u BiH: Pravomoćno završeni kazneni postupci u Bosni i Hercegovini 1992-2006*, ABA/CEELI i Udruženje tužilaca BiH, Sarajevo, 2006, str. 169-223, 296-302 i 370-379). Pred Sudom Bosne i Hercegovine za zločin genocida v. i predmet poput *Miloš Stupar et al*. ("Kravice"), u kojem je 2008. donesena prva presuda za djelo genocida pred ovim sudom. Jednako tako, usporedbe radi, v. predmete *Petar Mitrović*, *Milorad Trbić*, *Radomir Vuković i Zoran Tomić*, *Momir Pelemiš i Slavko Perić*, *Duško Jević, Mendeljev Đurić, Goran Marković i Neđo Ikonić*, *Željko Ivanović*, *Boško Lukić i Marko Adamović*, *Franc Kos, Stanko Kojić, Vlastimir Golijan i Zoran Goronja*, *Božidar Kuvelja*, *Vaso Todorović*, *Aleksandar Cvetković*, *Miodrag Josipović i Branimir Tešić*, *Dragomir Vasić, Danilo Zoljić i Radomir Pantić*, *Milisav Gavrić, Ratko Vujović, Ljubomir Vlačić, Vitomir Pepić, Milovan Ognjenović, Goran Višković, Željko Dupljanin i Vlastimir Golijan*, *Miloš Ristić, Sreten Milošević, Mladen Mihajlović, Dragoje Ivanović, Stanoje Birčaković i Milorad Birčaković*. Za šire o svim navedenim, ali i drugim srodnim predmetima: http://www.sudbih.gov.ba (prist. 10. april 2025). ICTY, Sud Bosne i Hercegovine te sudovi u Srbiji i Hrvatskoj osudili su do jula 2024. godine ukupno 54 osobe za zločin genocida, zločine protiv čovječnosti i ratne zločine počinjene na području Srebrenice 1995. (A. Muslimović, *Za godinu dana nijedna presuda i dvije optužnice za Srebrenicu*, 8. juli 2024, https://detektor.ba/2024/07/08/za-godinu-dana-nijedna-presuda-i-dvije-optuznice-za-srebrenicu/ (prist. 10. april 2025). U periodu od 2006. do kraja 2022. godine osuđeno je 13 osoba, dok ih je jednako toliko oslobođeno optužbi za genocid. (Sudska i tužilačka praksa za ratne zločine i genocid pred Sudom i Tužilaštvom BiH, 15. juni 2023, https://www.paragraf.ba/dnevne-vijesti/15062023/15062023-vijest2.html (prist. 8. april 2025)). Važan doprinos transparentnosti i informiranju javnosti o procesuiranju zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina u Bosni i Hercegovini predstavlja *Mapa ratnih zločina*, koju je razvila Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini i koju je ustupila Visokom sudskom i tužiteljskom

pravnog sistema jedne države i njezina krivičnog zakonodavstva u ovom smislu se mogu navesti međunarodni sudski forumi sa strogo krivičnom nadležnošću da sude pojedincima za najteže međunarodne zločine, poput "regionalnih sudova specijalne nadležnosti"[148] – *ad hoc* međunarodnih krivičnih tribunala[149].

Na prvi pogled može se činiti da se obaveza kažnjavanja pojedinaca nesumnjivo može pripisati *međunarodnoj organizaciji*, i to onoj koja je osnovala ove tribunale – Ujedinjenim nacijama – ili čak međunarodnoj zajednici kao cjelini, odnosno ovećoj skupini država, kada je u pitanju Međunarodni krivični sud[150]. Ipak, ovakvo gledište ne bi bilo u potpunosti ispravno budući da međunarodna sudska tijela posjeduju međunarodnopravnu osobnost[151],

vijeću (VSTV) Bosne i Hercegovine. Ova interaktivna platforma omogućava pregled sudskih postupaka vezanih za navedene međunarodne zločine, uključujući podatke o lokaciji zločina, sudovima, vrstama presuda i vremenu procesuiranja. Mapa je značajan alat za jačanje vladavine prava i suočavanje s prošlošću (dost. na: https://rzi.vstv.ba) (prist. 12. april 2025). U pokušaju da se iznađe sistematski pristup problematici rješavanja velikog broja predmeta ratnih zločina, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo je 29. decembra 2008. godine *Državnu strategiju za rad na predmetima ratnih zločina* (http://www.mpr.gov.ba/web_dokumenti/drzavna%20strategije%20za%20rad%20na%20predmetima%20rz.pdf, str. 3-4 (prist. 12. april 2025). Pojam "ratni zločini" u Strategiji predstavlja generički naziv za genocid, zločine protiv čovječnosti i ratne zločine). S obzirom na to da svi ciljevi predviđeni Strategijom nisu ostvareni u zacrtanim rokovima, te s obzirom na broj predmeta ratnih zločina u radu u tužiteljstvima u Bosni i Hercegovini, u septembru 2020. godine usvojena je *Revidirana državna strategija za rad na predmetima ratnih zločina* (http://www.mpr.gov.ba/web_dokumenti/default.aspx?id=10809&langTag=bs-BA, str. 6 (prist. 12. april 2025)). Ovaj je potonji akt predvidio da se svi prioritetni i najsloženiji predmeti ratnih zločina pred Sudom i Tužiteljstvom Bosne i Hercegovine, te ostali predmeti ratnih zločina pred pravosudnim organima entiteta i Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, procesuiraju do kraja 2023. Rok u sudskoj praksi nije ispoštovan, te je produžen do kraja 2025. godine. Međutim, evidentno je da ni drugi rok neće biti ispoštovan.

[148] Izraz prema: S. Đajić (2012) *op. cit*., str. 211.

[149] "[...] tribunali imaju primat nad domaćim sudovima i mogu da u svakoj fazi postupka formalno zatraže da se nacionalni sudovi priklone njihovoj nadležnosti." (B. Krivokapić (2011) *op. cit*., str. 117-118). Također, kao primarni izvor v. čl. 9. st. 2. Statuta ICTY-ja.

[150] Za prikaz obrazovanja Suda v. W. A. Schabas (2001) *op. cit*., str. 1-20.

[151] Za potvrdu ovom stavu v. učenje B. Krivokapića. "Već iz same činjenice da se oni osnivaju ugovorima zaključenim između država (u nekim slučajevima – odlukama međunarodnih organizacija), da im države povjeravaju rješavanje svojih sporova i drugih važnih međunarodnih pravnih pitanja, da države unaprijed prihvataju da izvrše njihove presude, da u njima rade međunarodni kadrovi (sudije i službenici) i sl., slijedi da bi bilo krajnje nelogično da te iste države ne priznaju međunarodnopravni subjektivitet ovih tijela. Uostalom, takav subjektivitet zapravo je preduslov da bi međunarodni sudovi uopće mogli da vrše povjerenu im funkciju [...] Nema sumnje da čak i *ad hoc* međunarodni sudovi (npr. prigodna arbitraža, međunarodni krivični tribunali) imaju ovako shvaćen međunarodnopravni subjektivitet [...] [koji je], po logici stvari, još izraženiji kod stalnih, institucionaliziranih sudova, kojih je, uostalom, sve više (B. Krivokapić (2011) *op. cit*., str. 117-118).

s obzirom na to da imaju svoju posebnu organizaciju, strukturu, funkcije, ovlasti i nadležnosti te da, kao takve, autonomno i neovisno istupaju u međunarodnom općenju. Jednako tako, postavlja se pitanje postoji li međunarodna pravna obaveza da se *međunarodne organizacije* pozovu na odgovornost za međunarodne zločine *u užem smislu*, uključujući i zločin genocida.

Najkraće napisano, može li iko i igdje pokrenuti postupak u ovom kontekstu protiv njih?

Kada izučavamo prostorno važenje krivičnog zakonodavstva neke države, tada se nalazimo u domenu gonjenja i kažnjavanja pred nacionalnim sudištima. Ovdje najprije treba poznavati pravne osnove nadležnosti, a to su upravo sljedeća načela: 1) teritorijalno načelo, kao osnovno ili polazno načelo, koji se iskazuje latinskim izrazom *lex loci delicti commissi*, tj. "njegova sadržina svodi se na to da se krivično zakonodavstvo države primjenjuje na svakog ko na njezinoj teritoriji učini krivično djelo propisano tim zakonodavstvom"[152]. Od ovakve sadržine postoje i izuzeci; 2) načelo personaliteta, u okviru kojega se razlikuju aktivni i pasivni personalitet, "tiče se važenja nacionalnog krivičnog zakonodavstva prema *osobama* (fizičkim ili pravnim) i ima dva oblika, ovisno od toga da li je riječ o domaćim ili stranim državljanima. U prvom slučaju riječ je o aktivnom, a u drugom o pasivnom personalitetu. Personalno načelo obuhvata stanovište po kojem država ima isključivu vlast nad sopstvenim osobama, ma gdje se one nalazile ([lat.] *jus avocandi*)"[153]. Odraz je personalnog suvereniteta države; 3) realno ili zaštitno načelo primjenjuje se "prema osobama koja su u inozemstvu učinila krivično djelo upereno protiv njezinih [državnih] vitalnih interesa"[154]; 4) univerzalno načelo (načelo univerzalnosti) ili univerzalna jurisdikcija – "u osnovi ovog načela je pravilo o postojanju određenih krivičnih djela koja predstavljaju najteže međunarodne zločine, pa cijela međunarodna zajednica ima interes da njihovi učinitelji budu kažnjeni"[155].

No, "činjenica da se određeno djelo može promatrati kao međunarodni zločin neće sama po sebi ustanoviti univerzalnu jurisdikciju i praksa država ne pokazuje da se otišlo dalje od ratnih zločina, zločina protiv mira i zločina protiv čovječnosti u vezi s dopuštanjem izvršenja takve jurisdikcije"[156]. U suvremenom međunarodnom pravu čini se da je koncept apsolutne ili bezuvjetne univerzalne

[152] M. N. Simović, M. Blagojević, V. M. Simović (2013) *op. cit*., str. 87.
[153] *Ibid*., str. 89.
[154] *Ibid*., str. 91.
[155] *Ibid*., str. 93.
[156] M. N. Shaw (2003) *op. cit*., str. 597.

jurisdikcije (nadležnosti) za suđenje pojedincima problematičan. Uglavnom će se tražiti postojanje određene veze ili *nexusa* između države i osumnjičenog pojedinca.[157] Najčešći je uvjet koji se ima ispuniti sadržan u teritorijalnoj vezi, tj. u činjenici da se osumnjičena osoba nalazi na području odnosne države koja ima intenciju obrazovati svoju nadležnost po ovom pravnom osnovu.

Generalno, koncept univerzalne jurisdikcije i njezina primjena ostaje i danas jedno od ključnih pitanja međunarodnog krivičnog prava.[158] Jednako tako, tu su i države koje u svojim nacionalnim pravnim sistemima imaju propise koji osiguravaju primjenu ovog načela (uglavnom za međunarodne zločine u užem smislu)[159]; 5) načelo ustupanja krivičnog gonjenja stranoj državi (načelo *lato sensu*).[160]

2.6. Posebne posljedice za države i međunarodne organizacije?

Naime, odredbe glave VII Povelje UN, prema strogo jezičkom tumačenju pravne norme, ne sadržavaju izraze poput: Vijeće sigurnosti je dužno, ima

---

[157] Usp. *Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment, I.C.J. Reports 2002,* p. 3.

[158] Usp. L. Reydams (2011) The rise and fall of universal jurisdiction, u: W. A. Schabas, N. Bernaz (ed.) *Routledge Handbook of International Criminal Law*, London, New York: Routledge, str. 337 *et seq*.

[159] M. C. Bassiouni (2006) *The History of Universal Jurisdiction and Its Place in International Law*, u: S. Macedo (ur.) *Universal Jurisdiction. National Courts and the Prosecution of Serious Crimes under International Law*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, str. 44. Usp. A. H. Butler (2006) *The Growing Support for Universal Jurisdiction in National Legislation*, u: S. Macedo (ur.) *op. cit*; A.-M. Slaughter (2006) *Defining the Limits: Universal Jurisdiction and National Courts*, u: S. Macedo (ur.) *op. cit*., str. 168-192; D. F. Orentlicher (2006) *The Future of Universal Jurisdiction in the New Architecture of Transnational Justice*, u: S. Macedo (ur.) *op. cit*., str. 214-239; M. Kirby (2006) *Universal Jurisdiction and Judicial Reluctance: A New "Fourteen Points"*, u: S. Macedo (ur.) *op. cit*., str. 240-259; P. Sands (2006) *Lawless World. Making and Breaking Global Rules*, London: Penguin Books, str. 23-45; C. K. Hall (2002) Universal Jurisdiction: Challenges to Implementation since Pinochet I, *Interights Bulletin*, vol. 14, br. 1, str. 3-6; S. W. Becker (2002) The Princeton Principles on Universal Jurisdiction, *Interights Bulletin*, vol. 14, br. 1, str. 15; R. Rabinovitch (2004) Universal Jurisdiction *In Absentia*, *Fordham International Law Journal*, vol. 28, izd. 2; M. Inazumi (2005) *Universal Jurisdiction in Modern International Law: Expansion of National Jurisdiction for Prosecuting Serious Crimes under International Law*, Antwerpen, Oxford: Intersentia; V. Crnić-Grotić (2005) *Impunity and Universal Jurisdiction in Present International Law*, u: V. Crnić-Grotić, M. Matulović (ur.) *International Law and the Use of Force at the Turn of Centuries: Essays in Honour of V. Đ. Degan*, Rijeka: University of Rijeka, str. 299-320.

[160] Konsultirati i čuvenu presudu PCIJ-a u međunarodnom sporu između Francuske i Turske (*Lotus case*) iz 1927 (Publications of the Permanent Court of International Justice, Series A, No. 10, 7 September 1927, Collection of Judgments, The Case of the S.S. "Lotus", str. 16).

obavezu i sl., već se, namjerno ili ne, koristi uglavnom blaže određenje: "[...] Vijeće sigurnosti može [...]" (čl. 40. Povelje); "Vijeće sigurnosti može odlučiti [...], a može i pozvati članove Ujedinjenih nacija [...]. Ove mjere mogu da sadrže [...]" (čl. 41. Povelje); "[...] Vijeće može da poduzme akciju [...]" (čl. 42. Povelje). S druge strane, u pravu o odgovornosti država i međunarodnih organizacija, u dijelu koji se tiče *ozbiljnih povreda obaveza iz imperativnih normi općega međunarodnog prava*, odnosno u čl. 40. Pravila iz 2001. godine

> "ne spominje se nikakav postupak radi ustanovljenja 'teškog kršenja'. Ali se u komentaru navodi da će takve slučajeve razmatrati tijela nadležnih međunarodnih organizacija: Vijeće sigurnosti i Opća skupština UN-a, dok u slučaju agresije Vijeće sigurnosti ima u tom pogledu posebnu ulogu prema Povelji"[161].
>
> "U jedinom preostalom čl. 41. propisuju se 'posebne posljedice' teškog kršenja normi u pitanju. U tom pogledu taj Nacrt jednako je manjkav kao i onaj prethodni jer se odustalo od definiranja posebnih pravnih posljedica po državu počiniteljicu takvog međunarodno protupravnog djela. Predviđaju se samo dužnosti trećih država u odnosu na to djelo i na njegova počinitelja. S obzirom na to da se radi o kršenjima imperativnih normi *erga omnes*, i te su dužnosti *erga omnes*. Radi se o obavezama svih država (i) na suradnju i (ii) na uzdržavanje."[162]

Ponajprije se čl. 41. st. 1. Pravila iz 2001. propisuje: "Države će dopuštenim sredstvima surađivati u svrhu okončanja svakog teškog kršenja u smislu čl. 40", dok st. 2. dalje propisuje: "Nijedna država neće priznati kao zakonito stanje stvoreno teškim kršenjem u smislu čl. 40, niti će pružati pomoć ili podršku u održavanju tog stanja."[163] Glede međunarodnih organizacija, valja ustvrditi da Pravila iz 2011. samo proširuju krug nositelja međunarodnih obaveza u ovom smislu. Konkretno, čl. 41. i 42. Pravila iz 2011. sadrže potpuno identične norme kao prethodno navedeni čl. 40. i 41. Pravila iz 2001, s tim što se u čl. 42, naprimjer, propisuje da će "države i međunarodne organizacije dopuštenim sredstvima surađivati", odnosno da "nijedna država i međunarodna organizacija neće priznati kao zakonito stanje stvoreno teškim kršenjem u smislu čl. 41, niti će pružati pomoć ili podršku u održavanju tog stanja". (čl. 42. Pravila iz 2011).[164] Primjećujemo da čl. 42. Pravila iz 2011. u poređenju s čl. 41. Pravila iz 2001. zasigurno znači golemi odmak u pozitivnom smjeru, budući da ima veći obuhvat, pa samim tim i veći domašaj.

---

[161] V. Đ. Degan (2011) *Međunarodno pravo*, Zagreb: Školska knjiga, str. 391.
[162] V. Đ. Degan (2011) *Međunarodno pravo*, Zagreb: Školska knjiga, str. 392.
[163] Usp. J. Crawford (2002) *op.cit*, str. 242-253.
[164] Usp. *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations, with Commentaries* (2011) New York: United Nations, str. 66-68.

U tom smo smislu i konsultirali Pravila iz 2001/2011. koja sadrže *specifične posljedice* koja se vezuju za *ozbiljne povrede obaveze koja proistječe iz peremptornih normi općega međunarodnog prava*. Organizacija za zabranu hemijskog oružja[165] načinila je sljedeću opservaciju: "Države definitivno trebaju biti u obavezi da surađuju kako bi dovele do kraja povredu, jer u slučaju kada neka međunarodna organizacija čini povredu peremptorne norme općega međunarodnog prava, njezina pozicija nije umnogome različita od pozicije neke države."[166] Iako praksa nije obilata primjerima slučajeva kada su međunarodne obaveze koje proizlaze iz peremptornih normi općega međunarodnog prava ozbiljno povrijeđene od neke međunarodne organizacije, nije nevažno da se navedene specifične posljedice primijene na bilo koju međunarodnu organizaciju kada ona vrijeđa takve obaveze.[167] Jednako tako, specifične obaveze iz čl. 42. Pravila iz 2011. itekako se imaju primijeniti na međunarodnu organizaciju i u situaciji kada neka država učini naznačenu povredu.[168] U ovom kontekstu može biti korisno prisjetiti se operativnog dijela Savjetodavnog mišljenja Međunarodnog suda u predmetu *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* u kojem je određena obaveza za sve države "da ne priznaju nezakonitu situaciju koja je posljedica izgradnje zida i da ne pruže pomoć ili podršku u održavanju takve situacije koja je stvorena takvom izgradnjom"[169]. Sud je dodao da "Ujedinjene nacije, naročito Generalna skupština i Vijeće sigurnosti, trebaju razmotriti koje se naredne akcije zahtijevaju kako bi se dovela do kraja nezakonita situacija koja je rezultirala izgradnjom zida i povezanim režimom, uzimajući u obzir ovo Savjetodavno mišljenje"[170].

Neki primjeri iz prakse također ukazuju da ozbiljne povrede učinjene od država proizvode obaveze za međunarodne organizacije u smislu nepriznavanja za zakonite one situacije do kojih je došlo nekom ozbiljnom povredom. Tako je, u odnosu na iračku aneksiju Kuvajta, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija svojom Rezolucijom 662 (1990) pozvalo "sve države, međunarodne organizacije i specijalizirane agencije da ne priznaju tu aneksiju i da se uzdrže od bilo koje akcije ili ponašanja koje bi se moglo protumačiti kao neizravno

[165] *The Organization for the Prohibition of Chemical Weapons* međunarodna je organizacija sa sjedištem u Den Haagu. Više o Organizaciji na: https://www.opcw.org/about-opcw/ (prist. 19. oktobar 2016).

[166] Doc. No. A/CN.4/582, sect. II.U.2.

[167] Međutim, odmah se javlja pitanje procesne i izvršne naravi – ko bi i kakvom odlukom naložio primjenu specifičnih obaveza i posljedica u situaciji kada Organizacija ujedinjenih nacija učini spomenutu povredu?

[168] *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations, with Commentaries* (2011) New York: United Nations, str. 67.

[169] *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I. C. J. Reports 2004*, str. 136, par. 159. i operativni par. (3) B i D, na str. 200–202.

[170] *Ibid*., operativni par. (3) E, na str. 202.

priznanje aneksije".[171] Sličan primjer pronalazimo i u Deklaraciji Evropske zajednice o smjernicama za priznavanje novih država u istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu iz 1991, u kojoj se nalazi sljedeća rečenica: "Zajednica i njezine države članice neće priznati entitete koji su rezultat agresije."[172] Obaveza zabrane pomaganja državama prekršiteljicama potvrđena je još Rezolucijom Vijeća sigurnosti UN 218 (1965) od 23. novembra 1965. godine u kojoj se od svih država "zahtijeva da se uzdrže od nuđenja portugalskoj vladi bilo koje pomoći koja bi omogućila Portugalu da nastavi represiju naroda Teritorija koje se nalaze pod portugalskom administracijom [...]"[173].

Opravdava se ovakav pristup posebnošću sadržine odgovornosti države i međunarodne organizacije s ovim u vezi, specifičnošću protupravnih posljedica međunarodnih zločina, koje se ogledaju u njihovoj ozbiljnosti i težini, povredi cijele međunarodnopravne zajednice, a ne samo određene države / grupe država i/ili međunarodne organizacije / grupe međunarodnih organizacija, što nužno dovodi do nastanka nove međunarodne obaveze koja djeluje *erga omnes*, te tako, u konačnici, dolazi do geneze jednog novog pravnog režima, koji, dodatno, predviđa neke nove međunarodne obaveze cijele međunarodnopravne zajednice prema onoj državi / međunarodnoj organizaciji, odgovornoj/im za teške povrede obaveza prema kogentnim normama općeg međunarodnog prava i, u okviru ove grupe, činjenja međunarodnih zločina u užem smislu. Nastanak zasebnog pravnog režima u ovom pogledu opravdavamo i teorijskim postavkama, praktičnim implikacijama i značajkama, kao i prostom pravnom logikom i svrsishodnošću postojanja jednog takvog pravnog režima sa svim svojim osobenostima i distinktivnim sastavnicama.

Sljedstveno prethodnom, činjenje međunarodnih zločina predstavlja teške povrede obaveza koje proizlaze iz imperativnih normi općega međunarodnog prava. Na temelju toga se stvara *zaseban pravni režim odgovornosti* (za države i/ili međunarodne organizacije) u međunarodnom pravu koji upućuje na primjenu, *pored tri oblika reparacija: restitucija, kompenzacija i satisfakcija*, i nekih drugih sankcija

[171] Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija (UNSC), Rezolucija 662 (1990) par. 2.

[172] European Community, Declaration on Yugoslavia and on the Guidelines on the Recognition of New States, 16 December 1991, *International Legal Materials*, vol. 31 (1992), str. 1485, na str. 1487.

[173] Usp. rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 418 (1977) i 569 (1985) koje osuđuju zločin *apartheida* i rasnu diskriminaciju u Južnoj Africi. Jednako tako v. Rezoluciju Vijeća sigurnosti UN-a 757 (1992) od 30. maja 1992. godine kojom su nametnute međunarodne sankcije SRJ-u zbog neuspjeha vlasti ove države, uključujući i Jugoslavensku narodnu armiju, da poduzmu efektivne mjere u svrhu ispunjavanja zahtjeva koji su postavljeni u Rezoluciji istog organa 752 (1992) od 15. maja 1992. godine.

(mjera), odnosno iziskuje neke druge pravne posljedice.[174] Međutim, u praksi Međunarodnog suda uglavnom se dosuđuju reparacije čak i u onim predmetima koji su u vezi s činjenjem međunarodnih zločina. Republika Bosna i Hercegovina (nakon 1995. službeno: Bosna i Hercegovina) u svojim završnim podnescima zatražila je od ovog Suda da donese odluku da Savezna Republika Jugoslavija

> "mora ispraviti posljedice svojih međunarodnih protupravnih djela i, kao rezultat međunarodne odgovornosti nastale zbog [...] kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, mora platiti Bosni i Hercegovini, a ona ima pravo dobiti za sebe i *parens patriae* za svoje građane, punu naknadu za prouzrokovanu štetu i gubitke [...]"[175].

U vezi s navedenim zahtjevom povrijeđene države Sud je morao ispitati postoji li dovoljna direktna i izvjesna uzročno-posljedična veza između međunarodnog protupravnog djela, povrede obaveza Republike Srbije da spriječi genocid i štete koju je pretrpjela Republika Bosna i Hercegovina,

> "koja obuhvata ukupnu štetu bilo koje vrste, materijalnu ili moralnu, nastalu kao rezultat djela genocida. [...] Međutim, Sud to očigledno ne može uraditi. [...] S obzirom na to da Sud ne može, prema tome, smatrati da je dokazana uzročno-posljedična veza između povrede obaveze Tužene strane o sprečavanju i štete proistekle iz genocida u Srebrenici, novčana naknada ne predstavlja adekvatan oblik zadovoljenja za povredu obaveze sprečavanja genocida. Jasno je, međutim, da Podnositelj zahtjeva ima pravo na zadovoljenje u obliku adekvatne zadovoljštine, i to može, [...] biti izraženo u obliku koji je najprimjereniji, u obliku izjave u ovoj Presudi da se Tužena strana nije pridržavala obaveze sprečavanja zločina genocida koja je utvrđena Konvencijom."[176]

Sud je smatrao da izjava u dispozitivu odnosne Presude

> "da je Srbija povrijedila svoju obavezu prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, pošto nije izručila Ratka Mladića, optuženog za genocid i saučesništvo u genocidu, radi suđenja pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju i pošto na taj način nije u cijelosti surađivala s tim Tribunalom; [odnosno] da je Srbija povrijedila svoju obavezu da

[174] A. Cassese u tom smislu zastupa tezu o postojanju dva pravna režima odgovornosti – "*ordinary responsibility*" i "*aggravated responsibility*" – obična i teža odgovornost. Svaka od njih ima svoja posebna obilježja. (A. Cassese (2005) *op. cit.*, str. 245-262 (obična) i str. 262-277 (teža odgovornost)).

[175] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, na str. 232, par. 459.

[176] *Ibid.*, na str. 234, par. 462-463.

> se pridržava privremenih mjera koje je Sud naložio 8. aprila i 13. septembra 1993. u ovom sporu; budući da nije poduzela sve mjere koje su bile u njezinoj moći da spriječi genocid u Srebrenici u julu 1995";[177]

predstavlja adekvatnu zadovoljštinu. U konačnici, Međunarodni je sud, u obliku deklaratorne odluke, ustvrdio da Republika Srbija mora odmah poduzeti učinkovite korake u cilju kažnjavanja zločina genocida počinjenog od pojedinaca na temelju načela individualne krivične odgovornosti.[178] Dakle, Sud je u ovom predmetu konstatirao da zaključci Suda u pogledu toga što je Srbija, kao Tužena strana, izvršila povredu određenih međunarodnih obaveza, predstavljaju adekvatnu satisfakciju.[179] Međutim, i pored ovih zaključaka Suda, njegova odluka da se zadovoljenje svede na puki deklaratorni zaključak – da je Srbija prekršila međunarodnu obavezu – naišla je na kritike u naučnoj i političkoj javnosti. Takva satisfakcija, iako u skladu s klasičnim modelima odgovornosti države, pokazala se nedovoljnom u kontekstu ozbiljnosti djela koje obuhvata tešku povredu *jus cogens* norme i obaveze *erga omnes*. Umjesto konkretnih mjera reparacije, bilo u formi novčane kompenzacije, institucionalnih garancija neponavljanja ili simboličke satisfakcije kroz izvinjenje i memorijalizaciju, Srbija nije snosila nikakvu faktičku sankciju. Zbog toga se s pravom postavlja pitanje da li je takav model reparacije, ograničen na deklaraciju povrede, uopće primjerena mjera u slučajevima teških povreda međunarodnog prava, kakav je nespriječeni genocid na području Srebrenice.[180]

Najzad, ne možemo se oteti dojmu da prethodno navedene odredbe Pravila o odgovornosti država / međunarodnih organizacija za međunarodne protupravne čine predstavljaju normiranje ovih odnosa, čini se, u suviše općoj ravni, s ne tako određenim pojmovima, što može sasvim realno dovesti do njihova širokog polja primjene, izuzetno velike rastezljivosti, nekada i bez ograničenja, kada se vrlo lahko može prijeći granica ovlaštenja, i tako otići u dimenziju *ultra vires*. Zasigurno, ovakvo rješenje nije dobro. Ne može popuniti pravne praznine, već je jedino izgledno da dovede do težih oblika pravne nesigurnosti.

---

[177] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, na str. 238, par. 471 (6) (7).

[178] *Ibid*., na str. 238-239, par. 471 (8). Podatka radi, u Savjetodavnom mišljenju Međunarodnog suda o rezervama na Konvenciju o genocidu iz 1948, od 28. maja 1951, kojeg je rezolucijom zatražila Generalna skupština Ujedinjenih nacija 1950. godine, Sud se nije bavio pitanjem reparacija za zločin genocida. Vidjeti odluke holandskih sudova glede počinjenja zločina genocida na području Srebrenice, a u smislu zadovoljenja.

[179] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 471.

[180] Usp. C. Tomuschat (2007) Reparation in Cases of Genocide, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 5, no. 4, str. 905–912; Jednako tako: A. Zimmermann *et al* (eds.) (2006) *The Statute of the International Court of Justice: A Commentary*, Oxford: Oxford University Press.

Za svrhu ovog istraživanja, načinili smo eksploraciju sljedećih međunarodnih obaveza država (i međunarodnih organizacija): 1) zabrana izravnog vršenja zločina genocida[181], 2) zabrana saučesništva; 3) sprečavanje izravnog vršenja i saučesništva (i drugih čina iz čl. III Konvencije); 4) kažnjavanje počinitelja zločina genocida, u kojem se, u prvom redu, misli na kažnjavanje pojedinaca za ovaj međunarodni zločin. Zabrane učinjenja i saučesništva jesu, samim time, negativne obaveze (obaveze suzdržavanja), dok su sprečavanje i kažnjavanje postavljeni kao pozitivne obaveze za međunarodnopravne subjekte. "Presuda u slučaju Bosne i Hercegovine protiv Srbije, kao prva u povijesti međunarodne zajednice u kojoj se meritorno odlučilo o odgovornosti države za genocid, definira trodimenzionalnu odgovornost države za povredu odredaba Konvencije – države imaju obavezu zločin genocida spriječiti, kazniti i same ne počiniti."[182] Odgovornost je svakako višedimenzionalna.[183]

Čini se da navedene međunarodne obaveze predstavljaju kogentne norme koje djeluju prema svima i izraz su općega običajnog međunarodnog prava.[184]

---

[181] Iz svih ovih objašnjenja, a posebno na temelju pripremnih radova Konvencije o genocidu, proizlazi da ova Konvencija "zaista uvodi direktnu odgovornost države za djela genocida". (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 45).

[182] G. Jutriša (2007) Odgovornost države na temelju Konvencije o sprečavaju i kažnjavanju zločina genocida, *Pravnik*, 41, 1, str. 140.

[183] No, ima i drukčijeg shvatanja: "(i) Svrha Konvencije bila je da bude instrument za sprečavanje i kažnjavanje zločina genocida. (ii) Genocid kao zločin prema međunarodnom pravu u Konvenciji se tumači kao krivično djelo čiji počinitelji snose individualnu krivičnu odgovornost i, kao takvi, kažnjavaju se, bez obzira na njihovu funkciju. (iii) Konvencija *nije* koncipirala genocid kao krivično djelo neke države. (iv) Konvencija utvrđuje niz obaveza državama ugovornicama. One obuhvataju sljedeće obaveze: (a) sprečavanje genocida (član I); (b) kažnjavanje počinitelja/počinitelĵa genocida (članovi I i IV); (c) donošenje neophodnog zakonodavstva (član V); (d) vršenje nadležnosti kompetentnog tribunala teritorijalne države (član VI); (e) ekstradicija počinitelja/počinitelĵa (član VII)." (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43. Izdvojeno mišljenje sudije Tomka, par. 61).

[184] U suprotnom, jedna bi država, sve dok ne postane strana ugovornica Konvencije o genocidu, mogla izvršavati ovaj zločin bez ikakve bojazni da će biti pozvana na međunarodnu odgovornost od, naprimjer, Vijeća sigurnosti UN-a, budući da u trenutku eventualnog počinjenja međunarodnog protupravnog djela nije strana ugovornica navedenog pravnog akta. Prema tome, u ovakvoj bi hipotetičkoj situaciji država mogla tvrditi da nema ni obavezu sprečavanja i kažnjavanja genocida, odnosno da ga ne mora predvidjeti (zabraniti i sankcionirati) u svom krivičnom zakonodavstvu. Usp. odredbe Bečke konvencije o pravu ugovora iz 1969.

3.
Dva pravna režima odgovornosti: krivična odgovornost pojedinca i međunarodnopravna odgovornost države

Slijedom predočenog, nesumnjivo je jasno da postoje dva odvojena, ali ponekada paralelna pravna režima utvrđivanja odgovornosti – pravni režim krivične odgovornosti pojedinca i pravni režim međunarodnopravne odgovornosti država[1] (ali i poseban pravni režim međunarodnih organizacija), no to nikako ne znači da su pojedinci odgovorni za jedne, a države i međunarodne organizacije za druge međunarodne zločine, odnosno da pojedinci i države (i međunarodne organizacije) ne mogu biti istovremeno pravno odgovorni za isti međunarodni zločin. Istraživanja u suvremenom međunarodnom pravu upravo pokazuju da za zločin genocida mogu biti odgovorni, svako prema svom pravnom režimu, konceptu i postupku, i pojedinac, s jedne, i država (i međunarodna organizacija), s druge strane.

U predmetu *Bosna i Hercegovina v. Srbije i Crne Gore* zastupnici tužene države smatrali su da je za utvrđivanje odgovornosti države za zločin genocida po međunarodnom pravu nužno utvrditi, u skladu s pravilima kaznenog prava, individualne odgovornosti pojedinaca kao počinitelja odnosnog zločina, koje bi se kao takve uključile u odgovornost države za isto djelo. Dakle, smatrali su otuda da je individualna krivična odgovornost *sine qua non* odgovornosti države za isti čin.[2] Ovo praktički znači da se odgovornost države ne može dokazati ako se prethodno nije dokazala krivična odgovornost pojedinaca za isti zločin. Međutim, Sud polazi da "različitost postupaka i ovlaštenja koja ima ovaj Sud, u odnosu na sudove i tribunale koji sude pojedincima za izvršena krivična djela, sami po sebi ne predstavljaju pravnu zapreku da Sud samostalno utvrdi kako je genocid [...]

---

[1] Usp. P-M. Dupuy (2002) International Criminal Responsibility of the Individual and International Responsibility of the State, u: A. Cassese, P. Gaeta, J. R. W. D. Jones (ur.), *op. cit.*, vol. II, pog. 26.

[2] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 180.

izvršen"[3]. Sud nadalje ukazuje da bi drukčije tumačenje značilo da Konvencija ne sadrži pravne lijekove, posebno u slučajevima koje je moguće zamisliti:

> "kao slučaj gdje su vođe određene države navodno izvršile genocid na toj teritoriji, ali im nije suđeno, jer su, naprimjer, i dalje na vlasti i kontroliraju policiju, tužilaštva i sudove, a ne postoji ni međunarodni krivični tribunal nadležan za navodno izvršena djela, ili ako naprimjer odgovorna država priznaje kršenje. Imajući to u vidu, Sud zaključuje da, prema Konvenciji, *može postojati* odgovornost države za genocid i saučesništvo u genocidu, a da za taj ili sličan zločin *nije osuđen* niti jedan pojedinac"[4].

Dakle, iako je zastupnik Srbije tvrdio da je individualna krivična odgovornost uvjet za odgovornost države, ICJ je takvu tvrdnju odbio, naglašavajući da je odgovornost država samostalna i može se utvrditi na temelju ukupnosti dokaza o djelovanju njezinih organa i agenata. Ipak, čini se da sama Presuda u ovom predmetu kazuje "da se o dualitetu odgovornosti država i krivične odgovornosti pojedinaca počinitelja genocida mora razmatrati u njihovoj korelaciji", drugim riječima, nemoguće je striktno odijeliti propise "o krivičnoj odgovornosti pojedinca od onih o odgovornosti države u dvije zasebne cjeline", jer je najčešće riječ "o istim pravnim pravilima koja definiraju te zločine, a posljedice njihova počinjenja su za njihove žrtve iste"[5]. Dakle, "odgovornost države i krivična odgovornost pojedinaca ne može [se] mehanički razdvajati, i to posebno ne kada je u pitanju genocid"[6]. Ovo i stoga jer se Sud u navedenom predmetu u cijelosti oslonio na dokaze, posebno one o postojanju specifične namjere za njegovo počinjenje, iz presuda ICTY-ja.[7] Međunarodni sud je u svojoj presudi 2007.

---

[3] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 181. Presude jednog međunarodnog sudišta, strogo uzevši, nisu pravno obavezujuće za drugo međunarodno sudište, npr. ono druge nadležnosti. S. Đajić u ovom segmentu primjećuje da su međunarodni sudovi regulirani "autonomno i neovisno jedan od drugog i osnovno je pravilo da između njih ne postoje veze uzajamnog priznanja i djelovanja, što predstavlja zanimljivu pojavu s obzirom na tendenciju povećanja broja međunarodnih sudskih institucija. Razlozi su, može se pretpostaviti, višestruki: težnja ka očuvanju nadležnosti koja je, po pravilu, restriktivno određena i konsenzualnog je karaktera; pravne i fizičke (ne)mogućnosti uspostavljanja pravno obavezujućega odnosa između dva ravnopravna subjekta putem jednostranog akta itd." (S. Đajić (2012) *op. cit*., str. 23).

[4] *Ibid*., par. 182. Kurzivi autora.

[5] V. Đ. Degan (2008) Dualitet međunarodne odgovornosti države i pojedinca za zločin genocida – pitanje tereta dokazivanja, u: B. Pavišić (ur.) *Decennium Moztanicense, Zbornik radova, Deset godina rada Zavoda za kaznene znanosti Mošćenice Pravnog fakulteta u Rijeci*, Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, str. 44, 58.

[6] *Ibid*., str. 52.

[7] "Sud pridaje najveći značaj činjeničnim i pravnim kvalifikacijama do kojih je došao ICTY prilikom odlučivanja o krivičnoj odgovornosti optuženih pred njim i Sud, u ovom sporu, u potpunosti uzima u obzir suđenje i presude po žalbi ICTY-ja koji se bave događajima koji su u

godine naznačio da ovaj spor ima neuobičajen karakter, jer su mnogi od navoda koji su iznijeti pred ovaj Sud već bili predmetom procesa i odluka ICTY-ja, a čiju su dokumentaciju strane u relevantnom sporu dostavile Sudu. Čini se da je Bosna i Hercegovina, kao Podnositelj Zahtjeva, obilato koristila nalaze pretresnih i žalbenog vijeća ICTY-ja u dokazivanju kršenja UN Konvencije o genocidu od druge strane u sporu. Ovaj Sud zaključuje da, u načelu, "treba prihvatiti kao veoma uvjerljive relevantne zaključke o činjenicama do kojih je došao Tribunal tokom postupka [...]"[8]. Da li bi otuda Međunarodni sud, da presude ICTY-ja nisu bile izrečene, ili da ICTY nije bio uspostavljen, bio uopće u stanju obaviti svoje funkcije iz UN Konvencije o genocidu? V. Đ. Degan tvrdi da on u tom slučaju takvom svom zadatku ne bi mogao odgovoriti, što potiče na razmišljanje.[9] A. Mahiou se pita ako, u budućnosti, Sud bude trebao ponovno odlučivati o postojanju nekog genocida, kako će moći zaista obaviti taj zadatak? Jer, da nije bilo slučajeva pred ICTY-jom, "Sud ne bi bio u mogućnosti da raspolaže odgovarajućim saznanjem o činjenicama koje bi mu omogućile da se izjasni o navedenim zločinima i odgovarajućim odgovornostima"[10]. S tim u vezi, da su pravosnažni nalazi ICTY-ja bili drukčiji, bi li se zaključci ICJ-a u odnosnoj pravnoj stvari razlikovali (osim u dijelu pripisivosti, kada ICTY i ICJ koriste neidentične testove kontrole) od onih iz Presude iz 2007. godine?

Dakle, iako odgovornost država i međunarodnih organizacija, s jedne, i individualna krivična odgovornost, s druge strane, predstavljaju zasebne odgovornosti, odnosno različite *pravne režime*, sa svojim posebnim pravilima i odrednicama, tj. predstavljaju autonomne sisteme odgovornosti, čini se da se jedino kod međunarodnih zločina u užem smislu ne može govoriti o režimima ovih odgovornosti bez zajedničkih crta. Prije svega, u ovoj oblasti, odgovornost država i međunarodnih organizacija i krivična odgovornost pojedinca ne isključuju se apsolutno, već smo slobodni ustvrditi da se one čak naslanjaju jedna na drugu, da su u izvjesnom smislu komplementarne, a uz to, još i paralelno postavljene. Štaviše, držimo da se krivična odgovornost pojedin(a)ca praktički teško

osnovi ovog spora." (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 403).

[8] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 212, 214. i 223.

[9] V. Đ. Degan (2008) Dualitet međunarodne odgovornosti države i pojedinca za zločin genocida – pitanje tereta dokazivanja, str. 59. Također, o teretu, standardu, kao i metodima dokazivanja i vrstama dokaza pred ICJ-om, naročito u odnosu na ICJ Presudu za zločin genocida iz 2007, usp. C. F. Amerasinghe (2008) The Bosnia Genocide Case, *Leiden Journal of International Law*, vol. 21, izd. 2, str. 421-424.

[10] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 62.

može razdvojiti od odgovornosti država, osobito kod međunarodnog zločina agresije i genocida. No, ovdje moramo biti vrlo pažljivi. Ovakvo što, barem na generalnoj ravni, ne znači da bez individualne krivične odgovornosti ne može postojati odgovornost država i međunarodnih organizacija, niti obratno, već prethodno navedeno imamo shvatiti doslovno kao postojanje svojevrsnog *dualiteta* odgovornosti, što je posebno istaknuto i vidljivo kod zločina genocida. No mi optiramo da ovakav koncept dualiteta odgovornosti između pojedinca i države, kao i *trialiteta* odgovornosti između pojedinca, države i međunarodne organizacije,[11] zasigurno može postojati i kod ostalih relevantnih međunarodnih zločina. Svemu ovom svjedoči činjenica da su se strane u sporu, a posebno Bosna i Hercegovina, u velikoj mjeri pozivale na činjenice koje su već utvrđene u pravosnažnim presudama ICTY-ja.[12] Međutim, unatoč ovom primjeru, praksa indicira rastuću potrebu bolje koordinacije ovih režima odgovornosti po međunarodnom pravu. Tako B. I. Bonafè tvrdi da generalna koncepcija, prema kojoj državna i pojedinačna odgovornost čine dva odvojena seta sekundarnih pravila koja su usmjerena na povredu iste primarne norme, može pomoći razriješiti različite poteškoće u pogledu ovakve dvostruke odgovornosti.[13] Ova koncepcija komplementarnosti između državne i pojedinačne odgovornosti opravdava koordinaciju i konzistentnu primjenu ova dva različita režima, svaki imajući za cilj promoviranje usklađenosti s najvažnijim obavezama koje se duguju međunarodnoj zajednici kao cjelini.[14] Na koncu, ovom u prilog zasigurno ide i tvrdnja što se i pojedinci i države mogu pojaviti, odnosno "sposobni su da počine, pokušaju, pomažu i daju podršku, ili da budu saučesnici u genocidu".[15]

[11] No, iako Pravila o odgovornosti međunarodnih organizacija iz 2011. predviđaju mogućnost istovremene odgovornosti države i međunarodne organizacije za isto međunarodno protupravno djelo, odnosno da odgovornost države i međunarodne organizacije nema nikakvog utjecaja na odgovornost pojedinca, čime se teorijski stvara mogućnost postojanja *trialiteta* odgovornosti, je li doista realno u praksi očekivati ili imati situaciju da i pojedinac, i država, i međunarodna organizacija budu, u isto vrijeme, pravno odgovorni za isto međunarodno protupravno djelo, odnosno u našim uvjetima, za zločin genocida? Posebno imajući u vidu činjenicu da Ujedinjene nacije uživaju imunitet od sudbenosti.

[12] "U pismenoj fazi postupka Tužena strana osporila je pouzdanost zaključaka Tribunala, kao i adekvatnost pravnog okvira u kojem se Tribunal izjašnjavao, te procedure i neutralnost Tribunala. U fazi usmenog postupka, stav Tužene strane suštinski se promijenio. Prema riječima agenta Tužene strane, ona se sada oslanja na sudsku praksu Tribunala [...]." (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 215).

[13] Opširnije u: B. I. Bonafè (2009) *The Relationship between State and Individual Responsibility for International Crimes*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

[14] Za dualitet odgovornosti kod genocida v. V. Đ. Degan (2008) Dualitet međunarodne odgovornosti države i pojedinca za zločin genocida – pitanje tereta dokazivanja, str. 35-60.

[15] M. J. Kelly (2012) Prosecuting Corporations for Genocide Under International Law, *Harvard Law & Policy Review*, vol. 6, str. 339.

4.
Radnje izvršenja (*actus reus*)[1] genocida

Čl. II Konvencije o genocidu predstavlja "najautoritativniju odredbu u međunarodnom pravu"[2] i definira ovaj zločin kako slijedi:

> "U ovoj Konvenciji, pod genocidom se podrazumijeva bilo koje od sljedećih djela, počinjenih s namjerom da se, potpuno ili djelimično, uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva: a) ubijanje pripadnika grupe; b) uzrokovanje teških tjelesnih ili psihičkih povreda pripadnicima grupe; c) namjerno podvrgavanje grupe uvjetima života sračunatim da dovedu do njezinog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja; d) nametanje mjera s ciljem sprečavanja rađanja unutar grupe; e) prisilno premještanje djece iz jedne grupe u drugu."[3]

Načelno i teorijski, ubijanje čak i manjeg broja – naprimjer, pet ili deset – pripadnika jedne rasne, etničke, nacionalne ili vjerske skupine ljudi na određenom prostoru, kada je motivirano namjerom njihova uništenja, makar i djelimičnog, može predstavljati čin genocida.[4] Takav akt može imati pravnu kvalifikaciju

---

[1] U tekstu se izrazi "radnje izvršenja" i "*actus reus*" koriste kao sinonimi, dok se "zabranjene posljedice" odnose na materijalne učinke koji proizlaze iz počinjenih radnji.

[2] Y. Aksar (2009) The Specific Intent (Dolus Specialis) Requirement of the Crime of Genocide: Confluence or Conflict between the Practice of Ad Hoc Tribunals and ICJ, *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 6, No. 23, str. 115.

[3] Čl. II Konvencije o genocidu. Za potpunije razumijevanje radnji izvršenja, odnosno *actus reus* zločina genocida v. Obilježja međunarodnih zločina (engl. *Elements of Crimes*) "koja uz Rimski statut predstavljaju izvor prava koji se odnosi na djelovanje ICC, daju se određena dodatna obilježja predviđenih radnji i ponašanja u samom Rimskom statutu u odnosu na oblike izvršenja genocida". (M. N. Simović, M. Blagojević, V. M. Simović (2013) *op. cit*., str. 204). Za *Elements of Crimes* koja se odnose na ovaj zločin, čl. 6, 6(a), 6(b), 6(c), 6(d) i 6(e) v. Europa-Institut of Saarland University (ed.) (2014) *Public International Law. Selected Documents*, vol. IV, str. 384--386. Usp. D. Guilfoyle (2016) *International Criminal Law*, Oxford: Oxford University Press, str. 275 *et seq*; A. Cassese *et al* (rev.) (2013) *Cassese's International Criminal Law*, 3. ed, Oxford: Oxford University Press, str. 115 *et seq*.

[4] Žrtva genocida je skupina, a ne pojedinac. Zločin genocida je moguć i prema jednoj osobi, samo mora postojati genocidna namjera. Genocid je u pravilu kolektivni zločin (*delictum*

ovog najtežeg međunarodnog zločina, čak i ako je riječ o izoliranom i naizgled sporadičnom događaju.[5] Međutim, u praksi, genocidni činovi vrlo rijetko predstavljaju izolirane ili slučajne incidente; najčešće su dio šire političke agende, sistemske represije i često uključuju odobravanje ili prešutno toleriranje od strane državnih vlasti, pa i njihovo direktno učešće ili amnestiranje počinitelja.[6] Posebnu pažnju privlači formulacija u definiciji genocida: *u cijelosti ili djelimično*, koja uvodi važnu kvalitativno-kvantitativnu dimenziju u tumačenje ovog zločina. U tom se segmentu postavlja razborito pitanje – da li navedena formulacija omogućava da čak i izolirani individualni akti, ako su počinjeni s odgovarajućom genocidnom namjerom, mogu predstavljati ovaj zločin kada se analiziraju kao dio šireg obrasca ponašanja ili u kontekstu višestrukih djelovanja pojedinaca i struktura.[7] Da li se otuda otvara prostor za normativno priznavanje i pojedinačnih djela kao genocidnih, pod uvjetom da ispunjavaju ključne elemente – naročito specifičnu namjeru (*dolus specialis*) i ciljanje zaštićene grupe? Čini se, povrh svega, da postoje dva *osnovna* sastojka ovog zločina. Jedan je faktičko djelo izvršenja (predstavljen kroz radnje genocida)[8], a drugi je genocidna namjera.[9] Kako je istaknuto i u sudskoj praksi *ad hoc* tribunala, radnje genocida iz čl. II Konvencije ne moraju dovesti do potpunog ili stvarnog fizičkog uništenja grupe – odlučujući je element posebna genocidna namjera izražena kroz izvršene radnje. Tako je u predmetu *Akayesu* ICTR naglasio da je "namjera ključna komponenta u razlikovanju genocida od drugih zločina" i da "nije nužno da uništenje bude potpuno ostvareno"[10]. Slično tome, ICTY je u predmetu *Krstić* potvrdio da i djelimično uništenje može ispuniti pravne uvjete genocida ako je popraćeno specifičnom namjerom uništenja skupine kao takve.[11]

communium), ali nije isključena mogućnost individualnog učinjenja djela. Učinitelj genocida može biti svaka osoba. Prema: T. Bubalović, N. Pivić (2021) *Međunarodno krivično procesno pravo. Struktura i pravila postupka pred međunarodnim krivičnim sudovima*, Zenica: Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, str. 73. Usp. M. N. Shaw (2021) *International Law*, 9. ed., Cambridge: Cambridge University Press, str. 362-369; G. Hernández (2019) *International Law*, Oxford: Oxford University Press, str. 456-457; A. Henriksen (2019) *International Law*, 2. ed., Oxford: Oxford University Press, str. 312-313; J. Klabbers (2017) *International Law*, 2. ed., Cambridge: Cambridge University Press, str. 243-244; A. Zahar, G. Sluiter (2008) *International Criminal Law: A Critical Introduction*, Oxford: Oxford University Press, str. 155-196.

[5] A. Cassese (2003) *International Criminal Law*, Oxford: Oxford University Press, str. 100.

[6] A. Cassese (2005) *op. cit*., str. 444.

[7] L. May (2005) *Crimes Against Humanity: A Normative Account*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 164.

[8] Opširnije o *actus reus* genocida v. J. D. v. d. Vyver (1999) *op. cit*., str. 298-302.

[9] A. Cassese (2005) *op. cit*., str. 444.

[10] ICTR, *Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, Judgment, 2 September 1998, par. 498-499, 521.

[11] ICTY, *Prosecutor v. Radislav Krstić*, IT-98-33-T, Judgment, 2 August 2001, par. 580-590.

4.1. Ubijanje pripadnika grupe

Prva radnja genocida izraz je stajališta da ovaj međunarodni zločin traži fizičko--biološko uništenje zaštićene skupine ljudi na određenom prostoru – tzv. *fizički genocid*[12]. Ubijanje, kao postavljena radnja izvršenja, može pripadati i zločinima protiv čovječnosti, ali i ratnim zločinima. Jedna od ključnih razlika je u subjektivnom elementu koji je predstavljen kroz zahtjev genocidne namjere.[13] "Iz gornjih nalaza proistječe da Vijeće drži izvan svake razumne sumnje da je Musema krivično odgovoran [...] jer je naredio, počinio i svojim prisustvom i učešćem kroz pomaganje i podržavanje, ubijanje pripadnika Tutsi skupine [...]."[14] "Ova djela provođena su u Ruandi tokom određenog vremenskog perioda (1994) i formirali su dio jedinstvenog seta zločina povezanih s rasprostranjenim i sistematskim napadom protiv civilnog stanovništva Tutsija u Ruandi, sa svrhom njihova ubijanja."[15]

> "Pretresno vijeće je već razmotrilo ubistva i tešku tjelesnu i duševnu povredu koje navodi optužba, i zaključilo da su oni dokazani. Van razumne sumnje je utvrđeno da su muškarci bosanski Muslimani, stanovnici enklave, pobijeni, ili u masovnim egzekucijama ili pojedinačno. Također je utvrđeno da su onom malom broju osoba koja su preživjela masovne egzekucije nanesene teške tjelesne ili duševne povrede."[16]

Otuda se "Pretresno vijeće na kraju uvjerilo da su ubistva i nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede bili počinjeni s namjerom da se ubiju svi vojno sposobni muškarci bosanski Muslimani u Srebrenici"[17].

> "Težina genocida ogleda se u strogim zahtjevima koji se moraju zadovoljiti prije no što se donese osuđujuća presuda za to krivično djelo. Ti zahtjevi – uvjet

---

[12] B. Pavišić, T. Bubalović (2013) *op. cit*., str. 77.

[13] Usp. ICTR*, Prosecutor v. Georges Anderson Nderubumwe Rutaganda*, ICTR-96-3-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 26. maj 2003; ICTR, *Prosecutor v. Semanza*, ICTR-97-20-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 20. maj 2005; ICTR, *Prosecutor v. Clément Kayishema and Obed Ruzindana*, ICTR-95--1-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 1. juni 2001, par. 159; ICTR, *Prosecutor v. Clément Kayishema and Obed Ruzindana*, ICTR-95-1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 21. maj 1999; ICTR, *Prosecutor v. Jean Kambanda,* ICTR-97-23-S, Pretresno vijeće, Presuda i kazna, 4. septembar 1998; ICTR, *Prosecutor v. Jean Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. septembar 1998; ICTR, *Prosecutor v. Bagilishema*, ICTR-95-1A, Žalbeno vijeće, Presuda, 3. juli 2002.

[14] ICTR, *Prosecutor v. Alfred Musema,* ICTR-96-13, Pretresno vijeće, Presuda, 27. januar 2000, par. 926 (v. i par. 936). Prvostepena presuda za prvu tačku optužnice – genocid – potvrđena u Presudi Žalbenog vijeća, ICTR-96-13-A, od 16. novembra 2001, str. 132.

[15] Osuda premijera Ruande: ICTR, *Prosecutor v. Jean Kambanda,* ICTR-97-23-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 19. oktobar 2000, par. 112.

[16] ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33, Pretresno vijeće, Presuda, 2. august 2001, par. 543.

[17] *Ibid*., par. 546.

> postojanja dokaza posebne namjere i pokazatelja da je cijela grupa, ili njen znatan dio, bila određena za uništenje – čuvaju od opasnosti da se osuda za to krivično djelo izrekne olako. Kada se, međutim, zadovolje ovi uvjeti, pravda se ne smije skanjivati da počinjeni zločin nazove njegovim pravim imenom. Nastojeći eliminirati dio bosanskih Muslimana, snage bosanskih Srba su počinile genocid. Oni su odredili za uništenje četrdeset hiljada Muslimana stanovnika Srebrenice, koji su kao grupa predstavljali bosanske Muslimane uopće. Oni su svim zarobljenim muškarcima Muslimanima, i vojnicima i civilima, starim i mladim, oduzeli njihove osobne stvari i dokumente te ih smišljeno i metodično ubijali isključivo na osnovu njihove pripadnosti.[18] Snage bosanskih Srba su bile svjesne, kada su se upustile u svoj genocidni poduhvat, da će bosanskim Muslimanima zlo koje su im nanijele donijeti trajne nevolje. Žalbeno vijeće s potpunim uvjerenjem izjavljuje da pravda osuđuje, odgovarajućim formulacijama, ogromnu i trajnu štetu koja je nanesena i pokolj u Srebrenici naziva njegovim pravim imenom: genocid. Odgovorni će nositi ovu stigmu, i ona će služiti kao upozorenje za budućnost svima onima koji pomisle da počine takvo gnusno djelo."[19]

Također, Pretresno vijeće ICTY-ja je u predmetu *Tužitelj v. Zdravko Tolimir* smatralo da su "nad stanovništvom istočne BiH, bosanskim Muslimanima, izvršena sljedeća djela u osnovi genocida iz člana 4(2) Statuta: (i) ubijanje najmanje 5.749 muškaraca, bosanskih Muslimana, iz Srebrenice i trojice vođa iz Žepe [...]"[20]. Materijalni elementi ubijanja pripadnika skupine jednaki su onima kod ubistva.[21]

---

[18] Istovjetno je pravno rasuđivanje sudskih vijeća ICTR-a. Navodimo, primjera radi, predmet *Musema*: "Žrtve, tačnije muškarci, žene i djeca bili su namjerno i sistematično ciljani na temelju njihove pripadnosti etničkoj skupini Tutsi." (ICTR, *Prosecutor v. Alfred Musema,* ICTR-96-13, Pretresno vijeće, Presuda, 27. januar 2000, par. 932).

[19] ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 19. april 2004, par. 37. Ovo je vijeće preinačilo razinu i oblik odgovornosti R. Krstića za genocid u smislu da je zaključilo da se osuda za učestvovanje u udruženom zločinačkom poduhvatu da se počini genocid koju je Krstiću izreklo Pretresno vijeće poništava i zamjenjuje osudom za pomaganje i podržavanje u genocidu (*Ibid*., par. 143).

[20] ICTY, *Tužitelj v. Zdravko Tolimir*, IT-05-88/2-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 8. april 2015, par. 190; ICTY, *Tužitelj v. Zdravko Tolimir*, IT-05-88/2-T, Pretresno vijeće, Presuda, 12. decembar 2012, par. 751-752. U razdoblju na koji se odnosi Optužnica (od marta do novembra 1995), za djela počinjena u enklavama Srebrenica i Žepa, istočna Bosna i Hercegovina, "Tolimir je bio pomoćnik komandanta i načelnik Sektora za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba Vojske Republike Srpske" (ICTY, *Tužitelj v. Zdravko Tolimir*, IT-05-88/2-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 8. april 2015, par. 2). Pravosnažno osuđen za genocid, udruživanje radi vršenja genocida, istrebljivanje, progone i nehumana djela / prisilno premještanje (zločini protiv čovječnosti) i ubistvo (kršenja zakona ili običaja ratovanja). Preminuo 2016. godine.

[21] ICTY, *Prosecutor v. Ratko Mladić*, IT-09-92-T, Pretresno vijeće, Presuda, 22. novembar 2017, par. 3434. Usp. ICTR, *Prosecutor v. Clément Kayishema and Obed Ruzindana*, ICTR-95-1-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 1. juni 2001, par. 151.

U predmetu *Tužitelj v. Radovan Karadžić*[22], Pretresno vijeće ICTY konstatira da se optuženi tereti po dvije tačke za genocid, a u pogledu radnji izvršenja, u obje se teretio za prvu: *ubijanje pripadnika skupine.*

> "U tački 1 se tereti za genocid nad dijelom nacionalnih, etničkih i/ili vjerskih grupa bosanskih Muslimana i/ili bosanskih Hrvata, kao takvih, u sljedećim općinama: Bratunac, Foča, Ključ, Prijedor[23], Sanski Most, Vlasenica

[22] R. Karadžić bio je "jedan od osnivača SDS i njegov predsjednik od 12. jula 1990. do 19. jula 1996. Optuženi je bio predsjedavajući Vijeća za nacionalnu sigurnost Srpske Republike BiH, koje je osnovano 27. marta 1992. i zasjedao do otprilike maja 1992. Dana 12. maja 1992. optuženi je izabran za predsjednika tročlanog Predsjedništva Srpske Republike BiH. Početkom juna 1992, Predsjedništvo je prošireno na pet članova i optuženi je ostao na dužnosti predsjednika tog Predsjedništva. Od 17. decembra 1992, bio je jedini predsjednik RS i vrhovni komandant oružanih snaga RS." (ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-T, Pretresno vijeće, Presuda, 24. mart 2016, par. 2) (unutarnje reference izostavljene). Prvostepenom presudom ICTY-ja oglašen krivim za zločin genocida (počinjen na području Srebrenice, no ne i za činjenje ovog zločina u drugim općinama Bosne i Hercegovine), zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona ili običaja ratovanja. Ove zločine R. Karadžić počinio je svojim učešćem i doprinosom u četiri udružena zločinačka poduhvata, odnosno jednom sveobuhvatnom udruženom zločinačkom poduhvatu koji je imao za cilj trajno uklanjanje Bošnjaka i Hrvata s područja u Bosni i Hercegovini na koja su Srbi tvrdili da polažu pravo (prema Optužnici: najkasnije od oktobra 1991. do 30. novembra 1995) i tri posebna: udruženom zločinačkom poduhvatu vezanom za Sarajevo (prema Optužnici: od aprila 1992. do novembra 1995), udruženom zločinačkom poduhvatu vezanom za Srebrenicu (prema Optužnici: od dana koji su neposredno prethodili 11. julu 1995. sve do 1. novembra 1995) i udruženom zločinačkom poduhvatu u pogledu uzimanja pripadnika UN-a kao talaca (prema Optužnici: tokom maja i juna 1995) kako bi se NATO prisilio da se uzdrži od zračnih napada na srpske vojne ciljeve. Dana 20. marta 2019. godine drugostepeno vijeće Međunarodnog rezidualnog mehanizma za međunarodne krivične tribunale, ogranka u Den Haagu (engl. *International Residual Mechanism for Criminal Tribunals*; *Mechanism for International Criminal Tribunals*, MICT), izreklo je R. Karadžiću pravosnažnu osudu, kada je Vijeće potvrdilo glavne zaključke prvostepene presude, pritom odredivši kaznu doživotnog zatvora (u odnosu na 40 godina kazne zatvora prema prvostepenoj sudskoj odluci). Usp. R. J. Donia (2016) *Radovan Karadžić: uzroci, postanak i uspon genocida u Bosni i Hercegovini*, prijevod: D. Valenta, Sarajevo: University Press – izdanja Magistrat.

[23] "Da bi zauzele kompletno područje općine Prijedor, srpske vojne i policijske snage napale su dijelove u kojima su Bošnjaci ili Hrvati bili većinsko stanovništvo. Tako je 24. maja 1992. napadnut Kozarac i njegova okolina, a ubrzo nakon tog područje Ljubije. Od 24. do 26. maja 1992. srpske su vlasti formirale logore Omarska, Keraterm, Trnopolje i nekoliko drugih mjesta zatočenja. Onamo su dovedeni i potom zatočeni Bošnjaci i Hrvati s područja grada i općine Prijedor. Zauzimanje općine završeno je u drugoj polovini jula 1992, kada su napadnuta bošnjačka i hrvatska sela na lijevoj obali Sane. Prema do sada prikupljenim podacima, na području općine Prijedor ubijeno je 3.173 Bošnjaka i Hrvata." (J. Medić (2019) Zločini nad djecom i maloljetnicima u Prijedoru od 1992. do 1994. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 51, br. 2, str. 445). "Od početka napada srpskih vojnih i policijskih snaga u maju 1992. do sredine 1994. na području općine Prijedor ubijeno je, prema dosadašnjim istraživanjima,

> i Zvornik, putem (a) ubijanja bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, uključujući vodeće pripadnike tih grupa [...]."[24]
>
> "Vijeće je donijelo zaključke da su srpske snage ubile veliki broj bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata na cijelom području općina iz tačke 1 Optužnice. Žrtve su ubijane za vrijeme i poslije preuzimanja vlasti u tim općinama. Žrtve su također ubijane dok su bile zatočene u zatočeničkim objektima; neke od njih su umrle od posljedica okrutnog i nečovječnog postupanja kojem su bile podvrgnute. Vijeće se, stoga [...] uvjerilo da su pripadnici skupinâ bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata ubijani."[25]

Zanimljivo je da je R. Karadžić 11. juna 2012. godine, po završetku dokaznog postupka Tužiteljstva, podnio zahtjev za izricanje oslobađajuće presude po svim tačkama Optužnice.[26] Na pretresu održanom iste godine, Pretresno vijeće zaključilo je da "nema dokaza, čak i kad se uzmu u najboljem svjetlu, koji mogu biti osnova za osuđujuću presudu za genocid počinjen u općinama za koji se optuženi tereti"[27]. Pretresno vijeće je, sljedstveno tome, izreklo oslobađajuću presudu po tački 1 Optužnice. Međutim, nakon što je Tužiteljstvo uložilo žalbu na predmetnu sudsku odluku, zahtijevajući od Žalbenog vijeća da ju poništi i ponovno uvede optužbe po tački 1 Optužnice, Žalbeno vijeće 11. jula 2013. godine donosi presudu kojom "poništava oslobađajuću presudu koju je Pretresno vijeće izreklo Radovanu Karadžiću za genocid u općinama po tački 1 Optužnice; i ponovno uvodi optužbe protiv Radovana Karadžića po tački 1 Optužnice".[28]

---

102 djece i maloljetnika bošnjačke i hrvatske nacionalnosti (94 bošnjačke i 8 hrvatske nacionalnosti). Ubijeni su isključivo zbog svoje nacionalne ili vjerske pripadnosti, a počinitelji su pripadnici srpskih vojnih i policijskih struktura." (*Ibid*., str. 461). Dan bijelih traka, koji se obilježava od 2012. godine, podsjeća na 31. maj 1992, kada su lokalne vlasti u Prijedoru predvođene Srpskom demokratskom strankom tada naredile svim građanima nesrpske nacionalnosti da na kuće okače bijele plahte, a oko ruke da nose bijele trake. (Al Jazeera, *Obilježen "Dan bijelih traka"*, 31. maj 2020, https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2020/5/30/obiljezen-dan-bijelih-traka (prist. 8. februar 2025)).

[24] ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-T, Pretresno vijeće, Presuda, 24. mart 2016, par. 537. Usp. B. Macić (2004) Genocidne radnje u ratu protiv Bosne i Hercegovine, *Ljudska prava*, god. 5, br. 1, str. 47-49.

[25] ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-T, Pretresno vijeće, Presuda, 24. mart 2016, par. 2578-2579 (unutarnja referenca izostavljena). Jednako tako: ICTY, *Mladić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 3446. Usp. MICT, *Prosecutor v. Radovan Karadžić*, MICT-13-55-A, Appeals Chamber, Judgement, 20. mart 2019.

[26] ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-AR98bis.1, Žalbeno vijeće, Sažetak Presude, 11. juli 2013.

[27] Prema: *Ibid*.

[28] ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-AR98bis.1, Žalbeno vijeće, Presuda, 11. juli 2013, par. 117.

U tački 2 se u to vrijeme optuženi Karadžić teretio za genocid "nad dijelom nacionalne, etničke i/ili vjerske grupe bosanskih Muslimana, kao takvih, u Srebrenici putem (a) ubijanja više od 7.000 srebreničkih [s područja dijela istočne Bosne] muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, putem pogubljenja".[29]

Žalbeno će vijeće Suda Bosne i Hercegovine u predmetu *Trbić* ustvrditi da je:

> "pobijana presuda, prije nego je izvukla konačan zaključak o krivnji optuženog Trbića, iznijela opća činjenična utvrđenja o samim kritičnim dešavanjima, nalazeći za nesumnjivo utvrđenim da su muškarci Bošnjaci iz enklave Srebrenica, nakon zarobljavanja, dana 13. jula 1995. zatvoreni u školi Grbavci, Orahovac, gdje su držani u nehumanim i nepodnošljivim uvjetima, i čuvani od strane pripadnika VRS-a[30], da bi njih dvadeset bilo pogubljeno paljbom ispred škole kako bi se ostali zatvorenici obuzdali i kontrolirali, a ostali zatvorenici njih približno 1.000 u toku 14. jula odvezeno do susjedne livade u Lažetama, te pogubljeno po prijekom postupku od strane pripadnika VRS-a, a zatim ukopani u neobilježene masovne grobnice u neposrednoj blizini mjesta pogubljenja"[31]. "U stvaranju kompletne slike dešavanja na lokalitetu škole Grbavci, Pretresno vijeće je određena učešća optuženog, a kako ih je on sam opisao, našlo utvrđenim, iako nisu postojali direktni dokazi, prvenstveno jer su takve radnje bile logičan slijed svega što je prethodilo i naknadno uslijedilo u nizu dešavanja, isključujući svaku drugu mogućnost u pogledu vida učešća optuženog."[32] "Ovakav pristup ni u kom slučaju ne znači da za izvedena utvrđenja ne postoje dokazi kako to odbrana pogrešno potencira, a da pri tome čini upravo ono čemu prigovara, iznosi paušalne tvrdnje bez ijednog dokaza."[33]

U predmetu *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Međunarodni

---

[29] ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-T, Pretresno vijeće, Presuda, 24. mart 2016, par. 538. Usp. MICT, *Prosecutor v. Radovan Karadžić*, MICT-13-55-A, Appeals Chamber, Judgement, 20. mart 2019.

[30] Vojska Republike Srpske osnovana je na sjednici Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini 12. maja 1992. godine. Za prvog komandanta Glavnog štaba Vojske Republike Srpske imenovan je Ratko Mladić. Naslijedila je Jugoslavensku narodnu armiju što u vojnom kadru, što u infrastrukturi i naoružanju. Finansirana je iz Beograda kako tokom međunarodnog oružanog sukoba u Republici Bosni i Hercegovini, tako i u razdoblju odmah nakon sukoba, da bi s vremenom finansijska pomoć, pod jakim pritiskom međunarodne zajednice, bila ukinuta. Reformom odbrane u Bosni i Hercegovini, od 1. januara 2006. godine Vojska Republike Srpske integrirana je u Oružane snage Bosne i Hercegovine.

[31] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Milorad Trbić*, X-KRŽ-07/386, Žalbeno vijeće, Presuda, 21. oktobar 2010, par. 177. Za šire v. Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Milorad Trbić*, X-KR-07/386, Prvostepeno vijeće, Presuda, 16. oktobar 2009.

[32] *Ibid*., par. 178.

[33] *Ibid*., par. 179.

sud u Den Haagu ispitivao je dokaze o ubistvima pripadnika zaštićene skupine u glavnim regijama Bosne i Hercegovine i u raznim zatočeničkim logorima.[34]

> "Približno od 1. aprila 1992. do 31. decembra 1992, Radoslav Brđanin i Momir Talić, djelujući individualno ili u suradnji međusobno i s drugim članovima rukovodstva bosanskih Srba, planirali su, podsticali, naređivali, počinili ili pomagali i podržavali, na drugi način, planiranje, pripremu ili izvršenje kampanje čiji je cilj bio da se bosanski Muslimani i bosanski Hrvati unište, u cijelosti ili djelimično, kao nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva u općinama [Banja Luka, Bihać-Ripač, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Bosanska Krupa, Bosanski Novi, Bosanski Petrovac, Čelinac, Donji Vakuf, Ključ, Kotor Varoš, Prijedor, Prnjavor, Sanski Most, Šipovo i Teslić] kao dio ARK [Autonomne regije Krajina], a koja je na najekstremniji način došla do izražaja u općinama Bosanski Novi, Ključ, Kotor Varoš, Prijedor i Sanski Most. Nakon preuzimanja političke vlasti u općinama [...], sprovođenje navedene kampanje uključivalo je: (1) ubijanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata koji su bili izvan borbenog ustroja od strane snaga bosanskih Srba (koje su uključivale jedinice 5. korpusa / 1. krajiškog korpusa) u selima i područjima naseljenim nesrpskim stanovništvom; u logorima i drugim zatočeničkim objektima; i tokom deportacije ili prisilnog premještanja bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata"[35]

"Sud primjećuje da je Podnositelj tužbe više puta ukazao na ubistva do kojih je došlo zbog granatiranja i snajperske vatre u Sarajevu."[36] "Podnositelj

---

[34] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 245.

[35] ICTY, *Tužitelj v. Radoslav Brđanin i Momir Talić*, IT-99-36/1, Korigirana verzija četvrte izmijenjene optužnice, 10. decembar 2001, par. 36-37. M. Talić je zajedno s R. Brđaninom optužen, između ostalog, za zločin genocida (i saučesništvo u genocidu) na području Bosanske krajine. M. Talić je "dana 26. jula 1991 [...] postavljen na dužnost (u činu pukovnika) u 5. korpus JNA u Banjoj Luci kao načelnik štaba / zamjenik komandanta korpusa. Na toj je dužnosti ostao do 19. marta 1992, a u toku perioda u kojem je obavljao dužnost načelnika štaba / zamjenika komandanta unaprijeđen je u čin general-majora. Dana 19. marta 1992, Momir Talić je postavljen na dužnost komandanta 5. korpusa JNA koji je, 19. maja 1992, preimenovan u 1. krajiški korpus VRS. Dana 5. maja 1992, Momir Talić je postao član Kriznog štaba ARK. Momir Talić je unaprijeđen u čin general-potpukovnika 31. decembra 1992, i ostao komandant 1. krajiškog korpusa tokom sukoba u Bosni i Hercegovini. Dana 27. juna 1997, Momir Talić je unaprijeđen u čin general-pukovnika, najviši čin u VRS, a 16. februara 1998. postavljen je na dužnost načelnika generalštaba, najvišu dužnost u VRS, na koju je stupio 6. marta 1998." (ICTY, *Tužitelj v. Radoslav Brđanin i Momir Talić*, IT-99-36/1, Korigirana verzija četvrte izmijenjene optužnice, 10. decembar 2001, par. 15). Preminuo 2003. prije donošenja prvostepene sudske odluke.

[36] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 246. Usp. sa okončanim predmetima pred ICTY: *Tužitelj v. Stanislav Galić* (IT-98-29). "Dana 7. septembra 1992. ministar odbrane Republike Srpske imenovao ga je za komandanta Sarajevsko-romanijskog korpusa, te je

tužbe iznio je niz navoda o ubistvima koja su se dogodila u Podrinju"[37], od kojih je područje Zvornika posebno istaknuto.[38] "Podnositelj tužbe nadalje iznosi tvrdnje o ubistvima počinjenim u zatočeničkim logorima u području Podrinja"[39], od kojih su istaknuti logori Sušica (Vlasenica)[40], Kaznenopopravni dom

10. septembra 1992. preuzeo tu dužnost od svog prethodnika, general-majora Tomislava Šipčića. U novembru 1992. unaprijeđen je u čin general-majora. Svo vojno osoblje u Sarajevu Galića je smatralo komandantom *de jure* Sarajevsko-romanijskog korpusa [...], a njegovi su pretpostavljeni bili načelnik štaba Vojske Republike Srpske [...], general Ratko Mladić, i vrhovni komandant VRS Radovan Karadžić." (ICTY, *Tužitelj v. Stanislav Galić*, IT-98-29-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 30. novembar 2006, par. 2) (unutarnja referiranja izostavljena); *Tužitelj v. Dragomir Milošević* (IT-98-29/1). "On je bio oficir Jugoslavenske narodne armije, a nakon proglašenja Republike bosanskih Srba (kasnije nazvane 'Republika Srpska') postao je oficir novoformirane Vojske Republike Srpske. Od 6. jula 1993. ili od približno tog datuma Milošević je bio načelnik štaba i zamjenik komandanta Sarajevsko-romanijskog korpusa VRS, čiji je komandant bio general Stanislav Galić. Dana 10. augusta 1994. ili približno tog datuma Milošević je postao komandant SRK i na tom položaju je ostao do 21. novembra 1995. ili približno tog datuma." (ICTY, *Tužitelj v. Dragomir Milošević*, IT-98-29/1-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 12. novembar 2009, par. 2).

[37] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 250. V. i pravosnažno osuđujuću presudu u predmetu: ICTY, *Tužitelj v. Milan Lukić i Sredoje Lukić*, IT-98-32/1-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 4. decembar 2012. Odnosi se, između ostalog, na ubijanja Bošnjaka na području Višegrada. Usp. ICTY, *Tužitelj v. Mitar Vasiljević*, IT-98-32-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 25. februar 2004. Radi se također o pravosnažno osuđujućoj sudskoj odluci u odnosu na zločine počinjene na području ovog istočnobosanskog grada.

[38] V. predmet *Branko Grujić i Branko Popović* pred Vijećem za ratne zločine Okružnog suda, Specijalnog odjela za ratne zločine u Beogradu. B. Grujić i B. Popović oglašeni su krivim za ratni zločin nad civilima 22. novembra 2010, osuđujuća presuda na Žalbenom sudu u Beogradu potvrđena 3. oktobra 2011. godine. Značajka je da ih je Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije 2005. godine optužilo da su, od početka maja do polovine jula 1992, za vrijeme oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini, na području općine Zvornik, kršili pravila međunarodnog prava, i to Ženevsku konvenciju o zaštiti građanskih osoba za vrijeme rata te *Drugi* Dopunski protokol uz Ženevske konvencije. Usp. s također okončanim predmetom pred Sudom Bosne i Hercegovine, *Lazarević Sreten et al* (X-KRŽ-06/243), u kojem je Vijeće Žalbenog odjeljenja Odjela I za ratne zločine Suda Bosne i Hercegovine 9. juna 2015. godine donijelo osuđujuću presudu za ratni zločin protiv civilnog stanovništva **(**iz čl. 142. st. 1. Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (KZ SFRJ) u vezi s čl. 22. istog zakona).

[39] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 252.

[40] Usp. s pravomoćno završenim predmetom pred ICTY-jom: *Tužitelj v. Dragan Nikolić* (IT-94-2). Komandant zatočeničkog logora Sušica u općini Vlasenica "najmanje od početka juna 1992. do približno 30. septembra 1992". (ICTY, *Tužitelj v. Dragan Nikolić*, IT-94-2-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 4. februar 2005, par. 2). Logor nedaleko od Vlasenice koji su osnovale srpske snage u junu 1992. godine služio je kao glavni zatočenički objekt na tom području (*Ibid*). Osuđen je za zločine protiv čovječnosti; H. Omerović (2016) *Žrtve genocida na području Vlasenice 1992-1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.

u Foči[41] te logor Batković. U pogledu Prijedora, "Podnositelj tužbe je poseban naglasak stavio na granatiranje i napade na Kozarac, 20 km istočno od Prijedora, i na Hambarine, maja 1992"[42].

> "U slučaju *Stakić*, Pretresno vijeće ICTY-ja utvrdilo je da je 'mnogo ljudi ubijeno tokom napada vojske bosanskih Srba na većinska muslimanska bosanska sela i gradove širom općine Prijedor i da je u više slučajeva izvršen masakr nad muslimanima', kao i da je 'izvan svake osnovane sumnje dokazano postojanje sveobuhvatnog obrasca zločina izvršenih nad muslimanima u općini Prijedor 1992'"[43]

---

[41] Usp. s predmetom ICTY *Tužitelj v. Milorad Krnojelac* (IT-97-25). Od aprila 1992. do augusta 1993. upravnik KP doma u Foči (ICTY, *Tužitelj v. Milorad Krnojelac*, IT-97-25-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 17. septembar 2003, par. 1). Pravosnažno osuđen za zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona ili običaja ratovanja.

[42] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 257.

[43] ICTY, *Tužitelj v. Milomir Stakić*, IT-97-24-T, Pretresno vijeće, Presuda, 31. juli 2003, par. 544 i 546; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 261. "Tokom burnih mjeseci koji su uslijedili žalitelj je postao vršilac dužnosti predsjednika Skupštine općine, da bi potom preuzeo funkciju predsjednika Kriznog štaba općine Prijedor (kasnije preimenovanog u 'Ratno predsjedništvo'), koji je osnovan u maju 1992. i koji je preuzeo sve dužnosti Skupštine općine s obrazloženjem da se regija nalazi u vanrednom stanju. Stakić je ostao na tim funkcijama do januara 1993, kada je razriješen dužnosti predsjednika Skupštine općine, nakon čega se vratio svojoj profesiji ljekara." (ICTY, *Tužitelj v. Milomir Stakić*, IT-97--24-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 22. mart 2006, par. 3) (unutarnja referiranja na prvostepenu presudu izostavljena). M. Stakić je Četvrtom (operativnom) izmijenjenom optužnicom od 10. aprila 2002. godine optužen za zločin genocida, zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona ili običaja ratovanja. Međutim, Pretresno vijeće ICTY-ja "ne može doći do zaključka o postojanju namjere da se Muslimani [Bošnjaci] unište kao skupina". (ICTY, *Tužitelj v. Milomir Stakić*, IT-97-24-T, Pretresno vijeće, Presuda, 31. juli 2003, par. 554). "Pretresno vijeće je razmotrilo pitanje da li je iko drugi na horizontalnoj razini u okviru struktura u općini Prijedor posjedovao *dolus specialis* za genocid ubijanjem pripadnika muslimanske zajednice, no Vijeće je zaključilo da za to ne postoje jaki dokazi." (*Ibid*., par. 555). "U vezi s 'nanošenjem teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima skupine', Pretresno vijeće, zbog razloga koji su navedeni u prethodnom paragrafu, ne može zaključiti da je dr. Stakić počinio djela kojima je Muslimanima nanesena teška tjelesna ili duševna povreda s namjerom da se Muslimani unište kao grupa." (*Ibid*., par. 556). "Iz istih razloga Pretresno vijeće konstatira da nije dokazan *dolus specialis* za 'smišljeno nametanje pripadnicima grupe životnih uvjeta sračunatih da dovedu do njezina potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja'. Pretresno vijeće u ovom kontekstu podsjeća da je deportiranje grupe ili dijela grupe nedovoljno ako nije popraćeno metodama čiji je cilj fizičko uništenje grupe." (*Ibid*., par. 557). "Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak da, kad god dr. Stakiću nije utvrđena krivnja prema članu 7(1) [individualna krivična odgovornost] u odnosu na neko krivično djelo, valja razmotriti odgovornost prema članu 7(3) [odgovornost nadređenog – komandna odgovornost]. Budući da Pretresno vijeće nije uvjereno van razumne sumnje da je iko, uključujući bilo kojega od podređenih dr. Stakića u općini Prijedor, posjedovao *dolus specialis*, nije moguće primijeniti član 7(3) na tačku 1

"Osim toga, u slučaju *Brđanin*, Pretresno vijeće uvjerilo se da je 'najmanje 80 civila bosanskih muslimana ubijeno kada je vojska i policija bosanskih Srba ušla u sela na području Kozarca'."[44] "Što se tiče zatočeničkih logora na području Prijedora[45], Podnositelj tužbe je istakao da je logor Omarska bio 'bez

[Optužnice]." (*Ibid*., par. 559). "Zbog gorenavedenih razloga, dr. Stakić se oslobađa krivnje za genocid po tački 1." (*Ibid*., par. 560). "Da bi se dr. Stakić proglasio odgovornim za saučesništvo u genocidu, mora se dokazati da je genocid stvarno i počinjen. Na osnovu dokaza izvedenih u ovom predmetu, Pretresno vijeće nije van razumne sumnje utvrdilo da je 1992. u Prijedoru počinjen genocid. Zbog toga se dr. Stakić oslobađa krivnje za saučesništvo u genocidu po tački 2 [Optužnice]." (*Ibid*., par. 561). U konačnici, Žalbeno vijeće ICTY-ja, kako je i prethodno navedeno, potvrdilo je prvostepenu presudu u dijelu tačaka 1. i 2. Optužnice, odnosno M. Stakića nije osudilo za zločin genocida na području Prijedora.

[44] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 261; ICTY, *Tužitelj v. Radoslav Brđanin*, IT-99-36-T, Pretresno vijeće, Presuda, 1. septembar 2004, par. 403. R. Brđanin, nakon osnivanja Autonomne Regije Krajina 16. septembra 1991, postaje njezin prvi potpredsjednik. U oktobru 1991. godine postao je član Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Dana 5. maja 1992. godine bio je imenovan za predsjednika novoosnovanog Kriznog štaba ARK-a, koji je 9. jula postao Ratno predsjedništvo ARK-a. Na čelu tog organa ostao je sve do raspuštanja ARK-a 15. septembra 1992. godine (ICTY, *Tužitelj v. Radoslav Brđanin*, IT-99-36-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 3. april 2007, par. 2). Sudilo mu se na temelju Šeste izmijenjene optužnice za zločine počinjene od 1. aprila do 31. decembra 1992. godine (*Ibid*., par. 3) (unutarnja referiranja izostavljena). U konačnici pravomoćno osuđen za zločine protiv čovječnosti, kršenja zakona ili običaja ratovanja i teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949.

[45] Haško je tužiteljstvo teretilo M. Kovačevića za genocid na ovom području. "Početkom proljeća 1992, Krizni štab općine Prijedor, uključujući Milana Kovačevića, planirao je, organizirao i proveo uspostavljanje niza zatočeničkih objekata ili logora, uključujući logore u Omarskoj, Keratermu i Tmopolju. U ovim logorima su radili i njima upravljali pripadnici vojske i policije i njihovi predstavnici pod kontrolom vojske bosanskih Srba i civilnih članova Kriznog štaba. Osim toga, ostali pripadnici policije bosanskih Srba, vojske i civila koji nisu bili direktno određeni za stražare u logorima, imali su neometan pristup svim zatočeničkim objektima i djelovali zajedno s osobljem koje je imalo kontrolu nad tim objektima." (ICTY, *Tužitelj v. Milan Kovačević*, IT-97-24-PT, Optužnica, 12. maj 1998, par. 10). "U razdoblju između 30. aprila 1992. i 31. decembra 1992, Milan Kovačević je u dogovoru s drugima planirao, podsticao i naredio osnivanje logora u Omarskoj, Keratermu i Tmopolju i zatvaranje bosanskih Muslimana i Hrvata s općine Prijedor u te logore u uvjetima kojima je cilj bio nanošenje fizičkih povreda zatvorenicima, uz namjeru da se uništi dio bosanskih Muslimana i Hrvata kao takvih. Dalje, između 30. aprila 1992. i 31. decembra 1992, Milan Kovačević je znao ili je imao razloga da zna da podređeni koji rade u zatočeničkim objektima ubijaju ili nanose teške fizičke ili psihičke povrede bosanskim Muslimanima i Hrvatima s namjerom da ih unište, djelimično, kao nacionalnu, etničku ili vjersku grupu, ili su to već učinili, a on nije poduzeo potrebne i razumne mjere da spriječi takva djela ili da kazni počinitelje." (ICTY, *Tužitelj v. Milan Kovačević*, IT-97-24-PT, Optužnica, 12. maj 1998, par. 16). Usp. s Izmijenjenom optužnicom protiv istog optuženika: "Između 29. aprila 1992. i 31. decembra 1992, Milan Kovačević je zajedno s ostalim članovima Kriznog štaba planirao, organizirao, naređivao i sprovodio kampanju s ciljem da se istjera bosansko-muslimansko i bosansko-hrvatsko stanovništvo iz prijedorske

sumnje najsuroviji logor u Bosni i Hercegovini'."[46] Ubijanja u ovom logoru u sjeverozapadnom dijelu Bosne i Hercegovine dokazana su i pred ICTY-jom, naročito u predmetima *Tadić*, *Stakić* i *Brđanin*.[47] "Drugi zatočenički logor u području Prijedora bio je logor Keraterm, gdje su, prema Podnositelju tužbe, također vršena ubistva pripadnika zaštićene skupine."[48] Tužiteljstvo Tribunala u predmetu *Tužitelj v. Duško Sikirica*[49] *et al* navodi:

općine i područja Bosne i Hercegovine koja je bosansko-srpsko rukovodstvo proglasilo srpskim teritorijem. Ključni aspekt te kampanje bio je da se pobije jedan dio bosansko-muslimanskog i bosanskohrvatskog stanovništva, kako bi se osiguralo da se preostali neće željeti vratiti. To se postiglo ubijanjem i egzekucijom pripadnika tih grupa, dok su ostali bili podvrgavani tjelesnom i duševnom zlostavljanju, te zatvaranjem bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata općine Prijedor u logore Omarska, Keraterm i Trnopolje, u uvjetima koji su bili sračunati da izazovu njihovo fizičko uništenje; sve to je rađeno s namjerom da se u Prijedoru uništi dio bosansko-muslimanskih i bosansko-hrvatskih zajednica kao takvih." (ICTY, *Tužitelj v. Milan Kovačević*, IT-97-24-I, Izmijenjena optužnica, 28. januar 1998, par. 31). Prema Haškom tužiteljstvu, od 29. aprila 1992. do 31. decembra 1992. bio je član prijedorskog Kriznog štaba, zatim Ratnog Predsjedništva, koje je naslijedilo Krizni štab, i Općinskog odbora za narodnu odbranu. Sve vrijeme tokom toga perioda bio je predsjednik Izvršnog odbora Skupštine Općine Prijedor. Preminuo 1998. Presuda u ovom predmetu nikada nije donesena zbog smrti optuženika. S. Drljača također je optužen za iste radnje genocida na istom području Bosne i Hercegovine. "U razdoblju između aprila 1992. i januara 1993, Simo Drljača i Milan Kovačević su, svojim djelima i propustima, na području Republike Bosne i Hercegovine počinili genocid." (ICTY, *Tužitelj v. Simo Drljača i Milan Kovačević*, IT-97-24, Optužnica, 13. mart 1997, par. 9). "Dana 30. aprila 1992. službeno je imenovan za načelnika Stanice javne bezbjednosti (SJB) u Prijedoru. Tokom 1992. bio je i član Kriznog štaba općine Prijedor. Imenovan je za zamjenika ministra unutrašnjih poslova u samozvanoj Republici Srpskoj 1993. Kasnije se vratio u Prijedor i postao načelnik novoosnovane regionalne policijske oblasti, Centra javne bezbjednosti Prijedor." S. Drljača je u razdoblju od 30. aprila 1992. do 31. decembra 1992. bio i član Kriznog štaba općine Prijedor i načelnik općinske Stanice javne bezbjednosti u Prijedoru. (ICTY, *Tužitelj v. Simo Drljača i Milan Kovačević*, IT-97-24, Optužnica, 13. mart 1997, par. 1, 3). Preminuo prije suđenja.

[46] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 262.

[47] Ž. Mejakić je sve do Konsolidirane optužnice 5. jula 2002. godine bio optužen, između ostalog, za zločin genocida, kada se izbacuje optužba za ovaj međunarodni zločin. U vezi s ovim zločinom, u Izmijenjenoj optužnici od 18. jula 2001. godine stoji: "Željko Meakić, s namjerom da uništi, u cijelosti ili djelimično, bosansko-muslimanski i bosansko-hrvatski narod kao nacionalnu, etničku ili vjersku grupu, učestvovao je zajedno s drugim osobama u ubijanju bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz općine Prijedor u logoru Omarska, čime je počinio genocid [...]." (ICTY, *Tužitelj v. Željko Mejakić et al*, IT-95-4-I, Izmijenjena optužnica, 18. juli 2001, par. 18.1) (unutarnja naglašavanja izostavljena). "Prije sukoba, bio je policajac i komandir policijske stanice u Omarskoj. [...] komandant logora Omarska." (ICTY, *Tužitelj v. Željko Mejakić et al*, IT-95-4-I, Konsolidirana optužnica (logori Omarska i Keraterm), 5. juli 2002, par. 1).

[48] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 265.

[49] Prema Optužnici, bio je komandant logora Keraterm i kao takav nadređen svima ostalim u logoru (ICTY, *Tužitelj v. Duško Sikirica et al*, IT-95-8-PT, Druga izmijenjena optužnica,

"Počev od proljeća 1992, srpske vlasti u Bosni naredile su i sprovele plan koji je imao za cilj protjerivanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz prijedorske općine i dijelova Bosne i Hercegovine koji su proglašeni srpskom teritorijom. Izvršenje tog plana [...] uključivalo je: (1) ubijanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata; (2) nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima; i (3) smišljeno nametanje bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima životnih uvjeta sračunatih da dovedu do fizičkog uništenja dijela muslimanskog i hrvatskog stanovništva u Bosni.[50]

U cilju sprovođenja ovog plana, prijedorski Krizni štab najprije je uveo ograničenja kretanja kojima je muslimansko i hrvatsko stanovništvo Bosne potisnuto u sela i mjesta u kojima su živjeli. Zatim je na te oblasti izvršen napad združenih snaga 343. brigade i drugih jedinica Jugoslovenske narodne armije (JNA) i Vojske Republike Srpske (VRS), jedinica Teritorijalne odbrane (TO) iz Prijedora, redovnih i rezervnih policijskih snaga iz Prijedora i paravojnih jedinica koje je organizirala i opremila Srpska demokratska stranka (SDS).[51]

Napadi na sela i mjesta bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata obično su počinjali jakom artiljerijskom paljbom po stambenim i poslovnim objektima u kojoj bi mnogi poginuli. Nakon te paljbe ulazile su bosanskosrpske i srpske snage radi sakupljanja preživjelih. Prolazeći kroz sela, ove snage su pobile mnoge bosanske Muslimane i bosanske Hrvate i opljačkale i razorile njihove domove. Nakon što su sakupljene velike grupe muslimanskih i hrvatskih civila i dok su sprovođene do sabirnih tačaka radi prebacivanja u logore, muškarci za koje se smatralo da su vojno sposobni ili su radili kao policajci, često su izdvajani iz grupa i ubijani. Napadi na sela i druge dijelove općine u kojima su na okupu bili bosanski Muslimani i bosanski Hrvati nastavili su se tokom čitavog juna i jula 1992.[52]

Oni bosanski Muslimani i bosanski Hrvati koje su uhvatile bosanskosrpske i srpske snage a koji nisu odmah ubijeni, odvođeni su u zatočeničke logore osnovane po nalogu Kriznog štaba, uključujući i logor Keraterm. Tokom čitava ljeta koordiniralo se i prebacivalo zatočenike iz logora u logor. Za vrijeme rada tih logora, uključujući i logor Keraterm, bosanski Srbi – vojnici i policajci – koji

3. januar 2001, par. 19). D. Sikirica "priznaje da je bio komandir obezbjeđenja u logoru Keraterm." (ICTY, *Tužitelj v. Duško Sikirica et al*, IT-95-8-S, Pretresno vijeće, Presuda, 13. novembar 2001, par. 19).

[50] ICTY, *Tužitelj v. Duško Sikirica et al*, IT-95-8-PT, Druga izmijenjena optužnica, 3. januar 2001, par. 26.

[51] *Ibid.,* par. 27.

[52] *Ibid*., par. 28.

su upravljali ovim logorima, njihovo osoblje i druge osobe koje su dolazile u logor, ubili su stotine zatočenika bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata.[53]

Bosanski Srbi – vojnici i policajci – koji su upravljali ovim logorima, njihovo osoblje i druge osobe koje su dolazile u logor također su nanosili teške tjelesne i duševne povrede zatočenim bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima izlažući ih seksualnom zlostavljanju, mučenju, batinanju i pljački, kao i drugim oblicima duševnog i fizičkog zlostavljanja. U Keratermu su surova batinanja, mučenje i ubijanje zatvorenika bili uobičajena pojava.[54]

Logorima Keraterm, Omarska i Trnopolje svjesno se upravljalo na način koji je imao za cilj da zatočenicima nametne takve uvjete koji će dovesti do njihova fizičkog uništenja u namjeri da se muslimanski i hrvatski narod u Bosni djelomično unište kao nacionalna, etnička ili vjerska grupa. Uvjeti su bili bijedni i surovi. [...] U svim logorima, uključujući i logor Keraterm, zatočenici su bili stalno izlagani nehumanim djelima ili primoravani da ih gledaju, uključujući ubistvo, silovanje i seksualno zlostavljanje, mučenje, batinanje i pljačku, kao i druge oblike duševnog i tjelesnog zlostavljanja.[55]

Od 29. aprila 1992. do 30. augusta 1992, srpske vlasti u Bosni planirale su, organizirale, naredile i sprovele kampanju protjerivanja bosansko-muslimanskog i bosansko-hrvatskog stanovništva iz općine Prijedor i onih dijelova Bosne i Hercegovine koje je vodstvo bosanskih Srba proglasilo za srpsku teritoriju. Okosnica te kampanje bila je da se dio muslimanskog i hrvatskog stanovništva u Bosni pobije, čime bi se obezbijedilo da ostali ne požele da se vrate. To je postignuto ubijanjem i pogubljivanjem pripadnika tih grupa, nanošenjem teške tjelesne i duševne povrede drugim pripadnicima tih grupa i zatvaranjem bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz općine Prijedor u logore Keraterm, Omarska i Trnopolje u uvjetima sračunatim da dovedu do fizičkog uništenja tih zatočenika; sva ta djela izvršena su s namjerom djelomičnog uništenja grupe bosanskih Muslimana i grupe bosanskih Hrvata u Prijedoru kao takvih."[56]

Pretresno vijeće ICTY-ja u ovom predmetu (*Tužitelj v. Duško Sikirica*[57] *et al*), poznatijega kao "Logor Keraterm"[58], ustvrđuje da su postojali dokazi da su

---

[53] ICTY, *Tužitelj v. Duško Sikirica et al*, IT-95-8-PT, Druga izmijenjena optužnica, 3. januar 2001, par. 29.

[54] *Ibid*., par. 30.

[55] *Ibid*., par. 31.

[56] *Ibid*., par. 32.

[57] D. Sikirica "priznaje da je bio komandir obezbjeđenja u logoru Keraterm". (ICTY, *Tužitelj v. Duško Sikirica et al*, IT-95-8-S, Pretresno vijeće, Presuda, 13. novembar 2001, par. 19). Prema Optužnici bio je komandant logora Keraterm i kao takav je bio nadređen svima ostalima u logoru (ICTY, *Tužitelj v. Duško Sikirica et al*, IT-95-8-PT, Druga izmijenjena optužnica, 3. januar 2001, par. 19).

[58] D. Sikirica optužen na osnovu Druge izmijenjene optužnice od 3. januara 2001. za zločin genocida, saučesništvo s ciljem počinjenja genocida, zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona

"drugi ubijani zbog svog statusa i položaja u društvu, te zbog svoje pripadnosti određenoj etničkoj skupini ili nacionalnosti"[59]. U slučaju *Stakić*, Pretresno vijeće nalazi da su "od 30. aprila 1992. do 30. septembra 1992. [...] u logorima Omarska, Keraterm i Trnopolje često vršena ubistva"[60]. "Podnositelj tužbe nadalje tvrdi da postoje uvjerljivi dokazi za ubistva u logoru Trnopolje, kao i pojedini svjedoci očevici koji potvrđuju međusobne iskaze."[61] Glede ovog logora ubistva Bošnjaka potvrđuju i presude u predmetima *Stakić* i *Brđanin*. Nadalje, "Podnositelj tužbe [...] tvrdi da su ubistva bila česta i u logoru Manjača u Banjoj Luci"[62], te da je vršeno ubijanje pripadnika zaštićene skupine i u logoru Luka i u Brčkom.[63] U predmetu *Tužitelj v. Goran Jelisić*[64], Tužiteljstvo ICTY ide s još jednom optužbom za genocid, ovog puta za prostor Posavine, odnosno za Brčko.

> "U maju 1992, Goran Jelisić, s namjerom da uništi veći ili značajan dio bosanskog muslimanskog naroda kao nacionalne, etničke ili vjerske skupine, sistematski je ubijao muslimanske zatočenike unutar autobuskog preduzeća 'Laser', stanice milicije Brčko i u logoru Luka. Predstavljao se kao 'srpski Adolf', govorio da je došao u Brčko da ubija Muslimane i često davao na znanje muslimanskim zatočenicima i ostalima koliko je Muslimana ubio. Osim što je ubio brojne zatočenike, čiji identitet nije poznat, Goran Jelisić je osobno ubio žrtve navedene u paragrafima 16-25, 30 i 33. Tim radnjama Goran Jelisić je počinio ili pomogao i na drugi način učestvovao"[65] u zločinu genocida.

---

ili običaja ratovanja. Međutim, kada su D. Sikirica, D. Došen i D. Kolundžija, kao optuženi, podnijeli prijedloge za donošenje oslobađajuće presude po završetku izvođenja dokaza optužbe, Pretresno vijeće će 27. juna 2001. donijeti usmenu odluku kojom je prihvatilo prijedlog podnesen u ime D. Sikirice u dijelu koji se odnosi na optužbe za genocid i saučesništvo s ciljem počinjenja genocida i tako odbacilo tačke 1. i 2. Optužnice (ICTY, *Tužitelj v. Duško Sikirica et al*, IT-95-8-S, Pretresno vijeće, Presuda, 13. novembar 2001, par. 10). Stoga je D. Sikirica osuđen za progone na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi, što predstavlja zločine protiv čovječnosti.

[59] ICTY, *Tužitelj v. Duško Sikirica et al*, IT-95-8-S, Pretresno vijeće, Presuda, 13. novembar 2001, par. 122. (Nav. prema: Sporazum o potvrdnom izjašnjavanju o krivnji Sikirice, str. 5 (Presuda, par. 18 *et seq*)).

[60] ICTY, *Tužitelj v. Milomir Stakić*, IT-97-24-T, Pretresno vijeće, Presuda, 31. juli 2003, par. 544.

[61] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 267.

[62] *Ibid*., par. 270.

[63] *Ibid*., par. 271.

[64] G. Jelisić je sebe nazivao "srpski Adolf" (ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić*, IT-95-10-T, Pretresno vijeće, Presuda, 14. decembar 1999, par. 102). Tokom maja i juna 1992. godine djelovao po ovlaštenju policije u Brčkom, koja je u to vrijeme bila pod kontrolom srpskih snaga (http://www.icty.org/x/cases/jelisic/cis/bcs/cis_jelisic_BCS.pdf (prist. 25. juli 2018)). "Tokom većega dijela mjeseca maja 1992. [...] bio na dužnosti u logoru Luka" (ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić*, IT-95-10-PT, Druga izmijenjena optužnica, 19. oktobar 1998, par. 7).

[65] ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić*, IT-95-10-T, Pretresno vijeće, Presuda, 14. decembar 1999, par. 3.

Pretresno vijeće smatralo je da "iako sudsko vijeće nije u poziciji da utvrdi tačan broj žrtava, koje se pripisuju Goranu Jelisiću za vremenski period iz Optužnice, ono konstatira da je, u ovom slučaju, materijalni element zločina genocida zadovoljen. Stoga, Pretresno vijeće mora procijeniti da li je namjera optuženog bila takva da se njegova djela moraju kvalificirati kao genocid"[66]. Sljedstveno tome, Pretresno vijeće zaključuje da djela G. Jelisića "nisu bila fizička manifestacija jasno iskazane volje da uništi, u cjelini ili djelimično, jednu skupinu kao takvu"[67].

> "Kada se sve uzme u obzir, Tužitelj nije dokazao van svake razumne sumnje da je u Brčkom u vrijeme koje pokriva Optužnica počinjen genocid. Nadalje, ponašanje Optuženog izgleda da ukazuje na to da je, iako je očigledno odabirao Muslimane, prije ubijao nasumice nego s jasnom namjerom da uništi jednu skupinu. Pretresno vijeće stoga zaključuje da nije van svake razumne sumnje dokazano da je kod Optuženog postojao *dolus specialis* zločina genocida. U slučaju sumnje uvijek treba presuditi u korist Optuženog."[68]

Na osnovu iznijetog, Pretresno vijeće oslobađa G. Jelisića odgovornosti za zločin genocida, ali ga osuđuje za zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona ili običaja ratovanja. Takvo pravno rasuđivanje potvrdit će i Žalbeno vijeće 5. jula 2001. godine. U Odluci po Prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude u predmetu *Tužitelj v. Slobodan Milošević*, sudsko vijeće ICTY-ja utvrdilo je "da su maja i juna 1992. mnogi muslimani bili zatočeni u logoru Luka i da su oni bili svjedoci mnogih ubistava"[69]. Međunarodni sud u Den Haagu konstatira da presuda sudskog vijeća u predmetu *Brđanin* od 1. septembra 2004. godine "sadrži opći zaključak o ubistvima civila u logorima i u općinama: Banjoj Luci, Prijedoru, Sanskom Mostu, Ključu, Kotor-Varoši, Bosanskom Novom"[70].

Glede rezolucija Ujedinjenih nacija, a koje su usvojene u kritičnom razdoblju, spomenut ćemo one "koje osuđuju ubijanje civila u vezi s etničkim čišćenjem

---

[66] ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić*, IT-95-10-T, Pretresno vijeće, Presuda, 14. decembar 1999, par. 65; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 272.

[67] *Ibid.*, par. 107.

[68] *Ibid.*, par. 108.

[69] ICTY, *Tužitelj v. Slobodan Milošević*, IT-02-54-T, Pretresno vijeće, Odluka o prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude, 16. juni 2004, par. 159 i 160-168; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 273.

[70] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 274.

ili se izražava alarmantnost zbog izvještaja o masovnim ubistvima"[71]: Rezolucija Vijeća sigurnosti UN 819 (1993), Rezolucija Generalne skupštine UN 48/153 (1993) te Rezoluciju istog organa 49/196 (1994). Međunarodni sud također zapaža da se u nekim rezolucijama Ujedinjenih nacija određeni događaji izravno osuđuju: "snage bosanskih Srba zbog njihove kontinuirane ofanzive na sigurnu zonu Goražde zbog čega je veliki broj civila izgubio život" (Rezolucija UNSC 913 (1994)); osuđuju etničko čišćenje koje je "izvršeno u Banjoj Luci, Bijeljini i u drugim oblastima Republike Bosne i Hercegovine koje se nalaze pod kontrolom snaga bosanskih Srba" (Rezolucija UNSC 941 (1994)); izražavaju zabrinutost zbog "teškog kršenja međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava u Srebrenici i njezinoj okolini, te u područjima Banje Luke i Sanskog Mosta, uključujući i informacije o izvršenim masakrima" (Rezolucija UNSC 1019 (1995)); i osuđuje "sveobuhvatno granatiranje civila u sigurnim zonama Sarajeva, Tuzle, Bihaća i Goražda, kao i to da su snage bosanskih i hrvatskih Srba koristile kasetne bombe na civilne ciljeve" (Rezolucija UNGA 50/193 (1995)).[72]

Na temelju svega prethodno iznijetog, Međunarodni sud nalazi da je utvrđeno

> "na osnovu nepobitnih dokaznih elemenata da su se, tokom sukoba, vršila masovna ubistva u određenim područjima i zatočeničkim logorima širom teritorije Bosne i Hercegovine. Osim toga, iznijeti dokazni elementi ukazuju da su žrtve bile u velikoj većini pripadnici zaštićene skupine, što sugerira da su one mogle biti sistematski birane kao cilj za uništavanje. [...] Sud [...] smatra da je utvrđeno [...] da su se događala masovna ubistva pripadnika zaštićene skupine i da su, prema tome, ispunjeni zahtjevi u pogledu materijalnog elementa [genocida]"[73]. "Sud, međutim, nije uvjeren [...] da je neosporno utvrđeno da su počinitelji vršili masovna ubistva pripadnika zaštićene skupine sa specifičnom namjerom (*dolus specialis*) radi potpunog ili djelimičnog uništavanja skupine kao takve. Sud je pažljivo ispitao krivične postupke koje vodi ICTY i presude njegovih vijeća, koje su gore citirane, i primjećuje da ni za jednog od osuđenih nije utvrđeno da je djelovao sa specifičnom namjerom (*dolus specialis*). Gorenavedena ubistva mogu predstavljati ratne zločine i zločine protiv čovječnosti, ali Sud nema nadležnost da to utvrđuje. U vršenju svoje nadležnosti prema Konvenciji o genocidu, Sud nalazi da Podnositelj tužbe nije utvrdio [dokazao] da ubistva predstavljaju djela genocida zabranjena Konvencijom."[74]

Iako je R. Brđanin bio optužen i za genocid i za saučesništvo u genocidu (tč. 1. i 2. Optužnice) na području Bosanske krajine za razdoblje približno od 1. aprila

---

[71] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 274.

[72] *Ibid*., par. 275.

[73] *Ibid*., par. 276.

[74] *Ibid*., par. 277.

1992. do 31. decembra 1992.[75] i to za prve tri radnje ovog zločina (ubijanje pripadnika skupine, uzrokovanje teških tjelesnih ili psihičkih povreda pripadnicima skupine, namjerno podvrgavanje grupe uvjetima života sračunatim da dovedu do njezinog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja) na osnovu individualne krivične odgovornosti (član 7(1) Statuta Tribunala) i krivične odgovornosti nadređenog (član 7(3) Statuta Tribunala), te kao član udruženog zločinačkog poduhvata, čija je svrha bila trajno prisilno odstranjivanje većine stanovnika bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata s teritorije planirane srpske države činjenjem krivičnih djela[76],

> "Pretresno vijeće ne može na legitiman način izvesti indirektan zaključak da su krivična djela u osnovi počinjena s posebnom namjerom koja treba da se dokaže za genocid. Na osnovu dokaza predočenih u ovom predmetu, Pretresno vijeće konstatira da nije potvrđeno van razumne sumnje da je u predmetnim općinama ARK u periodu od aprila do decembra 1992. počinjen genocid."[77]

Prema Obilježjima ili Elementima zločina stalnog Međunarodnog krivičnog suda (ICC), *ubijanje pripadnika skupine* kao prva radnja genocida, odnosno dokazivanje ove radnje izvršenja potonjega zločina bit će pred ovim Sudom zadovoljeno ako se ispune sljedeći uvjeti: da je ubijena ili je prouzročena smrt jednoj ili više osoba; da su takva osoba ili osobe pripadale određenoj nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj skupini; da je počinitelj namjeravao uništiti, u cijelosti ili djelimično, tu nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku skupinu, kao takvu; da je radnja izvršena u kontekstu očiglednog obrasca sličnog ponašanja koje je upereno protiv te skupine ili se radilo o radnji koja je sama po sebi mogla dovesti do takvog uništenja.[78] Odnosni uvjeti imaju biti kumulativno ispunjeni.

4.2. Uzrokovanje teških tjelesnih ili psihičkih povreda pripadnicima grupe

Konkretna genocidna djela ne moraju uvijek dovesti do trenutne smrti. Napominjemo da svih pet radnji genocida nisu pobliže određene niti definirane u čl. II UN Konvencije o genocidu, niti u statutima međunarodnih krivičnih tribunala i Međunarodnog krivičnog suda (ICC). Stoga je nužno da se u ovom

---

[75] ICTY, *Tužitelj v. Radoslav Brđanin*, IT-99-36-T, Šesta izmijenjena optužnica, 9. decembar 2003, par. 36-37. Usp. s optužbama za genocid i saučesništvo u genocidu iz Korigirane verzije četvrte izmijenjene optužnice protiv M. Talića (i R. Brđanina), par. 36-37 (nav. u knjizi).

[76] ICTY, *Tužitelj v. Radoslav Brđanin*, IT-99-36-T, Šesta izmijenjena optužnica, 9. decembar 2003, par. 27.1.

[77] ICTY, *Tužitelj v. Radoslav Brđanin*, IT-99-36-T, Pretresno vijeće, Presuda, 1. septembar 2004, par. 989. Nalazi prvostepenog vijeća s ovim u vezi potvrđeni su odlukom Žalbenog vijeća od 3. aprila 2007.

[78] Čl. 6 (a) (genocid ubijanjem) Elemenata zločina, ICC.

dijelu poslužimo sudskom praksom. Pod teške tjelesne ili duševne povrede ICTY podrazumijevao je podvrgavanje Bošnjaka tokom njihova zatočeništva u zatočeničkim objektima, "gdje su podvrgavani okrutnom ili nečovječnom postupanju, koje je uključivalo mučenje, fizičko i psihičko zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i premlaćivanja".[79] Riječ je o teškoj prirodi[80] ovih djela, koje bi valjalo razumjeti da dovode do djelimičnog ili potpunog uništenja jedne zaštićene skupine ljudi. Žalbeno se vijeće ICTR-a u istom predmetu (*Prosecutor v. Seromba*) prisjeća da navedena radnja genocida nije definirana u Statutu tog Tribunala i ustvrđuje da su ključni primjeri ozbiljnih tjelesnih ozljeda zapravo mučenje, silovanje i tzv. "nefatalno fizičko nasilje koje uzrokuje unakažanje ili ozbiljnu povredu vanjskih ili unutarnjih organa"[81] ili čula.[82] S ovim u vezi, ozbiljno psihičko oštećenje uključuje "više od slabog ili privremenog oštećenja mentalnih sposobnosti kao što je nametanje jakog straha ili terora, zaplašenosti ili prijetnje"[83]. Drugim riječima, "ozbiljnija mentalna oštećenja koja nisu privremenog karaktera"[84]. Međutim, u sudskoj praksi postoji i promišljanje da ozbiljna tjelesna ili mentalna oštećenja ne moraju biti povrede koje su trajne ili neizlječive da bi se nalazile u odnosnoj radnji genocida.[85] Zapravo, skoro sve osude za ovu radnju genocida uključuju silovanja ili ubijanja.[86]

---

[79] ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-T, Pretresno vijeće, Presuda, 24. mart 2016, par. 537. Pogledati i: ICTR, *Akayesu*, Pretresno vijeće, Presuda, par. 283; ICTY, *Krstić*, Pretresno vijeće, Presuda, par. 560.

[80] V. ICTR, *Prosecution v. Athanase Seromba*, ICTR-01-66-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 12. mart 2008, par. 46. Usp. s predmetom pred ICTY: *Tužitelj v. Momčilo Krajišnik*, IT-00-39-T, Pretresno vijeće, Presuda, 27. septembar 2006, par. 862.

[81] *Ibid*. V. također i druge predmete ICTR, prvenstveno predmet *Semanza* (Presuda Pretresnog vijeća), par. 320, predmet *Kayishema i Ruzindana* (Presuda Pretresnog vijeća), par. 109. te predmet *Ntagerura et al* (Presuda Pretresnog vijeća), par. 664; ICTY, *Prosecutor v. Ratko Mladić*, IT-09-92-T, Pretresno vijeće, Presuda, 22. novembar 2017, par. 3434; ICTY, *Tužitelj v. Vidoje Blagojević i Dragan Jokić*, IT-02-60-T, Pretresno vijeće, Presuda, 17. januar 2005, par. 645; Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Milorad Trbić*, X-KR-07/386, Prvostepeno vijeće, Presuda, 16. oktobar 2009, par. 183.

[82] ICTR, *Prosecution v. Karemera et al*, ICTR-98-44-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. februar 2012, par. 1609.

[83] ICTR, *Prosecution v. Athanase Seromba*, ICTR-01-66-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 12. mart 2008, par. 46; Jednako tako v. i: *Kajelijeli* (Presuda Pretresnog vijeća), par. 815, *Kayishema i Ruzindana* (Presuda Pretresnog vijeća), par. 110. te *Semanza* (Presuda Pretresnog vijeća), par. 321.

[84] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Milorad Trbić*, X-KR-07/386, Prvostepeno vijeće, Presuda, 16. oktobar 2009, par. 183.

[85] ICTR, *Prosecutor v. Ndindiliyimana, Bizimungu, Nzuwonemeye and Sagahutu*, ("*Military II* Trial Judgement"), ICTR-00-56-T, Pretresno vijeće, Presuda, 17. maj 2011, par. 2075; ICTR, *Prosecution v. Karemera et al*, ICTR-98-44-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. februar 2012, par. 1609.

[86] Usp. predmete ICTR: *Muhimana* (Presuda Pretresnog vijeća), par. 512, 513, 519; *Gacumbitsi* (Presuda Pretresnog vijeća), par. 292, 293; *Ntakirutimana* (Presuda Pretresnog vijeća), par. 788-790 te *Musema* (Presuda Pretresnog vijeća), par. 889, 890.

Pretresno vijeće ICTY-ja je u predmetu *Tolimir* zaključilo

> "da su snage bosanskih Srba nanijele teške tjelesne ili duševne povrede [...] trima skupinama bosanskih Muslimana:
> (i) muškarcima, bosanskim Muslimanima, iz Srebrenice koji su odvojeni od svojih porodica u Potočarima i onim muškarcima iz kolone koji su prije nego što su pogubljeni ili prije nego što je pokušano njihovo pogubljenje bili zatočeni u užasnim uvjetima i koji su, po mišljenju Pretresnog vijeća, sigurno prije ili kasnije shvatili da postoji realna mogućnost da će ih snage bosanskih Srba koje su ih držale u zatočeništvu ubiti i shodno tome trpjeli patnje uslijed tih užasnih suočavanja sa smrću;
> (ii) ženama, djeci i starcima odvojenim od muških članova svojih porodica u Potočarima i prisilno premještenim u dijelove BiH pod kontrolom A RBiH, koji su pretrpjeli snažnu psihičku traumu; i
> (iii) stanovništvu, bosanskim Muslimanima, prisilno premještenom iz Žepe u periodu od 25. do 27. jula 1995. u okolnostima koje su dovele do nanošenja teških duševnih povreda i koje su konkretno obuhvatale prethodne intenzivne napade VRS-a na okolna sela, bijeg stanovništva u planine, vršenje pritiska na 'očajno stanovništvo' da se vrati u enklavu, Tolimirovo prijeteće razmetanje oružjem dok je hodao kroz gomilu i Mladićeve[87] riječi upućene bosanskim Muslimanima koji su odlazili iz Žepe da im poklanja život."[88]

[87] R. Mladić imao je različite pozicije unutar Jugoslavenske narodne armije. Bio je komandant Glavnog štaba Vojske Republike Srpske "od njegova formiranja 12. maja 1992. do, najmanje, 8. novembra 1996. Tužitelj ga optužuje za genocid, zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona ili običaja ratovanja [...]. Svi su zločini navodno počinjeni između 12. maja 1992. i 30. novembra 1995. na teritoriju Bosne i Hercegovine. Područja pokrivena Optužnicom uključuju Sarajevo, Srebrenicu, Goražde, kao i sljedeće općine u Bosni i Hercegovini: Banju Luku, Bijeljinu, Foču, Ilidžu, Kalinovik, Ključ, Kotor Varoš, Novi Grad, Pale, Prijedor, Rogaticu, Sanski Most, Sokolac, Trnovo i Vlasenicu." (ICTY, *Prosecutor v. Ratko Mladić*, IT-09-92-T, Pretresno vijeće, Presuda, 22. novembar 2017, par. 2). R. Mladić prvostepenom presudom ICTY-ja oglašen je krivim za genocid (za područje Srebrenice, no ne i za druge općine u Bosni i Hercegovini), zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona ili običaja ratovanja. Ove zločine R. Mladić počinio je svojim učešćem i doprinosom u četiri udružena zločinačka poduhvata, odnosno jednom sveobuhvatnom udruženom zločinačkom poduhvatu i trima posebnima: udruženom zločinačkom poduhvatu vezanim za Sarajevo, udruženom zločinačkom poduhvatu vezanim za Srebrenicu i udruženom zločinačkom poduhvatu u pogledu uzimanja pripadnika UN-a kao talaca. Prvostepena presuda u cijelosti potvrđena presudom Žalbenog vijeća MICT-a 8. juna 2021. (Za više v. J. Rikhof, *Mladić's Conviction and Sentence Upheld on Appeal*, 16. juni 2021, https://globaljustice.queenslaw.ca/news/mladics-conviction-and-sentence-upheld-on-appeal) (prist. 11. april 2025).

[88] ICTY, *Tužitelj v. Zdravko Tolimir*, IT-05-88/2-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 8. april 2015, par. 192.

Žalbeno vijeće ICTY-ja u odnosnom predmetu nalazi, između ostalog, da je jasno da je povreda koju su pretrpjeli preživjeli bila

> "izravna posljedica namjernih djela koja su nad njima izvršena ne kao nad pojedincima, već kao nad Muslimanima iz istočne BiH. Žalbeno vijeće napominje da postoji praksa ICTY i drugih međunarodnih sudova koja ide u prilog postavci da ljudi koji su preživjeli operacije ubijanja mogu pretrpjeti tešku duševnu povredu koja predstavlja genocidno djelo.[89] Žalbeno vijeće ne nalazi nikakvu grešku u zaključku Pretresnog vijeća da duševna povreda koju su pretrpjeli ljudi koji su preživjeli ubijanje ispunjava uvjete za genocidno djelo [...]"[90].

Žalbeno vijeće također primjećuje da je Pretresno vijeće ispravno pronašlo da "duševna povreda koju su pretrpjeli ljudi koji su preživjeli nije potjecala samo od toga što su bili podvrgnuti samoj operaciji ubijanja, nego i od toga što su poslije toga, tokom svog bjekstva, prošli kroz užase"[91]. Međutim, nakon svih analiza, Žalbeno vijeće ipak zaključuje da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da zaključi da su bosanski Muslimani koji su prisilno premješteni iz Žepe pretrpjeli tešku duševnu povredu u smislu zločina genocida te stoga ono, uz suprotno mišljenje sudija Sekulea i Güneya, poništava zaključke Pretresnog vijeća u vezi s odnosnim pitanjem.[92]

> "Ova konstatacija, naravno, ne predstavlja zaključak da bosanski Muslimani iz Žepe nisu bili žrtve genocida[93] [...] Žalbeno vijeće podsjeća na svoj raniji zaključak da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je zauzelo stav da su bosanski Muslimani iz Žepe, zajedno sa Muslimanima iz Srebrenice i, generalno, iz istočne BiH, bili pripadnici zaštićene skupine. Time što su bili '[u] ciljano[m] di[jelu] zaštićene grupe', bosanski Muslimani iz Žepe su bili među krajnjim žrtvama genocidnog poduhvata protiv Muslimana iz istočne BiH."[94]

Jednako tako, ICTY je u predmetu *Popović et al*, "koji je obuhvatao skoro identične činjenice i optužbe kao i ovaj predmet"[95], potvrdio da je "zaključeno [...] da su Muslimani iz istočne Bosne, uključujući stanovnike Žepe, bili žrtve

---

[89] *Ibid*., par. 207; *Popović et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 845; *Blagojević i Jokić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 647; *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 514.

[90] ICTY, *Tužitelj v. Zdravko Tolimir*, IT-05-88/2-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 8. april 2015, par. 207.

[91] *Ibid*., ft. 595 (prema par. 755. Presude Pretresnog vijeća u istom predmetu).

[92] *Ibid*., par. 217.

[93] Usp. *Ibid*., par. 236.

[94] *Ibid*., par. 218.

[95] *Ibid*., ft. 629.

genocidnog poduhvata"[96], "uprkos tome što je Pretresno vijeće u predmetu *Popović et al* ograničilo svoju analizu genocidnih djela koja potpadaju pod član 4(2) (b) Statuta"[97] "na analizu teških tjelesnih i duševnih povreda koje su nanesene operacijom ubijanja" bosanskih Muslimana, muškaraca i dječaka iz Srebrenice.[98]

> "Vijeće je konstatiralo da je na cijelom području općina iz tačke 1 Optužnice veliki broj bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata bio podvrgnut okrutnom postupanju, uključujući mučenje, premlaćivanje, kao i fizičko i psihičko zlostavljanje. Vijeće je [...] prikazalo najdrastičnije primjere najgnusnijih djela za koja je utvrđeno da su počinjena protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u zatočeničkim objektima, kao i za vrijeme i poslije preuzimanja vlasti u općinama iz tačke 1 Optužnice. Vijeće je također konstatiralo da su istaknuti bosanski Muslimani i bosanski Hrvati, uključujući stručne kadrove i rukovodioce, bili meta takvog tretmana. Vijeće je konstatiralo da su, nakon tih djela, mnogi zatočenici imali teške povrede, imali vidljive rane, danima bili nesposobni da hodaju ili govore, te da su patili od dugoročnih teških fizičkih i psihičkih posljedica. Za ta djela je utvrđeno da nanose tešku duševnu ili tjelesnu patnju ili povredu. Vijeće je također konstatiralo da su u nekim općinama iz tačke 1 Optužnice, konkretno u Foči, Prijedoru, Vlasenici i Zvorniku, žene, muškarci, djevojčice i dječaci, bosanski Muslimani, bili žrtve silovanja i drugih djela seksualnog nasilja, uključujući teško zlostavljanje seksualne prirode. Za ta djela je utvrđeno da nanose tešku duševnu ili tjelesnu patnju ili povredu. Vijeće smatra da su ta djela bila toliko teške prirode da su doprinijela ili da su počinjena s ciljem da doprinesu uništenju bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u općinama iz tačke 1 Optužnice. Vijeće se, stoga [...] uvjerilo da su pripadnici skupinâ bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata bili podvrgnuti teškim tjelesnim ili duševnim povredama u općinama iz tačke 1 Optužnice."[99]

Oslanjajući se na sudsku praksu ICTY i ICTR, Sud Bosne i Hercegovine nalazi da nečovječno postupanje, mučenje, silovanje, seksualno zlostavljanje i deportacija spadaju u djela koja mogu uzrokovati ozbiljne tjelesne ili duševne povrede te da mora postojati namjera da se one nanesu.[100]

---

[96] ICTY, *Popović et al*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 458.

[97] ICTY, *Zdravko Tolimir*, Presuda Žalbenog vijeća, ft. 629.

[98] ICTY, *Popović et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 843, 844-847.

[99] ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 2580-2582 (unutarnje reference izostavljene). Jednako tako: ICTY, *Mladić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 3451. Usp. MICT, *Prosecutor v. Radovan Karadžić*, MICT-13-55-A, Appeals Chamber, Judgement, 20. mart 2019.

[100] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Milorad Trbić*, X-KR-07/386, Prvostepeno vijeće, Presuda, 16. oktobar 2009, par. 183; ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33, Pretresno vijeće, Presuda, 2. august 2001, par. 513; ICTY, *Tužitelj v. Vidoje Blagojević i Dragan Jokić*, IT-02-60-T, Pretresno vijeće, Presuda, 17. januar 2005, par. 645 i 646; M. N. Simović, V. M. Simović (2012) *op. cit*., str. 59.

"Pored toga, Pretresno vijeće u predmetu *Blagojević et al* konstatira da 'traume i ranjavanja koja su pretrpjeli oni pojedinci koji su uspjeli preživjeti masovna pogubljenja predstavljaju teške tjelesne i duševne povrede'. Nadalje, muškarci bošnjačke nacionalnosti koji su preživjeli 'pretrpjeli su duševne povrede zbog oduzimanja ličnih isprava, pošto su uvidjeli da neće biti razmijenjeni kako im je ranije saopćeno i shvatili kakva ih krajnja sudbina čeka'. Pretresno vijeće uvjereno je da je prisilno preseljenje žena, djece i starijih ljudi samo po sebi bilo traumatično iskustvo u datim okolnostima, kao što je i nasilno odvajanje od najmilijih, njegove posljedice, a posebno činjenica da još uvijek tragaju za tijelima svojih najmilijih."[101]

4.2.1. Silovanje (seksualno nasilje) kao radnja genocida

Seksualno nasilje i zlostavljanje u nemeđunarodnim i međunarodnim oružanim sukobima je i u XXI stoljeću[102] uveliko prisutno, rašireno i rasprostranjeno, i bez obzira na krivični odgovor, ponekada se čini da međunarodna zajednica ne radi ni dovoljno ni adekvatno na prevenciji i sprečavanju ratnog seksualnog nasilja, kako nad ženama, tako i nad muškarcima.[103] Prema recentnom Izvještaju

[101] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Milorad Trbić*, X-KR-07/386, Prvostepeno vijeće, Presuda, 16. oktobar 2009, par. 185 (unutarnje referiranje izostavljeno).

[102] Silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja koristili su se kao taktika rata (engl. *rape as a tactic of war*) u mnogim sukobima kroz historiju. Nacisti su silovali jevrejske žene u Kristalnoj noći (njem. *Kristallnacht*) u novembru 1938. godine na početku pogroma Jevreja. Vojnici Crvene armije silovali su hiljade njemačkih žena u posljednjim danima Drugog svjetskog rata kada su napredovali ka Berlinu u svojoj osveti za njemačke zločine počinjene na sovjetskoj teritoriji. Japanci su silovali kineske žene tokom masakra u Nanjingu i tokom japanske kolonijalne vladavine Korejom, kada su japanski vojnici izrabljivali između 100.000 i 200.000 korejskih žena, pretvarajući ih u seksualne robinje zvane "žene za utjehu" (engl. *comfort women*). Pakistanska vojska sudjelovala je u silovanju koje je činjeno tokom devetomjesečnog rata za neovisnost Bangladeša 1971. godine. Procijenjeno je da je tada silovano između 250.000 i 400.000 žena u Bangladešu, što je za posljedicu imalo oko 25.000 prisilnih trudnoća. Jednako tako, američke su snage u vijetnamskom ratu silovale vijetnamske žene. Prema: L. A. Horvitz, C. Catherwood (2011) *op. cit.*, str. 439. Za prostor bivše Jugoslavije v. S. Verrall, Slika seksualnog nasilja u sukobima na teritoriji bivše Jugoslavije kroz presude MKSJ, u: S. Brammertz, M. Jarvis (ur.) (2017) *Procesuiranje zločina seksualnog nasilja u nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ)*, Oxford: Oxford University Press, 2016, prev. B. Ristić, J. Mati, N. Hajdu, Sarajevo: CPU Printing company, str. 317-353. Za Bosnu i Hercegovinu v. S. Subašić Galijatović (2021) *Zločini seksualnog zlostavljanja u Bosni i Hercegovini 1992-1995 u svjetlu teorije i prakse međunarodnog prava*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu; V. Gurda, A. Lukavačkić (2023) Pojedina obilježja učinitelja i žrtava ratnih silovanja procesuiranih pred Sudom Bosne i Hercegovine, *Historijski pogledi*, 10, str. 397-422.

[103] O svim izazovima s ovim u vezi v. *Conflict-Related Sexual Violence MPTF*, konsolidirani godišnji Izvještaj od 31. maja 2022., u okviru djelovanja UN-a protiv seksualnog nasilja u sukobu (*Stop Rape Now*) i Tima stručnjaka UN-a (Vladavina prava/seksualno nasilje u sukobu)

generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, onom iz 2022. godine, elementi i dokazi seksualnog nasilja u uvjetima konflikta (oružanog sukoba), koji pripadaju skupini međunarodnih krivičnih djela ili su oblici međunarodnih zločina[104], mogu se pronaći u mnogim državama svijeta, poput Afganistana, Centralnoafričke Republike, Kolumbije, Demokratske Republike Kongo, Iraka, Libije, Malija, Mijanmara, Somalije, Južnog Sudana, Sudana, Sirijske Arapske Republike, Jemena.[105] U Aplikaciji *Gambija protiv Mijanmara* pred Međunarodnim sudom u Den Haagu tužilac navodi da su široko rasprostranjeno silovanje i seksualno nasilje ponovo bili obilježje mijanmarskih "operacija čišćenja".[106] Misija Ujedinjenih nacija za utvrđivanje činjenica zaključila je da su "silovanje i drugo seksualno i rodno zasnovano nasilje[107]", uključujući grupna silovanja, seksualno ponižavajuće radnje, seksualno ropstvo i seksualno sakaćenje, "izvršeni u masovnim razmjerima".[108] Ova je Misija "identificirala kao 'primjetan obrazac' počinjenje "masovnog grupnog silovanja, koje uključuje više počinitelja i više žrtava u istom incidentu"[109]. Ti su zločini "obično počinjeni na otvorenim javnim prostorima, pred porodicom i komšijama, u šumskim područjima u blizini sela; u velikim kućama unutar sela; i tokom pritvora u vojnim i policijskim objektima"[110].

Generalna skupština Ujedinjenih nacija je u Rezoluciji iz 2015, šest godina nakon što je Vijeće sigurnosti osnovalo Ured specijalnog predstavnika generalnog sekretara o seksualnom nasilju u sukobu,[111] "najoštrije osudila sve

za period od 1. januara do 31. decembra 2021. Usp. G. Harbour, Zabrinutost međunarodne zajednice zbog seksualnog nasilja u sukobu koja je prethodila osnivanju MKSJ, u: S. Brammertz, M. Jarvis (ur.) (2017) *op. cit*., str. 21-35.

[104] Usp. E. Omerović (2022) Međunarodno protupravno djelo i međunarodni zločin: normativno uređenje kao odgovor međunarodne zajednice kada države i međunarodne organizacije sustavno krše ljudska prava, *Godišnjak Pravnog fakulteta*, vol. 6, izd. 6, str. 140-165.

[105] Report of the United Nations Secretary-General, *Conflict-Related Sexual Violence*, S/2022/272, 29. mart 2022., par. 17-62.

[106] E. Omerović, S. Zatagić, A. Grande, L. Jurić-Vatrenjak (2023) Seksualno nasilje u oružanom sukobu: između međunarodne i bosanskohercegovačke teorije i prakse, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, vol. 16, br. 33, str. 14.

[107] O smještanju seksualnog nasilja u rodni okvir v. M. Jarvis, Osvrt – pitanje odgovornosti za zločine seksualnog nasilja u sukobu, u: S. Brammertz, M. Jarvis (ur.) (2017) *op. cit.*, str. 10 *et seq.*

[108] ICJ, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar)*, Application Instituting Proceedings and Request for Provisional Measures, filed in the Registry of the Court on 11 November 2019, par. 91.

[109] UN Fact-Finding Mission, *Report of the Detailed Findings*, 2018, par. 921.

[110] *Ibid*.

[111] Ured utemeljen Rezolucijom br. 1888 (2009). Njome se priznaje štetni utjecaj seksualnog nasilja u sukobu na zajednice i ističe da ovaj zločin podriva napore da se osiguraju mir i sigurnost i obnove društva kada se oružani sukob završi. Ova odluka izvršno-političkog organa

oblike seksualnog i drugog nasilja počinjenog nad civilima u oružanim sukobima i postkonfliktnim situacijama, između ostalog, silovanje, seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju ili bilo koji drugi oblik seksualnog nasilja slične težine"[112], priznala važnost adekvatnog sprečavanja ovih međunarodnih zločina, pozvala na kažnjavanje počinitelja koji čine neki od oblika seksualnog nasilja, odlučila ustanoviti 19. juni kao *Međunarodni dan borbe protiv seksualnog nasilja u sukobu*[113] te pozvala sve učesnike u međunarodnoj zajednici da rade na podizanju svijesti "o potrebi da se eliminira seksualno nasilje povezano sa sukobom, da se oda počast žrtvama i preživjelima seksualnog nasilja širom svijeta i da se oda počast svima koji su hrabro posvetili svoje živote i izgubili živote u zalaganju za iskorjenjivanje ovih zločina"[114].

Pojam "seksualno nasilje"[115] može se odnositi na mnoge različite zločine – među njima: silovanje, sakaćenje, seksualno poniženje, prisilna prostitucija i prisilna trudnoća.[116] ICTY je prvi instrument međunarodnog krivičnog prava koji izričito priznaje silovanje kao zločin protiv čovječnosti, dok je Međunarodni krivični sud prvi sud koji opširno navodi i druge oblike seksualnog nasilja, poput seksualnog ropstva, prisilne prostitucije, prisilne trudnoće, prisilne sterilizacije i drugih oblika seksualnog nasilja kao različite vrste ratnih zločina.[117] Seksualno nasilje pojam je čija je geneza usko povezana s oružanim sukobima: time je isto i metoda i instrument ratovanja i pojavljuje se kao neposredna manifestacija zloupotrebe moći, no i korištenja nasilja neograničenog pravnim,

---

UN-a čini se da signalizira promjenu u načinu na koji međunarodna zajednica gleda na seksualno nasilje vezano za oružane sukobe. Kako se navodi na zvaničnoj stranici Ureda, seksualno nasilje više se ne smatra "neizbježnim nusproizvodom rata", već zločinom koji je moguće spriječiti i koji je kažnjiv prema međunarodnom pravu ljudskih prava, međunarodnom humanitarnom pravu i međunarodnom krivičnom pravu. (https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/about-us/about-the-office/) (prist. 21. januar 2024).

[112] Rezolucija Generalne skupštine UN-a, A/RES/69/293, 13. juli 2015, Preambula.

[113] Tog je dana 2008. Vijeće sigurnosti UN-a usvojilo poznatu Rezoluciju br. 1820 o borbi protiv seksualnog nasilja u oružanim sukobima.

[114] Rezolucija Generalne skupštine UN-a, A/RES/69/293, 13. juli 2015, op. tač. 2.

[115] U predmetu *Tužitelj protiv Jean-Paul Akayesua*, ICTR-96-4-T, prvostepena presuda od 2. septembra 1998, 688, Pretresno vijeće dalo je sljedeću definiciju seksualnog nasilja: "Sud pod seksualnim nasiljem, što uključuje i silovanje, smatra svaku radnju seksualne prirode počinjenu nad osobom pod okolnostima prisile. Seksualno nasilje nije ograničeno na fizički nasrtaj na ljudsko tijelo i može uključivati radnje koje ne podrazumijevaju penetraciju, pa čak ni fizički kontakt."

[116] United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN Women) (1998) *Sexual Violence and Armed Conflict: United Nations Response*, str. 3.

[117] International Criminal Court (2014) *Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes*, str. 9; S. N. Sackellares (2005) From Bosnia to Sudan: Sexual Violence in Modern Armed Conflict, *Wisconsin Women's Law Journal*, vol. 20, br. 1, str. 148, 153.

društvenim i moralnim normama koje, s druge strane, vrijede tokom mirnodopskih razdoblja.[118] Međunarodni krivični sud smatra ovakve zločine među najozbiljnijim u dometu svoje jurisdikcije, zajedno sa zločinima na temelju spola.[119] Seksualno nasilje amplificira prijetnju destabilizacije međunarodnog mira i sigurnosti,[120] te se često izravno definira kao "seksualno nasilje povezano s oružanim sukobima".[121] Ovaj se koncept odnosi na:

> "silovanje, seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilni pobačaj, prisilnu sterilizaciju, prisilni brak i bilo koji drugi oblik seksualnog nasilja usporedive težine počinjen nad ženama, muškarcima, djevojčicama ili dječacima, a koji je direktno ili indirektno povezan s oružanim sukobom"[122].

U međunarodnopravnoj tradiciji silovanje je dugo, pa i stoljećima unazad, smatrano teškim kršenjem ratnog prava – tako je 1474. godine Peter von Hagenbach, izaslanik Karla Smjelog, posljednjeg burgundskog vojvode, osuđen, *inter alia*, po optužbama za silovanje, taktici koju je koristio kako bi pokorio austrijski grad Breisach.[123] Najraniji konkretni primjer razvijanja ratnih standarda iz nekadašnjeg tretiranja pobijeđenih civila kao ratnog plijena – o kojima se može, dakle, odlučiti po želji pobjednika – uz poštivanje određenih pravila, koja bi zabranila vojnicima da nanesu ozbiljne povrede zarobljenicima, jesu Uputstva za komandu armijâ Sjedinjenih Američkih Država u ratnim dejstvima iz 1863. godine izdate Općom naredbom br. 100[124]: čl. 44 istih uputstava otvoreno spominje silovanje u jednom dužem spisku zabranjenih radnji, koje kada bi ijedan pripadnik američke vojske počinio, čak i na štetu pobijeđenih, isti bi vojnik mogao biti osuđen i na smrtnu kaznu.[125] Navedena Uputstva u čl. 47.

---

[118] S. Fabijanić Gagro, R. Crgol (2021) Seksualno nasilje povezano s oružanim sukobima i primjena koncepta odgovornosti zaštite (RtoP), *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 42, br. 1, str. 136.

[119] ICC, *Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes*, str. 9.

[120] P. K. Atuhaire *et al*. (2018) The Elusive Peace: Ending Sexual Violence during and after Conflict, *United States Institute of Peace*, str. 3; K. Crawford (2015) Conflict and Extremist-Related Sexual Violence: An International Security Threat, *United States Institute of Peace*, br. 187, str. 1.

[121] S. Fabijanić Gagro, R. Crgol (2021) *op. cit*., str. 131.

[122] *Ibid.,* 133-134.

[123] L. A. Horvitz, C. Catherwood (2011) *op. cit*., str. 440.

[124] Poznata i kao Liberov kodeks, koji je načinio Francis Lieber po zahtjevu Abrahama Lincolna, koji se smatra prvim pokušajem kodifikacije zakona i običaja rata. Iako je primjenjiv samo na američke oružane snage, akt predstavlja kratak pregled zakona i običaja rata koji su postojali u to vrijeme i utjecao je na sve potonje kodifikacije. Za više u: ESLJP, Veliko vijeće, *Kononov protiv Latvije*, App. br. 36376/04, Presuda, 17. maj 2010., par. 63 *et seq*.

[125] *Uputstva za komandu armijâ Sjedinjenih Američkih Država u ratnim dejstvima*, Opća naredba br. 100, 1863, čl. 44.

ističu i seksualno nasilje – iako doslovno spominju samo pojam napada (engl. *assault*), isti pojam implicitno uključuje seksualne napade – u jednom dodatnom spisku radnji za koje, osim toga što se za počinitelje primjenjuju ista pravila kao da je zločin počinjen na lokalnom tlu Sjedinjenih Američkih Država protiv američkog građanina, kada se ne bi prema potrebama primijenila smrtna kazna, opet bi se primijenila sljedeća najozbiljnija kazna.[126] Slijedi IV Haška konvencija o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. godine, odnosno Pravilnik iz 1907.[127] Londonski sporazum od 8. augusta 1945, odnosno Povelja Međunarodnog vojnog tribunala u Nürnbergu u čl. 6., kao ni Povelja Međunarodnog vojnog tribunala za Daleki Istok iz 1946. u čl. 5. uopće ne predviđaju silovanja i druga seksualna nasilja[128], kao što to čini čl. II (1) (c) (silovanje kao oblik zločina protiv čovječnosti) Zakona br. 10 Kontrolnog vijeća za Njemačku. Ženevske konvencije o zaštiti žrtava rata iz 1949. godine (ponajprije IV Ženevska o zaštiti civilnog stanovništva) te dva Dodatna protokola Ženevskim konvencijama iz 1977, Prvi za zaštitu osoba u međunarodnim oružanim sukobima i Drugi za zaštitu osoba u nemeđunarodnim oružanim sukobima, stipuliraju određenu zaštitu s ovim u vezi. U konačnici, statuti ICTY-ja i ICTR-ja propisuju zabranu silovanja unutar zločina protiv čovječnosti[129], dok ICC unutar istog međunarodnog zločina posebno zabranjuje silovanje, seksualno ropstvo, prisilnu prostituciju, prisilnu trudnoću, prisilnu sterilizaciju ili bilo koji drugi oblik seksualnog nasilja poredbene težine.[130] ICC također zabranjuje ista djela izvršena kao ratni zločini u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima[131]. Dakle, Zakon br. 10 Kontrolnog vijeća za Njemačku, statuti dva *ad hoc* međunarodna krivična tribunala te Rimski statut (ICC) predviđaju da silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja pripadaju ili su dijelom zločina protiv čovječnosti, odnosno ratnih zločina (ICC), ali ne i, formalnopravno, zločina genocida.[132]

Mnogi pravni pisci tvrde da se silovanje može promatrati unutar zločina genocida ukoliko se vrši sistematično protiv žrtava koje pripadaju određenoj etničkoj, nacionalnoj, rasnoj ili vjerskoj skupini kao takvoj[133] – što znači da se

---

[126] *Uputstva za komandu armijâ Sjedinjenih Američkih Država u ratnim dejstvima*, Opća naredba br. 100, 1863, čl. 47.

[127] V. čl. 46. Konvencije: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp#art46 (prist. 25. juli 2018).

[128] No, i povrh ovoga, vrijedi načiniti dublju znanstvenu analizu i temeljito istražiti sudsku praksu tog vremena. Za više u: A-M de Brouwer (2005) *Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence: The ICC and the Practice of the ICTY and the ICTR*, Antwerpen-Oxford: Intersentia, str. 5-9.

[129] Čl. 5 (1) (g) Statuta ICTY-ja i čl. 3 (1) (g) Statuta ICTR-a.

[130] Čl. 7 (1) (g) Rimskog statuta iz 1998.

[131] Čl. 8. (ratni zločini) Rimskog statuta.

[132] Za šire u: E. Omerović, S. Zatagić, A. Grande, L. Jurić-Vatrenjak (2023) *op. cit*., str. 19-20.

[133] L. A. Horvitz, C. Catherwood (2011) *op. cit*., str. 440.

silovanje vrši nad ženama i muškarcima zbog njihove pripadnosti skupini kada postoji jasna genocidna namjera da se ona u potpunosti ili djelimično biološki uništi. L. Sharlach tako tvrdi da je Konvencija o genocidu trebala uključiti odredbu da je masovno silovanje također zločin genocida.[134] Drugi, pak, pisci uče da je genocidno silovanje već uključeno u definiciju genocida iz čl. II. Konvencije.[135] S. Fisher je na stanovištu da prisilna impregnacija, a ne silovanje *per se*, konstituira radnju genocida – ona tvrdi da je ponavljano silovanje kao takvo i dalje "samo" silovanje, dok je silovanje s namjerom impregnacije nešto više.[136] S. Meger je istražila razvoj koncepta "seksualno nasilje kao sredstvo genocida" (engl. *sexual violence as a tool of genocide*) i kako je u svijetu došlo do povećanja interesiranja za rodno zasnovano nasilje u uvjetima oružanog sukoba.[137] M. Nowak uočava da "silovanje nije agresivno izražavanje seksualnosti, već seksualno izražavanje agresije i najstrašniji oblik agresije koji se zove genocid"[138]. Ako seksualno nasilje i silovanje predstavljaju dio sistematskog, sveobuhvatnog napada na civilno stanovništvo, tada, nema sumnje, odnosna nedozvoljena djela eminiraju kao zločini protiv čovječnosti.[139] No, ako je seksualno nasilje i silovanje izvršeno da bi se u potpunosti ili djelimično uništila jedna zaštićena skupina, onda bi se ovi zločini trebali tretirati kao genocid.[140] Međunarodni sud u Den Haagu zapazio je da nema razilaženja među stranama u sporu, tj. između Bosne i Hercegovine i Republike Srbije, "u ocjeni da bi silovanje i seksualno nasilje moglo predstavljati djelo genocida, ukoliko bi

[134] L. Sharlach (2000) Rape as Genocide: Bangladesh, the Former Yugoslavia, and Rwanda, *New Political Science*, 1 (22), str. 89–102.

[135] S. C. Miller (2009) Atrocity, Harm, and Resistance: A Situated Understanding of Genocidal Rape, u: A. Veltman, K. Norlock (eds.), *Evil, Political Violence, and Forgiveness: Essays in Honor of Claudia Card*, Lexington, str. 53–76. Jednako tako: S. Totten, P. R. Bartrop (2008) *Dictionary of Genocide*, tom 1 i 2, Greenwood.

[136] Prema: C. Bisaz (2012) *The Concept of Group Rights in International Law: Groups as Contested Right-Holders, Subjects and Legal Persons*, Martinus Nijhoff Publishers.

[137] S. Meger (2016) *Rape Loot Pillage: The Political Economy of Sexual Violence in Armed Conflict*, Oxford: Oxford University Press, str. 115–137 (Sexual Violence as an Element of Genocide).

[138] M. Nowak (2000) Women as Victims of Ethnic Cleansing in Bosnia and Herzegovina, u: M. Tokača (ed.) *The Sin of Silence – Risk of Speech*, Commission for Gathering Facts on War Crimes in Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, str. 409.

[139] V. više: Fond za humanitarno pravo (1997) *Pod lupom: Međunarodni tribunal za suđenje licima odgovornim za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991/Dokumenta*, Beograd, str. 171; Tako: čl. 7 (1) (g) Rimskog statuta (K. Hulme (2010) *Core Documents on International Law*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, str. 304); Predmet ICTY, *Tužitelj v. Dragoljub Kunarac et al (Foča)*, predstavlja prvi slučaj u kojem je izrečena osuđujuća presuda za optužbe koje su se uglavnom fokusirale na seksualne zločine, odnosno na silovanje kao zločin protiv čovječnosti (ICTY, *Tužitelj v. Dragoljub Kunarac et al (Foča),* IT-96-23-T i IT-96-23/1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 22. februar 2001).

[140] Fond za humanitarno pravo (1997) *op. cit*., str. 171.

ih pratila specifična namjera da se uništi zaštićena skupina"[141]. Čini se da se u ovom drugom slučaju može govoriti o silovanju s izraženom genocidnom namjerom[142] – tzv. *genocidal rape*. Može li se u ovom kontekstu upotrijebiti i izraz *femicid*[143]? Blizak ovom je i koncept *gendercide*[144].

"Važan aspekt odluke u predmetu *Akayesu*[145] jeste priznanje da seksualno nasilje i silovanje mogu biti genocid u određenim okolnostima."[146] Silovanje i seksualno nasilje "konstituira genocid na isti način kao bilo koje drugo djelo sve dok su počinjeni s posebnom namjerom da se u potpunosti ili djelimično uništi određena skupina, ciljana kao takva"[147]. Seksualno nasilje i silovanje, stoga, predstavljaju genocid dokle god su izvršeni s namjerom potpunog ili djelimičnog uništenja jedne zaštićene grupe. Tako Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija u Rezoluciji 1820 (2008) predviđa da "silovanje i drugi oblici seksualnog nasilja mogu konstituirati ratni zločin, zločin protiv čovječnosti ili predstavljati radnju genocida"[148]. Malo starija Rezolucija iste univerzalne međunarodne organizacije, ali ona Generalne skupštine, iz 1997. godine, polazi od toga da je ovaj organ "uvjeren da gnusna praksa silovanja, u ispunjavanju politike etničkog čišćenja, predstavlja namjerno oružje rata, pozivajući se na Rezoluciju 47/121 od 18. decembra 1992[149], u kojoj se drži, *inter alia*, da je odvratna politika etničkog čišćenja bila oblik genocida"[150].

ICTR je bio nevjerovatno progresivan u svom doprinosu razvoju međunarodnog krivičnog prava glede silovanja i seksualnog nasilja u oružanom sukobu.[151]

---

[141] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 300.

[142] O seksualnom nasilju kao činu genocida v. u: A-M de Brouwer (2005) *op. cit*., str. 41-84.

[143] A. Smailkadić (2006) *He Hit You Only Once?*, Sarajevo: Centre for Interdisciplinary Postgraduate Studies, str. 99-109 (poglavlje: *Genocide Convention Revisited – Femicide?*).

[144] Usp. A. Jones (ed.)(2004) *Gendercide and Genocide*, Nashville: Vanderbilt University Press.

[145] Za šire o seksualnom nasilju za vrijeme činjenja zločina genocida u Ruandi v. A-M de Brouwer (2005) *op. cit*., str. 11-14.

[146] G. Verdirame (2000) *op. cit.*, str. 595.

[147] ICTR, *Tužitelj v. Jean Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. septembar 1998, par. 731.

[148] Tačka 4. operativnog dijela. Rezolucija se odnosi na zaštitu žena od seksualnog nasilja tokom i nakon razdoblja oružanog sukoba. Usp. A. Ruby Reid-Cunningham (2008) Rape as a Weapon of Genocide, *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, vol. 3, izd. 3, str. 280 i 281.

[149] UNGA Rezolucija 47/121 od 18. decembra 1992.

[150] Preambula UNGA Rezolucije 51/115 od 7. marta 1997. Jednako tako v. i Izvještaj generalnog sekretara Ujedinjenih nacija od 25. oktobra 1996, podnesen shodno Rezoluciji UNGA 50/192.

[151] C. McCausland (2017) From Tolerance to Tactic: Understanding Rape in Armed Conflict as Genocide, *Michigan State International Law Review*, vol. 25.1, str. 170. Za detaljnije: S. Rogers (2016) Sexual Violence or Rape as a Constituent Act of Genocide: Lessons From the Ad Hoc Tribunals and a Prescription for the International Criminal Court, 48 *George Washington International Law Review*, 265.

Sudsko vijeće u predmetu *Akayesu* ustvrdilo je da je seksualno nasilje "bilo integralni dio procesa uništenja, posebno ciljajući Tutsi žene i posebno doprinoseći njihovom uništenju i uništenju Tutsi skupine kao cjeline"[152]. "Silovanje i seksualno nasilje zasigurno predstavljaju nametanje ozbiljnih tjelesnih i psihičkih povreda žrtvama i stoga su, prema Vijeću, jedno od najgorih načina povrjeđivanja žrtve, budući da *on*[153] ili ona prolaze i kroz tjelesnu i kroz psihičku patnju."[154] U predmetu *Karemera et al*, Pretresno vijeće ICTR-a nalazi da silovanje i seksualno nasilje uzrokuje ozbiljnu tjelesnu i psihičku povredu, ne samo Tutsi ženama koje su silovane već i njihovim porodicama i zajednicama.[155] Vijeće također "zaključuje da su ove žene silovane i seksualno povrijeđene kako bi se povećala njihova patnja prije no što su ubijene od strane njihovih napadača s namjerom da se u potpunosti ili djelimično uništi grupa Tutsija"[156]. Prema tome,

> "Vijeće nalazi da se na temelju prezentiranih dokaza može ustvrditi da su akti ozbiljnih tjelesnih i mentalnih povreda, uključujući silovanje i druge oblike seksualnog nasilja, često bili praćeni ponižavajućim izjavama, što jasno ukazuje da je kod svakog posebnog akta postojala namjera uništenja Tutsi skupine kao cjeline"[157].

ICTR je u predmetu *Pauline Nyiramasuhuko* – presudama Pretresnog vijeća iz 2011. i Žalbenog vijeća iz 2015. godine – prvi put osudio ženu za genocid, pri čemu je čin silovanja podveden pod oblike zločina protiv čovječnosti.[158] Radilo se o prvom suđenju osobi ženskog spola za zločin genocida pred ICTR-om.

---

[152] ICTR, *Tužitelj v. Jean Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. septembar 1998, par. 731.

[153] Sudsko vijeće ICTR-a prepoznaje da se silovanje i seksualno nasilje jednako može činiti i prema muškarcima. Kurziv autora.

[154] ICTR, *Tužitelj v. Jean Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. septembar 1998, par. 731.

[155] ICTR, *Prosecution v. Karemera et al*, ICTR-98-44-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. februar 2012, par. 1667.

[156] *Ibid*., par. 1668.

[157] ICTR, *Tužitelj v. Alfred Musema,* ICTR-96-13-A, Pretresno vijeće, Presuda, 27. januar 2000, par. 933.

[158] ICTR, *Tužitelj protiv Pauline Nyiramasuhuko, Arsène Shalom Ntahobali, Sylvain Nsabimana, Alphonse Nteziryayo, Joseph Kanyabashi i Élie Ndayambaje*, ICTR-98-42-T, presuda Pretresnog vijeća od 24. juna 2011; *Tužilac protiv Pauline Nyiramasuhuko, Arsène Shalom Ntahobali, Sylvain Nsabimana, Alphonse Nteziryayo, Joseph Kanyabashi i Élie Ndayambaje*, ICTR-98-42-A, presuda Žalbenog vijeća od 14. decembra 2015. godine. O doprinosu ICTY-ja i ICTR-a u cilju identificiranja i razvoja koherentne definicije silovanja kao međunarodnog zločina v. N. Hayes (2010) Creating a Definition of Rape in International Law: The Contribution

Dodatni aspekt za prepoznavanje radnje genocida, koji autorica M. Jarvis naglašava, jeste da se ni zločini protiv čovječnosti ni radnje genocida ne uvjetuju masovnošću zločina i da zločin seksualnog nasilja može biti procesuiran kao zločin protiv čovječnosti ili genocid bez obzira na broj žrtava.[159] Takav je pristup s vremenom zaživio kod ICTY-ja, pa se na seksualno nasilje sve manje gledalo kroz prizmu broja žrtava, dajući prioritet karakteristikama samog zločina.[160]

> "Rekonceptualizacija seksualnog nasilja kao djela u osnovi genocida vjerovatno je bila najveća prekretnica u smislu preciznijeg objašnjenja nasilnosti i ozbiljnosti prirode tog zločina. [...] U početku je procesuiranje seksualnog nasilja kao zločina genocida nailazilo na izuzetno snažan otpor. Dio [Tužiteljstva ICTY-ja] izražavalo je bojazan da seksualno nasilje ne predstavlja dovoljno teško djelo da bi bilo proglašeno genocidom. No, s vremenom se sve više prihvaćalo, a to potvrđuje i sudska praksa ICTY[161],

of the International Criminal Tribunals, u: S. Darcy, J. Powderly (eds.), *Judicial Creativity at the International Criminal Tribunals*, Oxford: Oxford University Press, str. 129–156.

[159] M. Jarvis (2017) Osvrt – Pitanje odgovornosti za zločine seksualnog nasilja u sukobu, u: M. Jarvis, S. Brammertz (ur.), *op. cit*., str. 6.

[160] *Ibid*. No, ipak, čini se da kod zločina genocida valja dokazati i njegov treći konstitutivni element. Tako: E. Omerović (2020) Zahtjev za znatno uništenje značajnog dijela skupine: Relevantnost kvantitativno-kvalitativnog kriterija, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, vol. 13, br. 26. Da li je međunarodno sudstvo adekvatno procesuiralo zločine seksualnog zlostavljanja v. šire u: S. Subašić Galijatović (2021) *op. cit*., str. 275. *et seq*.

[161] Tako: *Tužilac protiv Karadića*, ICTY-95-5/18/AR98bis.1, Drugostepena presuda prema Pravilu 98bis (11. juli 2013) (Pravilo 98bis, Drugostepena presuda u predmetu *Karadžić*), par. 36-37; Prvostepena presuda u predmetu *Krajišnik* (ft. 141), par. 800, 803, 867; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin* (ft. 62), par. 690, 744, 835 (seksualno nasilje u pilani u Kotor-Varoši), 847 (Omarska), 852 (Keraterm), 856 (Trnopolje); Prvostepena presuda u predmetu *Stakić* (ft. 138), par. 234-244, 516, 544, 546; *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, ICTY-02-54-T, Odluka na osnovu Pravila 98bis (16. juni 2004) (Odluka na osnovu Pravila 98bis u predmetu *Slobodan Milošević*), par. 159, 162, 189, 193, 200, 225(3)(d), 246; *Tužilac protiv Mladića*, ICTY-09-92-T, Pravilo 98bis Odluka (15. april 2014) (Odluka na osnovu Pravila 98bis u predmetu *Mladić*), transkript str. 20939; *Tužilac protiv Karadžića i Mladića*, ICTY-95-18-R61, Pregled Optužnice u skladu s Pravilom 61 (11. juli 1996) (Odluka na osnovu Pravila 98bis u predmetu *Karadžić i Mladić*), par. 93 (konstatira se da okrutno postupanje, mučenje, silovanje i deportacija predstavljaju tešku tjelesnu ili duševnu povredu nanesenu pripadnicima neke skupine). Odluka je citirana s odobravanjem u Prvostepenoj presudi u predmetu *Krstić* (ft. 200), par. 509; v. također par. 513. Značajno je da je Žalbeno vijeće MKTR-a definiralo silovanje kao jedan od najtipičnijih primjera teške tjelesne povrede. *Tužilac protiv Serombe*, MKTR-2001-66-A, Drugostepena presuda (12. mart 2008) (Drugostepena presuda u predmetu *Seromba*), par. 46. Prema: L. Baig, M. Jarvis, E. M. Salgado, G. Pinzauti, Kontekstualizacija seksualnog nasilja. Odabir krivičnih djela, u: S. Brammertz, M. Jarvis (ur.) (2017) *op. cit.*, str. 213-214.

da se seksualno nasilje može kvalificirati kao teška fizička i psihička povreda u značenju čl. 4(2)(b) Statuta ICTY."[162]

Glede Bosne i Hercegovine, pojedini zastupaju tezu da je *organizirano i sistematsko silovanje*[163] Bošnjakinja u okupiranim dijelovima Republike Bosne i Hercegovine[164] bilo tzv. *gynocidal* u svojoj naravi, što predstavlja namjeran napad na žene kao osobe koje rađaju djecu.[165] Genocid u Bosni i Hercegovini počinjen je u toku oružanog sukoba koji je "okarakteriziran masovnim seksualnim nasiljem"[166]. Slijedom potonjega naučavanja drži se da su silovanja bila u formi razvrgavanja svetosti, što, analognom metodom, usko može korelirati s razvrgavanjem svetosti, koja je predstavljena u obliku islamskih vjerskih objekata.[167] Iako je u teoriji ICTY, koji je, nesporno je, razvio bogatu jurisprudenciju u vezi sa seksualnim nasiljem u oružanom sukobu,[168] prihvatio da čin silovanja može predstavljati radnju izvršenja genocida, do sada nije izrekao nijednu presudu

[162] S. Brammertz, M. Jarvis (ur.) (2017) *op. cit.*, str. 213. Prema čl. II(1)(b) Konvencije o genocidu.

[163] "Namjerna i sistematska praksa silovanja je korištena kao sredstvo rata i kao instrument etničkog čišćenja žena i djece u Bosni i Hercegovini." (tačka 2. Operativnog dijela UNGA Rezolucije 51/115 od 7. marta 1997). Kurziv autora. U preambuli svojoj Rezoluciji 48/143 iz 1993. UNGA je "*zgrožena* zbog stalnih i dokumentiranih izvještaja o rasprostranjenoj praksi silovanja i zlostavljanja žena i djece u područjima ratnih sukoba u bivšoj Jugoslaviji, a posebno zbog toga što su srpske snage to sistematski činile nad muslimanskim ženama i djecom Bosne i Hercegovine". Jednako tako, u nekoliko se rezolucija Vijeća sigurnosti UN-a izražava zabrinutost zbog "masovnog, organiziranog i sistematskog zatočenja i silovanja žena" (rezolucije UNSC 798 (1992), 820 (1993), 827 (1993)).

[164] Većina žrtava silovanja bile se muslimanske žene. Muškarci su također bile žrtve seksualnog nasilja. Za šire u: A-M de Brouwer (2005) *op. cit*., str. 9.

[165] Za više: M. A. Sells (1998) *The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia*, Berkeley: University of California Press, str. 22; Generalna skupština Ujedinjenih nacija ponovno potvrđuje da silovanje u oružanom sukobu predstavlja ratni zločin te da pod određenim okolnostima može predstavljati zločine protiv čovječnosti i čin genocida kako je definiran u UN Konvenciji o genocidu (tačka 3. Operativnog dijela UNGA Rezolucije 51/115 od 7. marta 1997).

[166] C. McCausland (2017) *op. cit*., str. 169.

[167] O genocidnom silovanju u Republici Bosni i Hercegovini piše: S. L. Russell-Brown (2003) Rape as an Act of Genocide, *Berkeley Journal of International Law*, vol. 21, izd. 2, str. 355.

[168] Za šire v. S. Brammertz, M. Jarvis (eds) (2016) *Prosecuting Conflict-Related Sexual Violence at the ICTY*, Oxford: Oxford University Press. "Od početka svog rada, 78 osoba, ili 48% od ukupno 161 optuženih, se u optužnicama teretilo za seksualno nasilje. Zaključno sa septembrom 2016. godine, 32 osobe su osuđene za zločine seksualnog nasilja, prema odredbama člana 7(1) Statuta ICTY-ja [individualna krivična odgovornost]. Četiri osobe su dodatno osuđene zbog toga što nisu spriječile krivično djelo i kaznili počinitelje prema odredbama člana 7(3) Statuta [odgovornost nadređenog (komandna odgovornost)]." Nav. prema: http://www.icty.org/bcs/specijali/zlo%C4%8Dini-seksualnog-nasilja/u-brojkama (prist. 24. juli 2018).

u tom smislu.[169] Tako u predmetu ICTY-ja *Tužitelj v. Anto Furundžija* pronalazimo stav sudskog vijeća u smislu da "ako su ispunjeni traženi elementi, silovanje može također predstavljati [...] zločin genocida, i biti krivično gonjeno kao takvo"[170]. Zanimljivo je rasuđivanje istog Tribunala u predmetu *Tužitelj v. Radislav Krstić*, u kojem je Pretresno vijeće uspostavilo vezu između silovanja i "etničkog čišćenja" u kontekstu genocida u sigurnoj zoni Ujedinjenih naci-ja Srebrenici. Silovanja su smatrana prirodnom i predvidljivom posljedicom "kampanje etničkog čišćenja", zaključuje Pretresno vijeće Tribunala.[171]

Djela seksualnog nasilja i masovnog silovanja koristila su se naročito kao strategija genocida budući da su mogla pridonijeti fizičkom uništenju skupine kroz skrnavljenje pojedinaca.[172] Masovna silovanja sprečavaju rađanja unutar ciljane skupine[173] kroz oštećenje reproduktivnih sposobnosti ili društvene podobnosti žena, tj. unutargrupna rađanja mogu se spriječiti kroz prisilnu impregnaciju.[174] Pretresno vijeće ICTY-ja zaključilo je u reviziji Optužnice u predmetu *Karadžić* i *Mladić* da su "neki logori bili specijalno namijenjeni za silovanja, u cilju prisilnog rađanja srpske djece, a žene su često držane u zatočeništvu, sve dok nije bilo suviše kasno za prekid trudnoće"[175]. Također se naznačuje da postoje izgledi da je "cilj mnogih silovanja bila prinudna oplodnja"[176], što može potpadati pod radnju genocida prisilnog preseljavanja (premještanja) djece iz skupine u drugu skupinu[177], koja se odnosi na silovanje žena i ograničena je na žene reproduktivne dobi.[178]

U kontekstu zločina genocida trauma od silovanja može biti namjerno uvećana od strane počinitelja upravo zato što kod takvih silovanja dolazi do

---

[169] Pretresno vijeće je u predmetu *Prosecution v. Radovan Karadžić and Ratko Mladić* (ICTY--95-5-R61, ICTY-95-18-R61, Review of the Indictments Pursuant to Rule 61 of the Rules of Procedure and Evidence, 11. juli 1996) pronašlo da sistematično silovanje i prisilna trudnoća mogu pružiti dokaz genocidne namjere kroz etničko čišćenje kada imaju za svrhu dati novi etnički identitet djetetu (par. 94). Nav. prema: C. McCausland (2017) *op. cit*., str. 169.

[170] ICTY, *Tužitelj v. Anto Furundžija*, IT-95-17/1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 10. decembar 1998, par. 172.

[171] ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. august 2001, par. 616.

[172] A. Ruby Reid-Cunningham (2008) *op. cit*., str. 281.

[173] Pripada i radnji pod (d): nametanje mjera s ciljem sprečavanja rađanja unutar skupine.

[174] A. Ruby Reid-Cunningham (2008) *op. cit*., str. 281.

[175] *Tužilac v. Radovan Karadžić i Ratko Mladić*, IT-95-5-R61 i IT-95-18-R61, Revizija Optužnice u skladu s Pravilom 61 Pravila procedure i podnošenja dokaza, 11. juli 1996., par. 64.

[176] *Ibid*.; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 364.

[177] Prema čl. II(1)(e) Konvencije o genocidu.

[178] C. McCausland (2017) *op. cit.*, str. 187.

ozljeda ili smrti te da bi se "poslala poruka" – mučenje, ponavljane povrede ili grupna silovanja tokom dužih razdoblja, prisilna trudnoća i rađanje, kombinacija silovanja s ubistvom ili mučenjem žrtvinih bližnjih, javno poniženje preživjele silovane osobe i njezine porodice – sve nabrojano doprinosi "devastaciji".[179] Kako se navodi, masovna silovanja kombiniraju se s organiziranim pokoljima, pljačkama, paljenjima i izgladnjivanjima.[180] Silovanje je prepoznato kao ratni zločin, zločini protiv čovječnosti i kao čin genocida budući da je korišteno u sukobima uključujući bivšu Jugoslaviju (1991-1999), genocid u Ruandi (1994), Darfur (Sudan), Demokratsku Republiku Kongo.[181]

Ratno silovanje muškaraca često je gledano kao nezamislivo, pa i sami sudovi i tužitelji na ovakve zločine rijetko gledaju kao na seksualno nasilje.[182] Muškarci su – naročito u domaćoj sudskoj praksi i domaćoj pravnoj teoriji – povezani sa stereotipom prema kojem ne mogu biti meta silovanja, jer bi sami oni trebali biti u kontroli: ovom "duplom stigmatizacijom" njihova društvena izoliranost često može dostići dublje nivoe nego kod žena.[183] Shodno definiciji seksualnog nasilja, posebno u kontekstu Međunarodnog krivičnog suda u Den Haagu, i kada je riječ o prisilnom analnom, vaginalnom ili oralnom seksu, riječ je o silovanju neovisno o spolu silovatelja i žrtava: iako je seksualno nasilje nad muškarcima itekako prisutna pojava, s oružanim sukobom u Bosni i Hercegovini između 1992. i 1995. godine, uz više od 3.000 slučajeva silovanja muškaraca, u mnogim su slučajevima pravosudni akteri rijetko klasificira ovu vrstu seksualnog nasilja kao silovanje.[184] Međutim, ICTY je još u predmetu *Duško Tadić* (svom prvom slučaju) našao da su izvršena djela seksualnog nasilja nad *muškarcima*, tako da je ovaj slučaj karakterističan i iz ovog razloga. Iako *Tadić*, prema posljednjoj dopunjenoj (operativnoj) Optužnici iz 14. decembra 1995. godine, nije bio ni po jednoj tački (od njih ukupno 34) optužen za zločin genocida (već za zločine protiv čovječnosti, teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949, kao i za kršenja zakona i običaja ratovanja), bio je, *inter alia*, optužen da je:

---

[179] A. Ruby Reid-Cunningham (2008) *op. cit.*, str. 281. Znaci navoda autora.

[180] *Ibid*.

[181] *Ibid*., str. 283. Za više konsultirati: A. Stiglmayer (ed.) (1994) *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina*, Lincoln: University of Nebraska Press.

[182] A. Manivannan (2014) Seeking Justice for Male Victims of Sexual Violence in Armed Conflict, *New York University Journal of International Law and Politics*, vol. 46, br. 2, str. 647.

[183] K. Delbyck (2017) *Mitovi o silovanju na suđenjima za ratno seksualno nasilje prebacivanje tereta sa preživjelih na počinitelje*, TRIAL International, str. 93.

[184] M. Šoštarić (2012) *War Victims and Gender-Sensitive Truth, Justice, Reparations and Non-Recurrence in Bosnia and Herzegovina*, Impunity Watch, str. 22.

> "niz puta viđen u tri glavna logora na općini Prijedor: *Omarska, Keraterm i Trnopolje*.[185] U periodu između 25. maja i 8. augusta 1992, Tadić je osobno ili na drugi način učestvovao u ubijanju, mučenju, *seksualnom zlostavljanju* i premlaćivanju mnogih zatvorenika u logoru Omarska, uključujući: djela navedena [...] i druge slučajeve mučenja i premlaćivanja zatvorenika u 'bijeloj kući', 'upravnoj zgradi', na 'pisti' i prostoru glavne garaže. U istom periodu, u logoru Keraterm, Duško Tadić je osobno ili na drugi način učestvovao u premlaćivanju zatvorenika i pljačkanju njihove osobne imovine i dragocjenosti, uključujući, u više navrata, masovno premlaćivanje zatvorenika iz Kozarca koji su bili zatvoreni u 'sobi broj 2'."[186]

U predmetu *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora* pred glavnim sudskim organom Ujedinjenih nacija

> "Podnositelj tužbe tvrdi da su, pored masovnih ubistava, nesrpskom stanovništvu Bosne i Hercegovine sistematski nanošene teške povrede.[187] Podnositelj tužbe u ovu kategoriju djela genocida uključuje praksu terora nad nesrpskim stanovništvom, nanošenje bola, kao i zlostavljanje i sistematsko ponižavanje. Pored toga, Podnositelj tužbe poseban naglasak stavlja na pitanje sistematskog silovanja muslimanskih žena kao djela genocida izvršenog nad muslimanima u Bosni tokom sukoba"[188].

Čini se da je Sud bio na stajalištu da su rezolucije Vijeća sigurnosti i Generalne skupštine[189] bile izričite kada su adresirale seksualno nasilje u odnosu na Bosnu i Hercegovinu u vrijeme međunarodnog oružanog sukoba. Ove rezolucije su se u velikoj mjeri zasnivale na izvještajima podnijetim ovim organima

---

[185] "Pretresnom vijeću su predočeni brojni dokazi o postojanju logora Omarska, Keraterm i Trnopolje. Pored toga, skoro svaki svjedok Tužiteljstva svjedočio je o užasnim uvjetima u logorima." (ICTY, *Tužitelj v. Duško Tadić*, IT-94-1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 7. maj 1997, par. 399). Kurziv autora.

[186] ICTY, *Tužitelj v. Duško Tadić*, IT-94-1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 7. maj 1997, par. 398. Kurziv autora.

[187] M. Talić je bio optužen za ovu radnju genocida, tj. za "nanošenje teških tjelesnih ili duševnih povreda bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima koji su bili izvan borbenog ustroja za vrijeme njihovog zatočeništva u logorima i drugim zatočeničkim objektima i za vrijeme ispitivanja u policijskim stanicama i kasarnama, tokom kojih su zatočenici bili konstantno izloženi ili prisiljavani da budu svjedocima nehumanih djela koja su uključivala ubistvo, silovanje, seksualno zlostavljanje, mučenje i premlaćivanje." (ICTY, *Tužitelj v. Radoslav Brđanin i Momir Talić*, IT-99-36/1, Korigirana verzija četvrte izmijenjene optužnice, 10. decembar 2001, par. 37 (2)).

[188] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 298.

[189] V. UNGA Rezolucija 48/143 iz 1993 te UNGA Rezolucija 50/192 iz 1995. godine.

Ujedinjenih nacija, poput "izvještaja generalnog sekretara, Komisije eksperata[190], Specijalnog izvjestitelja [Komisije Ujedinjenih nacija] za ljudska prava Tadeusza Mazowieckog[191] i raznih agencija Ujedinjenih nacija iz ove oblasti"[192]. Tako se u jednoj Rezoluciji Vijeća sigurnosti UN-a najoštrije osuđuju:

> "kršenja međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava, koja su izvršili bosanski Srbi i paravojne snage u zonama Srebrenice, Žepe, Banje Luke i Sanskog Mosta, kako je opisano u Izvještaju generalnog sekretara od 27. novembra 1995. koji pokazuje da postoji konzistentan obrazac likvidacije po kratkom postupku, silovanja, masovna protjerivanja, samovoljna zatočenja, prinudni rad i nestanci ljudi širokih razmjera"[193].

Vijeće sigurnosti nadalje spominje "upornu i sistematsku kampanju terora" u Banjoj Luci, Bijeljini i drugim područjima pod kontrolom snaga bosanskih Srba,[194] dok je Generalna skupština osuđivala konkretna kršenja uključujući mučenje, prebijanje, silovanje, nestanke, uništavanje kuća, kao i druga djela ili prijetnje nasiljem koji imaju za cilj primoravanje pojedinaca da napuste svoje domove.[195]

"Što se tiče regije Podrinja, Podnositelj tužbe je istaknuo da su u događajima u Zvorniku vršena djela i zloupotrebe kojima su se nanosile teške tjelesne ili psihičke povrede"[196], kao i na fočanskom području.[197] Od logora u Republi-

---

[190] Rezolucijom 780 (1992) Vijeće sigurnosti UN-a zatražilo je od generalnog sekretara UN-a B. B. Ghalija da obrazuje Komisiju eksperata kako bi pregledali i analizirali informacije koje su prikupljene kako bi generalni sekretar mogao donijeti zaključke o eventualnim teškim povredama Ženevskih konvencija i drugih kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjenih na području bivše Jugoslavije. Dana 26. oktobra 1992. godine generalni sekretar imenuje petočlanu komisiju, kojom je predsjedavao F. Kalshoven, a koja je počela svoje aktivnosti u novembru 1992. godine i zaključila svoj rad u aprilu 1994. (iz pisma generalnog sekretara UN-a predsjedniku Vijeća sigurnosti UN-a, 24. maj 1994).

[191] Svi izvještaji dostupni u: Univerzitet u Tuzli i Istraživačko-dokumentacioni centar Sarajevo (2007) *Mazowiecki Izvještaji 1992-1995*, Tuzla, Sarajevo.

[192] *Ibid*., par. 301.

[193] UNSC Rezolucija 1034 (1995), tč. 2. operativnog dijela. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 302.

[194] UNSC Rezolucija 941 (1994).

[195] Rezolucije UNGA 47/147 (1992), 49/10 (1994), 50/193 (1995).

[196] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 305.

[197] *Ibid*., par. 306. Također pogledati i: ICTY, *Tužitelj v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač i Zoran Vuković* (IT-96-23 i 23/1). Dragoljub Kunarac bio je komandant izviđačke jedinice Vojske bosanskih Srba (Vojske Republike Srpske) u kritičnom razdoblju (ICTY, *Tužitelj v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač i Zoran Vuković* (IT-96-23-A i IT-96-23/1-A), Žalbeno vijeće, Presuda, 12. juni 2002, par. 5), osuđen je za mučenje, silovanje i porobljavanje kao zločine protiv

ci Bosni i Hercegovini, Podnositelj tužbe pred Međunarodnim sudom isticao je događaje u logoru Batković, Sušici, Kaznenopopravnom domu u Foči, gdje Pretresno vijeće ICTY, kod potonjega primjera, nalazi da izjave nekolicine svjedoka potvrđuju da su muškarci i žene muslimani iz općina Foča, Gacko i Kalinovik bili hapšeni, grupirani, razdvajani jedni od drugih i zatvarani ili zatočeni u nekoliko zatočeničkih centara kao što je KP dom u Foči, gdje su neki od njih bili ubijani, silovani ili izlagani surovom batinanju.[198] "Podnositelj tužbe je bio u mogućnosti iznijeti obimne i uvjerljive dokaze o fizičkim zlostavljanjima kojima su nanošene teške tjelesne povrede u logoru Omarska"[199], o batinanjima i silovanjima u logoru Keraterm (zaključuje se da su zatočenici u ovom logoru, pored "užasnih" općih uvjeta života, bili izloženi i "nemilosrdnim batinama", a "žene su bile silovane")[200], logoru Trnopolje[201]. Iako je Tužiteljstvo ICTY-ja prvobitno Željka Mejakića optužilo za zločin genocida[202], i to:

čovječnosti i kršenja zakona ili običaja ratovanja. Radomir Kovač bio jedan od zamjenika komandanta vojne policije VRS-a. On se tokom "oružanog sukoba na području Foče borio na strani bosanskih Srba, u vojnoj jedinici koja se ranije zvala jedinica 'Dragan Nikolić'" (ICTY, *Tužitelj v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač i Zoran Vuković* (IT-96-23-A i IT-96-23/1-A), Žalbeno vijeće, Presuda, 12. juni 2002, par. 11). Osuđen je za porobljavanje, silovanje i povrede osobnog dostojanstva kao zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona ili običaja ratovanja. Zoran Vuković bio jedan od zamjenika komandanta vojne policije VRS-a. "Vuković je bio pripadnik iste vojne jedinice kao i žalitelj Kovač." (ICTY, *Tužitelj v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač i Zoran Vuković* (IT-96-23-A i IT-96-23/1-A), Žalbeno vijeće, Presuda, 12. juni 2002, par. 19). Osuđen je za mučenje i silovanje (zločini protiv čovječnosti i kršenja zakona ili običaja ratovanja).

[198] ICTY, *Tužitelj v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovač i Zoran Vuković*, IT-96-23-T i IT-96-23/1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 22. februar 2001 (usp. s par. 570 i 578); *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 310.

[199] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 312. "Željko Meakić, s namjerom da uništi, u cijelosti ili djelimično, bosansko-muslimanski i bosansko-hrvatski narod kao nacionalnu, etničku ili vjersku grupu, učestvovao je zajedno s drugim osobama u nanošenju teške tjelesne ili duševne povrede bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima iz općine Prijedor u logoru Omarska, čime je počinio genocid [...]." (ICTY, *Tužitelj v. Željko Mejakić et al*, IT-95-4-I, Izmijenjena optužnica, 18. juli 2001, par. 18.2) (unutarnja naglašavanja izostavljena).

[200] ICTY, *Tužitelj v. Miroslav Kvočka et al*, IT-98-30/1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. novembar 2001, par. 114. "Miroslav Kvočka [...] bio je po zanimanju policajac, koji je u vrijeme osnivanja logora Omarska radio u Staničnom odjeljenju policije u Omarskoj. Pretresno vijeće je konstatiralo da je Kvočka učestvovao u radu logora kao funkcionalni ekvivalent zamjenika komandira stražarske službe i da je imao određeni stepen vlasti nad stražarima." (ICTY, *Tužitelj v. Miroslav Kvočka et al*, IT-98-30/1-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 28. februar 2005, par. 3). Osuđen je za zločine protiv čovječnosti i za kršenja zakona ili običaja ratovanja. Za zločin genocida nije bio optužen.

[201] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 314.

[202] ICTY, *Tužitelj v. Željko Mejakić et al*, IT-95-4-PT, Optužnica, 13. februar 1995.

> "s namjerom da uništi, u cijelosti ili dijelom, bosansko-muslimanski i bosansko--hrvatski narod kao nacionalnu, etničku ili vjersku grupu, sudjelovao je zajedno s drugim osobama u ubojstvima bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz općine Prijedor u logoru Omarska, počinivši tako genocid, što je zločin prema članu 4(a) Statuta Tribunala. [...] s namjerom da uništi, u cijelosti ili dijelom, bosansko-muslimanski i bosansko-hrvatski narod kao nacionalnu, etničku ili vjersku grupu, sudjelovao je zajedno s drugim osobama u nanošenju teških tjelesnih ili psihičkih povreda bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima iz općine Prijedor u logoru Omarska, počinivši tako genocid, što je zločin prema članu 4(b) Statuta Tribunala [...] s namjerom da uništi, u cijelosti ili dijelom, bosansko-muslimanski i bosansko-hrvatski narod kao nacionalnu, etničku ili vjersku grupu, sudjelovao je zajedno s drugim osobama u namjernom stvaranju takvih životnih uvjeta bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima iz općine Prijedor u logoru Omarska, koji su bili smišljeni da prouzroče njihovo fizičko uništenje u cijelosti ili dijelom, počinivši tako genocid, što je zločin prema članu 4(c) Statuta Tribunala."[203]

Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine optužuje ovog "rukovoditelja osiguranja logora Omarska"[204] samo za zločine protiv čovječnosti[205], a Sud Bosne i Hercegovine ga pravomoćno i osuđuje.[206] Znakovito je da je i Tužiteljstvo ICTY-ja u svojoj posljednjoj, Konsolidiranoj optužnici od 5. jula 2002. godine odustalo od pravne kvalifikacije djela genocida te je, shodno tome, optužilo Ž. Mejakića i druge samo za zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona ili običaja ratovanja.[207]

Međunarodni sud posebno konstatira zaključke Pretresnog vijeća ICTY-ja u predmetu *Češić*[208], a u vezi s protupravnim činima izvršenima u posavskom logoru Luka.[209] Na temelju svega prethodno iznijetog, Međunarodni sud

---

[203] ICTY, *Tužitelj v. Željko Mejakić et al*, IT-95-4-PT, Optužnica, 13. februar 1995, par. 18.1-18.3.

[204] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Mejakić Željko et al*, X-KRŽ-06/200, Žalbeno vijeće, Presuda, 16. februar 2009.

[205] Čl. 172. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine.

[206] Za više v. Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Mejakić Željko et al*, X-KRŽ-06/200, Žalbeno vijeće, Presuda, 16. februar 2009.

[207] ICTY, *Tužitelj v. Željko Mejakić et al*, IT-02-65-PT, Konsolidirana optužnica, 5. juli 2002.

[208] "U maju 1992. postao je pripadnik Teritorijalne odbrane bosanskih Srba u Grčici, općina Brčko. Zatim je postao pripadnik interventnog voda rezervnih policijskih snaga bosanskih Srba u Brčkom. U potvrdi Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske [...] navodi se da je 15. maja 1992. postao pripadnik jedinice rezervnog sastava policijskih snaga bosanskih Srba u policijskoj stanici u Brčkom. U tom svojstvu jedan od zadataka bio mu je da uhapsi imenovane nesrbe i da ih dovede na ispitivanje u policijsku stanicu u Brčkom i/ili u logor /zatočenički objekt Luka." (ICTY, *Tužitelj v. Ranko Češić*, IT-95-10/1-S, Pretresno vijeće, Presuda, 11. mart 2004, par. 7).

[209] ICTY, *Tužitelj v. Ranko Češić*, IT-95-10/1-S, Pretresno vijeće, Presuda, 11. mart 2004, par. 8-17.

> "smatra da je na osnovu potpuno nepobitnih dokaza utvrđeno da su pripadnici zaštićene skupine, tokom sukoba, a posebno u zatočeničkim logorima, bile sistematske žrtve masovnog lošega postupanja, batinanja, silovanja i mučenja čime su nanošene teške tjelesne povrede i duševna bol. Na taj je način ispunjen nužan uvjet koji se tiče materijalnog elementa [...]. Sud, međutim, zaključuje, na osnovu dokaza koje ima pred sobom, da nije nepobitno utvrđeno da su ovi zločini, mada se i oni mogu podvesti pod ratne zločine i zločine protiv čovječnosti, izvršeni sa specifičnom namjerom (*dolus specialis*) [...]"[210].

Postoje dokazi da su silovanja vršena i nakon pada sigurne zone UN-a Srebrenica jula 1995. godine. Tako je u noći 12. jula 1995, holandski medicinski tehničar svjedočio kako su dvojica srpskih vojnika silovali jednu mladu ženu.[211]

> "Izbjeglice bosanski Muslimani, koji su se nalazili u blizini, vidjeli su to silovanje, no ništa nisu mogli da poduzmu budući da su uokolo stajali srpski vojnici. Drugi su ljudi čuli žene kako vrište ili su vidjeli kako ih odvlače. [...] Tokom noći i rano idućega jutra masom su se proširile priče o silovanjima i ubistvima, pa je logor zahvaćao sve veći strah."[212]

Naposljetku, čine li se ispravnim tvrdnje M. Nowaka?

> "Postoji dovoljno dokaza da silovanje nije bilo samo nusprodukt oružanog sukoba ili čin osvete pobjedničkih oružanih snaga, već dobro planirana i sistematska politika u kontekstu operacija etničkog čišćenja u Bosni i Hercegovini. [...] silovanje je po prvi puta u historiji suštinski element političke i vojne strategije etničkog čišćenja koji nije ništa drugo no eufemizam za genocid."[213]

Prema S. Musabegoviću, u Bosni i Hercegovini je tokom oružanog sukoba počinjeno kolektivno silovanje.[214] Nasilje izvršeno prema ženama ove države bilo je dio političke strategije, jedno od sredstava vođenja rata.[215] Slijedom zaključka – ovo djelo još ne predstavlja zaseban zločin po međunarodnom pravu. Može biti izvršeno kako prema ženama, tako i prema muškarcima. Kod djela *silovanja*[216], postoje i

---

[210] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 319.

[211] ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. august 2001, par. 45.

[212] *Ibid*., par. 46.

[213] M. Nowak (2000) *op. cit*., str. 406.

[214] S. Musabegović (2007) Rape and the Creation of the National Soldier, u: J. Beč-Neumann (ed.) *Darkness at Noon: War Crimes, Genocides and Memories Course*, Sarajevo: Centre for Interdisciplinary Postgraduate Studies, str. 185.

[215] *Ibid*.

[216] Predmet ICTY-ja *Tužitelj v. Duško Tadić* predstavljao je prvo međunarodno suđenje za seksualno nasilje nad muškarcima.

naučna[217] i sudska[218] promišljanja i gledišta da ovaj zločin, ako je izvršen u namjeri uništenja zaštićene skupine, može potpadati u radnju izvršenja zločina genocida. Preciznije, može biti promatran kao radnja izvršenja koja je opisana u tački b) potonjega zločina: "uzrokovanje teških tjelesnih ili psihičkih povreda pripadnicima skupine"[219]. Naime, ako seksualno nasilje i silovanje predstavljaju dio sistematskog, sveobuhvatnog napada na civilno stanovništvo, tada, nema sumnje, odnosna nedozvoljena djela eminiraju kao zločini protiv čovječnosti. No, ako je seksualno nasilje i silovanje izvršeno da bi se u potpunosti ili djelimično uništila jedna zaštićena skupina, u tom se slučaju ovi zločini mogu tretirati kao genocid.[220]

Prema Elementima zločina Međunarodnog krivičnog suda, ova radnja genocida ne može se izvršiti ako nisu zadovoljeni sljedeći uvjeti, koji su, kao i kod ubijanja pripadnika skupine, kumulativno postavljeni: počinitelj je prouzročio ozbiljnu tjelesnu ili duševnu povredu jednoj ili više osoba[221]; da su takva osoba ili osobe pripadale određenoj nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj skupini; da je počinitelj namjeravao uništiti, u cijelosti ili djelimično, tu nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku skupinu, kao takvu; da je radnja izvršena u kontekstu očiglednog obrasca sličnog ponašanja koje je upereno protiv te skupine ili se radilo o radnji koja je sama po sebi mogla dovesti do takvog uništenja.[222]

4.3. Namjerno podvrgavanje grupe uvjetima života sračunatim da dovedu do njezinog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja

Pretresno vijeće ICTR-a u predmetu *Akayesu* bilo je stanovišta da bi se ova radnja genocida trebala razumjeti kao "metode uništavanja kojima počinitelj

[217] S. L. Russell-Brown (2003) *op. cit*., str. 350-374; M. Ellis (2006) Breaking the Silence: Rape as an International Crime, *Case Western Reserve Journal of International Law*, vol. 38, izd. 2, str. 225-247; R. L. Haffajee (2006) Prosecuting Crimes of Rape and Sexual Violence at the ICTR: The Application of Joint Criminal Enterprise Theory, *Harvard Journal of Law and Gender*, vol. 29, izd. 1, str. 201-221, naročito str. 221.

[218] Predmet *Tužitelj v. Jean Paul Akayesu* pred ICTR-om bio je prvi u kojem je neki međunarodni sud ili tribunal "prihvatio da se djela seksualnog nasilja mogu okvalificirati kao djela genocida." (nav. prema: http://www.genocidewatch.org/rapeasgenocide.html). Također v. ICTY, *Tužitelj v. Anto Furundžija* (prvostepena Presuda) te ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić* (Optužnica).

[219] Čl. II (b) Konvencije o genocidu.

[220] Fond za humanitarno pravo (1997) *op. cit*., str. 171.

[221] Prema ovom dokumentu, ovo ponašanje može ih uključiti ali nije nužno ograničeno na čine mučenja, silovanja, seksualnog nasilja ili nehumanog ili ponižavajućega postupanja.

[222] Čl. 6 (b) (genocid prouzrokovanjem ozbiljne tjelesne ili duševne povrede) Elemenata zločina, ICC.

pripadnike skupine ne ubija trenutno [direktno[223]], ali kojima se na kraju želi postići njihovo fizičko uništenje."[224] Ta sredstva ubrajaju, između ostalih, izlaganje skupine ljudi ishrani koja je na samoj razini življenja (jedva dovoljnoj za preživljavanje[225]), sistemsko protjerivanje iz domova i smanjenje bitnih medicinskih usluga ispod minimalnog zahtjeva.[226] Odnosno, uskraćivanje medicinskih usluga i stvaranje okolnosti koje bi dovele do spore smrti, kao što je nedostatak adekvatnog smještaja, odjeće, higijene ili prekomjernog rada ili fizičkog napora.[227] Žalbeno vijeće je u predmetu *Krstić* držalo da "prisilno premještanje kao takvo ne predstavlja radnju genocida" – međutim, u određenim slučajevima, sistematsko istjerivanje iz domova, koje može prerasti u prisilno premještanje, može biti potencijalno sredstvo nametanja takvih uvjeta života koji su sračunati da dovedu do uništenja.[228] Zapravo,

> "Pretresno vijeće podsjeća da kada su istovjetne zabranjene radnje predviđene prema čl. 4 (2) (b) i čl. 4 (2) (c) [Statuta Tribunala – zločin genocida], vijeće će razmotriti da li ovi navodni akti dovode do uvjeta sračunatih da dovedu do fizičkog uništenja samo kada ono ne može pronaći da takav akt dovodi do 'uzrokovanja ozbiljnih tjelesnih ili mentalnih oštećenja.'[229] Pretresno vijeće stoga je razmotrilo samo zabranjene radnje prema čl. 4 (2) (c) koje nisu zadovoljile test prema čl. 4 (2) (b)"[230].

Za razliku od prve dvije radnje genocida, za ova djela "nije nužno dokazati da je nastupila posljedica, kao što je konačno fizičko uništenje skupine u cijelosti ili djelimično"[231]. S ovim u vezi, a prema mišljenju sudskog vijeća, nuž-

[223] ICTY, *Tužitelj v. Zdravko Tolimir*, IT-05-88/2-T, Pretresno vijeće, Presuda, 12. decembar 2012, par. 740.

[224] ICTR, *Tužitelj v. Jean Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. septembar 1998, par. 505; ICTR, *Tužitelj v. Alfred Musema,* ICTR-96-13-T, Pretresno vijeće, Presuda, 27. januar 2000, par. 157.

[225] ICTY, *Tužitelj v. Zdravko Tolimir*, IT-05-88/2-T, Pretresno vijeće, Presuda, 12. decembar 2012, par. 740.

[226] ICTR, *Tužitelj v. Jean Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. septembar 1998, par. 506. Također i: ICTR, *Tužitelj v. Alfred Musema,* ICTR-96-13-T, Pretresno vijeće, Presuda, 27. januar 2000, par. 157.

[227] ICTY, *Prosecutor v. Ratko Mladić*, IT-09-92-T, Pretresno vijeće, Presuda, 22. novembar 2017, par. 3434; *Stakić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 517; *Brđanin*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 691; *Popović et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 815; *Tolimir*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 740.

[228] V. *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 33; *Blagojević i Jokić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 123.

[229] V. i: ICTY, *Brđanin*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 905; ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 2583.

[230] ICTY, *Tužitelj v. Ratko Mladić*, IT-09-92-T, Pretresno vijeće, Presuda, 22. novembar 2017, par. 3453.

[231] ICTY, *Tužitelj v. Zdravko Tolimir*, IT-05-88/2-T, Pretresno vijeće, Presuda, 12. decembar 2012, par. 741; *Brđanin*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 691; *Stakić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 517.

no je napraviti jasnu razliku između djela koja smišljeno dovode do fizičkog uništenja skupine i djela sračunatih da dovedu samo do *raspada* grupe.[232] Ova se potonja djela vjerovatno mogu uzeti kao radnje "kulturnog genocida"[233], a koja su izostavljena iz UN Konvencije o genocidu.[234] Zapravo, prisilno premještanje skupine ili njezina dijela samo po sebi ne čini genocidno djelo, premda može biti dodatno sredstvo kojim se osigurava fizičko uništenje skupine.[235] "Međutim, bez obzira na to što prisilno premještanje samo po sebi ne predstavlja genocidno djelo, Vijeće se može pozvati na njega kao na dokaz genocidne namjere izvršitelja."[236] Pretresno vijeće ICTY-ja u predmetu *Tolimir* nadalje raspravlja o dokazivanju ove genocidne radnje. Naime, u nedostatku neposrednih dokaza o tome jesu li životni uvjeti koji su nametnuti pripadnicima ciljane skupine bili sračunati da dovedu do njezina fizičkog uništenja, sud se može rukovoditi time "da li je objektivno postojala vjerovatnoća da bi takvi uvjeti doveli do djelimičnog fizičkog uništenja skupine i faktorima kao što su karakter nametnutih uvjeta, dužina razdoblja tokom kojega su bili nametnuti pripadnicima skupine i značajke ciljane skupine, naprimjer, njezina ranjivost"[237].

U pogledu događanja u sigurnim zonama i oko sigurnih zona Ujedinjenih nacija Srebrenica i Žepa, Pretresno vijeće u predmetu *Tolimir* zaključuje

> "da je 'kombinirani učinak' 'operacije [...] prisilnog premještanja žena i djece iz zaštićene skupine' i ubijanja najmanje 5.749 muškaraca, bosanskih Muslimana, iz te iste skupine 'bio poguban za fizički opstanak stanovništva istočne Bosne,

[232] ICTY, *Tolimir*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 741. Kurziv autora.

[233] U tom smislu, W. A. Schabas (2000) *op. cit*., str. 179; M. Mennecke, E. Markusen (2007) Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju i krivično djelo genocida, u: S. L. B. Jensen (ur.) *Genocid: slučajevi, poređenja i savremene rasprave*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 332-333; Š. Haračić (2010) Tretman "kulturnog genocida" u međunarodnom krivičnom pravu, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 6, god 3, str. 117-148; L. Davidson (2012) *Cultural Genocide*, New Brunswick: Rutgers University Press; E. Novic (2016) *The Concept of Cultural Genocide: An International Law Perspective*, Oxford: Oxford University Press.

[234] ICTY, *Tolimir*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 741. Usp. *Yearbook of the International Law Commission 1996*, tom II, dio 2, *Report of the Commission to the General Assembly on the work of its forty-eight session*, str. 45–46. Također i: *Brđanin*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 694; *Stakić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 518.

[235] ICTY, *Tolimir*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 741; *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 31, 33; *Stakić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 519.

[236] V. *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 33. Žalbeno vijeće ICTY-ja u odnosnom predmetu podržalo je zaključke Prvostepenog vijeća s ovim u vezi (v. par. 209).

[237] ICTY, *Tolimir*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 742; *Brđanin*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 906; *Kayishema i Ruzindana*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 548; *Krajišnik*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 863.

> bosanskih Muslimana' i da su 'te operacije izvršene s ciljem uništavanja te zajednice bosanskih Muslimana i sprečavanja ponovnog formiranja te skupine na tom području'[238]. Prilikom donošenja tog zaključka Pretresno vijeće je tako uzelo u obzir da su poslije pada enklava uništene džamije u Srebrenici i Žepi.[239] Pretresno vijeće je smatralo da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz dokaza taj da su uvjeti koji su proistekli iz kombiniranog učinka operacija ubijanja i prisilnog premještanja bili 'smišljeno nametnuti i sračunati da dovedu do fizičkog uništenja stanovništva istočne Bosne, bosanskih Muslimana'."[240]

Međutim, Žalbeno vijeće u ovom predmetu ustvrđuje da operacije bosanskih Srba u Žepi nisu predstavljale *actus reus* genocida ni po jednoj od odredaba iz čl. 4. Statuta Tribunala te da ono smatra da "operacija prisilnog premještanja muslimanskog stanovništva Žepe nije predstavljala genocid i da je, shodno tome, jedino genocidno djelo počinjeno putem UZP prisilnog uklanjanja bilo teška duševna povreda izazvana operacijom prisilnog premještanja srebreničkih žena, djece i staraca iz Potočara."[241]

No, u ovom dijelu bit će zanimljivo navesti i sljedeće određenje koje se nalazi u jurisprudenciji ICTY-ja:

> "Svi pripadnici zaštićene skupine, onako kako ih je definiralo Pretresno vijeće – to jest 'muslimansko stanovništvo istočne Bosne i to konkretno enklava Srebrenica, Žepa i Goražde'[242] – bili su žrtve genocidnih djela iz člana 4(2)(a) i 4(2)(b) Statuta (ubijanje i djela koja su izazvala tešku duševnu povredu) zbog toga što su bili '[u] ciljano[m] di[jelu] zaštićene grupe'[243]. [...] Žalbeno vijeće je zaključilo samo da raseljeni bosanski Muslimani iz Žepe nisu neposredne žrtve konkretnog genocidnog djela definiranog u članu 4(2)(b) i članu 4(2)(c) Statuta – djela kojima se izaziva teška duševna povreda i djela kojima se smišljeno nameću životni uvjeti koji su sračunati da dovedu do potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja zaštićene skupine. Ovi zaključci Žalbenog vijeća ne umanjuju status muslimanskog stanovništva Žepe kao žrtve genocida počinjenog nad cjelokupnom zaštićenom skupinom putem (i) ubijanja muškog stanovništva Srebrenice (koje se kvalificira kao genocidno djelo i na temelju člana 4(2)(a) i na temelju člana 4(2)(b) Statuta) i (ii) operacije prisilnog premještanja srebreničkih žena, djece i staraca (koje se kvalificira kao genocidno djelo na temelju člana 4(2)(b) Statuta)."[244]

---

[238] ICTY, *Tolimir*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 766; ICTY, *Tolimir*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 222.
[239] *Ibid*.
[240] *Ibid*.
[241] ICTY, *Tolimir*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 235.
[242] *Ibid*., par. 236; ICTY, *Tolimir*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 775.
[243] *Ibid*., par. 236; ICTY, *Popović et al*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 458.
[244] *Ibid*., par. 236; V. i par. 208-212.

"Za sve općine iz tačke 1 Optužnice, Vijeće je konstatiralo da su bosanski Muslimani i bosanski Hrvati držani u užasnim uvjetima. [...] Vijeće podsjeća na svoje zaključke o krajnjoj pretrpanosti objekata u kojima su držani zatočenici. To je, zajedno s paklenom vrućinom i nedostatkom zraka dovelo do nepodnošljivih uvjeta za zatočenike i neki su umrli. U tim zatočeničkim objektima medicinske pomoći nije bilo ili je, u najboljem slučaju, bila neadekvatna. Vode i hrane nije bilo dovoljno i to je dovodilo do velikog gubitka težine, neuhranjenosti, a nekad i izgladnjelosti. Higijenski uvjeti su bili loši i zbog nepostojanja uvjeta za pranje pojavila se dizenterija, vaši i kožne bolesti koje su se širile u svim objektima. Vijeće je također konstatiralo da su uvjeti života u nekim zatočeničkim objektima doveli do teških posljedica kod nekih od zatočenika. Nadalje, za Foču, Ključ i Vlasenicu, Vijeće je konstatiralo da je određeni broj bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata odvođen na prisilni rad na linijama fronta. Oni su dovođeni u opasne situacije, bili su u strahu za svoj život, kao i da će ih tući ako odbiju da rade. Međutim, Vijeće podsjeća da '*[a]ctus reus* iz člana 4(2)(c) Statuta 'obuhvata metode fizičkog uništenja koje ne predstavljaju ubijanje, putem kojih izvršitelj nastoji da u konačnici ishodi smrt pripadnika grupe'.' Dok stavovi (a) i (b) člana 4(2) Statuta zabranjuju djela koja dovode do neke konkretne posljedice, to jest, smrti, odnosno teške tjelesne ili duševne povrede, stav (c) tog člana se odnosi na 'one metode uništavanja koje ne podrazumijevaju neposredno ubijanje pripadnika skupine, ali koje kao krajnji cilj imaju njihovo fizičko uništenje', to jest, postepenu smrt. Mada su uvjeti zatočenja u zatočeničkim objektima u općinama iz tačke 1 Optužnice bili strašni i imali su teške posljedice po zatočenike, Vijeće se nije uvjerilo da dokazi kojima raspolaže pokazuju da im je krajnji cilj bio fizičko uništenje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata. Vijeće se, stoga, za svrhe člana 4(2)(c) Statuta nije uvjerilo da su uvjeti života sračunati da dovedu do fizičkog uništenja bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata bili smišljeno nametnuti tim skupinama u općinama iz tačke 1 Optužnice."[245]

Jednako tako, ICTY se ni u predmetu *Mladić* nije uvjerio u počinjenje treće radnje genocida nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini.[246]

Nadalje, Međunarodni sud u predmetu *Hrvatska v. Srbija* nalazi da "smišljeno nametanje životnih uvjeta sračunatih da dovedu do njezina potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja [...] obuhvata metode fizičkog uništenja koje ne predstavljaju ubijanje, putem kojih izvršitelj nastoji da u konačnici ishodi smrt pripadnika skupine"[247].

[245] ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 2584-2587. MICT, *Prosecutor v. Radovan Karadžić*, MICT-13-55-A, Appeals Chamber, Judgement, 20. mart 2019.

[246] ICTY, *Mladić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 3455.

[247] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia) Judgment, I.C.J. Reports 2015*, p. 3, par. 161.

> "Podnositelj tužbe prvo ukazuje na navodnu politiku snaga bosanskih Srba koja se zasnivala na opkoljavanju civila zaštićene grupe u selima, gradovima ili cijelim regionima, a potom na granatiranje tih područja i prekidanje cjelokupnog snabdijevanja u cilju izgladnjivanja stanovništva. Drugo, Podnositelj tužbe tvrdi da su snage bosanskih Srba pokušale izvršiti deportaciju i protjerati zaštićenu skupinu iz područja koje su te snage okupirale. Na kraju, Podnositelj tužbe tvrdi da su snage bosanskih Srba pokušale izbrisati sve tragove kulture zaštićene skupine uništavanjem historijskih, vjerskih i kulturnih dobara."[248]

Podnositelj tužbe Bosna i Hercegovina u pogledu opkoljavanja, granatiranja i izgladnjivanja bazirala se na opsadu Sarajeva, koja je, uzimajući u obzir vojne opsade u suvremenom dobu, poput opsade Lenjingrada, Vukovara, Groznog, najduža opsada u modernoj historiji svijeta[249], koja je trajala za vrijeme cijelog razdoblja međunarodnog oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini, od 1992. do 1995. godine. Dio grada bio je pod opsadom Sarajevsko-romanijskog korpusa Vojske Republike Srpske, "potpomognut kadrovskim, materijalnim, tehničkim, finansijskim i drugim sredstvima oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije / Savezne Republike Jugoslavije"[250].

> "Sud konstatira da je u rezolucijama [Vijeća sigurnosti UN], usvojenim 16. aprila i 6. maja [819 i 824 iz 1993], Vijeće sigurnosti proglasilo Sarajevo, zajedno s Tuzlom, Žepom, Goraždem, Bihaćem i Srebrenicom 'sigurnim zonama' koje bi trebale biti pošteđene bilo kakvog oružanog napada ili bilo kojega drugog neprijateljskog djelovanja i koje bi u potpunosti bile dostupne UNPROFOR-u i međunarodnim humanitarnim organizacijama [...]."[251]

Međunarodni sud nalazi da su sudska vijeća Tribunala u obje instance u predmetu *Galić* zaključila da su srpske snage upravljale kampanjom granatiranja i snajperskog gađanja civilnog stanovništva Sarajeva[252], u kojem predmetu

[248] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 320.

[249] Usp. S. Kapić (2000) *The Siege of Sarajevo: 1992-1996*, Sarajevo: FAMA.

[250] M. Karović-Babić (2014) *Masovna ubistva civila u Sarajevu za vrijeme opsade 1992-1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 39. (izvorno akronimi: SFRJ/SRJ).

[251] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 324.

[252] ICTY, *Tužitelj v. Stanislav Galić*, IT-98-29-T, Pretresno vijeće, Presuda, 5. decembar 2003, par. 583; ICTY, *Tužitelj v. Stanislav Galić*, IT-98-29-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 30. novembar 2006, par. 107-109; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 325. O počinjenju međunarodnih zločina nad djecom Sarajeva u opsadi v. *S. Čekić,*

je Tribunal ustvrdio da je granata koja je pogodila pijacu Markale 5. februara 1994. godine, i kojom je izvršen masakr nad civilima, ispaljena s linija bosanskih Srba i da je namjerno bila usmjerena na civile.[253] Jednako tako je utvrđeno da je granata koja je ispaljena s položaja SRK VRS s Trebevića prouzročila masakr na sarajevskoj tržnici Markale 28. augusta 1995. godine.[254]

Bosna i Hercegovina je Međunarodnom sudu također ukazala na dokaze o opsadi drugih gradova. U pogledu Goražda nalazi se da je 1992. godine "enklava bila granatirana i da je konvojima dva mjeseca bilo uskraćeno da dopremaju humanitarnu pomoć"[255], dok je "u proljeće 1994. grad bio izložen vojnoj ofanzivi snaga bosanskih Srba, pri čemu su ciljani civilni objekti, uključujući bolnicu, te da je snabdijevanje vodom bilo prekinuto [...]."[256] "Sličan model ponašanja bio je i u Bihaću, Tuzli, Cerskoj i Maglaju [...]."[257]

Međunarodni sud, u pogledu opkoljavanja, granatiranja i izgladnjivanja, donosi zaključak da su srpske snage u Sarajevu i drugim gradovima namjerno ciljale na civilne pripadnike zaštićene skupine – međutim, Sud "ne nalazi dovoljno dokaza da su navodna djela vršena sa specifičnom namjerom da se potpuno ili djelimično uništi zaštićena skupina"[258].

Bosna i Hercegovina u parnici pred Međunarodnim sudom isticala je da su se "deportacije i protjerivanja vršili sistematski širom Bosne i Hercegovine"[259], pri čemu je Podnositelj tužbe u iznošenju svojih dokaza posebno naglasio područje Banje Luke, Bijeljine, Janje, Zvornika. ICTY 1996. godine ustvrđuje da je "na hiljade civila bilo nezakonito protjerano ili deportirano u druga mjesta unutar i izvan Republike Bosne i Hercegovine"[260] te da su "rezultat tih protjerivanja bila djelimična ili potpuna eliminacija muslimana i bosanskih Hrvata iz nekih područja Bosne i Hercegovine koja su se nalazila

M. Šestanović, M. Karović, Z. Mastalić (2010) *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 35-135.

[253] ICTY, *Tužitelj v. Stanislav Galić*, IT-98-29-T, Pretresno vijeće, Presuda, 5. decembar 2003, par. 496.

[254] ICTY, *Tužitelj v. Ratko Mladić*, IT-09-92-PT, Prosecution Submission of the Fourth Amended Indictment and Schedules of Incidents, Prilog G, 16. decembar 2011; ICTY, *Tužitelj v. Ratko Mladić*, IT-09-92-T, Pretresno vijeće, Presuda, 22. novembar 2017.

[255] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 327.

[256] *Ibid*.

[257] *Ibid*.

[258] *Ibid*., par. 328.

[259] *Ibid*., par. 329.

[260] ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić i Ratko Mladić*, IT-95-5-R61 i IT-95-18-R61, Revizija Optužnice u skladu s Pravilom 61 Pravila procedure i podnošenja dokaza, 11. juli 1996, par. 16.

pod kontrolom bosanskih Srba"[261]. Tako je u općinama Prijedor, Foča, Vlasenica, Brčko i Bosanski Šamac nesrpsko stanovništvo sistematski istrijebljeno ili protjerano primjenom sile ili zastrašivanjem.[262]

Međunarodni sud

> "smatra da postoje uvjerljivi i nepobitni dokazi da su se u Bosni i Hercegovini vršile deportacije i protjerivanja pripadnika zaštićene skupine [...]. Međutim, čak i ako se pretpostavi da se deportacije i protjerivanja mogu okarakterizirati da spadaju u okvir čl. II, tč. (c) Konvencije o genocidu, Sud na osnovu iznijetih dokaza ne može zaključiti da je nepobitno utvrđeno da su takve deportacije i protjerivanja bili praćeni namjerom da se potpuno ili djelimično uništi zaštićena skupina [...]"[263].

Bosna i Hercegovina je unutar čl. II, tč. (c) Konvencije o genocidu nadalje tvrdila "da su tokom sukoba u Bosni i Hercegovini srpske snage učestvovale u namjernom uništavanju historijskih, vjerskih i kulturnih dobara zaštićene skupine u "pokušaju da se izbrišu tragovi njihova postojanja"[264]. I kod ovog se pitanja pozivalo na praksu Tribunala, posebno u smislu utvrđivanja da su "nesrpski kulturni i vjerski simboli širom regiona bili meta uništavanja"[265] u području Banje Luke; da su širom teritorije Bosne i Hercegovine snage bosanskih Srba uništavale, gotovo sistematski, muslimansko i katoličko kulturno i vjersko naslijeđe, dok su u pogledu potonjega, pored rušenja i oskrnavljivanja crkava i džamija, uništavana mezarja i manastiri.[266] S ovim u vezi, Podnositelj tužbe pruža dokaze za područje Bosanske Krupe, Banje Luke, Bosanskog Petrovca, Šipova, Kozarca, Prijedora.[267] A. J. Riedlmayer navodi da je u određenom broju gradova "uključujući Bijeljinu, Janju (općina Bijeljina), Foču, Banju Luku, Sanski Most, Zvornik, kao i u ostalim gradovima, rušenje džamija vršeno dok se to područje nalazilo pod kontrolom srpskih snaga, u vrijeme kada nije bilo nikakvih vojnih akcija u neposrednoj blizini"[268]. Ističe

[261] ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić i Ratko Mladić*, IT-95-5-R61 i IT-95-18-R61, Revizija Optužnice u skladu s Pravilom 61 Pravila procedure i podnošenja dokaza, 11. juli 1996, par. 16.
[262] *Ibid*.
[263] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 334.
[264] *Ibid*., par. 335.
[265] ICTY, *Tužitelj v. Duško Tadić*, IT-94-1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 7. maj 1997, par. 149.
[266] Prema: *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 336.
[267] *Ibid*., par. 335-342.
[268] A. J. Riedlmayer (2002) *Destruction of Cultural Heritage in Bosnia-Herzegovina, 1992-1996: A Post-war Survey of Selected Municipalities*, Izvještaj, ICTY, *Tužitelj v. Slobodan Milošević*, IT-02--54-T, Dokazni materijal P486, str. 11.

se uništenje ili oštećenje džamija u Mostaru, Foči (među njima i Aladža džamija), Banjoj Luci (između ostalih Ferhadija i Arnaudija džamija).[269]

Međunarodni sud nadalje nalazi da su tokom rata u Bosni i Hercegovini i arhive i biblioteke[270] bile izložene napadima, poput Orijentalnog instituta u Sarajevu i Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine, koja je bombardirana 25. augusta 1992. godine.[271] Na kraju, Sud zapaža da "postoje dokazi da su i Orijentalni institut i Nacionalna i univerzitetska biblioteka bombardirani sa srpskih položaja"[272].

U svjetlu prethodno navedenog Međunarodni sud zaključio je da doista postoje nepobitni dokazi o namjernom uništavanju historijskog, kulturnog i vjerskog naslijeđa zaštićene skupine tokom kritičnog razdoblja.[273] Sud stoga ne nalazi spornim činjenicu

> "da je uništavanje ovog naslijeđa predstavljalo 'bitan dio politike etničkog čišćenja' i da je to bio 'pokušaj da se izbrišu tragovi samog postojanja' bosanskih muslimana. Međutim, po mišljenju Suda, uništavanje historijskog, kulturnog i vjerskog naslijeđa ne može predstavljati namjerno nametanje uvjeta života sračunatih da se izvrši fizičko uništenje skupine"[274]

te da se ono, kao takvo, "ne može smatrati genocidnim djelom u smislu značenja čl. II Konvencije o genocidu"[275].

---

[269] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 341. Uz izvještaj A. J. Riedlmayera, naznačavaju se i izvještaji međunarodnih međuvladinih i nevladinih organizacija i drugih tijela, poput Vijeća Evrope, američkog State Departmenta, Human Rights Watch (*Ibid*., par. 341). Za detaljan prikaz v. A. J. Riedlmayer, Pregled porušenih i oštećenih vjerskih objekata, dok. br. 0560-6947-0560-7223-BCST, dost. na: http://heritage.sense-agency.com/assets/bosna-i-hercegovina/sg-5-05-a-unisteni-objekti-bcs.pdf (prist. 4. august 2018).

[270] Za šire usp. A. J. Riedlmayer (2007) Crimes of War, Crimes of Peace: Destruction of Libraries during and after the Balkan Wars of the 1990s, *Librarytrends*, vol. 56, br. 1 (M. V. Cloonan, R. Harvey (eds) *Preserving Cultural Heritage*), str. 107-132.

[271] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 342.

[272] *Ibid*. Usp. s rušenjem Starog mosta u Mostaru. Pravna analiza svih aspekata vjerovatno se ponajbolje može pratiti u: ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-T, Izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje predsjedavajućega sudije Jean-Claude Antonetti, 29. maj 2013, vol. 6 od 6.

[273] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 344.

[274] *Ibid*.

[275] *Ibid*.

Podnositelj tužbe (Bosna i Hercegovina) ponudila je dokaze i u odnosu na djela koja su bila vršena u koncentracijskim logorima,[276] koji su bili ustanovljeni u toku međunarodnog oružanog sukoba, da su u pitanju radnje koje mogu predstavljati namjerno izlaganje skupine takvim uvjetima života koji mogu dovesti do njezina potpunog ili djelimičnog uništenja.

S tim u vezi valja navesti logor Sušica, Kaznenopopravni dom u Foči, logore Omarska, Keraterm, Trnopolje, Manjača, kao i zatočenička centra u Bosanskom Šamcu. Naime, u logoru Sušica zatočenici su izlagani nehumanim uvjetima života tako što su im bili uskraćivani hrana, voda, medicinska njega, spavanje i pristup sanitarijama.[277] U Foči su nesrpski zatočenici primoravani da podnose surove i neadekvatne uvjete života tokom zatočenja u spomenutom logoru na ovom području, "zbog čega veliki broj pojedinaca ima trajne fizičke i psihološke probleme."[278] U pogledu logora Omarska navodi se da su zatočenici držani u nehumanim uvjetima i da je u logoru vladala atmosfera ekstremnog psihičkog i fizičkog nasilja – "zastrašivanje, iznuđivanje, batinanje i mučenje bili su uobičajena praksa"[279]. Slični su uvjeti bili i u ostala dva logora na području Prijedora – u Keratermu[280] i Trnopolju[281]. "Sanitarni uvjeti u Manjači bili su 'strašni... nehumani i izrazito surovi': koncept higijene nije postojao [...]. Manjača je bila 'logor gladi', a i kada je bilo malo hrane, bila je veoma lošega kvaliteta."[282]

---

[276] M. Talić bio je optužen i za ovu radnju zločina genocida, tj. za "zatočavanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata koji su bili izvan borbenog ustroja u uvjetima sračunatim da dovedu do fizičkog uništenja dijela tih grupa, i to pomoću premlaćivanja ili drugih vidova fizičkog maltretiranja [...], davanja obroka jedva dovoljnih za preživljavanje, zagađene vode, nedovoljne ili nepostojeće ljekarske njege, nehigijenskih uvjeta i pomanjkanja prostora". (ICTY, *Tužitelj v. Radoslav Brđanin i Momir Talić*, IT-99-36/1, Korigirana verzija četvrte izmijenjene optužnice, 10. decembar 2001, par. 37 (3)).

[277] Prema: ICTY, *Nikolić*, Osuđujuća presuda, par. 69.

[278] ICTY, *Krnojelac*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 440.

[279] ICTY, *Kvočka et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 45. "Željko Meakić, s namjerom da uništi, u cijelosti ili djelimično, bosansko-muslimanski i bosansko-hrvatski narod kao nacionalnu, etničku ili vjersku grupu, učestvovao je zajedno s drugim osobama u smišljenom nametanju, bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima iz općine Prijedor u logoru Omarska, životnih uvjeta sračunatih da dovedu do njihovog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja, čime je počinio genocid [...]." (ICTY, *Tužitelj v. Željko Mejakić et al*, IT-95-4-I, Izmijenjena optužnica, 18. juli 2001, par. 18.3) (unutarnja naglašavanja izostavljena).

[280] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 349. Za više: ICTY, *Stakić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 163.

[281] *Ibid*., par. 350. Za više: ICTY, *Stakić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 190.

[282] Tako: ICTY, *Tužitelj v. Biljana Plavšić*, IT-00-39-S i 40/1-S, Osuđujuća presuda, 27. februar 2003, par. 48; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par.

I "zatočenici koji su bili zatvoreni u zatočeničkim centrima u Bosanskom Šamcu držani su u nehumanim uvjetima. [...] Ovo je činjeno zbog toga što su zatočenici bili nesrpske nacionalnosti."[283]

Međunarodni sud je u odnosu na logore u konačnici zaključio, a na temelju svih iznesenih dokaza u odnosu na treću radnju izvršenja zločina genocida, da "postoje nepobitni i uvjerljivi dokazi da su zatočenici u logorima bili izloženi užasnim uvjetima. Međutim, iznijeti dokazi nisu omogućili Sudu da utvrdi da su ova djela bila praćena specifičnom namjerom [...] da se potpuno ili djelimično uništi zaštićena skupina"[284].

Treća radnja izvršenja zločina genocida – namjerno podvrgavanje grupe uvjetima života sračunatim da dovedu do njezinog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja – prema Elementima zločina Međunarodnog krivičnog suda može se izvršiti ako su sljedeći, kumulativno određeni uvjeti ispunjeni: počinitelj

351. Osuđenica B. Plavšić u novembru 1990. godine "izabrana je za srpskog predstavnika u Predsjedništvu Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, na kojem položaju je ostala do decembra 1992. Optužena je bila aktivna u Predsjedništvu Republike BiH kao i Predsjedništvu Republike Srpske: od 28. februara do 12. maja 1992. bila je jedan od dva vršitelja dužnosti potpredsjednika Srpske Republike Bosne i Hercegovine, a od maja do decembra 1992. član kolektivnog pa proširenog predsjedništva Republike Srpske." (ICTY, *Tužitelj v. Biljana Plavšić*, IT-00-39-S i 40/1-S, Osuđujuća presuda, 27. februar 2003, par. 10). Osuđena za progone na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi (zločin protiv čovječnosti).

[283] ICTY, *Tužitelj v. Blagoje Simić et al*., IT-95-9-T, Pretresno vijeće, Presuda, 17. oktobar 2003, par. 773; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 352. "Optužba navodi da je od 17. aprila 1992. ili od približno tog datuma, pa najmanje do 31. decembra 1993, Blagoje Simić bio predsjednik Kriznog štaba Bosanskog Šamca, koji je, 21. jula 1992. ili približno tog datuma, preimenovan u Ratno predsjedništvo. Na tim položajima on je bio nadležan za izdavanje naređenja, uputstava, odluka i drugih propisa u ime Kriznog štaba i Ratnog predsjedništva. Također se navodi da je od 1991. do 1995. bio predsjednik Srpske demokratske stranke (SDS) u Bosanskom Šamcu. Od 1991. do 17. aprila 1992, bio je potpredsjednik Skupštine općine, a od 4. novembra 1991. pa najmanje do 30. novembra 1992, bio je poslanik u skupštini samoproglašene 'Srpske autonomne oblasti Sjeverna Bosna', kasnije nazvane 'Srpska autonomna pokrajina Semberija i Majevica'. Dana 22. januara 1993. ili približno tog datuma, izabran je za predsjednika 'Skupštine općine Šamac', a na tom položaju je bio i nakon objavljivanja Prve optužnice. Bio je najviši civilni funkcioner općine Bosanski Šamac." (ICTY, *Tužitelj v. Blagoje Simić et al*., IT-95-9-T, Pretresno vijeće, Presuda, 17. oktobar 2003, par. 5) (unutarnje reference izostavljene). B. Simić pravosnažno je osuđen Presudom Žalbenog vijeća ICTY-ja za progone počinjene protupravnim uhićenjima i zatočenjem civila bosanskih muslimana i bosanskih Hrvata, za okrutno i nehumano postupanje, uključujući premlaćivanje, mučenje, prisilni rad i zatočenje u nehumanim uvjetima te za deportaciju i prisilno premještanje, sve radnje zločina protiv čovječnosti (ICTY, *Tužitelj v. Blagoje Simić et al*., IT-95-9-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 28. novembar 2006).

[284] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 354.

nameće određene uvjete života jednoj ili više osoba; da su takva osoba ili osobe pripadale određenoj nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj skupini; da je počinitelj namjeravao uništiti, u cijelosti ili djelimično, tu nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku skupinu, kao takvu; da su uvjeti života bili sračunati da dovedu do fizičkog uništenja te skupine, u cijelosti ili djelimično[285]; da je radnja izvršena u kontekstu očiglednog obrasca sličnog ponašanja koje je upereno protiv te skupine ili se radilo o radnji koja je sama po sebi mogla dovesti do takvog uništenja.[286]

4.4. Nametanje mjera kojima se sprečava rađanje u skupini

Nametanje mjera kojima se sprečava rađanje unutar zaštićene grupe predstavlja jednu od pet konvencijskih radnji genocida.[287] Ova radnja ima za cilj onemogućavanje biološkog opstanka grupe, bilo fizičkim putem (npr. sterilizacijom), bilo psihološkim traumama koje sprečavaju formiranje porodice i reprodukciju. U pravnoj doktrini smatra se oblikom biološkog genocida, jer ne zahtijeva trenutni fizički nestanak članova grupe, već ima za posljedicu dugoročno smanjenje ili onemogućavanje njezinog opstanka.

Pod ovu radnju genocida ubraja se također silovanje i seksualno nasilje, kako nad ženama, tako i nad muškarcima, unutar jedne zaštićene skupine, a što predstavlja "veliku traumu koja sprečava žrtve da poslije takvih strahota zasnuju svoju porodicu"[288]. Zapravo, ova se radnja genocida ima razumjeti da uključuje "seksualno sakaćenje, prisilnu sterilizaciju, prisilnu kontrolu rađanja, prisilno odvajanje muškaraca i žena te zabranu brakova. [...] Mjere koje imaju za cilj sprečavanje rađanja unutar skupine mogu biti ne samo fizičke nego i psihološke naravi"[289]. Naprimjer, silovanje može biti sredstvo izvršenja ove radnje genocida ako silovana osoba odbije da nastavi rađati unutar svoje skupine[290], tj.

---

[285] Prema ovom dokumentu, a što je sljedstveno zaključcima sudskih vijeća Haškog tribunala, izraz "uvjeti života" mogu uključiti, ali nisu na to nužno ograničeni, namjerno lišavanje osoba izvora neophodnih za preživljavanje, kao što su hrana ili medicinske usluge, ili, pak, sistematsko istjerivanje iz njihovih domova.

[286] Čl. 6 (c) (genocid namjernim nametanjem uvjeta života sračunatim da dovedu do fizičkog uništenja) Elemenata zločina, ICC.

[287] Usp. W. A. Schabas (2009) *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*, 2. ed., Cambridge: Cambridge University Press, str. 197-201; F. Jessberger (2009) The Definition and the Elements of the Crime of Genocide, u: P. Gaeta (ed.) *The UN Genocide Convention – A Commentary*, New York: Oxford University Press, str. 101-102.

[288] M. N. Simović, V. M. Simović (2012) *op. cit*., str. 59.

[289] ICTR, *Musema*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 158. Usp. i: ICTR, *Rutaganda*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 53; ICTR, *Kayishema*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 117; ICTY, *Tolimir*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 743.

[290] ICTR, *Akayesu*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 508.

ako silovana osoba, uslijed traume, više ne može ili ne želi imati djecu u okviru svoje zajednice. Riječ je o svojevrsnom *biološkom vidu genocida*[291].

Podnositelj tužbe u predmetu *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora* tvrdio je da je "prinudno razdvajanje muškaraca i žena muslimana u Bosni i Hercegovini, što su srpske snage sistematski vršile nakon okupacije različitih općina [...] najvjerovatnije [je] imalo za nužnu posljedicu pad nataliteta skupine, s obzirom na to da tokom dugih mjeseci nije bilo fizičkog kontakta"[292]. Međutim, Međunarodni sud u istom paragrafu u obrazloženju Presude konstatira "da nije dostavljen niti jedan dokaz koji potkrepljuje ovakvu tvrdnju"[293]. Podnositelj tužbe zatim iznosi da su "silovanja i seksualno nasilje nad ženama dovodili do fizičke traume koja je blokirala reproduktivne funkcije žrtava i u nekim slučajevima prouzrokovala neplodnost"[294], pozivajući se na Optužnicu u predmetu *Gagović et al.* pred ICTY-jom u kojoj je tužitelj naveo "da jedan svjedok ne može više imati djecu zbog seksualnog zlostavljanja koje je pretrpjela"[295]. "Mnoge žene imaju trajne ginekološke posljedice zbog seksualnog zlostavljanja. [...]. Sve žene koje su seksualno zlostavljane pretrpjele su povrede psihičke i emotivne prirode. Neke su ostale traumatizirane."[296] No, Međunarodni je sud i ovdje donio zaključak da Optužnica Tužiteljstva ICTY-ja "ne predstavlja uvjerljiv dokaz".[297] Agent Bosne i Hercegovine se pred Međunarodnim sudom pozivao i na seksualno nasilje nad muškarcima, "zbog kojega im je onemogućena njihova kasnija reprodukcija"[298], pozivajući se na nalaze Tribunala u predmetu *Tadić*[299]. Ipak, Sud je zaključio da dostavljeni dokazi nemaju dovoljnu težinu da bi zadovoljili međunarodne pravne standarde

[291] B. Pavišić, T. Bubalović (2013) *op. cit*., str. 78.

[292] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 355.

[293] *Ibid*.

[294] *Ibid*., par. 356.

[295] Tako: ICTY, *Tužitelj v. Dragan Gagović et al*, IT-96-23-I, Optužnica, 18. juni 1996, par. 7.10.

[296] *Ibid*. D. Gagović, uključujući i D. Zelenovića i R. Stankovića, Optužnicom iz 1996. godine nisu bili optuženi za zločin genocida počinjenog na području Foče, u istočnoj Bosni i Hercegovini. Zbog smrti optuženog D. Gagovića krivični postupak nikada nije došao u fazu suđenja. Naime, riječ je o bivšem milicioneru, koji je nakon "preuzimanja Foče u aprilu 1992. postavljen [je] od strane SDS za načelnika milicije u Foči". (ICTY, *Tužitelj v. Dragan Gagović et al*, IT-96-23-I, Optužnica, 18. juni 1996, par. 2.1). Usp. s ICTY, *Tužitelj v. Dragan Zelenović*, IT-96-23/2-S, Pretresno vijeće, Presuda o kazni, 4. april 2007. D. Zelenović osuđen je pravosnažnom sudskom odlukom od 31. oktobra 2007. godine za silovanje i mučenje (zločini protiv čovječnosti i kršenja zakona ili običaja ratovanja).

[297] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 356.

[298] *Ibid*., par. 357.

[299] Tako: ICTY, *Tadić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 198.

s ovim u vezi. Aplikant je također tvrdio da su "silovanja i seksualno nasilje nad muškarcima i ženama doveli do psihološke traume koja je onemogućavala žrtvama da stupe u nove veze i zasnuju porodicu."[300] U potporu ovom stajalištu može se pozvati predmet *Akayesu*, u kojem je Tribunal naglasio da "silovanje može predstavljati mjeru koja ima za cilj sprečavanje rađanja, u slučaju da silovana osoba potom odbije da rađa"[301]. No, Međunarodni će sud u svojoj Presudi 2007. godine zaključiti da Aplikant "nije podnio nikakav dokaz da je to bio slučaj i sa ženama u Bosni i Hercegovini"[302], niti je utvrđeno "da su bosanske muslimanke koje su pretrpjele seksualno nasilje izložene riziku da budu odbačene od svojih muževa ili da neće biti u mogućnosti naći bračne partnere"[303]. Zapravo, Sud je zaključio da Bošnjakinje koje su pretrpjele seksualno nasilje nisu bile izložene takvom stepenu isključenosti i odbacivanja da bi se mogla dokazati namjera biološkog uništenja grupe. Iako žrtve seksualnog nasilja mogu biti percipirane kao nepoželjne, "zaprljane" ili neprikladne (neprihvatljive) za brak, što može dovesti do njihove društvene marginalizacije u smislu da takve osobe mogu biti stigmatizirane i da neće biti prihvaćene ili će, pak, biti isključene (izopćene) iz svoje zajednice[304], što dodatno otežava reproduktivni život unutar grupe, Međunarodni sud "nalazi da dokazi, koje mu je Aplikant iznio, ne pružaju mogućnost za donošenje zaključka da su snage bosanskih Srba izvršile djela koja bi se mogla okvalificirati kao nametanje mjera u cilju sprečavanja rađanja u zaštićenoj skupini u smislu značenja čl. II (d) Konvencije"[305].

U smislu šireg konteksta, i usporedbe radi, ova radnja genocida bila je ključni element optužnica i presuda pred ICTR-om. U navedenom predmetu *Akayesu*, Tribunal je istaknuo da silovanje i seksualno nasilje nad ženama tutsijske etničke skupine nisu bili akti individualne brutalnosti, već instrument genocida kojim se nametala kontrola nad reproduktivnim funkcijama žrtava.[306]

Pred Međunarodnim krivičnim sudom, a za svrhe vođenja krivičnih postupaka protiv pojedinaca za zločin genocida, treba istaknuti da se za ovu radnju izvršenja traže sljedeći uvjeti: da je počinitelj nametnuo određene mjere jednoj

[300] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 358.
[301] ICTR, *Akayesu*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 508.
[302] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 358.
[303] *Ibid*., par. 359.
[304] Nav. prema: C. McCausland (2017) *op. cit*., str. 186.
[305] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 361.
[306] ICTR, *Akayesu*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 731-734.

ili više osoba; da su takva osoba ili osobe pripadale određenoj nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj skupini; da je počinitelj namjeravao uništiti, u cijelosti ili djelimično, tu nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku skupinu, kao takvu; da su nametnute mjere imale za cilj spriječiti rađanja unutar te skupine; da je radnja izvršena u kontekstu očiglednog obrasca sličnog ponašanja koje je upereno protiv te skupine ili se radilo o radnji koja je sama po sebi mogla dovesti do takvog uništenja.[307] Prema *Elementima zločina* ICC-a, neophodno je stoga da je počinitelj nametnuo mjere koje su imale za cilj sprečavanje rađanja unutar grupe te da je to učinjeno s namjerom djelimičnog ili potpunog uništenja grupe kao takve.

Radnja sprečavanja rađanja unutar zaštićene grupe predstavlja specifičan oblik biološkog genocida, čiji je cilj tzv. spora i postupna fizička eliminacija postojećih pripadnika grupe kroz onemogućavanje prirodnog reproduktivnog kontinuiteta. Ova radnja može se ostvariti različitim oblicima prisile, uključujući sterilizaciju, prisilnu trudnoću, seksualno nasilje i društvenu isključenost žrtava. Iako je u predmetu *Bosna i Hercegovina protiv Srbije* ICJ zaključio da nisu predočeni dovoljni dokazi o postojanju sistematskih mjera s ciljem sprečavanja rađanja unutar bošnjačke grupe, praksa ICTR-a jasno pokazuje da seksualno nasilje može biti korišteno kao instrument za ostvarenje upravo ove genocidne radnje. Nalazi ovog Tribunala potvrđuju da sprečavanje rađanja unutar grupe ne mora nužno podrazumijevati fizičke mjere poput sterilizacije, već može biti rezultat strukturiranih politika seksualnog nasilja, društvene stigmatizacije i ciljanog razaranja porodičnih i reproduktivnih odnosa unutar napadnute zajednice.[308]

4.5. Prisilno premještanje djece iz jedne skupine u drugu

Prisilno premještanje djece iz jedne zaštićene grupe u drugu, kao što je navedeno u čl. II (e) Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, predstavlja jedinstven oblik genocidne radnje koji ne cilja na fizičko uništenje pripadnika skupine, već na prekid njezinog biološkog i kulturnog kontinuiteta.[309] Ova radnja obuhvata situacije u kojima su djeca, kao posebno ranjiva kategorija,

[307] Čl. 6 (d) (genocid nametanjem mjera koje imaju za cilj spriječiti rađanja) Elemenata zločina, ICC.

[308] Za opći osvrt v. W. A. Schabas (2009) *op. cit*., str. 177–183; K. D. Askin (1997) *War Crimes Against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunals*, The Hague, London, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, str. 271-289; P. V. Sellers (2002) Sexual Violence and Peremptory Norms: The Legal Value of Rape, *Case Western Reserve Journal of International Law*, vol. 34, str. 287–303; C. A. MacKinnon (2006) *Are Women Human?: And Other International Dialogues*, Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press, str. 180-191; 209-234.

[309] Usp. W. A. Schabas (2009) *op. cit*., str. 201-206; F. Jessberger (2009) *op. cit*., str. 102-103.

nasilno odvojena od vlastite etničke, vjerske, rasne ili nacionalne zajednice i integrirana u drugu, najčešće dominantnu ili neprijateljsku grupu, uz namjeru da se izbrišu njihove izvorne identitetske veze. Premještanje se ne mora vršiti isključivo fizičkom silom – dovoljno je da je djeci onemogućeno odrastanje u vlastitoj kulturi, jeziku, religiji i porodici, što ima trajne posljedice za održanje grupe kao takve. Za razliku od drugih radnji genocida, koje uglavnom ciljaju na neposredne fizičke učinke (npr. ubistva, mučenja, uništavanje životnih uvjeta), ova mjera ima dugoročni, gradacijski i postupni destruktivni učinak – uništavanje grupe kroz njezinu budućnost. Premještanjem djece gubi se generacijski kontinuitet identiteta, što međunarodno pravo prepoznaje kao posebno opasan i delikatan oblik napada na opstanak neke grupe. Iako se ova radnja rijetko pojavljuje u međunarodnim sudskim presudama, njezin *genocidni potencijal* jasno je prepoznat još u fazi pripreme same Konvencije, a potvrđen i u kasnijoj praksi i doktrini.

> "Podnositelj tužbe tvrdi da su silovanja korištena 'kao način da se utječe na demografsku ravnotežu tako što su se muslimanske žene oplođavale spermom srpskih muškaraca' ili, drugim riječima, kao 'silovanja u cilju začeća'. Podnositelj tužbe iznosi argumentaciju da se djeca rođena iz tih 'prinudnih trudnoća' ne bi smatrala dijelom zaštićene skupine i smatra da je namjera silovatelja bila da se djeca, koja se trebaju roditi, prebace u skupinu bosanskih Srba."[310]

Bosna i Hercegovina se, dokazujući ovu tvrdnju, pozivala na Optužnicu u predmetu *Gagović et al* u kojoj je tužitelj tvrdio da su dvojica vojnika bosanskih Srba silovala jednu od žena, svjedoka, i da su joj "oba počinitelja rekla da će rađati srpsku djecu"[311]. Međutim, Međunarodni je sud, potpuno jednako pravnom rasuđivanju iz prethodne radnje genocida, ustvrdio da optužnica "ne može predstavljati uvjerljiv dokaz za potrebe ovog slučaja"[312]. Pretresno vijeće ICTY-ja zaključilo je u reviziji Optužnice u predmetu *Karadžić* i *Mladić* da su "neki logori bili specijalno namijenjeni za silovanja, u cilju prisilnog rađanja srpske djece, a žene su često držane u zatočeništvu, sve dok nije bilo suviše kasno za prekid trudnoće"[313]. Također se, u istom paragrafu, naznačuje da postoje izgledi

[310] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 362.

[311] ICTY, *Tužitelj v. Dragan Gagović et al*, IT-96-23-I, Optužnica, 18. juni 1996, par. 9.3; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 363.

[312] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 363.

[313] *Tužitelj v. Radovan Karadžić i Ratko Mladić*, IT-95-5-R61 i IT-95-18-R61, Revizija Optužnice u skladu s Pravilom 61 Pravila procedure i podnošenja dokaza, 11. juli 1996, par. 64.

da je "cilj mnogih silovanja bila prinudna oplodnja"[314]. Ni ovom zaključku Međunarodni sud nije poklonio svoju vjeru. Bosna i Hercegovina se, napokon, pozvala i na Presudu ICTY-ja u predmetu *Kunarac* u kojem je Pretresno vijeće, između ostalog, ustvrdilo da je "nakon silovanja jedne žene svjedoka, optuženi joj rekao da će 'sada nositi srpsko dijete i da ono nikada neće saznati ko je otac'"[315]. Međunarodni je sud, "na osnovu naprijed iznijetih elemenata, utvrdio da dokazi, koje mu je Podnositelj tužbe predstavio, ne omogućavaju da se utvrdi postojanje bilo kakvog oblika politike prinudne trudnoće niti da je postojao bilo kakav cilj da se djeca premještaju iz zaštićene skupine u drugu [...]"[316].

Ova se radnja izvršenja genocida može odnositi jedino na silovanje žena i ograničena je na žene reproduktivne dobi.[317] Zapravo, riječ je o prisilnoj trudnoći putem silovanja, kada se silovanje pojavljuje kao sredstvo za učinjenje prisilne trudnoće. Prisilna impregnacija tako se vrši od strane pripadnika druge skupine nad pripadnicama skupine nad kojom se čini zločin genocida. U oružanom sukobu, ona bi na temelju prisilne trudnoće nosila dijete pripadnika druge zaraćene strane. U literaturi se spominje i teorija "okupirane maternice" čije se tumačenje u najkraćemu ogleda u tome da pošto je žena već trudna s njezinim silovateljem (pripadnikom "druge" strane) nije u mogućnosti nositi dijete svoje vlastite skupine tokom razdoblja u kojem je njezina maternica već okupirana.[318] Za ženu koja bi se odlučila da podigne dijete, ono vrlo često ne bi bilo prihvaćeno od zajednice – posebno je to vidljivo u kulturama gdje se dijete identificira etničkom pripadnošću svoga oca.[319] "Vijeće je mišljenja, kao i slučaju mjera kojima se sprečava rađanje, cilj nije samo kazniti izravan čin prisilnog fizičkog premještanja, već također sankcionirati čine prijetnji ili trauma koje bi dovele do prisilnog premještanja djece iz jedne u drugu skupinu."[320] Genocidna se prisilna trudnoća uglavnom koristila u Bosni i Hercegovini za vrijeme posljednjega oružanog sukoba.[321]

---

[314] *Ibid*; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 364.

[315] ICTY, *Tužitelj v. Dragoljub Kunarac et al (Foča),* IT-96-23-T i IT-96-23/1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 22. februar 2001, par. 583; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 365.

[316] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 367.

[317] C. McCausland (2017) *op. cit*., str. 187.

[318] Nav. prema: *Ibid*.

[319] *Ibid*., str. 188.

[320] ICTR, *Akayesu*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 509.

[321] Za šire v. C. McCausland (2017) *op. cit*., str. 187 *et seq*.

Uporedno gledano, poznat je i slučaj tzv. "ukradene generacije" (engl. *Stolen Generations*) u Australiji, u kojem su djeca aboridžinskog porijekla, tokom XX stoljeća, sistematski oduzimana od svojih porodica i premještana u bijele hraniteljske porodice, internate i crkvene institucije. Cilj takvih mjera bio je da se djeca odvoje od vlastite kulture, jezika i duhovnosti, kako bi bila "asimilirana" u dominantno društvo. Iako ovaj slučaj nikada nije sudski okvalificiran kao genocid, mnogi pisci i komisije za ljudska prava u Australiji ukazali su da takva praksa ispunjava uvjete iz čl. II (e) Konvencije o genocidu, jer je imala trajne posljedice na kulturni, etnički i porodični identitet djece.[322] Ova se radnja genocida često promatra kao poveznica s pojmom tzv. kulturnog genocida, jer pojedince ne uništava fizički, već razbija identitetske veze između djece i njihovih zajednica budući da se prisilnim transferom prekida etnički, jezički, vjerski i kulturni kontinuitet.

Posljednja, peta radnja izvršenja genocida, prema Elementima zločina ICC-a, može biti izvršena, ali i osoba za nju oglašena krivom, jedino ako je zadovoljena kumulacija uvjeta: da počinitelj prisilno vrši premještanje jedne ili više osoba[323]; da su takva osoba ili osobe pripadale određenoj nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj skupini; da je počinitelj namjeravao uništiti, u cijelosti ili djelimično, tu nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku skupinu, kao takvu; da je premještanje učinjeno iz jedne u drugu skupinu; da su osoba ili osobe bile mlađe od 18 godina; da je počinitelj znao ili trebao znati da osoba ili osobe imaju ispod 18 godina; da je radnja izvršena u kontekstu očiglednog obrasca sličnog ponašanja uperenim protiv te skupine ili je bilo riječ o radnji koja je sama po sebi mogla dovesti do takvog uništenja.[324]

Prisilno premještanje djece iz jedne zaštićene grupe u drugu predstavlja radnju genocida koja ne uništava fizičko postojanje grupe u sadašnjem trenutku, već cilja na njezin biološki i identitetski opstanak u budućnosti. Ova radnja posebno je značajna jer narušava osnovne veze djeteta s njegovim kulturnim, etničkim, vjerskim i jezičkim naslijeđem te, u krajnjoj instanci, može dovesti do potpunog gubitka grupne pripadnosti. Iako u kontekstu počinjenja genocida u Bosni i Hercegovini ova radnja nije dokazana pred Međunarodnim sudom, normativna i sudska praksa jasno potvrđuju njezin potencijalni genocidni

---

[322] Usp. R. Wilson, M. Dodson (1997) *Bringing Them Home: Report of the National Inquiry into the Separation of Aboriginal and Torres Strait Islander Children from Their Families,* Human Rights and Equal Opportunity Commission.

[323] Prema tom dokumentu, izraz "prisilno" nije ograničen na fizičku silu, već može uključiti i prijetnju silom ili prinudom. To može biti strah od nasilja, prinuda, zatočenje, psihološko ugnjetavanje ili zloupotreba moći, prema takvoj osobi ili osobama ili drugoj osobi ili iskorištavanje prinudnog okruženja.

[324] Čl. 6 (e) (genocid prisilnim premještanjem djece) Elemenata zločina, ICC.

karakter.[325] Povezanost ove specifične radnje sa širim konceptom tzv. kulturnog genocida i uništenja identitetskog kontinuiteta grupe potvrđuje da genocid nije isključivo zločin fizičkog uništenja, kako je to u velikoj mjeri predstavljeno i percipirano u domaćoj i međunarodnoj stručnoj javnosti.

4.5.1. "Nevidljiva djeca"

Pojam "nevidljiva djeca" ili djeca rođena kao posljedica rata (*children born of war* (CBOW))[326], koji podrazumijevaju kategoriju djece rođene kao posljedice silovanja – dakle, ili jer je žrtva, u ovom kontekstu žrtva ženskog spola, odlučila da bez obzira na nasilni kontekst začeća nastavi trudnoću, ili zato što je žrtva bila natjerana na nastavak trudnoće – pojam je koji sa sobom nosi formu identiteta koja nastaje u ratnom političkom okruženju i koja može vječito označiti život ovih indirektnih žrtava silovanja.[327] Iako se ova djeca mogu nazvati i *sekundarnim žrtvama silovanja*, gornji fokus bio je na ženama, njihovoj viktimizaciji i društvenom isključivanju u situacijama silovanja u oružanim sukobima.[328] Fenomen nije predstavljao novu pojavu u oružanim sukobima, ali ono što je vjerovatno predstavljalo specifičnost oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini jeste da je kampanja masovnih silovanja poprimila genocidne razmjere i ciljeve.[329] Ova praksa ima duboke i dugotrajne korijene u gotovo svim ratovima i oružanim sukobima kroz koje je čovječanstvo prošlo.[330]

---

[325] Tako: W. A. Schabas (2009) *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*, str. 184-189; N. Robinson (1960) *The Genocide Convention: A Commentary*, New York: Institute of Jewish Affairs, World Jewish Congress, str. 65–66; *Travaux préparatoires* Konvencije o genocidu (E/447, 1948), relevantni dijelovi rasprave o čl. II(e)

[326] Konsultirati jedno od recentnijih i opsežnih interdisciplinarnih istraživanja koje pokriva oružane sukobe XX stoljeća: S. Lee, H. Glaesmer, B. Stelzl-Marx (2021) *Children Born of War: Past, Present and Future. Routledge Studies in Modern History*, Taylor & Francis. Jednako tako v. J. Neenan, *Closing the Protection Gap for Children Born of War. Addressing Stigmatisation and the Intergenerational Impact of Sexual Violence in Conflict*, London School of Economics, Centre for Women, Peace and Security i Foreign & Commonwealth Office.

[327] P. A. Weitsman (2018) The Politics of Identity and Sexual Violence: A Review of Bosnia and Rwanda, *Human Rights Quarterly*, vol. 30, br. 3, str. 571-572.

[328] J. Daniel-Wrabetz (2007) Children Born of War Rape in Bosnia-Herzegovina and the Convention on the Rights of the Child, u: R. C. Carpenter (ed.), *Born of War: Protecting Children of Sexual Violence Survivors in Conflict Zones*, Hartford: Kumarian Press, str. 21.

[329] O novoj dimenziji genocidnog silovanja i o djeci rođenoj iz ove kampanje v. S. Lee (2017) *Children Born of War in the Twentieth Century*, Manchester: Manchester University Press, str. 151-186.

[330] O djeci rođenoj iz kampanje masovnih silovanja i prisilnih trudnoća u Istočnom Timoru, Sijera Leoneu i Ugandi v. šire u: S. H. Rimmer, Orphans or Veterans? Justice for Children Born of War in East Timor, str. 53. *et seq*; G. Baldi, M. MacKenzie, Silent Identities. Children Born of War in Sierra Leone, str. 78. *et seq*; E. Apio, Uganda's Forgotten Children of War, str. 94. *et seq*. Sve su analize objavljene u: R. C. Carpenter (ed.) (2007) *op. cit.*

Jedan od primjera mogle bi biti poslijeratne Njemačka i Austrija, u kojima je do 1955. godine na ovaj način rođeno blizu 250.000 djece u Njemačkoj i 20.000 djece u Austriji, gdje su majke bile Njemice i Austrijanke, dok su očevi bili nekadašnji vojni okupatori Savezničkih vojnih snaga.[331] Upravo se iz ovog primjera može uočiti i specifična društvena struktura, uz pojave stigmatizacije djece rođene kao posljedica silovanja – pojava koja je kasnije bila prisutna i na prostoru Bosne i Hercegovine.[332] Osim složenog konteksta države koja je izlazila iz ratnog stanja, dodatnu poteškoću predstavljali su i ambivalentni stavovi prema ovoj kategoriji civilnog stanovništva.[333] Tako u Njemačkoj i Austriji nisu vođene zvanične statistike o broju djece rođene na takav način, pa su se grubi podaci o tome počeli pojavljivati tek znatno poslije.[334] U Bosni i Hercegovini kontekst je bio još kompleksniji nego u Njemačkoj i Austriji, s obzirom na to da većina slučajeva silovanja nije izvršena u poslijeratnom, nego u ratnom periodu, što dodatno otežava prikupljanje i vođenje podataka. Slična situacija može se primijetiti i u slučaju Ruande, gdje se – prema pisanju P. A. Weitsman iz 2018. godine – rodilo više od 10.000 djece kao rezultat masovnih silovanja.[335] Raniji radovi, poput onoga od R. C. Carpenter, govore o manjim brojevima, no ipak itekako golemim: između 2.000 i 5.000 djece.[336]

Djeca rođena kao posljedica ratnog silovanja u Bosni i Hercegovini često se nazivaju "generacijom djece mržnje", budući da se njihov identitet nerijetko veže uz konstrukciju koja ih trajno povezuje s očevima – čiji identitet, kao što je često slučaj, ostaje nepoznat – što ovu poveznicu dodatno otežava i čini proces prihvatanja složenijim.[337] Riječ je o temi koja rijetko dobiva širu medijsku pažnju i relevantnost, što se ogleda i u načinu formalnog postupanja prema toj populaciji. Njihov pravni položaj dugo nije bio normiran ni u Federaciji Bosne i Hercegovine ni u Republici Srpskoj, a ne postoje ni precizni podaci o broju ove djece, ponajviše zbog nedostatka razvijenih postupaka evidencije – što je bio slučaj i u kontekstu njemačko-austrijskog primjera.[338] Tek u julu 2022. godine, kada je Skupština Brčko distrikta Bosne i Hercegovine usvojila Zakon o

[331] U. Baur-Timmerbrink (2016) *Mi djeca okupacije: pripovijesti kćerki i sinova savezničkih vojnika*, TPO Fondacija Sarajevo i Art Rabic Sarajevo, str. 8.

[332] E. Omerović, S. Zatagić, A. Grande, L. Jurić-Vatrenjak (2023) *op. cit*., str. 49.

[333] *Ibid*.

[334] U. Baur-Timmerbrink (2016) *op. cit*., str. 8.

[335] P. A. Weitsman (2018) *op. cit*., str. 574.

[336] R. C. Carpenter (2010) *Forgetting Children Born of War: Setting the Human Rights Agenda in Bosnia and Beyond*, New York: Columbia University Press, str. 16.

[337] P. A. Weitsman (2018) *op. cit.*, str. 567.

[338] J. Daniel-Wrabetz (2007) Children Born of War Rape in Bosnia-Herzegovina and the Convention on the Rights of the Child, u: R. C. Carpenter (ed.), *op. cit*., str. 26.

zaštiti civilnih žrtava rata, načinjen je prvi konkretan korak ka njihovom formalnom priznanju.[339] Ovaj zakon predstavlja važan iskorak u unaprjeđenju zaštite žrtava seksualnog nasilja tokom oružanog sukoba i djece rođene kao posljedica tog nasilja, dok je sličan zakon u Federaciji Bosne i Hercegovine donesen tek godinu kasnije. Međutim, nedostatak pravne identifikacije ove kategorije i dalje je izražen u entitetu Republika Srpska, kao i na državnom nivou.[340]

Često se podaci o porijeklu djece gube, između ostalog i zbog činjenice da su se mnoge žene odrekle djece rođene u tom kontekstu, pa su se takve žene obraćale domovima za nezbrinutu djecu. Uz to, osoblje centara za socijalnu zaštitu i ustanova za smještaj nezbrinute djece rijetko je bilo upoznato s porijeklom te djece – do te mjere da uopće nije bilo jasno je li određeno dijete rođeno kao posljedica zločina seksualnog nasilja.[341] Stigma koja prati ovu djecu od samog rođenja često rezultira ozbiljnim nepoštivanjem, zlostavljanjem, ugrožavanjem i kršenjem njihovih ljudskih prava i sloboda. U slučaju Ruande, zabilježeni su visoki stepeni čedomorstva, pri čemu su mnoge majke napuštale svoju djecu odmah nakon rođenja ili su ih zanemarivale nakon poroda, dopuštajući im da umru.[342] Čak i kada to nije slučaj, kako djeca odrastaju i postaju svjesna činjenice da su njihovi očevi bili počinitelji silovanja čiji je identitet nemoguće utvrditi, njihov život postaje sve teži.[343]

"Podnositelj Tužbe skrenuo je Sudu pažnju na postojanje 'preuređenih' dijelova dokumenata Vrhovnog vijeća odbrane Tužene strane. Nažalost, Sud nije reagirao na to, premda ima ovlast da to učini [...]. Razumno je očekivati da bi takvi dokumenti trebali osvijetliti središnja pitanja namjere i pripisivanja."[344]

> "Promjena političkog režima i pad predsjednika Miloševića, koji se smatra jednim od glavnih krivaca za rat i zločine počinjene u Bosni i Hercegovini, donio

[339] N1 Bosna i Hercegovina, *Djeca rođena zbog rata po prvi put prepoznata kao civilne žrtve rata*, https://n1info.ba/vijesti/djeca-rodjena-zbog-rata-po-prvi-put-prepoznata-kao-civilne-zrtve-rata/ (prist. 24. maj 2023).

[340] *Ibid*.

[341] J. Daniel-Wrabetz (2007) Children Born of War Rape in Bosnia-Herzegovina and the Convention on the Rights of the Child, u: R. C. Carpenter (ed.), *op. cit*., str. 26.

[342] R. C. Carpenter (2010) *op. cit*., str. 16.

[343] J. C. McKinley Jr., Legacy of Rwanda Violence: The Thousands Born of Rape, *The New York Times*, 23. septembar 1996.

[344] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Al-Khasawneha, par. 35.

je samo ograničen i djelimičan pristup izvorima informacija o načinu na koji su vođene operacije. Jedan od glavnih dokaza o izravnoj umiješanosti države Srbije u operacije vođene protiv nesrpskih populacija je izvještaj sa sastanka Vrhovnog vijeća odbrane; ovaj dokument bio je predočen ICTY i saopćen Sudu, ali tek pošto je veliki dio njegova sadržaja cenzuriran tako što je zacrnjen da ne bi bio čitljiv. Ova operacija kamuflaže izaziva opravdanu sumnju da vlasti u Beogradu žele spriječiti Sud da se upozna s određenim informacijama, nesumnjivo odlukama koje otkrivaju izravnu umiješanost oficira vojske Srbije [...] tokom cijelog trajanja tragedije. [...] Bosna i Hercegovina je tražila od Suda da pribavi od Tužene strane taj dokument bez brisanja, najprije u jednom pismenom zahtjevu, a zatim i u vrijeme usmenih izlaganja, ali nikada joj nije ispunjen zahtjev."[345]

Sudija Mahiou u svom Izdvojenom mišljenju nadalje ističe kako je

"želja Podnositelja tužbe da se upozna s cjelinom dokumenta [je] potpuno legitimna, jer bi njegova sadržina mogla biti važan element, odnosno odlučujući za otkrivanje manje ili više izravne umiješanosti Tužene strane u zločinački poduhvat za koji se tereti. Ali, zahtjev mu nije ispunjen i sam Sud nije koristio nijedno svoje pravo da dobije bilo koji dokument. [...] Pošto Sud nije postupio po zahtjevu Podnositelja tužbe ili pozvao *proprio motu* Tuženu stranu da dostavi dokument, nije bilo moguće dobiti razjašnjenja o skrivenom dokumentu. [...] Dakle, možemo samo konstatirati ili žaliti malodušnost i odbijanje Suda da pruži, potpuno legalno i pravično, jedno sredstvo [...] da bi se potvrdila istinitost tvrdnje u jednom predmetu gdje je potraga za istinom izuzetno očekivana i neophodna. Izuzetno rigidan stav u ovoj oblasti može samo dovesti do nerazumnih ili nepravednih rezultata"[346].

Sporazum iz 2003. godine između glavne tužiteljice ICTY-ja Carle del Ponte i tadašnjeg ministra vanjskih poslova Srbije i Crne Gore, Gorana Svilanovića, predstavljao je prijelomni trenutak u ograničavanju pristupa dokazima o ulozi SRJ-a u oružanim sukobima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.[347]

---

[345] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 56.

[346] *Ibid*., par. 56, 57, 61.

[347] "Sami srpski čelnici su ubijeđeni da arhive VSO mogu dovesti do osude Srbije za genocid. 'Izgleda da vi ne želite da shvatite politički kontekst u kojem se nalazimo', insistirao je, 3. oktobra 2003, G. Svilanović [...] u kancelariji K. del Ponte. 'Ako vam pomognemo da izdejstvujete osudu Miloševića zbog genocida, našu državu će također Međunarodni sud osuditi za genocid, i mi ćemo morati da platimo milijarde dolara kao odštetu BiH.' [...]. Beograd tvrdi da pravda i istina štete stabilnosti regiona i rade protiv mira." (F. Hartmann (2007) *op. cit.*, str. 103-104).

Dokumenti Vrhovnog savjeta odbrane (VSO), koji su sadržavali transkripte sjednica na najvišem nivou vlasti tadašnje države – između predsjednika SRJ-a, predsjednika Srbije i Crne Gore, članova Generalštaba i drugih – mogli su poslužiti kao dokaz o odgovornosti S. Miloševića i Srbije.[348] Međutim, Beograd je tražio da se veliki dijelovi tih dokumenata proglase povjerljivima, pozivajući se na interese nacionalne sigurnosti.[349] ICTY je u početku, uz određene rezerve, prihvatio ovu argumentaciju i dozvolio da se određeni dijelovi dokumenata zatamne, odnosno da im se ograniči upotreba samo na suđenje S. Miloševiću.[350] Time je spriječena njihova upotreba u drugim predmetima – uključujući i onaj koji je Bosna i Hercegovina vodila protiv Srbije pred ICJ-ja. U kasnijim pokušajima tužiteljstva da se mjere zaštite ukinu, sudije na koncu odlučuju da zatamnjeni dijelovi dokumenata ipak ostanu – što je izazvalo ozbiljne kritike zbog saučesništva u uskraćivanju pravde i istine žrtvama genocida.[351] Posljedica toga bila je ta da ovaj Sud u

[348] *Ibid*., str. 100. Također v. Dž. Karup Druško, *Zaštita dokumenata koji bi mogli dokazati ulogu Srbije u ratu u BiH: Razgovori Gorana Svilanovića s Carlom del Ponte i Geoffreyem Nicom* (iz arhiva, *Dani*, 26. mart 2010), dost. na: https://avangarda.ba/ (prist. 3. april 2025).

[349] K. del Ponte u pismu upućenom G. Svilanoviću početkom maja 2003. godine navodi da se neće suprotstaviti eventualnom zahtjevu da se ne objave izvjesni dijelovi arhiva ako mjere zaštite koje Beograd traži ostanu razumne i u skladu s propisima Tribunala, budući da se, u interesu transparentnosti sudskog procesa, takve mjere primjenjuju samo u izuzetnim okolnostima i u ograničenim segmentima. (*Ibid*., str. 100-101). Naime, "ako država ulaže prigovor [...] s obrazloženjem da bi objelodanjivanje naškodilo interesima njezine nacionalne bezbjednosti, ona mora [...] navesti osnove za prigovor. U svojoj najavi prigovora država: (i) mora navesti u mjeri u kojoj je to moguće osnovu po kojoj tvrdi da će interesi njezine nacionalne bezbjednosti biti ugroženi; i (ii) može od sudije ili pretresnog vijeća zatražiti da se za pretres o prigovoru odrede odgovarajuće zaštitne mjere, uključujući konkretno: (a) održavanje pretresa o prigovoru *in camera* i *ex parte*; (b) odobrenje da se dokumenti podnesu u redigovanom obliku [...] u kojem se objašnjavaju razlozi redigovanja." (Pravilo 54*bis* (F), Nalozi za dostavu dokumenata koji se upućuju državama, *Pravilnik o postupku i dokazima*, IT/32/Rev. 49, ICTY, 22. maj 2013).

[350] Članovi sudskog vijeća ICTY-ja "dali su prednost navodnoj stabilnosti jedne zemlje nad interesom pravde i istine, podliježući magičnoj moći pojma međunarodnih odnosa [...] pretvarajući se da ne znaju da je 'vitalni nacionalni interes' već navođen kako bi se opravdali zločini za koje oni danas imaju zadatak da sude." (F. Hartmann (2007) *op. cit*., str. 105).

[351] Haško tužiteljstvo odlučuje "da se obrate sudijama koje se bave slučajem *Milošević* i da istaknu prednosti poništenja argumenta o 'vitalnom nacionalnom interesu' da bi odmah zatražili ukidanje mjera povjerljivosti nad arhivama VSO. Dana 6. decembra 2005. [sudsko vijeće] prihvata proglasiti nevažećim mjere zaštite koje su bile na snazi od 2003., shvatajući da Beograd ne teži da zaštiti svoju nacionalnu bezbjednost, već da sputa pravosuđe u njegovoj potrazi za istinom. Beograd istog časa ulaže žalbu i postiže privremeno obustavljanje, sprečavajući tako Bosnu i Hercegovinu da arhive VSO dostavi Međunarodnom sudu prije nego što počnu zasjedanja posvećena njezinoj tužbi [protiv SRJ-a] krajem februara 2006. Dana 6. aprila 2006, razmotrivši argumente Tužiteljstva, pet sudija Žalbenog vijeća

presudi iz 2007. godine nije imao pristup neredigiranim verzijama dokumenata iz Vrhovne komande Vojske Jugoslavije, čime su dokazi u pogledu SRJ-a ostali pravno nedostupni.[352] Ipak, "uprkos nastojanjima da se uloga SRJ-a i njezinih struktura u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu prikrije, dokumenti i stenogrami [...] VSO otkrivaju dovoljno dokaza koji potvrđuju ključnu ulogu SRJ-a u pripremi, podršci i provođenju agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu posredstvom RS-a"[353].

Da li je, imajući na umu navedenu zacrnjenu dokumentaciju, Sud postupao po onom što se primijetilo u jednom drugom predmetu – istina je da viši interesi pravde daju Sudu svojevrsno ovlaštenje da učini sve od sebe "kako bi naveo strane da razjasne nedovoljno jasne činjenice"[354]. Zasigurno da ovakva situacija može "stvoriti jedan zbunjujući i zabrinjavajući presedan"[355].

[...] odlučuje da ponište odluku od 6. decembra 2005. [...] Tužiteljstvo nije u mogućnosti da javno osudi ovaj skandal, pošto su sudije svaku odluku donijele sa naznakom 'povjerljivo'." (*Ibid*., str. 106-107). S druge strane, sudsko vijeće ICTY-ja odlučilo je u predmetu protiv bivšeg načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije Momčila Perišića otpečatiti mnoge dokumente 2011. godine. (N. Tromp (2019) *Smrt u Hagu – Nezavršeno suđenje Slobodanu Miloševiću*, Sarajevo: University Press, str. 241). V. i presude ICTY-ja u predmetu *Perišić* – ICTY, *Prosecutor v. Momčilo Perišić*, Trial Judgment, IT-04-81-T, 6 September 2011; ICTY, *Prosecutor v. Momčilo Perišić*, Appeals Judgment, IT-04-81-A, 28 February 2013.

[352] Usp. ICTY, *Prosecutor v. Slobodan Milošević*, Case No. IT-02-54, Transcript, 12 June 2003; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 205-210; E. Gordy (2013) *Guilt, Responsibility and Denial: The Past at Stake in Post-Milošević Serbia*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, str. 129-131. O sporazumu iz 2003. godine osvrnuli su se pisci poput H. Karčića, koji navodi da je uskrata punih verzija dokumenata dodatno otežala priznanje istine i doprinosila osjećaju nepravde kod preživjelih. (H. Karčić (2016) Archives, Denial and Justice: The Role of Documentation in the Bosnian Genocide, u: *Justice, Memory and Denial*, Sarajevo: Institute for Islamic Tradition of Bosniaks, str. 64-66). N. Tromp ističe da je dogovor o zatamnjenju učinjen iz razloga tužbe Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore pred Međunarodnim sudom u Den Haagu. (N. Tromp (2016) *The Unfinished Trial of Slobodan Milošević: Justice Lost and History Told*, Amsterdam: Amsterdam University Press. V. prijevod na bos. jezik: N. Tromp (2019) *Smrt u Hagu – Nezavršeno suđenje Slobodanu Miloševiću*, Sarajevo: University Press, str. 236 *et seq*). Usp. M. Bulatović (2006) *Neizgovorena odbrana: ICTY vs Slobodan Milošević*, Niš: Zograf, Podgorica: Etra.

[353] M. Džananović, H. Karčić, E. Suljagić, S. Turčalo (2024) *Dekodiranje agresije: Vrhovni savet odbrane Savezne Republike Jugoslavije i rat protiv Republike Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Fakultet političkih nauka; Potočari: Memorijalni centar Srebrenica; Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, str. 8.

[354] V. ICJ, *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)*.

[355] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 61.

Zaključno, radnje izvršenja (*actus reus*) genocida, taksativno navedene u čl. II Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, predstavljaju materijalnu komponentu ovog najtežeg međunarodnog zločina. One same po sebi nisu dovoljne za utvrđivanje genocida ako nisu praćene posebnom genocidnom namjerom (*dolus specialis*). Genocid se, dakle, ne kvalificira samo kroz učinjena djela, već kroz specifičan kontekst i cilj s kojim su ona počinjena – potpuno ili djelimično uništenje zaštićene skupine kao takve. U tom smislu, *actus reus* genocida fizički je izraz uništavačke volje, dok *mens rea* daje toj volji pravnu relevantnost i kvalifikaciju. Samo u njihovom nužnom i neraskidivom spoju moguće je govoriti o punom postojanju zločina genocida u smislu međunarodnog prava.

Na osnovu definicije zločina genocida uočavamo da se, osim dva osnovna sastojka ovog zločina, u njegovoj strukturi nalazi još jedan – određena ciljna grupa. Dakle, osim *radnji* (koje su navedene u tačkama *a* do *e*) i *genocidne namjere* (potpunog ili djelimičnog uništenja jedne zaštićene skupine ljudi) biće ovog djela uključuje i element određene zaštićene skupine – žrtava zločina genocida. U smislu Konvencije, to su *četiri jasno određene skupine* (*grupe*): nacionalna, etnička, rasna i vjerska.[356] Ovaj međunarodni zločin, prema tome, može biti počinjen isključivo prema jednoj od navedenih grupa, koje se u svakom konkretnom slučaju moraju precizno utvrditi radi dokazivanja da je riječ upravo o genocidu.

Navedene odredbe Konvencije od izuzetne su važnosti pri rasvjetljavanju ključnih pitanja i pronalaženju objektivnih odgovora u vezi s normativnim dosezima pojma genocida. Neke karakteristike i specifičnosti, koje se odnose na tumačenje i primjenu čl. II Konvencije, bit će ukratko obrađene u nastavku, dok one koje ne predstavljaju neposredni predmet naše analize neće biti razmatrane na ovom mjestu.

[356] Usp. Y. Aksar (2009) *op. cit*., str. 115.

5.
Definicija zaštićene skupine

Radnje genocida moraju biti počinjene protiv pojedinaca zbog njihove pripadnosti određenoj skupini s konačnim ciljem uništenja te skupine. Presudni faktor napada na pojedinca nije njegov identitet koliko njegovo pripadništvo skupini.[1] Dakle, *ratio* izbora žrtava genocida treba da bude njihova pripadnost skupini, što je jedino tumačenje koje je podudarno s namjerom koja je specifična oznaka ovog zločina.[2] Iako se genocidom napadaju fizičke osobe da bi se uništila skupina, pojedinci nisu važni kao takvi, već kao članovi skupine kojoj pripadaju.[3]

Primjena konvencijskog određenja zločina genocida traži valjano definiranje zaštićene skupine.[4] Konvencija o genocidu ne štiti sve grupe[5], već samo njih četiri: etničku, nacionalnu, rasnu, vjersku. UN Komisija za međunarodno pravo bila je gledišta da odnosna odredba Konvencije pokriva i zabranjene radnje kada se počine s nužnom namjerom protiv pripadnika plemenskih

---

[1] Konsultirati i: United Nations (2005) *Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind with commentaries 1996*, Report of the International Law Commission on the work of its forty-eighth session, str. 45, čl. 17, par. 6. (*Yearbook of the International Law Commission, 1996*, vol. II, Part Two).

[2] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 561.

[3] N. Robinson (1960) *The Genocide Convention: A Commentary*, New York: Institute of Jewish Affairs, World Jewish Congress, str. 58.

[4] Za pojedinosti v. A. Hopkins (2010) Defining the Protected Groups in the Law of Genocide: Learning from the Experience of the International Criminal Tribunal for Rwanda, *Dalhousie: Journal of Legal Studies*, vol. 1, str. 26-52; W. A. Schabas (2000) Groups Protected by the Genocide Convention: Conflicting Interpretations from the International Criminal Tribunal for Rwanda, *ILSA Journal of International and Comparative Law*, vol. 6, br. 2, str. 375-387; W. A. Schabas (2000) *Genocide in International Law. The Crimes of Crimes*, str. 102 *et seq*; G. Verdirame (2000) *op. cit*., str. 578; *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 191-201.

[5] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 554.

grupa.[6] Skupine, nadalje, nigdje u Konvenciji o genocidu nisu definirane, "a niti drugdje"[7]. Niti tekst Konvencije sadrži kriterije za njihovo definiranje. Čini se stoga da ostaje nejasno šta se podrazumijeva pod pojmom "skupina", odnosno, kako se sa sigurnošću može "utvrditi da je riječ o skupini koju štiti Konvencija"[8]. Stoga ćemo se ponajprije poslužiti sudskom praksom.

Pretresno vijeće ICTR-a u predmetu *Musema* nalazi, kao što je ustvrđeno i u predmetu *Rutaganda*,

> "o konceptima nacionalne, etničke, rasne i vjerske skupine se mnogo istraživalo, međutim, trenutno, ne postoje ni općeprihvaćene ni međunarodno prihvaćene precizne definicije. Svaki se od koncepata mora ocijeniti u svjetlu određenog političkog, društvenog i kulturnog konteksta. Nadalje, Vijeće zapaža da je za svrhe primjene Konvencije o genocidu, pripadnost skupini, u osnovi, subjektivan prije no objektivan koncept. Žrtva je percipirana od počinitelja genocida na način da ona pripada skupini koja je predviđena za uništenje."[9]

Međutim, Pretresno vijeće nalazi da subjektivni pristup definiranju zaštićene skupine nije sam po sebi dovoljan. Čini se, prema pripremnim radovima (*travaux préparatoires*) Konvencije o genocidu, da su određene skupine izuzete iz konačnog nacrta njezina teksta, što se poglavito može uočiti kod političkih i ekonomskih skupina, koje su na kraju isključene iz pravne definicije odnosnog zločina.[10] Zbog čega je to učinjeno? Jedno od objašnjenja je da takve grupe ne predstavljaju stabilne skupine, već je riječ o mobilnim grupama, kojima pojedinci pristupaju na voluntarnoj (dobrovoljnoj) osnovi.[11] Slično je konstatirano i u predmetu *Akayesu*, u kojem je Pretresno vijeće bilo mišljenja da se doista kroz pripremni rad na UN Konvenciji o genocidu može vidjeti da ovaj

---

[6] United Nations (2005) *Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind with commentaries 1996*, Report of the International Law Commission on the work of its forty-eighth session, str. 45, čl. 17, par. 9. (*Yearbook of the International Law Commission, 1996*, vol. II, Part Two).

[7] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 555.

[8] A. Cassese (2005) *Međunarodno krivično pravo*, *op. cit*., str. 115.

[9] ICTR, *Musema*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 161.

[10] Činjenica da su političke, kulturne, ekonomske i druge ranjive skupine izostavljene predmet je brojnih akademskih rasprava, a autori poput W. A. Schabasa i P. R. Bartropa ukazuju da je ovakvo ograničenje rezultat političkih kompromisa unutar Ujedinjenih nacija u poslijeratnom periodu, a ne pravne dosljednosti. Takvo usko tumačenje skupina može dovesti do situacija u kojima zločini slični genocidu ne ulaze u formalni pravni okvir samo zbog toga što žrtve ne pripadaju jednoj od taksativno navedenih grupa. Tako: W. A. Schabas (2009) *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*, str. 136-140; P. R. Bartrop, S. L. Jacobs (eds) (2015) *Modern Genocide: The Definitive Resource and Document Collection*, vol. I, Santa Barbara: ABC-CLIO, str. 34-38.

[11] ICTR, *Musema*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 162.

zločin cilja jedino stabilne skupine, koje su stalne i čija se pripadnost određuje po rođenju, za razliku od mobilnijih skupina, poput onih političkih i ekonomskih.[12] Političke skupine bile su uključene u definiciju progona u Povelji MVT-a u Nürnbergu, ali i u statutarnim definicijama zločina protiv čovječnosti u pogledu djela progona (na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi).

Prema tome, zajednička je odlika sve četiri konvencijski zaštićene skupine da su one relativno stalne, stabilne, imobilne te da ostvaruju svojevrsni kontinuitet. Međutim, "pokušaj da se svaka od imenovanih skupina diferencira na osnovu [samo] objektivnih znanstvenih kriterija ne bi [...] bio u skladu s ciljem i svrhom Konvencije"[13]. Stoga bi valjalo zaključiti da definiranje zaštićene skupine samo na osnovu subjektivnih kriterija, ili, s druge strane, samo temeljem objektivnih mjerila, ne bi u potpunosti doprinijelo pravilnom razumijevanju i, otuda, ispravnom tumačenju duha i slova Konvencije o genocidu. Čini se da je subjektivno-objektivna definicija ili mješovito određenje zaštićene skupine kao takve u (sudskoj) praksi ipak najprimjerenije. "Strane u sporu se, u osnovi, slažu da međunarodna sudska praksa prihvata kombinirani subjektivno-objektivni pristup."[14]

Prema odluci ICJ-a u predmetu *Nottebohm*[15], Vijeće ustvrđuje da se nacionalna skupina može definirati kao "grupa ljudi koja dijeli pravnu vezu temeljenu na zajedničkom državljanstvu, zajedno s reciprocitetom prava i dužnosti"[16]. Etnička se skupina uopćeno definira kao "grupa čiji pripadnici dijele zajednički jezik ili kulturu"[17]. Definicija rasne skupine je "bazirana na nasljednim fizičkim osobinama koje se često identificiraju s geografskim područjem, neovisno o jezičkim, kulturnim, nacionalnim ili vjerskim faktorima"[18]. Napokon, vjerska skupina je ona "čiji pripadnici dijele istu religiju, vjeroispovijest ili način ispoljavanja vjere"[19]. Čini se da je prvostepena osuđujuća presuda ICTR-a u predmetu *Akayesu* od 2. septembra 1998. donijela jednu od prvih *sudskih* definicija zaštićenih skupina, tačno pedeset godina od usvajanja Konvencije o genocidu, nakon što je sudsko vijeće imalo zadatak definirati skupinu Tutsi, čije su pripadnike masovno ubijali pripadnici skupine Hutu, u afričkoj državi Ruandi 1994. godine Naredne će godine sudsko vijeće istog Tribunala u predmetu *Kayishema i Ruzindana* zauzeti, čini se, nešto drukčiji prilaz ovoj problematici, navodeći

[12] ICTR, *Akayesu*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 511.
[13] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 556.
[14] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 191.
[15] *Nottebohm Case (second phase), Judgment of April 6th, 1955: I. C. J. Reports 1955, p. 4.*
[16] ICTR, *Akayesu*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 512.
[17] *Ibid*., par. 513.
[18] *Ibid*., par. 514.
[19] *Ibid*., par. 515.

da je skupina Tutsi doista bila zaštićena etnička skupina, ali istovremeno dajući širu definiciju ove skupine. Tako je etnička grupa u ovom predmetu ona čiji pripadnici dijele zajednički jezik i kulturu ili ona koja izdvaja sebe kao takvu (samoidentifikacija) ili, pak, ona koju su drugi identificirali kao takvu, uključujući i počinitelje zločinâ (identifikacija od drugih).[20] Jesu li otuda, prema ovoj Presudi, Tutsi zaštićena skupina ne samo zato što imaju sve značajke posebne etničke grupe nego i zbog domaćih propisa Ruande koji su Tutsi skupinu definirali kao takvu? Sud Bosne i Hercegovine je, pozivajući se upravo na praksu ICTR-a, ocijenio da se pitanje da li je riječ o zaštićenoj skupini treba

> "procjenjivati u svakom predmetu ponaosob na osnovu *objektivnih* karakteristika datog društvenog i historijskog konteksta, te na osnovu *subjektivne* percepcije izvršitelja"[21].

Kako je zločin genocida protupravni čin usmjeren prema grupi kao takvoj, a shodno Rezoluciji Generalne skupštine UN-a iz 1946 godine da je riječ o uskraćivanju prava na postojanje cijelim ljudskim skupinama[22], to je i ICTY trebao odrediti primjenjivu definiciju zaštićenih grupa.

> "Dakle, Konvencija nastoji zaštiti pravo na život ljudskih grupa kao takvih. Ta karakteristika genocid čini izuzetno teškim krivičnim djelom i bitno različitim od drugih teških krivičnih djela, naročito progona u kojem počinilac svoje žrtve izabire na osnovu njihove pripadnosti određenoj zajednici, ali ne nastoji nužno uništiti dotičnu zajednicu kao takvu."[23]

ICTY napravio je poređenje s pojmom i određenjem nacionalnih manjina.[24] Tako, Pretresno vijeće u predmetu *Krstić* cijeni da rad međunarodnih tijela na

[20] ICTR, *Tužitelj v. Kayishema i Ruzindana*, ICTR-95-1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 21. maj 1999, par. 98.

[21] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al*, X-KR-05/24, Pretresno vijeće, Presuda, 29. juli 2008, str. 61; ICTR, *Semanza*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 317. V. također, ICTR, *Bagilishema,* Presuda Pretresnog vijeća, par. 65; ICTR, *Musema*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 161-163; ICTR, *Rutaganda*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 56-58.

[22] Rezolucija UNGA 96(I), 11. decembar 1946.

[23] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 553. Usp. *Kupreškić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 636, te *Jelisić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 79.

[24] Postoji više definicija manjina. Među njima se najviše citira ona italijanskog profesora F. Capotortija: "Skupina brojčano manja od ostatka stanovništva neke države, u nedominantnom položaju, pripadnici koje – koji su građani te države – imaju etničke, vjerske ili jezične značajke različite od značajki ostatka stanovništva i, makar implicitno, iskazuju osjećaj (uzajamne) solidarnosti usmjeren k očuvanju svoje kulture, tradicije, vjere ili jezika." Nav. prema: V. Đ. Degan (2011) *Međunarodno pravo*, str. 512. V. i: A. Petričušić (2005) The Rights of Minorities in International Law: Tracing Developments in Normative Arrangements of International Organizations, *Croatian International Relations Review*, vol. XI, br. 38/39.

zaštiti manjina pokazuje "da se pojmovi zaštićenih skupina i nacionalnih manjina djelimično preklapaju i da su u nekim prilikama sinonimi"[25]. Međutim, ovo ni u kojem slučaju ne znači da se genocid može izvršiti jedino nad nacionalnim manjinama. Evropski instrumenti o ljudskim pravima obično koriste izraz *nacionalne manjine*[26], dok su instrumenti drugih međunarodnih organizacija, poput Ujedinjenih nacija, skloniji izrazu *etničke, vjerske ili jezične manjine*[27], "iako se čini da oba izraza izriču iste ciljeve"[28]. Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965. godine[29] rasnu diskriminaciju definira kao "svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva, koji se zasnivaju na rasi, boji, precima, nacionalnom ili etničkom porijeklu [...]"[30]. "U pripremnim radovima za Konvenciju o genocidu također se vidi da je izraz 'etnička' dodat u kasnijoj fazi, s ciljem da se bolje definira tip skupina zaštićenih Konvencijom, kao i da se osigura da izraz 'nacionalna' ne bude shvaćen kao da se odnosi samo na političku skupinu u smislu države."[31]

Naposljetku, Pretresno vijeće ICTY-ja u predmetu *Krstić* ističe da se

> "kulturne, vjerske, etničke ili nacionalne karakteristike skupine moraju [se] identificirati unutar njezina društveno-historijskog konteksta. Kao i u predmetima *Nikolić*[32] i *Jelisić*[33], Vijeće relevantnu grupu identificira koristeći kriterij stigmatiziranja skupine, naročito od strane izvršitelja zločina, na osnovu percepcije njezinih nacionalnih, etničkih, rasnih ili vjerskih karakteristika."[34]

Sljedstveno svemu prethodno navedenom, valja se zapitati posjeduju li nacionalna (samo ako se poistovjećuje s pripadnošću nekoj državi) i vjerska skupina

---

[25] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 555.

[26] U tom smislu: čl. 14. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950; Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (Vijeće Evrope) iz 1995; načelo VII Završnog akta tadašnje Konferencije za sigurnost i suradnju u Evropi (sada Organizacije (OSCE)) iz 1975.

[27] Čl. 27. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine: "U državama gdje postoje etničke, vjerske ili jezične manjine ne smije se osobama koje pripadaju takvim manjinama uskratiti pravo da, zajedno s ostalim članovima svoje skupine, imaju svoj vlastiti kulturni život, da ispovijedaju i obdržavaju svoju vlastitu vjeru ili da se služe svojim vlastitim jezikom."

[28] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 555.

[29] Stupila na snagu 1969.

[30] Čl. 1, st. 1. Konvencije.

[31] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 555. Unutarnja referenca izostavljena.

[32] ICTY, *Tužitelj v. Dragan Nikolić*, IT-94-2-R6, Pretresno vijeće, Pregled Optužnice na osnovu Pravila 61, 20. oktobar 1995, par. 27.

[33] ICTY, *Jelisić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 70.

[34] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 557. V. također, Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al*, X-KR-05/24, Pretresno vijeće, Presuda, 29. juli 2008, str. 61-62.

bitne značajke stalnosti i stabilnosti? Naime, samo jedan dan nakon što je Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila Konvenciju o genocidu, usvojena je i Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, koja, između ostalog, proklamira fundamentalno pravo svake osobe da promijeni i svoje državljanstvo i svoju vjeroispovijest ili uvjerenje.[35] Primjera radi, državljanstvo mogu promijeniti veće skupine ljudi u isto vrijeme ako dođe do ujedinjenja dviju država u jednu te kod disolucije i secesije. Međutim, ne čini li se možda da su samo rasne, pa i etničke skupine stalne i relativno stabilne?

Tokom rada na tekstu Konvencije o genocidu bilo je prijedloga da se kao zaštićene skupine obuhvate i političke i lingvističke grupe.[36] No, to je u završnom tekstu, kako smo vidjeli, ipak odbijeno.[37] Teoretičari F. Chalk i K. Jonassohn smatraju da je osnovni problem Konvencije taj što je genocid po njoj ograničen u smislu ko sačinjava viktimiziranu skupinu[38], odnosno što konvencijskoj definiciji genocida nedostaje politička i društvena skupina. Otuda oni uključuju potonje skupine kao potencijalne žrtve ovog zločina, a posljedično tome, njihova definicija genocida je šira negoli ona konvencijska.[39] Također, teoretičar L. Kuper kazuje da se mnoge nacije nisu htjele odreći prava da počine "politički genocid" protiv svojih vlastitih naroda[40], te se i tu, možda, mogu tražiti motivi zbog čega političke skupine nisu danas zaštićene. Na kraju su napori jednog broja država članica Ujedinjenih nacija na čelu sa SSSR-om (gdje je mnogo takvih skupina ranije bilo predmet napada) doveli do brisanja političkih skupina iz konačne definicije zločina genocida.[41]

R. Lemkin je na Petoj međunarodnoj konferenciji za unificiranje kaznenog prava, održanoj u Madridu u oktobru 1933. godine, predložio dva nova međunarodna zločina, od kojih je jedan *vandalizam*, koji je po svom biću trebao predstavljati namjerno uništavanje kulturnih dobara neke zaštićene skupine.[42] Nadalje, isticao je da se genocid može izvršiti i drugim radnjama, a ne samo

[35] Čl. 15, st. 2. i čl. 18. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima. Usvojena i proglašena Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 217 (III) od 10. decembra 1948. godine. Ukupno 48 država glasalo je potvrdno, nijedna nije bila protiv, dok je njih osam bilo suzdržano (uključujući i bivšu Jugoslaviju).

[36] W. Churchill (1997) *op. cit*., str. 409-413.

[37] O neuvrštavanju političkih, ali i kulturoloških grupa u definiciju zločina genocida usp. M. Mennecke, E. Markusen (2007) *op. cit*., str. 330-331.

[38] F. Chalk, K. Jonassohn (1990) *The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies*, New Haven: Yale University Press, str. 11.

[39] F. Chalk, K. Jonassohn (1990) *op. cit*.

[40] L. Kuper (1981) *Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century*, New Haven: Yale University Press, str. 29.

[41] V. više: M. Mennecke, E. Markusen (2007) *op. cit.*

[42] R. Lemkin (1944) *op. cit*., str. 91.

ubijanjem (genocid ne mora uvijek nužno značiti trenutno uništenje skupine[43]). U te druge radnje spadaju napadi na političke i društvene institucije skupine, njezinu kulturu, jezik, nacionalna osjećanja, religiju, ekonomsku egzistenciju.[44] Spominje se i uništenje osobne sigurnosti, slobode, zdravlja i digniteta pojedinaca, pripadnika zaštićene skupine.[45] Ovakvo poimanje kulturnog genocida[46] bilo je uključeno u prvom nacrtu Konvencije, no ispušten je u konačnom tekstu ovog međunarodnog ugovora.[47] Dakle, uništavanje jezika i kulture jedne skupine nije uključeno u pravnu definiciju odnosnog zločina. Konvencija će se tako ograničiti na fizičko uništenje skupina kojima osobe najčešće "nedobrovoljno"[48] pripadaju.

Zasigurno je najtemeljnije pravo svih skupina i njihovih pripadnika *pravo na opstanak*.[49] "To pravo na fizički opstanak izričito je priznato u međunarodnom pravu, s obzirom na to da je čitava međunarodna zajednica država priznala njegovo kršenje najstrašnijim međunarodnim zločinom: zločinom genocida."[50]

5.1. Identificiranje zaštićene skupine: pozitivno ili negativno određenje?

Da bi se sudski postupci za zločin genocida uopće mogli voditi, potrebno je identificirati zaštićenu skupinu. Bosna i Hercegovina je u svom konačnom podnesku identificirala bošnjačku i hrvatsku skupinu kao "nesrpsku nacionalnu, etničku ili vjersku skupinu u okviru, ali ne i isključivo, teritorije Bosne i Hercegovine, uključujući posebno muslimansko stanovništvo". Dakle, Podnositelj tužbe upotrebljava negativan pristup definiciji te skupine.[51] No, iako Bosna i Hercegovina koristi negativan pristup, "ona citira suštinski, i skoro isključivo, muslimane iz Bosne kao ciljnu skupinu"[52]. Sud podsjeća da bilo koja zaštićena skupina

> "mora pokazivati osobne pozitivne karakteristike – nacionalne, etničke, rasne ili vjerske – a ne odsustvo takvih karakteristika. Namjera se mora također odnositi na grupu 'kao takvu'. To znači da zločin mora biti inspiriran

[43] R. Lemkin (1944) *op. cit*., str. 79.
[44] *Ibid*.
[45] *Ibid*.
[46] "Taj pojam niti danas nije jasan." (B. Pavišić, T. Bubalović (2013) *op. cit*., str. 79, ft. 276).
[47] Za jedan od mogućih razloga izostavljanja izraza kulturni genocid šire u: W. Churchill (1997) *op. cit*., str. 411.
[48] A. Cassese (2005) *Međunarodno krivično pravo*, *op. cit*., str. 111.
[49] V. *Reservations to the Convention on Genocide, Advisory Opinion: I.C.J. Reports 1951, p. 15*, str. 23.
[50] V. Đ. Degan (2011) *op. cit*., str. 515.
[51] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 191.
[52] *Ibid*., par. 192.

> namjerom da se uništi skupina ljudi koja ima poseban grupni identitet. Ono što je važno je to što te osobe jesu, a ne ono što nisu."[53]

"I historijat izrade Konvencije o genocidu potvrđuje da se mora koristiti pozitivna definicija"[54], s naglašenim specifičnim obilježjima, "dobro utvrđenim, a po nekima i nepromjenjivim karakteristikama"[55], raspoznavajućim odlikama jedne skupine, za koju se nastoji dokazati da je žrtva genocida kao takva. Međunarodni se sud u ovom dijelu pozvao na svoje mišljenje iz 1951. godine kada je deklarirao da je cilj Konvencije očuvanje "samog postojanja određenih ljudskih skupina"[56], što se po ovom Sudu ima tumačiti da je skupina identificirana na pozitivan način.[57] Stoga ICJ zaključuje da skupina ne treba biti negativno određena kao "nesrpsko" stanovništvo – Sud, također, primjećuje da je Podnositelj tužbe, u vrlo ograničenom obimu, govorio o "nesrpskim stanovnicima Bosne i Hercegovine koji nisu bosanski muslimani – naprimjer Hrvatima"[58].

S druge strane, i ICTY je u slučaju *Stakić* došao do zaključka da skupina mora biti pozitivno definirana.[59] Primjera radi, u Četvrtoj izmijenjenoj Optužnici Tužiteljstva ICTY-ja iz 2011. godine R. Mladić je u tački 1. (genocid) optužen da je

> "u dogovoru s drugima, počinio, planirao, podsticao, naredio i/ili pomagao i podržavao genocid nad dijelom nacionalnih, etničkih i/ili vjerskih skupina bosanskih Muslimana i/ili bosanskih Hrvata, kao takvih. Osim toga, Ratko Mladić je znao ili je bilo razloga da zna da se njegovi podređeni spremaju da počine genocid ili da su ga već počinili, a nije poduzeo nužne i razumne mjere da spriječi takva djela ili kazni izvršitelje."[60]

U tački 2. iste Optužnice Tužiteljstvo ICTY-ja optužilo ga je za zločin genocida izvršenog na području sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenica jula 1995. godine budući da je

---

[53] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 193.

[54] *Ibid*., par. 194.

[55] *Ibid*.

[56] *Reservations to the Convention on Genocide, Advisory Opinion: I.C.J. Reports 1951, p. 15*, str. 23.

[57] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 194.

[58] *Ibid*., par. 196.

[59] ICTY, *Tužitelj v. Milomir Stakić,* IT-97-24-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 22. mart 2006, par. 20-28.

[60] ICTY, *Tužitelj v. Ratko Mladić*, IT-09-92-PT, Četvrta izmijenjena Optužnica, 16. decembar 2011, par. 35. I R. Karadžić optužen je u prve dvije tačke optužnice za zločin genocida. Usp. ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-PT, Treća izmijenjena Optužnica, 19. oktobar 2009, par. 36 (tačka 1. (genocid)).

> "učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu da se bosanski Muslimani u Srebrenici eliminiraju ubijanjem srebreničkih muškaraca i dječaka, kao i prisilnim odvođenjem žena, djece i dijela starijih muškaraca iz Srebrenice. Ratko Mladić je namjeravao uništiti bosanske Muslimane u Srebrenici kao dio nacionalne, etničke i/ili vjerske skupine bosanskih Muslimana. On je tu namjeru dijelio s drugim učesnicima tog udruženog zločinačkog poduhvata"[61].

Pretresno vijeće u istom predmetu, a u pogledu identificiranja zaštićene skupine[62], polazi od činjenice da se odbrana R. Mladića ne protivi nalazu da su bosanski Muslimani i bosanski Hrvati zaštićene skupine. Ovo se dijelom obrazlaže i historijskim činjenicama. Tako se SFRJ sastojala od šest republika: Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Srbije. "Bosna i Hercegovina je, više od bilo koje druge republike bivše Jugoslavije, stoljećima bila multietničkog sastava, sa Srbima, Muslimanima i Hrvatima kao većinskim narodima."[63] Pretresno vijeće ICTY-ja će stoga u prvostepenoj presudi R. Mladiću od 22. novembra 2017. godine zaključiti da su bosanski Muslimani i bosanski Hrvati zaštićene skupine prema postavkama definicije zločina genocida.[64] Jednako tako, sudska vijeća će u predmetu *Krstić* zaključiti "da su bosanski Muslimani jasno određena i zasebna nacionalna skupina".[65] Kao i da su bosanski Muslimani s područja Srebrenice ili istočno-bosanski Muslimani dio zaštićene skupine.[66]

> "Iako optužnica u ovom predmetu ciljanu skupinu definira kao bosanske Muslimane, čini se da Tužiteljstvo u svom pretpretresnom podnesku primjenjuje alternativnu definiciju, navodeći da je postojala namjera da se putem masovnih ubistava i deportiranja eliminira 'bosansko-muslimansko stanovništvo Srebrenice'[67]. U svom završnom podnesku, Tužiteljstvo se opredijelilo da grupu definira kao bosanske Muslimane Srebrenice[68], dok je u svojoj završnoj riječi pominjala bosanske Muslimane iz istočne Bosne."[69]

---

[61] ICTY, *Tužitelj v. Ratko Mladić*, IT-09-92-PT, Četvrta izmijenjena Optužnica, 16. decembar 2011, par. 41. R. Karadžić je u tački 2., kao i R. Mladić, optužen za zločin genocida izvršenog na području Srebrenice. Usp. ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-PT, Treća izmijenjena Optužnica, 19. oktobar 2009, par. 42.

[62] Usp. A. A. Alves (2003) *op. cit*., str. 39-51, naročito str. 40.

[63] ICTY, *Mladić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 3442. Unutarnja referenca izostavljena.

[64] *Ibid*.

[65] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 559-560; ICTY, *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 6.

[66] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 560.

[67] ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, pretpretresni podnesak Tužitelja na osnovu Pravila 65*ter* (E) (i), 25. februar 2000, par. 12.

[68] ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, završni podnesak Tužiteljstva, par. 412.

[69] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 558. (jedna referenca izostavljena).

Pretresno vijeće ICTY-ja konstatiralo je u istom predmetu da su bosanski Muslimani prvobitno smatrani vjerskom skupinom, da bi kao "nacionalnost" bili priznati tek jugoslavenskim ustavom iz 1963. godine.[70]

> "Dokazni materijal predočen na suđenju veoma jasno pokazuje da su i najviše političke vlasti bosanskih Srba i bosansko-srpske snage koje su dejstvovale u Srebrenici jula 1995. bosanske Muslimane također smatrale specifičnom nacionalnom skupinom. S druge strane, bosanske Muslimane koji su živjeli u Srebrenici nije moguće od ostalih bosanskih Muslimana razlikovati ni po kojoj nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj karakteristici. Jedini distinktivni kriterijum bio bi geografski, a taj kriterij u Konvenciji nije predviđen. Pored toga, nije izvjesno da su bosanski Muslimani koji su živjeli u enklavi u vrijeme ofanzive sebe smatrali zasebnom nacionalnom, etničkom, rasnom ili vjerskom grupom unutar grupe bosanskih Muslimana [subjektivni pristup]. Zaista, većina bosanskih Muslimana koji su se u vrijeme napada nalazili u Srebrenici izvorno nisu iz Srebrenice, nego iz čitavog srednjega Podrinja. Dokazni materijal pokazuje da su oni sebe prije smatrali pripadnicima grupe bosanskih Muslimana."[71]

Žalbeno vijeće Suda Bosne i Hercegovine u predmetu *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Mitrović Petra* ustvrdilo je da

> "direktne žrtve zločina genocida za koje je optuženi osuđen jesu na stotine muškaraca koji su izgubili živote tokom masakra u skladištu u Kravici koji je trajao oko sat i po vremena dana 13. jula 1995, kao i žene i djeca koji su bili u srodstvu s tim muškarcima, čije su porodice i životi nepovratno uništeni gubitkom tih muškaraca upravo na ovaj način. Indirektna žrtva je zaštićena grupa Bošnjaka iz Srebrenice čije je postojanje bilo ugroženo ovim genocidnim činom. Fizička i psihička patnja kojoj su izložene direktne žrtve bila je ogromna. Zarobljeni muškarci svih starosnih dobi, koji su ubijeni u skladištu u Kravici, bili su nenaoružani zatočenici koje su zarobili, ili koji su se predali bosanskim Srbima, jer im je bila obećana sigurnost. Njihova psihička i fizička patnja u toku sat i po vremena, koliko je trajao masakr, ne može se opisati."[72]

"Izraz 'etnička skupina' najtačnije pokriva motivaciju u osnovi zločinâ koje su Srbi počinili u Bosni i Hercegovini. Etničkom skupinom se uglavnom

---

[70] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 559. Ustav SFRJ usvojen 7. aprila 1963. ("Službeni list Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije", *Odluka o proglašenju ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, Beograd, str. 261-292, br. 14, god. XIX, 10. april 1963).

[71] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 559.

[72] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Mitrović Petra*, S 1 K 014264 13 Krž, Žalbeno vijeće, Presuda, 22. januar 2014, par. 258-259.

definira kulturna ili jezička skupina, podnacionalna i poddržavna. Žrtva mogu biti 'muslimani iz Srebrenice' ili iz bilo koje druge općine jer oni predstavljaju dio jedne šire skupine, a to su 'muslimani iz Bosne'."[73]

Sljedstveno prethodnom čini se da se suština ogleda u pitanju je li se negativnim pristupom definiranja skupine zadovoljava kriterij jasnog određivanja identiteta skupine. Također, čini se da prevagu u određenju skupine svakako valja dati pozitivnom pristupu ili načinu, budući da se tako ističu sve karakteristike jedne skupine, a kako bi se shvatio njezin identitet. Zločin genocida svojstven je po svojoj namjeri uništenja neke skupine ljudi koji imaju, prije svega, jedinstven i prepoznatljiv grupni identitet.[74] Međutim, ni negativno određenim skupinama ne mogu biti uništene pozitivne značajke koje ih razdvajaju od ostalih skupina.[75] Valjalo bi se pitati "je li opravdano držati se samo pozitivne definicije ciljane skupine i isključiti svaku definiciju negacijom; takav pretjerano restriktivan stav i tumačenje [...] ne počiva na uvjerljivim osnovama"[76]. Napokon, u pogledu odnosa između određenja zaštićene skupine i prostorne dimenzije, na temelju izvršene analize sudske prakse, uočava se optuživanje za genocid ili saučesništvo u genocidu izvršenog nad *dijelom Bošnjaka i Hrvata* na teritoriju ili području više općina u Bosni i Hercegovini, izuzev optužnica i presuda koje se uglavnom odnose na genocid ili saučesništvo u genocidu na području sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenica, gdje su ciljana skupina za uništenje bili *Bošnjaci*, odnosno "muslimansko stanovništvo istočne Bosne i to konkretno enklava Srebrenica, Žepa i Goražde"[77].

---

[73] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 74. (naglašavanja izostavljena).

[74] E. Omerović (2008) Uvod u razumijevanje pojma *zaštićene grupe* prema definiciji zločina genocida, *Znakovi vremena*, vol. 11, br. 41/42, str. 94-95.

[75] *Ibid*., str. 95.

[76] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 74.

[77] "U periodu od 11. jula 1995. do 1. novembra 1995, Zdravko Tolimir, Vinko Pandurević, Ljubiša Beara, Vujadin Popović, Drago Nikolić, Milorad Trbić, Ljubomir Borovčanin i drugi [...], s namjerom da unište dio muslimanskog naroda u Bosni kao nacionalnu, etničku ili vjersku grupu, pri čemu je taj dio činilo muslimansko stanovništvo istočne Bosne i to konkretno enklava Srebrenica, Žepa i Goražde [...]." ICTY, *Tužitelj v. Zdravko Tolimir*, IT-05-88/2-PT, Treća izmijenjena optužnica, 4. novembar 2009, par. 10.

6.
Znatnost i značajnost – zahtjev za uništenje znatnog i značajnog dijela skupine

Iako, kako je prethodno u knjizi prikazano, konvencijska definicija zločina genocida ne traži *znatno* i *bitno* uništenje neke skupine, ipak u međunarodnom pravu postoje izvori koji tumače značenje "*potpuno ili djelimično*" uništenje. Ovdje govorimo ponajviše o *djelimičnom* uništenju zaštićene skupine ljudi. Koji su to stoga zahtjevi ili standardi da bi se dokazalo da je neka grupa u dijelu uništena?

6.1. Genocid na ograničenom geografskom području

Pitanje može li se zločin genocida izvršiti na ograničenom geografskom području od izuzetnog je značaja za teoriju i praksu međunarodnog kriviČnog prava. U doktrinarnoj i sudskoj praksi često se javljala dilema da li se, i pod kojim uvjetima, genocid može utvrditi i kada se odnosi na dio stanovništva unutar šire zaštićene grupe, odnosno kada je počinjen na jasno definiranom i lokaliziranom teritoriju. Ova problematika posebno je došla do izražaja u kontekstu međunarodnog oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini, gdje se razmatrala validnost tvrdnje da se zločin genocida, u užem smislu, mogao počiniti na razini opsega ograničenih teritorija. Slijedeći pravni rezon Međunarodnog suda u Den Haagu, ICTY-ja, njemačkih domaćih sudova, kao i sudova u Bosni i Hercegovini, legitimno je postaviti pitanje: da li je pravno dopustivo da se neka skupina promatra "na razini određene države, regije ili čak konkretne lokalne zajednice"[1]. Svjedočili smo da je genocid izvršen na području sigurne zone Ujedinjenih nacija, tj. u Srebrenici i oko Srebrenice, nad zaštićenom skupinom Bošnjaka s ovog istočnobosanskog, podrinjskog područja.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija vjerovatno je pridonijela danas već općem shvatanju "da se genocid može počiniti na ograničenom geografskom

[1] V. Gurda (2015) *op. cit.*, str. 61.

području neke lokalne zajednice, kada je ubijanje palestinskih civila u izbjegličkom kampu u Sabri i Šatili u Libanu 1982. označila kao genocid"[2]. U pravnoj teoriji nailazimo na stav da je genocid moguć i u geografski manjem području.[3] I prema sudskoj praksi, namjera da se istrijebi jedna grupa unutar ograničenog geografskog područja, kao što je područje države ili čak jedne općine, može biti okarakterizirana kao genocid.[4] I u drugom je svom predmetu ICTY ustvrdio da genocid može biti izvršen na ograničenom geografskom području.[5] W. A. Schabas prepoznao je da je Tužiteljstvo ICTY-ja "razvilo teoriju prema kojoj genocid može biti izvršen na relativno izoliranoj skali, kao što je slučaj s jednom općinom"[6]. Tako je, prema dijelu teksta optužnica za genocid ili saučesništvo u genocidu (predmeti *S. Milošević*, *R. Karadžić*, *R. Mladić*, *M. Krajišnik*, *B. Plavšić*, uključujući optužnice koje se isključivo odnose na područje sigurne zone UN Srebrenice) primjetno dokazivanje zločina genocida nad dijelom Bošnjaka i Hrvata na teritorijama ili područjima općina u Bosni i Hercegovini. Ali se u pravnoj literaturi pronalaze i drukčija razmišljanja.[7] Jednako tako, sudsko je vijeće u predmetu *Stakić* ukazalo da je važno pokazati oprez kako ovakav pristup ne bi iskrivio definiciju genocida.[8]

Međunarodni sud zapaža "da je široko prihvaćeno mišljenje da je moguće zaključiti da je genocid izvršen i u slučaju kada postoji namjera uništenja skupine unutar geografski ograničenog područja"[9]. Prema gledištu UN Komisije za međunarodno pravo, "namjera ne mora nužno biti potpuni nestanak skupine u cijelom svijetu"[10]. Prema Sudu, u razmatranje ovog

---

[2] *Ibid*. Usp. P. Behrens, R. Henham (eds.) (2013) *Elements of Genocide*, Routledge, str. 93. Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija A/RES/37/123, usvojena 16. decembra 1982. godine, jedna je od rijetkih rezolucija organa Ujedinjenih nacija u kojoj se spominje izraz genocid nad dijelom Palestinaca.

[3] T. Bubalović, N. Pivić (2021) *op. cit*., str. 73.

[4] ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33, Pretresno vijeće, Presuda, 2. august 2001, par. 589.

[5] ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić*, IT-95-10, Pretresno vijeće, Presuda, 14. decembar 1999, par. 83.

[6] W. A. Schabas (2002) Genocide: New Interpretations of an Old Crime, str. 36.

[7] Za drukčije naučavanje s ovim u vezi v. K. G. Southwick (2005) Srebrenica as Genocide? The *Krstić* Decision and the Language of the Unspeakable, *Yale Human Rights and Development Law Journal*, vol. 8: 188, str. 188-227.

[8] ICTY, *Stakić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 523.

[9] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 199.

[10] United Nations (2005) *Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind with commentaries 1996*, Report of the International Law Commission on the work of its forty-eighth session, str. 45, čl. 17, par. 8. (*Yearbook of the International Law Commission, 1996*, vol. II, Part Two).

pitanja imaju se svakako uzeti sljedeći faktori: "područje aktivnosti i kontrole izvršitelja"[11], ali i njihov mogući doseg.[12] Naime,

> "nacistička Njemačka možda je imala namjeru da eliminira Jevreje samo u Evropi; ta ambicija vjerovatno se nije protezala, čak ni na vrhuncu njezine moći, na poduzimanje takvog poduhvata na globalnoj razini. Isto tako, počinitelji genocida u Ruandi nisu stvarno namjeravali da eliminiraju pripadnike etničke grupe Tutsi izvan državnih granica. Namjera počinitelja genocida da uništi uvijek je ograničena prilikama koje mu se pružaju. Mada ovaj faktor ne može sam za sebe biti pokazatelj toga da li je ciljana skupina znatna, on može – u kombinaciji s drugim faktorima – biti od pomoći prilikom analize"[13].

U pogledu domaćih sudova, Viši regionalni sud u Düsseldorfu je "zaključio da je Aplikant djelovao s namjerom uništavanja skupine Muslimana u sjevernoj Bosni, ili najmanje u dobojskoj regiji"[14]. Ili na području "administrativnog distrikta Foča"[15].

I Sud Bosne i Hercegovine preuzima pravno rasuđivanje ICTY-ja i ICJ-a. Naime, Pretresno vijeće u predmetu *Stupar Miloš et al.* utvrdilo je da namjera za izvršenje zločina genocida, u nedostaku pisanih, konkretnih i eksplicitnih izjava, odnosno dokumenata, može biti dokazana razmatranjem činjeničnih okolnosti, kao i samog djela. Jer "na osnovu dokaza o: 1) općem kontekstu događaja u kojem je izvršitelj djelovao; 2) upoznatosti izvršitelja s tim kontekstom; te 3) konkretnoj prirodi djela izvršitelja, kada se sagledaju u cijelosti, moguće je van sumnje utvrditi namjeru izvršitelja."[16] Da li se otuda, slijedeći ovakav pravni rezon, genocid na području Srebrenice, tj. koji je izvršen u odnosu na ovu sigurnu zonu UN-a i zaštićenu skupinu Bošnjaka s ovog, istočnobosanskog, podrinjskog područja, može i treba promatrati u širem kontekstu vršenja jedinstvenog zločina genocida na cijelom području Republike Bosne i

---

[11] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 199; Usp. ICTY, *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 13. Isto, ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 555.

[12] ICTY, *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 13. Jednako tako: ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 555.

[13] ICTY, *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 13 (unutarnja referenca izostavljena).

[14] Evropski sud za ljudska prava u Strasbourgu, *Jorgić v. Njemačka,* Ap. br. 74613/01, Presuda, 12. juli 2007, par. 18; Viši regionalni sud u Düsseldorfu, *Nikola Jorgić*, br. IV-26/96, 2 StE 8/96, 13. august 1999.

[15] Nav. prema: ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 589; Bavarian Appeals Court, *Novislav Djajić* case, 23 May 1997, 3 St 20/96, section VI, p. 24 of the English translation.

[16] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al*, X-KR-05/24, Prvostepeno vijeće, Presuda, 29. juli 2008, str. 63.

Hercegovine? S druge strane, ako pogledamo definiciju ovog zločina, možemo li napisati da, iako se uvijek pretpostavlja da iza ovog zločina stoji organizirani državno-politički *apparatus*, ne postoji pravna zapreka izvršenja ovog zločina na teritorijalno ograničenom području?

U Izdvojenomu mišljenju u predmetu *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora* tadašnji potpredsjednik Međunarodnog suda sudija Al-Khasawneh piše da je genocid, po svojoj definiciji,

> "složen zločin u smislu da, za razliku od ubijanja ljudi, traži vrijeme za izvršenje, zahtijeva ponavljanje i vrši ga mnogo osoba i organa koji djeluju zajedno. Kao takav, ne može se ocjenjivati na nepovezan način. Nažalost, postoje primjeri, u okviru Presude, gdje se to događa, uključujući ključna pitanja kao što je odgovornost SRJ-a za genocid u Srebrenici."[17]

Ad hoc sudija A. Mahiou drži da se "genocid u Srebrenici ne može izdvojiti iz konteksta i on je samo ishod jednog zločinačkog poduhvata pokrenutog prije više godina."[18]

6.2. Kvantitativni i kvalitativni element: uništenje najmanje jednog bitnog dijela skupine

Da bismo obrazložili i akcentirali pojmove *znatnosti* i *značajnosti*, potrebno je, pored teritorijalne dimenzije genocida, objasniti i kvantitativno-kvalitativni aspekt.[19] Obje dimenzije moraju se uzeti u obzir želimo li na cjelovit način dati elaboraciju ovog pitanja. Da li je otuda, da bi se dokazalo počinjenje genocida, a posebno kod *djelimičnog* uništenja neke zaštićene skupine, neophodno takvu skupinu *znatno* uništiti, u smislu njezine brojnosti (koliko je brojčano pripadnika skupine uništeno?) i značaja njezinih pripadnika (je li uništeno njezino vodstvo?).

Međunarodni sud zapaža da zahtjev uništenja najmanje jednog bitnog dijela skupine "proizlazi iz same prirode zločina genocida: kako je svrha i cilj Konvencije sprečavanje namjernog uništenja skupine, ciljani dio skupine

---

[17] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Al-Khasawneha, par. 48.

[18] *Ibid*., Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 100.

[19] Istraživačke osnove obrađene u ovom podnaslovu proizašle su iz autorovog ranijeg naučnog rada, koji je u ovoj knjizi dodatno razrađen i uklopljen u cjelinu analizirane teme zločina genocida. Naučni članak na koji se ovaj podnaslov oslanja je: E. Omerović (2021) Zahtjev za znatno uništenje značajnoga dijela skupine: relevantnost kvantitativno-kvalitativnog kriterija, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, god. 13, br. 26, str. 13-40.

mora biti dovoljno važan da bi njezin nestanak imao utjecaja na skupinu u cjelini"[20]. Zločin genocida po svojoj naravi zahtijeva uništenje najmanje znatnog (bitnog) dijela određene skupine.[21] Prema Međunarodnom sudu, kriterij bitnosti, što se tumači kao kvalitativni konstrukt, predstavlja "neophodnu početnu osnovu"[22], mada, čini se, kvalitativna procjena, sama po sebi, nije dovoljna. Sudsko vijeće ICTY-ja zaključilo je u žalbenom postupku u predmetu *Krstić* da je jasno ustanovljeno da djelimično uništenje neke skupine mora biti znatno.[23] "Cilj Konvencije o genocidu jeste da spriječi namjerno uništenje čitavih ljudskih grupa, a ciljani dio mora biti dovoljno značajan da utječe na grupu u cjelini."[24] Naime, ICTY je još u predmetu *Jelisić* prvi put razmatrao ovo pitanje, kada je Pretresno vijeće konstatiralo da je, "[s] obzirom da je cilj Konvencije [o genocidu] bavljenje masovnim zločinima, široko [...] prihvaćeno da namjera da se uništi mora biti usmjerena barem na bitan dio grupe."[25] Iako je Žalbeno vijeće djelimično poništilo prvostepenu presudu u predmetu *Jelisić*[26], definicija Pretresnog vijeća onoga što predstavlja adekvatan dio grupe zaštićen Konvencijom o genocidu nije osporena. Do istih nalaza dolazi i Pretresno vijeće u predmetu *Sikirica* kada nalazi da odnosni dio definicije zločina genocida "zahtijeva dokaz namjere da se uništi [relativno] znatan broj u odnosu na ukupno stanovništvo grupe"[27]. Stoga uvjet znatnosti "istovremeno odražava određujuće obilježje genocida kao zločina masovnih razmjera i odgovara na zahtjev naveden u Konvenciji da uništenje ciljanog dijela mora utjecati na opstanak skupine u cjelini"[28].

Ovim su se pitanjem bavila i pretresna vijeća drugog *ad hoc* međunarodnog krivičnog tribunala. U pitanju je istovjetan zaključak. Pretresno vijeće tako u

---

[20] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 198.

[21] United Nations (2005) *Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind with commentaries 1996*, Report of the International Law Commission on the work of its forty-eighth session, str. 45, čl. 17, par. 8. (*Yearbook of the International Law Commission, 1996*, vol. II, Part Two).

[22] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 200.

[23] ICTY, *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 8. Isto, ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 555.

[24] *Ibid*. Također v. ICTY, *Tolimir*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 749; ICTY, *Popović et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 831–832.

[25] ICTY, *Jelisić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 82.

[26] V. ICTY, *Jelisić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 72.

[27] ICTY, *Sikirica*, Odluka po prijedlozima odbrane za donošenje oslobađajuće presude, par. 65.

[28] ICTY, *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 8; ICTY, *Jelisić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 82; ICTY, *Sikirica*, Odluka po prijedlozima odbrane za donošenje oslobađajuće presude, par. 77.

predmetu *Kayishema i Ruzindana* nalazi da izraz "djelimično" zahtijeva namjeru da se uništi *veliki broj* pojedinaca koji pripadaju toj skupini.[29] Ovakvo tumačenje prihvataju i pretresna vijeća istog Tribunala u predmetima *Bagilishema* i *Semanza*, koja su konstatirala da namjera da se uništi mora biti barem namjera da se uništi *znatan dio* skupine.[30] Iako sudska vijeća koriste različite izraze u smislu velikog broja pojedinaca, odnosno znatnog dijela skupine, čini se da mora biti zadovoljen isti standard.

Međutim, "Konvencija ne predviđa kvantitativni prag za izvršenje zločina genocida. Čim je namjera utvrđena i počne izvršenje zločina, ništa ne sprečava da genocid bude izvršen, čak iako je broj žrtava mali. [Istina] u svakoj politici genocida neizbježno ili nužno postoji jedan kvantitativni aspekt i [...] zločin mora imati za cilj dovoljno veliki broj ili značajan dio zaštićene skupine."[31]

R. Lemkin je 1950. godine, u okviru debate u Senatu SAD-a o ratifikaciji Konvencije o genocidu, objasnio da "djelimično uništenje mora biti znatnog karaktera, tako da utječe na cjelinu"[32], tj. da "Konvencija važi samo za operacije masovnih razmjera"[33]. Također, prema N. Robinsonu, počinitelj genocida mora imati namjeru da uništi znatan broj pojedinaca koji pripadaju ciljanoj grupi.[34] B. Whitaker, specijalni Izvjestitelj Potkomisije UN-a za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina, ustvrdio je u svom Izvještaju 1985. godine da "djelimično" "podrazumijeva realno značajan broj u odnosu na ukupnu grupu kao cjelinu, ili na drugi način značajan segment skupine, npr. njezino vodstvo"[35]. L. Kuper je 1981. godine koristio izraz *elitocid* (*eliticid*) kako bi opisao jednu od prvih faza genocida, a koja se odnosi na uništenje obrazovanog dijela rasne ili etničke skupine.[36] Ovaj se pojam može definirati "kao sistematična eliminacija vodećih i prominentnih ličnosti nekog društva ili skupine"[37]. U Bosni i Hercegovini je uništavanje političkih lidera i drugih pripadnika

[29] ICTR, *Kayishema i Ruzindana*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 97. Kurziv autora.

[30] Nav. prema: ICTY, *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 9. Kurziv autora.

[31] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 72.

[32] Preneseno iz: ICTY, *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 10.

[33] *Ibid*.

[34] N. Robinson (1960) *op. cit*., str. 63.

[35] B. Whitaker, *Revised and Updated Report on the Question of the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/1985/6, par. 29.

[36] L. Kuper (1981) *op. cit*., London: Penguin Books, str. 32.

[37] D. Gratz (2007) Elitocide and Genocide in B&H, u: J. Beč-Neumann (ed.) *Darkness at Noon: War Crimes, Genocides and Memories Course*, Sarajevo: Centre for Interdisciplinary Postgraduate Studies, str. 178.

bošnjačke elite bila jedna od fundamentalnih faza genocida nad Bošnjacima.[38] Zapravo, elitocid u Bosni i Hercegovini imao je svoju genocidnu prirodu.[39]

Žalbeno vijeće ICTY-ja u predmetu *Krstić* postavlja pitanje kada je ciljani dio neke skupine dovoljno znatan ili bitan da se ispuni uvjet ili standard, tj. da se prijeđe prag djelimičnog uništenja te skupine. S ovim u vezi, sudsko vijeće navodi da je potrebno uzeti u obzir više faktora.

> "Brojčana veličina [*kvantitativna dimenzija*] ciljanog dijela skupine nužna je i važna polazna tačka, mada to nije nužno i kraj ispitivanja. Broj ciljanih pojedinaca treba ocijeniti ne samo u apsolutnom smislu nego i u odnosu na ukupnu veličinu cijele skupine. Osim brojčane veličine ciljanog dijela, može biti korisno uzeti u obzir i njegov značaj [*kvalitativna dimenzija*] u okviru skupine. Ako neki dio skupine na ovaj ili onaj način predstavlja čitavu skupinu, ili ako je ključan za njezin opstanak, to može ići u prilog konstataciji da se taj dio kvalificira kao znatan u smislu [zločina genocida]."[40]

Tužiteljstvo ICTY-ja u predmetima *Karadžić* i *Mladić* koristi izraz "*uključujući vodeće pripadnike tih skupina*" kod svih onih radnji genocida za koje su ove osobe optužene (prve tri) u tački 1. optužnica.

> "U periodu od 31. marta 1992. [R. Mladić od 12. maja 1992.] do 31. decembra 1992. politički i državni organi bosanskih Srba i srpske snage izvršili su sljedeća djela protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata: (a) ubijanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, uključujući vodeće pripadnike tih grupa [...]. (b) nanošenje teških tjelesnih ili duševnih povreda hiljadama bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, uključujući vodeće pripadnike tih grupa [...]. (c) zatočenje hiljada bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, uključujući vodeće pripadnike tih grupa [...]."[41]

---

[38] Prema: M. Danner (1999) Endgame in Kosovo, *The New York Review of Books*, vol. 46, br. 8.

[39] D. Gratz (2007) *op. cit*., str. 181.

[40] ICTY, *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 12. Jednako tako: ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 555.

[41] ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-PT, Treća izmijenjena optužnica, 27. februar 2009, par. 40 (a), (b), (c); ICTY, *Tužitelj v. Ratko Mladić*, IT-09-92-PT, Četvrta izmijenjena optužnica, 16. decembar 2011, par. 39 (a), (b), (c). Pretresna vijeća ICTY-ja su optužene R. Karadžića i R. Mladića nepravosnažno oslobodila optužbi za tačku 1. optužnica (genocid) izvršen u drugim općinama Bosne i Hercegovine. Jednako tako, Žalbeno vijeće MICT-a je 2019. godine R. Karadžića pravosnažno oslobodilo optužbi za genocid počinjen u drugim općinama u Bosni i Hercegovini, što je identično učinjeno i u predmetu R. Mladić, odlukom Žalbenog vijeća MICT-a 8. juna 2021. godine, kojom je odbijena žalba Tužiteljstva MICT-a u kojoj se tražilo da se Mladić proglasi krivim za genocid počinjen 1992. godine u šest općina Bosne i Hercegovine: Prijedor, Ključ, Sanski Most, Foča, Vlasenica i Kotor Varoš. Tako je ova odluka potvrdila oslobađajući dio prvostepene presude iz 2017. godine.

R. Karadžić je optužen, između ostalog, što je za uništenje "ciljan *značajan dio* skupine bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, konkretno njihovo *rukovodstvo*, kao i *znatan broj pripadnika* tih dviju skupina. Namjera da se te skupine djelimično unište manifestirana je na najekstremniji način"[42] u Bratuncu, Foči, Ključu, Prijedoru, Sanskom Mostu, Vlasenici i Zvorniku (ukupno sedam općina).

> "[Tužiteljstvo] tvrdi da dio skupinâ bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u svakoj od općina iz tačke 1 Optužnice zadovoljava uvjet znatnosti kada se uzme u obzir brojčana veličina i značaj ciljanih dijelova, kao i područja djelovanja počinitelja i mogući doseg njihova djelovanja. Prijedor je uzet kao osnovni primjer dijela skupinâ bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata koji bi zadovoljio uvjet znatnosti kad je riječ o brojčanoj veličini i značaju ciljanja tih zajednica, s obzirom na to da je Prijedor predstavljao simbol 'bratstva i jedinstva'."[43]

R. Mladić je jednako optužen zbog ciljanja značajnog dijela skupine Bošnjaka i/ili Hrvata, konkretno njihova rukovodstva, kao i znatnog broja pripadnika ove dvije skupine, s tim, što je namjera da se te skupine djelimično unište manifestirana na najekstremniji način u Foči, Ključu, Kotor-Varoši, Prijedoru, Sanskom Mostu i Vlasenici (ukupno šest općina).[44] Vrijedi istaknuti da je R. Karadžić, u pogledu tačke 1. Optužnice (genocid) ranije bio optužen i za područja općina Brčko, Kotor-Varoš i Višegrad.[45] Dakle, i u ovim je općinama, prema Tužiteljstvu, namjera da se Bošnjaci djelimično unište manifestirana na najekstremniji način. R. Mladić je, u smislu tačke 1. Optužnice (genocid) ranije bio optužen i za općine Bratunac i Zvornik.[46] Kratka analiza pokazuje da se u operativnim optužnicama po kojima se sudi R. Karadžiću i R. Mladiću, tj. u tačkama 1, uglavnom radi o istim općinama. U Trećoj izmijenjenoj optužnici

---

[42] ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-PT, Treća izmijenjena optužnica, 27. februar 2009, par. 38. Kurziv autora. Optužnica s obilježenim izmjenama od 19. oktobra 2009. godine u potpunosti je istovjetna u smislu par. 38. u odnosu na Treću izmijenjenu optužnicu.

[43] ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 2593 (unutarnje reference izostavljene). Usp. MICT, *Prosecutor v. Radovan Karadžić*, MICT-13-55-A, Appeals Chamber, Judgement, 20. mart 2019.

[44] ICTY, *Tužitelj v. Ratko Mladić*, IT-09-92-PT, Četvrta izmijenjena optužnica, 16. decembar 2011, par. 37.

[45] ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-PT, Treća izmijenjena optužnica, 27. februar 2009, par. 38. V. ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-PT, Druga izmijenjena optužnica, 18. februar 2009, par. 38.

[46] ICTY, *Tužitelj v. Ratko Mladić*, IT-09-92-PT, Četvrta izmijenjena optužnica, 16. decembar 2011, par. 37. V. ICTY, *Tužitelj v. Ratko Mladić*, IT-09-92-I, Druga izmijenjena optužnica, 1. juni 2011, par. 37. kao i ICTY, *Tužitelj v. Ratko Mladić*, IT-09-92-PT, Treća izmijenjena optužnica, 20. oktobar 2011, par. 37.

protiv R. Karadžića nalaze se općine Bratunac i Zvornik, koje nisu uvrštene u Četvrtu izmijenjenu optužnicu protiv R. Mladića, dok se u potonjem predmetu sudilo i za općinu Kotor-Varoš, koja se ne nalazi u posljednjoj optužnici protiv R. Karadžića.

Usporedbe radi, Tužiteljstvo ICTY-ja najprije je načinilo jedan predmet protiv R. Karadžića i R. Mladića[47], da bi 2000. godine došlo do razdvajanja postupka. R. Karadžić je tako 2000. godine optužen da je

> "između 1. jula 1991. i 31. decembra 1992, djelujući individualno ili u suradnji s drugima, među ostalima i s Momčilom Krajišnikom i Biljanom Plavšić, te između početka marta 1995. i 30. novembra 1995, djelujući individualno ili u suradnji s drugima, planirao, podsticao, naredio, počinio ili na drugi način pomogao i podržao planiranje, pripremu ili izvršenje uništenja, u cijelosti ili djelimično, nacionalnih, etničkih, rasnih ili vjerskih skupina bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, kao takvih, u više općina, uključujući, među ostalima, [navedenih abecednim redom] Bijeljinu, Bratunac, Bosanski Šamac, Brčko, Doboj, Foču, Ilijaš, Ključ, Kotor Varoš, Novi Grad, Prijedor, Rogaticu, Sanski Most, Srebrenicu, Višegrad, Vlasenicu, Zavidoviće i Zvornik"[48].

R. Mladić će Izmijenjenom optužnicom iz 2002. godine biti optužen, između ostalog, za zločin genocida i saučesništvo u genocidu na temelju čl. 7(1) Statuta ICTY-ja (individualna krivična odgovornost u smislu počinjenja zločina, tj. njegova učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu)[49] i čl. 7(3) Statuta ICTY-ja (individualna krivična odgovornost za djela i propuste svojih podređenih – komandna ili zapovjedna odgovornost)[50] (poput S. Miloševića, R. Karadžića, B. Plavšić, M. Krajišnika) izvršen u *sljedećim općinama* Bosne i Hercegovine: Banjoj Luci, Bosanskoj Krupi, Bratuncu, Ključu, Kotor-Varoši, Prijedoru, Sanskom Mostu, Srebrenici, Vlasenici i Zvorniku (njih deset).[51]

Primjetno je da je Tužiteljstvo ICTY-ja i u jednom i u drugom predmetu reduciralo *broj općina*, odnosno područja u kojima je namjera da se djelimično unište Bošnjaci kao zaštićena skupina ljudi poprimila svoje najbrutalnije oblike. Izmjene

---

[47] V. optužnice protiv R. Karadžića i R. Mladića od 24. jula 1995. (Bosna i Hercegovina) i od 14. novembra 1995. godine (u vezi sa zločinima nakon pada sigurne zone UN Srebrenica jula 1995). Optuženi su za zločin genocida, zločine protiv čovječnosti, teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949. godine i za kršenja zakona ili običaja ratovanja (u prvoj) te za zločin genocida, zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona ili običaja ratovanja (u drugoj).

[48] ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-I, Izmijenjena i dopunjena optužnica, 28. april 2000, par. 17.

[49] ICTY, *Tužitelj v. Ratko Mladić*, IT-95-5/18-I, Izmijenjena optužnica, 10. oktobar 2002, par. 20-26.

[50] *Ibid*., par. 27-28.

[51] Više u: ICTY, *Tužitelj v. Ratko Mladić*, IT-95-5/18-I, Izmijenjena optužnica, 10. oktobar 2002, par. 32-34. Kurziv autora.

optužnica rađene su, između ostalog, i radi smanjenja opsega optužbi.[52] No, što se htjelo time postići? Učiniti suđenje bržim u smislu da se Tužiteljstvo koncentrira samo na ona područja za koja imaju najviše dokaza i najrelevantnije dokaze?

Pretresno vijeće u predmetu *Karadžić*, iako je odredilo da su izjave, govori i postupci optuženika "bili u skladu s ciljevima bosanskih Srba da se provede etničko razdvajanje i da se na silu stvori etnički homogena država", određuje ipak da "dokazi ne omogućavaju da se zaključi da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti taj da je optuženi [R. Karadžić] ili bilo koji drugi navodni član sveobuhvatnog UZP-a imao namjeru da fizički uništi skupine bosanskih Muslimana i/ili bosanskih Hrvata u općinama iz tačke 1 Optužnice, kao takve"[53]. U rezimeu zaključaka u vezi s tačkama Optužnice, Pretresno vijeće ICTY-ja u ovom predmetu doslovno zaključuje da se

> "U vezi s tačkom 1, genocid u općinama iz tačke 1 Optužnice, [...] nije uvjerilo van svake razumne sumnje da su djela iz člana 4(2) Statuta u općinama iz tačke 1 Optužnice bila počinjena s genocidnom namjerom. Pored toga, Vijeće se nije uvjerilo da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz dokaza taj da su imenovani članovi sveobuhvatnog UZP-a koji se navodi u Optužnici, uključujući optuženog, druge bosanske Srbe koji nisu imenovani kao navodni članovi sveobuhvatnog UZP-a ili fizičke izvršitelje, posjedovali takvu namjeru da unište skupine bosanskih Muslimana i/ili bosanskih Hrvata u općinama iz tačke 1 Optužnice, kao takve. Shodno tome, optuženi ne snosi individualnu krivičnu odgovornost u odnosu na tačku 1."[54]

Dakle, nepravomoćnom presudom zaključeno je da R. Karadžić nije imao genocidnu namjeru uništenja Bošnjaka prije jula 1995. godine, što je potvrđeno i 2019. od strane MICT-a u pravosnažnoj sudskoj odluci. Žalbeno vijeće MICT-a tako je zaključilo da Pretresno vijeće ICTY-ja nije načinilo pogrešku u definiranju opsega zajedničkog plana / cilja sveobuhvatnog udruženog zločinačkog poduhvata, uz izdvojeno mišljenje sudije de Prada[55], da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada nije pronašlo da su Bošnjaci i Hrvati bili podvrgnuti destruktivnim uvjetima života (kao radnja izvršenja genocida), ponovno uz

---

[52] "Izmjene ove Optužnice su posljedica smanjenja opsega Treće izmijenjene optužnice od strane Tužiteljstva, u skladu s Pravilom 73*bis*(D), što je Pretresno vijeće odobrilo 2. decembra 2011. Navodi i tekst koji su precrtani jednom linijom su povučeni, nevažeći i više nemaju pravnog efekta." Iz: ICTY, *Tužitelj v. Ratko Mladić*, IT-09-92-PT, Četvrta izmijenjena optužnica, 16. decembar 2011, ft. 1.

[53] ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 2605. V. i par. 2626.

[54] *Ibid*., par. 6000.

[55] MICT, *Prosecutor v. Radovan Karadžić*, MICT-13-55-A, Appeals Chamber, Judgement, 20. mart 2019, par. 693.

izdvojeno mišljenje sudije de Prada[56], te, u konačnici, da Pretresno vijeće nije pogrešno zaključilo da Tužiteljstvo nije uspjelo dokazati genocidnu namjeru, odnosno, promatrajući veću sliku, da je sveobuhvatni udruženi zločinački poduhvat bio počinjen s genocidnom namjerom.[57] U pogledu potonjeg, Žalbeno vijeće nalazi, uz izdvojeno mišljenje sudije de Prada, da Tužiteljstvo nije uspjelo pokazati da je Pretresno vijeće načinilo bilo kakvu pogrešku u ocjeni obrasca zločina u odnosu na tačku 1 Optužnice (druge općine).[58]

S druge strane, Pretresno vijeće u predmetu *Mladić* nalazi da su fizički počinitelji zabranjenih djela u općinama Sanski Most, Vlasenica i Foča, kao i određeni počinitelji u općinama Kotor Varoš i Prijedor, *namjeravali* uništiti Bošnjake kao dio zaštićene skupine.[59] Međutim, Vijeće drži da su Bošnjaci, koji su ciljani na ovim područjima, činili relativno mali dio bošnjačkog stanovništva na teritoriji pod kontrolom bosanskih Srba ili u Bosni i Hercegovini kao cjelini u kritičnom razdoblju. Vijeće nalazi da nema dovoljno dokaza u cilju toga da su Bošnjaci, koji su ciljani u smislu radnji genocida u ovim općinama, imali posebnu važnost u odnosu na zaštićenu skupinu kao cjelinu. Stoga Vijeće zaključuje da fizički počinitelji radnji genocida nisu posjedovali namjeru uništenja Bošnjaka u općinama Sanski Most, Foča, Kotor Varoš, Prijedor i Vlasenica kao *suštinskog dijela zaštićene skupine*.[60] Sljedstveno tome, R. Mladić je nepravomoćno oslobođen optužbi za genocid za druga područja Bosne i Hercegovine prije 1995. godine. Oslobađanje R. Mladića od optužbi za genocid na drugim područjima Bosne i Hercegovine potvrđeno je i pravosnažnom presudom Žalbenog vijeća Međunarodnog rezidualnog mehanizma za međunarodne krivične tribunale.[61]

Pitanje znatnog uništenja zaštićenih skupina na području Bosne i Hercegovine, odnosno pitanje uništenja vodstva (zadovoljenje kvantitativnog i kvalitativnog elementa), nalazimo naprimjer i u Izmijenjenoj konsolidiranoj optužnici u predmetu *Krajišnik* i u predmetu *Plavšić*.

> "U nekim općinama je ta kampanja progona uključivala, ili je eskalirala do te mjere da je uključila, ponašanje čija je namjera bila da se djelimično uništi nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina bosanskih Muslimana odnosno bosanskih Hrvata kao takva. U tim su općinama snage bosanskih Srba te politički

[56] MICT, *Prosecutor v. Radovan Karadžić*, MICT-13-55-A, Appeals Chamber, Judgement, 20. mart 2019, par. 711.

[57] *Ibid*., par. 712 *et seq.*

[58] *Ibid*., par. 737. i 746.

[59] ICTY, *Mladić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 3526. Kurziv autora.

[60] *Ibid*., par. 3535. Kurziv autora.

[61] MICT, *Prosecutor v. Ratko Mladić*, MICT-13-56-A, Appeals Chamber, Judgement, 8. juni 2021, str. 249. *et seq.*, 259. *et seq*.

> i državni organi bosanskih Srba i njihovi agenti birali za cilj *značajan dio skupine* bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, konkretno *njihovo vodstvo*, kao i *znatan* broj pripadnika tih dviju skupina, s namjerom da ih unište. Do najekstremnijih manifestacija ovog oblika djelimičnog uništenja bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata došlo je u Bosanskom Novom, Brčkom, Ključu, Kotor-Varoši, Prijedoru i Sanskom Mostu."[62]

Pretresno vijeće ovog međunarodnog sudišta je u predmetu *Milošević*[63], koji je "umro u ćeliji pritvorske jedinice Haškog tribunala [...] samo nekoliko mjeseci prije izricanja [prvostepene] presude"[64], i koji je [22. maja] 1999. godine, kada je protiv njega podignuta prva optužnica (za Kosovo), "postao prvi aktuelni glavar države optužen[65] od jednog međunarodnog krivičnog tribunala"[66], ustvrdilo da se ono moglo

---

[62] ICTY, *Tužitelj v. Momčilo Krajišnik*, IT-00-39&40-PT, Izmijenjena konsolidirana optužnica, 7. mart 2002, par. 16. Kurziv autora. Ista je Optužnica bila i u predmetu *Plavšić*. V. ICTY, *Tužitelj v. Biljana Plavšić*, IT-00-39&40-PT, Izmijenjena konsolidirana optužnica, 7. mart 2002, par. 16.

[63] ICTY je S. Miloševiću sudio za sva četiri međunarodna zločina iz stvarne nadležnosti Tribunala. Suđeno mu je za Kosovo, Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku. Prva optužnica u odnosu na Bosnu i Hercegovinu podignuta je 21. novembra 2001. godine u kojoj je S. Milošević bio optužen za genocid, zločine protiv čovječnosti, teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949. i za kršenja zakona ili običaja ratovanja. Optužnica je u odnosu na Bosnu i Hercegovinu izmijenjena godinu dana poslije, 22. novembra 2002. godine. Suđenje mu je počelo 12. februara 2002. godine. Optuženi je preminuo 11. marta 2006. godine. "Postupak protiv njega je okončan 14. marta iste godine." (*Miloševiću dokazan genocid u Bosni: međupresuda Haškog tribunala od 16. juna 2004.* (2007) Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, str. 7). "Slobodan Milošević je na višestranačkim izborima održanim u decembru 1990. izabran na novoustanovljenu funkciju predsjednika Republike Srbije. Ponovno je izabran na ovu funkciju na izborima održanim 20. decembra 1992. Po isteku dva mandata na funkciji predsjednika Republike Srbije, Slobodan Milošević je 15. jula 1997. izabran za predsjednika Savezne Republike Jugoslavije, zvanično stupivši na dužnost 23. jula 1997. Poslije poraza na predsjedničkim izborima u Saveznoj Republici Jugoslaviji održanim u septembru 2000, Slobodan Milošević je 6. oktobra 2000. napustio taj položaj." (ICTY, *Tužitelj v. Slobodan Milošević*, IT-02-54-T, Izmijenjena optužnica, 22. novembar 2002, par. 3-4). "Kao predsjednik SRJ vršio je funkciju predsjednika Vrhovnog vijeća odbrane i vrhovnog komandanta Vojske Jugoslavije. Uhapšen je od strane srbijanske vlasti u Beogradu 1. aprila 2001. i 28. juna 2001. predat ICTY" (*Miloševiću dokazan genocid u Bosni: međupresuda Haškog tribunala od 16. juna 2004.*, str. 7). Usp. F. Hartmann (2007) *op. cit.,* str. 65-142 (Drugo poglavlje: Kulise procesa protiv Slobodana Miloševića).

[64] K. A. Nilsen (2007) *Milošević: u ratu i u Haagu: dokumentacija*, R. Muratović (prijevod) (2013) Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 15.

[65] Na temelju Izmijenjene optužnice za Bosnu i Hercegovinu, S. Milošević je optužen za genocid ili saučesništvo u genocidu, počinjenog na teritorijama u Bosni i Hercegovinu, uključujući Bijeljinu, Bosanski Novi, Brčko, Ključ, Kotor-Varoš, Prijedor, Sanski Most i Srebrenicu. (prema: ICTY, *Tužitelj v. Slobodan Milošević*, IT-02-54-T, Izmijenjena optužnica, 22. novembar 2002, par. 32).

[66] P. Sands (2006) *op. cit*., str. 6.

> "uvjeriti, van razumne sumnje, da je postojao udruženi zločinački poduhvat u koji su bili uključeni rukovodioci bosanskih Srba, čiji je cilj bio da djelimično unište populaciju bosanskih muslimana, kao i da je genocid zaista počinjen u Brčkom, Prijedoru, Sanskom Mostu, Srebrenici, Bijeljini, Ključu i Bosanskom Novom.[67] [...] Razmjere i obrazac napada, njihov intenzitet, veliki broj muslimana ubijenih u tih sedam općina [u Bosni i Hercegovini], zatočenje muslimana, okrutno postupanje prema njima u zatočeničkim objektima i na drugim mjestima i ciljani napadi na osobe ključne za opstanak muslimana kao skupine – sve su to faktori koji ukazuju na genocid."[68]

Pretresno vijeće nije našlo dokaze o genocidu na području Kotor-Varoši.[69] Konstatirano je, također, da je

> "broj ubistava i drugih djela zlostavljanja u Bijeljini, Ključu i Bosanskom Novom manji nego na ostalim četirima teritorijama. Međutim, na osnovu geografske blizine tih triju i ostalih četiriju teritorija i relativno sličnog razdoblja kada su obje skupine teritorija zauzete, Vijeće zaključuje da postoji dovoljno dokaza o genocidnoj namjeri i u odnosu na te tri teritorije."[70]

Dakle, Pretresno vijeće je u ovoj svojevrsnoj međupresudi S. Miloševiću potvrdilo "genocidnu namjeru i postojanje genocidnog plana da se unište Bošnjaci kao nacionalna skupina"[71] i da je S. Milošević "bio učesnik u udruženom zločinačkom poduhvatu, koji je uključivao i rukovodstvo bosanskih Srba, čiji su cilj i namjera bili da se djelimično unište Bosanski muslimani kao skupina"[72]. Pretresno vijeće je smatralo, a u pogledu Bosne i Hercegovine, da ima dovoljno dokaza da je "optuženi pomagao i podržavao vršenje zločina genocida ili bio saučesnik u vršenju toga zločina jer je znao za udruženi zločinački poduhvat i njegovim učesnicima pružio značajnu pomoć, svjestan toga da su njegov cilj i namjera djelimično uništenje bosanskih muslimana kao skupine."[73] Optuženi je, a u pogledu komandne odgovornosti, "bio nadređeni određenim osobama za koje je znao ili imao razloga znati da se spremaju da izvrše ili da su izvršili genocid nad dijelom bosanskih muslimana kao skupinom i da nije poduzeo neophodne mjere da

---

[67] Usp. ICTY, *Tužitelj v. Slobodan Milošević*, IT-02-54-T, Pretresno vijeće, Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude, 16. juni 2004, par. 288-289. i 323.

[68] *Ibid*., par. 246.

[69] *Ibid*., par. 247.

[70] *Ibid*., par. 248.

[71] *Miloševiću dokazan genocid u Bosni: međupresuda Haškog tribunala od 16. juna 2004.*, str. 8.

[72] ICTY, *Tužitelj v. Slobodan Milošević*, IT-02-54-T, Pretresno vijeće, Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude, 16. juni 2004, par. 289. i 323.

[73] *Ibid*., par. 323 (4).

spriječi genocid ili kazni njegove izvršitelje"[74]. Valjalo bi podsjetiti da ovi nalazi sudskog vijeća, iako se ponegdje koristi formulacija da se ono uvjerilo "izvan razumne sumnje"[75], ne predstavljaju ni prvostepenu, a niti drugostepenu odluku Tribunala u Den Haagu.

Najzad, Pretresno vijeće ICTY-ja u predmetu *Popović et al*, a u odnosu na istočnobosansko područje, zaključuje da

> "Muslimani iz istočne Bosne predstavljaju znatan segment čitave skupine bosanskih Muslimana. Kao što je konstatiralo Žalbeno vijeće, iako je muslimansko stanovništvo Srebrenice, prije njezina pada u ruke VRS, predstavljalo mali postotak ukupnog muslimanskog stanovništva BiH u to vrijeme, značaj zajednice ne određuje samo njezina veličina.[76] Srebrenička enklava je bila od ogromnog strateškog značaja za rukovodstvo bosanskih Srba, i to iz sljedećih razloga: (1) bez Srebrenice bi etnički srpska država koju su oni željeli stvoriti ostala podijeljena i odvojena od Srbije; (2) budući da se većina muslimanskih stanovnika te regije u relevantno vrijeme sklonila u srebreničku enklavu, eliminacija enklave bi omogućila da se postigne cilj eliminacije muslimanskog prisustva u čitavoj regiji; i (3) eliminacija enklave, uprkos garancijama sigurnosti od strane međunarodne zajednice, pokazala bi bosanskim Muslimanima koliko su nezaštićeni i njezina sudbina poslužila bi 'kao jasan pokazatelj' onoga što čeka sve bosanske Muslimane. Pretresno vijeće se slaže s tom analizom i prihvata njezin zaključak. Pretresno vijeće također konstatira da ubijanje svih muških članova nekog stanovništva predstavlja dovoljnu osnovu za izvođenje zaključka o postojanju namjere biološkog uništenja čitave skupine. Pretresno vijeće napominje da su ubijeni i neki dječaci, stariji i nemoćni ljudi i da među muškarcima nije pravljena nikakva razlika između civila i vojnika. Prema tome, obim ubijanja je bio širi od prostog ubijanja muškaraca koji su predstavljali vojnu prijetnju. Nadalje, razmjere ubijanja su se nesumnjivo štetno odrazile na fizički opstanak Muslimana iz istočne Bosne. Vijeće konstatira van razumne sumnje da je pripadnicima snaga bosanskih Srba, uključujući članove Glavnog štaba i pripadnike organa sigurnosti VRS, moralo biti jasno da će ubijanje imati poguban utjecaj na zajednicu, i da su oni to i namjeravali."[77]

---

[74] *Ibid*., par. 323 (5), 309. "Optuženi je vršio *de facto* kontrolu nad JNA preko svog utjecaja na (1) Predsjedništvo SFRJ; (2) načelnike Generalštaba [...]; (3) financiranje JNA i (4) imenovanje lojalnih oficira JNA. VRS i VJ osnovala je JNA i tokom cijelog rata VRS je dobijala logističku podršku od VJ. Prema tome, sredstva za financiranje VRS i VJ potjecala su iz jedinstvenog izvora financiranja. Optuženi je imao kako *de jure* tako i *de facto* kontrolu nad MUP Srbije i Službom državne bezbednosti (DB)." (*Ibid*., par. 304-305) (unutarnje reference izostavljene).

[75] Usp. *Ibid*., par. 309.

[76] Prema: ICTY, *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 15.

[77] ICTY, *Popović et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 865-866 (unutarnje reference izostavljene). Jednako tako: ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 5672; ICTY, *Mladić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 3550 *et seq*. Usp. MICT, *Prosecutor v. Radovan Karadžić*, MICT-13-55-A, Appeals Chamber, Judgement, 20. mart 2019.

Pretresno vijeće Suda Bosne i Hercegovine u predmetu *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al*. slaže se da analiza pojma "znatni" dio skupine "podrazumijeva analizu čitavog niza pitanja koja uključuju brojnost, relativnu većinu datog dijela u odnosu na ukupnu veličinu skupine; značaj u okviru skupine; da li dati dio skupine simbolizira cijelu skupinu; te da li je taj dio skupine od suštinskog značaja za opstanak grupe"[78]. Jednako tako, Vijeće uviđa da "uvjerenje i predstava izvršitelja o pojmu "znatni dio skupine" predstavljaju dodatni faktor koji treba uzeti u obzir. Međutim, u konačnoj analizi Vijeće mora biti uvjereno da taj dio *objektivno* predstavlja "znatan dio date skupine"."[79]

Vijeće Žalbenog odjeljenja u istom predmetu primjećuje, a nakon što je branitelj optuženog M. Trifunovića naveo "da skupina muslimana u Kravici ne predstavlja znatan ili bitan dio sveukupne grupe od 40.000 osoba muškaraca, žena i djece, koliko je ukupno bilo muslimanskog stanovništva na području općine Srebrenica prema popisu iz 1991[80], da se

> "element *znatnosti* ne odnosi nužno na kvantitativni aspekt, kako to odbrana tvrdi [...]. Jedan od aspekata koje Presuda ističe je da element znatnosti podrazumijeva: *značajan dio zaštićene skupine*. Pri tome Prvostepeno vijeće zaključuje da bi, u okolnostima koje su vladale u inkriminirano vrijeme, imajući u vidu uloga muškaraca, u poređenju s ulogom žena, uništenje muške populacije imalo veći utjecaj na uništenje skupine. S ovakvom argumentacijom suglasno je i Žalbeno vijeće [...]."[81]

Na temelju svega iznijetog, možemo utvrditi da je u sudskoj praksi sada već uobičajeno razmatrati dva esencijalna kriterija: 1) kvantitativni – broj žrtava u odnosu na ukupnu skupinu; i 2) kvalitativni – važnost pogođenog dijela za opstanak skupine. Pored dva navedena, temeljem sudske prakse iskristalizirao se vjerovatno i treći, a to je simbolički kriterij – da li taj dio ima značaj za identitet

---

[78] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al*, X-KR-05/24, Pretresno vijeće, Presuda, 29. juli 2008, str. 61. Usp. Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al*, X-KRŽ-05/24, Žalbeno vijeće, Presuda, 9. septembar 2009; Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša*, X-KRŽ-05/24-3, Žalbeno vijeće, Presuda, 28. april 2010 (kojom je M. Stupar pravomoćno oslobođen optužbi za zločin genocida).

[79] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al*, X-KR-05/24, Pretresno vijeće, Presuda, 29. juli 2008, str. 61.

[80] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al*, X-KRŽ-05/24, Žalbeno vijeće, Presuda, 9. septembar 2009, par. 375. (podebljanje slova izostavljeno). Isto tako: Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Trifunović Milenka et al*, S1 1 014263 13 Krž, Žalbeno vijeće, Presuda, 23. januar 2014, par. 337.

[81] *Ibid*., par. 376. (podebljanje drugog kurziva izostavljeno). Jednako tako: *Ibid*., par. 338.

i postojanje grupe.[82] No, svi ti prethodno navedeni faktori za svrhe određivanja šta uistinu čini znatan dio ciljane skupine služe "samo kao korisne smjernice"[83]. Ovaj se standard znatnosti, a koji se traži da bi se dokazalo *djelimično* uništenje neke zaštićene skupine na određenom području, treba uvijek tumačiti od slučaja do slučaja. Stoga "primjenjivost tih faktora, kao i njihov eventualni značaj, ovisi [uvijek] o okolnostima pojedinog predmeta"[84]. Tako, naprimjer, "iz mnogih upoređenih svjedočenja, vidi se da su desetine hiljada nesrba, većinom muslimana, ubijeni između 1992. i 1995. i ta stalna praksa predstavljala je za jedan dio njih oblike uništavanja 'nesrpske' zajednice"[85]. Napokon, može li se na temelju prednjega donijeti zaključak da je konačni cilj gotovo svake genocidne kampanje uništavanje intelektualnog, političkog, vojnog i/ili vjerskog vodstva neke skupine ljudi? A glede brojčanog zahtjeva, može li se prihvatiti sljedeće tumačenje: "ukoliko se prihvate brojke u ovom izvještaju od oko 495 ubijenih civila i 820 ranjenih civila, što je dokumentirano, jednostavno ne postoje dokazi za genocid ili zločine protiv čovječnosti"?[86] Ne čine li se otuda ovi koncepti, odnosno prethodno iznijeti elementi (zahtjevi), uvjetno rečeno, sporni, bez nekog velikog znanstvenog, ali i praktičnog utemeljenja?

---

[82] M. Munivrana Vajda nalazi da ciljani dio skupine mora biti značajan, budući da bi bez takvog zahtjeva došlo do trivijalizacije genocida i bilo bi otežano njegovo razgraničenje od "običnih" zločina iz mržnje. (M. Munivrana Vajda (2018) *op. cit*., str. 8).

[83] ICTY, *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 14.

[84] *Ibid*. Jednako tako: ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 555.

[85] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 72.

[86] ICTY, Prosecutor's Office, *Final Report to the Prosecutor by the Committee established to Review the NATO Bombing Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia*, The Hague, 13 June 2000, par. 90, dost. na: http://www.icty.org/sid/10052#IVA6 (prist. 6. juni 2025).

7.
(Namjera za) fizičko-biološko uništenje skupine

"Konvencija o genocidu i međunarodno običajno pravo uopćeno, zabranjuju samo fizičko ili biološko uništavanje ljudske grupe [...]. Pretresno vijeće je ekspresno potvrdilo ovo ograničenje, i uzdržalo se od bilo koje šire definicije [...]"[1]. "Kao što je jasno prikazano u pripremnom radu za Konvenciju [UN Konvencija o genocidu], uništavanje, o kojem je riječ, predstavlja materijalno uništavanje grupe, bilo fizičkim ili biološkim sredstvima, a ne uništavanje nacionalnog, lingvističkog, religijskog, kulturnog ili drugog identiteta određene grupe."[2] ICTY utvrđuje da je "fizičko ili biološko uništenje grupe vjerovatan ishod prisilnog premještanja stanovništva kada se to premještanje vrši na takav način da se grupa više ne može sama obnoviti", slijedeći zaključak Žalbenog vijeća u predmetu *Radislav Krstić* prema kojem "prisilno premještanje stanovništva može predstavljati dodatno sredstvo da se osigura fizičko uništenje [zaštićene grupe]."[3] Za razliku od prethodno navedenih izvora, drukčiji pravni rezon nalazimo kod njemačkog nacionalnog suda u predmetu *Nikola Jorgić*[4] u kojem se uočava da pod pojmom uništavanja skupine kao takve, u svom doslovnom značenju, ne potpada samo fizičko-biološko uništavanje i da, također, možemo govoriti o genocidu kada ono obuhvata uništavanje skupine kao društvene zajednice, odnosno jedinke.[5]

> "Nadalje, sud [Viši regionalni sud u Düsseldorfu] je zaključio da je Aplikant djelovao s namjerom izvršenja genocida prema značenju čl. 220 (a) Krivičnog

---

1 ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 19. april 2004, par. 25.

2 Izvještaj Komisije Ujedinjenih nacija za međunarodno pravo o radu svog 48. zasjedanja, od 6. maja do 26. jula 1996, UN doc/A/51/10 (Izvještaj Komisije za međunarodno pravo), komentar br. 6. o čl. 17.

3 ICTY, *Tužitelj v. Vidoje Blagojević i Dragan Jokić*, IT-02-60-T, Pretresno vijeće, Presuda, 17. januar 2005, par. 666.

4 Usp. Evropski sud za ljudska prava, *Nikola Jorgić v. Njemačka*, Ap. br. 74613/01, Presuda, 12. juli 2007, par. 36.

5 Takav pristup, iako odstupa od međunarodnih presedana, otvara prostor za razvoj fleksibilnijega pravnog razumijevanja zločina genocida u budućnosti.

> zakona. Navodeći stavove nekoliko pravnih naučnika, sud je utvrdio da 'uništavanje skupine' prema značenju čl. 220 (a) Krivičnog zakona znači uništavanje skupine kao društvene cjeline u svojoj svojstvenosti i osobenosti i u svojem osjećanju zajedničkog pripadanja [...]. Savezni [njemački] sud pravde je podržao nalaze Višega regionalnog suda da je Aplikant namjeravao izvršiti genocid prema značenju čl. 220 (a) Krivičnog zakona [...]. Sud je naveo odredbe čl. 220 (a) st.1, tč. 4 (nametanje mjera koje imaju za cilj sprečavanje rađanja unutar skupine) i tč. 5 (prisilno premještanje djece iz jedne u drugu skupinu) kako bi podržao svoj stav da genocid ne zahtijeva nužno namjeru fizičkog uništavanja skupine, nego da je dovoljno da se namjerava njezino uništavanje kao društvene cjeline."[6]

Otuda "uništavanje muzeja grupe, njezinih biblioteka, njezinih historijskih arhiva, njezinih spomenika, njezinih vjerskih objekata, mogu, zajedno s ostalim dokazima, pokazati namjeru uništenja skupine"[7]. Dakle, uništavanje kulturno-historijskog naslijeđa jedne skupine može biti dokaz posebne, genocidne namjere za njezino uništenje. Međutim, za kakvo uništenje? Za fizičko-biološko ili za njezino uništavanje kao društvene cjeline? Ima li razlike i, ako postoji, u čemu se ona ogleda?[8]

---

[6] Evropski sud za ljudska prava, *Jorgić v. Njemačka,* Ap. br. 74613/01, Presuda, 12. juli 2007, par. 18, 23.

[7] J. B. Quigley (2007) The International Court of Justice as a Forum for Genocide Cases, *The Ohio State University, Moritz College of Law, Public Law and Legal Theory Working Paper Series*, br. 102, str. 12.

[8] Dakako, ova je problematika naročito povezana s "kulturnim genocidom", lingvističkim skupinama, standardom i metodama dokazivanja namjere koja je potrebna za počinjenje ovog međunarodnog zločina.

8.
"Etničko čišćenje" – najava genocida, njegovo sredstvo i cilj?

Iako je Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija u Rezoluciji 819 (1993) ustanovilo da je Međunarodni sud u Nalogu od 8. aprila 1993. godine u predmetu koji se odnosi na primjenu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (*Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora*) jednoglasno indicirao, kao privremenu mjeru, da vlada Savezne Republike Jugoslavije mora odmah, a u skladu s odredbama Konvencije o genocidu, "poduzeti sve mjere unutar svoje moći da se spriječi izvršavanje zločina genocida"[1], ni generalni sekretar Ujedinjenih nacija, niti Vijeće sigurnosti u svojim odlukama nisu, ni u jednom trenutku, upotrijebili termin genocid. Radije su koristili termin "etničko čišćenje", koji je, čini se, međunarodna zajednica država i međunarodnih organizacija "radije" prihvatila negoli zločin genocida. Tako je, naprimjer, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija u Rezoluciji 771 (1992) od 13. augusta 1992.[2] godine, "snažno osudilo bilo koje kršenje međunarodnog humanitarnog prava, uključujući i ono koje predstavlja praksu "etničkog čišćenja"[3]. Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija spominje termin "etničko čišćenje" i u svojoj Rezoluciji 780 (1992) od 6. oktobra 1992. godine: "Izražavajući, još jedanput, veliku uzbunu zbog nastavljenih izvještaja o široko rasprostranjenim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava, koje se izvršava unutar područja bivše Jugoslavije, a naročito u Bosni i Hercegovini, uključujući izvještaje o masovnim ubijanjima i nastavku prakse "etničkog čišćenja""[4], kao i u Rezoluciji 836 (1993) od 4. juna 1993. godine: "Potvrđujući još jedanput da je bilo koje zauzimanje teritorije nasilnim putem ili bilo koja praksa "etničkog čišćenja" protupravna i potpuno neprihvatljiva"[5].

---

1 Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 819 (1993) od 16. aprila 1993, Preambula.

2 Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 771 (1992) od 13. augusta 1992. usvojena je u odnosu na informacije o kršenjima međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije.

3 Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 771 (1992) od 13. augusta 1992, tačka 2. operativnog dijela.

4 Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 780 (1992) od 6. oktobra 1992, preambula.

5 Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 836 (1993) od 4. juna 1993, preambula.

Etničko čišćenje (engl. *ethnic cleansing*) je izraz ili sintagma koji, čini nam se, nije u potpunosti prihvaćen u nauci i praksi međunarodnog prava kao zaseban međunarodni zločin ili, pak, međunarodno krivično djelo. Riječ je o izrazu koji kolokvijalno opisuje opseg zvjerstava.[6] Prema našoj spoznaji, ovaj termin su, na razini međunarodne zajednice, prvi put koristile Ujedinjene nacije kako bi se opisali "tragični događaji" koji su se desili na prostoru bivše SFRJ, prvenstveno u Bosni i Hercegovini, kada su, tom prilikom, Ujedinjene nacije gruba kršenja ljudskih prava u međunarodnom oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini nazvali "etničkim čišćenjem".[7] U Rezoluciji usvojenoj 1992. godine o situaciji u Bosni i Hercegovini Generalna skupština Ujedinjenih nacija "poziva sve države i međunarodne organizacije da ne priznaju posljedice stjecanja područja silom i gnusnu praksu 'etničkog čišćenja'."[8] Čini se da su organi Ujedinjenih nacija, u pogledu teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava u Bosni

[6] W. A. Schabas (2007) Whither Genocide? The International Court of Justice Finally Pronounces, *Journal of Genocide Research*, vol. 9, br. 2, str. 183.

[7] "Druga velika kontroverza odnosi se na pitanje je li etničko čišćenje nastalo u XX stoljeću. Neki su znanstvenici ukazali na prisilno preseljenje miliona ljudi od strane Asiraca u IX i VII stoljeću p.n.e. kao možda na prve slučajeve etničkog čišćenja. Među ostalim navedenim primjerima su masovno pogubljenje Danaca od strane Engleza 1002, pokušaji Čeha da oslobode svoje teritorije od Nijemaca u srednjem vijeku, protjerivanje Jevreja iz Španije u XV stoljeću i prisilno raseljavanje Indijanaca od strane bijelih doseljenika u Sjevernoj Americi u XVIII i XIX stoljeću." (G. J. Andreopoulos, "ethnic cleansing". *Encyclopedia Britannica*, 27 January 2025, https://www.britannica.com/topic/ethnic-cleansing (prist. 13. april 2025). Nastavno na posljednji upotrijebljeni primjer, R. Lemkin je smatrao raseljavanje američkih domorodaca od strane američkih doseljenika historijskim primjerom genocida. Tako: M. A. McDonnell, A. D. Moses (2005) Raphael Lemkin as Historian of Genocide in the Americas, *Journal of Genocide Research*, vol. 7, no. 4, str. 501–529. Izraz "etničko čišćenje" se također povezuje s odnosom indonezijskih militanata prema ljudima u Istočnom Timoru, od kojih su mnogi ubijeni ili prisiljeni napustiti svoje domove nakon što su tamošnji građani glasali za neovisnost 1999. godine, te za nevolje Čečena koji su pobjegli iz Groznog i drugih područja Čečenije nakon ruskih vojnih operacija u toj oblasti tokom 1990-ih. (*Ibid*). A. Bell-Fialkoff drži da su radnje koje opisuju etničko čišćenje stare na neki način koliko i antika. (A. Bell-Fialkoff (1993) A Brief History of Ethnic Cleansing, *Foreign Affairs*, vol. 72, no. 3, str. 110-121). Jednako tako: usp. N. M. Naimark (2001) *Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe*, Cambridge: Cambridge University Press; P. Ther (2014) *The Dark Side of Nation-States: Ethnic Cleansing in Modern Europe*, New York: Berghahn Press.

[8] Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 46/242 od 25. augusta 1992, tačka 8. operativnog dijela (usp. s tačkom 6. Rezolucije). Zanimljivo je da je riječ o specifičnoj pravnoj posljedici za teške povrede kogentnih pravila općega međunarodnog prava, kako je to definirano u konačnom tekstu Pravila o odgovornosti država za međunarodna protupravna djela iz 2001, odnosno u Pravilima o odgovornosti međunarodnih organizacija iz 2011. godine. Riječ je o posebnoj međunarodnopravnoj obavezi, koja nastaje kao posljedica teškog kršenja međunarodnog prava, odnosno njegovih imperativnih normi i pravila ponašanja, i koja ima dejstvo na cijelu međunarodnopravnu zajednicu.

i Hercegovini, imali poteškoće u kategorizaciji i kvalificiranju oblika povrede međunarodnog prava, odnosno nerijetko su dvojili o kojim se to međunarodnim zločinima radi – ovo naravno navodimo s dozom znanstvenog sarkazma, budući da je iznimno teško povjerovati da je cijeli *apparatus* Ujedinjenih nacija imao problem činjenično stanje podvesti pod pravnu normu. Uočavamo navedeno i u Rezoluciji Generalne skupštine Ujedinjenih nacija iz 1992. godine o "etničkom čišćenju" i rasnoj mržnji, u kojoj ovaj organ Ujedinjenih nacija, pozvavši se na prethodnu Rezoluciju

> "1. bezrezervno osuđuje 'etničko čišćenje' i akte nasilja koji proizlaze iz rasne mržnje; 2. snažno odbacuje politike i ideologije koje imaju za cilj promoviranje rasne mržnje i 'etničkog čišćenja' u bilo kojem obliku; 3. ponovno potvrđuje da su 'etničko čišćenje' i rasna mržnja potpuno nekompatibilni s univerzalno priznatim ljudskim pravima i fundamentalnim slobodama; 4. ponavlja svoju osudu onima koji vrše ili naređuju vršenje akata 'etničkog čišćenja' da su individualno odgovorni i da trebaju biti privedeni pravdi; 5. zahtijeva da svi oni koji vrše ili naređuju akte 'etničkog čišćenja' odmah s tim prekinu; 6. poziva sve države da surađuju u eliminiranju svih oblika 'etničkog čišćenja' i rasne mržnje."[9]

Čini se da je Generalna skupština Ujedinjenih nacija tek Rezolucijom od 18. decembra 1992. godine razmatrala "etničko čišćenje" kao oblik zločina *genocida*.[10] S druge strane, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija Rezolucijom 780 (1992) od 6. oktobra 1992. godine

> "zahtijeva od generalnog sekretara da ustanovi, što je urgentna stvar, nepristranu Komisiju eksperata, koja će ispitati i analizirati dostavljene informacije prema Rezoluciji 771 (1992) i ovoj Rezoluciji, zajedno s informacijama koje Komisija eksperata može dobiti kroz svoje vlastite istrage ili napore, [...] kako bi pružila generalnom sekretaru svoje zaključke o dokazima grubih kršenja Ženevskih konvencija i drugim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava, koja su izvršena na području bivše Jugoslavije"[11].

Komisija eksperata je u svom radu *inter alia* razmatrala i izazov upotrebe termina "etničko čišćenje", pa je stoga pokušala osigurati i njegovu definiciju:

---

[9] Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 47/80 od 16. decembra 1992, tačke 1-6. operativnog dijela.

[10] Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 47/121 od 18. decembra 1992, preambula. Konsultirati i ostale rezolucije ovog organa: 48/153 od 20. decembra 1993, 49/196 od 23. decembra 1994, kao i 50/193 od 22. decembra 1995.

[11] Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 780 (1992) od 6. oktobra 1992, tačka 2. operativnog dijela.

> "Izraz 'etničko čišćenje' je relativno nov. Razmatrano u kontekstu sukoba u bivšoj Jugoslaviji, 'etničko čišćenje' znači učiniti područje etnički homogenim, koristeći silu ili zastrašivanje, kako bi se uklonile osobe odnosne grupe s određenog područja. 'Etničko čišćenje' je protivno međunarodnom pravu. Bazirano na mnogim izvještajima, koji opisuju politiku i praksu, koja je vođena u bivšoj Jugoslaviji, 'etničko čišćenje' je provođeno kroz ubijanja, torturu, nezakonita uhićenja i pritvor, vansudske egzekucije, silovanja i seksualne povrede, ograničavanje kretanja civilnog stanovništva u geto područja, prisilno sklanjanje, raseljavanje i deportaciju civilnog stanovništva, namjerne vojne napade ili prijetnje napadima na civile i civilna područja, kao i obijesna uništavanja imovine. Ta praksa predstavlja *zločine protiv čovječnosti* i može biti asimilirana u specifične *ratne zločine*. Nadalje, ovakve radnje također mogu potpadati pod značenje *Konvencije o genocidu*."[12]

Komisija eksperata je u Konačnom izvještaju ustvrdila da je "'etničko čišćenje' ciljana politika, koju je ustanovila jedna etnička ili vjerska grupa, kako bi se otklonilo, koristeći nasilne i terorom inspirirane mjere, civilno stanovništvo druge etničke ili vjerske grupe s određenog geografskog područja"[13].

Iako je, kako smo prethodno naveli, Generalna skupština Ujedinjenih nacija odredila da je "etničko čišćenje" forma genocida, istovremeno navodeći izjavu Specijalnog izvjestitelja Komisije Ujedinjenih nacija za ljudska prava T. Mazowieckog, da se "etničko čišćenje" ne pojavljuje kao posljedica oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini, nego radije kao njegov cilj[14], Vijeće sigurnosti i generalni sekretar u svojim odlukama nastavljaju s upotrebom ne baš jasne i precizne međunarodnopravne terminologije, više radeći deskriptivni prikaz tadašnjega činjeničnog stanja, nego što su bili voljni koristiti termin genocid.

Koliko je izraz "etničko čišćenje" u tadašnje vrijeme bio nejasan i maglovit u svojoj esenciji potvrđuje i tekst Završne deklaracije Međunarodne konferencije o zaštiti žrtava rata iz 1993. gosinw[15] u kojoj se u tački 3. *inter alia* naznačuje: "Mi odbijamo prihvatiti da civilno stanovništvo treba da sve više i sve češće postane osnovna žrtva neprijateljstava i djela nasilja primijenjenog u toku oružanih sukoba [...] a posebno kada je žrtva odvratne prakse 'etničkog čišćenja'."

---

[12] Annex I Pismu koje je uputio generalni sekretar Ujedinjenih nacija predsjedniku Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, 9. februar 1993, dok. br. S/25274 (1993). Kurzivi autora.

[13] Konačni izvještaj Komisije eksperata, III B – Etničko čišćenje, 27. maj 1994, dok. br. S/1994/674. Konsultirati i Rezoluciju 1994/72 od 9. marta 1994, odnosno Rezoluciju 1996/71 od 23. aprila 1996. Komisije Ujedinjenih nacija za ljudska prava.

[14] Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 47/121 od 18. decembra 1992, Preambula.

[15] Međunarodna konferencija o zaštiti žrtava rata održana je u Ženevi od 30. augusta do 1. septembra 1993. godine. Prijevod se može naći u: M. Starčević (prir.) (2002) *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Priručnik za profesionalne vojnike, pravnike i aktiviste Crvenog krsta, Beograd: MKCK, str. 587-589. Izvorni tekst pronaći u: International Committee of the Red Cross (1994) *Handbook of the International Red Cross and Red Crescent Movement*, 13. izd, Geneva, str. 375-378.

Također, Svjetska konferencija o ljudskim pravima u Beču (*The World Conference on Human Rights*) usvojila je Posebnu deklaraciju o Bosni i Hercegovini 1993. u kojoj se, *inter alia*, vjeruje da: "praksa etničkog čišćenja, koja rezultira iz srbijanske agresije protiv muslimanskog i hrvatskog stanovništva u Republici Bosni i Hercegovini, konstituira genocid [...]"[16] Jasno je da se odnosni izraz u to vrijeme vezivao za međunarodni oružani sukob na tlu bivše Jugoslavije, odnosno za gruba kršenja ljudskih prava koja su poprimala oblike zločina protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. Kasnije će se ovaj izraz nedvojbeno iskristalizirati, međutim i dalje nedovoljno da bi odgovarao društvenoj stvarnosti.

Interesantni su zaključci Međunarodnog suda[17] u Presudi u *Sporu koji se odnosi na primjenu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida* (*Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora*) od 26. februara 2007. godine, koji pružaju, s nekoliko aspekata naučavanja, vrlo zanimljiv uvid u relevantni znanstveni problem. Naime, Sud je s ovim u vezi ustvrdio da u kontekstu UN Konvencije o genocidu, pojam "etničko čišćenje" nema nikakav pravni značaj i da se u praksi ovaj termin koristio da bi se opisalo stvaranje etnički homogenog područja upotrebom sile ili zastrašivanjem, s ciljem uklanjanja, s tog područja, osoba koje su pripadnici određenih grupa. Međutim, kako Sud ističe, navedeni pojam nije uključen u Konvenciju o genocidu – "ali treba navesti kako prijedlog iz nacrta Konvencije – da se u nju uvedu i mjere čiji je cilj da se pripadnici određene grupe natjeraju da napuste svoje domove kako bi izbjegli prijetnje kasnijih okrutnosti – nije prihvaćen"[18]. Ovo bi se, u smislu Konvencije, moglo smatrati samo oblikom genocida ako odgovara ili pripada jednoj od kategorija djela zabranjenih članom II Konvencije.[19] Drukčije posloženo, da li određena operacija okarakterizirana kao "etničko čišćenje" predstavlja genocid – ovisi o tome jesu li u tim radnjama sadržana obilježja djela iz čl. II Konvencije o genocidu, kao i od postojanja namjere da se uništi grupa kao takva.[20] Sud, također, vrši usporedbu između namjere "etničkog čišćenja" i namjere zločina genocida. Namjera koja karakterizira genocid ima za cilj fizičko ili biološko potpuno ili djelimično uništenje grupe kao takve, dok namjera "etničkog čišćenja" ne mora nužno značiti i uništenje te grupe, niti je uništenje automatska posljedica

[16] Report of the World Conference on Human Rights (Vienna, 14-25 June 1993), Report of the Secretary-General, UN Doc. A/CONF.157/24 (Part 1), 13 October 1993, str. 47-48.

[17] Kritičko promišljanje u odnosu na naučavanje Međunarodnog suda o "etničkom čišćenju" nalazimo u: J. B. Quigley (2007) *op. cit*., str. 9-12.

[18] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, na str. 122-123, par. 190.

[19] *Ibid*., na str. 123, par. 190.

[20] *Ibid*.

raseljavanja.[21] I ICTY je, u više navrata, spomenuo ovo pitanje. Tako su sudska vijeća Tribunala u dva predmeta utvrdila da politika "etničkog čišćenja" u Bosni i Hercegovini ima genocidni karakter.

Pretresno vijeće ICTY-ja utvrdilo je tako u predmetu *Tužitelj v. Dragan Nikolić aka Jenki* da je "politika etničkog čišćenja uzela formu diskriminatornih djela ekstremne ozbiljnosti koja namjerava pokazati svoj genocidni karakter"[22]. Dakle, genocidna namjera "može biti izvedena iz politike 'etničkog čišćenja' i čak iz težine diskriminatornih djela [...] što čini da se malo po malo briše granica sa samim genocidom"[23]. U predmetu *Tužitelj v. Ratko Mladić i Radovan Karadžić*, u vrijeme dok se još radilo o jedinstvenom sudskom predmetu, Pretresno vijeće ICTY-ja je također ustvrdilo da je "etničko čišćenje" u Bosni i Hercegovini imalo genocidnu prirodu do određenih granica, te da karakter djela u pitanju može dozvoliti zaključak o genocidnoj namjeri.[24] Nadalje, valja spomenuti i predmet *Tužitelj v. Radoslav Brđanin*, u kojem Pretresno vijeće "ne poriče da etničko čišćenje u izvjesnim okolnostima na kraju može dosegnuti nivo genocida,"[25] kao i predmet *Tužitelj v. Radislav Krstić*, u kojem se drži da "postoje značajne sličnosti između politike genocida i politike poznate kao 'etničko čišćenje'"[26]. Radi kontrasta, vrijedi navesti i dva predmeta ovog Tribunala koja su vrlo znakovita iz razloga jer možda predstavljaju, barem na generalnoj ravni, dokaz u kojem to smjeru koncept "etničkog čišćenja" evoluira. U njima, a prema sudskim vijećima, etničko čišćenje korelira više sa zločinima protiv čovječnosti negoli sa zločinom genocida. Pretresno vijeće ICTY-ja se stoga u predmetu *Tužitelj v. Blagoje Simić et al*. opredijelilo za zaključak da su i deportacija i prisilno premještanje u bliskoj vezi s pojmom "etničkog čišćenja"[27]. Drugi predmet od značaja je *Tužitelj v. Milomir Stakić*, u kojem je konstatirano da se "mora napraviti jasna razlika između fizičkog uništenja i pukog razbijanja grupe. Protjerivanje cijele grupe ili dijela grupe samo po sebi ne čini genocid"[28]. U ovom smislu valjalo bi načiniti usporedbu s Presudom ICTY-ja

[21] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, na str. 123, par. 190.

[22] ICTY, *Tužitelj v. Dragan Nikolić*, IT-94-2, Ponovno ispitivanje Optužnice prema Pravilu 61 Pravila procedure i dokaza, 20. oktobar 1995, par. 34.

[23] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 85.

[24] ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić i Ratko Mladić*, IT-95-5/18, Pretresno vijeće, Ponovno ispitivanje Optužnice prema Pravilu 61 Pravila procedure i dokaza, 11. juli 1996.

[25] ICTY, *Tužitelj v. Radoslav Brđanin*, IT-99-36-T, Pretresno vijeće, Presuda, 1. septembar 2004, par. 977, n. 2455.

[26] ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. august 2001, par. 562.

[27] ICTY, *Tužitelj v. Blagoje Simić et al*., IT-95-9-T, Pretresno vijeće, Presuda, 17. oktobar 2003, par. 133.

[28] ICTY, *Tužitelj v. Milomir Stakić*, IT-97-24-T, Pretresno vijeće, Presuda, 31. juli 2003, par. 519.

u predmetu *Tužitelj v. Zoran Kupreškić et al.* u kojoj je Pretresno vijeće raspravljalo o *progonu*, najtežem zločinu iz skupine zločina protiv čovječnosti. Prema tome stanovištu, ako se ubijaju pripadnici distinktivne grupe s ciljem njezina protjerivanja s određenog područja, a ne s ciljem uništavanja grupe kao takve, otuda se radi o progonu, a ne o zločinu genocida.[29]

> "Progon je samo jedan korak udaljen od genocida – najodvratniji zločin protiv čovječnosti – gdje je namjera za progon gurnuta do svojih krajnjih granica kroz ostvarenje fizičkog uništenja skupine ili pripadnika skupine. U zločinu genocida krivična namjera je uništiti skupinu ili njezine pripadnike; kod zločina progona, krivična namjera je predstavljena u prisilnoj diskriminaciji skupine ili njezinih pripadnika kroz veliko i sistematično kršenje njihovih fundamentalnih ljudskih prava. U ovom predmetu, prema Tužiteljstvu – i ovo je tačka s čime se Pretresno vijeće slaže – ubijanje muslimanskih civila je primarno bilo usmjereno na protjerivanje skupine iz sela, a ne u uništavanju muslimanske skupine kao takve. Ovo je, dakle, slučaj progona, a ne genocida."[30]

Prema ICJ-u,

> "nije dovoljno da su pripadnici skupine meta napada iz razloga pripadnosti toj skupini, odnosno iz razloga diskriminatorne namjere počinitelja djela. Potrebno je [...] da djela navedena u čl. II moraju biti izvršena s namjerom da se uništi skupina kao takva, u cijelosti ili djelimično. Riječi 'kao takva'[31] naglašavaju namjeru da se uništi zaštićena skupina."[32]

No, povrh svega, čini se da je između genocida i progona vrlo tanka linija.[33]

Danas u teoriji međunarodnog krivičnog prava ostaje nejasno – s obzirom na to da, kako smo i analizirali, postoje različiti stavovi o ovom pitanju – da

---

[29] ICTY, *Tužitelj v. Zoran Kupreškić et al*, IT-95-16-T, Pretresno vijeće, Presuda, 14. januar 2000, par. 751. Z. Kupreškić je bio pripadnik Hrvatskog vijeća obrane na području Ahmića (Izmijenjena i dopunjena optužnica, 9. februar 1998, par. 12). Optužen za progone na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi, ubistvo, nečovječna djela (zločini protiv čovječnosti) te za ubistvo, okrutno postupanje (kršenje zakona ili običaja ratovanja). Nakon osuđujuće prvostepene presude, oslobođen krivnje Presudom Žalbenog vijeća 23. oktobra 2001. godine.

[30] *Ibid*.

[31] Usp. ICTY, *Tužitelj v. Radoslav Brđanin*, IT-99-36-T, Pretresno vijeće, Presuda, 1. septembar 2004, par. 698-699.

[32] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 187.

[33] Iako se oba zločina mogu manifestirati kroz slične oblike ponašanja – kao što su ubistva, mučenja i deportacije – osnovna razlika leži u cilju počinitelja. Kod progona, riječ je o teškoj povredi temeljnih prava zasnovanoj na diskriminaciji. Kod genocida, namjera mora biti usmjerena na uništenje određene skupine – u cijelosti ili djelimično – kao takve. Ta razlika u namjeri čini razgraničenje suštinskim.

li termin "etničko čišćenje" predstavlja eufemizam za zločin genocida, ili je "etničko čišćenje" oznaka za posebnu formu, nerijetko i blažu formu ili oblik zločina genocida, ili se "etničko čišćenje" pojavljuje kao konačni cilj[34] zločina genocida ili, naposljetku, "etničko čišćenje" predstavlja sinonim za progone na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi, što pripada skupini zločina protiv čovječnosti, a nikako zločinu genocida.[35]

Ako se slijedi zapažanje i određenje Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, onda valja kazati da je, u slučaju zločina genocida, *actus reus* predstavljen u fizičkom uništavanju određene grupe kao takve, a u slučaju "etničkog čišćenja", u "čišćenju" okupiranog područja od stanovništva koje ne pripada određenoj nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj grupi. Uspoređujući, dakle, navedeni objektivni ili materijalni element zločina genocida i "etničkog čišćenja", može se istaknuti da ne postoji razlika između navedenih pojava društvene stvarnosti, i da "etničko čišćenje" ne može biti neovisan i poseban međunarodni zločin, već radije određena forma (akt/radnja) zločina genocida.[36] No, postoji i drukčiji pogled u međunarodnom pravu, koji smatra da "etničko čišćenje" nije ništa drugo no dokaz namjere (*dolus*) zločina genocida, imajući u vidu fakt da se ovaj zločin može dokazati i posredno, tj. dokaz genocidne namjere derivira iz jedinstvenog obrasca djelovanja na određenom području.[37] Zločin genocida mora biti usmjeren prema uništavanju grupe kao takve, uključujući postojanje namjere da se potpuno ili djelimično uništi određena grupa. Slično razumijevanje može se koristiti i kod "etničkog čišćenja", čiji je *actus reus* u eliminiranju, s okupiranog područja, ljudi koji ne pripadaju određenoj etničkoj, nacionalnoj ili vjerskoj skupini. Čini se da postoji dvojba u pogledu mišljenja da politika "etničkog čišćenja" ima za cilj eliminiranje stanovništva s okupiranog područja bez preciznog određivanja ciljane skupine i bez bilo kakve jasne namjere njihova uništenja kao skupine. Bilo bi vjerovatno racionalnije uočiti da

[34] Cilj ratova na Balkanu bio je "*stvaranje etnički čistih teritorija*". Svi počinjeni zločini, "presuđeni ili nepresuđeni, bili su u funkciji ovog ratnog cilja i kao takvi bili su samo *oruđe* za postizanje pomenutog cilja." (Z. Seizović (2021) *Studije holokausta i genocida*, Sarajevo: Fakultet političkih nauka, str. 65).

[35] U nekim analizama, poput one koju nudi Z. Seizović, neprecizna sintagma "etničko čišćenje" se u kontekstu činjenja međunarodnih zločina u Bosni i Hercegovini od 1992. koristila, čini se, "tendenciozno, jer da je korišten termin genocid, to bi moralo rezultirati reakcijom međunarodne zajednice (Ujedinjenih nacija), temeljem obaveze iz Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija, što se očigledno željelo izbjeći. Umjesto korištenja pravnog i preciznog vokabulara, korišten je laički koji je za posljedicu imao trogodišnje kašnjenje intervencije međunarodne zajednice." (*Ibid*., str. 64).

[36] Usp. s tvrdnjom da se "krivična djela etničkog čišćenja uz postojanje genocidne namjere smatraju krivičnim djelima genocida." (S. Nogo (2016) *Međunarodno krivično pravo*, Beograd: Catena Mundi, str. 103).

[37] Za šire v. dalje u knjizi.

izraz "etničko čišćenje" predstavlja dokaz namjere, koja znamo da predstavlja jedan od konstitutivnih elemenata pravnog određenja pojma genocida.

Stoga bi se, a na osnovu svega iznijetog, najispravnije bilo opredijeliti za stajalište da se "etničko čišćenje", u konačnici, ne može smatrati novim zločinom u međunarodnom pravu, koji posjeduje svoje specifične sastavne elemente, određenja i karakteristike. Zapravo, definiranje "etničkog čišćenja", kao zločina po međunarodnom pravu, zasigurno bi unijelo svojevrsnu pometnju u redovima međunarodnih zločina u užem smislu (genocid, zločini protiv čovječnosti, ratni zločini, agresija), budući da i na sadašnjem stepenu pravnog uređenja postoji izvjesno preklapanje radnji izvršenja zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina.

Ipak, s druge strane, čini se da dvojba oko toga da li se "etničko čišćenje" više približava zločinu genocida negoli zločinima protiv čovječnosti (naročito zločinu progona) leži u razrješenju dva druga pitanja: da li jedna od osnovnih značajki zločina genocida predstavlja fizičko, tj. biološko uništenje zaštićene skupine ljudi ili ovaj zahtjev nije obligatoran,[38] te da li prisilno raseljavanje stanovništva predstavlja radnju izvršenja genocida? Naime, svojedobno je Krivični zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u svom čl. 141. predviđao prisilno raseljavanje stanovništva kao radnju izvršenja zločina genocida.[39] Premda je Pretresno vijeće ICTY-ja u predmetu *Tužitelj v. Radislav Krstić*, a u pogledu genocida na području Srebrenice, držalo da su radnje genocida ograničene samo na ubijanje vojno sposobnih bošnjačkih muškaraca i dječaka[40], odnosno da Tribunal prisilno raseljavanje bošnjačkog civilnog stanovništva (žene, djeca, starije osobe) iz ove sigurne zone Ujedinjenih nacija nije okarakterizirao kao radnju zločina genocida, ipak je ono zaključilo da su "snage bosanskih Srba znale, u momentu kada su odlučile da pobiju sve vojno sposobne muškarce, da će ta ubijanja, u sprezi s prisilnim premještanjem žena, djece i staraca, neizbježno za posljedicu imati fizički nestanak bosansko-muslimanskog stanovništva u Srebrenici"[41]. I Pretresno vijeće ICTY-ja u predmetu *Vidoje Blagojević* usvaja ovaj pristup:

---

[38] Na ovo pitanje smo ranije u knjizi pokušali dati pravno valjan odgovor.

[39] Glava XVI, čl. 141. Krivičnog zakona SFRJ, "Službeni list SFRJ", br. 44/76-1392, 36/77-1478, 56/77-1982, 34/84-895, 37/84-933, 74/87-1743, 57/89-1441 i 3/90-63.

[40] Sudsko vijeće nalazi da se "kroz cijelu ovu Presudu izraz 'vojno sposoban' koristi kako bi se opisala skupina muškaraca koji su zarobljeni i smaknuti nakon zauzimanja Srebrenice. Upotreba tog izraza nije potpuno tačna, budući da su u tu skupinu uključeni i dječaci nekoliko godina mlađi, kao i muškarci nekoliko godina stariji, i time izlazili iz starosnih granica za 'vojno sposobne' muškarce. Slijedom toga, taj izraz treba shvatiti u njegovu najširemu, a ne tehničkom smislu, kao izraz koji obuhvata muškarce i dječake koje su vlasti bosanskih Srba široko definirale kao osobe vrlo blizu starosnoj skupini vojno sposobnih muškaraca." (ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. august 2001, str. 1-2, ft. 83). Usp. Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al*, X-KR-05/24, Prvostepeno vijeće, Presuda, 29. juli 2008.

[41] ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. august 2001, par. 595.

> "Pretresno vijeće konstatira da su snage bosanskih Srba ne samo znale da će ubijanje muškaraca, kombinirano s prisilnim premještanjem žena, djece i starijih ljudi, za neizbježnu posljedicu imati fizički nestanak stanovništva Srebrenice bosanskih Muslimana, nego su nedvosmisleno namjeravale da tim djelima fizički unište ovu skupinu."[42]

Otuda će biti zanimljivo pratiti daljnji razvoj relevantnog koncepta. Jednako tako, bit će znakovito slijediti buduću sudsku, ali i praksu država, koja će, ili potvrditi, ili opovrgnuti stanovište ICTY-ja izraženo u predmetu *Tužitelj v. Simić et al.* koji možda ilustrira da "etničko čišćenje", kao takvo, polahko dobija svoje međunarodnopravne obrise u smislu svoga jedinstvenog pojmovnog određenja. S ovim u vezi valja promatrati i odredbu Konvencije Afričke unije za zaštitu i pružanje pomoći interno raseljenim osobama u Africi iz 2009. godine (Kampala Konvencija), koja zabranjuje "raseljavanje utemeljeno na politikama rasne diskriminacije ili drugim sličnim praksama s ciljem / ili koje rezultiraju u mijenjanju etničke, vjerske ili rasne kompozicije stanovništva"[43], što moguće slijedi rezon ICTY-ja iz 2003. godine. Pitanje je da li upravo takva pravna rasuđivanja trebamo uzeti s posebnom pažnjom, jer odražavaju jedno novo stanovište u pogledu "etničkog čišćenja", odnosno *odmicanje* od *zločina genocida* ka *zločinima protiv čovječnosti (naročito zločinu progona)*? No, čini se da unificiranje značenja relevantnog pojma neće biti jednostavan zadatak, budući da je riječ o, nazovimo, konceptu, koji je po svojoj naravi i odlikama, za svrhe međunarodnog prava, vrlo pokretan (engl. *floating*), promjenjiv i, još uvijek, vrlo nestabilan u smislu svojega određenja.[44]

Napokon, čini se da ovdje imamo srodnu situaciju kao i kod silovanja i drugog seksualnog nasilja u smislu njihove kvalifikacije, odnosno podvođenja pod određeni međunarodni zločin, uz bitnu razliku da "etničko čišćenje" nije čak ni pravni pojam, niti je samostalni međunarodni zločin prema pozitivnom pravu, već njegova "pravna kvalifikacija" ovisi o dokazima o genocidnoj ili progoniteljskoj namjeri. Stoga, ako se "etničko čišćenje" vrši s genocidnom namjerom, nesporno je da u tom slučaju opis činjeničkog stanja odgovara zločinu genocida.[45]

---

[42] ICTY, *Tužitelj v. Vidoje Blagojević i Dragan Jokić*, IT-02-60-T, Pretresno vijeće, Presuda, 17. januar 2005, par. 677.

[43] Čl. 4 (4) (a) Konvencije Afričke unije za zaštitu i pružanje pomoći interno raseljenim osobama u Africi, usvojenoj u Kampali, Uganda (Konvencija iz Kampale), 23. oktobra 2009, na snazi od 6. decembra 2012. Zvanični tekst međunarodnoga ugovora dost. na: https://au.int/en/treaties/african-union-convention-protection-and-assistance-internally-displaced-persons-africa (prist. 7. juni 2025).

[44] Ovome svjedoči nastavak stavljanja ove sintagme pod znake navoda.

[45] "Da je etničko čišćenje genocid slijedi iz nekih odluka najviših nacionalnih sudova (npr. Njemački vrhovni sud u predmetima *Jorgić*, *Kušljić* i *Sokolović*)." (B. Pavišić, T. Bubalović (2013) *op. cit*., str. 78, ft. 275). Usp. N. Cigar (1995) *Genocide in Bosnia: The Policy of Ethnic Cleansing*, College Station: Texas A&M University Press.

9.
Sličnosti i razlike između zločina genocida i zločina protiv čovječnosti

Valjalo bi raspraviti sličnosti i razlike između dva međunarodna zločina u užem smislu[1], budući da su temeljitom analizom međunarodne i nacionalne jurisprudencije uočene najrazličitije poteškoće, koje se ogledaju u pravilnom razumijevanju činjeničnog stanja i njegovu podvođenju pod relevantnu pravnu normu. Alternativno, jer su odnosni međunarodni zločini, prema kojima postoji najveći prijezir međunarodne zajednice u cjelini, vrlo slični, posebno po svojim radnjama izvršenja.[2]

Radnje genocida su prije 1948. godine materijalnopravno svrstavane u grupu zločina protiv čovječnosti. "Međutim, nakon usvajanja Konvencije o genocidu 1948. i postepene transformacije njezinih najvažnijih materijalnopravnih normi u međunarodno običajno pravo, genocid je postao zločin *per se*, sa svojom specifičnom *actus reus* i *mens rea*"[3] No, da li je zločin genocida, po faktičkom osnovu, dio zločina protiv čovječnosti s dodatkom namjere ili zločin genocida pod svoj bitak podvodi zločine protiv čovječnosti raspravljalo se u predmetu ICTY-ja *Tužitelj v. Radislav Krstić*, o čemu smo već pisali.[4]

Zločin genocida i zločini protiv čovječnosti mogu biti izvršeni i u miru i tokom oružanog sukoba. Oružani sukob u nekoj državi, bilo da je riječ o unutarnjem ili međunarodnom, nema više značaja kao u prošlosti, jer je međunarodno običajno pravo s vremenom evoluiralo do takvog stepena da se ima smatrati da, u današnje vrijeme, ovi zločini ne moraju biti nužno povezani s bilo kojim oblikom oružanih neprijateljstava. Premda je uvriježeno mišljenje da se

---

[1] Usp. M. Boot (2002) *Nullum Crimen Sine Lege and the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Court: Genocide, Crimes against Humanity and War Crimes,* Antwerpen, Oxford: Intersentia, str. 401-453 (genocid), 455-535 (zločini protiv čovječnosti).

[2] Za odnose ova dva međunarodna zločina usp. A. Cassese *et al* (rev.) (2013) *op. cit*., str. 127-129.

[3] A. Cassese (2003) *op. cit*., str. 106.

[4] F. M. Palombino (2005) Should Genocide Subsume Crimes against Humanity?, *Journal of International Criminal Justice*, 3, str. 778-789; Također v. ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33, Pretresno/Žalbeno vijeće, presude, 2. august 2001/19. april 2004.

navedeni zločini uglavnom vrše u toku oružanih sukoba ili neposredno prije njih (naprimjer: izravno i javno podsticanje na genocid), ove zločine mogu vršiti i u miru, najčešće, pripadnici određenih političkih struktura moći, dakle predstavnici neke *države*, odnosno *međunarodne organizacije*. Međutim, valja naznačiti da je ICTY, u čl. 5. Statuta, obligatorno zahtijevao element / činjenicu unutarnjega ili međunarodnog oružanog sukoba. Dakle, prema ovom Tribunalu, bez oružanog sukoba nema ni izvršenja zločina protiv čovječnosti, pa tako ni odgovornosti. No, s druge strane, Statut ICTR-a, Rimski statut ICC-a, kao i neki nacionalni krivični zakoni / zakonici (poput Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine) ne postavljaju uvjet da se zločini protiv čovječnosti izvršavaju u toku trajanja oružanog sukoba, neovisno o njegovu karakteru. Zapravo, posljednja tri opća pravna akta imaju unificiranu, tj. jednoobraznu definiciju, odnosno određenje bića zločina protiv čovječnosti, dok Statut ICTY-ja ima donekle drukčije pravne zahtjeve.

Nadalje, oba se zločina najčešće čine na velikoj ravni. To znači da genocid i zločini protiv čovječnosti vrlo rijetko predstavljaju izolirane i sporadične radnje izvršenja na određenom području, nego su, prvenstveno, dio velikog zločinačkog poduhvata, s obzirom na to da se, po pravilu, što smo ranije već izanalizirali, ovi zločini vrše planski (provodeći ranije ustanovljeni plan), organizirano, rukovođeni izvršenjem određene zločinačke politike, što je osobito svojstveno državi i njoj nalik političkopravnim entitetima, ali, barem po teorijskim postavkama, i međunarodnoj organizaciji. Nerijetko smo svjedoci da se vršenje ovih zločina "opravdava" određenom ideologijom, koja je od velike važnosti za ovakve zločinačke akte i koja je naprosto neophodna, kao iznimna pokretačka snaga, u realizaciji konačno postavljenog cilja.[5]

Ovi se zločini, dodat ćemo, vrlo često vrše po naređenju pretpostavljenih političkih ili vojnih rukovoditelja, pa je tako komandna odgovornost pojedinca, tj. odgovornost za radnje drugog, kao specifičan oblik individualne krivične odgovornosti, u velikoj mjeri zastupljena. Čini se da praksa pruža dobro uporište za tvrdnju da se izvršenje ovih zločina dijeli između organizatora, naredbodavca i direktnog izvršitelja. Praksa napokon pokazuje da se iza ovih zločina, barem kada je zločin genocida u pitanju, uglavnom nalazi država, odnosno njezin *apparatus*.

Genocid i zločini protiv čovječnosti su, po svojoj naravi, značajkama i opsegu takva djela koja predstavljaju konstantni i kontinuirani napad na ljudsko dostojanstvo i ljudski život. Ovi zločini znače vrlo teška i sistematska kršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i veoma teška kršenja osnovnih načela

[5] Čini se da bez ideologije radnja izvršenja ubistva predstavlja krivično djelo *ubistva*, dok s ideologijskim ciljevima, ubistvo predstavlja *zločin protiv čovječnosti*, a u krajnjoj instanci, i *zločin genocida*.

civiliziranog svijeta i prostog shvatanja čovječnosti te osnovnih vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom – u ovu granu prava ušli su kao zasebne pravne kategorije tek kada je cijeli svijet svjedočio stravičnim masakrima i djelimičnom uništenju pojedinih skupina ljudi (nešto poput izraza "etničko čišćenje" u praksi Organizacije ujedinjenih nacija – mada ova sintagma još ne predstavlja zasebnu kategoriju). Upravo su iz ovih razloga za relevantne zločine propisane najstrožije kazne koje pojedina nacionalna krivična zakonodavstva predviđaju. Takvo što je kod zločina genocida istovremeno i međunarodna obaveza svih država svijeta sljedstveno čl. V Konvencije o genocidu, koji nameće obavezu svim stranama ugovornicama da u svojim nacionalnim zakonodavstvima osiguraju učinkovite krivične sankcije za osobe koje se pravomoćno oglase krivim za ovaj zločin.

Opće je pravilo suvremenog krivičnog prava da krivična djela protekom određenog vremena zastarijevaju. Međutim, od ovog pravila postoji izuzetak, koji je predstavljen donošenjem Konvencije o neprimjenjivanju zakonske zastare za ratne zločine i zločine protiv čovječnosti 1968. godine. Ovom Konvencijom isključena je mogućnost da zločin genocida, zločini protiv čovječnosti i ratni zločini, odnosno krivično gonjenje i izricanje krivične sankcije za ova djela, protekom, u pravnom aktu propisanog vremena, zastare.[6] Sve do 1998. godine bilo je nejasno da li se odredbe ove Konvencije protežu i na zločin agresije. Dilema je razriješena usvajanjem Rimskog statuta ICC-a, koji u čl. 29. sadrži pravnu odredbu da *međunarodni zločini iz nadležnosti Suda ne zastarijevaju*.[7]

Za zločin genocida i zločine protiv čovječnosti vrlo često se od država predviđa univerzalna jurisdikcija, no ne ona apsolutna, jer da bi se nadležnost na temelju univerzalnog načela uspostavila, potrebno je ispunjenje određenih uvjeta.[8] Univerzalnost procesuiranja i kažnjavanja zločina genocida

---

[6] Čl. 1. Konvencije o neprimjenjivanju zakonske zastare za ratne zločine i zločine protiv čovječnosti iz 1968, UNTS, vol. 754, str. 73. Usp. s Evropskom konvencijom o nezastarijevanju zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina iz 1974 (*European Treaty Series*, No. 82). Ovakvo stajalište potvrdila je i judikatura u predmetu Supreme Court (Criminal Law Chamber) France, *The Prosecutor v. Klaus Barbie*, Arrêt, br. 83-93194, 6. oktobar 1983, u kojoj je Sud, između ostalog, zaključio da ne postoji zastara za zločine protiv čovječnosti

[7] M. D. Evans (2007) *Blackstone's Statutes: International Law Documents*, 8. izd, New York: Oxford University Press, str. 439.

[8] Iako univerzalna jurisdikcija nad genocidom postoji kao načelo međunarodnog prava – što znači da bilo koja država može procesuirati počinitelje genocida bez obzira na to gdje je zločin počinjen – njena praktična primjena je i dalje vrlo ograničena. Dakle, u praksi, koncept univerzalne jurisdikcije i dalje je normativno prisutan, ali rijetko primjenjivan. U velikom broju slučajeva, politički interesi i pritisci, diplomatski odnosi, nedostatak institucionalnih kapaciteta, imuniteti i ograničenja unutar domaćih pravnih sistema sprečavaju njezino češće korištenje i njezinu dosljednu primjenu. U praksi je do sada zabilježeno nekoliko pokušaja primjene

sadržana je u Konvenciji o genocidu, u kojoj se osnove načela univerzalnosti mogu slijediti kroz cijeli njezin tekst. Potvrđeno je ovo na Međunarodnom sudu u Savjetodavnom mišljenju iz 1951. godine o *Rezervama na Konvenciju o genocidu*[9]. Identično stajalište Međunarodni sud zauzeo je i 11. jula 1996. godine u Presudi o preliminarnim primjedbama u predmetu *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora*[10].

S druge strane, uočavaju se i određeni distinktivni elementi genocida i zločina protiv čovječnosti. Ponajprije valja poći od njihova normiranja i uređenja svih njima bliskih odrednica. Iako je Konvencija o genocidu usvojena još 1948. godine, međunarodnopravni akt u formi međunarodne konvencije

univerzalne jurisdikcije u vezi s međunarodnim zločinima, uključujući i genocid. Nakon suđenja A. Eichmannu jedan od značajnijih slučajeva bio je predmet protiv bivšeg čileanskog diktatora Augusta Pinocheta u Ujedinjenom Kraljevstvu, na osnovu zahtjeva Španije iz 1998. godine, iako nije uključivao optužbu za genocid već za mučenje. (House of Lords, *R v. Bow Street Metropolitan Stipendiary Magistrate, ex parte Pinochet Ugarte (No. 3)*, [1999] UKHL 17). Također, vrlo je poznat i slučaj *Yerodia* (*Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment, I.C.J. Reports 2002*, p. 3), gdje je ICJ razmatrao zakonitost izdavanja međunarodnog uhidbenog naloga Belgije za kongoanskog ministra vanjskih poslova zbog zločina protiv čovječnosti. Iako je Međunarodni sud u Den Haagu dao prednost imunitetima aktuelnih najviših državnih dužnosnika, ostavio je otvorenom mogućnost za primjenu univerzalne jurisdikcije u drugim kontekstima. Najnoviji primjeri dolaze iz njemačke sudske prakse. Nakon osuđujuće presude za genocid u predmetu *Nikola Jorgić* u Saveznoj Republici Njemačkoj i drugih srodnih slučajeva njemačkih domaćih sudova u kontekstu počinjenja genocida nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini, sudovi u ovoj državi vode postupke protiv sirijskih službenika za zločine protiv čovječnosti. (V. odluku Višeg regionalnog suda: Oberlandesgericht Koblenz, *Case against Anwar Raslan*, Judgment of 13 January 2022; https://www.ecchr.eu/en/case/first-criminal-trial-worldwide-on-torture-in-syria-before-a-german-court/ (prist. 8. april 2025)). Svi navedeni slučajevi potvrđuju potencijal univerzalne nadležnosti, ali istovremeno i njezina ograničenja u suvremenom međunarodnom (krivičnom) pravu. Univerzalna jurisdikcija i dalje ostaje percipirana više kao pravni ideal nego efikasan mehanizam borbe protiv nekažnjivosti. Unatoč tome, univerzalna nadležnost za zločin genocida i dalje ostaje važan instrument međunarodnog prava, posebno kao izraz zajedničkog interesa cijele međunarodne zajednice da kazni najteže zločine. Međutim, ona nije imuna na zloupotrebu. U određenim slučajevima, države su koristile to načelo selektivno ili iz političkih motiva, čime su potkopavale integritet, vjerodostojnost, legitimitet i važnost međunarodne pravde. V. Amnesty International (2011) *Universal Jurisdiction: A Preliminary Survey of Legislation Around the World*; L. Reydams (2003) *Universal Jurisdiction: International and Municipal Legal Perspectives*, Oxford: Oxford University Press, str. 237--242; ali i *Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment, I.C.J. Reports 2002*, p. 3.

[9] *Reservations to the Convention on Genocide, Advisory Opinion: I.C.J. Reports 1951, p. 15.*

[10] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 1996*, p. 595.

za zločine protiv čovječnosti ne postoji. Komisija Ujedinjenih nacija za međunarodno pravo u posljednje vrijeme radi na njezinu nacrtu.[11] Zatim, tu je i razlika glede subjektivnog elementa ovih zločina. Kod zločina protiv čovječnosti čini se da suvremeno međunarodno pravo zahtijeva, pored direktnog umišljaja, i znanje o sveobuhvatnoj (širokoj, rasprostranjenoj) ili sistematskoj praksi koja konstituira generalni kontekst zločina.[12] No, kod zločina genocida, uz direktni umišljaj, traži se posjedovanje genocidne, posebne namjere za djelimično ili potpuno uništenje zaštićene grupe. Izrečeno u kraćim crtama, *specificum mens rea-e* zločina genocida je u *namjeri*, dok je karakteristična odrednica *mens rea-e* zločina protiv čovječnosti *znanje* da se djelo vrši kao dio širokog (rasprostranjenog) ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva. Međutim, da li se i za genocid traži ova svojevrsna kontekstualna odrednica – znanje o kontekstu napada i znanje o okolnostima (napada)?

Valjalo bi primijetiti da je subjektivni element zločina genocida striktniji, ali i zahtjevniji, u odnosu na zločin s kojim pravimo usporedbu. To ostavlja posljedicu na postupak dokazivanja zločina genocida – smatra se, ali i praksa daje svoje razloge, da je pravnim sredstvima teže dokazati prvo djelo negoli zločine protiv čovječnosti. Dakle, jedino imajući potpuni uvid u subjektivni element oba zločina možemo razumno ustvrditi da su predmetni zločini međusobno isključivi. Čak i da se složimo s činjenicom da se u određenim situacijama i pod određenim okolnostima radnje izvršenja zločina genocida i zločina protiv čovječnosti mogu lahko preklapati, odnosno da imaju identičan manifestacijski oblik, uočena i predočena distinkcija na razini *mens rea-e* ukazuje da je riječ o različitim ali istodobno i o vrlo bliskim pojmovnim kategorijama – zapravo, *differentia specifica* zločina genocida u odnosu na njemu vrlo blizak pojam (zločine protiv čovječnosti) istkana je vrlo pažljivo.

---

[11] Dakle, kako smo to ranije u knjizi elaborirali, još nije usvojena međunarodna konvencija koja bi na jednom mjestu tretirala isključivo ovu skupinu zločina po međunarodnom pravu, iako ILC radi na svojevrsnoj kodifikaciji zločina protiv čovječnosti, koja će nekada u budućnosti, najvjerovatnije, poprimiti formu mnogostranog međunarodnog ugovora, poput UN Konvencije o genocidu. Istina, iako u međunarodnom pravu ne postoji konvencijska definicija zločina protiv čovječnosti, postoji ona statutarna. Zbog ovoga, nazovimo, propusta, mnoge države prije 1998. godine u svojim nacionalnim pravnim propisima nisu bile inkriminirale ove zločine. Otuda ilustrativni primjer paradoksa može predstavljati činjenica da je "odgovarajuća glava u posebnom dijelu krivičnih zakona iz bivše SFRJ nosila naslov: 'krivična djela protiv čovječnosti i međunarodnog prava', a zločini protiv čovječnosti kao takvi u njima nisu figurirali." (V. Đ. Degan, B. Pavišić (2005) *Međunarodno kazneno pravo*, Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, str. 185). O radu ILC na ovom predmetu više na: http://legal.un.org/ilc/guide/7_7.shtml (prist. 1. april 2025).

[12] A. Cassese (2003) *op. cit*., str. 106.

Na općoj ravni žrtve zločina protiv čovječnosti mogu biti dio bilo kojega *civilnog stanovništva*, dok je kod zločina genocida riječ o četiri skupine ljudi koje uživaju zaštićeni status za svrhe Konvencije o genocidu. Dakle, u pogledu pasivnog subjekta, kod zločina genocida radi se o nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj skupini, dok je pasivni subjekt kod zločina protiv čovječnosti civilno stanovništvo na određenom području. Možemo, stoga, zaključiti da je, po kriteriju pasivnog subjekta, zločin genocida uži i restriktniji od bilo koje radnje zločina protiv čovječnosti. No, da li je njegovo određenje u tom smislu uže, posebno imajući u vidu djela progona?

Međutim, slijedeći parcijalni pristup problemu, ostavljajući po strani subjektivni element zločina, a uzimajući u razmatranje isključivo *actus reus*, svojevrsno "miješanje" zločina genocida i zločina protiv čovječnosti postaje vjerovatnijim. Tako se primjećuje velika sličnost u odlikama između genocida s jedne, i *progona* i *istrebljenja*, s druge strane.

> "Među zločinima protiv čovječnosti najviše sličnosti s genocidom ima zločin progona. Oba djela zahtijevaju postojanje diskriminatorne namjere kod počinitelja. Osnovna razlika između ovih krivičnih djela je u tome što je kod genocida krajnja žrtva skupina (iako njezino uništenje pretpostavlja vršenje zločina prema članovima skupine), a kod progona žrtve zločina su pojedinci."[13]

Kako zločini protiv čovječnosti obuhvataju neka djela koja "ne potpadaju pod obrise genocida"[14] tako, s druge strane, postoje ogromne sličnosti, pa čak i identične radnje izvršenja, što se u velikoj mjeri pronalazi kod *istrebljenja*, radnje izvršenja zločina protiv čovječnosti. "I genocid i istrebljenje su zločini koji su usmjereni na izvršenje masovnih ubistava."[15] Ova radnja je po svojim osobitostima slična radnji izvršenja zločina genocida iz čl. II (a) (ubijanje pripadnika skupine), ali i iz tč. (c) Konvencije o genocidu (namjerno podvrgavanje skupine uvjetima života sračunatim da dovedu do njezinog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja). *Deportacija* i *prisilno raseljavanje* (*premještanje*) civilnog stanovništva vrlo nalikuju, barem po svojoj naravi, "prisilnom premještanju djece iz jedne skupine u drugu"[16]. *Mučenje* ima isti sadržajni smisao kao i "uzrokovanje teških tjelesnih ili psihičkih povreda pripadnicima skupine"[17], dok "ubijanje pripadnikâ skupine"[18] (zločin genocida)

---

[13] M. N. Simović, V. M. Simović (2012) *op. cit*., str. 66.
[14] A. Cassese (2003) *op. cit*., str. 106.
[15] M. N. Simović, V. M. Simović (2012) *op. cit*., str. 66.
[16] Čl. II (e) Konvencije o genocidu.
[17] Čl. II (b) Konvencije.
[18] Čl. II (a) Konvencije.

i lišenje druge osobe života (ubistvo), kao zločin protiv čovječnosti, predstavljaju potpuno identične radnje izvršenja oba međunarodna zločina.[19]

Slijedeći restriktivno tumačenje definicije zločina genocida, da bi se radilo o ovom zločinu potrebno je izvršiti radnju prema *najmanje dvije osobe*, pripadnika skupine.[20] Istina, teško da bi se zločin genocida mogao izvršiti nad samo jednim pripadnikom zaštićene skupine, čak i ako je subjektivni element zločina zadovoljen, jer, ako analiziramo tekst Konvencije o genocidu primjenom jezičkog tumačenja pravne norme, nalazimo da su radnje izvršenja zločina napisane u pluralu.[21] S druge strane, primjenjujući identično tumačenje, zločini protiv čovječnosti mogu biti izvršeni, iz aspekta teorije, protiv jedne osobe. Ovu tvrdnju ispravno potkrepljuje i utvrđena razlika u pogledu zaštitnog objekta: kod zločina protiv čovječnosti štite se individualna, ali i kolektivna dobra, dok je u slučaju genocida naglasak na opstanku skupine ljudi. S kvantitativnom dimenzijom zločina usko se vezuje i geografski, odnosno prostorni kriterij njegova izvršenja. Vidjeli smo da zločin genocida može biti izvršen na ograničenom prostoru, ali da li se takvo što može primijeniti i na zločine protiv čovječnosti, budući da potonji moraju biti dijelom rasprostranjenog ili sistematskog napada, odnosno da napad treba zadovoljiti određeni kvalitet?

---

[19] Međutim, postoje i bitne razlike između genocida i svih radnji / oblika zločina protiv čovječnosti. One se ponajprije nalaze u subjektivnom i kontekstualnom elementu, te zaštitnom objektu. Genocid se može izvršiti i prema zatočenim borcima (necivilima), dok se zločini protiv čovječnosti vrše isključivo prema civilnom stanovništvu. Ipak, u pravnoj se doktrini nalaze različita shvatanja u smislu mogućih žrtava zločina protiv čovječnosti. A. Cassese piše da žrtve zločina progona ne moraju obavezno biti civili, već one mogu uključiti i vojno osoblje, odnosno pripadnike oružanih snaga (A. Cassese (2005) *Međunarodno krivično pravo*, *op. cit*., str. 99. i 103). "Pošto se zločini protiv čovječnosti mogu vršiti i *u vrijeme mira*, shvatanje da mogu biti činjeni samo protiv civila više nema smisla. Zašto bi bili isključeni pripadnici vojnih snaga, pošto oni u odsustvu oružanog sukoba ni u kom slučaju ne bi bili zaštićeni međunarodnim humanitarnim pravom? Jednostavno, i vojno osoblje može u vrijeme mira biti izloženo zločinima protiv čovječnosti od strane svojih sopstvenih vlasti." (*Ibid*., str. 104).

[20] Ubijanje jedne po jedne osobe na određenom prostoru može činiti kvantitet zločina genocida.

[21] Usp. s čl. 6 (a) Elemenata zločina ICC-a, u kojem se, čini se, naznačava da učinitelj zločina genocida može ubiti jednu ili više osoba (engl. *The perpetrator killed one or more persons*) (unutarnja referenca izostavljena).

10.
Specifična namjera (*mens rea*) genocida

10.1. Opće značajke

Konvencija o genocidu ne definira genocidnu namjeru s obzirom na to da su sastavljači navedenog međunarodnog instrumenta vjerovatno željeli da se pojam namjere izvodi iz općih postavki individualne krivične odgovornosti u nacionalnim krivičnim zakonodavstvima, koja se sastoji iz uračunljivosti i vinosti.[1] Utvrđujemo da problem leži u činjenici što međunarodno krivično pravo predstavlja zaseban sistem normi međunarodnog prava koji je samosvojstven, tj. odvojen i neovisan o nacionalnim krivičnopravnim sistemima.[2] Kako u korpusu pravila međunarodnog krivičnog prava definicija subjektivnog elementa genocida nije postojala, suci ICTY-ja i ICTR-a bili su prinuđeni da kroz svoju jurisprudenciju, na pravno odgovarajući ili neodgovarajući način, odrede potrebne elemente *mens rea-e* međunarodnih zločina iz nadležnosti ovih tribunala,

---

[1] Namjeru, odnosno cilj da se uništi neka grupa ne traži samo konvencijska definicija zločina genocida. Nju traže i statutarne i zakonske definicije genocida, npr.: čl. 6. (Statut ICC), čl. 2. (Statut ICTR), čl. 4. (Statut ICTY), čl 4. (*Law on the Establishment of Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia for the Prosecution of Crimes Committed during the Period of Democratic Kampuchea* – Zakon o ustanovljavanju Vanrednih vijeća u sudovima Kambodže), čl. 11. (Statut Specijalnog tribunala za Irak), odjeljak 4. (Uredba o osnivanju Specijalnog panela za teške zločine u okviru Okružnog suda Dili, Istočni Timor), čl. 171. (Kazneni zakon Bosne i Hercegovine), čl. 156. (Kazneni zakon Republike Hrvatske), čl. 370. (Krivični zakonik Republike Srbije), čl. 141. (Kazneni zakon Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije), čl. 220. (Krivični zakonik Savezne Republike Njemačke), čl. 1. (*Nazis and Nazi Collaborators (Punishment) Law of Israel* – Zakon o kažnjavanju nacista i nacističkih suradnika Izraela). Namjera za uništenje grupe zahtijeva se i u čl. 2. st. 10. Nacrta Kodeksa djela protiv mira i sigurnosti čovječanstva iz 28. jula 1954; u čl. 19. st. 2. Nacrta Kodeksa zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva iz 1991; te u čl. 17. Nacrta Kodeksa zločina protiv mira i sigurnosti čovječanstva od 5. jula 1996.

[2] V. M. Majić (2009) *Primena međunarodnog krivičnog prava u nacionalnim pravnim sistemima*, Beograd: Službeni glasnik.

pa tako i zločina genocida.[3] Tako će se interpretacija, razumijevanje, razjašnjenje i raščlanjivanje *genocidne namjere* na njene pravne sastojke ostvariti kroz međunarodnu[4] ali, u jednoj manjoj mjeri, i nacionalnu sudsku praksu. Također će izostanak definicije *mens rea-e* kod zločina genocida dovesti do pojave postojanja različitih pravaca u njezinom shvatanju i tumačenju u pravnoj doktrini.

Na međunarodnopravnoj razini, zahtjev za dokazivanje specifične namjere (direktni umišljaj kod radnje izvršenja zajedno s namjerom postizanja konačnog cilja) počinitelja postoji isključivo kod međunarodnog zločina genocida.[5] Drugim riječima, kod genocida je subjektivni element posebno izražen.[6] Ovakav zahtjev predstavlja oblik *ex ante* zaštite, jer za zločin genocida nije obligatorno da se viši cilj postigne.[7]

> "Zahtjev za specifičnom namjerom kod ovog zločina može se tumačiti kao sužavanje opsega krivične odgovornosti, odnosno kao prisustvo jednog psihološkog koeficijenta koji zločin genocida *per se* (*actus reus* + *mens rea*) čini znatno težim za dokazivanje u usporedbi s ostalim međunarodnim zločinima."[8]

Kako se kod genocida nužno ne traži postizanje konačnog cilja (potpuno ili djelimično uništenje grupe), otuda naša tvrdnja da je za dokazivanje zločina dovoljno dokazivanje činjenja jedne od radnji izvršenja genocida s namjerom postizanja konačnog ili ultimativnog cilja kao *druge* zabranjene posljedice, bez obzira na to je li došlo do ostvarenja tog cilja.[9]

Također, za zločin genocida odgovora se ako je s namjerom postizanja druge zabranjene posljedice izvršena samo *prva* zabranjena posljedica: zabranjena posljedica kod jedne od pet radnji izvršenja genocida. Kada pojedinac, u

---

[3] E. Omerović (2012) Suvremene doktrinarne postavke i koncept Međunarodnog krivičnog suda o specifičnoj namjeri kod zločina genocida, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, god. 5, br. 10, str. 178.

[4] Tako je ICTY još 1997. odredilo parametre individualne krivične odgovornosti. V. ICTY, *Tužitelj v. Duško Tadić*, IT-94-1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 7. maj 1997, par. 673-692.

[5] U teoriji postoji shvatanje da se genocidna namjera može ostvariti u tri različita oblika, i to kroz: *dolus directus*, *dolus indirectus* i *dolus eventualis*. (J. D. v. d. Vyver (1999) *op. cit*., str. 306-308). Međutim, A. Cassese nalazi da je *dolus eventualis*, kao kategorija subjektivnog elementa, zapravo ovdje isključen (A. Cassese (2005) *International Law*, Oxford: Oxford University Press, str. 445). "Namjera podrazumijeva postojanje voljnog elementa visokog intenziteta, tako da je ona i pojmovno nespojiva s pristajanjem, tj. s eventualnim umišljajem." (Z. Stojanović (2017) *Međunarodno krivično pravo*, 10. neizm. izd, Beograd: Pravna knjiga, str. 94).

[6] Z. Stojanović (2008) *Međunarodno krivično pravo*, 6. dop. izd, Beograd: Pravna knjiga, str. 126.

[7] A. Gargani (2009) *Special Intent*, u: A. Cassese (ur.), *The Oxford Companion to International Criminal Justice*, Oxford: Oxford University Press, str. 517.

[8] E. Omerović (2012) *op. cit*., str. 178.

[9] *Ibid*.

teorijskoj ravni, izvrši ubijanje pripadnikâ jedne od zaštićene skupine (radnja iz čl. II (a) UN Konvencije o genocidu) dolazi do prve zabranjene posljedice. Ako on istovremeno ubija s namjerom uništenja te skupine, genocid je izvršen bez obzira na to da li je nastupila druga zabranjena posljedica kod genocida, a to je potpuno ili djelimično uništenje skupine na određenom teritoriju. Dakle, prva zabranjena posljedica derivira iz jedne od pet predviđenih radnji izvršenja, dok druga zabranjena posljedica derivira iz *namjere* postizanja višega cilja, s tim što obje posljedice moraju biti povezane genocidnom namjerom. S ovim u vezi, dovoljno je da su pojedinac, kao direktni izvršitelj, ili država, preko svojih organa i agenata, težili ostvarenju višega cilja bez obzira na to da li se taj viši cilj u stvarnosti realizirao. Naznačujemo da ovu postavku ne treba miješati s *pokušajem* izvršenja zločina. Pokušaj izvršenja genocida je drugi pravni institut koji je u međunarodnom pravu također kažnjiv temeljem člana III, st. 1, tč. (d) UN Konvencije o genocidu. Osnovna značajka jeste ta da kod pokušaja ne nastupa niti jedna zabranjena posljedica (ni prva ni druga), no i u ovom je slučaju obligatorno prisustvo genocidne namjere. S druge strane, može li se prihvatiti da je djelo genocida *dovršeno*, pored prisutnosti genocidne namjere, ili poduzimanjem neke od navedenih radnji ili izdavanjem naređenja da se takve radnje poduzmu, pa čak i onda kada nije ni pokušano njihovo izvršenje?[10] Ovakvo što bi posebno bilo znakovito kod odgovornosti naredbodavca. Također, "genocid se smatra dovršenim poduzimanjem neke od radnji izvršenja, pri čemu nije bitno što učinitelj nije ostvario svoju namjeru"[11].

Bez specifične namjere, bez traženja postizanja višega cilja, genocid se ne bi mogao diferencirati od "običnih krivičnih djela" (engl. *common crimes*), odnosno bez *mens rea-e* navedenog intenziteta genocid se ne bi mogao razlikovati ni od drugih međunarodnih zločina, poglavito od zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina. Upravo je namjera ta koja zabranjenim radnjama daje karakter genocida, tj. ona je utoliko značajna, jer nekim radnjama koje mogu predstavljati obilježja nekog drugog krivičnog djela daje genocidni karakter.[12]

Također, u pravnoj doktrini postoji stav da je direktni umišljaj takav oblik *vinosti* koji u sebi nužno sadrži namjeru, kao najviši oblik svijesti i volje. Odnosno, direktni umišljaj kvalificira namjera učinitelja kao najviši i najintenzivniji oblik svjesne i voljne upravljenosti radnje neke osobe.[13] Iz ovog logički slijedi da ako je u direktnom umišljaju, koji se traži za svaku od pet radnji izvršenja,

[10] Usp. Z. Tomić (2007) *Krivično pravo II: Posebni dio*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 417-418.

[11] M. N. Simović, M. Blagojević, V. M. Simović (2013) *op. cit*., str. 207.

[12] Z. Stojanović (2008) *op. cit*., str. 125.

[13] V. Đurđić, D. Jovašević (2003) *op. cit*., str. 59-60.

sadržana namjera, otuda se namjera za uništenje skupine, kao viši ili produženi cilj, ima razumjeti kao specifična ili posebna namjera, karakteristična isključivo za zločin genocida.[14]

Umišljaj za zločin genocida izvodi se iz definije genocida, dok definiciju i značenje umišljaja izvodimo iz pravne doktrine i sudske prakse. Slijedom navedenog, stoji da neophodnost da zločin genocida bude izvršen s namjerom predstavlja *conditio sine qua non*, tj. uvjet bez kojega nema ni genocida, jer je *mens rea* genocida jedna od fundamentalnih ili konstitutivnih elemenata pravne definicije ovog međunarodnog zločina. U teoriji međunarodnog krivičnog prava *mens rea* je predstavljena u *namjeri* (lat. *dolus*, engl. *intent*), dok u nacionalnom ili unutrašnjem materijalnom krivičnom pravu, *mens rea* označava ponajprije *umišljaj*, odnosno riješenost ili htijenje da se proizvede protupravna posljedica djela, što je uvjet za postojanje najvećega broja međunarodnih zločina. Preciznije uobličeno, upravo je direktni umišljaj (lat. *dolus directus/coloratus*) uvjet za postojanje svih zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava[15], dok se zločin genocida, jedini zločin iz navedene skupine zločina, dokazuje samo ako kod počinitelja postoji poseban, specijalan, specifičan umišljaj (lat. *dolus specialis*, engl. *special intent*). Da je za ovaj zločin neophodno dokazivanje posebnog umišljaja, izvodi se iz definicije zločina genocida iz čl. II. UN Konvencije o genocidu, što znači da korpus dokumenata iz međunarodnog krivičnog prava, koji daje definiciju nekog zločina, predviđa i subjektivnu komponentu određene zabranjene radnje. Tako je međunarodna zajednica kroz međunarodno pravo 1948. godine predvidjela da se zločin genocida vrši isključivo s posebnim umišljajem. To znači da ako na strani počinitelja zločina ne postoji ovakav umišljaj, već isključivo eventualni umišljaj (lat. *dolus eventualis*) ili svjesni nehat, tada se protupravna radnja počinitelja ne može pravno okvalificirati kao zločin genocida. Kada počinitelju nedostaje poseban umišljaj, tada se, u najvećoj mjeri, radnje izvršenja ovog zločina pred međunarodnim i nacionalnim sudskim tijelima kvalificiraju kao zločini protiv čovječnosti.

---

[14] E. Omerović (2012) *op. cit*., str. 179.

[15] Postoje izuzeci od ovog pravila. Tako se, prema čl. 6. (e) dopunskog dokumenta Rimskog statuta (Elementi krivičnih djela), navodi "da je zabranjenu radnju prisilnog premještanja djece iz jedne u drugu skupinu moguće učiniti i s nehatom – naime, dovoljno je da je učinitelj morao znati da su žrtve koje se premještaju u drugu grupu – djeca. Ostaje da se vidi da li će Međunarodni krivični sud u svom radu primjenjivati rješenja koja bitno odudaraju od općeprihvaćenog stava u čl. 30. Rimskog statuta, a koji predviđa krivičnu odgovornost za djela propisana Rimskim statutom samo ako su učinjena s umišljajem." (V. Đ. Degan, B. Pavišić, V. Beširević (2011) *Međunarodno i transnacionalno krivično pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i Službeni glasnik, str. 152); Dopunski dokument Rimskog statuta *Elementi zločina (Elementi krivičnih djela)* v. http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0/ElementsOfCrimesEng.pdf (prist. 8. juni 2025).

"Namjera podrazumijeva postojanje voljnog elementa visokog intenziteta, tako da je ona i pojmovno nespojiva s pristajanjem, tj. s eventualnim umišljajem."[16] Genocidne namjere nema u slučaju kada je izvršitelj svjestan da svojim radnjama može prouzrokovati protupravnu posljedicu (djelimično ili potpuno uništenje neke od četiri skupine) pa na to pristaje.[17] Potrebno je da on to hoće, da je to cilj poduzimanja njegovih radnji. Zapravo, kod zločina genocida mora postojati spoj direktnog umišljaja i namjere.[18] S druge strane, izraz "specifična namjera" svakako se s teorijskog stanovišta može osporavati, međutim, ukazivanjem na ovaj izraz "želi se istaknuti razlikovanje genocida od drugih međunarodnih zločina s kojima genocid dijeli iste ili slične radnje izvršenja"[19] .

Ostvarenje posebnog cilja, odnosno njegovo provođenje u djelo, kako je i prethodno navedeno, nije neophodno za postojanje ovog zločina,[20] s obzirom na to da u članu III, st. 1. (d) Konvencije o genocidu stoji da se i pokušaj činjenja genocida kažnjava.[21] Naime, ubijanje pripadnikâ jedne nacionalne skupine s posebnom namjerom da se ta grupa djelimično ili potpuno uništi na određenoj teritoriji predstavlja zločin genocida. *In contrario*, ubijanje pripadnikâ jedne nacionalne skupine bez prethodno navedene posebne namjere ne predstavlja zločin genocida. Dakle, ubijanje pripadnikâ skupine se isključivo može pravno okvalificirati kao zločin genocida ako je to učinjeno s daljom i dominantnom namjerom da se uništi skupina.[22] Tako je, pored *osnovne namjere*, koja se izravno vezuje za vršenje zabranjene radnje, *poseban umišljaj* nužan sastojak genocida.[23] Zahtjev opće namjere vezan je za materijalne elemente (radnje izvršenja) dok se specijalna namjera vezuje za uništenje skupine.[24] U tom smislu, htijenje djela u pogledu direktnog umišljaja kod zločina genocida označuje se na način da učinitelj želi ostvariti i ono djelo, odnosno i onu njegovu posljedicu koja se javlja kao daljnja posljedica uz osnovnu, i gdje je daljnja posljedica svrha djela. Iz naznačenog logično slijedi da su druge kategorije subjektivnog elementa kod ovog zločina *ab initio* isključene: eventualni umišljaj ili težak nehat.[25]

---

[16] Z. Stojanović (2008) *op. cit*., str. 126.
[17] *Ibid*.
[18] *Ibid*.
[19] V. Đ. Degan, B. Pavišić, V. Beširević (2011) *op. cit*., str. 152.
[20] A. Cassese (2005) *Međunarodno krivično pravo*, str. 194.
[21] Čl. III Konvencije o genocidu iz 1948.
[22] A. Cassese (2005) *Međunarodno krivično pravo*, str. 194-195; B. Čejović (2006) *Međunarodno krivično pravo: opšti i posebni deo*, Beograd: Dosije, str. 116.
[23] *Ibid*., str. 118.
[24] C. Kress (2006) The Crime of Genocide under International Law, *International Criminal Law Review*, 6, str. 484.
[25] A. Cassese (2005) *Međunarodno krivično pravo*, str. 119.

B. Petrović i D. Jovašević drže da je u pogledu krivnje za zločin genocida potreban direktni umišljaj (lat. *dolus coloratus*) koji karakterizira "genocidna namjera"[26]. Ovu vrstu umišljaja, prema njima, kvalificira namjera učinitelja kao najviši i najintenzivniji oblik svjesne i voljne upravljenosti radnje neke osobe na prouzrokovanje posljedice. I V. Crnić-Grotić navodi da je bitno obilježje ovog kriviČnog djela namjera da se potpuno ili djelimično uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina.[27] I Z. Tomić konstatira da je oblik krivnje kod genocida direktni umišljaj, "s obzirom da je neophodno utvrditi i da je počinitelj postupao u naznačenom cilju, tj. da je kod njega postojala namjera [...]"[28]. Za postojanje djela nužno je da je učinitelj postupao u cilju, odnosno u namjeri da se poduzetim djelatnostima koje su označene kao radnja izvršenja, u potpunosti ili djelimično istrijebi, tj. uništi određena skupina ljudi.[29]

> "Sastavljači Konvencije o genocidu zasigurno su ustanovili definiciju ovog zločina s naglaskom na namjeru počinitelja. Da je tako, pokazuju i sudske presude u kojoj sud [ili tribunal], iako je izvršenje pojedine radnje genocida dokazano, oslobodi optuženog optužbe za genocid u nedostatku specifične namjere za potpuno ili djelimično uništenje grupe."[30]

Optuženi se oglašava krivim na osnovu individualne krivične odgovornosti, te u tom smislu, tužitelj nema obavezu da dokaže da je genocid izvršen na području cijele države.[31] No, i pored toga, S. Ratner i J. Abrams slažu se da je "namjera izgleda najteži element genocida za dokazivanje i često samo indirektna ili tek dijelom vidljiva iz dokaza o okolnostima"[32]. Ovakvo stanovište prihvataju i M. Mennecke i E. Markusen, koji dodaju da je riječ o kontroverznom elementu zločina genocida.[33]

I radnja izvršenja genocida iz čl. II (c) koja glasi: "*namjerno* podvrgavanje skupine takvim uvjetima života sračunatih da dovedu do njezina potpunog

---

[26] B. Petrović, D. Jovašević (2010) *Međunarodno krivično pravo*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 235; B. Petrović, D. Jovašević (2005) *Krivično/kazneno pravo Bosne i Hercegovine. Opći dio*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 42.

[27] V. Crnić-Grotić (1996) Međunarodni zločin i kazna: Razvoj pojma međunarodnog zločina u međunarodnom pravu, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 17, br. 2, str. 347. Također v. u: V. Crnić-Grotić (1997) Kršenje ljudskih prava kao međunarodni zločin, *Vladavina prava*, god. I, br. 2-3, str. 42.

[28] Z. Tomić (2007) *op. cit*., str. 418.

[29] *Ibid*., str. 417.

[30] E. Omerović (2012) *op. cit*., str. 182.

[31] K. Kittichaisaree (2001) *International Criminal Law,* Oxford: Oxford University Press, str. 69.

[32] S. R. Ratner, J. S. Abrams (2001) *Accountability for Human Rights Atrocities in International Law: Beyond the Nuremberg Legacy*, 2. ed., Oxford: Oxford University Press, str. 36.

[33] M. Mennecke, E. Markusen (2007) *op. cit*., str. 329.

ili djelimičnog fizičkog uništenja"[34] potvrđuje pravni zahtjev da se radnje izvršenja (lat. *actus reus*) zločina genocida moraju činiti s direktnim umišljajem. Autor "smatra da je ovu radnju izvršenja, slijedeći duh i slovo UN Konvencije o genocidu, osobito teško dokazati, s obzirom da s ovim u vezi pojedinac mora podvrgnuti grupu nepodnošljivim uvjetima života *namjerno*, što znači da on takvo što mora tražiti odnosno željeti"[35]. Ovdje se termin "namjerno" koristi u odnosu na stvaranje uvjeta života, a ne na namjerno nanošenje povreda pripadnicima skupine,[36] što predstavlja radnju izvršenja genocida iz čl. II (b): "uzrokovanje teških tjelesnih ili psihičkih povreda pripadnicima skupine"[37]. Direktni umišljaj naznačuje se i u tački (d) istog člana: "nametanje mjera *s ciljem* sprečavanja rađanja unutar skupine"[38]. Kod ostalih triju radnji izvršenja direktni umišljaj eksplicitno se ne specificira, međutim shvata se da se kod ovih direktni umišljaj također zahtijeva, ali implicitno. W. Schabas drži da počinitelj čak mora imati "specifičnu namjeru da prouzroči teške tjelesne ili psihičke povrede pripadnicima skupine"[39].

Slijedom navedenog, zaključujemo, što je i općeprihvaćeni stav, da radnje izvršenja genocida ne mogu biti izvršene s eventualnim umišljajem (lat. *dolus eventualis*) ili iz svjesnog nehata,[40] kao oblicima vinosti, jer su radnje izvršenja, prema svojoj naravi, svjesna, namjerna ili voljna djela koje pojedinac obično ne može počiniti bez znanja da će nastati određena posljedica. Tako, sve ove radnje, svaka za sebe, predstavljaju posebne radnje izvršenja, no sve služe kao sredstvo ili instrument uništenja ili istrebljenja jedne skupine ljudi.[41]

K. Ambos navodi da zločin genocida ima dva odvojena subjektivna elementa, opći element koji se naziva opća namjera ili *dolus*[42] i dodatni element – namjera za uništenje.[43]

> "U ovom se smislu traži tzv. *dupla ili dvostruka namjera*, što ćemo objasniti kroz teoretsko-hipotetički primjer: da bi jedna osoba, ubijajući pripadnike jedne

[34] Čl. II Konvencije o genocidu.
[35] E. Omerović (2012) *op. cit*., str. 183.
[36] J. B. Quigley (2006) *The Genocide Convention: An International Law Analysis*, Hampshire: Ashgate Publishing Limited, str. 91.
[37] Čl. II Konvencije o genocidu.
[38] Kurziv autora.
[39] W. A. Schabas (2000) *op. cit*., str. 242. Preneseno iz: J. B. Quigley (2006) *op. cit*., str. 91.
[40] A. Gargani (2009) *Special Intent*, u: A. Cassese (ur.), *op. cit*., str. 518.
[41] A. Stajić, M. Vešović (1983) *Krivično pravo: Posebni dio*, Sarajevo: Svjetlost, str. 44.
[42] U ovom kontekstu, namjeru shvatamo kao umišljaj, mada je naša krivičnopravna teorija na stanovištu da namjera nije sinonim za umišljaj.
[43] K. Ambos (2009) What Does 'Intent to Destroy' in Genocide Mean?, *International Review of the Red Cross*, vol. 91, br. 876, str. 834.

grupe, bila optužena i osuđena za genocid, potrebno je da (1) ubistvo izvrši s direktnim umišljajem; (2) da istovremeno ima namjeru potpunog ili djelimičnog uništenja grupe. Dakle, ukoliko osoba ubije pripadnike konvencijski zaštićene grupe s direktnim umišljajem, to još uvijek nije dovoljno da se radi o genocidu *per se*. Direktni umišljaj da se ubije pripadnik grupe je tzv. *bazni, osnovni ili opći umišljaj* koji nije dovoljan za predmetni zločin. Kod genocida se traži *nadgradnja* baznog ili osnovnog umišljaja kroz posjedovanje *namjere,* a koja se poglavito manifestira u *traženju ili htijenju* potpunog ili djelimičnog uništenja pripadnika grupe kojoj pripada pojedinačna žrtva. Iz ovog zaključujemo, da počinitelj genocida ne samo da mora imati direktni umišljaj već mora posjedovati i njegovu *nadgradnju*, koja se ostvaruje u namjeri. U literaturi ćemo susresti termin *dvostrukog umišljaja* ili *dvostruke zločinačke namjere*, što, mada približava čitatelju osnovni koncept, nije potpuno ispravno. U pravnoj doktrini i sudskoj praksi koncept, koji u sebi sadrži *direktni umišljaj* i *namjeru,* naziva se posebnom, specijalnom ili specifičnom namjerom [umišljajem] (lat. *dolus specialis*) ili genocidnom namjerom (engl. *genocidal intent*), ili, pak, *viškom namjere* (engl. *surplus intent*)[44] s obzirom na to da je ovakva namjera, vidjeli smo, upravo karakteristična za zločin genocida i predstavlja njegovo bitno obilježje kao i predmet razlikovanja s drugim zločinima protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Ovim se naznačuje da međunarodno ugovorno [i običajno] pravo za zločin genocida zahtijeva postojanje, odnosno dokazivanje *specifične namjere* kod počinitelja, a ta specifična namjera upravo predstavlja *stepen kvaliteta* namjere koja je neophodna da bi jedna protupravna radnja izvršenja mogla biti pravno okvalificirana kao genocid."[45]

Nadalje, postoji razlika između obima ili sadržine / strukture specifične namjere (koja se ostvaruje u uništenju skupine) i stepena namjere uništenja skupine. Stepen namjere uništenja skupine odnosi se na hijerarhiju mentalnog stanja, kao što su npr. lat. *dolus eventualis*, *dolus generalis* ili *dolus specialis*.[46]

"Kod zločina genocida, u ovoj percepciji, stepen genocidne namjere je *dolus specialis*, kao najviši oblik namjere. Pokušajmo ovo kompleksno i slojevito pitanje pojasniti. Ako [izravni] počinitelj ima samo znanje (engl. *knowledge*) ili saznanje da on svojom radnjom izvršenja doprinosi uništenju ili uništava neku skupinu – to jednostavno nije dovoljno [...]. Počinitelj mora namjeravati, dakle, željeti, htjeti, tražiti, ići ka uništenju grupe. Prema tome, ukoliko se traži samo znanje da

[44] V. M. E. Badar (2006) Drawing the Boundaries of Mens Rea in the Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, *International Criminal Law Review*, vol. 6, izd. 3, str. 313, 315.

[45] E. Omerović (2012) *op. cit*., str. 183-184.

[46] P. Akhavan (2012) *Reducing Genocide to Law: Definition, Meaning, and the Ultimate Crime*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 44.

> njegove radnje doprinose uništenju grupe, otuda pravna definicija zločina genocida ne bi sadržavala izraz "*intent*" (u prijevodu: namjera) nego izraz "*knowledge*" (u prijevodu: znanje), što je primjetno kod zločina protiv čovječnosti. Ni svijest ili svjesnost (engl. *awareness*) – mada se može uzeti da je svijest ili svjesnost zapravo znanje – da počinitelj svojim radnjama izvršenja doprinosi uništenju ili uništava grupu, ukoliko se izdvojeno promatra, ne predstavlja genocidnu namjeru, već isključivo jedan (intelektualni, svjesni) element od dva elementa iz kojih se sastoji (direktni) umišljaj. Dakle, [čini se da] znanje i/ili svjesnost nisu namjera u smislu zločina genocida, odnosno, ne predstavljaju stepen namjere koji se traži kod ovog zločina."[47]

U ovom smislu, uzimamo da je zločin genocida – *goal-oriented crime* (ciljno orijentirani zločin).[48] "Znanje, bez obzira da li ga razumijemo ili prepoznajemo kao svijest ili ne, jeste dio direktnog umišljaja, pa tako i genocidne (specifične) namjere, dok, s druge strane, postoji dvojba o mogućnosti da genocidna namjera može biti dio znanja."[49] I V. Đ. Degan, B. Pavišić i V. Beširević ustvrđuju da

> "u zemljama anglosaksonskog sistema, naročito u Sjedinjenim Američkim Državama, poseban oblik stanja svijesti predstavlja pojam saznanja (*knowledge*). U zemljama kontinentalnog pravnog sistema saznanje nije autonoman oblik *mens rea-e* već je uključen u umišljaj. Pod utjecajem anglosaksonskog prava, pojam saznanja, koji može da se odnosi na svijest o posebnim činjenicama ili okolnostima, ili posljedicama nečije radnje, preuzet je u praksi međunarodnih sudskih tijela, kao i u samom Rimskom statutu, u čijem je čl. 30. st. 3. utvrđeno da saznanje znači 'svijest da postoje okolnosti, ili da će se pojaviti u redovnom toku događaja'."[50]

Na koncu bi valjalo iznijeti da je umišljaj psihičko stanje, a direktni umišljaj posebno psihičko stanje počinitelja. Otuda, prema našem konceptu, namjera kao takva predstavlja psihičko stanje, dok zbir dviju zločinačkih namjera, odnosno *zbir* direktnog umišljaja i namjere, daje specifičnu namjeru, koja kao takva predstavlja specifično psihičko stanje počinitelja.[51]

---

[47] E. Omerović (2012) *op. cit*., str. 184.

[48] P. Akhavan (2012) *op. cit*., str. 45.

[49] E. Omerović (2012) *op. cit*., str. 185.

[50] V. Đ. Degan, B. Pavišić, V. Beširević (2011) *op. cit*., str. 140.

[51] Iako se u našoj terminologiji često koristi razlika između umišljaja i namjere, valja naglasiti da je namjera pravnotehnički gledano oblik umišljaja. U ovom kontekstu, specifična namjera označava umišljaj koji je nadograđen elementom svjesne težnje ka uništenju skupine, te stoga nadilazi obični direktni umišljaj u pogledu radnje izvršenja.

10.2. Motiv genocida

Motiv (*pobuda*) je psihički element koji nije od velike važnosti kod dokazivanja zločina genocida. Dakle, sam razlog genocidne namjere ne predstavlja bitan element genocida.[52] Kako smo ranije u knjizi ustvrdili, radnja izvršenja poduzima se prema pripadniku neke od četiri skupine samo zbog njegove pripadnosti toj skupini, a radi ostvarenja te namjere.[53] Genocid je tipičan primjer krivičnog djela koji počiva na depersonalizaciji žrtve, što znači da žrtva kao objekt djela ne predstavlja cilj zbog njezinih individualnih kvaliteta ili obilježja, nego samo zato što je pripadnik određene skupine.[54] Nije dovoljno da postoji samo progon neke skupine, nego i namjera da se ona potpuno ili djelimično istrijebi kao odvojeni i različiti entitet.[55] Irelevantno je za postojanje ovog zločina da li genocidna namjera postoji radi ostvarivanja i nekih drugih ciljeva (e.g. osvajanja teritorija, prisvajanje imovine) ili se zasniva na nekim pobudama kao što su mržnja, osveta i sl.[56] "Osobni motiv počinitelja zločina genocida može biti, naprimjer, ostvarivanje lične ekonomske dobiti ili političke koristi ili nekog oblika moći. Postojanje ličnog motiva ne sprečava počinitelja da ima specifičnu namjeru da počini genocid."[57] Dakle, postojanje osobnih pobuda ne smije se izjednačiti niti s direktnim umišljajem osnovne radnje, niti s namjerom postizanja krajnjega cilja, ali motiv "ne isključuje mogućnost zaključka o postojanju genocidne namjere"[58]. Stoga se motiv ili pobuda, odnosno razlozi činjenja protupravnog djela ne mogu poistovjetiti s krajnjim ili ultimativnim ciljem zločina genocida. Razlog iz kojega je optuženi želio uništiti skupinu koja

---

[52] V. Dimitrijević *et al* (2007) *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Beograd: Beogradski centar za ljudska prava i Dosije, str. 241.

[53] Z. Stojanović (2008) *op. cit*., str. 123. "Bilo da se radi o pojedincima koji čine žrtve mnogih zločina, konačna žrtva genocida je skupina, mada njezino uništavanje nužno zahtijeva izvršavanje zločina protiv njezinih pripadnika, odnosno pojedinaca koji pripadaju toj skupini." (ICTY, *Tužitelj v. Duško Sikirica et al*, IT-95-8-T, Pretresno vijeće, Presuda po prijedlogu odbrane za oslobađanje, 3. septembar 2001, par. 65).

[54] A. Cassese (2005) *Međunarodno krivično pravo*, str. 118; B. Petrović, D. Jovašević (2010) *op. cit*., str. 235; V. Đ. Degan, B. Pavišić, V. Beširević (2011) *op. cit*., str. 140.

[55] N. H. B. Jørgensen (2001) The Definition of Genocide: Joining the Dots in the Light of Recent Practice, *International Criminal Law Review* 1, str. 292.

[56] Z. Stojanović (2008) *op. cit*., str. 123.

[57] ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić,* IT-95-10-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 5. juli 2001, par. 49.

[58] ICTY, *Tužitelj v. Vujadin Popović et al*, IT-05-88-T, Pretresno vijeće, Presuda, 10. juni 2010, par. 825. U presudi se referira na: drugostepenu presudu ICTY-ja u predmetu *Jelisić*, par. 49; drugostepenu presudu ICTR u predmetu *Niyitegeka*, par. 52–53; drugostepenu presudu ICTR u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 161. Vidjeti generalno: ICTY, *Tužitelj v. Duško Tadić*, IT-94-1-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 15. juli 1999, par. 268-269 (u kojoj se navodi da je u krivičnom pravu, u ovom pogledu, motiv irelevantan).

je žrtva "nema utjecaja na krivnju".[59] Specifična namjera mora biti različita od motiva.[60] U pravnoj definiciji postoji samo specifična namjera postizanja višega cilja, dok razlozi ili pobude ove destruktivne želje nisu uključeni. Specifična namjera kod zločina genocida sastoji se od želje za ostvarenjem protupravne posljedice, dok je motiv razlog ili pobuda koji navodi subjekta da počini genocid.[61] Motiv može biti sadržan u osobnoj koristi ili osveti i može varirati od jedne do druge osobe u istoj radnji izvršenja djela, što znači da je zločin neovisan o motivima, kakvi god oni bili.[62]

Genocid je namjerni zločin izvršen s direktnim umišljajem koji mora uključiti svijest i volju, iskazanu kroz htijenje, koja bitno obilježava djelo.[63] Poseban sadržaj namjere je, stoga, htijenje postizanja tačno određenog višega cilja: potpunog ili djelimičnog uništenja nacionalne, etničke, rasne ili vjerske skupine.[64] Kriterij razlikovanja genocida u odnosu s drugim krivičnim djelima s kojima genocid ima zajedničke sadržajne radnje jeste subjektivno obilježje genocida – cilj radnje.[65]

Optuženi ne mora biti u stanju da pruži ili poznaje pravnu definiciju genocidne namjere ako je posjedovao namjeru na koju se definicija odnosi, pri čemu, dakle, "nije nužno da oni koji imaju tu namjeru konkretno znaju da je pravni izraz za to 'genocidna namjera'"[66]. Nije nužno da oni koji imaju tu namjeru konkretno znaju da je pravni izraz za to genocidna namjera. Tužiteljstvo ima zadatak da u optužnici odredi koje krivično djelo je izvršeno, dok će sud, krećući se u okviru optužnice, odnosno optužbi unutar optužnice,

---

[59] ICTY, *Tužitelj v. Vujadin Popović et al*, IT-05-88-T, Pretresno vijeće, Presuda, 10. juni 2010, par. 825. Također, usp. ICTY, *Tužitelj v. Milomir Stakić,* IT-97-24-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 22. mart 2006, par. 45: "Tužilac je u pravu kada kaže da jurisprudencija Međunarodnog suda razlikuje motiv od namjere; u predmetima koji se bave genocidom razlog zbog kojega je optuženi želio uništiti skupinu, koja je žrtva, nema utjecaja na krivnju." Autor konstatira da su sva dosadašnja dostignuća jurisprudencije ICTY-ja i ICTR-a (većinski stavovi) u pogledu razumijevanja, razjašnjenja i pravilnog određenja pravnog koncepta / instituta specifične namjere, kao bitnog obilježja zločina genocida, jezgrovito prikazana upravo u ovoj presudi ICTY-ja, u Odjeljku IV. E, str. 329-352; Usp. ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-T, Pretresno vijeće, Presuda, 24. mart 2016, str. 208-211, par. 549-555.

[60] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 70.

[61] *Ibid*.

[62] *Ibid*.

[63] V. Đ. Degan, B. Pavišić (2005) *op. cit*., str. 232.

[64] *Ibid*.

[65] *Ibid*., str. 233.

[66] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al*, X-KR-05/24, Prvostepeno vijeće, Presuda, 29. juli 2008, str. 62.

po završetku sudskog postupka, donošenjem presude utvrditi da li radnje (objektivni element) i ponašanje (subjektivni element) odgovara postavljenom krivičnom djelu u optužnici, *i.e.* da li činjenično stanje odgovara pravnoj kvalifikaciji djela iz optužnice. Ovo nas vodi do zaključka da počinitelj genocida ne mora znati da je djelo koje čini okvalificirano kao genocid u međunarodnom, odnosno nacionalnom pravu. Bilo bi protivno i duhu i slovu UN Konvencije o genocidu, a nadasve i općem običajnom međunarodnom pravu, da se međunarodni zločin isključivo vrši ako počinitelj zna da čini upravo tačno određeni zločin.[67]

U konkretnom slučaju, Bošnjaci su bili izloženi genocidu jer su posebna, distinktivna skupina ljudi. Oni su bili odabrani iz razloga pripadanja određenom kolektivitetu. Naprosto je takvo što bilo određeno genocidnom namjerom.

10.3. Određenje specifične namjere u sudskoj praksi

10.3.1. Međunarodna sudska praksa

Pretresno vijeće ICTY-ja u predmetu *Goran Jelisić*[68] utvrđuje, kao što smo odredili i u teorijskom konceptu namjere, da je *mens rea*

> "element koji genocidu daje njegovu specifičnost i po kome se on razlikuje od običnih krivičnih djela i drugih zločina protiv međunarodnog humanitarnog prava. Krivično djelo ili djela, u osnovi, moraju se kvalificirati kao genocid kada su počinjena s namjerom da se uništi, u cjelini ili djelimično, neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva."[69]

---

[67] U pogledu motiva, sudsko vijeće u istom predmetu konstatira da motiv ne predstavlja element genocida, niti je faktor genocidne namjere u općem smislu, no sudsko vijeće zaključuje da je motiv odgovarao cilju uništenja. (Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al*, X-KR-05/24, Prvostepeno vijeće, Presuda, 29. juli 2008, par. 242, 245.)

[68] Sudski predmeti analiziraju se i prikazuju u ovom dijelu knjige na temelju hronološkog pristupa. Samo tako možemo pratiti cjelovit jurisprudencijski razvoj instituta specifične namjere kod odnosnog međunarodnog zločina.

[69] ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić*, IT-95-10, Pretresno vijeće, Presuda, 14. decembar 1999, par. 66. Usp. ICTR, *Tužitelj v. Jean Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. septembar 1998, par. 498: "Genocid se razlikuje od drugih zločina, jer uključuje specifičnu namjeru ili *dolus specialis*."; ICTR, *Tužitelj v. Clément Kayishema i Obed Ruzindana*, ICTR-95-1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 21. maj 1999, par. 91: "Posebni aspekt zločina genocida je specifična namjera (*dolus specialis*) da se potpuno ili djelimično uništi grupa." Jednako tako v. ICTR, *Tužitelj v. Jean Kambanda,* ICTR-97-23-S, Pretresno vijeće, Presuda i kazna, 4. septembar 1998, par. 16: "Zločin genocida je jedinstven zbog svog obilježja *dolus specialisa* (specifične namjere) [...]."

U pogledu stepena kvaliteta namjere, Pretresno vijeće ICTY-ja u istom predmetu provjerava je li kod "optuženog postojala 'posebna' namjera koja [...] karakterizira njegovu želju da uništi diskriminiranu grupu kao takvu, barem djelimično"[70]. Također, ICTY nalazi da direktni počinitelj kod zločina genocida "svjesno čini svoja djela u sklopu šire namjere da uništi nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu kojoj žrtva pripada"[71]. ICTR, s druge strane, konstatira da je specifična namjera potrebna za svih pet navedenih radnji izvršenja zločina genocida prema njegovoj definiciji.[72] Upravo je specifična namjera ta koja razlikuje zločin genocida od običnog zločina ubistva,[73] odnosno od ostalih zločina.[74] Istovremeno, ICTR primjećuje da se "činjenje [protupravnog] djela za koje se počinitelj tereti prostire izvan njegovog počinjenja, naprimjer, ubistvo određenog pojedinca, u cilju ostvarenja krajnjega motiva [ili cilja] – da se potpuno ili djelimično uništi grupa kojoj taj pojedinac pripada jeste samo jedan od elemenata"[75]. Ovdje su sudije ICTR-a vjerovatno aludirale na postizanje višega cilja. ICTR u istom predmetu ističe da se zločin genocida ima izvršiti s *jasnom* namjerom da se potpuno ili djelimično uništi određena grupa.[76] Definicija namjere je, prema konvencijskoj definiciji, konzistentna sa suštinom genocida.

No, ima i sljedećih prosudbi. Počinitelj je odgovoran *jer je znao ili je trebao znati* da će izvršeno djelo potpuno ili djelimično uništiti skupinu.[77] Dakle, prema potonjem, ako počinitelj nema znanje, ili se temeljem okolnosti ne može opravdano pretpostaviti da je on trebao imati određeno znanje, u tom slučaju nema ni specifične namjere počinitelja – pod uvjetom da se znanje ovdje vezuje za kontekst napada, tj. za postojanje genocidnog plana ili politike. Ili se, pak, standard za dokazivanje genocidne namjere ovdje snižava na razinu *(sa)znanja*?

Tako se u prvostepenoj presudi G. Jelisiću navodi da je, prema tužitelju, dovoljno da optuženi *zna* da će njegova djela neminovno, ili čak samo vjerovatno,

---

[70] ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić*, IT-95-10, Pretresno vijeće, Presuda, 14. decembar 1999, par. 78.

[71] *Ibid*., par. 79. Kurziv autora.

[72] ICTR, *Tužitelj v. Clément Kayishema i Obed Ruzindana*, ICTR-95-1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 21. maj 1999, par. 91. Usp. ICTR, *Tužitelj v. Alfred Musema,* ICTR-96-13-T, Pretresno vijeće, Presuda, 27. januar 2000, par. 154.

[73] ICTR, *Tužitelj v. Clément Kayishema i Obed Ruzindana*, ICTR-95-1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 21. maj 1999, par. 91.

[74] ICTR, *Tužitelj v. Alfred Musema,* ICTR-96-13-T, Pretresno vijeće, Presuda, 27. januar 2000, par. 164.

[75] ICTR, *Tužitelj v. Jean Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. septembar 1998, par. 522.

[76] *Ibid*., par. 520. Kurziv autora.

[77] *Ibid*. Kurziv autora.

imati za posljedicu uništenje skupine.[78] Međutim, čini li se da se ovakvim stavom tužitelja ICTY-ja približavamo eventualnom umišljaju, kao nižem stepenu vinosti? Ovdje je razumno postaviti još jedno pitanje – je li u tom slučaju uopće riječ o direktnom umišljaju i o namjeri postizanja višega cilja?

Žalbeno se vijeće ICTY-ja u odnosnom predmetu bavilo pitanjem stepena, kvaliteta ili intenziteta namjere upravo za postizanje višega cilja. No, da li se možda takvi elementi ogledaju u pridjevu "specifične" namjere? Uočava li se razlika između *namjere* i *specifične namjere* za uništenje skupine? Ili je naprosto riječ o nepotrebnom kompliciranju? Nastavno na našu prethodnu dilemu, valjalo bi problematizirati sljedeće: da li će specifična namjera otuda postojati ako je počinitelj svjesno želio da djela koja je počinio rezultiraju potpunim ili djelimičnim uništenjem grupe kao takve, ili ako je znao da se njegovim djelima potpuno ili djelimično uništava grupa kao takva,[79] ili ako je znao da će njegove radnje *za vjerovatnu posljedicu* imati potpuno ili djelimično uništenje skupine kao takve?[80] Odbrana se po ovom pitanju nije slagala s tužiteljem. Tvrdila je da je specifična namjera prijevod termina *dolus specialis* koji *per se* predstavlja namjeru za potpuno ili djelimično uništenje grupe, te da, prema tome, ne predstavlja kvalitet genocidne namjere. "Kada se govori o toj namjeri, spominje se, naprimjer, specijalna namjera, specifična namjera, *dolus specialis*, posebna namjera i genocidna namjera."[81] "Žalbeno vijeće će koristiti termin "specifična namjera" kako bi opisalo namjeru da se uništi, u cijelosti ili djelimično, nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva."[82] Prema tome, ovo sudsko vijeće drži da tužitelj temelji svoje tvrdnje na krivom razumijevanju prvostepene

[78] ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić*, IT-95-10, Pretresno vijeće, Presuda, 14. decembar 1999, par. 85. Usp. u istom predmetu Pretpretresni podnesak tužitelja, 19. novembar 1998, par. 3.1, str. 7-8.

[79] ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić,* IT-95-10-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 5. juli 2001, par. 42.

[80] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Milorad Trbić,* X-KR-07/386, Prvostepeno vijeće, Presuda, par. 195. V. ICTR, *Tužitelj v. Akayesu*, ICTR-96-4, Pretresno vijeće, Presuda, 2. septembar 1998, par. 520.

[81] ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić,* IT-95-10-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 5. juli 2001, par. 45. ICTY nas u ft. 80. upućuje na predmete: ICTR, *Tužitelj v. Alfred Musema,* ICTR-96-13-A, Pretresno vijeće, Presuda, 27. januar 2000, par. 164-167, str. 56-58, u kojem se naizmjenice upotrebljavaju termini specifična namjera i *dolus specialis*; ICTR, *Tužitelj v. Jean Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. septembar 1998, par. 498, u kojem se govori o genocidnoj namjeri. Također, ICTY, *Tužitelj v. Vidoje Blagojević i Dragan Jokić*, IT-02-60-T, Pretresno vijeće, Presuda, 17. januar 2005, ft. 2082: "Pretresno vijeće primjećuje da se posebna namjera koja se traži za genocid obično označava kao 'specifična namjera', 'posebna namjera', '*dolus specialis'* ili 'genocidna namjera'." O namjeri potrebnoj za genocid govori se kao o "posebnoj namjeri", "specifičnoj namjer" ili *dolus specialis,* a svi ti termini korišteni su kao međusobno zamjenjivi kako bi označili namjeru uništenja. (Usp. ICTY, *Tužitelj v. Slobodan Milošević,* IT-02-54-T, Pretresno vijeće, Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude, 16. juni 2004).

[82] ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić,* IT-95-10-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 5. juli 2001, par. 45.

presude te da je Pretresno vijeće samo upotrijebilo latinski izraz za specifičnu namjeru.[83] Kako Žalbeno vijeće zaključuje, uvjet za specifičnu namjeru jeste da počinitelj jednim od zabranjenih djela želi postići potpuno ili djelimično uništenje nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe kao takve.[84] Dakle, ističe se, ne postoji stepen, kvalitet ili intenzitet termina *dolus specialis*, već da izraz *specialis* označava namjeru koja se traži *kod zločina genocida*, ali ne i njezin različit stepen / kvalitet / intenzitet. S ovim u vezi, ICTY određuje da u slučaju sumnje u postojanje *jasno izražene namjere za postizanje višega cilja* uvijek treba presuditi u korist optuženog.[85] Ipak, nakon vrlo iscrpne teorijske rasprave u ovom dijelu, a nastavno na potonju tvrdnju, slijedi još jedno promišljanje: možda je upravo jasnoća izraženosti genocidne namjere oslikana u njenom stepenu, kvalitetu ili intenzitetu. Može li se, stoga, uopće na logičkoj ravni ustvrditi da jasnije izražena namjera ima veću gradaciju u odnosu na manje izraženu genocidnu namjeru?

Do ovog smo dijela shvatili da je specifična namjera, povrh svega, *bitno obilježje* ovog međunarodnog zločina, koje je karakteristično po psihološkom odnosu / vezi između fizičkog rezultata i stanja uma počinitelja.[86] Takva namjera predstavlja konstitutivni element zločina, koji zahtijeva da počinitelj *jasno traži* da izvrši djelo za koje se tereti.[87]

Iz pripremnih radova na UN Konvenciji o genocidu vidi se da predumišljaj (lat. *dolus praemeditatus*, engl. *premeditation*)[88], nakon što je spomenut od strane *ad hoc* Odbora u fazi pripreme Nacrta Konvencije, nije zadržan kao pravni element zločina genocida iz razloga što se činilo suvišnim, imajući u vidu posebnu namjeru koja je već bila uvjetovana u tekstu te što bi takvo preciziranje samo još više otežalo teret dokazivanja.[89] Iz toga izostavljanja proizlazi da sastavljači Konvencije nisu smatrali da je postojanje neke organizacije ili sistema u službi ostvarivanja genocidnog cilja pravni element tog zločina.[90] Pri tome, nisu

---

[83] ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić,* IT-95-10-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 5. juli 2001, par. 51-52.

[84] *Ibid*., par. 46. Kurziv autora.

[85] *Ibid*., par. 108. Kurziv autora.

[86] ICTR, *Tužitelj v. Jean Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. septembar 1998, par. 518. Kurziv autora. Usp. ICTR, *Tužitelj v. Alfred Musema,* ICTR-96-13-A, Pretresno vijeće, Presuda, 27. januar 2000, par. 166.

[87] ICTR, *Tužitelj v. Jean Paul Akayesu*, ICTR-96-4-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. septembar 1998, par. 498. Kurziv autora.

[88] Predumišljaj "postoji u slučaju kada je odluka donijeta promišljeno, tj. kada je učinitelj jedno duže vrijeme hladnokrvno i detaljno razmišljao o djelu prije nego što ga je učinio. U nekim zakonodavstvima predumišljaj se uzima kao najteža vrsta umišljaja, a u drugim kao pooštravajuća okolnost." (B. Petrović, D. Jovašević (2005) *op. cit*., str. 227-228). Usp. Francuski krivični zakonik.

[89] ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić*, IT-95-10, Pretresno vijeće, Presuda, 14. decembar 1999, par. 100.

[90] *Ibid*.

odbacili mogućnost da neki pojedinac, sam, želi uništiti neku grupu kao takvu.[91] ICTR u predmetu *Clément Kayishema* navodi da je Pretresno vijeće na stanovištu "da *mens rea* mora biti formirana prije činjenja radnji genocida"[92], te da, realno, nema zapreke da specifična namjera nastane prije izvršenja *actus reusa* genocida. Pojedinačni akti, međutim, ne zahtijevaju predumišljaj.[93]

ICTR je i u predmetu *Alfred Musema* raspravljao o pitanju genocidne namjere, potvrđujući, još jedanput, općeprihvaćeni stav u jurisprudenciji.[94] Nadalje, u predmetu *Milomir Stakić* (ICTY) navodi se *opseg namjere* za genocid, koji se ima protezati na potpuno ili djelimično uništenje neke grupe.[95]

> "Genocid je jedinstveno krivično djelo u kojem se specijalni naglasak stavlja na posebnu namjeru. Za taj zločin je karakterističan i specifičan upravo taj uvjet više – određena namjera. Djela [...] prerastaju u genocid kada se dokaže da počinitelj ne samo da je ta djela želio počiniti nego je imao i namjeru da ciljanu grupu u cijelosti ili djelimično uništi kao izdvojen i određen entitet. Takva namjera doseže razinu onoga što se naziva *dolus specialis* ili 'posebna namjera', pri čemu su ti nazivi međusobno zamjenjivi."[96]

---

[91] ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić*, IT-95-10, Pretresno vijeće, Presuda, 14. decembar 1999, par. 100.

[92] ICTR, *Tužitelj v. Clément Kayishema i Obed Ruzindana*, ICTR-95-1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 21. maj 1999, par. 91.

[93] *Ibid*.

[94] Otuda je Pretresno vijeće utvrdilo da je specifična namjera element zločina koji zahtijeva da počinitelj jasno namjerava doći do željenog rezultata. Tako *dolus specialis* zločina genocida leži u namjeri potpunog ili djelimičnog uništavanja grupe, a pojedinac može biti osuđen za genocid samo ako je utvrđeno da je izvršio neku od radnji sa specifičnom namjerom da se potpuno ili djelimično uništi određena zaštićena grupa. (ICTR, *Tužitelj v. Alfred Musema,* ICTR-96-13-A, Pretresno vijeće, Presuda, 27. januar 2000, par. 164).

[95] ICTY, *Tužitelj v. Milomir Stakić*, IT-97-24-T, Pretresno vijeće, Presuda, 31. juli 2003, par. 509.

[96] *Ibid*., par. 520. Pretresno vijeće u ft. 1100. referira na prvostepenu presudu ICTR-a u predmetu *Akayesu*, par. 498: "Genocid se od drugih krivičnih djela razlikuje utoliko što uključuje posebnu namjeru ili *dolus specialis*. Posebna namjera nekog krivičnog djela jeste specifična nakana, nužna kao konstitutivni element tog krivičnog djela, iz koje mora slijediti da počinitelj očigledno nastoji ostvariti djelo za koje se tereti. Dakle, posebna namjera za zločin genocida sastoji se od 'namjere da se u cijelosti ili djelimično uništi nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva'." O ovom se pitanju nije raspravljalo u drugostepenim postupcima u predmetima *Akayesu* i *Ruzindana*. Međutim, u predmetu *Georgesa Andersona Nderubumwe Rutagande* (ICTR-96-3-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 26. maj 2003), u par. 524. stoji: "Prema Statutu [ICTR], pod posebnom namjerom se, dakle, misli da počinitelj želi u cijelosti ili djelimično uništiti nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu kao takvu, i to putem jednog od djela navedenih u čl. 2. istog Statuta. Da bi se dokazala posebna namjera, mora se utvrditi da su navedena djela bila, s jedne strane, usmjerena protiv ciljane skupine iz čl. 2. Statuta, a, s druge strane, počinjena s namjerom da se u cijelosti ili djelimično uništi ta skupina kao takva."

Tužitelj u predmetu *Radislav Krstić* (ICTY) tvrdi da su djela počinjena s traženom namjerom onda kada je optuženi svjesno želio da njegova djela za posljedicu imaju potpuno ili djelimično uništenje grupe kao takve; ili ako je znao da se njegovim djelima skupina kao takva potpuno ili djelimično uništava; ili ako je znao da će posljedica njegovih djela vjerovatno biti potpuno ili djelimično uništenje grupe kao takve.[97] Tužiteljstvo je u ovom predmetu mišljenja da su R. Krstić i drugi svjesno željeli da njihova djela dovedu do uništenja dijela Bošnjaka kao skupine.[98] Čini se, uvjetno uzevši, da je sličan pravni rezon imao i tužitelj u predmetu *Goran Jelisić*. Odbrana, s druge strane, tvrdi da počinitelj genocida mora imati specifičnu namjeru da uništi skupinu i zaključuje da *dolus specialis* (specifična namjera) predstavlja viši stepen predumišljaja.[99] Sa svim naznačenim u vezi, Pretresno vijeće u par. 571. zaključuje da će se za potrebe ovog predmeta Vijeće stoga opredijeliti za karakterizaciju genocida koja obuhvata samo djela počinjena s *ciljem* uništenja cijele skupine ili nekog njezinog dijela.

Žalbeno vijeće ICTY-ja u istom predmetu potvrđuje odluku Pretresnog vijeća u vezi s genocidnom namjerom te vrlo znakovito ustvrđuje:

> "kao krivično djelo s posebnom namjerom, krivično djelo genocida zahtijeva dokaz namjere da se počini osnovno djelo i dokaz namjere da se uništi ciljana grupa, u cijelosti ili djelimično. Dokaz stanja svijesti u odnosu na počinjenje osnovnog djela može poslužiti kao pokazatelj iz kojega presuditelj o činjenicama može izvesti zaključak da je optuženi posjedovao posebnu namjeru uništenja"[100].

"Čak i kada izabrani metod ne dovede do potpune provedbe počiniteljeve namjere, i uništenje ostane nepotpuno, sama ta neefikasnost ne isključuje mogućnost zaključka da je postojala genocidna namjera."[101]

Pretresno vijeće ICTY-ja je "svoj zaključak da je Radislav Krstić *dijelio namjeru* udruženog zločinačkog poduhvata da se počini genocid izvelo iz konstatacije da je optuženi *znao* u kakvoj situaciji su se našli civili bosanski Muslimani nakon što je preuzeta vlast u Srebrenici"[102]. Suprotno nalazu Pretresnog vijeća, Žalbeno vijeće smatralo je da žalitelj (R. Krstić) nije dijelio genocidnu namjeru s direktnim izvršiteljima zločina genocida. No, sudija M. Shahabuddeen je u Djelimičnom različitom mišljenju smatrao da je Pretresno vijeće bilo u pravu kada je zaključilo da je žalitelj (R. Krstić) i *znao* za namjeru da se ubije i *dijelio*

---

[97] ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. august 2001, par. 569.
[98] *Ibid*.
[99] *Ibid*., par. 570.
[100] ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić,* IT-98-33-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 19. april 2004, par. 20.
[101] *Ibid*., par. 32.
[102] *Ibid*., par. 42. Kurziv autora.

tu namjeru.[103] Naglašavamo da je Pretresno vijeće osudilo R. Krstića za izravno učestvovanje u činjenju akata genocida, jer je utvrdilo da je optuženik dijelio namjeru s drugim izvršiteljima u udruženom zločinačkom poduhvatu. Međutim, Žalbeno vijeće preinačilo je individualnu krivičnu odgovornost u pomaganje i podržavanje (saučesništvo) u izvršavanju akata genocida, s obzirom na to da Žalbeno vijeće u presudi uzima da je žalitelj *znao* za namjeru, a ne i da ju je *dijelio* s izravnim izvršiteljima genocida. Kako sudija M. Shahabuddeen smatra, ako počinitelj dijeli namjeru s nekim, otuda se on ima smatrati (su)izvršiteljem genocida, a nikako saučesnikom. Pravnologički ćemo vjerovatno moći prihvatiti stav da suizvršitelj genocida u udruženom zločinačkom poduhvatu (za izvršenje ovog djela) dijeli genocidnu namjeru s ostalim članovima takvog poduhvata,[104] dok saučesnik treba znati, odnosno imati znanje (engl. *knowledge*) o namjeri direktnih izvršitelja genocida.[105] Nadalje, Žalbeno vijeće u par. 120. Presude u predmetu *Vidoje Blagojević i Dragan Jokić* navodi stav tužitelja da je činjenica da V. Blagojević nije bio *svjestan* masovnih ubistava irelevantna za njegovu odgovornost kao pomagača i podržavatelja zločina genocida.[106] Može li se ovakva tvrdnja prihvatiti? Naposljetku, čini se da u slučaju specifične namjere, saučesnik *mora znati* za posebnu namjeru glavnog počinitelja.[107]

Pretresno se vijeće ICTY-ja u predmetu *Blagojević i Jokić* u pogledu namjere referira na zaključke ranijih presuda ovog Tribunala. Žalbeno vijeće je zauzelo stav da "uvjet za posebnu namjeru jeste da počinitelj želi postići uništenje, djelimično ili u cijelosti, nacionalne, etničke, rasne ili vjerske skupine kao takve"[108], zaključivši istovremeno da postojanje plana ili politike ne predstavlja pravnu pretpostavku tog krivičnog djela.[109] Pretresno vijeće ICTY-ja u par.

[103] Djelimično različito mišljenje sudije Mohameda Shahabuddeena na Presudu Žalbenog vijeća u predmetu ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33-A, par. 23. Kurziv autora.

[104] Odnosno, da treba posjedovati specifičnu namjeru da se ostvari zločinački cilj. U tom smislu: ICTY, *Tužitelj v. Momčilo Krajišnik*, IT-00-39-T, Pretresno vijeće, Presuda, 27. septembar 2006, par. 885; ICTY, *Tužitelj v. Duško Tadić*, IT-94-1, Žalbeno vijeće, Presuda, 15. juli 1999, par. 229.

[105] U tom smislu: Djelimično različito mišljenje sudije Mohameda Shahabuddeena na Presudu Žalbenog vijeća u predmetu ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33-A, par. 65.

[106] Kurziv autora.

[107] ICTY, *Tužitelj v. Vidoje Blagojević i Dragan Jokić*, IT-02-60-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 9. maj 2007, par. 127. S ovim u vezi, referira se na drugostepenu presudu ICTY-ja u predmetu *Simić*, par. 86, te na drugostepenu presudu u predmetu *Radislav Krstić*, par. 140, 141. Kurziv autora.

[108] ICTY, *Tužitelj v. Vidoje Blagojević i Dragan Jokić*, IT-02-60-T, Pretresno vijeće, Presuda, 17. januar 2005, par. 656. U ft. 2083. Pretresno vijeće referira se na Presudu Žalbenog vijeća ICTY-ja u predmetu *Goran Jelisić*, par. 46.

[109] *Ibid*. U ft. 2084. Pretresno vijeće također se referira na Presudu Žalbenog vijeća ICTY-ja u predmetu *Goran Jelisić*, par. 48. Nadalje, ICTY u ovom predmetu isto tako naznačuje da nije dovoljno da počinitelj naprosto zna da će zločin u osnovi neizbježno ili vjerovatno dovesti do uništenja te grupe. Uništenje, u cjelini ili djelimično, mora predstavljati cilj djela (jednog ili više) u osnovi (*Ibid*).

830. Presude u predmetu *Vujadin Popović et. al*. smatra da postojanje plana ili politike nije pravno obilježje zločina genocida. Međutim, postojanje plana ili politike (svojevrsnog predumišljaja) može biti važan faktor za izvođenje zaključka o genocidnoj namjeri. Zapravo, može se tretirati kao dokaz o postojanju genocidne namjere. "Ako su djela i ponašanje optuženog izvršeni u skladu s postojećim planom ili politikom vršenja genocida, oni postaju dokaz koji je relevantan za znanje optuženog o tom planu; takvo znanje predstavlja daljnji dokaz u prilog zaključku o postojanju namjere."[110] Jednako tako, "Žalbeno vijeće [ICTY] je bilo mišljenja da je za krivična djela istrebljenja i progona, kao zločine protiv čovječnosti, potrebno dokazati da to zabranjeno djelo predstavlja dio rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo, te da je počinitelj svjestan da se njegova djela tako klasificiraju, dok pravni elementi genocida ne sadrže takve uvjete"[111].

Vrlo znakovita je ocjena Pretresnog vijeća u par. 857. Presude u predmetu *Momčilo Krajišnik*. "Specifičnost ovog predmeta, koji uključuje aktere na više nivoa, jeste da se zločin koji je počinila osoba niskog političkog ili vojnog ranga bez genocidne namjere svejedno može smatrati djelom genocida, ako ju je na to navela osoba s većim ovlaštenjima koja je djelovala s tom namjerom."[112] Ovo znači da se, kod postojanja hijerarhije i donošenja i izvršavanja naredbi u nekom sistemu, podređena osoba, koja je direktni izvršitelj naredbi svog nadređenog, ako se one odnose na izvršenje radnji genocida, može osuditi za taj zločin čak i ako nije imao specifičnu namjeru potpunog ili djelimičnog uništenja skupine kao takve. Predstavlja li ovo pomak ka svojevrsno alternativnim koncepcijama o specifičnoj namjeri, s obzirom na stajalište da specifična namjera ne mora uvijek postojati kod direktnog izvršitelja da bi ovaj bio optužen i osuđen za zločin genocida? I da li možemo, s prethodnim u vezi, tumačiti da je ovaj koncept za sada prisutan isključivo u sistemu hijerarhije kod donošenja odluka, u sistemu u kojem se, s druge strane, aplicira komandna ili zapovjedna odgovornost, tj. odgovornost nadređenog? Dakle, da bi podređeni mogao biti osuđen za zločin genocida, nužno je da specifična genocidna namjera u tom smislu postoji kod naredbodavca, odnosno nadređenog.

Pretresno vijeće ICTY-ja u predmetu *Radoslav Brđanin* potvrđuje praksu ICTY-ja i ICTR-a u smislu stvarnog značenja specifične namjere za genocid. Protupravna djela dosežu nivo genocida "onda kada se dokaže da počinitelj nije samo htio počiniti te radnje, nego je i imao namjeru da potpuno ili djelimično

[110] ICTY, *Tužitelj v. Vujadin Popović et al*, IT-05-88-T, Pretresno vijeće, Presuda, 10. juni 2010, par. 830.
[111] *Priručnik o razvijenim sudskim praksama MKSJ-a* (2009) Sarajevo: ICTY – UNICRI, str. 132.
[112] ICTY, *Tužitelj v. Momčilo Krajišnik*, IT-00-39-T, Pretresno vijeće, Presuda, 27. septembar 2006, par. 857.

uništi ciljanu nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku grupu kao takvu"[113]. Također, Pretresno vijeće podržalo je stav Žalbenog vijeća u predmetu *Radislav Krstić* (par. 20. Presude) u kojem se napominje da "[d]okaz stanja svijesti u odnosu na počinjenje osnovnog djela može poslužiti kao pokazatelj iz kojega presuditelj o činjenicama može izvesti zaključak da je optuženi posjedovao posebnu namjeru uništenja"[114].

Pretresno vijeće u predmetu *Slobodan Milošević* na zahtjev *amicus curiae* (prijatelja suda), po završetku izvođenja dokaza Tužiteljstva, donosi Odluku po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude. U par. 119. te Odluke Pretresno vijeće potvrđuje nužnost specifične namjere. Dakle, da bi radnje zabranjene čl. 4 (2) Statuta ICTY-ja činile genocid, mora se dokazati da je počinitelj, pored zločinačke namjere da izvrši krivično djelo u osnovi (npr. ubijanje), imao i namjeru da potpuno ili djelimično uništi neku zaštićenu grupu. Uništenje grupe mora predstavljati zaseban i jasan cilj.[115]

I Međunarodni sud u analizi značenja odredaba UN Konvencije o genocidu, u vezi s utvrđivanjem odgovornosti država za ovaj međunarodni zločin, drži da se za radnje izvršenja toga djela zahtijeva namjera. Je li ovaj Sud primijenio zanimljivu metodologiju pri dokazivanju genocida na strani države, tj. da li je ovo međunarodno sudište pokušalo odrediti subjektivni element putem pravila o pripisivosti, odnosno putem prava o odgovornosti u međunarodnom pravu? Neovisno o slijedu odgovora na ovo pitanje, Presuda u predmetu *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora* predstavlja svojevrsnu historijsku prekretnicu, čak i presedan budućim međunarodnim sporovima za genocid koji bi vjerovatno mogli uključivati ne samo države već i međunarodne organizacije. Prema Sudu[116], ubijanje pripadnika skupine mora biti namjerno, isto kao i uzrokovanje teških tjelesnih ili psihičkih povreda.[117] U članu II Konvencije, tačkama (c) i (d) subjektivni element proizlazi eksplicitno iz izraza "namjerno"

---

[113] ICTY, *Tužitelj v. Radoslav Brđanin*, IT-99-36-T, Pretresno vijeće, Presuda, 1. septembar 2004, par. 695. Usp. prvostepena presuda ICTY-ja u predmetu *Milomir Stakić*, par. 520; Drugostepena presuda ICTY-ja u predmetu *Goran Jelisić*, par. 46; Prvostepena presuda ICTR-a u predmetu *Rutaganda*, par. 59.

[114] ICTY, *Tužitelj v. Radoslav Brđanin*, IT-99-36-T, Pretresno vijeće, Presuda, 1. septembar 2004, par. 706.

[115] ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić,* IT-95-10-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 5. juli 2001, par. 79-80; ICTY, *Tužitelj v. Slobodan Milošević,* IT-02-54-T, Pretresno vijeće, Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude, 16. juni 2004, par. 123.

[116] Usp. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia) Judgment, I.C.J. Reports 2015*, p. 3, par. 143-148. Također v. S. Softić (2015) *op. cit*., str. 92-94.

[117] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 186.

i "s ciljem" i implicitno iz riječi "podvrgavanje" i "mjere".[118] Jednako tako, prisilno premještanje kao radnja izvršenja ovog zločina pod tačkom (e) također podrazumijeva djela s namjerom, voljom.[119]

Prema Međunarodnom sudu, nije dovoljno utvrditi da je djelo ubistva pripadnika grupe učinjeno samo s direktnim umišljajem. Dodatno se mora utvrditi postojanje namjere, koja je, prema ICJ-ju, definirana na vrlo precizan način u smislu da se uvijek traži *specifična namjera*.[120] Također, kako smo ranije u knjizi naveli, nije dovoljno da su pripadnici skupine meta napada isključivo iz razloga pripadnosti toj grupi, odnosno iz razloga diskriminatorne namjere počinitelja djela.[121] Potrebno je, dodatno, da su pripadnici grupe meta napada zbog namjere njihova potpunog ili djelimičnog uništenja, budući da izraz "kao takva" *naglašava* namjeru da se uništi zaštićena skupina.[122] I ICJ u par. 421. Presude iz 2007. godine, kao što je učinio i ICTY, postavlja pitanje da li saučesništvo, u općem smislu, pretpostavlja da saučesnik dijeli specifičnu namjeru glavnog počinitelja. Sud uzima da se djela nekog organa ili osobe, koji pomažu ili pružaju pomoć izvršitelju zločina genocida, ne mogu tretirati kao saučesništvo u genocidu, "osim ukoliko je taj organ ili osoba postupala svjesno, odnosno, *poznavala* specifičnu namjeru glavnog počinitelja. Ako taj uvjet nije ispunjen, to je dovoljno da se kvalifikacija o saučesništvu isključi"[123].

---

[118] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 186.

[119] *Ibid*. No, uočava li se ovdje terminologija anglosaksonske pravne tradicije kod označavanja direktnog umišljaja za osnovno djelo genocida? Direktnom umišljaju čl. II dodaje i jedan drugi. To je namjera za uništenje skupine kao konstitutivni element *mens rea-e* kod zločina genocida, budući da se *mens rea* prema definiciji ovog zločina sastoji od dva takva elementa: direktnog umišljaja i namjere (*civil law* tradicija), odnosno namjere (za osnovno djelo – tačke od (a) do (e)) i namjere (za glavni cilj). Potonje vjerovatno predstavlja razlaganje *mens rea-e* na konstitutivne sastojke prema *common law* tradiciji. Neovisno o pravnom sistemu prema kojem se pojam genocida nastoji definirati i ispravno tumačiti, zbrajanje dvije namjere, odnosno direktnog umišljaja i namjere uvijek daje specifičnu namjeru, koja *per se* predstavlja bitno obilježje zločina genocida i temeljem koje se ovaj zločin razlikuje od ostalih međunarodnih zločina.

[120] *Ibid*., par. 187.

[121] *Ibid*; Ističemo da se i *namjera za uništenje* vjerovatno može razdvojiti na konstitutivne odrednice, odnosno na svoje sastavne dijelove. Namjera za uništenje, što smo elaborirali ranije u knjizi, mora biti diskriminatorna. Takva odlika znači da se žrtve odabiraju na osnovu njihove pripadnosti određenoj skupini. Stoga bi valjalo ustvrditi da se kod zločina genocida traži *diskriminatorna namjera uništenja*. Jedino u ovom slučaju možemo možda govoriti o *kvaliteti namjere* za genocid.

[122] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 187.

[123] *Ibid*., par. 421. Usp. Izjavu sudije Bennouna u istom predmetu; V. Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Ahmeda Mahioua, par. 124-125. Kurziv autora.

U Izdvojenom mišljenju tadašnjega potpredsjednika ICJ Al-Khasawneha, elementi genocidne namjere su neuhvatljivi u smislu dokazivanja zločina genocida.[124] Član II UN Konvencije o genocidu sadrži pravnu definiciju *stricto sensu* zločina genocida[125] za koji se traži specifična namjera.

A. Mahiou utvrđuje da su svi zločini kažnjivi Konvencijom zločini koji se vrše s namjerom. Specifičnost zločina genocida je što on zahtijeva spajanje opće i specifične namjere[126] u kom slučaju se obje namjere moraju dokazati pred sudom. Pošto konvencijska definicija genocida predviđa subjektivnu krivičnu odgovornost, otuda postoji bojazan da će počinitelji genocida izbjeći kaznu pod izgovorom izostanka kriminalne namjere.[127] Može se smatrati da kada postoji masovno uništenje, da tada postoji i genocid bez obzira na traženi cilj, no u ovom slučaju ovakav stav svakako će ugroziti konvencijsku definiciju genocida po kojoj se naglasak stavlja na specifičnu namjeru da se uništi neka grupa kao takva.[128] Radnje izvršenja ovog zločina samom svojom prirodom predstavljaju svjesna i namjerna djela i ne mogu proizlaziti iz nezgode ili nehata.[129] Međutim, nije dovoljno da počinitelj ima direktni umišljaj samo za radnje izvršenja genocida (*actus reus*). Potrebno je i da je djelovao s namjerom postizanja višega cilja prema definiciji zločina. Upravo ova specifična namjera prema Mahiou zahtijeva da djelo može dovesti do *posebne štete*[130] i da počinitelj toga bude svjestan.[131] Naposljetku, realno ili stvarno uništenje neke skupine nije neophodan uvjet za okvalificiranje zločina genocidom, već namjera traženja štetne zabranjene posljedice.

Genocidna ili specifična namjera predstavlja *conditio sine qua non* zločina genocida, jer djela koja su taksativno navedena u čl. II UN Konvencije o genocidu "nisu genocidna djela sama po sebi, već samo fizički ili materijalni izraz konkretne, genocidne namjere"[132]. U odsustvu neposredne veze s genocidnom namjerom, djela pobrojana u ovom članu "jednostavno su kažnjiva krivična djela koja spadaju u skup drugih zločina, *exempli causa*, u ratne zločine ili zločine protiv čovječnosti."[133] Genocid kao distinktan zločin karakterizira

[124] Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Al-Khasawneha u istom predmetu, par. 33.
[125] Izdvojeno mišljenje sudije Tomka (isti predmet), par. 46.
[126] Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou (isti predmet), par. 65.
[127] *Ibid*., par. 66.
[128] *Ibid*.
[129] *Ibid*., par. 68.
[130] Moguće je izraz posebna šteta razumjeti kao kaznena šteta.
[131] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 69. Kurziv autora.
[132] *Ibid*., Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Kreće, par. 79.
[133] *Ibid*.

subjektivni element – specifična namjera – "element koji predstavlja *differentia specifica* po kojoj se genocid razlikuje od drugih međunarodnih zločina s kojima dijeli suštinski isti objektivni element"[134]. Jednostavno, u odsustvu specifične genocidne namjere, ma koliko djela bila destruktivna i razarajuća, temeljem pravne konvencijske definicije zločina, nema genocida. Tako će radnje izvršenja genocida (*actus reus*) biti diskvalificirane nedostatkom *tražene mens rea-e*. M. Kreća nadalje drži da genocidna namjera nije nešto što je puko dodato fizičkim / materijalnim djelima. Namjera, pak, ima prožimajuće svojstvo. To je ono svojstvo ili ona odrednica koja ih od jednostavnih kažnjivih djela pretvara u genocidna djela.[135] Upravo je takva namjera kvalitativna osobina genocida, što korespondira s bitnim obilježjem djela. Takva namjera predstavlja konstitutivni element genocida *stricto sensu*.[136] Takva namjera izvorna je po svojoj naravi, što znači da je takav um svjesno usmjeren ka uništenju neke grupe.[137]

Kako M. Kreća ustvrđuje u par. 82, *mens rea* u sferi zločina genocida je složen i ne smije se svesti na klasični oblik *mens rea-e* neophodan kada se radi o drugim krivičnim djelima. Stoga, poštivanje principa legaliteta u općem krivičnom pravu *nullum crimen sine lege* zahtijeva postojanje dvije namjere, odnosno direktnog umišljaja i namjere za uništenje, koje moraju biti razdvojene u postupku dokazivanja.[138] Dakle, kod dokazivanja genocida nužno je dokazati direktni umišljaj *actus reusa* genocida kao i namjeru uništenja grupe. Ako se jedan element *mens rea-e* genocida ne dokaže, otuda ovaj zločin, kao takav, ne može postojati u pravnom smislu. Oba dijela *mens rea-e* karakterizira postojanje dviju komponenti: svijesti i volje.[139] To znači da se mora dokazati postojanje i svijesti i volje kod oba konstitutivna elementa *mens rea-e* genocida. Psihički element (*mens rea*) kod svake od pet pobrojanih radnji izvršenja mora biti kvalitete ili stepena direktnog umišljaja (*dolus directus*), što znači da je počinitelj bio svjestan zabranjene posljedice djela (intelektualni element) i da ima volju da počini djelo (voljni ili emotivni element).[140]

M. Kreća namjeru za uništenje grupe razumije kao specifični umišljaj koji se "nalazi u samom vrhu hijerarhije kažnjivih mentalnih stanja"[141]. Ovo znači

[134] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Kreće, par. 80. Kurziv autora.
[135] *Ibid*., par. 81.
[136] *Ibid*.
[137] *Ibid*.
[138] *Ibid*., par. 82.
[139] *Ibid*.
[140] *Ibid*.
[141] *Ibid*., par. 83.

da se specifična namjera, odnosno specifični umišljaj nalazi na neposredno višoj stepenici od direktnog umišljaja. Dakle, specifična namjera je, slijedom navedenog, najintenzivniji oblik umišljaja koji stoji na vrhu.[142] Tako postojanje samo svijesti o predvidljivim zabranjenim posljedicama djela nije *per se* dovoljna da predstavlja namjeru uništenja.[143] Svijest mora biti praćena voljnim elementom, voljom ili željom da se uništi skupina kao takva – to je dodatni zahtjev u strukturnom smislu i dominantan u normativnom smislu.[144] Iz ovog zaključujemo da se specifična namjera rasuđuje kao specifičan umišljaj koji se traži za uništenje grupe, a koji je različit od direktnog umišljaja za *actus reus* zločina genocida. Sljedstveno tome, čini se da specifična namjera proizlazi iz namjere uništenja i direktnog umišljaja. Ona je tako u strukturalnom smislu primarno faktičko ili opisno stanje, a tek onda pravno, dok je u normativnom smislu – isključivo pravni element koji predstavlja bitno obilježje zločina genocida.

U Savjetodavnom mišljenju Međunarodnog suda *Zakonitost prijetnje ili upotrebe nuklearnog oružja* iz 1996. godine pojedine države su isticale da se namjera uništenja neke skupine može izvesti iz činjenice da je korisnik nuklearnog oružja previdio da uzme u obzir dobro poznate posljedice upotrebe takvog oružja.[145] ICJ, s druge strane, naglašava da bi zabrana genocida bila važna za ovaj slučaj ako pribjegavanje nuklearnom oružju zahtijeva element namjere prema skupini kao takvoj, koja je nužna prema pravnoj definiciji ovog zločina.[146] Dakle, Sud je zauzeo stav da nije dovoljno samo previdjeti poznate posljedice upotrebe nuklearnog oružja. Izraz *previdjeti* tako upućuje na nehat ili *dolus eventualis,* a nikako na *dolus coloratus i.e. dolus directus*. Međutim, na osnovu teorijskog koncepta, čini se da se nazire stav da sam akt ili čin upotrebe nuklearnog oružja implicira postojanje genocidne namjere, s obzirom na osnovne značajke nuklearnog oružja koje se manifestiraju u iznimno velikoj destruktivnosti i razornosti glede protupravnih posljedica i nastanka

[142] Krećući od najmanje intenzivnog umišljaja prema najintenzivnijem obliku razlikujemo: *dolus eventualis* (uvjetni umišljaj), *dolus indirectus* (posredni umišljaj), *dolus directus* (neposredni umišljaj) i, u konačnici, *dolus specialis* (specifični umišljaj) (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Kreće, par. 82. Usp. B. Petrović, D. Jovašević (2005) *op. cit*., str. 227-228).

[143] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Kreće, par. 83.

[144] *Ibid*.

[145] *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, p. 226*, par. 26.

[146] *Ibid*.

štete u svom najopćenitijem smislu. Stoga bi valjalo navesti mišljenje da kada se koristi nuklearno oružje, oni koji ga koriste *moraju znati* da će ono imati posljedice prouzrokovanja smrti na tako masivnoj razini kao što je brisanje cijelog stanovništva,[147] jer je ispaljivanje nuklearnog oružja *namjeran čin*.[148]

10.3.2. Nacionalna sudska praksa

Bilo bi razložno na početku ovog dijela istaknuti da u nacionalnim ili domaćim sudskim praksama nije bilo ili nema mnogo predmeta glede genocida, tj. zapravo i nema mnogo takvih odluka. Nacionalna sudska praksa, slijedom međunarodnopravne logike, odnosi se isključivo na individualnu krivičnu odgovornost, odnosno krivičnu odgovornost pojedinca za dati međunarodni zločin. Slijedi analiza najistaknutijih predmeta sa zanimljivim pravnim zaključcima.

Okružni sud u Jerusalemu određuje da zločin protiv jevrejskog naroda, koji čini zločin genocida, nije ništa drugo no najteži oblik zločina protiv čovječnosti za koji se, i prema izraelskom pravu, a i prema UN Konvenciji o genocidu, zahtijeva specifična namjera za počinjenje.[149] U par. 33. Presude, Sud naznačuje da je zločin protiv jevrejskog naroda zločin koji zahtijeva namjeru potpunog ili djelimičnog uništenja jevrejskog naroda. Sud u par. 182. utvrđuje da je Adolf Eichmann imao specifičnu namjeru uništenja jevrejskog naroda od sredine 1941. godine kada je Adolf Hitler izdao naredbu za opće uništenje.[150] Kod ovog optuženika, specifična namjera potpunog ili djelimičnog uništenja skupine kao takve vezuje se za uništenje tačno određene skupine ljudi (Jevreji). Također se vezuje za plan o "Konačnom rješenju jevrejskog pitanja". Činjenice prezentirane na Sudu pokazuju ne samo da je optuženi *znao* o postojanju namjere za uništenje jevrejskog naroda, koja leži u okviru plana za "Konačno rješenje", već da je i osobno bio *prožet* tom namjerom.[151] Kriminalna namjera se traži za zločin protiv jevrejskog naroda, koja mora biti opća i potpuna: uništenje pripadnika skupine kao takve *i.e.* cijelog naroda ili dijela naroda.[152] Nadalje, Sud

[147] *Ibid*., Izdvojeno mišljenje sudije Weeramantry, str. 502 i 280. Kurziv autora.
[148] *Ibid*., str. 501 i 279. Kurziv autora.
[149] District Court of Jerusalem, Israel, *Attorney General v. Adolf Eichmann*, Criminal Case No. 40/61, Judgment, 11 December 1961, par. 26. V. http://www.asser.nl/upload/documents/DomCLIC/Docs/NLP/Israel/Eichmann_Judgement_11-12-1961.pdf (prist. 17. august 2015).
[150] Adolf Eichmann imao je specifičnu namjeru za zločin protiv jevrejskog naroda u periodu od augusta 1941. do maja 1945. godine. District Court of Jerusalem, Israel, *Attorney General v. Adolf Eichmann*, Criminal Case No. 40/61, Judgment, 11 December 1961, par. 244 (1).
[151] District Court of Jerusalem, Israel, *Attorney General v. Adolf Eichmann*, Criminal Case No. 40/61, Judgment, 11 December 1961, par. 183. Kurziv autora.
[152] *Ibid*., par. 190.

citira Presudu Vrhovnog suda Izraela[153] u kojoj stoji da osoba može biti oglašena krivom za djelo koje je počinio protiv specifičnih osoba, ako je djelo protiv tih osoba počinjeno kao rezultat namjere da se naškodi grupi, i ako je djelo, koje je počinjeno od počinitelja protiv tih osoba, predstavljalo manifestaciju njegove maliciozne namjere protiv cijele grupe.[154] U vezi s predumišljajem, odnosno planom, Sud je ustvrdio da je optuženi djelovao s *ciljem* implementiranja plana, koji je bio poznat kao "Konačno rješenje jevrejskog pitanja, s *namjerom* uništenja jevrejskog naroda[155], od augusta 1941. godine, kada je počeo djelovati u okviru plana "konačnog uništenja."[156] Vrhovni sud Izraela u predmetu *Adolf Eichmann* također usvaja da se *differentia specifica* između genocida i zločina protiv čovječnosti nalazi u specifičnoj kriminalnoj namjeri.[157]

Za međunarodni zločin genocida, počinjen u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća, sudili su i neki njemački nacionalni sudovi temeljem načela o individualnoj krivičnoj odgovornosti. Tako Viši regionalni sud (njem. *Oberlandesgericht*) u Düsseldorfu, u predmetu *Nikola Jorgić,* konstatira da je optuženi u svim slučajevima postupao u *namjeri* genocida pretpostavljenoj u čl. 220 (a) Krivičnog zakonika Savezne Republike Njemačke.[158] U Presudi je utvrđeno da su takvu namjeru imali i vođa SDS-a i vodeće srpske vojne osobe u Bosni i Hercegovini.[159] "Optuženi je ovu namjeru *prihvatio*, te je [...] *u toj namjeri* i sam ubijao [...]."[160] N. Jorgić je jedna od prvih osoba koja je pravomoćno osuđena za zločin genocida od njemačkih nacionalnih sudova prema čl. 220 (a), računajući od vremena inkorporacije ove odredbe u njemački Krivični zakon 1954, iste godine kada je Savezna Republika Njemačka pristupila UN Konvenciji o genocidu iz 1948. No, N. Jorgić nije jedina osoba kojoj je u toj državi suđeno za genocid nad Bošnjacima.

Tako je 29. novembra 1999. godine Viši regionalni sud u Düsseldorfu osudio Maksima Sokolovića**,** bosanskog Srbina, na devet godina zatvora za pomaganje i

---

[153] Vrhovni sud Izraela, *Pel*, krivični predmet br. 119/51, Presuda, str. 489, 502.

[154] District Court of Jerusalem, Israel, *Attorney General v. Adolf Eichmann*, Criminal Case No. 40/61, Judgment, 11 December 1961, par. 190.

[155] *Ibid*., par. 244 (1).

[156] *Ibid*., par. 182. i 195.

[157] Supreme Court of Israel, Israel, *Attorney General v. Adolf Eichmann*, Criminal Appeal No. 336/61, Judgment, 29 May 1962, par. 10 (1). V. http://www.asser.nl/upload/documents/DomCLIC/Docs/NLP/Israel/Eichmann_Appeals_Judgement_29-5-1962.pdf (prist. 17. august 2015).

[158] Viši regionalni sud u Düsseldorfu, *Nikola Jorgić*, br. IV-26/96, 2 StE 8/96, 13. august 1999 (prijevod Presude na bosanski jezik, ovlašteni sudski tumač za njemački jezik V. Grđić, str. 56). Kurziv autora. U tom smislu v. European Court of Human Rights, *Case of Jorgić v. Germany*, Ap. No. 74613/01, Judgment, 12 July 2007, par. 36, 109. (Evropski sud za ljudska prava u Strasbourgu, *Jorgić v. Njemačka,* Ap. br. 74613/01, Presuda, 12. juli 2007).

[159] Viši regionalni sud u Düsseldorfu, *Nikola Jorgić*, br. IV-26/96, 2 StE 8/96, 13. august 1999, str. 56.

[160] *Ibid*. Kurziv autora.

podržavanje zločina genocida i za *teška kršenja Ženevskih konvencija*[161] na području Osmaka (Kalesija).[162] Sokolović ulaže žalbu Saveznom vrhovnom sudu Njemačke (njem. *Bundesgerichtshof*) na presudu prethodnog Suda, tvrdeći da Sud u Düsseldorfu nije imao nadležnost u ovom predmetu. Savezni vrhovni sud je 21. februara 2001. odbio argumentaciju optuženog, te je odlučio, prema nacionalnim pravilima o nadležnosti, da je njemački niži sud donio ispravnu odluku kada je procesuirao ovo djelo, primijenivši njemačko pravo kao primjenjivo, s obzirom na to da zločin genocida potpada pod načelo univerzalne jurisdikcije[163] (u našem primjeru da njemački sud može suditi strancu koji je počinio međunarodni zločin izvan njemačke teritorije).

Slično rasuđivanje primjećujemo i kod još jednog njemačkog nacionalnog suda. Naime, za zločin genocida, koji je izvršen na području Kotor-Varoši, pravomoćno je osuđen i Đurađ Kušljić, kojeg je 1999. godine bavarski Viši regionalni sud u Münchenu osudio na doživotnu kaznu zatvora za odnosni zločin, uključujući i šest tačaka koje se odnose na ubistva i nezakonito posjedovanje oružja. Sud je u ovom predmetu ustvrdio da, prema međunarodnom običajnom pravu, ima nadležnost rješavati u ovoj pravnoj stvari upravo zbog ustanovljene pravne veze koju je optuženik imao s državom Njemačkom. Kako ističe Sud, Kušljić je na dobrovoljnoj osnovi ušao u Njemačku 1993. godine, naknadno stekavši pravo stalnog boravka. Godine 2001. Savezni vrhovni sud Njemačke djelimično odbija njegovu žalbu. Oslobođen je 2006. ne odsluživiši kaznu doživotnog zatvora.[164]

Na koncu, 23. maja 1997. godine bavarski Viši regionalni sud u Münchenu Novislava Đajića, koji je, također, u Njemačkoj optužen za učestvovanje u genocidu u Bosni i Hercegovini, oslobađa optužbi za ovo djelo, zaključivši da tužiteljstvo nije uspjelo dokazati namjeru za izvršenje zločina. No, iako nije dokazana genocidna namjera, utvrđeno je počinjenje genocida na području Foče u junu 1992.[165] Jednako tako, osuđen je na kaznu zatvora u trajanju od pet godina za teške povrede Ženevskih konvencija.[166] Ovo znači da je njemački sud u odnosnom predmetu ustvrdio da je u junu 1992. godine u Bosni i

[161] Nije li se ovom osudom za djelo teške povrede Ženevskih konvencija utvrdio i pravni karakter oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini? Ovaj se sudski proces otuda može promatrati i u tom okviru.

[162] Za više na: https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/44/Sokolovic/ (prist. 8. juni 2025).

[163] *Ibid*.

[164] Usp. C. Safferling, G. Petrossian (2021) Universal Jurisdiction and International Crimes in German Courts – Recent Steps Towards Exercising the Principle of Complementarity after the Entry into Force of the Rome Statute, *EuCLR European Criminal Law Review*, vol. 11, br. 2, str. 242-263.

[165] Nav. prema: ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33-T, Pretresno vijeće, Presuda, 2. august 2001, par. 589; Bavarian Appeals Court, *Novislav Djajić* case, 23 May 1997, 3 St 20/96, section VI, p. 24 of the English translation. Primjer je ovo kada se zaključak domaćega sudišta navodi u presudi međunarodnog sudskog foruma. Za izvršeni genocid na području Foče, v. M. Šadinlija (2024) *Foča od postanja do nestajanja – prilog za historiju genocida nad Bošnjacima*, Sarajevo: Dobra knjiga.

[166] V. https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/1096/Novislav-Djajic/ (prist. 8. juni 2025).

Hercegovini trajao *međunarodni oružani sukob* (prisutno referiranje na čl. 2. Ženevskih konvencija te, u smislu žrtava, na čl. 4 (zaštićene osobe) IV Ženevske konvencije)[167], što je, jednako tako, bitna značajka.

Posljedično ovim nalazima, čini se da svaki stranac može biti procesuiran pred njemačkim nacionalnim sudovima za zločine izvršene na stranom državnom području ako se nađe na području Savezne Republike Njemačke.[168]

Prvostepeno vijeće Suda Bosne i Hercegovine u predmetu *Stupar Miloš et al.* utvrđuje da zločin genocida prema čl. 171. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine "sadrži dvije različite grupe elemenata, odnosno *chapeau* ili opće elemente – genocidni *mens rea* tj. genocidnu namjeru, i elemente osnovnih radnji"[169]. Sudsko vijeće u ovom predmetu naznačuje da:

> "Mada se osnovne radnje [radnje izvršenja genocida] pobrojane u tački a) do e) mogu okarakterizirati kao *actus reus* genocida, mora se imati na umu da i same ove osnovne radnje imaju elemente i *actus reus-a* i *mens rea*. Stoga je poželjno da genocid bude formuliran na sličan način kao zločini protiv čovječnosti u smislu da zahtijeva zasebnu provjeru *chapeau* ili općih elemenata i osnovnih radnji. Svrha toga je da se naglasi da zločin genocida zahtijeva dokazivanje dvije posebne zločinačke namjere, namjeru osnovne radnje i genocidnu namjeru."[170]

Prema analizi sudskog vijeća, razumijemo da se zločin genocida dijeli na opće elemente, kojima pripada samo genocidna namjera, i elemente osnovnih radnji ili radnji izvršenja djela koji se nadalje dijele na *actus reus* i *mens rea-u*. Čini nam se nejasnim upotreba izraza "opći elementi" u pluralu, ako opći element genocida, prema rezonu sudskog vijeća, predstavlja isključivo genocidna namjera, dok osnovne radnje genocida imaju svoja dva sastavna, prethodno spomenuta elementa. Vjerujemo da je ovdje Sud na stajalištu da se genocid sastoji iz jednog općega elementa (namjere za genocid) i dva elementa osnovnih radnji.

Nadalje, "genocidna namjera može biti samo rezultat namjernog i svjesnog cilja."[171] To znači da je genocidna namjera direktna *posljedica* takvog cilja,

---

[167] V. https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/1096/Novislav-Djajic/ (prist. 8. juni 2025).

[168] Usp. M. C. Bassiouni (2006) *The History of Universal Jurisdiction and Its Place in International Law*, u: S. Macedo (ur.) *op. cit*., str. 277, ft. 25.

[169] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al*, X-KR-05/24, Prvostepeno vijeće, Presuda, 29. juli 2008, str. 56. Radi jasnoće i preciznosti, izrazi opći elementi i *chapeau* elementi u ovom kontekstu trebali bi se shvatiti kao sinonimi za jedan konstitutivni element – genocidnu namjeru. Termin u množini može stvoriti zabunu, jer ostavlja dojam da više elemenata ima status općeg obilježja, iako se u praksi ističe upravo specifična namjera kao ono što ovaj zločin čini izdvojenim u međunarodnom krivičnom pravu.

[170] *Ibid*., ft. 26.

[171] *Ibid*., str. 60.

koji postoji u samoj biti pojma genocid. Tako, potpuno ili djelimično istrebljenje mora predstavljati *cilj* konkretnih radnji koje se nalaze u osnovi krivičnog djela.[172] S druge strane, izraz "cilj" *obuhvata* namjeru da se uništi grupa "kao takva".[173] Odnosno, mora biti utvrđeno da su "propisana djela izvršena protiv žrtava *zbog* njihove pripadnosti zaštićenoj grupi", mada nije nužno da su izvršena "*isključivo* zbog te pripadnosti"[174]. Sud, nadalje, konstatira da se ima dokazati da su optuženici imali namjeru da ubiju zatvorenike, i da su, osim toga, imali posebnu genocidnu namjeru da izvršavajući ta ubistva potpuno ili djelimično istrijebe zaštićenu grupu.[175] Sud Bosne i Hercegovine tako usvaja većinski stav da je, prema kvalifikaciji zločina genocida, neophodna posebna namjera koja predstavlja karakteristično obilježje ovog konkretnog zločina prema međunarodnom pravu.[176] Sud je presudio da optuženi valja imati saznanje da su njegove radnje i namjere kriminalne, tj. zločinačke prirode.[177] Ovo saznanje ne treba miješati sa sviješću i namjerom da se vrši zločin genocida, odnosno da se postigne viši cilj. U ovom kontekstu, riječ je o saznanju da je, generalno prikazano, ponašanje počinitelja protupravno. "Za postojanje krivičnog djela genocida neophodno je utvrditi [još i] umišljaj optuženih, te njihovu svijest i odnos prema genocidnom planu (optuženi mora imati genocidnu namjeru)."[178] Prema ovoj tvrdnji, genocidna namjera može se shvatiti i kao psihički odnos počinitelja prema genocidnom planu. No, što ako ne postoji genocidni plan ili se on kao takav ne može dokazati na sudu? Nadalje, može li se u ovom svjetlu ustvrditi da nije dovoljno da izravni počinitelj zna za postojanje genocidnog plana, već je nužno dokazati, izvan svake razumne sumnje, njegovo stanje svijesti i psihički odnos prema djelu, tj. da li kod njega postoji (specifična) namjera potpunog ili djelimičnog uništenja skupine kao takve? Dakle, za osuđenje nije dovoljno da osoba (izravni počinitelj) zna za postojanje genocidnog plana, zna za njegovu sadržinu i njegov cilj / ciljeve, te da zna za genocidnu namjeru onog drugog u tom poduhvatu, već se zahtijeva da

[172] *Ibid*. Sudsko vijeće s ovim u vezi referira na: Prvostepena presuda ICTY-ja u predmetu *Blagojević,* par. 656; Prvostepena presuda ICTY-ja u predmetu *Krstić,* par. 571: "Za potrebe ovog predmeta, Vijeće će se stoga opredijeliti za karakterizaciju genocida koja obuhvata samo djela počinjena *s ciljem* uništenja cijele grupe ili nekog njenog dijela."

[173] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al*, X-KR-05/24, Prvostepeno vijeće, Presuda, 29. juli 2008, str. 60. Kurziv autora.

[174] *Ibid*. V. ICTR, *Tužitelj v. Niyitegeka*, ICTR-96-14-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 9. juli 2004, par. 53.

[175] *Ibid*., str. 57.

[176] *Ibid*., str. 59.

[177] *Ibid*., str. 62.

[178] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al*, X-KRŽ-05/24, Žalbeno vijeće, Presuda, 9. septembar 2009, par. 534.

su i sami optuženi dijelili (imali) genocidnu namjeru, a ne da su samo znali za genocidnu namjeru drugog.[179] Njihovo znanje za plan i učešće u njegovom izvršenju još ne potvrđuje da su i dijelili genocidnu namjeru[180] s drugim supočiniteljima, odnosno sa svojim nadređenima. Temeljem teorijskih postavki, kao i jurisprudencije s ovim u vezi, zaključujemo da, ako osobe ne dijele genocidnu namjeru, nego isključivo znaju da ju neka druga osoba ima, uzimajući u obzir samo i isključivo mentalni element djela, to ih eventualno čini saučesnicima.[181] No, ako imaju ili dijele genocidnu namjeru s drugim osobama – to ih čini direktnim (su)počiniteljima djela.[182]

Prvostepeno vijeće Suda Bosne i Hercegovine se u predmetu *Milorad Trbić* u obrazloženju Presude, a u pogledu sažetka pravnih propisa o genocidu, uglavnom poziva na pravno rasuđivanje i argumente istog Suda u predmetu *Stupar Miloš et al*.

> "Genocid se razlikuje od mnogih drugih krivičnih djela po tome što obuhvata posebnu namjeru ili *dolus specialis*. Posebna namjera za počinjenje zločina je specifična namjera koja predstavlja obilježje krivičnog djela i kod koje je potrebno jasno utvrditi da je počinitelj htio izvršenje djela za koje se tereti."[183]

Namjera je psihološki faktor koji je teško, čak i nemoguće utvrditi.[184] Radnje izvršenja genocida po svojoj naravi predstavljaju

> "svjesne, namjerne ili voljne radnje koje počinitelj obično ne bi mogao izvršiti ukoliko ne zna da je vjerovatno da će one rezultirati određenim posljedicama. Kako bi radnje optuženog činile genocid, optuženi mora djelovati *sa namjerom da u potpunosti ili djelimično uništi nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku*

[179] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al*, X-KRŽ-05/24, Žalbeno vijeće, Presuda, 9. septembar 2009, par. 548.

[180] *Ibid*., par. 560.

[181] "Međutim, znanje R. Krstića nije, samo po sebi, dovoljno da bude osnova za daljnji zaključak o njegovoj genocidnoj namjeri." (ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić,* IT-98-33-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 19. april 2004, par. 129).

[182] Dakle, da bi se utvrdila supočiniteljska odgovornost za genocid, potrebno je dokazati da je optuženi dijelio specifičnu genocidnu namjeru, a ne samo bio svjestan njezinog postojanja. Samo znanje, bez voljnog učešća u ostvarivanju cilja, nije dovoljno za ovaj oblik odgovornosti. U protivnom, osoba može eventualno odgovarati kao saučesnik – pod uvjetom da je svojim ponašanjem svjesno doprinijela izvršenju genocida, iako nije sama dijelila njegovu osnovnu namjeru.

[183] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Milorad Trbić*, X-KR-07/386, Prvostepeno vijeće, Presuda, 16. oktobar 2009, par. 192.

[184] *Ibid*., par. 193. V. ICTR, *Tužitelj v. Akayesu*, ICTR-96-4, Pretresno vijeće, Presuda, 2. septembar 1998, par. 523.

skupinu. [...] Opća namjera da se počini jedno od nabrojanih djela, zajedno s općom sviješću o vjerovatnim posljedicama takvog djela po neposrednu žrtvu ili žrtve nije dovoljna za utvrđivanje zločina genocida."[185]

Slijedom prethodno iznijetog, valjalo bi smatrati da se pravi razlika između direktnog i eventualnog umišljaja. Ako se za zločin genocida prihvata isključivo specifična namjera (direktni umišljaj + namjera uništenja grupe), tada se ne može prihvatiti da će bitna obilježja genocida biti ispunjena ako je izravni počinitelj znao da će njegove radnje za vjerovatnu posljedicu imati uništenje grupe. Uostalom, svaki oblik vjerovatnosti nije karakteristika direktnog umišljaja, a posebno specifične namjere u krajnjoj instanci.[186]

---

[185] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Milorad Trbić*, X-KR-07/386, Prvostepeno vijeće, Presuda, 16. oktobar 2009, par. 194.

[186] U konačnici, prvostepena presuda u predmetu *Petar Mitrović* (X-KR-05/24-1) ne sadrži nove pravne zaključke i teorijske koncepte u odnosu na druge predmete Suda, odnosno ICTY-ja. Isti je slučaj i s prvostepenom presudom u predmetu *Radomir Vuković et al.* Suda Bosne i Hercegovine u kojoj se od par. 568. i nadalje elaborira namjera da se počini zločin genocida. Da li su optuženi imali genocidnu namjeru ili su znali da svojim radnjama značajno doprinose vršenju krivičnog djela genocida. (Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Radomir Vuković et al*, X-KR-06/180-2, Prvostepeno vijeće, Presuda, 22. april 2010, par. 573). Prema Sudu, optuženi može znati da svojim radnjama daje značajan doprinos genocidu. "Međutim, zaključak da su optuženi dijelili genocidnu namjeru nešto je drugo. Učešće optuženih u navedenom planu, po naredbama svojih pretpostavljenih, ne znači automatski i logično da su oni imali posebnu genocidnu namjeru." (Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Radomir Vuković et al*, X-KR-06/180-2, Prvostepeno vijeće, Presuda, 22. april 2010, par. 574). "Znanje optuženih za plan i učešće u izvršenju istog još uvijek ne potvrđuju da su i dijelili genocidnu namjeru." (Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al,* X-KR-05/24, Prvostepeno vijeće, Presuda, par. 560)). Sud utvrđuje da je postojao genocidni plan u odnosu na Srebrenicu i da su mnoge osobe bile dio tog plana, odnosno da su učestvovale svojim radnjama u realiziranju takvog plana. No, "jasno je da svi oni koji su učestvovali u tome nisu imali isti nivo namjere." (Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Radomir Vuković et al*, X-KR-06/180-2, Prvostepeno vijeće, Presuda, 22. april 2010, par. 575). Da li se ovime dokazuje da, pored direktnog umišljaja optuženog (kao izravnog počinitelja) i njegove svjesnosti (znanja) da učestvuje u genocidnom planu, postoji i *odnos* optuženog spram toga plana, koji mora biti u smislu da optuženi kod sebe posjeduje genocidnu namjeru uništenja skupine, a ne namjeru učestvovanja u tom planu? Kod sudskih vijeća Suda Bosne i Hercegovine također nailazimo na stav da "ako je osoba, čije je postupanje doprinijelo izvršenju genocida, imala namjeru da se potpuno ili djelimično uništi skupina, ta osoba je izvršitelj genocida. Ako je osoba samo znala za genocidnu namjeru izvršitelja, a nije i sama imala takvu namjeru, osoba je pomagač u genocidu". (Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Radomir Vuković et al*, X-KR-06/180-2, Prvostepeno vijeće, Presuda, 22. april 2010, par. 580. Usp. Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al,* X-KR-05/24, Prvostepeno vijeće, Presuda, par. 569-570). Jednako tako v. predmet *Vasić Dragomir et al* i *Josipović Miodrag et al*, koji su rješenjem Suda Bosne i Hercegovine iz 2015. godine spojeni u jedinstven postupak koji se vodi pod br. S1 1 K 017057 14 Kri.

10.3.3. Dokazivanje genocidne namjere

Radnje izvršenja zločina genocida uvijek moraju predstavljati fizičku manifestaciju jasno iskazane volje počinitelja da potpuno ili djelimično uništi određenu skupinu.[187] No, ICTR u predmetu *Clément Kayishema* utvrđuje da u pogledu ocjene potrebne namjere Pretresno vijeće priznaje da može biti teško pronaći eksplicitne manifestacije namjere počinitelja.[188] Žalbeno vijeće ICTR-a u istom predmetu s ovim u vezi navodi:

> "Kao što je Pretresno vijeće navelo, eksplicitne manifestacije kriminalne namjere su, iz očiglednih razloga, vrlo rijetke u kontekstu krivičnih postupaka. Kako bi se spriječili počinitelji od izbjegavanja osuda zbog toga što su ovakve manifestacije odsutne, potrebna namjera normalno može biti *izvedena* iz relevantnih činjenica i okolnosti. Prema tome, pristup usvojen od Pretresnog vijeća [...] u suglasnosti je s načinom na koji bi sudovi, generalno, rješavali takvo pitanje."[189]

"Mada nije nemoguće imati direktan dokaz tražene namjere, najčešće će namjera morati biti zaključena iz dokaza."[190] Dokaz specifične namjere može biti izveden iz "mnoštva činjenica i okolnosti, kao što je opći kontekst, izvršavanja drugih zločinačkih djela koja su sistematski uperena protiv iste grupe, razmjera počinjenih zločina, sistematskog ciljanja žrtava na osnovu njihove pripadnosti određenoj grupi, ili ponavljanja destruktivnih i diskriminatornih djela."[191] "Na osnovu dokaza o: 1) općem kontekstu događaja u kojem je izvršitelj djelovao; 2) upoznatosti izvršitelja s tim kontekstom; te 3) konkretnoj prirodi djela izvršitelja, kada se sagledaju u cijelosti, moguće je van svake sumnje utvrditi namjeru izvršitelja."[192] U slučaju *Musema* Pretresno vijeće ICTR-a, pozivajući se na nalaze sudskog vijeća u slučaju *Rutaganda*, smatralo je da se "u

---

[187] Usp. ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić*, IT-95-10, Pretresno vijeće, Presuda, 14. decembar 1999, par. 107.

[188] ICTR, *Tužitelj v. Clément Kayishema i Obed Ruzindana*, ICTR-95-1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 21. maj 1999, par. 93.

[189] ICTR, *Tužitelj v. Clément Kayishema i Obed Ruzindana*, ICTR-95-1-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 1. juni 2001, par. 159. Kurziv autora. Kako primjećujemo, pojam *kriminalne namjere* primarno se odnosi na specifičnu namjeru za ostvarivanje višega cilja, odnosno nastanka zabranjene posljedice potpunog ili djelimičnog uništenja grupe kao takve. Ističemo, također, da ovdje raspravljamo o specifičnoj namjeri za postizanje višega cilja, a ne o pitanju dokazivanja direktnog umišljaja kod pojedinačnih radnji izvršenja genocida.

[190] ICTY, *Tužitelj v. Slobodan Milošević*, IT-02-54-T, Pretresno vijeće, Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude, 16. juni 2004, par. 120. Usp. s par. 121. i 246.

[191] ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić*, IT-95-10-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 5. juli 2001, par. 47.

[192] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Stupar Miloša et al*, X-KR-05/24, Prvostepeno vijeće, Presuda, 29. juli 2008, str. 63.

praksi, namjera može, od slučaja do slučaja, zaključiti iz materijalnih dokaza podnijetih Vijeću, uključujući dokaze kojima se pokazuje dosljedan obrazac ponašanja optuženog"[193]. Ovome svjedoči i odredba koja kod zločina genocida, *inter alia*, zahtijeva da je "činjenje bilo u kontekstu prepoznatljivog obrasca sličnog ponašanja usmjerenog protiv te grupe [...]"[194]. S druge strane, H. Fein ističe da je dokazivanje namjere problematično u odsutnosti pisanog ovlaštenja ili javnih izjava.[195] Međunarodni je sud

> "odbio zaključiti postojanje genocidne namjere na osnovu dosljednog obrasca ponašanja u Bosni i Hercegovini. U svom obrazloženju, Sud se mnogo oslanja na više argumenata, od kojih je svaki pojedinačno neadekvatan za te svrhe i kontradiktoran u odnosu na dosljednu sudsku praksu međunarodnih krivičnih tribunala."[196]

U naučnom i stručnom diskursu izražava se stav da je ICTY postavio visoke standarde u pogledu kvaliteta i vjerodostojnosti dokaza.[197] "Ipak, čak i kad presuda na osnovu izvedenih dokaza ne uspije zaključiti da je optuženi kriv za genocid (predmeti *Brđanin*, *Jelisić*, *Stakić* i *Sikirica i pomagači*), to ne znači da nije bilo genocida."[198]

Na koji način, kojom pravnom konstrukcijom ili metodom državi (i međunarodnoj organizaciji) odrediti (dokazati) postojanje posebne genocidne namjere u smislu pravila o odgovornosti ovih subjekata? Dakle, iz aspekta objektivne ili striktne odgovornosti, koja je načelno dominirajuća kod država (po kojoj je nužno dokazati počinjenje protupravnog djela i uzročno-posljedičnu vezu između tog djela i počinitelja, no ne i odnos učinitelja spram tog djela) – da li je uopće potrebno zahtijevati da države i međunarodne organizacije posjeduju posebnu namjeru uništenja, odnosno je li subjektivni

---

[193] ICTR, *Tužitelj v. Alfred Musema*, ICTR-96-13-T, Pretresno vijeće, Presuda, 27. januar 2000, par. 167. Usp. A. Devrim (2014) The Interpretation of Genocidal Intent under the Genocide Convention and the Jurisprudence of International Courts, *The Journal of Criminal Law*, vol. 78, br. 5.

[194] Čl. 6 (a) (4) Elemenata zločina Međunarodnog krivičnog suda, 2002. V. u: K. Hulme (2010) *op. cit*., str. 349.

[195] H. Fein (1993) Discriminating Genocide from War Crimes: Vietnam and Afghanistan Reexamined, *Denver Journal of International Law and Policy*, br. 22, str. 41.

[196] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 40.

[197] Usp., naprimjer, djelimično izdvojena mišljenja sudije Shahabuddeena u predmetima *Krstić* i *Jelisić* te sudija Wald i Pocar u predmetu *Jelisić*.

[198] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 54.

element međunarodnog zločina bitan kod država i međunarodnih organizacija u pravu o odgovornosti, znajući da postoje posebna pravila o pripisivosti nekog protupravnog čina njima? U tom svjetlu, da li se subjektivni element zločina genocida može protezati na odnosne subjekte međunarodnog prava? Je li, otuda, odgovornost država za genocid ponajprije subjektivna, a ne objektivna? Ili se, napokon, radi o mješovitom obliku odgovornosti u suvremenom međunarodnom pravu?

Da li pravo o odgovornosti predviđa *objektivnu* (engl. *strict liability*) ili *subjektivnu odgovornost* pitanje je koje ima ključni značaj za razumijevanje mehanizama međunarodne odgovornosti država. Objektivna odgovornost temelji se na uzročno-posljedičnoj (*kauzalnoj*) vezi između radnje i štete, bez nužnosti dokazivanja namjere ili krivnje, dok subjektivna odgovornost zahtijeva dokaz postojanja krivnje ili namjere kod počinitelja. U pogledu odgovornosti za genocid, postavlja se pitanje koji režim ima prednost: Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. ili Pravila o odgovornosti država za međunarodna protupravna djela iz 2001. Historijski, Konvencija o genocidu je starija, budući da datira iz 1948. godine, dok su Pravila kodificirana 2001. godine (za međunarodne organizacije 2011). Međutim, pravna priroda ova dva instrumenta je različita: Konvencija o genocidu propisuje primarna pravila, koja definiraju sadržaj međunarodnopravne obaveze, zabranjujući čin genocida i zahtijevajući sprečavanje i kažnjavanje tog zločina, dok Pravila o odgovornosti država / međunarodnih organizacija sadrže sekundarna pravila, koja utvrđuju posljedice povrede međunarodne obaveze, uključujući pripisivost i pravne posljedice. Prema međunarodnom pravu, primarna pravila (npr. obaveza nečinjenja genocida, obaveza sprečavanja genocida, obaveza kažnjavanja) i sekundarna pravila (npr. utvrđivanje pripisivosti djela državi) *nisu u sukobu, već se međusobno dopunjuju*. Kada je riječ o utvrđivanju odgovornosti države i/ili međunarodne organizacije za genocid, koristi se kombinacija primarnih pravila Konvencije i sekundarnih pravila iz Pravila o odgovornosti država i međunarodnih organizacija. Dakle, iako Konvencija uređuje specifičnu materiju genocida, Pravila su od suštinskog značaja za tumačenje pitanja pripisivosti ponašanja (djelovanje vojnih i policijskih snaga ili paravojnih formacija) samoj državi. Stoga se Pravila iz 2001/2011, budući da su izraz običajnog međunarodnog prava, primjenjuju *paralelno* s Konvencijom. Najzad, nije dvojba koji instrument je pravno "jači", već navedeni akti djeluju *komplementarno*.

Podnositelj Zahtjeva u predmetu Međunarodnog suda *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora* tvrdio je da "Sud treba izvući zaključke, naročito u pogledu specifične namjere (*dolus specialis*), na osnovu utvrđenih činjenica, odnosno iz onog što Podnositelj zahtjeva naziva 'organizirani skup djela', koja 'govore

sama za sebe'"[199]. Bosna i Hercegovina se tako u ovom predmetu oslanjala na "postojanje sveobuhvatnog plana o izvršenju genocida, na šta ukazuje obrazac genocidnih djela ili potencijalnih djela genocida vršenih širom teritorije protiv osoba identificiranih svuda i u svakom pojedinačnom slučaju na osnovu njihove pripadnosti specifičnoj skupini."[200] "Vezano za ponašanja Srba u raznim logorima [...] Podnositelj Zahtjeva smatra da 'genocidna namjera Srba postaje posebno očigledna prilikom opisivanja postupaka u logorima, zbog njihove nevjerovatne sličnosti na cijelom području Bosne i Hercegovine.'"[201] Bosna i Hercegovina primjećuje da

> "nije iznenađujuće da preuzimanje vlasti, kao i ljudske žrtve i uništavanje kulturnih dobara nakon toga, zaista imaju ista obilježja od 1991. do 1999. Djela koja su vršena predstavljaju izraz jednog jedinstvenog projekta... koji je u osnovi i stvarno uključivao potpuno ili djelimično uništavanje skupine osoba nesrpske nacionalnosti, svuda gdje je zaključeno da ta etnički i vjerski definirana skupina remeti koncept 'svi Srbi u jednoj Državi'."[202]

Kod ovog zločina proces se razvija od ideje, koja se pretvara i sazrijeva u viši stepen, predstavljenog u ideologiji koja sistematično širi osnovne postavke dehumanizacije i demonizacije ciljane skupine, potom planova i priprema, eventualno javnog podsticanja, preko izravnog učinjenja, pa sve do prikrivanja i poricanja zločina. Naime, ideologija je veoma važan proces za ovaj zločin. Kada počinitelji djeluju kolektivno, oni trebaju određenu ideologiju kako bi opravdali svoja djela.[203] Bez ideologije oni bi sebe vidjeli kao obične ubice i ništa više.[204]

Kontrasta radi, B. Plavšić je priznavši svoju krivnju za progone na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi pred ICTY-jom izjavila da je

> "osnovni cilj SDS-a i vodstva bosanskih Srba bio [je] da svi Srbi u bivšoj Jugoslaviji ostanu u zajedničkoj državi. [...] Do oktobra 1991. vodstvo bosanskih Srba, uključujući i gospođu Plavšić, bilo je svjesno i posjedovalo namjeru da u razdvajanje etničkih zajednica uključi trajno uklanjanje određenih etničkih skupina, bilo

[199] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 207.
[200] *Ibid*., par. 370.
[201] *Ibid*.
[202] *Ibid*.
[203] Za više u: N. Cigar (1995) *op. cit.*, dio III, odjeljak prvi; S. Šarić (2010) *Velikosrpska ideologija*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.
[204] N. Cigar (1995) *op. cit*., dio III, odjeljak prvi.

sporazumom bilo silom, a osim toga bilo je svjesno da će svako prisilno uklanjanje nesrpskog stanovništva [...] uključivati i diskriminacionu politiku progona."[205]

"U oktobru 1991. i u narednim mjesecima SDS je pojačala napore kako bi osigurala da cilj razdvajanja etničkih skupina bude ostvaren upotrebom sile u slučaju da se rješenje ne postigne pregovorima. Ti napori su uključivali naoružavanje dijela populacije bosanskih Srba u suradnji s Jugoslavenskom narodnom armijom (JNA), Ministarstvom unutrašnjih poslova (MUP) Srbije i srpskim paravojnim jedinicama. SDS je lokalnim čelnicima izdala uputstvo da formiraju krizne štabove, provedu pripreme za stvaranje općinskih organa vlasti, da mobiliziraju policijske snage i snage teritorijalne odbrane (TO) bosanskih Srba i stave ih pod komandu JNA."[206]

[205] ICTY, *Tužitelj v. Biljana Plavšić*, IT-00-39-S i 40/1-S, Osuđujuća presuda, 27. februar 2003, par. 11 (Činjenične osnove za potvrdno izjašnjenje o krivnji, 30. septembar 2002, par. 10).

[206] *Ibid*., par. 12. Usp. s predmetom: ICTY, *Tužitelj v. Mićo Stanišić i Stojan Župljanin*, IT-08-91-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 30. juni 2016. Obojica pravosnažno osuđena za zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona ili običaja ratovanja. M. Stanišić je "od 1. aprila 1992. bio ministar novoosnovanog MUP-a RS i, kao takav, član Vlade RS. S. Župljanin [...] od 1991. nadalje bio je načelnik regionalnog Centra službi bezbjednosti (dalje u tekstu: CSB) u Banjoj Luci. Također je, najkasnije od 5. maja 1992. do jula 1992. bio član Kriznog štaba Autonomne Regije Krajine (dalje u tekstu: ARK)." (ICTY, *Tužitelj v. Mićo Stanišić i Stojan Župljanin*, IT-08-91-T, Pretresno vijeće, Presuda, 27. mart 2013, par. 2-3) (unutarnje reference izostavljene). Osuđeni da su sudjelovali u udruženom zločinačkom poduhvatu koji je "nastao najkasnije 24. oktobra 1991, kada je osnovana Skupština srpskog naroda u BiH, i postojao je tokom cijelog razdoblja sukoba u BiH do potpisivanja Daytonskog sporazuma 1995. Cilj UZP-a bio je trajno uklanjanje bosanskih Muslimana, bosanskih Hrvata i drugog nesrpskog stanovništva sa teritorije planirane srpske države sredstvima koja su obuhvatala činjenje zločina [...]. [U operativnoj se optužnici nadalje navodi da su] u tom UZP-u učestvovali [su] brojni pojedinci. Svaki učesnik je, svojim djelima ili propustima, dao doprinos ostvarenju općega cilja poduhvata. I Mićo Stanišić i Stojan Župljanin su djelovali u dogovoru s drugim učesnicima UZP-a, među kojima su bili Momčilo Krajišnik, Radovan Karadžić, Biljana Plavšić, Nikola Koljević (preminuo), Momčilo Mandić, Velibor Ostojić, general Ratko Mladić i drugi članovi rukovodstva bosanskih Srba i istaknuti članovi Srpske demokratske stranke [...] na republičkom, regionalnom i općinskom nivou, istaknuti pripadnici JNA/VRS-a na predmetnim područjima, uključujući generala Momira Talića (preminuo), istaknuti pripadnici CSB-a, istaknuti pripadnici službi javne bezbjednosti (dalje u tekstu: SJB), uključujući Simu Drljaču (preminuo), istaknuti članovi regionalnih i općinskih kriznih štabova, uključujući Radoslava Brđanina, i istaknuti članovi drugih civilnih organa u BiH. Učesnici UZP-a ostvarivali su cilj UZP-a putem i korištenjem fizičkih izvršitelja za izvršenje *actus reus* zločina počinjenih u ostvarivanju zajedničkog zločinačkog cilja. Fizički izvršitelji tih zločina bili su pripadnici srpskih snaga, koje su kolektivno uključivale pripadnike MUP-a RS, Vojske Republike Srpske (dalje u tekstu: VRS), Jugoslavenske narodne armije (dalje u tekstu: JNA), Vojske Jugoslavije (dalje u tekstu: VJ), Teritorijalne odbrane (dalje u tekstu: TO), MUP-a Srbije i kriznih štabova koji gore nisu navedeni, pripadnike srpskih paravojnih snaga i dobrovoljačkih jedinica iz Srbije i Bosne, kao i lokalne bosanske Srbe koji su postupali po njihovim uputstvima ili u skladu s direktivama gorenavedenih snaga." (ICTY, *Tužitelj v. Mićo Stanišić i Stojan Župljanin*,

B. Plavšić je na različite načine podržavala ostvarivanje cilja prisilnog razdvajanja etničkih skupina, i to

> "time što je svojim javnim izjavama kako je primjena sile opravdana jer Srbi imaju pravo na određene teritorije u BiH [...] poticala učešće u ostvarivanju tog cilja; time što je pozivala i poticala paravojne snage iz Srbije da pomognu snagama bosanskih Srba u ostvarivanju cilja razdvajanja etničkih skupina upotrebom sile."[207]

U Presudi se još navodi da je R. Karadžić upozorio Muslimane da će biti uništeni budu li tražili suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu.[208] On je 15. oktobra 1991. godine izjavio da bi to "bio rat do istrebljenja njihovog. [...] Ne bi im Srbi nikad oprostili, to bi bilo, to bi ih uništilo potpuno. Prije svega, niko od njihovog rukovodstva ne bi ost'o živ, za tri, četiri sata bi bili pobijeni svi. Ne bi imali šanse da opstanu uopšte."[209]

Međunarodni sud zapaža da Bosna i Hercegovina ide od namjere pojedinačnih počinitelja navodnih djela genocida do namjere viših vlasti bilo u okviru VRS-a ili Republike Srpske, bilo do nivoa same Vlade Savezne Republike Jugoslavije.[210]

> "U odsustvu zvanične izjave o ciljevima koji odražavaju takvu namjeru, Podnositelj zahtjeva tvrdi da je specifična namjera onih koji su rukovodili događajima jasna, na osnovu dosljednosti postupaka u logorima, pokazujući da je postojao model na osnovu djela činjenih 'unutar jednog organiziranog institucionalnog okvira'. Dakle, ono što bi moglo biti približno zvaničnom iskazu o postojanju jednog cjelovitog plana može se naći, kako Podnositelj zahtjeva tvrdi, u 'Odluci o strateškim ciljevima' koju je 12. maja 1992. proglasio Momčilo Krajišnik kao predsjednik Narodne skupštine Republike Srpske[211], a koja je objavljena u Službenom glasniku Republike Srpske."[212]

IT-08-91-PT, Druga izmijenjena objedinjena optužnica, 10. septembar 2009, par. 7-9) (unutarnja naglašavanja izostavljena). S. Župljanin je Izmijenjenom optužnicom od 16. decembra 1999. bio optužen, između ostalog, za zločin genocida, koja optužba će već u narednoj, Drugoj izmijenjenoj optužnici od 6. oktobra 2004. godine, biti povučena.

[207] ICTY, *Tužitelj v. Biljana Plavšić*, IT-00-39-S i 40/1-S, Osuđujuća presuda, 27. februar 2003, par. 14 (Činjenične osnove za potvrdno izjašnjenje o krivnji, 30. septembar 2002, par. 17).

[208] *Ibid*., par. 15 (Činjenične osnove za potvrdno izjašnjenje o krivnji, 30. septembar 2002, par. 18).

[209] S. Biserko (ur.) (2006) *Bosna i Hercegovina – jezgro velikosrpskog projekta*, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, str. 266.

[210] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 371.

[211] Tog 12. maja 1992. na 16. sjednici "Skupštine srpskog naroda u BiH" koja je održana u Banjoj Luci, šest Strateških ciljeva iznio je R. Karadžić (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 237).

[212] *Ibid*., par. 371.

U Odluci o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini,

> "strateški ciljevi, odnosno prioriteti srpskog naroda u BiH su: 1. odvajanje (srpskog naroda) od druge dvije etničke zajednice i njegovo konstituiranje u državu; 2. uspostavljanje koridora između Semberije i Krajine; 3. uspostavljanje koridora u Podrinju, odnosno uklanjanje granice između srpskih država; 4. uspostavljanje granice prema rijekama Uni i Neretvi; 5. podjela grada Sarajeva na srpski i na muslimanski dio i uspostavljanje efektivnih državnih vlasti u svakom od njih; 6. izlaz na more za Republiku Srpsku."[213]

> "Iako Sud zapaža da dokument ne potječe od Vlade Tužene strane, ipak dokazi pred Sudom, koji predstavljaju presretnute komunikacije između predsjednika Srbije Miloševića i predsjednika Republike Srpske Karadžića, dovoljni su da se dokaže da su ovi definirani ciljevi predstavljali njihovo zajedničko mišljenje."[214]

"Prema mišljenju Suda, Strateški ciljevi iz 1992. ne omogućavaju da se utvrdi postojanje specifične namjere."[215] Naime, osvrćući se na argumentaciju Podnositelja zahtjeva

> "da sam obrazac, koji je postojao prilikom izvršavanja zločina nad mnogim zajednicama, tokom dužega razdoblja, usmjeren i na bosanske muslimane kao i na Hrvate, dokazuje postojanje neophodne namjere, Sud se ne može složiti s tako široko postavljenom tezom. Postojanje *dolus specialisa* [...] da se potpuno ili djelimično uništi jedna skupina, mora se utvrditi na uvjerljiv način ukazivanjem na određene okolnosti, osim ako se može uvjerljivo dokazati postojanje

[213] "Prijevod Strateških ciljeva na engleski jezik, koji su strane u sporu dostavile tokom rasprave, a koji je preuzet iz Izvještaja svjedoka vještaka Donia u predmetu *Milošević* pred ICTY, dokazni materijal br. 537" (*Ibid*). "Strateški ciljevi, odnosno prioriteti srpskog naroda u Bosni i Hercegovini su: 1. Državno razgraničenje od druge dve nacionalne zajednice. 2. Koridor između Semberije i Krajine. 3. Uspostavljanje koridora u dolini reke Drine, odnosno eliminisanje Drine kao granice između srpskih država. 4. Uspostavljanje granice na rekama Uni i Neretvi. 5. Podela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo i uspostavljanje u svakom od delova efektivne državne vlasti. 6. Izlaz Republike Srpske na more." (Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 22/93, 26. novembar 1993, str. 866)). O trećem strateškom cilju, usp. R. J. Donia (2015) *Radovan Karadžić, Architect of the Bosnian Genocide*, New York: Cambridge University Press, str. 258.

[214] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 371.

[215] *Ibid*., par. 372. Da li su sudska vijeća ICTY-ja ustvrdila da su ovi strateški ciljevi dokaz genocidne namjere uništenja Bošnjaka u Bosni i Hercegovini? V. ICTY, *Brđanin*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 303; ICTY, *Stakić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 546-561 (posebno par. 548).

općega plana u tom cilju; što se tiče modela ponašanja, koji bi se mogao prihvatiti kao dokaz o postojanju takve namjere, on bi morao biti takav da isključivo pokazuje njezino postojanje."[216]

Sudija Al-Khasawneh kritizira gornji pristup Međunarodnog suda, primjećujući kako Sud zapaža

"da motiv stvaranja Velike Srbije 'nije nužno podrazumijevao uništavanje bosanskih muslimana i drugih zajednica, već njihovo protjerivanje'[217] [...] Sud, u osnovi, ignorira činjenice i mijenja svoju vlastitu ocjenu o tome kako su bosanski Srbi hipotetički mogli najbolje ostvariti svoje mračne Strateške ciljeve. Podnositelj tužbe nije tražio od Suda da procijeni da li su bosanski Srbi bili efikasni u ostvarivanju tih ciljeva. Podnositelj tužbe je tražio da Sud ispita obrazac ponašanja i logički izvuče nužne zaključke. Sudska praksa međunarodnih krivičnih tribunala u tom pogledu je manje naklonjena vještačkim razlikama između namjere relevantne za genocid i namjere relevantne za etničko čišćenje, nego što je to ovaj Sud."[218]

"Zajedno s premještanjem stanovništva, koji drugi zaključak treba izvući iz obilja dokaza o masovnom ubijanju čije su sistematske žrtve bili bosanski muslimani, osim o genocidnoj namjeri? Ako je isključivi cilj bio premještanje muslimanskog stanovništva, a Sud je spreman pretpostaviti da su bosanski Srbi činili samo ono što je striktno bilo nužno za ostvarivanje tog cilja, šta onda predstavljaju masovna ubistva?"[219]

Na kraju ovog dijela, sudija Al-Khasawneh zaključuje da je za žaljenje "što pristup Suda dokazivanju genocidne namjere nije više reflektirao"[220] relevantnu sudsku praksu međunarodnih krivičnih tribunala, ponajprije onu ICTY-ja i ICTR-a.

Sud je na kraju istaknuo da gornja teza Bosne i Hercegovine nije u skladu ni sa zaključcima ICTY-ja koji se tiču genocida nad Bošnjacima na području ove države.[221] U stranoj se literaturi, naročito u anglosaksonskom akademskom

---

[216] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 373.

[217] *Ibid*., par. 372.

[218] *Ibid*., Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Al-Khasawneha, par. 41.

[219] *Ibid*.

[220] *Ibid*., par. 47.

[221] Naime, s ovim u vezi Sud se oslonio na činjenicu da u vrijeme donošenja odluke ni ICTY nije utvrdio počinjenje zločina genocida negdje drugdje osim na području sigurne zone Ujedinjenih nacija – Srebrenici (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007,* p. 43, par. 374). Sud je ovaj argument koristio kako bi oborio argumentaciju Podnositelja zahtjeva da obrasci sličnog djelovanja na mnogim lokacijama u Bosni i Hercegovini pokazuju

diskursu, vrlo često koristi izraz *bosanski genocid* (engl. *Bosnian Genocide* ili *Bosnian Genocide Case*)[222]. Korištenje ove sintagme primjetno je i u regionu.[223] Smatramo da je ovaj izraz, iako raširen, neadekvatan, jer zamagljuje činjenicu da je genocid počinjen nad bošnjačkim narodom, koji se od drugih naroda u Bosni i Hercegovini razlikuje svojom etničkom i vjerskom komponentom. Ovakvo opće i neodređeno označavanje, iako možda nenamjerno, može voditi terminološkoj, pravnoj i svojevrsnoj političkoj konfuziji, te relativizaciji ciljane specifične prirode genocida, koji je, prema presudama sudova, nedvosmisleno počinjen nad Bošnjacima kao distinktivnom zaštićenom skupinom u Bosni i Hercegovini.

Međunarodni je sud, u odnosu na krivične postupke protiv pojedinaca pred ICTY-jom, grupirao slučajeve na sljedeći način[224]:

a) Osude u vezi s optužbama koje *uključuju genocid*, a koje se odnose na događaje u julu 1995. godine na području sigurne zone UN Srebrenica – npr. predmeti *Krstić* (okončan osuđujućom presudom (prvostepenom za genocid), drugostepenom za pomaganje i podržavanje genocida); *Karadžić* (prvostepenom presudom (ICTY) od 24. marta 2016. kao i drugostepenom presudom (MICT) od 20. marta 2019. oglašen krivim za genocid); *Mladić* (prvostepenom presudom od 22. novembra 2017. osuđen za genocid, što je potvrđeno presudom Žalbenog vijeća MICT 8. juna 2021); *Tolimir* (prvostepenom presudom od 12. decembra 2012. i drugostepenom od 8. aprila 2015. osuđen za djelo genocida i za udruživanje radi vršenja genocida); *Popović et al* (*Popović* 30. januara 2015. pravosnažno osuđen za genocid i udruživanje radi vršenja genocida; *Beara* također pravosnažno

genocidnu namjeru. Kao što suci Khasawneh i Mahiou ističu u svojim različitim mišljenjima, ICTY je u relevantnim predmetima razmatrao krivnju tačno određenog pojedinca, čije se ponašanje nije protezalo na cijelo područje (Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Al-Khasawneh, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 43, par. 42; Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 53); J. B. Quigley (2007) *op. cit*., str. 14. Za kritiku odnosne Presude Međunarodnog suda v. S. Čekić (2011) Praksa Međunarodnog suda pravde – pravna ili politička? – Predmet: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, u: *Genocid u Bosni i Hercegovini: posljedice presude Međunarodnog suda pravde: zbornik radova Međunarodne naučne konferencije održane 10. i 11. jula 2009. godine u Potočarima (Srebrenica)*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, str. 55-138.

[222] Naprimjer, P. R. Bartrop (2016) *The Bosnian Genocide: The Essential Reference Guide*, Santa Barbara: ABC-CLIO; R. J. Donia (2015) *op. cit*.

[223] Ilustracije radi, S. Biserko (2007) *Justice for the Bosnian Genocide: The Legal Case Against Serbia*, Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia.

[224] Ažurirano od autora.

osuđen za genocid i udruživanje radi vršenja genocida; (*Drago) Nikolić* pravosnažno osuđen za pomaganje i podržavanje genocida);

b) dogovori o izjašnjavanju o krivnji prema kojima su takve optužbe povučene, "pri čemu su se optuženi izjasnili krivim za zločine protiv čovječnosti"[225] – npr. predmeti *Obrenović*, *(Momir) Nikolić.* Sporazum o izjašnjavanju o krivnji zaključen je i u slučaju *Plavšić* te *Sikirica et al*, "na osnovu čega su povučene optužbe za genocid"[226];
c) "oslobađajuće odluke u odnosu na optužbe za djela srodna s genocidom u vezi s događajima koji su se dogodili na drugim mjestima"[227] – npr. *Krajišnik*, *Jelisić*, *Stakić*, *Brđanin*, *Sikirica*.
d) Predmeti u kojima su povučene optužbe za genocid u vezi s događajima koji su se dogodili na drugim mjestima – npr. *Plavšić* (dogovor o izjašnjavanju o krivnji), *Župljanin* (povučene optužbe za djela vezana za genocid), *Mejakić* (povučene optužbe za djela vezana za genocid).[228]
e) "slučaj kada je u optužnici postojala optužba za genocid i srodne zločine u Srebrenici i na drugim mjestima, a kada je optuženi preminuo tokom postupka"[229] – npr. *Milošević*.
f) "slučajevi kada je u optužnicama postojala optužba za genocid i zločine u vezi s događajima koji su se dogodili na drugim mjestima, a kada su optuženi preminuli prije pokretanja postupka ili tokom samog trajanja postupka"[230] – npr. *Kovačević i Drljača*, *Talić.*

"U slučajevima jednog broja optuženih, koji se odnose na događaje u Srebrenici iz jula 1995, nisu podignute optužnice za genocid i srodne zločine"[231] – npr. *Erdemović* (postupak okončan), *Jokić* (postupak okončan), *Miletić i Gvero* (postupak okončan), *Perišić* (postupak okončan) i *Stanišić i Simatović* (postupak u toku pred MICT-om).

Međunarodni je sud, na temelju prethodno navedenog, zaključio da Podnositelj zahtjeva

> "nije dokazao da bilo koji od široko rasprostranjenih i teških zločina [...] [a koji] predstavljaju kršenje čl. II, tč. (*a*) do (*e*) Konvencije o genocidu, prati neophodna specifična namjera [...] počinitelja. Sud je također utvrdio da

[225] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 374 (b).
[226] *Ibid*., par. 374.
[227] *Ibid*., par. 374 (c).
[228] *Ibid*., par. 374 (d).
[229] *Ibid*., par. 374 (e).
[230] *Ibid*., par. 374 (f).
[231] *Ibid*., par. 375.

> Podnositelj zahtjeva nije dokazao postojanje takve namjere kod Tužene strane, bilo na osnovu zajedničkog plana bilo na osnovu [...] analiziranih događaja koji otkrivaju postojanje konzistentnog obrasca ponašanja koji bi mogao ukazati na postojanje takve namjere."[232]

Je li ovakvo pravno rasuđivanje Suda uistinu u duhu njegova ranije zauzetog stava da "navodi iskazani protiv jedne države, koji podrazumijevaju izuzetno teške optužbe, moraju biti dokazani na osnovu elemenata koji imaju punu dokaznu snagu"[233]. Vidimo da Sud nije bio potpuno uvjeren da su pojedini navodi iz ovog postupka jasno utvrđeni. "Isti se standard primjenjuje i na dokaz o pripisivanju takvih djela"[234] državama.

Valjalo bi odrediti da praksa ICJ-ja pokazuje da se i državi mora dokazati genocidna namjera – to je taj standard dokazivanja kod zločina genocida, neovisno o tome sudi li se pojedincu, skupini pojedinaca (npr. putem udruženog zločinačkog poduhvata) ili državi. Međutim,

> "čini mi se da zahtjevi dokaza nisu potpuno isti kada se radi o pojedinačnoj umiješanosti i kada se radi o umiješanosti države. Najstrožiji zahtjev opravdan je kada smo u krivičnoj materiji gdje se radi o tome da se osudi jedno konkretno pojedinačno postupanje i kada treba dati dokaz utvrđene namjere – van svake osnovane sumnje – jednog optuženog da izvrši čin genocida [...] iako jedan takav zahtjev nije ispunjen i osobno učešće u genocidu nije prihvaćeno, oslobađanje jedne osobe od optužnice za ovaj zločin ne isključuje automatski njegovo postojanje; naime, optuženi može izvršiti strašna djela izvršavajući naređenja, a da ne bude potpuno obaviješten ili da nema svijest da se ona uklapaju u politiku koja za cilj ima genocid. [...] Naime, u ovom slučaju, nije riječ o tome da se dokaže da je optuženi osobno izvršio djelo genocida ili je bio saučesnik; prije je riječ o tome da se identificiraju elementi dokaza koji bi mogao dokazati da su zločini počinjeni u takvim uvjetima da se izravno povezuju s genocidnom politikom koja se može pripisati jednoj državi i konkretnije, da su počinjena od ili na podsticaj osoba izravno povezanih s državom Tuženom stranom ili koje su djelovale u njezino ime ili za njezin račun ili pod njezinom kontrolom, u izvršenju jednog takvog kriminalnog plana."[235]

Čini se da su tvrdnje o tzv. posrednom dokazivanju genocidne namjere ispravne – da se posebna namjera, u nedostatku pisanih, konkretnih i eksplicitnih

---

[232] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 376.

[233] *Ibid*., par. 209; Usp. *Corfu Channel case, Judgment of April 9th, 1949: I.C.J. Reports 1949, p. 4*, str. 17.

[234] *Ibid*., par. 209.

[235] *Ibid*., Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 54.

izjava, odnosno naređenja[236] može dokazati razmatranjem svih relevantnih činjeničnih okolnosti počinjenja samog djela. Odnosno, da se može izvesti iz razmjera stvarnog uništenja zaštićene skupine ljudi, postojanja genocidnog plana ili programa, drugih pojedinačnih i/ili višekratnih radnji uništenja ili diskriminacije u okviru istog obrasca ponašanja.[237] U praksi je zbog same prirode ovog zločina teško zamislivo

> "da će vođe javno ili pismeno proklamirati da imaju plan genocida i zbog toga je neophodno postupiti dedukcijom da bi se utvrdila namjera da se učestvuje u jednom takvom zločinu. [...] Kod genocida, multiplikacija i sistematizacija govora mržnje, žestoki izrazi agresivnosti, uništavanja, surova ponašanja i *a fortiori* masakri nad jednom skupinom koju štiti Konvencija, sugeriraju ili pretpostavljaju namjeru da se izvrši genocid. Broj žrtava je također jedan važan element dokaza, jer kada broj žrtava prelazi desetine hiljada osoba koje pripadaju istoj skupini a rasprostiru se na više geografskih zona, to pokazuje da je riječ o ozbiljnom elementu namjere genocida."[238]

[236] Usp. npr. situaciju kod neke države. "Rijetko je da neka država zvanično ili javno iznese svoju namjeru da vodi neku protupravnu radnju; *a fortiori*, još je rjeđe da iznese svoju namjeru da počini težak zločin, u ovom slučaju genocid." (*Ibid*., Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 55).

[237] Za nazive ovih elemenata usp. npr. ICTY, *Tužitelj v. Radoslav Brđanin*, IT-99-36-T, Pretresno vijeće, Presuda, 1. septembar 2004, str. 301 *et seq*.

[238] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 82 (unutarnje referiranje izostavljeno). Suvremeni autori poput D. Robinsona kritički pristupaju pretjeranoj rigidnosti u dokazivanju specifične namjere kod zločina genocida. Robinson tvrdi da se time pravi "epistemološki jaz" između normativnog cilja Konvencije o genocidu i njezinih pravnih efekata u sudskoj praksi, čime se otežava odgovornost za ovaj međunarodni zločin čak i kada su elementi zločina jasno vidljivi. (D. Robinson (2008) The Identity Crisis of International Criminal Law, *Leiden Journal of International Law*, vol. 21, no. 4, str. 925-963).

11.
Plan ili politika za izvršenje genocida

11.1. Crtice o Međunarodnom krivičnom sudu

Na svom 52. zasjedanju Generalna skupština Ujedinjenih nacija odlučila je sazvati diplomatsku konferenciju predstavnika država članica Ujedinjenih nacija i opunomoćenika ove međunarodne organizacije kako bi se uspostavio stalni Međunarodni krivični sud.[1] Čini se da su dva momenta u vezi s nadležnošću i radom ovog Suda nekako najzanimljivija, jer predstavljaju kontinuitet borbe između (međunarodne) politike i (međunarodnog) prava. U prvom redu to je odnos Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija i Suda, posebno u svjetlu činjenice da prvi organ koji djeluje na temelju Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija Tužiteljstvu Suda može uputiti slučaj na procesuiranje i eventualno podizanje optužnica protiv odgovornih osoba ako se smatra da su počinjena djela iz njegove stvarne nadležnosti.[2] Drugi moment je svakako u komplementarnoj nadležnosti Suda u odnosu na nacionalne sudove država.[3] Razlikuje se od *ad hoc* međunarodnih krivičnih tribunala po načinu osnivanja – utemeljen je mnogostranim međunarodnim ugovorom, a ne odlukom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija.[4] Tužiteljstvo ICC-a, u vrijeme pisanja studije, istražuje eventualna činjenja

---

[1] Uopćeno o pravnim i političkim okolnostima koje su doprinijele osnivanju Međunarodnog krivičnog suda v. M. N. Simović, M. Blagojević, V. M. Simović (2013) *op. cit*., str. 248. O osnovnim karakteristikama ovog Suda i njihovom političkom kontekstu v. E. Bećirević (2003) *Međunarodni krivični sud: između ideala i stvarnosti. International Criminal Court: Between Ideals and Reality*, Sarajevo: Međunarodni centar za mir & Arka press, str. 59-61.

[2] ICC Statut, čl. 13 (1) b.

[3] O komplementarnoj nadležnosti Suda v. u: A. Cassese *et al* (rev.) (2013) *op. cit*., str. 296-298.

[4] Više o ovom Sudu također u: J. Beč-Neumann (ur.) (2008) *Talks with Luis Moreno-Ocampo*, Sarajevo: Center for Interdisciplinary Postgraduate Studies University of Sarajevo; za do sada na našim prostorima najpotpuniji prikaz Suda v. M. N. Simović, M. Blagojević, V. M. Simović (2013) *op. cit*., str. 394-510; C. L. Sriram, O. Martin-Ortega, J. Herman (2010) *op. cit.*, str. 214-231; W. A. Schabas (2001) *op. cit*; I. Hurd (2011) *International Organizations. Politics, Law, Practice*, New York: Cambridge University Press, str. 217-237; B. Krivokapić (2011) *op. cit*.,

međunarodnih zločina iz nadležnosti ovog Suda (zločin genocida, zločini protiv čovječnosti, ratni zločini i zločin agresije) uglavnom u državama Afrike, poput Demokratske Republike Kongo, Ugande, Centralnoafričke Republike, Darfura (Sudan), Kenije, Libije, Obale Slonovače, Malija.[5] Konferencija je održana u Rimu od 15. juna do 17. jula 1998. godine[6] a na njoj su se okupili predstavnici 148 država svijeta.[7] Statut Međunarodnog krivičnog suda usvojilo je 17. jula 1998. godine[8] ukupno 120 država, sedam država glasalo je protiv (uključujući Sjedinjene Američke Države, Izrael, Kinu, Irak i Katar), a 21 država bila je suzdržana.[9] Zatim su države pristupile njegovom potpisivanju, ratifikaciji, kao i donošenju nacionalnih pravnih propisa u kojima se prihvataju osnovna načela i pravila suradnje država sa Sudom, Statut i Pravila o proceduri i izvođenju dokaza.

> "Nakon što su u tri mjeseca u Rimu dobiveni potpisi 53 države, Statut je premješten u njujorško sjedište Ujedinjenih nacija, gdje je za potpisivanje bio otvoren još dvije godine, dva mjeseca i dvije sedmice. To je bilo vrijeme koje je svaka država članica međunarodne zajednice mogla iskoristiti da se pridruži (su)osnivačima Međunarodnog krivičnog suda."[10]

Bosna i Hercegovina potvrdila je Rimski statut (može se smatrati da Rimski statut[11] predstavlja kodifikaciju međunarodnog krivičnog prava, odnosno da se

str. 543-557; W. A. Schabas (2004) *An Introduction to the International Criminal Court*, Cambridge: Cambridge University Press. Službena je stranica Suda: https://www.icc-cpi.int (prist. 9. juni 2025).

[5] Za šire o stvarnoj nadležnosti ovog Suda v. R. Rastan (2015) Jurisdiction, u: C. Stahn (ed) *The Law and Practice of the International Criminal Court*, Oxford: Oxford University Press, str. 141-178. Također v. W. A. Schabas (2015) Selecting Situations and Cases, u: C. Stahn (ed) *op. cit*, str. 365-381.

[6] Otuda za Statut ovog Suda i naziv Rimski, po mjestu održavanja međunarodne diplomatske konferencije u organizaciji Ujedinjenih nacija. *Rome Statute of the International Criminal Court*, UNTS, vol. 2187, str. 3.

[7] Više o osnivanju novog međunarodnog suda, kao i o određenim međudržavnim odnosima stvorenima nakon potpisivanja Rimskog statuta, v. u: P. Sands (2006) *op. cit*., str. 46-68.

[8] Danas se 17. juli obilježava kao Međunarodni dan (krivične) pravde (engl. *International (Criminal) Justice Day*) kako je Skupština država stranaka izglasala 1. juna 2010. na Revizijskoj konferenciji Rimskog statuta održanoj u Kampali (Uganda).

[9] Nav. prema: *Coalition for the International Criminal Court* (https://www.coalitionfortheicc.org/) (prist. 9. juni 2025).

[10] B. Petrović, M. Bisić, V. Perić (2011) *op. cit.*, str. 455.

[11] Za više svakako v. komentare Statuta. Npr. A. Cassese, P. Gaeta, J. R. W. D. Jones (eds) (2002) *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, 2 vol, Oxford: Oxford University Press; W. A. Schabas (2016) *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*, 2. ed, Oxford: Oxford University Press; O. Triffterer, K. Ambos (eds) (2016) *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, 3. ed, München/Oxford/Baden-Baden: C.H.Beck/Hart/Nomos.

njime izražava pravni stav, tj. *opinio juris* država koje su ga usvojile u Rimu i onih koje su mu naknadno pristupile)[12] 11. aprila 2002. godine. Nakon šezdesete izvršene ratifikacije, predviđeni rok od 60 dana od dana šezdesete ratifikacije bio je u junu, pa je Međunarodni krivični sud zvanično počeo s radom 1. jula 2002.[13]

11.2. Posebna namjera za zločin genocida: (novi) koncept Međunarodnog krivičnog suda?[14]

Iako čl. 6. Statuta Međunarodnog krivičnog suda reproducira definiciju genocida iz UN Konvencije o genocidu, u smislu navođenja genocidne namjere za uništenje neke skupine, čl. 30 Statuta (subjektivni element) naznačuje da će osoba biti krivično odgovorna ako su materijalni elementi zločina počinjeni s namjerom i znanjem.[15] Osoba djeluje s namjerom u odnosu na radnju izvršenja ako ona želi da se uključi u djelovanje, a u odnosu na posljedicu ako osoba želi da prouzrokuje posljedicu ili je svjesna da će se ona desiti u redovnom toku događaja.[16] "Znanje" znači svjesnost da posljedica postoji ili da će se posljedica proizvesti u redovnom toku događaja.[17] U Elementima zločina ICC-a navodi se da ako se u ovom dokumentu ne referira na subjektivni element svakog pojedinačnog djelovanja, posljedicu ili okolnosti, otuda se ima razumjeti da se relevantni subjektivni element, tj. namjera / znanje ili oboje, navedeni u čl. 30, primjenjuju.[18] Konkretno, a u odnosu na regule ICC-a u pogledu zločina genocida, značajna su dva elementa: znanje o kontekstu napada i znanje o okolnostima (napada). Kontekst napada ("u kontekstu") uključit će početne radnje u nadolazećem obrascu.[19] Znanje o okolnostima bit će adresirano pred ovim Sudom u dokazivanju genocidne namjere.[20] Međutim, o ovom zahtjevu, a u vezi sa subjektivnim elementom, morat će biti odlučeno od Suda na *case-by-case* osnovi.

---

[12] Usp. ICTY, *Tužitelj v. Anto Furundžija*, IT-95-17/1-T, Pretresno vijeće, Presuda, 10. decembar 1998, par. 227.

[13] Više v. B. Petrović, M. Bisić, V. Perić (2011) *op. cit.*, str. 455-458.

[14] Dijelovi potpoglavlje 11.2 i 11.3 oslanjaju se na ranije istraživanje autora objavljeno u obliku naučnog članka: E. Omerović (2012) Suvremene doktrinarne postavke i koncept Međunarodnog krivičnog suda o specifičnoj namjeri kod zločina genocida, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, god. 5, br. 10, Zenica: Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, str. 173-199. Tekst je u ovoj knjizi kontekstualiziran u skladu s cjelinom rukopisa.

[15] Statut ICC, čl. 30, st. 1. (K. Hulme (2010) *op. cit*., str. 313).

[16] *Ibid*., st. 2. (*Ibid*).

[17] *Ibid*., st. 3. (*Ibid*).

[18] ICC, Elements of Crimes, 2002, str. 1. (*Ibid*., str. 348).

[19] *Ibid*., čl. 6, st. 1, (a) (*Ibid*).

[20] *Ibid*., čl. 6, st. 1, (c) (*Ibid*).

Sljedstveno tome, uzmemo li u obzir spomenute normativne akte ICC-a, nalazimo da se međunarodno krivično pravo, u odnosu na zločin genocida, razvija u prethodno iznijetom smislu, jer su osim Statuta Suda i procesnih pravila usvojeni i Elementi zločina, dokument koji predstavlja svojevrsnu inovaciju u odnosu na *ad hoc* međunarodne krivične tribunale, koji nisu posjedovali definicije o, s našim predmetom u vezi, subjektivnom elementu zločina. ICTY je, naprimjer, morao sam definirati umišljaj, s obzirom na to da se njegova definicija nije mogla pronaći u Statutu ICTY-ja. Ovo znači da se sudska vijeća ICTY-ja i ICTR-a kod nekih nerazvijenih, i u teoriji nedovoljno obrađenih instituta, oslanjaju u velikoj mjeri na svoju sudsku praksu, odnosno na prijašnje presude sudskih vijeća ovih tribunala i njihov pravni rezon. U pogledu međunarodnih zločina iz nadležnosti ICC-a na prvi pogled se može činiti da Statut ovog Suda prihvata i *eventualni umišljaj*. Argumente za ovakvu tvrdnju primjećujemo u izrazu da je osoba svjesna "da će se posljedica proizvesti u redovnom toku događaja". Međutim, slažemo se s mišljenjem M. Majića[21], da je, ipak, vrlo teško složiti se s ovakvom tvrdnjom, s obzirom na to da u formulaciji nigdje ne vidimo izraz "vjerovatnost" ili "mogućnost". Stoga, kod zločina genocida, ustvrđujemo da se u dokumentima ICC-a prihvata isključivo direktni umišljaj kod neposrednih počinitelja djela.

No, realna je dilema, a na temelju terminoloških postavki i naznaka[22], da li je Statut ICC-a izrađen pod snažnim utjecajem anglosaksonskih[23] i angloameričkih[24] elemenata u vezi s oblicima krivnje, s obzirom na to da čl. 30. Statuta ICC-a uzima u konsideraciju dva elementa *mens rea-e*: *namjeru*[25] i *znanje*. Znanje ili saznanje ovdje se, čini se na prvi pogled, uzima kao element koji je

[21] M. Majić (2005) *Ratni zločin u međunarodnom krivičnom pravu*, Beograd: Tehnička knjiga, str. 171-172. Usp: B. Čejović (2006) *op. cit*., str. 120.

[22] Problem terminologije u državama precedentnog prava, posebno u angloameričkom pravnom sistemu, ne smije se zanemariti, naročito imajući u vidu činjenicu utjecaja Sjedinjenih Američkih Država i Ujedinjenog Kraljevstva na razvoj međunarodnog prava uopće, no specifično međunarodnog krivičnog prava. Dio problema u tome je što angloamerička krivičnopravna terminologija nije slična onoj u Ujedinjenom Kraljevstvu, no dio problema svakako se može prepoznati i u tome što i među američkim federalnim državama postoji nesuglasje. No, neusaglašena terminologija je zanemariva u poređenju sa suštinom problema, koji je više pravne prirode, a manje jezične. Tako se za uračunljivost upotrebljava termin *responsibility*, a ponekada i *liability* (odgovornost), *culpability* (krivnja). Ponekada se "ni krivnja ne naziva samo jednim imenom, *culpability*, nego i *responsibility*, *liability* (uračunljivost, odgovornost)". (R. Tanović (1998) *Osnove precedentnog prava: Common Law*, Zagreb: Informator, str. 160).

[23] Uopće o anglosaksonskom krivičnom pravu (krivično pravo u Engleskoj) v. R. Tanović (1998) *op. cit*., str. 65-69.

[24] Uopće o angloameričkom krivičnom pravu v. R. Tanović (1998) *op. cit*., str. 154-183.

[25] Valja primijetiti da u američkoj pravnoj doktrini i sudskoj praksi izraz *specific intent* predstavlja direktni umišljaj, dok izraz *general criminal intent* prevodimo kao eventualni umišljaj (R. Tanović (1998) *op. cit*., str. 182). No, u ovoj pravnoj tradiciji, direktni umišljaj može predstavljati i samo izraz *intent*, pa se tako riječi *intention*, *purpose* ponekada rabe u istom značenju (R. Tanović (1998) *op. cit*., str. 160).

samostalan, tj. odvojen od namjere. No, da li i namjera i znanje (saznanje), uzeti zajedno, čine obilježja (direktnog) umišljaja, tj. njegove konstitutivne sastavnice, i, da li se oni, kao takvi, imaju tretirati i dokazivati zajedno? Ipak, čini se najrazumnijim smatrati, kao što smo i prije u radu utvrdili, da je u ovom slučaju "znanje" supstitut za "svijest", s prostim ciljem i svrhom da označi intelektualni (svjesni) element umišljaja. Znanje, prema čl. 30. Statuta ICC-a, iako je formalno (jezički) odvojeno od namjere, u materijalno-strukturalnom smislu ne predstavlja dodatni ili posebni subjektivni element. Čini se tako da naznačenu odredbu možemo interpretirati na način da se i namjera i znanje kod zločina genocida moraju istovremeno dokazati kako bi počinitelj bio krivično odgovoran. Dakle, kod zločina genocida, u smislu Statuta ICC-a, uvijek se traži i namjera i znanje, te je i zaključak da jedno nikako ne može isključivati drugo zapravo samo logičan slijed. Nadasve, postoje i prijevodi Statuta ICC-a u smislu da se umjesto termina "namjera" i "znanje"[26] koriste termini "volja" i "svijest",[27] što, nalazimo, samo ide u prilog našoj tvrdnji da namjera i znanje, odnosno volja i svijest, čine sastavne i neodvojive elemente direktnog umišljaja kod zločina genocida. Pored čl. 30. i čl. 6. Statuta ICC-a (definicija zločina genocida) zahtijeva "svoj" subjektivni element – genocidnu namjeru. Vrlo je primjetno da je riječ o visokim standardima u njegovom dokazivanju. No, valja odrediti da su oni na takvoj razini postavljeni dijelom i zbog ozbiljnosti samog djela.[28]

"Kumulativno upućivanje na 'namjeru' i 'znanje' zahtijeva prisustvo voljnog elementa na strani osumnjičenog. Ovaj voljni element obuhvata najprije one situacije u kojima osumnjičeni (i) zna da njegove ili njezine radnje ili propusti doprinose objektivnim elementima zločina, i (i) poduzima takve radnje ili propuste s konkretnom namjerom da prouzroči objektivne elemente zločina (što je, također, znano kao *dolus directus* prvog stepena)."[29]

Znanje ili saznanje kao samostalan oblik subjektivnog elementa zločina čini se da nije poznat u državama evropskokontinentalnog, tj. rimskog pravnog sistema i tradicije, već se po njima uzima da ovaj element predstavlja intelektualni element – svijest kod umišljaja – dok, istovremeno, (sa)znanje u nekim državama precedentnog prava ili *common law* sistema predstavlja poseban oblik

---

[26] Usp: B. Petrović, M. Bisić, V. Perić (2011) *op. cit*., str. 474.

[27] Statut Međunarodnog krivičnog suda, "Službeni list Savezne Republike Jugoslavije – Međunarodni ugovori", br. 5/2001; Zakon Republike Hrvatske o potvrđivanju Rimskog statuta Međunarodnog kaznenog suda iz 2001, "Narodne Novine – Međunarodni ugovori", br. 5/01 (Narodne novine Republike Hrvatske: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/327978.html) (prist. 14. januara 2012).

[28] W. A. Schabas (2001) *op. cit*., str. 223.

[29] ICC, Situacija u DR Kongu, *Tužitelj v. Thomas Lubanga Dyilo*, br. ICC-01/04-01/06, Pretpretresno vijeće I, Odluka o potvrđivanju optužbi, 29. januar 2007, par. 351.

mentalnog stanja.[30] Međutim, kako smo već napisali, slijedit ćemo stanovište da je znanje kod zločina genocida, prema određenju i pravilnom tumačenju Statuta ICC-a, dio umišljaja, ali i odrednica genocidne namjere. S druge strane, u pozitivnom međunarodnom krivičnom pravu uočavamo situacije u kojima znanje ima ulogu samosvojnog subjektivnog elementa, i to prvenstveno kod instituta saučesništva i komandne odgovornosti.

Valjalo bi primijetiti da će s konstituiranjem i jurisprudencijom ICC-a to, izgleda, biti i slučaj s jednim drugim znanjem po svom određenju – *znanjem o kontekstu i/ili okolnostima napada*, koji možda prvobitno dokazuje evoluciju u određenju zločina genocida te prikazuje njezin smjer u pogledu razumijevanja odnosnog međunarodnog zločina u današnjoj međunarodnopravnoj zajednici. Držimo razboritim postaviti sljedeća pitanja, koja se mogu razumjeti i kao suvremene teorijsko-praktične dileme: je li na pomolu novo obilježje *mens rea-e* genocida, u smislu da se, pored direktnog umišljaja i namjere uništenja, sada zahtijeva i posebno znanje – *znanje o kontekstu i/ili okolnostima napada*? Kakav je bio *raison d'etre* usvajanja ovakvih normi u aktima ICC-a? Znači li to da su ovim postavljeni strožiji objektivni standardi, odnosno zadovoljenje više razine za svrhe dokazivanja počinjenja genocida?[31] S druge strane, imamo li to opće priznanje da se zločin genocida ne može počiniti bez postojanja genocidnog plana ili politike, odnosno da ovakav plan / politika predstavlja(ju) *fundamentum* ovog zločina?[32] Ako na posljednje pitanje pružimo afirmativan odgovor, da li ćemo otuda nesumnjivo moći potvrditi da država i/ili međunarodna organizacija mogu biti izravni njegovi počinitelji i da je genocid stvarni zločin države? U svakom slučaju, prethodno iznijeto stanovište Međunarodnog krivičnog suda predstavlja čvrstu osnovu za nastavak gradnje i put ka uobličavanju režima odgovornosti država i međunarodnih organizacija za predmetni međunarodni zločin, dok će na planu individualne krivične odgovornosti vjerovatno doći do traženja višega standarda u dokazivanju genocida.

11.3. Znanje o genocidnom planu ili politici

Ono što može biti predmetom dvojbe ili poteškoće kod budućih eventualnih suđenja pred ICC-om za genocid jeste *tumačenje* znanja o kontekstu napada

[30] U angloameričkoj pravnoj tradiciji radi se o vrsti krivnje (R. Tanović (1998) *op. cit*., str. 177); A. Cassese (2005) *Međunarodno krivično pravo*, str. 189-190.

[31] Odgovore na posljednja tri pitanja zasigurno ćemo dobiti u tumačenju samog Međunarodnog krivičnog suda u vrijeme kada bude presuđivao u prvom predmetu za zločin genocida, što se, u vrijeme rada na studiji, još nije desilo. Vjerujemo da će ovaj Sud biti najbolji tumač odredaba Statuta u ovom pogledu.

[32] Usp. P. Gaeta (2011) Genocide, u: W. A. Schabas, N. Bernaz (ed.) *op. cit*., str. 113-114.

i znanja o okolnostima napada. Ovdje se, čini se, stvara treći element *mens rea-e*. Pored namjere i znanja, odnosno pored direktnog umišljaja i specifične namjere, zahtijeva se znanje o kontekstu i okolnostima napada. Čini se, prema logičkom, jezičkom i pravnodogmatskom tumačenju da će pred ICC-om u sudskom postupku za zločin genocida biti neophodno dokazati ne samo da je počinitelj počinio radnju izvršenja genocida s direktnim umišljajem, s namjerom potpunog ili djelimičnog uništenja određene grupe, nego i da je počinitelj u vrijeme izvršenja radnji djela, odnosno davanja ili primanja naredbe, imao potrebno znanje o okolnostima i kontekstu napada u kojem se njegova radnja izvršenja čini. Stoga se potonje znanje o spomenutim činjenicama može vrlo lahko razumjeti – čini se da za ovakvo promišljanje već postoji svojevrsna potvrda među pravnim piscima – kao znanje o *postojanju genocidnog plana ili politike* – o čemu piše i W. A. Schabas u svom članku *State Policy as an Element of the Crime of Genocide*. Čini se da, sljedstveno tome, možemo doći do zaključka da je, prema suvremenom međunarodnom pravu, odnosno shodno tumačenju Rimskog statuta i drugih pravnih akata Međunarodnog krivičnog suda, genocidni plan ili politika zapravo *odvojeni* ili *autonomni* pravni sastojak zločina genocida. Ako je ovo promišljanje ispravno, otuda će buduća jurisprudencija ICC-a biti dijelom različita u odnosu na dosadašnje razumijevanje operativnih odredaba UN Konvencije o genocidu, raniju jurisprudenciju, posebno onu *ad hoc* međunarodnih krivičnih tribunala, pa i pravnu doktrinu, s obzirom na to da se znanje počinitelja o okolnostima i kontekstu napada do sada nije zahtijevalo kao pravni sastojak genocida, već isključivo kao pomoćno sredstvo u *dokazivanju* genocidne namjere počinitelja. Do sada, genocidni plan i/ili politika, kao fakt, nije bio konstitutivna sastavnica zločina genocida. Predmetno stanovište se otuda kosi s presudom ICTY-ja u predmetu *Tužitelj v. Goran Jelisić*, u kojem stoji: "[...] da zločin [genocida] može biti počinjen od strane pojedinca, u osobnom svojstvu, bez ikakvog uključivanja države"[33]. W. Schabas tvrdi "da su svi sudski postupci [pred ICTY-jom] uključivali optužene koji su djelovali u ime *države* i u skladu s *državnom politikom*, ili one koji su djelovali u ime organizacije slične *državi*, u pokušajima da preuzmu nadzor nad područjem i uspostave političku vlast, kao što je Republika Srpska"[34]. Na sličnom fonu bio je i Međunarodni sud u predmetu *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora*. Naime, iz jezičkih formulacija Suda u Presudi u ovom sporu dade se zaključiti da Sud, na implicitan način, nalazi da se specifična namjera države za izvršenje zločina genocida može pronaći u

[33] ICTY, *Tužitelj v. Goran Jelisić*, IT-95-10, Pretresno vijeće, Presuda, 14. decembar 1999, par. 100.

[34] W. A. Schabas (2008) State Policy as an Element of International Crimes, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 98, br. 3, str. 954. Kurzivi autora.

zajedničkom planu, odnosno da zajednički plan može predstavljati dokaz genocidne namjere neke države.[35] N. Jørgensen, nadalje, drži da je ovdje riječ o kontekstualnom elementu.[36] Prepušteno je ICC-u da na *case-by-case* osnovi odluči treba li postojati znanje o okolnostima ili kontekstu, vjerovatno *kao dodatak* zahtjevu specifične genocidne namjere.[37]

Prethodno spomenuti oblik znanja do sada je bio isključivo pravno "rezerviran" za zločine protiv čovječnosti. Definicija genocida ne sadrži, dakle, formalni zahtjev da radnje izvršenja budu počinjene kao dio raširenog ili sistematskog napada, ili kao dio općega ili organiziranog plana da se uništi skupina.[38] Međutim, čini se da je ovakvo što prije uspostavljanja ICC-a bila samo implicitna karakteristika zločina genocida. Sada se, prema Elementima zločina ICC-a, usvojenim od Skupštine država stranaka 2002. godine, zahtijeva da se genocid čini u kontekstu jasnog obrasca sličnog djelovanja uperenog protiv odnosne grupe ili djelovanja koje bi samo moglo prouzročiti takvo uništenje. Slijedom napisanog, iznosimo tvrdnju da pred ICC-om vjerovatno neće postojati "usamljeni" počinitelj genocida u državi u kojoj ne postoji genocidni plan ili politika, odnosno da se genocid *stricto sensu* neće shvatati kao pojedinačni, usamljeni zločin. Elementi zločina ICC-a izbjegavaju upotrebu riječi plan ili politika već, umjesto ovakvih terminoloških naznaka, zahtijevaju "jasan (vidljiv) obrazac sličnog djelovanja"[39]. Valja ustvrditi da je svaka različitost između ovih izraza izrazito semantičke naravi.[40] No, koncept za koji W. Schabas optira, a što smo prethodno u tekstu predočili, zapravo je zamjena u konstrukciji *mens rea-e*. Dakle, on svojim postavkama treći, dodatni element *mens rea-e* supstituira s genocidnim planom ili politikom, dok genocidnu namjeru zamjenjuje sa znanjem na strani počinitelja. Naredbodavac bi bila jedina osoba koja bi pored znanja o navedenom trebala imati i namjeru da djeluje u skladu s planom tako da ga unaprijedi ili potpomogne.

---

[35] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 376. Također, ovaj Sud u par. 373. drži da "postojanje *dolus specialisa* [...] mora se utvrditi na uvjerljiv način ukazivanjem na određene okolnosti, *osim ako se može uvjerljivo dokazati postojanje općega plana u tom cilju* [...]." (Kurziv autora).

[36] Za više o kontekstualnom elementu kod zločina genocida v. D. Guilfoyle (2016) *op. cit*., str. 279 *et seq*.

[37] N. H. B. Jørgensen (2001) *op. cit*., str. 296.

[38] W. A. Schabas (2001) *op. cit*., str. 94-95.

[39] J. R. W. D. Jones, S. Powles (2006) *Međunarodna krivična praksa: Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju, Međunarodni krivični tribunal za Ruandu, Međunarodni krivični sud, Specijalni sud za Sijera Leone, Specijalno vijeće Istočnog Timora za teška krivična djela, Gonjenje za ratne zločine na Kosovu*, Beograd: Fond za humanitarno pravo, str. 290.

[40] W. A. Schabas (2008) State Policy as an Element of International Crimes, str. 967.

U Izvještaju Međunarodne (UN) istražne komisije o kršenjima međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava u Darfuru (Sudan)[41] stoji da Komisija zaključuje da vlada Sudana nije vršila politiku genocida[42], odnosno da, glede centralne vlade Sudana, nedostaje krucijalni element: genocidna namjera. Međutim, u par. 641. "Komisija priznaje da u nekim slučajevima, pojedinci, uključujući vladine dužnosnike, mogu počiniti djela s genocidnom namjerom. Da li je ovakav slučaj u Darfuru[43], to predstavlja odrednicu koju jedino nadležni sud može utvrditi na *case-by-case* osnovi."[44] Nalaz Komisije da su pojedinci u Sudanu mogli imati namjeru počinjenja genocida i da se ove činjenice moraju dalje istražiti često se u literaturi previde.[45] Naime, ovakav metodološki pristup Komisije vezano za utvrđivanje odgovornosti države Sudana za činjenje genocida u samoj toj državi predmet je određenih kontroverzi, kao i kritika nekih pravnih pisaca.[46] Prije svega, Komisiji se zamjera zašto se pri dokazivanju, tj. utvrđivanju odgovornosti države bavila isključivo ispitivanjem *politike* genocida[47], odnosno *specifične namjere* samo na strani organa centralne Vlade Sudana u Khartoumu.[48] Čini se da su različiti pristupi u utvrđivanju subjektivnog elementa genocida uzrok različitom poimanju neksusa individualnih (direktnih) izvršitelja i države – "Komisija je smatrala da su bitne jedino radnje organa centralne Vlade"[49], dok je Međunarodni sud u predmetu *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora* prihvatio širu koncepciju, obuhvatajući, shodno pravilima o pripisivosti, sve organe, agente i skupine pojedinaca pri dokazivanju

[41] Komisija, čiji je predsjednik bio A. Cassese, osnovana je Rezolucijom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1564 od 18. septembra 2004. godine na zahtjev generalnog sekretara Ujedinjenih nacija K. Annana. Izvještaj podnijet 25. januara 2005. godine.

[42] Izvještaj, UN Doc. S/2005/60, par. 518, 640. V. https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/WPS%20S%202005%2060.pdf (prist. 9. juni 2025).

[43] Za pobliže o sukobu u Sudanu v. C. L. Sriram, O. Martin-Ortega, J. Herman (2010) *op. cit.*, str. 119-136.

[44] Izvještaj, UN Doc. S/2005/60, str. 161. Usp. s par. 520. Izvještaja.

[45] Za kritički osvrt, v. S. Totten (2009) The UN International Commission of Inquiry on Darfur: New and Disturbing Findings, *Genocide Studies and Prevention*, vol. 4, br. 3, str. 354-378.

[46] Usp. A. B. Loewenstein, S. A. Kostas (2007) *op. cit.*, str. 839-857.

[47] Izvještaj, UN Doc. S/2005/60, par. 519.

[48] Dilema je zašto Komisija nije uzela u obzir i ostale organe države Sudana.

[49] Š. Haračić (2011) Presuda Međunarodnog suda pravde – precedent budućim sporovima o odgovornosti države za genocid?, u: *Genocid u Bosni i Hercegovini: posljedice presude Međunarodnog suda pravde: zbornik radova Međunarodne naučne konferencije održane 10. i 11. jula 2009. godine u Potočarima (Srebrenica)*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, str. 357, ft. 84.

zločina genocida na strani države i, prema tome, utvrđivanju njezine odgovornosti.[50] Slijedom navedenog, Komisija je smatrala da nema odgovornosti države za zločin genocida bez genocidne politike na njezinoj strani, i to samo na strani središnjih organa vlasti, a da dokaz genocidne namjere pojedinaca, i to vladinih dužnosnika, uopće ne korelira s odgovornošću države, odnosno da takvo što ne predstavlja osnovu za pripisivanje državi odgovornosti za genocid.[51]

Komisija se bavila i pojmovnim određenjem genocidne namjere. U tu svrhu, subjektivni element ili *mens rea* genocida je dvojak i sastoji se iz (a) kriminalne namjere koja se zahtijeva za sve radnje izvršenja, i (b) namjere uništenja skupine.[52] Potonja namjera predstavlja otežavajuću kriminalnu namjeru, ili *dolus specialis*, koja implicira da je počinitelj svjesno želio zabranjene radnje, koje je počinio da prouzroči potpuno ili djelimično uništenje skupine, kao takve, i da je znao da će njegove radnje potpuno ili djelimično uništiti grupu, kao takvu.[53] Međutim, Komisija nije osigurala detalje o tome što bi bilo neophodno za dokazivanje genocidne namjere.[54]

S metodologijom rada Komisije usporedimo Nalog Pretpretresnog vijeća I ICC-a za uhićenje Omara Hassana Ahmada al-Bashira, predsjednika Sudana od 1989. do 2019, za, *između ostalog*, zločin genocida.[55] Naime, 12. jula 2010. godine ICC na traženje Tužiteljstva ICC-a izdaje drugi po redu Nalog za uhićenje u kojem "sudsko vijeće drži da je zadovoljeno u smislu da postoje razumne osnove da se vjeruje da je O. Al Bashir krivično odgovoran [...] kao posredni počinitelj ili kao posredni supočinitelj, za optužbe genocida [za prve tri radnje izvršenja] koje su počinjene od vladinih snaga Sudana kao dio *kampanje*

---

[50] No, kako zaključuje Š. Haračić, Međunarodni sud je u ovom međunarodnom sporu smatrao da se u određenim situacijama specifična namjera ima zahtijevati na strani države, ali da se u ostalim situacijama genocidna namjera samo preslikava, odnosno dijeli s pojedincima kao izravnim izvršiteljima ovog zločina, što predstavlja nedosljednost određenja Suda u pogledu ovog pitanja. Tako: Š. Haračić (2011) *op. cit*., str. 358-359.

[51] Kako drukčije da shvatimo par. 520. Izvještaja Komisije (UN Doc. S/2005/60).

[52] Izvještaj, UN Doc. S/2005/60, par. 491.

[53] *Ibid*.

[54] K. Goldsmith (2010) The Issue of Intent in the Genocide Convention and its Effect on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: Toward a Knowledge-Based Approach, *Genocide Studies and Prevention*, vol. 5, br. 3, str. 243. Usp. A. D. Waal, G. H. Stanton (2009) Should President Omar Al-Bashir of Sudan Be Charged and Arrested by the International Criminal Court? An Exchange of Views, *Genocide Studies and Prevention*, vol. 4, br. 3, str. 338; S. Totten (2009) The UN International Commission of Inquiry on Darfur: New and Disturbing Findings, str. 367.

[55] Usporedbe radi v. kasnije odluke Pretpretresnog vijeća ICC u ovom predmetu (ICC, *The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad al Bashir*, ICC-02/05-01/09).

sudanske vlade protiv pobune [...]."[56] Ovo je prva osoba u vezi s Darfurom koja je osumnjičena po tri tačke za zločin genocida.[57] Zanimljivo je da se u drugom Nalogu za uhićenje od 12. jula 2010. godine upotrebljava pojam *common plan* (bos. zajednički plan) u smislu da je imao punu kontrolu svih grana aparature Republike Sudana, uključujući sudanske oružane snage, kako bi osigurao implementaciju *zajedničkog plana*.[58] Povrh svega, čini se da nije baš sigurno, a prema pravnim aktima ICC-a, za koji se to međunarodni zločin iz nadležnosti Suda vezuje sintagma *common plan*. No, slijedom svega iznesenog, smatramo da postoji uporište za tvrdnju da se zajednički plan može odnositi na zločin genocida, budući da je vrlo teško zamisliti, imajući u vidu samu bit, narav i karakteristike ovog zločina, kao i dosadašnju praksu njegova izvršenja, da ne postoje ideologija, plan, strategija, odnosno politika izvršenja genocida.[59] Međutim, još jednom napominjemo – da bi sve pravne nedoumice bile riješene, sačekat ćemo prvu presudu ovog Suda za zločin genocida, u kojoj ćemo vjerovatno uspjeti pronaći mnoga pravna razjašnjenja ili, barem, stav Suda u ovom pogledu.

No, zašto nam je suvremeni koncept genocidne namjere izuzetno bitan za našu temu? Zato, jer dokazujemo da upravo zahtjev za znanjem o kontekstu i/ili okolnostima napada predstavlja, drugim riječima, znanje o postojanju tačno određene i sadržajno izdefinirane politike / plana, tj. zajedničkog plana (engl. *common plan*) za vršenje zločina genocida na tačno određenom području i nad tačno određenom, pravno zaštićenom skupinom ljudi. U prilog tvrdnji da se države (i međunarodne organizacije) mogu pojaviti kao neposredni počinitelji genocida ide i, nazovimo, određeno pravnodoktrinalno poimanje genocidne namjere, proisteklo upravo iz problema i poteškoća s kojima su se susretali prvenstveno *ad hoc* međunarodni krivični tribunali u njezinom dokazivanju. No, jednako tako, moramo biti realni i naznačiti da sljedeća doktrinalna shvatanja genocidne namjere ne predstavljaju *lex lata*, no prije *lex ferenda* poglede, stavove i zaključke. Naime, po nama, upravo s ovim pravnodoktrinalnim stanovištima o genocidnoj namjeri korelira zahtjev za postojanjem zajedničkog plana i/ili politike za vršenje zločina genocida. Stoga je konceptu traženja znanja o postojanju genocidnog plana i/ili politike, koja se pripisuje uglavnom državi i

---

[56] ICC, Situacija u Darfuru, Sudan, *Tužitelj v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir ("Omar Al Bashir"),* Pretpretresno vijeće I, ICC-02/05-01/09, 12. juli 2010, str. 4. V. također str. 7 i 8. Kurziv autora.

[57] Tako: C. Kreβ (2015) The ICC's First Encounter with the Crime of Genocide: The Case against Al Bashir, u: C. Stahn (ed) *op. cit*., str. 669-704.

[58] ICC, Situacija u Darfuru, Sudan, *Tužitelj v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir ("Omar Al Bashir"),* Pretpretresno vijeće I, ICC-02/05-01/09, 12. juli 2010, str. 4. V. također str. 8. Kurziv autora.

[59] Usp. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 376.

njoj srodnim entitetima, vrlo sličan suvremeno-alternativni pristup ili koncept genocidne namjere, između kojih se može povući vrlo jasna crta.

Naime, u djelima jednog broja istraživača genocida egzistira malo drukčije shvatanje genocidne namjere, koje je različito od konvencijske definicije. Takvo shvatanje nazivamo alternativnim pristupom(ima) u razumijevanju genocidne namjere u odnosu na općeprihvaćeno tumačenje i shvatanje. Alternativni pristupi bazira(ju) se isključivo na znanju (saznanju) ili, po kontinentalnim shvatanjima, na svijesti.

Tako je teorijski koncept, po kojem se odgovornost za genocid širi na pojedince, koji čine genocidna djela sa znanjem o destruktivnim posljedicama svojih radnji, poznat kao *knowledge-based* pristup ili standard (pristup orijentiran na znanju (saznanju)) i u pravnoj doktrini predstavljen je u radu A. Greenawalta.[60] Ovaj pristup se u teoriji poglavito pojavio, jer je glavna poteškoća s *dolus specialis* standardom bila u pribavljanju relevantnih dokaza, izvan svake razumne sumnje, da je počinitelj imao neophodnu namjeru uništenja neke grupe.[61] Prema ovom pristupu, osoba bi mogla biti oglašena krivom za zločin genocida ako je s direktnim umišljajem počinila jednu od pet radnji izvršenja genocida sa znanjem da to dovodi do uništenja skupine,[62] s obzirom na to da je malo vjerovatno da će pojedinci sami dovesti do uništenja neke skupine – prema tome, oni moraju raditi s drugima.[63] Također, i posjedovanje *znanja* da su aktivnosti s ciljem uništenja neke grupe široko rasprostranjene, konstituira genocid.[64] L. May[65] iznosi da je kod genocida krucijalno da postoji *plan* koji ima za cilj uništenje zaštićene grupe u potpunosti ili u znatnom dijelu.[66] Ovaj

---

[60] A. Greenawalt (1999) Rethinking Genocidal Intent: The Case for a Knowledge-Based Interpretation, *Columbia Law Review*, vol. 99, br. 8, posebno v. str. 2259.

[61] K. Goldsmith (2010) *op. cit*., str. 242. Autorica utvrđuje da ni *travaux préparatoires* UN Konvencije o genocidu ne podržava *dolus specialis* interpretaciju genocida. *Knowledge-based* pristup će povratiti prvobitnu (originalnu) namjeru Konvencije, odnosno njezinih *draftera* (str. 253-255).

[62] *Ibid.,* str. 245.

[63] *Ibid*.

[64] *Ibid*., str. 247. Kurzivi autora.

[65] L. May (2010) *Genocide: A Normative Account*, Cambridge: Cambridge University Press.

[66] L. May (2010) *op. cit*., str. 126. Kurziv autora. Po pravilu, zločin genocida se čini organizirano i s ciljem provođenja određene politike vladajuće grupe, političke stranke, države ili drugog oblika političko-teritorijalne organizacije. Budući da se svrstavaju u organizirani, planski kriminalitet, ova se djela najčešće čine po naređenju pretpostavljenih vojnih ili političkih rukovoditelja. Ta činjenica zahtijeva da se kod zločina genocida utvrdi i odgovornost planera, organizatora, naredbodavaca (s ovim u vezi i komandna / zapovjedna odgovornost kao poseban oblik individualne krivične odgovornosti i neposrednog izvršenja djela). Sama priroda ovog djela takva je da se u pravilu ono sastoji u planskom i sistematskom uništavanju navedenih skupina ljudi. Tako: B. Petrović, D. Jovašević (2005) *op. cit*., str. 40-41; Z. Tomić (2007) *op. cit*., str. 415.

plan je zapravo *kolektivna namjera*, što predstavlja najvažniji element genocida. On zastupa stav da nije neophodno dokazati da je počinitelj namjeravao uništiti neku skupinu, već da je on namjeravao učestvovati u *planu* koji je imao, kao svoju namjeru, uništenje neke skupine.[67] Također, počinitelj mora znati ili bi trebao znati da plan ima genocidnu posljedicu.[68] Tako da način na koji je počinitelj povezan s kolektivnom namjerom (genocidnim planom) ne može biti samo na osnovu znanja ili svjesnosti, već temeljem individualne namjere, putem koje se pojedinac vezuje za kolektivnu namjeru uništenja neke skupine.[69] Upravo veza između individualne namjere direktnog počinitelja (koja se sastoji, pored direktnog umišljaja za radnje počinjenja, od namjere da se individualnim aktom doprinosi kolektivnoj namjeri (planu, kampanji) koja za cilj ima uništenje grupe) s kolektivnom namjerom jeste ključna kod subjektivnog elementa genocida.[70] Iako je postojanje kolektivnog plana značajan indikator genocidne politike, međunarodna sudska praksa zahtijeva da se i za svakog pojedinačnog počinitelja dokaže da je dijelio genocidnu namjeru. Samo postojanje plana, ili znanja o planu, ne može biti osnova za osudu ako se ne dokaže i subjektivna vezanost pojedinca za cilj uništenja.

S druge strane, P. Behrens, čini se, podupire stav ICTY-ja u smislu da koncept genocidne namjere ne bi mogao uključivati samo znanje ili svjesnost kod počinitelja u vezi s genocidnom posljedicom.[71] Znanje počinitelja u smislu da njegove radnje doprinose uništenju zaštićene grupe nije dovoljno.[72] Ovim, potonjim stavom se tako daje svojevrsna prednost ciljno-orijentiranoj interpretaciji genocida (engl. *purpose-based approach/interpretation/standard*).[73] No, ako počinitelj ne posjeduje cilj [namjeru] uništenja grupe, on bi i u tom slučaju mogao

---

[67] L. May (2010) *op. cit*., str. 125. Kurziv autora.

[68] *Ibid*., str. 125.

[69] *Ibid*., str. 127.

[70] *Ibid*., str. 123. Za individualnu krivičnu odgovornost za genocid, subjektivna veza između kolektivne i individualne namjere trebala bi predstavljati cilj doprinošenja ili učestvovanja u kolektivnom djelovanju. Pojedinac ne mora imati isti cilj poput genocidnog plana ili kampanje (kolektivna namjera), nego cilj učestvovanja u genocidnom planu ili kampanji i da barem razumije cilj(eve) odnosnog plana ili kampanje (L. May (2010) *op. cit*., str. 124). Ovo treba razlikovati od poznavanja pravne kvalifikacije zabranjenog djela, o čemu smo pisali ranije u knjizi.

[71] P. Behrens (2007) A Moment of Kindness? Consistency and Genocidal Intent, u: R. J. Henham, P. Behrens (ur.) *The Criminal Law of Genocide: International, Comparative and Contextual Aspects*, Farnham: Ashgate Publishing Limited, str. 126.

[72] F. Jessberger (2009) The Definition and the Elements of the Crime of Genocide, u: P. Gaeta (ur.), *The UN Genocide Convention: A Commentary*, Oxford: Oxford University Press, str. 106.

[73] Čini se da ovoj vrsti interpretacije pripada i M. E. Badar. V. njegov rad: M. E. Badar (2006) Drawing the Boundaries of Mens Rea in the Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, str. 313-348.

odgovarati za genocid, ali ne kao glavni počinitelj, već kao pomagač, odnosno saučesnik u genocidu.[74] Sličnog je stava i N. Jørgensen, koja zaključuje "da se odgovornost za genocid ne bi trebala proširiti na one koji samo imaju znanje o genocidnom planu, uz iznimku saučesnika u genocidu. Bolji bi pristup bio kada bi znanje bila prva faza u dokazivanju specifične namjere. Ako se specifična namjera ne može dokazati, tada bi optužena osoba trebala biti kriva za saučesništvo u genocidu, koji uprkos što je označen sekundarnim zločinom [u odnosu na izravno počinjenje genocida kao primarni zločin] ipak predstavlja krajnje ozbiljno djelo."[75] Međutim, kako F. Jessberger naznačuje, neki tvrde da genocidna namjera kod počinitelja već postoji ako takva osoba zna za postojanje *genocidnog plana*, odnosno pokušaja uništenja grupe. U sistematskim zločinima, ciljevi, preduvjeti i posljedice ne mogu biti razdvojeni te u ovoj konstelaciji počiniteljevo određeno znanje o destruktivnoj namjeri glavnog počinitelja ili organizatora trebalo bi biti dovoljno za pronalaženje neophodnog subjektivnog elementa kod genocida.[76] Međutim, u konačnici, F. Jessberger, ipak, optira za ciljno-orijentiranu interpretaciju genocida i stoga ustvrđuje da počiniteljevo određeno znanje da učestvuje u kampanji uništenja neke grupe može indicirati prisustvo namjere za počinjenje genocida, no to *znanje* ne može zamijeniti *namjeru*.[77]

I neki članovi Komisije za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija sugerirali su da se pojedini izrazi u definiciji zločina genocida promijene, kako bi se razjasnio zahtjev genocidne namjere.[78] U tom smislu bi se koristila formulacija: "djela počinjena s ciljem" ili "djela koja očigledno imaju za cilj uništenje" kako bi se izbjegla svaka dvosmislenost glede ovog elementa zločina.[79] Ističemo da ovakvo što nalazimo kod nacionalnih krivičnih zakona pojedinih država, naprimjer, zakonodavci Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske koriste izraz "cilj". Tako: "Ko u cilju da [...]" (čl. 171. Kaznenog zakona Bosne i Hercegovine); "Tko s ciljem [...]" (čl. 156. Kaznenog zakona Republike Hrvatske).

Znanje o kontekstu napada (da je napad sistematičan i rasprostranjen) i/ili *znanje o okolnostima* traži se, kako smo i prethodno napisali, kod zločina protiv čovječnosti, dok ovakvo znanje, prema dosadašnjoj jurisprudenciji i većinskim doktrinalnim stavovima, ne predstavlja obilježje zločina genocida. Prema Konvenciji o genocidu, plan i/ili politika nije pravni sastojak definicije ovog zločina. Tako:

---

[74] F. Jessberger (2009) *op. cit*., str. 106.
[75] N. H. B. Jørgensen (2001) *op. cit*., str. 313.
[76] F. Jessberger (2009) *op. cit*., str. 106.
[77] *Ibid*., str. 106, 107. Kurziv autora.
[78] W. A. Schabas (2000) *op. cit*., str. 219.
[79] *Ibid*.

"UN Konvencija o genocidu referira isključivo na namjeru i u samoj definiciji ne postoji ništa što implicira da je *znanje o okolnostima* element zločina."[80] No, čini se da se znanje počinitelja o postojanju genocidnog, tj. državnog plana, odnosno kolektivne namjere tek počinje tražiti, i to s obrazovanjem Međunarodnog krivičnog suda. Genocidni plan ili državna politika genocida ili politika analognog entiteta od velike su bitnosti prema W. Schabasu. On drži da u praksi genocid nije usamljeni zločin, dakle, zločin jednog počinitelja (fr. *lone génocidaire*), već *zločin države*.[81] S ovim u vezi je i njegovo stajalište da najveća odgovornost ipak leži na planerima i organizatorima genocida.[82] U tom smislu on ide toliko daleko, možda među piscima i najdalje od svih, da naznačuje da bez postojanja *genocidnog plana* ili *državne politike* (što predstavlja apstraktnu specifičnu namjeru države za vršenje zločina genocida) nema ni specifične namjere kod pojedinca. Tako se, prema W. Schabasu, genocid sastoji iz dva glavna elementa: *politike* ili *plana*, na strani države ili neke druge političko-teritorijalne organizacije, i *znanja*, na strani pojedinca za postojanje takve politike ili plana.[83] Dakle, za dokazivanje genocidne namjere pojedincu kao direktnom izvršitelju, dva su pravno relevantna pitanja: 1) postoji li državna politika genocida; 2) da li počinitelj zna za tu politiku i da li djeluje s namjerom da je unaprijedi[84] W. Schabas stoga smatra da je Međunarodni sud u predmetu *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora* ispravno zastupao tezu u dijelu u kojem je držao da država može počiniti genocid i da, kao takva, može imati i genocidnu namjeru (engl. *state intent*).[85] Shodno potonjem i slijedom naznačenih postavki smatramo da ozbiljno možemo dvojiti o potrebi postojanja genocidne namjere na strani pojedinca – ili da uzmemo malo manje radikalnu varijantu – čini se da se može uzeti da je, kada su u pitanju pojedinci, genocidna namjera potrebna samo kod planera i organizatora.

U smislu ovog koncepta "bilo bi bolje uzeti politiku države kao početnu osnovu i pokušati je povezati s pojedinačnom krivnjom. No, slijedeći ovaj pristup, prva dilema koju valja riješiti pri određivanju je li genocid počinjen jeste – da li postoji politika države? Ako je odgovor potvrdan, tada se prelazi na pojedinca sa središnjim zahtjevom koji ne predstavlja namjeru, već znanje pojedinca

[80] E. Ćerimović (2010) *To Prevent and to Punish: Genocidal Intent*, neobjavljeni magistarski rad, Budapest: Central European University, Department of Legal Studies, str. 56.

[81] W. A. Schabas (2010) The Law and Genocide, u: D. Bloxham, A. D. Moses (ur.) *The Oxford Handbook of Genocide Studies*, Oxford: Oxford University Press, str. 138. Kurziv autora.

[82] *Ibid*., str. 139.

[83] E. Ćerimović (2010) *op. cit*., str. 57. Kurziv autora.

[84] W. A. Schabas (2008) State Policy as an Element of International Crimes, str. 981.

[85] W. A. Schabas (2007) Whither Genocide? The International Court of Justice Finally Pronounces, str. 183-192.

o napadu."[86] Dakle, u praksi, procesuiranje slučajeva genocida uključit će identificiranje plana ili politike, pa tek onda procesuiranje onih najodgovornijih za njegovo izvršenje.[87] Na Međunarodnom sudu to može značiti izrazitu dvojbu o vrsti i obliku odgovornosti. No, ne samo to, ovaj koncept znači da su države zapravo jedini, tj. isključivi posjednici ili imatelji genocidne namjere, jer su upravo ovim subjektima svojstveni genocidni plan, strategija, politika, a da su, s druge strane, pojedinci samo imatelji znanja o takvom planu.

U ovom će svjetlu Republika Srbija pred Međunarodnim sudom pokrenuti pitanje prethodnog dokazivanja genocida, tj. postojanja neophodnosti da prije no što Međunarodni sud oglasi neku državu odgovornom po međunarodnom pravu u smislu Konvencije o genocidu, da jedan drugi sud ili tribunal, koji ima krivičnu nadležnost, utvrdi individualnu odgovornost za genocid.

> "Tužena strana smatra da uvjet *sine qua non* za utvrđivanje državne odgovornosti jeste prethodno utvrđivanje, u skladu s pravilima krivičnog prava, individualne odgovornosti počinitelja, koja bi mogla uključiti odgovornost države. Različitost postupaka i ovlaštenja koja ima ovaj Sud, u odnosu na sudove i tribunale koji sude pojedincima za izvršena krivična djela, sami po sebi ne predstavljaju pravnu zapreku da Sud samostalno utvrdi kako je genocid [...] izvršen. [...] Drukčije tumačenje značilo bi da [se Konvencija pogrešno tumači] u slučajevima koje je moguće zamisliti: kao slučaj gdje su vođe određene države navodno izvršile genocid na tom području, ali im nije suđeno jer su, naprimjer, i dalje na vlasti i kontroliraju policiju, tužiteljstvo i sudove, a ne postoji ni međunarodni krivični tribunal nadležan za navodno izvršena djela, ili ako naprimjer odgovorna država priznaje kršenje. Imajući to u vidu, Sud zaključuje da, prema Konvenciji, može postojati odgovornost države za genocid i saučesništvo u genocidu, a da za taj ili sličan zločin nije osuđen niti jedan pojedinac."[88]

I K. Ambos napada tradicionalno doktrinalno shvatanje genocidne namjere. Zastupa njezinu interpretaciju temeljem *knowledge-based* pristupa, konceptu po kojem se "*mens rea* genocida, i direktnog počinitelja i saučesnika, ocjenjuje, ne prema njihovom cilju ili svrsi, već prema njihovom znanju o planu ili politici."[89] Navodi promišljanja nekih autora da valja praviti razliku između *opće namjere* kod direktnog počinitelja i *namjere za uništenje*, koja se očituje kroz *kolektivnu genocidnu* aktivnost.[90] Ovaj znanstvenik pravi razliku između nižerangiranih počinitelja

---

[86] W. A. Schabas (2008) State Policy as an Element of International Crimes, str. 971.

[87] *Ibid*., str. 981.

[88] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 180-182.

[89] K. Ambos (2009) *op. cit*., ft. 44, str. 840.

[90] *Ibid*., str. 845. Kurzivi autora.

genocida s jedne strane, i srednje i visokorangiranih počinitelja, s druge strane. Tako je, prema njemu, za krivičnu odgovornost nižerangiranih počinitelja genocida sasvim dovoljno posjedovanje znanja "da su oni dio genocidne kampanje i da doprinose materijalizaciji kolektivne namjere za uništenje"[91]. Nižerangirani počinitelj stoga barem mora znati da planeri genocidne kampanje djeluju s genocidnom namjerom, što je danas obilježje saučesništva u genocidu.[92] Ovakav pristup ima četiri podržavajuća argumenta: 1) inkorporacija elementa konteksta u Elementima (obilježjima) zločina ICC-a iz 2002. godine. Ovo znači da genocid ne može počiniti nekoliko pojedinaca; 2) direktni počinitelji iako izravno čine radnje izvršenja genocida, smatraju se sekundarnim počiniteljima (ili saučesnicima: podstrekačima, pomagačima i podržavateljima). Stoga nižerangirani počinitelji samo implementiraju genocidni plan ili politiku; 3) genocid je proizišao iz zločina protiv čovječnosti za koji se, prema njegovim statutarnim obilježjima, zahtijeva znanje o sistematičnosti i sveobuhvatnosti napada protiv civilnog stanovništva. Tako je genocid, u svojoj suštini, specifični zločin protiv čovječnosti[93]; 4) nema nikakve suštinske razlike djeluje li direktni počinitelj s namjerom uništenja ili sa znanjem o genocidnoj kampanji.[94]

Međutim, glede visokorangiranih počinitelja, tj. intelektualnih i faktičkih vođa genocidnog djelovanja, K. Ambos drži da se mora podržati ciljno-orijentirani (engl. *purpose-based*) pristup.[95] Znači, u svrhe krivične odgovornosti ovih osoba (planeri, organizatori i naredbodavci) *mora* se tražiti specifična genocidna namjera. U pogledu srednjerangiranih počinitelja, poput Adolfa Eichmanna u Drugom svjetskom ratu, oni će biti krivično odgovorni za ovaj zločin ako *dijele* genocidnu namjeru s visokorangiranim počiniteljima,[96] što nekako podsjeća na obilježje subjektivnog elementa udruženog zločinačkog poduhvata kod zločina genocida u sudskoj praksi ICTY-ja.

---

[91] K. Ambos (2009) *op. cit*., ft. 44, str. 846-847.

[92] Nužno je precizno razgraničiti pukog svjedoka genocidnih radnji od onog ko, uz znanje, posjeduje i volju da doprinese ostvarenju cilja – uništenju skupine. Samo postojanje znanja, bez dokazane genocidne namjere, nije dovoljno za dokazivanje individualne odgovornosti za genocid, izuzev u teorijama koje odražavaju pravce razvoja međunarodnog prava (lat. *lex ferenda*), ali nisu prihvaćeni kao pozitivnopravni standardi.

[93] No, Pretresno vijeće ICTY-ja u predmetu *Tužitelj v. Radislav Krstić* ustvrđuje da su zločini protiv čovječnosti uvijek podvedeni pod zločin genocida pod pretpostavkom da je široki ili sistematski napad na civilno stanovništvo uključen u zahtjev genocida da postoji namjera uništenja specifične grupe (ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33, Pretresno vijeće, Presuda, 2. august 2001, par. 682). Međutim, Žalbeno vijeće ICTY-ja u istom predmetu konstatira da svaki od navedenih međunarodnih zločina zahtijeva dokaz dodatnog elementa koji onaj drugi nema (F. M. Palombino (2005) *op. cit*., str. 786-787).

[94] K. Ambos (2009) *op. cit*., str. 847-848.

[95] *Ibid.,* str. 848.

[96] *Ibid*., str. 849. Kurziv autora.

G. Lewy stoji na stanovištu da su, zbog teškoća pri dokazivanju zločina genocida, neki istraživači genocida napustili kriterij namjere u korist rezultata i posljedica ovog zločina.[97] Stoga je zabranjena posljedica zapravo *prima facie* dokaz počinjenja ovog zločina. U odgovoru na navedeni rad G. Lewyja, D. Stannard piše da se specifična namjera ne pronalazi nigdje u jeziku UN Konvencije o genocidu – specifična namjera je dodana u sljedstvenoj pravnoj interpretaciji zarad posebnih političkih ciljeva.[98] I C. Kress pripada grupi znanstvenika koji podržavaju *knowledge-based* pristup.[99] Definicija genocida ne koristi niti specifičnu niti opću namjeru, već jednostavno izraz "namjera", što ostavlja potreban prostor da se kod zločina genocida u obzir uzme specifično uzajamno djelovanje individualnih i kolektivnih radnji.[100] *Travaux préparatoires* UN Konvencije o genocidu ne otkrivaju namjeru sastavljača ovog međunarodnog ugovora da pojedinac mora ciljati ili imati za cilj, ili mora, pak, djelovati s ciljem ili željom da pomogne uništenje zaštićene grupe.[101] Potrebno je, dakle, razlučiti kolektivnu od individualne namjere, pri čemu se kolektivna namjera definira kao cilj koji stoji iza kampanje uništenja grupe[102], dok pojedinac unapređuje zajedničku kampanju činjenjem zabranjenih djela sa znanjem *zajedničkog* cilja.[103] Tako ovaj pisac daje vlastitu definiciju namjere koja znači da počinitelj čini zabranjene radnje sa znanjem da unapređuje kampanju ciljajući pripadnike zaštićene grupe sa stvarnim ciljem potpunog ili djelimičnog uništenja takve grupe.[104] No, nije li pozivanje na stvarni cilj uništenja skupine zapravo namjera uništenja?

Nižerangirani izravni počinitelji zločina genocida trebali bi biti krivično odgovorni za neposredno izvršiteljstvo, a ne kao saučesnici u genocidu, jer izravno čine krivično djelo. Saučesnici su oni koji izravno ne čine genocid, tako da se ove optužbe ne smiju koristiti za izravne počinitelje radnji izvršenja ovog zločina, s obzirom na to da su izravni počinitelji mnogo više involirani u zločin negoli saučesnici.[105] Ovo se promišljanje vjerovatno javilo kao posljedica presude ICTY-ja u predmetu *Tužitelj v. Radislav Krstić*, koji u ovom procesu nije pravosnažno osuđen

[97] G. Lewy (2007) Can There Be Genocide Without the Intent to Commit Genocide?, *Journal of Genocide Research*, 9 (4), str. 665-666.

[98] T. Barta, N. Finzsch, D. Stannard (2008) Three Responses to 'Can There Be Genocide Without the Intent to Commit Genocide?', *Journal of Genocide Research*, vol. 10, br. 1, str. 132.

[99] C. Kress (2006) *op. cit*., str. 461.

[100] *Ibid*., str. 494.

[101] *Ibid*., str. 494-495.

[102] Kolektivnu namjeru u ovom smislu, na način i u kontekstu na koji je istraživači genocida razumiju i obrađuju, ne smijemo poistovjećivati s kolektivnom krivnjom, kolektivnom odgovornosti, kolektivnim kažnjavanjem. U našoj studiji o ovim konceptima ne raspravljamo, niti odgovornost države i međunarodne organizacije treba shvatiti u takvom smislu i značenju.

[103] C. Kress (2006) *op. cit*., str. 496.

[104] *Ibid*., str. 498.

[105] K. Goldsmith (2010) *op. cit*., str. 252.

za izravno učinjenje, već za pomaganje i podržavanje genocida. U konačnici, kako bi specifična namjera bila dokazana kod pojedinca, tužitelj mora demonstrirati da je počinitelj bio svjestan plana ili politike uništenja barem dijela skupine.[106]

S druge strane, materijalne radnje izvršenja genocida vrše počinitelji koji se nalaze niže na hijerarhijskoj ljestvici, "*and who may well be ignorant of the genocidal intent* (*i koji ne moraju znati za genocidnu namjeru*)"[107]*, niti ju moraju posjedovati, već isključivo imati znanje o genocidnom planu i/ili politici države.* Procesuiranje za genocid bilo bi stoga puno poštenije [možda čak i realnije] ako napustimo zahtjev specifične namjere u korist dokazivanja politike.[108] Insistiranje da politika bude element zločina genocida razjašnjava realnost ovog posebnog oblika kriminaliteta i održava njegovu distinkciju[109]. Zapravo, u praksi – za pripisivanje odgovornosti državi i/ili međunarodnoj organizaciji djela genocida, čini se da je neophodno dokazati postojanje plana i/ili politike, odnosno vjerovatno bi se moglo ustvrditi da se plan i/ili politika pretpostavljaju, tj. da su svojstveni samoj državi i međunarodnoj organizaciji u izravnom činjenju međunarodnog zločina, jer se drukčije oni i ne bi mogli izravno počiniti od strane naznačenih subjekata. Plan i/ili politika svojstvena je otuda i međunarodnoj organizaciji, barem u teoriji, no i dobra i čvrsta teorijska formulacija, odnosno postavka, može popuniti pravnu prazninu, pa makar međunarodna organizacija nikada u praksi ne počinila genocid. Stoga se i međunarodna organizacija, prvenstveno preko svojih (mirovnih i vojnih) misija[110], jer se unutar nje nalazi cjeloviti komandni lanac (od vrha do dna), može izravno pojaviti kao izvršitelj jednog od relevantnih međunarodnih zločina, pa i onog najtežega u praksi, i po svojim razmjerama i po dokazivanju namjere uništenja.[111]

No, neki će se, istina, zapitati: da li država i međunarodna organizacija, iz razloga svoje specifičnosti, od svoje pravne prirode do osobitosti, mogu *imati* specifičnu namjeru na način na koji je posjeduje pojedinac? S ovim u vezi je i promišljanje da genocidni plan i/ili politika, odnosno genocidna namjera države, nije *conditio sine qua non* za utvrđivanje njezine odgovornosti, s obzirom na to da Presuda Međunarodnog suda u predmetu *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora* jasno pokazuje da postojanje državnog plana ili politike genocida nije potrebno za odgovornost države, odnosno da ovaj Sud uopće nije imao namjeru dokazivati genocidnu politiku države.[112] Istina, genocidni plan i/ili politika, prema konvencijskom određenju genocida, nije sastavni element ovog zločina, no specifična namjera ipak

[106] A. D. Waal, G. H. Stanton (2009) *op. cit*., str. 344.
[107] W. A. Schabas (2010) *op. cit*., str. 139.
[108] W. A. Schabas (2008) State Policy as an Element of International Crimes, str. 982.
[109] *Ibid*.
[110] J. Klabbers (2013) *International Law*, New York: Cambridge University Press, str. 135.
[111] S ovim možemo izjednačiti i odgovornost međunarodne organizacije za propust sprečavanja.
[112] Više u: A. B. Loewenstein, S. A. Kostas (2007) *op. cit*., str. 839-857.

jeste, te tako na prethodno pitanje dajemo sljedeći odgovor – realno ne mogu, u protivnom bi to značilo da jedan apstraktni i faktički i pravnopolitički entitet, koji nema svoje fizičke obrise kao jedna cjelina, na način na koji svoje fizičko tijelo posjeduje pojedinac, ima osobine svojstvene upravo nekom pojedincu. No, upravo zbog takve svoje posebnosti, u odnosu na pojedinca i osnove individualne krivične odgovornosti, u pravilima o odgovornosti država / međunarodnih organizacija za međunarodna protupravna djela iz 2001/2011. godine i postoje pravila o pripisivosti. Stoga ustvrđujemo da osnovni smisao pravila ili uvjeta (o) pripisivosti leži u alteraciji individualne u odgovornost država i međunarodnih organizacija, odnosno da je pripisivost nešto što je vrlo važna i prepoznatljiva karakteristika pravnog režima odgovornosti i država i međunarodnih organizacija. Dakle, jedino na temelju pravila o pripisivosti možemo jamčiti da država i međunarodna organizacija mogu posjedovati *mens rea-u* ne samo zločina genocida (specifična namjera), već subjektivne elemente i ostalih relevantnih međunarodnih zločina. Stoga se genocidna namjera kao takva ipak može vezivati a, sljedstveno tome, i dokazivati, tj. pripisati i biti svojstvena državi *per se*, budući da se ovaj zločin, slijedom svega napisanog, vrlo često uzima kao *crime d'Etat*.

Drugim riječima, čini se da postoji uporište u našoj tvrdnji da je specifična namjera zločina genocida kod država i međunarodnih organizacija oličena u planu ili politici. Zapravo, plan i/ili politiku genocida valja promatrati kao ekvivalente specifičnoj namjeri. Temeljem ovakvog razumijevanja, može li se ustvrditi da kada se dokaže njezino postojanje na razini države / međunarodne organizacije, otuda se dokazuje i znanje pojedinca o genocidnom planu ili politici, što bi, šire uzevši, trebalo zadovoljiti zahtjeve pravne definicije genocida i time konstituirati krivičnu odgovornost za genocid na strani pojedinca?[113]

Na temelju iznesenih osnovnih postulata na kojima se temelji prethodno elaborirani pristup naučavanju o genocidnoj namjeri, razumijemo da specifična namjera za zločin genocida ne samo da nije bitan sastojak genocida – ona i *nije* sastojak genocida kod pojedinaca, dok kod država i međunarodnih organizacija, kako smo vidjeli, jeste. Budući da se ovim favorizira upravo koncept genocidne politike ili plana nauštrb genocidne namjere počinitelja, dolazimo, s ovim u vezi, do zaključka da pojedinac zločin genocida može počiniti *bez* genocidne namjere. Na osnovu ovog zaključka, čini se vrlo vjerovatnim odrediti da države i međunarodne organizacije ne mogu počiniti zločin genocida bez specifične namjere. No, na osnovu važećega međunarodnog prava (prvenstveno čl. II Konvencije o genocidu) slijedi vrlo logično pitanje – može li iko izvršiti ovaj međunarodni zločin bez predmetnog nužnog sastavnog elementa?

[113] Ne čini li se, ipak, da je ovdje riječ o neprirodnom približavanju, odnosno o poistovjećivanju krivične odgovornosti za direktno činjenje i krivične odgovornosti za sve oblike saučesništva po međunarodnom pravu?

12.
Na Međunarodnom sudu

Čini se da je sve do 2007. godine nekoliko stvari bilo sporno. Ističemo dvije: 1) da li država, kao takva, kao subjekt međunarodnog prava, može učiniti genocid; 2) da li država može imati posebnu namjeru za takvo učinjenje. Dana 26. februara 2007. godine Međunarodni je sud u predmetu *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora*[1] za genocid prihvatio tezu da država, iako drukčijem shvatanju i protivljenju Tužene strane, na temelju predmetne Konvencije, nema samo međunarodnu obavezu sprečavanja (čl. I)[2] i kažnjavanja počinitelja ovog zločina (čl. IV), već i obavezu njegova nečinjenja, bilo kao izravni učinitelj, bilo kao suučinitelj[3], zatim obavezu zabrane pomaganja i podržavanja genocida, kao i zabranu ostalih radnji nabrojanih u čl. III Konvencije.

> "Shodno tome, razmotrivši različite argumente, Sud je utvrdio da se Konvencijom strane ugovornice obavezuju na neizvršavanje genocida i drugih djela taksativno navedenih u čl. III, preko svojih organa, osoba ili grupa, čije im se ponašanje pripisuje. Dakle, ako neki organ države ili osoba ili grupa čiji se postupci legalno pripisuju toj državi izvrši jedno od zabranjenih djela čl. III Konvencije, nastaje međunarodna odgovornost te države"[4]

"[...] Historijat izrade Konvencije čini se da potkrjepljuje zaključak do kojega je Sud došao [...]."[5]

---

[1] Za kontekstualni uvid u predmet, v. C. Hodge (2019) *op. cit*., str. 181-213.

[2] S ovim u vezi zanimljivo je stanovište da prva presuda Međunarodnog suda u odnosu na međunarodni zločin genocida predstavlja snažnu i autoritativnu izjavu o postojanju opće obaveze na strani država da spriječe ovaj zločin. U tom smislu v. W. A. Schabas (2007) Genocide and the International Court of Justice: Finally, a Duty to Prevent the Crime of Crimes, str. 101-122.

[3] "Sud, dakle, zaključuje da su države ugovornice Konvencije dužne da ne izvrše genocid putem postupaka svojih organa ili osoba ili skupina čiji se postupci mogu njima pripisati [...]" (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 167).

[4] *Ibid*., par. 179.

[5] *Ibid*., par. 178.

Nalogom od 8. aprila 1993. godine Sud je, pošto je saslušao strane u sporu, naložio određene privremene mjere u cilju zaštite prava predviđenih Konvencijom. Naime, Sud je ovog dana u dispozitivu Naloga jednoglasno odredio da "Vlada Savezne Republike Jugoslavije [Srbije i Crne Gore] treba odmah, u skladu sa svojom obavezom iz Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida od 9. decembra 1948. da poduzme sve mjere koje su u njezinoj moći da spriječi izvršavanje zločina genocida"[6], te je sa trinaest glasova prema jedan odredio da

> "Vlada Savezne Republike Jugoslavije treba naročito da osigura da bilo koje vojne, paravojne ili neregularne oružane formacije, koje bi mogle biti pod njezinom komandom ili koje ona možda podržava, kao i bilo koje organizacije i pojedinci koji bi mogli biti pod njezinom kontrolom, komandom ili utjecajem, ne izvrše bilo koje djelo genocida, zavjere u svrhu izvršavanja genocida, direktnog i javnog poticanja na genocid, ili saučesništva u genocidu, bilo da je to djelo usmjereno protiv muslimanskog stanovništva Bosne i Hercegovine ili bilo koje druge nacionalne, etničke, rasne ili vjerske skupine."[7]

Kako "Jugoslavija i njezini agenti i suradnici nisu ničim pokazali da su spremni odustati od svojih zločinačkih i genocidnih radnji"[8] te kako je Tužena strana nastavila "flagrantno kršiti Nalog ovog Suda od 8. aprila 1993"[9], odnosno kako kršenje odredaba Konvencije o genocidu nisu prestajale od SRJ-a i kako su gruba kršenja ljudskih prava u međunarodnom oružanom sukobu poprimila sve više oblike međunarodnih zločina, Republika Bosna i Hercegovina se 27. jula 1993. godine preko svog pravnog tima, odnosno zastupnika, odlučuje na podnošenje novog Zahtjeva za određivanje privremenih mjera. Sud, 13. septembra 1993. godine u par. 61. Naloga[10] potvrđuje privremene mjere izrečene u prvom Nalogu[11] jer, kako je naveo u par. 59. Naloga[12] "ozbiljnost sadašnje situacije zahtijeva, ne da se izreknu dodatne privremene mjere, već da se izrekne trenutna i efikasna implementacija tih mjera". Ovo je učinjeno u nadi da

---

[6] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Provisional Measures, Order of 8 April 1993, I. C. J. Reports 1993*, p. 3, par. 52.

[7] *Ibid*.

[8] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Zahtjev za donošenje privremenih zaštitnih mjera, 27. juli 1993.

[9] *Ibid*.

[10] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Provisional Measures, Order of 13 September 1993, I. C. J. Reports 1993,* p. 325.

[11] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Provisional Measures, Order of 8 April 1993, I. C. J. Reports 1993*, p. 3.

[12] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Provisional Measures, Order of 13 September 1993, I. C. J. Reports 1993,* p. 325.

će se pravno utjecati na SRJ da se prvi Nalog Suda mora u potpunosti ispoštovati, odnosno da se prekine praksa grubog kršenja Konvencije o genocidu.

Nakon što se Sud odlukom iz 1996. godine oglasio nadležnim sudskim forumom da raspravlja o ovom međunarodnom pravnom sporu između dvije države, te nakon što je 2006. proveden dokazni postupak u kojem su Bosna i Hercegovina i Republika Srbija na usmenoj raspravi iznijele dokaze kojima su potvrdile svoje navode, ICJ je 2007. izrekao prvu sudsku odluku u formi presude.[13] Sud se upustio u raspravu o tome je li država Srbija preko svojih agenata i organa počinila genocid, tj. je li ova država, a prema uvjetima pripisivosti, izravno odgovorna za činjenje ovog zločina. Takvo što je odbijeno. Da bi uopće mogao doći do ovakvog zaključka, Sud je morao ispitati ponašanje organa SRJ-a u kritičnom razdoblju.

> "Ni Republika Srpska ni VRS nisu bili *de jure* organi SRJ, s obzirom da niti jedni niti drugi nisu imali status organa te države prema njezinom unutarnjem zakonodavstvu. [...]. Sud konstatira, najprije, da nisu iznijeti nikakvi dokazi da su, bilo general Mladić ili bilo koji drugi oficir o čijim poslovima se starao Trideseti kadrovski centar, bili, prema unutarnjem zakonodavstvu Tužene strane, oficiri vojske Tužene strane – organ *de jure* Tužene strane. [...] Nema sumnje da je SRJ pružala značajnu podršku, između ostalog, finansijsku pomoć, Republici Srpskoj [...] i da je jedan od oblika te pomoći koja se upućivala bila i isplata plata i ostalih naknada nekim oficirima VRS, ali ih to automatski nije činilo organima SRJ. Ovi su oficiri bili pod komandom predsjednika Republike Srpske [...]. Mora se smatrati da su ovi oficiri primali naređenja od Republike Srpske i VRS, a ne od SRJ."[14]

Dakle, ICJ je, bavećи se pitanjem odgovornosti SRJ-a za zločin genocida izvršenog nad Bošnjacima na području druge države, ustvrdio da je vojska ove države učestvovala u oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini.[15] Sud u obrazloženju Presude, u par. 386. potvrđuje da je

> "istina da postoji dosta dokaza o direktnom ili indirektnom učešću zvanične vojske Savezne Republike Jugoslavije, pored oružanih snaga bosanskih Srba, u

[13] Sud "*odbija* prigovore sadržane u konačnim podnescima koje je dala Tužena strana u smislu da Sud nema nadležnost; i *potvrđuje* da on ima nadležnost na osnovu čl. IX Konvencije [...] da presudi u sporu [...]" (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 471 (1)).

[14] *Ibid*., par. 386-388. O formiranju, ulozi i značaju Tridesetog kadrovskog centra v. M. Džananović, H. Karčić, E. Suljagić, S. Turčalo (2024) *op. cit*., str. 35-48. Također, ICTY, *Prosecutor v. Momčilo Perišić*, Trial Judgment, IT-04-81-T, 6 September 2011.

[15] S. Softić (2008) Genocid i njegove posljedice u Bosni i Hercegovini, *Pregled*, vol. XLXI, br. 1/2008, str. 81-105.

> vojnim operacijama u Bosni i Hercegovini u godinama koje su prethodile događajima u Srebrenici. Politički organi Ujedinjenih nacija u više su navrata osudili ovakvo učešće, zahtijevajući da ga Savezna Republika Jugoslavija prekine."[16]

U pogledu Škorpiona[17], Sud nije bio u mogućnosti zaključiti da je ova formacija sredinom 1995. godine bila *de jure* organ SRJ-a, a niti je Sudu predstavljen ijedan element koji pokazuje da su Škorpioni faktički djelovali u potpunoj ovisnosti o Tuženoj strani.[18] Jednako tako,

> "jula 1995. ni Republika Srpska ni VRS nisu se mogli smatrati samo pukim instrumentima preko kojih je SRJ djelovala, bez ikakve stvarne autonomije. [...] Bez obzira na izuzetno veliku podršku koju je Tužena strana davala Republici Srpskoj, bez koje ona ne bi mogla 'sprovoditi svoje ključne ili najznačajnije vojne i paravojne aktivnosti' [...] to ne ukazuje da je postojala potpuna ovisnost Republike Srpske od Tužene strane."[19]

"Sud je, prema tome, ustvrdio da se djela genocida u Srebrenici ne mogu pripisati Tuženoj strani u smislu da su ih počinili njezini organi ili osobe ili subjekti koji u potpunosti o njoj ovise, zbog čega po ovom osnovu ne postoji međunarodna odgovornost Tužene strane."[20]

---

[16] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 386.

[17] To je bila "specijalna antiteroristička jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Srbije. Jedinicu Škorpioni zvanično je formirala naftna industrija tzv. Republike Srpske Krajine 1991. da bi čuvala naftna polja u mjestu Đeletovci i njegovoj okolini. Jedinica je 1993. preimenovana u Škorpione. Prvobitno je imala 200 ljudi i bila je pod komandom Vukovarskog korpusa i generala Dušana Lončara. Tokom sljedećih nekoliko godina učestvovala je u borbama oko Bihaća i Velike Kladuše u okviru oružanih formacija pod kontrolom Fikreta Abdića. Nakon toga, poslani su u Trnovo, gdje su bili pod komandom Sarajevsko-romanijskog korpusa i generala Dragomira Miloševića, a 1996. pripojeni su Specijalnoj antiterorističkoj jedinici MUP Srbije. U martu 1999. jedinica je počinila zločine protiv albanskog stanovništva u Podujevu. U junu 2005. ICTY je na suđenju S. Miloševiću prikazao video snimak, u kojoj pripadnici specijalnih policijskih snaga Srbije Škorpioni strijeljaju šest Bošnjaka u blizini Trnova u julu 1995." (E. Suljagić (2017) *Srebrenica: MCMXCV*, Zenica: Vrijeme, str. 143). "Počinitelji zločina kod Trnova su uhapšeni u Srbiji i Hrvatskoj i osuđeni na višegodišnje zatvorske kazne. Komandant 'Škorpiona' Slobodan Medić Boca bio je osuđen na 20 godina zatvora, a njegov brat Branislav Medić na 15 godina. Petru Petraševiću, koji je priznao krivicu, izrečena je zatvorska kazna od 13 godina. Milorad Momić u Hrvatskoj je osuđen na 15 godina zatvora, kao i Slobodan Davidović." (R. Milutinović, 'Škorpioni' "vrijeđali žrtve" pa im pucali u leđa, 8. novembar 2017, https://detektor.ba/2017/11/08/skorpioni-vrijedali-zrtve-pa-im-pucali-u-leda/) (prist. 14. februar 2025).

[18] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 389, 395.

[19] *Ibid*., par. 394.

[20] *Ibid*., par. 395.

No, ima i suprotnih nalaza. "Još jedna uznemirujuća odlika rasuđivanja Suda prisutna je u tretiranju srbijanskih paravojnih formacija, poznatih kao Škorpioni (Presuda, paragrafi 289, 389 i 395). [...] Dakle, ovdje se radi o jedinici koja je bila uključena u snage Tužene strane – premda je datum njezina uključivanja sporan."[21] Radilo se o paravojnoj formaciji "pod kontrolom ministra za unutrašnje poslove Srbije i Crne Gore"[22].

Nadalje, izjava Vlade Srbije i Crne Gore koja obavezuje odnosnu državu glasi:

> "Oni koji su počinili ubistva u Srebrenici, kao i oni koji su naložili i organizirali taj masakr, nisu predstavljali ni Srbiju ni Crnu Goru, već nedemokratski režim terora i smrti kome se najsnažnije suprotstavila velika većina građana Srbije i Crne Gore. Naša osuda zločina u Srebrenici ne zaustavlja se s neposrednim izvršiteljima. Zahtijevamo krivičnu odgovornost svih onih koji su počinili ratne zločine, organizirali ih ili ih naložili, i ne samo u Srebrenici. Kriminalci ne smiju biti heroji. Zločin je pružanje zaštite ratnim kriminalcima, iz bilo kojih razloga."[23]

> "Sud je zaključio da je ova izjava političkog karaktera i da ne predstavlja priznanje srbijanske odgovornosti za masakre u Srebrenici. [No] imajući u vidu kontinuitet državne odgovornosti, bez obzira na promjenu režima, ovom se izjavom svakako *potvrđuju činjenice ili ponašanje nepovoljno za državu koja daje izjavu* i na osnovu spora *Nikaragva* predstavlja oblik priznanja, ili, u najmanju ruku, dokaz o istinitosti činjenica koje iznosi. [...] Izjava srbijanskog Vijeća ministara, promatrana u kontekstu drugih dokaza raspoloživih Sudu, svakako predstavlja priznanje odgovornosti režima predsjednika Miloševića za masakre u Srebrenici, za koje je Sud utvrdio da predstavljaju genocid."[24]

"Očigledno je da ova zakašnjela izjava može biti shvaćena kao oblik priznavanja odgovornosti države Srbije za 'ubistva' u Srebrenici koja je ICTY okvalificirao kao genocid."[25]

Nadalje, ICJ je morao ustvrditi da li su genocid na području Srebrenice "izvršile osobe koje su, iako nisu imale status organa Tužene strane, ipak postupale po njezinim instrukcijama ili pod njezinim usmjeravanjem ili kontrolom"[26].

---

[21] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Al-Khasawneha, par. 52, 54.

[22] *Ibid*., Izjava sudije Bennouna, str. 6.

[23] Prema: *Ibid*., Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Al-Khasawneha, par. 56.

[24] *Ibid*., par. 57, 60, 61.

[25] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 100.

[26] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 396.

Radi se o slučajevima kada je neka država "odgovorna za djela koja učine paravojne jedinice, oružane snage koji ne predstavljaju njezine zvanične organe"[27]. U ovom je dijelu odnosno međunarodno sudište primijenilo visoki kriterij / standard o odgovornosti država uspostavljen u predmetu tog Suda *Nicaragua v. USA* (Presuda u meritumu iz 1986), u kojem je Sud tražio, ne opću (generalnu, sveukupnu) kontrolu[28], kao što je to učinjeno u predmetu ICTY-ja *Tužitelj v. Duško Tadić*, već efektivnu kontrolu Sjedinjenih Američkih Država nad nesamostalnim grupama u Nikaragvi.[29] Ova efektivna ili potpuna kontrola može se vrlo lahko promatrati i kao test pojedinačne kontrole, gdje se zahtijeva kontrola države nad svakom pojedinom vojnom akcijom. ICJ je u ovom svjetlu kritizirao odluku ICTY-ja u navedenom predmetu, primijetivši da Tribunal "nije bio pozvan u slučaju *Tadić*, niti je on uopće pozvan, da odlučuje o pitanjima državne odgovornosti, jer je njegova nadležnost krivična i proteže se samo na pojedince. Prema tome, u toj Presudi Tribunal se bavio pitanjem koje nije bilo nužno za vršenje njegove nadležnosti."[30]

> "Treba zapaziti da kriterij o 'sveukupnoj kontroli' ima značajan nedostatak koji se sastoji u širenju djelokruga državne odgovornosti izvan osnovnog načela pravila međunarodne odgovornosti: država je odgovorna samo za svoje vlastito ponašanje, odnosno za ponašanje osoba koje, po bilo kojem osnovu, postupaju u njezino ime. [...] Kriterij 'sveukupne kontrole' nije prikladan jer odvaja, skoro do tačke kidanja, vezu koja mora postojati između ponašanja organa države i njezine međunarodne odgovornosti."[31]

Sud zaključuje da nema dovoljnog činjeničnog osnova "da se Tužena strana proglasi odgovornom po osnovu uputa ili kontrole"[32].

Sud je zaključio da se "na osnovu gore navedenog, [da se] djela onih koji su počinili genocid u Srebrenici ne mogu pripisati Tuženoj strani na osnovu pravila međunarodnog prava o odgovornosti države: prema tome, međunarodna odgovornost Tužene strane nije nastala na ovoj osnovi"[33].

---

[27] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 404.

[28] Opća kontrola je po svojoj prirodi istovjetna generalnoj, globalnoj, ukupnoj, sveukupnoj, cjelovitoj kontroli. Sve su ovo izrazi koji se mogu pronaći u izvorima, a predstavljaju istoznačnice.

[29] *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, I. C. J. Reports 1986,* p. 14.

[30] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 403.

[31] *Ibid*., par. 406.

[32] *Ibid*., par. 412.

[33] *Ibid*., par. 415.

Stoga Sud u Dispozitivu Presude "*konstatira* da Srbija nije izvršila genocid, preko svojih organa ili osoba čija djela povlače njezinu odgovornost prema međunarodnom običajnom pravu, kršenjem obaveza koje ima prema Konvenciji [...]"[34].

Sudije Al-Khasawneh i Mahiou prigovaraju ovakvim zaključcima većine u sudskom vijeću Međunarodnog suda. Riječ je o dvije situacije koje nisu identične i imaju više razlika negoli sličnosti.

> "Sud je primijenio test efektivne kontrole na situaciju koja se razlikuje od one predočene u sporu *Nikaragva*. U ovom sporu postojalo je jedinstvo ciljeva, jedinstvo etniciteta i zajednička ideologija tako da efektivna kontrola nad nedržavnim akterima ne bi bila potrebna. [...] Kada je zajednički cilj vršenje međunarodnih zločina, zahtjev da postoji i kontrola nad nedržavnim učesnicima i nad konkretnim operacijama u čijem kontekstu su izvršeni međunarodni zločini predstavlja i suviše visok prag. Imanentna opasnost u takvom pristupu je da se time državama daje mogućnost da provode kriminalnu politiku posredstvom nedržavnih aktera ili surogata bez podrazumijevanja neposredne odgovornosti za to."[35]

> "*Kontraši* [...] nisu bili dio osnovnog hijerarhijskog aparata, strukturalno povezanog sa Sjedinjenim Američkim Državama; nisu se borili da bi spojili teritoriju Nikaragve teritoriji Sjedinjenih Američkih Država; nisu vršili kontrolu nad jednim dijelom teritorije Nikaragve [...]. U ovim uvjetima teško je dokazati umiješanost Sjedinjenih Američkih Država kroz nejasnu i neizvjesnu opću kontrolu, trebalo je, dakle, potražiti veoma precizne elemente da bi se tvrdilo da su Sjedinjene Američke Države vršile 'efektivnu kontrolu' nad aktivnostima *kontraša*."[36]

> "Čak i ako ne smatramo VRS *de facto* organom Tužene strane – mada je možemo tako okvalificirati na osnovu kriterija globalne kontrole [...] – jasno se pokazuje da je ona, zbog kadrovskih veza koje je spajaju s tom državom i uske osmoze ostvarene veoma značajnim prisustvom oficira Tužene strane [Trideseti kadrovski centar], djelovala pod njezinim vodstvom i kontrolom."[37]

Sudija Mahiou u ovom dijelu zaključuje da je u predmetu *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora* postojala

> "savršena suglasnost viđenja Tužene strane i Republike Srpske oko projekta "Velike Srbije", koji je okupio sve Srbe oba subjekta. U ovom slučaju nije neophodno dokazivati umiješanost sličnu konkretnoj kontroli svake izvršene operacije na teritoriji Bosne i Hercegovine; dovoljna je opća kontrola da bi se odlučujuće utjecalo na politiku koju je provodila Republika Srpska. Drugim riječima,

---

[34] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 471 (2).

[35] *Ibid*., Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Al-Khasawneha, par. 36, 39.

[36] *Ibid*., Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 115.

[37] *Ibid*., par. 109.

> vršiti striktnu kontrolu svakog čina VRS-a nije bilo posebno nužno, s obzirom na identičan cilj dva partnera. Finansirajući i osiguravajući najveći dio njezina budžeta i naoružanja, kontrolirajući jedan dio njezinih oficira, naročito onih s vrha Republike Srpske, propagirajući ideju etnički čiste 'Velike Srbije', Tužena strana je zaista vršila dovoljnu opću kontrolu."[38]

Sud je zatim krenuo raspravljati o mogućnosti djelovanja države Srbije shodno čl. III, tačke (b) do (e) Konvencije o genocidu: planiranje njegova izvršenja, direktno i javno podsticanje na njegovo izvršenje, pokušaj genocida te saučesništvo u genocidu.

"Nije dokazano da su organi SRJ-a ili osobe koje djeluju po uputama ili pod efektivnom kontrolom te države počinili djela koja bi se mogla okvalificirati kao 'udruživanje radi izvršenja genocida' [...] ili kao 'direktno i javno podsticanje na izvršenje genocida'."[39] Prema tome, Sud "*konstatira* da Srbija nije izvršila udruživanje radi izvršenja genocida, niti je podsticala na izvršenje genocida kršenjem svojih obaveza prema Konvenciji [...]"[40].

Međutim, A. Mahiou drži da

> "činjenica da se namjerno propagira ideologija 'Velike Srbije' i da se izaziva rasna mržnja u kontekstu tog vremena, pozivajući na stvaranje isključivo srpske države, podstičući 'etničko čišćenje' i proizvodeći opći duh etničke i vjerske mržnje, itd., sve su to neposredni i javni podsticaji u smislu Konvencije. [...] Stvaranje nezdrave klime mržnje i straha fokusiranih na jednu određenu skupinu uvijek je početna tačka politike diskriminacije koja se malo po malo preobražava u kampanju zlodjela, a zatim eliminacije."[41]

I Pretresno vijeće ICTY-ja u predmetu *Tadić* ističe činjenice koje stvaraju taj direktni i javni podsticaj – također, R. Brđanin je javno 1992. godine izjavio da je "2% maksimalan procent nesrba koji se može tolerirati u regiji"[42]. "Preporučivao je kako se riješiti nesrba u tri faze: (1) stvaranjem nepodnošljivih uvjeta za život nesrbima, (2) deportacijom i progonom, (3) likvidacijom nesrba koji ostanu."[43] Prema tome, uska suradnja između RS-a i beogradskih vlasti dokazuje "postojanje dogovora da se izvrše najveća nasilja, s ozbiljnim rizikom da se sklizne niz krivulju genocida"[44].

---

[38] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 117.

[39] *Ibid*.

[40] *Ibid*., par. 471 (3).

[41] *Ibid*., Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 77.

[42] Izjava koju prenosi ICTY u predmetu *Tadić*, IT-94-1-T, Presuda Pretresnog vijeća, 7. maj 1997, par. 89. Nav. prema: *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 121.

[43] *Ibid*.

[44] *Ibid*., par. 122.

Nadalje, u pogledu saučesništva, kako shvatiti terminologiju Međunarodnog suda u par. 419-424. Presude u predmetu *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora*[45], odnosno značenje svjesnosti, znanja ili saznanja tadašnje SRJ da će se njezina pomoć koristiti za izvršenje genocida, a sve u smislu dokazivanja saučesništva? Da li ćemo otuda terminološko naslanjanje Suda na čl. 16. Pravila o odgovornosti država za međunarodna protupravna djela (citiran u par. 420. Presude, ali i prethodno u knjizi), da je za međunarodnu odgovornost države potrebno da država, koja pruža pomoć ili daje podršku drugoj državi u izvršenju međunarodnog protupravnog djela, to čini svjesna da se radi o međunarodnom protupravnom djelu, razumjeti kao dijeljenje specifične namjere za izvršenje genocida s direktnim učiniteljem ovog zločina, po Sudu, VRS-u i MUP-u RS-a? Zapravo, u kakvoj je korelaciji čl. III (e) Konvencije o genocidu sa čl. 16. Pravila o odgovornosti država (koji doista odražava običajno pravilo), znajući da Sud u par. 421. Presude zapaža sljedeće:

> "Ono se tiče veze između specifične namjere (*dolus specialis*), koja karakterizira zločin genocida, i motiva, koji inspiriraju djela saučesnika (u smislu označavanja osobe koja pomaže ili pruža pomoć neposrednim počiniteljima zločina): postavlja se pitanje da li saučesništvo pretpostavlja da saučesnik dijeli specifičnu namjeru (*dolus specialis*) glavnog počinitelja."

S ovim u vezi je i pitanje da li je znanje (engl. *knowledge*) tadašnje SRJ, a sadašnje Republike Srbije, u smislu saučesništva, istovjetno s pojmom namjere (engl. *intent*) kod izvršenja zločina genocida? S druge strane, znajući suštinsku razliku između povrede međunarodne obaveze sprečavanja (koja se ogleda u propustu dužne činidbe)[46] i saučesništva u genocidu (koje se opet ogleda u činidbi), u domenu subjektivnog elementa javlja se dilema – da li to znači da postoji ista ili slična razina svijesti i volje kod nesprečavanja i saučesništva u genocidu, budući da Međunarodni sud smatra "[...] da bi na ovoj osnovi [povreda obaveze sprečavanja] nastala njezina odgovornost, dovoljno je da je država bila svjesna ili da je trebala imati saznanja, pod normalnim okolnostima, o postojanju velike opasnosti da će biti izvršena djela genocida"[47]. Logički slijedi da ako se i kod saučesništva i kod nesprečavanja zahtijeva *svjesnost*, da li to otuda znači da je Sud, proglasivši Republiku Srbiju odgovornom za djelo nesprečavanja

---

[45] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 419-424.

[46] Za raspravu o kritici nalazâ u dispozitivu Presude iz 2007. glede povrede obaveze sprečavanja ovog zločina: V. Đ. Degan (2008) Zločin genocida pred međunarodnim sudištima, str. 91-92.

[47] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 432.

genocida, ustvrdio još 2007. godine činjenicu postojanja njezine svjesnosti o genocidu? Nadalje, kod dokazivanja da je neka država djelovala kao saučesnik u činjenju međunarodnog zločina genocida, u tom slučaju se ne dokazuje postojanje efektivne i sveukupne ili generalne kontrole, jer, po ocjeni Suda, "[...] kada se radi o genocidu, ako bi se utvrdilo da je genocidno djelo izvršeno po nalogu ili po osnovu usmjeravanja neke države, nužan zaključak bio bi da se genocid pripisuje toj državi, koja bi bila direktno odgovorna za njega u skladu s pravilom spomenutim gore u tekstu /par. 398/ i ne bi se pokretalo nikakvo pitanje saučesništva"[48].

Ovaj Sud u par. 241. utvrđuje "da je Tužena strana stavljala svoju značajnu vojnu i finansijsku podršku na raspolaganje Republici Srpskoj, te da je odlučila uskratiti tu podršku, to bi tada u velikoj mjeri ograničilo mogućnosti koje su vlastima Republike Srpske stajale na raspolaganju"[49]. Nadalje, u par. 422. Presude Sud obrazlaže:

> "Nema sumnje da je prilično značajna pomoć političke, vojne i finansijske prirode, koju je Savezna Republika Jugoslavija počela pružati Republici Srpskoj i Vojsci Republike Srpske mnogo prije tragičnih događaja u Srebrenici, nastavljena i tokom tih događaja. U tom smislu, nesumnjivo je da su zločini u Srebrenici izvršeni, barem djelimično, sredstvima koje su izvršitelji tih djela imali na raspolaganju zahvaljujući općoj politici pružanja pomoći i podrške koju je prema njima vodila Savezna Republika Jugoslavija."[50]

Međutim, Sud ističe

> "da nije uvjerljivo dokazano da su vlasti u Beogradu bile upoznate s odlukom da se fizički likvidira odraslo muško stanovništvo muslimanske zajednice Srebrenice onda kada je ta odluka donijeta; Sud je ustvrdio [...] da je ta odluka donesena neposredno prije nego što se pristupilo njezinoj realizaciji, a što je bio proces koji je veoma kratko trajao (u suštini između 13. i 16. jula 1995), uprkos izuzetno velikom broju žrtava. Prema tome, nije pouzdano utvrđeno da je, u ključno vrijeme, SRJ pružala pomoć počiniteljima genocida uz puno saznanje da će se pomoć koju pruža koristiti za izvršenje genocida."[51]

Sud, s ovim u vezi, zaključuje da

> "na osnovu gore navedenog, [da] nije nastala međunarodna odgovornost Tužene strane za djela saučesništva u genocidu iz čl. III, tačka (*e*) Konvencije. U

[48] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 419.
[49] *Ibid*., par. 241.
[50] *Ibid*., par. 422.
[51] *Ibid*., par. 423.

svjetlu ovog i gore navedenih zaključaka koji se tiču ostalih tačaka čl. III, Tužena strana ne snosi međunarodnu odgovornost prema čl. III, uzetom u cijelosti"[52].

Dakle, SRJ nije osuđena ni za saučesništvo u zločinu genocida sukladno čl. III Konvencije o genocidu.[53]

S ovakvim pravnim rasuđivanjem nisu se slagali tadašnji potpredsjednik Suda Al-Khasawneh, sudije Keith i Bennouna, kao i *ad hoc* sudija Mahiou. Sudija Keith nalazi da su u parnici utvrđeni dokazi o pružanju pomoći i podrške te da su utvrđeni dokazi u smislu saznanja o činjenicama u vezi s postojanjem genocidne namjere. "Stoga zaključujem da je Tužena strana bila saučesnik u genocidu izvršenom u Srebrenici u julu 1995."[54]

"Srbija koja je svesrdno pomagala Republiku Srpsku i njezinu vojsku VRS u kojoj su službovali mnogi oficiri čija je karijera ovisila o Beogradu, isplela je brojne veze s političkim i vojnim strukturama koje su donijele odluku o genocidu i izvršile ga; samim tim, ona je bila savršeno obaviještena o njemu, što od nje pravi saučesnika u ovom zločinu i povlači njezinu međunarodnu odgovornost. Po mom mišljenju, Sud je mogao zaključiti, čak ne čekajući druge presude ICTY-ja, s elementima kojima raspolaže, o saučesništvu Srbije u genocidu izvršenom u Srebrenici; na taj bi način učinio pravdu hiljadama žrtava ovog masakra, ujedno ispunjavajući očekivanje njihovih porodica."[55]

SRJ je dobro znala da je njezina pomoć služila da se počine sve vrste zločina, uključujući djela genocida koje Republika Srpska nije mogla počiniti u tolikoj mjeri, kao u Srebrenici, bez njezine pomoći.[56] "Dovoljno je konstatirati da je SRJ znala za genocidnu namjeru kriminalaca kojima je pružila podršku – čak i ako je ona nije dijelila – da bi se zaključilo saučesništvo u zločinu genocida."[57] Sudija Mahiou se zapravo pita sljedeće:

"Da li se zaista može masakrirati više od 7.000 osoba improvizirajući i spontano, a da prije toga nije bilo minimuma pripremanja i planiranja? Imajući u vidu uske i redovne veze između vlasti SRJ-a i onih Republike Srpske – posebno veze u ljudstvu preko oficira visokog ranga koji potpadaju pod SRJ u okviru VRS-a – može li se smatrati neospornim odsustvo saznanja za jedan takav plan od autoriteta SRJ-a? [...] ne pruža li svjedočenje generala Wesleya

[52] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 416-424, par. 424.
[53] *Ibid*., par. 471 (4).
[54] *Ibid*., Izjava sudije Keitha, par. 16.
[55] *Ibid*., Izjava sudije Bennouna, str. 7.
[56] *Ibid*., Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 126.
[57] *Ibid*., par. 125.

> Clarka[58] [...] dovoljno uvjerljiv ključni element koji navodi da je predsjednik Milošević bio veoma svjestan onog što će se dogoditi u Srebrenici?"[59]

Napokon zaključuje da je Sud morao naći "ne samo kršenje obaveze sprečavanja nego i saučesništvo, posebno što su pomoć i podrška Tužene strane Republici Srpskoj nastavljene čak i poslije genocida u Srebrenici, kao što je utvrdio ICTY i kao što je potvrdio sam Sud u ovoj Presudi"[60].

Kako smo vidjeli, "saučesnik mora pružiti podršku izvršenju genocida uz puno saznanje o činjenicama", dok je, s druge strane, "dovoljno da je država bila svjesna ili da je trebala imati saznanja, pod normalnim okolnostima, o postojanju velike opasnosti da će biti izvršena djela genocida"[61].

> "Sud najprije konstatira da je tokom razmatranog razdoblja SRJ na bosanske Srbe, koji su osmislili i izvršili genocid u Srebrenici, imala utjecaj neuporediv s utjecajem bilo koje druge države ugovorne strane Konvencije o genocidu, zahvaljujući jačini političkih, vojnih i finansijskih veza koje su postojale između SRJ-a, s jedne, i Republike Srpske i VRS-a, s druge strane, koje su, iako nešto slabije u odnosu na prethodno razdoblje, ipak ostale veoma jake. Drugo, Sud ne može da ne konstatira da je, odnosnog datuma, SRJ bila vezana veoma specifičnim obavezama na temelju dva naloga kojima se određuju privremene mjere koje je Sud donio 1993. [...] Treće, Sud podsjeća da iako nije utvrdio da su informacije koje su stajale na raspolaganju beogradskim vlastima ukazivale, sa sigurnošću, da genocid neposredno predstoji (zbog čega saučesništvo u genocidu nije potvrđeno [...]), teško da one nisu bile svjesne ozbiljne opasnosti od genocida kada su snage VRS-a odlučile zauzeti enklavu Srebrenica.[62] [...] S obzirom na svoj neosporni utjecaj i informacije koje su posjedovale, a koje su izražavale ozbiljnu zabrinutost, jugoslavenske savezne vlasti trebale su, prema mišljenju Suda, uraditi najbolje što su mogle, u okviru svojih ovlasti, da pokušaju i spriječe tragične događaje koji su se tada kreirali, čije su razmjere, ako se nisu mogle sa sigurnošću predvidjeti, eventualno mogle barem naslutiti. [...] Prema tome,

---

[58] "U svjedočenju pred ICTY-jom general Clark je iznio kao svoje mišljenje da okolnosti ukazuju da je Milošević imao prethodna saznanja o onom što će biti 'vojna operacija propraćena masakrom'." (ICTY, *Tužitelj v. Slobodan Milošević*, IT-02-54-T, Transkript, 16. decembar 2003, str. 30497). Nav. prema: *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 437.

[59] *Ibid*., Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 127.

[60] *Ibid*., par. 128.

[61] *Ibid*., par. 432.

[62] O pruženim dokazima Sudu s ovim u vezi v. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 436-437.

> mora se zaključiti da organi Tužene strane nisu uradili ništa da se spriječe masakri u Srebrenici, tvrdeći da su bili nemoćni da to učine, što se teško uklapa u kontekst njihova poznatog utjecaja na VRS. [...] S obzirom na naprijed navedeno, Sud zaključuje da je Tužena strana prekršila obavezu sprečavanja genocida u Srebrenici i da to povlači njezinu međunarodnu odgovornost."[63]

Dakle, ICJ konstatira da je Republika Srbija prekršila čl. I Konvencije jer nije spriječila, a mogla je, zločin genocida (izvršen u Srebrenici u julu 1995. godine) tokom oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini.[64] Usporedbe radi, ne postoji odgovornost Republike Srbije za nesprečavanje genocida na području Republike Hrvatske.[65]

"Smatram da učešće ili umiješanost SRJ-a u genocid koji se dogodio u Bosni i Hercegovini 1990-ih godina imaju znatno ozbiljniji karakter i znatno širi teritorijalni obim nego što se to sugerira pukim nesprečavanjem genocida u Srebrenici."[66]

U pogledu obaveze kažnjavanja, navest ćemo čl. 29. Statuta ICTY-ja na temelju kojega ustvrđujemo da su države imale određene međunarodne obaveze prema ovom međunarodnom tribunalu (i još imaju prema MICT-u) i to da, ponajprije, surađuju s ovim Tribunalom u istrazi i krivičnom gonjenju osoba optuženih da su počinile teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Prema st. 2. ovog člana, "države moraju bez nepotrebnog odgađanja udovoljiti svakom zahtjevu za pomoć ili nalogu koji je izdalo pretresno vijeće, što, između ostalog, uključuje sljedeće: a) utvrđivanje identiteta i pronalaženje osoba; b) uzimanje iskaza i dostavu dokaza; c) uručenje dokumenata; d) hapšenje ili pritvaranje osoba; e) predaju ili dovođenje optuženih pred Međunarodni tribunal". ICTY nije imao nadležnost, a ni eksplicitne niti implicitne ovlasti *sankcionirati* državu koja vrši povredu ovih međunarodnih obaveza, već je povodom toga mogao: 1. donijeti "sudsku konstataciju da je došlo do nepoštivanja odredaba Statuta ili Pravila od strane pojedine države"; 2. izvijestiti, shodno pravilu 7 *bis* Pravila o postupku i dokazivanju ICTY-ja, svog osnivača, Organizaciju Ujedinjenih nacija, tj. Vijeće sigurnosti, kao jedan od glavnih njezin organa koji je i obrazovao Tribunal, u obliku podnošenja sudskog nalaza o nepovinovanju – da se dotična/e država/e ne pridržavaju čl. 29. Statuta – što su bile inherentne

[63] *Ibid*., par. 434-438.

[64] *Ibid*., par. 471 (5).

[65] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia) Judgment, I.C.J. Reports 2015*, p. 3, na str. 120, par. 441.

[66] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Al-Khasawneha, par. 30.

ovlasti ICTY-ja.[67] Predsjednik ICTY-ja, u potonjem slučaju, postupao je kao *nuncius*, tj. naprosto je prenosio Vijeću sigurnosti Ujedinjenih nacija sudsku konstataciju dotičnog suca ili sudskog vijeća.[68] Vijeće sigurnosti, kada o tomu bude izvješteno, odlučuje u skladu s Poveljom Ujedinjenih nacija koje mjere poduzeti protiv države povrediteljice relevantne međunarodne obaveze. Naime, prema čl. 29. Statuta, pravilu 56 Pravila o postupku i dokazivanju ICTY-ja, tačke 4. Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 827 (1993), a u skladu s odredbama Glave VII te čl. 25. Povelje Ujedinjenih nacija, sve države obavezne su surađivati s ICTY-jom. Zapravo,

> "bjelodano je da se Međunarodni tribunal, da bi mogao suditi osobama koje žive pod jurisdikcijom suverenih država, a budući da nema svojih vlastitih policijskih snaga, mora osloniti na suradnju država. Međunarodni tribunal mora se osloniti na države ako želi efikasno istraživati zločine, prikupljati dokaze, pozivati svjedoke pred tribunal i postići da se optuženici uhite i predaju Međunarodnom tribunalu."[69]

Stoga je ICTY, u odnosu na države, imao sekundarne ili incidentalne nalogodavne ovlasti, dok prema međunarodnim organizacijama, izuzev Ujedinjenih nacija, ovaj Tribunal ostvaruje svoje ovlasti, u smislu suradnje, isključivo preko svog matičnog tijela – Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija. Ovaj politički organ odnosne međunarodne organizacije notirao je, naime, u više navrata nužnost suradnje država s ICTY-jom. Tako je Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija, temeljem Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija, vršilo i još vrši međunarodni nadzor u Bosni i Hercegovini kroz instituciju Ureda visokog predstavnika međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini, te vrši nadzor nad radom ICTY-ja i, s tim u vezi, poziva države na suradnju s ovim Tribunalom, tj. na izvršavanje svih zahtjeva i naloga pretresnog vijeća ICTY-ja shodno čl. 29. Statuta ICTY-ja.[70] Ili, pak, "podvlači hitnu potrebu svim stranama da omoguće glavnom tužitelju međunarodnog Tribunala da brzo i efikasno prikuplja dokaze koji su potrebni Tribunalu da obavlja svoj zadatak"[71]. Vijeće sigurnosti, nakon što je predsjednik ICTY-ja A. Cassese 11. jula 1996. godine obavijestio ovo tijelo o propustu tadašnje SRJ da ispuni svoje međunarodnopravne obaveze prema Tribunalu, usvaja

[67] ICTY, *Prosecutor v. Tihomir Blaškić*, IT-95-14-AR108*bis*, Appeals Chamber, Judgment on the Request of The Republic of Croatia for Review of the Decision of Trial Chamber II of 18 July 1997, 29 October 1997, par. 33.

[68] *Ibid*., par. 37.

[69] *Ibid*., par. 26.

[70] Tačka 4. Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1031 (1995) od 15. decembra 1995.

[71] Tačka 9. Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1034 (1995) od 21. decembra 1995.

Rezoluciju 1088 (1996) 12. decembra 1996. u kojoj u tački 7. naglašava da "puna suradnja država i entiteta s Međunarodnim tribunalom uključuje, *inter alia*, uhićenje zbog suđenja svih osoba koje su optužene od Tribunala, kao i osiguranje informacije koja će pomoći Tribunalu u istragama." Vijeće sigurnosti, nadalje, u tački 3. Rezolucije 1166 (1998) od 13. maja 1998. godine "[...] poziva sve države da u potpunosti surađuju s Međunarodnim tribunalom i njegovim organima u skladu s njihovim obavezama shodno Rezoluciji 827 (1993) [...]". Vijeće sigurnosti "[...] Poziva sve države, posebno Srbiju i Crnu Goru, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, kao i Republiku Srpsku u Bosni i Hercegovini, da pojačaju suradnju s ICTY-jom i pruže mu svu potrebnu pomoć [...]."[72] Ovaj organ nastavlja *pozivati* navedene države i u naknadnim rezolucijama. Glede posebno izraženog problema oko uhićenja R. Mladića, Vijeće sigurnosti je, naprimjer, u Rezoluciji 1931 (2010) od 29. juna 2010. godine u tački 3. "naročito *pozvalo* na uhićenje Ratka Mladića i Gorana Hadžića, kao i ostalih optuženika Međunarodnog tribunala". (kurziv autora). Kada je Vijeće sigurnosti pozivalo na uhićenje R. Mladića, ono se nije izravno obraćalo državi Srbiji, nego svim državama bivše Jugoslavije, donoseći rezoluciju koja se prema svom naslovu odnosi na ICTY. Rezolucija ovog organa, a koja se odnosi na rad ICTY-ja, jeste Rezolucija 1993 (2011) od 29. juna 2011. godine, u kojoj u tački 3. Vijeće sigurnosti "ponovno potvrđuje potrebu suđenja osobama koje su optužene od strane ICTY-ja i ponavlja svoj poziv svim državama, naročito državama bivše Jugoslavije, da intenziviraju suradnju i pruže svu potrebnu pomoć ICTY-ju, a naročito poziva na uhićenje Gorana Hadžića", koji je 20. jula 2011. godine uhićen na području Republike Srbije i izručen ICTY-ju 22. jula 2011. Znakovito je da Vijeće sigurnosti nije izravno ustvrdilo međunarodnu odgovornost države Srbije za njezinu kontinuiranu povredu međunarodne obaveze izručenja odnosnog optuženika ICTY-ju, koja je bez prekida trajala od 14. decembra 1995, s potpisivanjem Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Daytonskog mirovnog sporazuma) u Parizu (ovaj višestrani međunarodni ugovor na nekoliko mjesta sadrži odredbe o obavezi suradnje država s ICTY-jom) do uhićenja i predaje R. Mladića 26. maja 2011. godine.

Prema tome, država Srbija se, podsjetimo, nalazila u kontinuiranom kršenju svih rezolucija Vijeća sigurnosti kojima je ovaj organ pozivao države bivše SFRJ, pa i državu Srbiju, na ispunjenje svojih međunarodnih obaveza suradnje s ICTY-jom. No, Vijeće sigurnosti, temeljem Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija, nikada nije *utvrdilo* međunarodnu odgovornost države Srbije zbog povrede potonje međunarodne obaveze, niti je naložilo primjenu srazmjernih sankcija ovoj državi.

---

[72] Tačka 2. Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1503 (2003) od 28. augusta 2003. Identično pozivanje država na suradnju s ICTY-om, Vijeće sigurnosti iskazalo je u tački 1. Rezolucije 1534 (2004) od 26. marta 2004.

Nadalje, Međunarodni sud je, za potrebe predmetnog spora *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora*, u par. 447. Presude konstatirao da je Sud "dužan samo ustvrditi da li je SRJ, od trenutka kada je genocid u Srebrenici izvršen jula 1995, bila pod obavezom da surađuje s ICTY-jo,, i ako jeste, na kojoj osnovi". Sud je u istom par. pozitivno odgovorio na ovo pitanje, notirajući "da je SRJ bila pod obavezom da surađuje s ICTY-jom najkasnije od 14. decembra 1995", kada je Daytonski mirovni sporazum potpisan i kada je i stupio na pravnu snagu. S ovim u vezi, smatra se da je SRJ "prihvatila nadležnost" ICTY-ja u smislu značenja člana VI Konvencije o genocidu od dana potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma (par. 447). Glede prijema SRJ-a u OUN 1. novembra 2000. godine, Sud je notirao da njezin prijem u ovu međunarodnu organizaciju predstavlja dodatnu pravnu osnovu za suradnju s ICTY-jom.[73] U konačnici, po ovom pitanju Sud je u par. 450. Presude ustvrdio da se Tužena strana nije pridržavala svoje obaveze sprečavanja niti svoje obaveze kažnjavanja genocida, te da je time nastala njezina međunarodna odgovornost. U tome smislu, Sud u Izreci Presude (par. 471) s četrnaest glasova prema jedan (protiv ove odluke Suda glasao je jedino *ad hoc* sudija M. Kreća) "*konstatira* da je Srbija prekršila svoju obavezu prema Konvenciji [...], pošto nije izručila Ratka Mladića, optuženog za genocid i saučesništvo u genocidu, radi suđenja pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju i pošto na taj način nije u cijelosti surađivala s tim Tribunalom"[74] te "*odlučuje* da Srbija mora odmah poduzeti efikasne korake u cilju osiguravanja punog poštivanja obaveze prema Konvenciji [...] u cilju kažnjavanja djela genocida [...] i prebaciti osobe optužene za genocid ili za bilo koje od ostalih djela u ICTY-ju i u potpunosti surađivati s tim Tribunalom"[75].

Sljedstveno ovome, čini se da možemo smatrati da je država Srbija povrijedila i svoju međunarodnu obavezu izvršenja presude Međunarodnog suda, i to onu produženog djelovanja, računajući od 26. februara 2007. do 26. maja 2011. godine, s obzirom na to da su, prema čl. 59. Statuta Međunarodnog suda, presude tog Suda pravno obavezujuće za države u sporu, tj. da ovdje vrijedi latinska sentencija *res judicata jus facit inter partes* (presuđena stvar stvara pravo među strankama).

Najzad, Međunarodni sud "*konstatira* da je Srbija prekršila svoju obavezu da se pridržava privremenih mjera koje je Sud naložio 8. aprila i 13. septembra 1993. u ovom sporu; budući da nije poduzela sve mjere koje su bile u njezinoj moći da spriječi genocid u Srebrenici u julu 1995"[76]. "[...] budući da su nalozi proizvodili

[73] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 447.

[74] *Ibid*., par. 471 (6).

[75] *Ibid*., par. 471 (8).

[76] *Ibid*., par. 471 (7).

efekte i da vlasti Savezne Republike Jugoslavije u relevantnom razdoblju od 1993. do 1995. nisu ozbiljno shvatale zahtjeve iz tih naloga, slažem se sa zaključcima većine da Tužena strana nije ispoštovala neke od privremenih mjera."[77]

Odgovor na pitanje da li država može imati posebnu namjeru za takvo učinjenje nalazimo također u odnosnoj Presudi – Sud je ustvrdio da radnje genocida mogu biti pronađene i u drugim mjestima Bosne i Hercegovine, no Podnositelj Zahtjeva nije uspio dokazati da je država Srbija imala genocidnu namjeru.[78] Međutim, čak i da prihvatimo stanovište Suda u predmetu *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora* za genocid, u smislu da se u svakom slučaju za državu traži dokaz posebne namjere, na temelju prakse ICTY-ja, a koju je Sud u odnosnom predmetu slijedio[79], proistječe da se takva namjera može dokazati i posredno – ona se zapravo izvodi ili derivira iz činjenica i vidljivih okolnosti, odnosno iz jedinstvenog ili prepoznatljivog obrasca sličnog ponašanja na određenom području, kao i iz postojanja zajedničkog plana (engl. *common plan*).

---

[77] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Presuda, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje sudije Tomka, par. 71.

[78] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 376. V. ranije u knjizi. Ovaj "nedostatak dokaza" djelimično je rezultat restriktivnog pristupa Međunarodnog suda vlastitim dokaznim ovlaštenjima. Naime, Sud nije iskoristio mogućnost da samoinicijativno (lat. *proprio motu*) zatraži ključne dokumente ili naloži njihovo dostavljanje, iako mu takva procesna mogućnost formalno stoji na raspolaganju prema čl. 49. Statuta Suda. U literaturi je ovo ponašanje ocijenjeno izrazom proceduralne pasivnosti, koja je ograničila domet utvrđivanja činjenica i vjerovatno doprinijela zaključku o nedostatku dokaza o genocidnoj namjeri. Ovo pitanje i danas ostaje predmetom akademske debate o efikasnosti IC-aJ u procesima koji uključuju najteže međunarodne zločine. R. Cryer ističe da je u tom predmetu "ICJ prihvatio da Srbija nije dostavila potencijalno relevantne vojne i političke dokumente, ali nije iz toga izvukao negativne zaključke, niti je iskoristio ovlasti iz čl. 49. Statuta kako bi naložio dostavljanje tih dokumenata. Takva je sudska suzdržanost bila predmetom ozbiljnih akademskih kritika." (R. Cryer *et al.* (2014) *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 3. ed., Cambridge: Cambridge University Press, str. 424). Jednako tako: W. A. Schabas (2009) *op. cit.*, str. 524-526; P. Gaeta (2007) On What Conditions Can a State Be Held Responsible for Genocide?, *European Journal of International Law*, vol. 18, no. 4, str. 631-648. Takav pristup Suda proizveo je pravnu i moralnu dilemu i s razlogom se može postaviti pitanje institucionalnog neuspjeha tog sudskog foruma u odnosnom predmetu za genocid.

[79] Mada nije bio obavezan, s obzirom na to da u međunarodnom pravu, odnosno međunarodnopravnoj zajednici nema nikakvog hijerarhijskog pravosudnog sistema. Usp. W. A. Schabas (2007) Whither Genocide? The International Court of Justice Finally Pronounces, str. 183; M. Sahadžić (2011) Razmatranje Presude Međunarodnog suda pravde u Sporu koji se odnosi na primjenu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine (Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore) – značaj Presude Međunarodnog suda pravde za Bosnu i Hercegovinu, u: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, *Genocid u Bosni i Hercegovini: Posljedice Presude Međunarodnog suda pravde: Zbornik radova Međunarodne naučne konferencije održane 10. i 11. jula 2009. godine u Potočarima (Srebrenica)*, Sarajevo, str. 319-320.

Upravo ovakvo dokazivanje posebne namjere izgledno je da nalikuje u velikoj mjeri *uvjetima pripisivosti* – odnosno obrazovanju odgovornosti za državu i međunarodnu organizaciju na temelju pravila o pripisivanju djela navedenim subjektima. S ovim u vezi je i dilema – da li je vrlo bitno, ako ne i neophodno, dati sucima dozvolu, posebno onima na Međunarodnom sudu, "da odluče da li postoji osnova da se primijeni običajno pravo i da se uspostavi presedan"[80]?

Ističemo da naš cilj nije bio dokazati da je genocidni plan i/ili politika *conditio sine qua non* zločina genocida u smislu utvrđivanja odgovornosti države i međunarodne organizacije za odnosni zločin. Naš primarni cilj bio je ustvrditi da postojanje genocidnog plana i/ili politike *može značiti* postojanje genocidne namjere na strani države (i međunarodne organizacije) za svrhe dokazivanja genocida, pa samim time, i odgovornosti države (i međunarodne organizacije) za relevantni zločin. Jednako tako, čini se razboritim ustvrditi da se genocidna namjera kod države (i međunarodne organizacije) *manifestira* u planu i/ili politici njihova djelovanja. Povrh svega, međunarodni zločin genocida najčešće je organizirani i sistematski zločin, koji, prema svojoj naravi, pripada skupini planskih zločina[81] ili kolektivnih zločina[82]. "Ne može biti drukčije jer je jedan genocidni poduhvat teško zamisliv bez učešća ili saučesništva države, a posebno što bi svako drugo rješenje dalo kako paradoksalan tako i apsurdan rezultat."[83] I u konačnici, kroz postojanje plana i/ili politike, što je prvenstveno svojstveno državi (i njoj sličnim entitetima) i međunarodnoj organizaciji, dokazuje se da država i međunarodna organizacija mogu biti *izravni učinitelji* svih međunarodnih zločina u užem smislu, pa i zločina genocida.

---

[80] E. Bećirević (2003) *op. cit*., str. 33. Iako u međunarodnom pravu postoje sličnosti s *common law* sistemom, pod kojim se razumije cijeli sistem prava neke države, u kojem je njegov najvažniji izvor sudski presedan, međunarodnopravni sistem pravila ni u kom slučaju ne može biti istovjetan poredbenom pravnom sistemu, jer slijedom čl. 38 (1) Statuta Međunarodnog suda, sudska praksa predstavlja, u formalnopravnom smislu, supsidijarni (dopunski) izvor prava. O pojmu i osobitostima precedentnog prava v. R. Tanović (1998) *op. cit*., str. 231-240. Čini se, također, da doktrina *stare decisis*, u svom najstrožijem obliku, ne važi za međunarodno pravo, na način na koji se ona primjenjuje u državama precedentnog prava. No, jednako tako, sudske odluke u međunarodnom pravu, i pored odredbe u čl. 38 (1) Statuta Međunarodnog suda, mogu predstavljati u svom najuopćenitijem smislu svojevrsni pokazatelj *opinio jurisa* ili naprosto mogu značiti presedan budućim sporovima za isto međunarodno protupravno djelo u smislu njihova poimanja.

[81] U ovom smislu, a posebno glede genocida, pobliže v. B. Petrović, D. Jovašević (2005) *op. cit*., str. 40-41; Z. Tomić (2007) *op. cit*., str. 415.

[82] No, "time nije otklonjena potreba dokazivanja pojedinačne krivnje niti je isključena mogućnost individualnog počinjenja djela." (B. Pavišić, T. Bubalović (2013) *op. cit*., str. 82).

[83] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, Izdvojeno mišljenje *ad hoc* sudije Mahiou, par. 45.

13.
Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju

Odlika je međunarodnih zločina u užem smislu da posjeduju dvostruku narav, koja se ogleda u tome da "svi oni prema međunarodnom pravu povlače krivičnu odgovornost pojedinaca njihovih počinitelja"[1], ali i međunarodnu odgovornost države. Međutim, postoji misao da, naprimjer, dokazivanje genocidne politike države i/ili međunarodne organizacije putem genocidne namjere vođa i/ili visokopozicioniranih dužnosnika nije ispravna metoda utvrđivanja odgovornosti države i/ili međunarodne organizacije[2], koji se pojednostavljeno može prikazati kao dokazivanje odgovornosti države i međunarodne organizacije putem ili preko individualne krivične odgovornosti. Vidjeli smo da, formalnopravno, odgovornost pojedinaca, s jedne strane, i odgovornost država i međunarodnih organizacija, s druge strane, predstavljaju dva zasebna pravna režima sa svojim specifikumima i da individualna krivična odgovornost "ne utječe na odgovornost države po međunarodnom pravu"[3]. Iako praksa Međunarodnog suda, barem u međunarodnom sporu *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora*, pokazuje oslanjanje na pravna rasuđivanja i nalaze međunarodnog krivičnog tribunala koji sudi pojedincima (ICTY) kao "dokaze visokog stepena tačnosti primjerene ozbiljnosti optužbe"[4].

Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija je Rezolucijom 808 (1993) od 22. februara 1993. godine preliminarno odlučilo da ustanovi Međunarodni krivični tribunal u cilju gonjenja osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava izvršena na teritoriju bivše SFRJ. Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (ICTY) svoju potpunu formalnopravnu potvrdu dobio je tri mjeseca poslije, temeljem Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih

---

1 V. Đ. Degan, B. Pavišić (2005) *op. cit*., str. 186.

2 Usp. A. B. Loewenstein, S. A. Kostas (2007) *op. cit*., str. 839-857.

3 Čl. 25 (4) Rimskog statuta.

4 *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 210, 374.

nacija 827 (1993) od 25. maja 1993. godine kao *ad hoc* tribunal za procesuiranje optuženih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije od 1. januara 1991.[5] U Preambuli ove rezolucije izražena je

> "uzbuna zbog kontinuiranih izvještaja o rasprostranjenim i flagrantnim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava koje se izvršava na teritoriju bivše Jugoslavije, posebno u Republici Bosni i Hercegovini, uključujući izvještaje o masovnim ubistvima, masovnom, organiziranom i sistematičnom zatočenju i silovanju žena, kao i nastavku prakse 'etničkog čišćenja', uključujući pripajanje i držanje teritorije".

Iz opisa situacije u Bosni i Hercegovini još jednom je vidljiva upotreba nepravnog termina "etničko čišćenje". Vijeće sigurnosti imalo je opravdan cilj zaustavljanja izvršavanja međunarodnih zločina i privođenje pravdi njegovih izvršitelja, vjerovatno vjerujući da će ovakva mjera uspostavljanja *ad hoc* krivičnog sudovanja pridonijeti brzom završavanju oružanog sukoba, te da će ICTY preventivno djelovati u toku međunarodnog oružanog sukoba. Posebno stoga što je utemeljen s ciljem doprinošenja ponovnoj uspostavi međunarodnog mira i sigurnosti, odnosno uspostavljanja i održavanja mira u regiji što i jeste primarna zadaća Vijeća sigurnosti. Ovaj organ u tekstu navedene rezolucije nadalje

> "odlučuje da će sve države u potpunosti surađivati s međunarodnim tribunalom i njegovim organima u suglasnosti s ovom rezolucijom i Statutom međunarodnog tribunala i da će stoga sve države poduzeti mjere potrebne prema svom nacionalnom pravu da implementiraju odredbe ove rezolucije i Statuta, uključujući obavezu država da udovolje zahtjevima za pomoći ili uhidbenim nalozima koje izdaje Pretresno vijeće prema članu 29. Statuta"[6].

U predmetu *Tužitelj v. Zoran Kupreškić et al* (*Lašvanska dolina*) ICTY se prvi put u svojoj sudskoj praksi bavio pitanjem svog karaktera kao međunarodnog sudskog foruma. Pretresno vijeće je, tako, dalo tri osnovna razloga zašto smatra da je ICTY, zapravo, međunarodan po svojoj naravi.[7] Prvi se ogleda u razlozima njegova osnivanja, koji su prethodno već navedeni, drugi je izražen u njegovoj strukturi, funkcioniranju i statusu, privilegijama i imunitetu, dok se treći vezuje za međunarodno pravo koje se ima primjenjivati u rješavanju predmeta. Vrlo

---

[5] Više o ICTY-ju u: R. O'Keefe (2015) *International Criminal Law*, Oxford: Oxford University Press, str. 483 *et seq*; M. P. Scharf, M. Day (2011) The *ad hoc* international criminal tribunals: launching a new era of accountability, u: W. A. Schabas, N. Bernaz (ed.) *op. cit*., str. 51 *et seq*.

[6] Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 827 (1993) od 25. maja 1993.

[7] ICTY, *Tužitelj v. Zoran Kupreškić et al*, IT-95-16-T, Pretresno vijeće, Presuda, 14. januar 2000, par. 539.

je zanimljivo što je Pretresno vijeće odlučilo da Tribunal nije obavezan precedentima drugih međunarodnih krivičnih sudova, kao što su IMT u Nürnbergu i Tokiju, ili, pak, nacionalnih sudova.[8] Stoga doktrina *stare decisis* – doktrina obavezujućega precedenta – koja je obligatorna u jurisdikcijama precedentnog prava, ne važi za ICTY. No, Pretresno vijeće zaključilo je da pravosudne odluke mogu biti dokazi za *opinio juris sive necessitatis* ili za državnu praksu u pogledu pravila običajnog prava ili mogu naznačiti da se pojavljuje opće načelo međunarodnog prava. Takve pravosudne odluke mogu biti uvjerljiv izvor za tumačenje postojećega prava. U konačnici, ono je odredilo da justinijanska maksima *non exemplis, sed legibus indicandum est* – sud mora presuditi po sili zakona, a ne slučajeva – važi za Tribunal.[9] Na kraju, u ocjenjivanju kredibilnog izvora pravosudnih odluka, Vijeće je zaključilo da su odluke međunarodnih sudova i tribunala autoritativnije od odluka nacionalnih sudova.[10] Međutim, s druge strane, valja predočiti da među pravnim piscima pronalazimo osporavanje institucije Tribunala u smislu da Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija nije imalo ovlaštenje, sukladno Povelji Ujedinjenih nacija, na osnivanje međunarodnog sudišta.[11] Mi ćemo prihvatiti stanovište Ujedinjenih nacija, odnosno tezu da obrazovanje Tribunala (ICTY i ICTR) potpada pod implicirana ovlaštenja (engl. *implied powers*) neke međunarodne organizacije s ciljem svrsishodnijega obavljanja svojih funkcija.[12]

Kako smo vidjeli, ICTY je ustanovljen u toku međunarodnog oružanog sukoba, nedugo nakon što je Vijeće sigurnosti ustanovilo šest sigurnih zona Ujedinjenih nacija. Njegovo osnivanje možemo gledati i iz ugla nemoći cjelokupne međunarodne zajednice država, koja je u najvećoj mjeri utjelovljena u Organizaciji ujedinjenih nacija, da zaustavi ili pravovremeno spriječi gruba kršenja osnovnih ljudskih prava i sloboda, koja su oličena u međunarodnim zločinima u užem smislu: zločinu genocida, zločinima protiv čovječnosti, ratnim zločinima (zločini protiv civilnog stanovništva, zločini protiv ratnih zarobljenika, zločini protiv ranjenika i bolesnika, uključujući i ostala teška kršenja

---

[8] ICTY, *Tužitelj v. Zoran Kupreškić et al*, IT-95-16-T, Pretresno vijeće, Presuda, 14. januar 2000, par. 541.

[9] *Ibid*., par. 540.

[10] Također v. J. E. Ackerman, E. O'Sullivan (2002) *Praksa i procedura Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju: s odabranim materijalima Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu*, Sarajevo: Müller, str. 515-516.

[11] Za više v. Z. Stojanović (2008) *op. cit.*, str. 162-166; M. Šahović (2008) *Međunarodno pravo u međunarodnim odnosima. Druga polovina 20. veka: izabrani tekstovi*, Beograd: Službeni glasnik, str. 340-343.

[12] Usp. D. Lapaš (2008) *op. cit*., str. 83-85, na str. 83: "Nadležnost međunarodne organizacije, stoga, nije ograničena slovom njezina 'ustava', već obuhvata i nadležnosti koje implicitno proizlaze iz njezina 'ustava' [...], kao i one nužne za ostvarenje funkcija i ciljeva organizacije, u pravilu definiranih njezinim 'ustavom'."

Ženevskih konvencija iz 1949, ali i kršenja zakona ili običaja ratovanja) te agresiji. ICTY je ustanovljen temeljem Glave VII Povelje, što znači da je primjena rezolucije, kojom je ovaj tribunal ustanovljen, praćena snagom autoriteta Vijeća sigurnosti. Ovo je eklatantan primjer gdje su Ujedinjene nacije bile čvrste i odlučne u implementiranju svog dokumenta.

Slijedom navedenog, nadovezuju se određena pitanja: zašto Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija nije ovom žestinom štitilo i zaštitilo sigurne zone Ujedinjenih nacija u čijim okruženjima su se nastavljali oružani sukobi i u kojima je vršen permanentni i kontinuirani teror nad civilnim stanovništvom, ali i drugi zločini, sve do kraja 1995. godine? Zašto Vijeće sigurnosti nije novom rezolucijom prekinulo uspostavljenu zabranu uvoza oružja iz 1991. godine te tako osiguralo jednoj državi, svojoj punopravnoj članici, vršenje legitimnog prava na odbranu / samoodbranu svog teritorija, svog stanovništva i svoje vlasti? Da li je Vijeće sigurnosti konstantno odbijalo priznati Bosni i Hercegovini njezino inherentno pravo na individualnu samoodbranu temeljem člana 51. Povelje Ujedinjenih nacija? I u konačnici, da li ICTY može djelovati, odnosno da li se ovaj tribunal može smatrati zamjenom za efektivne mjere, koje je Vijeće sigurnosti moglo poduzeti, uključivši i prisilne akcije, temeljem čl. 42. Povelje[13], prema onima koji su načinili ozbiljnu povredu općega međunarodnog prava u vezi s međunarodnim oružanim sukobom u Republici Bosni i Hercegovini? Svjedoci smo da utemeljenje ICTY-ja nije istodobno značilo zaustavljanje oružanih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije.

Ipak, držimo da te 1993. godine otpočinje međunarodnopravna borba protiv nekažnjivosti za najteže međunarodne zločine. Jednako tako, nije mudro idealizirati međunarodne institucije, pa tako ni ICTY. On je izraz jednog vremena. Nije sudio na temelju apstraktnih, već na temelju konkretnih ili manje konkretnih međunarodnopravnih normi, koje su predstavljale određeno dostignuće međunarodnog krivičnog i humanitarnog prava. Generalno uzevši, pravo je izraz društvenih odnosa – tako je i međunarodno pravo posljedica međunarodnih odnosa, posebno onih međudržavnih, u kojima veliku ulogu igraju partikularni interesi država.[14]

[13] "Ako Vijeće sigurnosti smatra da mjere predviđene u članu 41. [Ove mjere mogu da sadrže potpun ili djelimičan prekid ekonomskih odnosa i željezničkih, pomorskih, zračnih, poštanskih, telegrafskih, radiografskih i drugih veza, a, isto tako, i prekid diplomatskih odnosa] ne odgovaraju, ili se pokaže da su nedovoljne, on može poduzeti takvu akciju zračnim, pomorskim ili suhozemnim snagama koja je potrebna radi održanja ili uspostavljanja međunarodnog mira i sigurnosti. Takva akcija može uključiti demonstracije, blokadu i druge operacije zračnim, pomorskim ili suhozemnim snagama članova Ujedinjenih nacija."

[14] Bit će zanimljivo dalje istražiti upotrebu doktrine konkretne usmjerenosti kod saučesništva, koja se u nekim momentima pokazala kontroverznom. Čini se da takvu doktrinu ne podržava običajno međunarodno pravo. Kontraargumenti ovoj doktrini pojavili su se u predmetu

ICTY je, s praktične tačke gledišta, imao zavidnu ulogu i ireverzibilan utjecaj na daljnji razvoj i jačanje međunarodnog prava. Nesporna je činjenica da je ostvario mnogobrojna dostignuća u svojih punih 24 godine rada, odnosno do kraja 2017. godine.[15] Ovo privremeno međunarodno sudsko tijelo bilo je, između ostalog, temelj za internacionalizirane tribunale, poput Specijalnog suda za Sijera Leone (danas Rezidualni posebni sud), Posebnog tribunala za Libanon, Istočni Timor, sudskih vijeća za Kambodžu. Povrh svega, ostavio je nemjerljiv trag u osnivanju i radu današnjega stalnog Međunarodnog krivičnog suda u Den Haagu.

Šainović et al, te na suđenju *Charlesu Tayloru* na Specijalnom sudu za Sijera Leone. Valjalo bi istaknuti da je, dijelom i zbog primjene ovakvog standarda i pravnog zaključivanja, Žalbeno vijeće u predmetu *Perišić* donijelo oslobađajuću sudsku odluku. Ovo vijeće, uz suprotno mišljenje samo jednog suca, smatralo je otuda da konkretna usmjerenost ostaje obilježje odgovornosti za pomaganje i podržavanje te stoga ustvrđuje da se osuda za pomaganje i podržavanje nekog krivičnog djela ne može izreći ako konkretna usmjerenost pomoći za zločine VRS-a nije dokazana van razumne sumnje. Iako je Haško tužiteljstvo u ovom slučaju tražilo reviziju presude Žalbenog vijeća, unutar statutarnog roka od godinu dana od dana njezina izricanja, zbog manjkavih uvjeta zbog kojih je ovakva presuda neodrživa, a poglavito zbog spomenute doktrine konkretne usmjerenosti pomoći u izvršenju zločina, na kraju, odlukom sudskog vijeća iz 2014. godine, nije uspjelo u svojoj nakani. Nadalje, iako je poznato međunarodnopravno načelo da povrijeđeni ima pravo na reparaciju, žrtve se nakon pravosnažnih osuđujućih presuda nisu mogle obeštetiti na ICTY-ju – fond za naknadu štete nije postojao pri ovom tijelu. Prema pravilima Tribunala, žrtve su svoje zahtjeve za naknadu štete morale isticati pred nacionalnim sudištima regiona, kada je i pored svih ograničenja valjalo pronaći nadležno sudište i tužiti onog ko je pasivno legitimiran. Jednako tako, ni pravosnažno oslobođene osobe, dakle osobe koje su bile optužene i kojima se sudilo i koje su na kraju oslobođene svih optužbi, nisu mogle pred ICTY-jom isticati zahtjeve za naknadu štete, odnosno rehabilitaciju. Za više o radu ICTY-ja i pojedinim sudskim postupcima, usp. C. Hodge (2019) *The Balkans on Trial. Justice vs. Realpolitik*, London, New York: Routledge; N. Tromp (2016) *Prosecuting Slobodan Milošević. The unfinished trial*, London, New York: Routledge; J. Bogoeva (2017) *The war in Yugoslavia in ICTY Judgements: The Goals of the Warring Parties and Nature of the Conflict*, Brussels: Torkel Opsahl Academic EPublisher (TOAEP); Dž. Karup Druško, Intervju, Amir Ahmić, *Presuda Radovanu Karadžiću pobjeda je bosanskog društva*!, 26. mart 2019 (dost. na: https://avangarda.ba/post/type-1/821/Presuda_Radovanu_Karadzicu_pobjeda_je_bosanskog_drustva! (prist. 10. juni 2025)); E. Omerović, G. Alić (2017) Perception of the ICTY in Bosnia and Herzegovina – The Tribunal between Law and Politics, *SEE Law Journal*, vol. 1, br. 3, str. 24-45.

[15] Značajan korak u Strategiji okončanja rada ICTY-ja bio je uspostavljanje Međunarodnog rezidualnog mehanizma za međunarodne krivične tribunale (MICT), jednog novog, privremenog tijela, koje je Vijeće sigurnosti UN-a osnovalo Rezolucijom 1966 od 22. decembra 2010. godine s ciljem nastavka nadležnosti, prava, obaveza i osnovnih funkcija Tribunala kao i staranja o njegovu nasljeđu. Dakle, riječ je o nimalo beznačajnom međunarodnom tijelu, koje izvršava tzv. rezidualne funkcije, a jedna od njih jeste da se svi sudski postupci privedu kraju. MICT ima dva ogranka. Ogranak za ICTR počeo je s radom 1. jula 2012. u Arushi (Ujedinjena Republika Tanzanija), a ogranak za ICTY-a 1. jula 2013. u Den Haagu. Tokom početnih godina Mehanizma ovo međunarodno tijelo djelovalo je istovremeno s oba međunarodna krivična tribunala. Nakon 31. decembra 2015. (kada je zatvoren ICTR), odnosno 31. decembra 2017. godine, Mehanizam djeluje kao samostalna međunarodna institucija. Za više v. službenu stranicu: www.irmct.org (prist. 10. juni 2025).

Tendencija ukidanja prakse nekažnjavanja (engl. *impunity*) prvenstveno za glavare država (engl. *Head of State*) u međunarodnopravnom poretku karakteristična je za posljednju deceniju XX i prvu deceniju XXI stoljeća. Tako će ICTY, optuživši S. Miloševića, koji je u vrijeme podizanja prve optužnice[16] bio aktuelni glavar države, iskazati poštivanje i, prije svega, potvrdu univerzalnih Nirnberških načela,[17] posebno III Nirnberškog načela: "činjenica da je osoba, koja je počinila djelo koje konstituira zločin prema međunarodnom pravu, djelovala kao glavar države ili odgovorni vladin dužnosnik, ne oslobađa ga od odgovornosti prema međunarodnom pravu"[18]. Pretresno vijeće ICTY-ja odbilo je tako zahtjev S. Miloševića za davanje imuniteta iz razloga što čl. 7. Statuta Tribunala, "koji uskraćuje mogućnost davanja imuniteta šefu države"[19], "odražava pravilo međunarodnog običajnog prava".[20] Potvrdu poštivanja ovog načela nalazimo i u odluci Pretresnog vijeća ICTY-ja u predmetu *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, u kojoj je ono konstatiralo "da je u međunarodnom pravu utvrđeno da bi bilo kakav sporazum o imunitetu optuženog koji se tereti za genocid, ratne zločine i/ili zločine protiv čovječnosti pred nekim međunarodnim sudom bio ništavan".[21] Zapravo, imunitet (engl. *immunity*)[22] od odgovornosti za izvršene

[16] Optužnica za Kosovo podignuta je 1999, dok su optužnice za Republiku Hrvatsku i Republiku Bosnu i Hercegovinu podignute 2001. godine.

[17] Nirnberška načela predstavljaju međunarodni dokument koji je sastavila Komisija za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija na osnovu Rezolucije Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 177. iz 1950. godine s ciljem punog priznavanja općih međunarodnih pravnih načela koja su sadržana u Nirnberškoj povelji i koja su proizišla sa suđenja pred Međunarodnim vojnim tribunalom u Nürnbergu. Tako: Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal, *Yearbook of the International Law Commission*, 1950, vol. II, par. 97.

[18] *Principles of International Law Recognized in the Charter of the* Nürnberg Tribunal *and in the Judgment of the Tribunal*, 1950, United Nations, 2005, str. 2. Odredbu istog smisla i cilja nalazimo u pravilu 7. Povelje IMT-a u Nürnbergu, kao i u čl. 6. Povelje IMT za Daleki Istok u Tokiju.

[19] S. Softić (2013) Personalni krivičnopravni imuniteti, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 11, god. 6, str. 141.

[20] ICTY, *Tužitelj v. Slobodan Milošević*, IT-99-37-PT, Pretresno vijeće, Odluka po preliminarnim podnescima, 8. novembar 2001, par. 28. Od značaja je i činjenica što se Pretresno vijeće ICTY-ja pri donošenju ove Odluke u naznačenom pogledu oslanjalo, *inter alia*, i na odluku britanskog Doma lordova u predmetu *Pinochet* (par. 33).

[21] ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-PT, Pretresno vijeće, Odluka po Drugom zahtjevu optuženog za pregled i objelodanjivanje: Pitanje imuniteta, 17. decembar 2008, par. 25.

[22] *Imunitet* valja razlikovati od prakse *nekažnjivosti*. Imunitet je i materijalnopravni, ali i procesnopravni institut u međunarodnom pravu, dok je nekažnjivost zapravo puka faktička situacija, tj. opisno stanje. Znakovita je njihova lingvistička sličnost u engleskom jeziku: *immunity – impunity*.

međunarodne zločine protiv općega međunarodnog prava ne može se osigurati jednim međunarodnim sporazumom (bilo da je riječ o bipartitnom ili multipartitnom sporazumu), s obzirom na to da "javni interes za krivično gonjenje nekog pojedinca optuženog za takva krivična djela koja osuđuje čitav svijet, nesumnjivo je veliki."[23] Žalbeno vijeće ICTY-ja smatralo je, tako, da je svako očekivanje R. Karadžića "da mu se neće suditi pred Međunarodnim sudom utemeljeno na pogrešnom tumačenju mjerodavnog prava"[24] imajući u vidu činjenicu da je

> "jedna od temeljnih svrha međunarodnih sudova i sudova *ad hoc* da okončaju nekažnjivost [engl. *impunity*] i osiguraju da teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava budu krivično gonjena i kažnjena.[25] Osobe optužene za takve zločine ne mogu legitimno očekivati da bi imale imunitet od krivičnog gonjenja. Žalbeno vijeće smatra da činjenice za koje se navodi da su dale povoda očekivanjima žalitelja u pogledu nekažnjivosti ne predstavljaju izuzetak od ovog pravila."[26]

Žalbeno vijeće, sljedstveno tome, zaključuje da Sporazumom, koji je navodno R. Karadžić sklopio s R. Holbrookeom 18-19. jula 1996. godine, kojim je utanačeno da se, "u zamjenu za njegovo potpuno povlačenje iz javnog života, protiv njega neće voditi krivični postupak na Međunarodnom sudu"[27] "ne bi bila ograničena nadležnost Međunarodnog suda", niti bi sporazum takvog karaktera i sadržine "bio obavezujući za Međunarodni sud"[28]. Čini se, slijedom navedenog, da svaki međunarodni ugovor o imunitetu ne može biti pravno stariji ili pravno snažniji od, naprimjer, člana IV Konvencije o genocidu koji doslovno propisuje: "*osobe koje su počinile genocid ili bilo koje drugo djelo navedeno u članu III bit će kažnjena, bilo da su državni rukovodioci, javni službenici ili pojedinci*". Ne može biti pravno snažniji i zbog pravne prirode normi ove Konvencije, bez izuzetaka u općem međunarodnom pravu.[29]

---

[23] ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-AR73.4, Žalbeno vijeće, Odluka po Karadžićevoj žalbi na Odluku Pretresnog vijeća u vezi s navodnim Sporazumom s Holbrookeom, 12. oktobar 2009, par. 49.

[24] *Ibid*., par. 50.

[25] Usp. Rezoluciju Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 827 (1993) od 25. maja 1993.

[26] ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, IT-95-5/18-AR73.4, Žalbeno vijeće, Odluka po Karadžićevoj žalbi na Odluku Pretresnog vijeća u vezi s navodnim Sporazumom s Holbrookeom, 12. oktobar 2009, par. 52.

[27] *Ibid*., par. 2. Usp. R. Holbrooke (1998) *Završiti rat*, Sarajevo: Šahinpašić.

[28] *Ibid*., par. 54.

[29] Usp. s čl. 2. Konvencije o nezastarijevanju ratnih zločina i zločina protiv čovječnosti od 26. novembra 1968. godine (UNGA Rezolucija 2391 (XXIII); UNTS, vol. 754, p. 73); Evropskom konvencijom o nezastarijevanju zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina iz 1974. godine (*European Treaty Series*, No. 82); čl. 7 (2) Statuta ICTY-ja, čl. 6 (2) Statuta ICTR-a "nijedna optužena osoba, bilo da se radi o šefu države ili vlade ili o odgovornom državnom dužnosniku, ne može biti oslobođena krivične odgovornosti niti joj se može ublažiti kazna na osnovu

Da i stalni Međunarodni krivični sud u Den Haagu poštiva univerzalne Nirnberške principe potvrđuje i izdavanje uhidbenog naloga prema tadašnjem sudanskom predsjedniku O. Al Bashiru, temeljem ranije podignute optužnice zbog zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina u zapadnom regionu Darfur (Sudan).[30] Tako je 4. marta 2009. godine sudanski predsjednik postao prvi aktuelni predsjednik neke države za kojega je Tužiteljstvo ICC-a zatražilo, a Pretpretresno vijeće izdalo, uhidbeni nalog za neke od međunarodnih zločina protiv općega međunarodnog prava. Dana 20. februara 2023. godine ICC utvrđuje da Sudan ima međunarodnu obavezu da izruči svog bivšega šefa države, te da je prethodno neizvršavanje naloga za uhićenje od nekoliko država stranaka predstavljalo povredu obaveza prema Rimskom statutu.[31] Ova praksa vjerovatno potvrđuje sve veći konsenzus da bivši glavari država mogu biti pozvani na individualnu krivičnu odgovornost za najteže međunarodne zločine, uključujući genocid.[32] Valjalo bi u ovom kontekstu navesti i suđenje Hissèneu Habréu, bivšem predsjedniku Čada, kojem je suđeno pred Posebnim afričkim vijećima (engl. *Extraordinary African Chambers* (EAC)), hibridnom (mješovitom) tribunalu, koji je formiran temeljem međunarodnog ugovora između Afričke unije kao regionalne međunarodne organizacije i država Čad i Senegal, sa sjedištem u Dakaru.[33]

njezinog službenog položaja"; čl. 27. Rimskog statuta: "1) Ovaj Statut se primjenjuje jednako na sve osobe bez pravljenja razlike po pitanju da li su oni nositelji javne funkcije ili ne. Posebno, javna funkcija predsjednika države ili vlade, člana vlade ili parlamenta, izabranog predstavnika ili vladinog službenika, neće ni u kom slučaju predstavljati osnov da se ta osoba izuzme od krivične odgovornosti, po ovom Statutu, niti javna funkcija, samo po sebi, predstavlja osnov za blaže kažnjavanje. 2) Imunitet i druga posebna prava koja se izvode iz javne funkcije, čiji su oni nositelji bilo po nacionalnom ili međunarodnom pravu, ne predstavlja prepreku za Sud da u odnosu na te osobe postupa u skladu sa svojim nadležnostima."

[30] "Smatrajući da postoje razumne osnove da se vjeruje da je Omar Al Bashir *de jure* i *de facto* predsjednik države Sudana i vrhovni komandant sudanskih oružanih snaga od marta 2003. do 14. jula 2008. [...]", ICC, Situation in Darfur, Sudan, *In the Case of The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir ("Omar Al Bashir")*, ICC-02/05-01/09, Pre-Trial Chamber I, [First] Warrant of Arrest for Omar Hassan Ahmad Al Bashir, 4. mart 2009, str. 6-7. Usp. sa Second Warrant of Arrest (Drugim uhidbenim nalogom) u ovom predmetu od 12. jula 2010.

[31] ICC, *The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir*, ICC-02/05-01/09, Decision on the Prosecutor's Request Regarding the Warrant of Arrest, 20 February 2023.

[32] Usp. C. Kress (2020) The Bashir Case and the Immunities of Heads of State under International Law, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 18, str. 561-585.

[33] S. Weill, K. T. Seelinger, K. B. Carlson (2022) Theorizing Empirical Court Research: The Test Case of the Trial of Hissène Habré, *International Review of the Red Cross*, no. 918. Jednako tako od istih autora, S. Weill, K. T. Seelinger, K. B. Carlson (eds.) (2020) *The President on Trial: Prosecuting Hissène Habré*, Oxford: Oxford University Press. Usp. S. A. E. Høgestøl (2016) The Habré Judgment at the Extraordinary African Chambers: A Singular Victory in the Fight Against Impunity, *Nordic Journal of Human Rights*, 34:3, str. 147-156.

Osuđen je 30. maja 2016[34], dok je prvostepena presuda potvrđena na Žalbenom vijeću 27. aprila 2017[35] godine. Iako H. Habré nije osuđen za genocid, presude u ovom predmetu svakako predstavljaju prekretnicu u daljnjem razvoju prakse i tumačenju normi međunarodnog krivičnog prava u odnosu na krivičnu odgovornost (bivših) šefova država za najteže međunarodne zločine.

Ovo je izuzetno veliki moment u historiji razvoja, ne samo nauke međunarodnog prava nego i svijesti o poimanju jednog pravnog instituta – *imuniteta*, znajući da je kroz veliko razdoblje u međunarodnom pravu bilo uvriježeno stanovište da šefovi država i visoki državni dužnosnici imaju imunitet od krivičnog gonjenja, odnosno da imaju imunitet sve dok obavljaju svoje državničke poslove. Međutim, postoji razlika između nacionalnih i međunarodnih sudišta. Personalni krivičnopravni imuniteti sadašnjih i bivših državnih zvaničnika štite ih samo u pogledu pokretanja i vođenja krivičnih postupaka pred nacionalnim sudovima stranih država[36], dok ovi imuniteti ne predstavljaju nikakvu smetnju "da Međunarodni krivični sud i međunarodni krivični tribunali protiv njih, u svakom trenutku, pokrenu i vode krivični postupak

---

[34] Extraordinary African Chambers (EAC), Public Judgment, *Prosecutor v. Hissène Habré*, Chambre d'Assises, 30 May 2016, Dakar, Senegal.

[35] EAC, Appeals Chamber Judgment, *Prosecutor v. Hissène Habré*, 27 April 2017.

[36] Usp. s *Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment, I.C.J. Reports 2002,* str. 3. Naime, ovaj međunarodni spor odnosio se na pitanje imuniteta ministra vanjskih poslova Demokratske Republike Kongo za međunarodne zločine. Međunarodni sud je zauzeo stav da aktuelni šef države, šef vlade i ministar vanjskih poslova uživaju personalni (lični) imunitet "od jurisdikcije u drugim državama", dok takve osobe "ne uživaju krivični imunitet po međunarodnom pravu u svojim vlastitim državama", kao i da "mogu biti subjektom krivičnih postupaka pred određenim međunarodnim krivičnim sudovima koji imaju jurisdikciju", posebno pred ICTY-jom, ICTR-om i ICC-om. (*Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment, I.C.J. Reports 2002,* str. 3, na str. 21. i 25, par. 51. i 61; Također v. V. Crnić-Grotić (2005) *op. cit*., str. 299-320. Osim toga, pravosnažna krivična osuda M. Noriege početkom 1990-ih prošlog stoljeća predstavljala je činjenicu da je sud u Sjedinjenim Američkim Državama prvi put u svojoj povijesti osudio (no ne za međunarodne zločine *stricto sensu*) stranog šefa države (pobliže u: L. A. Horvitz, C. Catherwood (2011) *op. cit*., vol. II, str. 389-391)). Međutim, "u zajedničkom izdvojenom mišljenju, troje sudija je ukazalo da su tekući trendovi u praksi država da teški međunarodni zločini nisu pokriveni funkcionalnim imunitetom". (S. Softić (2013) Personalni krivičnopravni imuniteti, str. 146). Čini se da je isti stav zauzelo i Žalbeno vijeće ICTY-ja u predmetu *Tužitelj v. Tihomir Blaškić*. S ovim pravnim nazorom korelira predmet *A. Pinochet* pred britanskim sudovima (za pobliže v. L. A. Horvitz, C. Catherwood (2011) *op. cit*., vol. II, str. 421-423; P. Sands (2006) *op. cit*., str. 23-45). Uporište za rezon, da strani nacionalni sudovi nemaju nadležnost vjerovatno možemo pronaći u općem međunarodnopravnom načelu da su sve države pravno jednake, pa prema tome, nijedna "država ne može vršiti vlast nad drugom putem vlastitog pravnog sistema (lat. *par in parem non habet jurisdictionem*)". (S. Softić (2013) Personalni krivičnopravni imuniteti, str. 134-135. Nav. prema: P. Daillier, A. Pellet (Q. D. Nguyen) (2002) *Droit International Public*, 7. izd, Paris: L.G.D.J, str. 451).

za međunarodna krivična djela *stricto sensu*"[37]. Međutim, premda valja praviti distinkciju između imuniteta pojedinca, s jedne strane, i imuniteta države i/ili međunarodne organizacije, s druge strane,[38] ipak su ovo instituti koji se uzajamno prožimaju, naslanjaju i nadovezuju jedan na drugi, odnosno nikako ne mora značiti da se međusobno ekskludiraju.[39] U tom smislu, a za svrhe predmetne studije, državni dužnosnici predstavljaju samo

[37] S. Softić (2013) Personalni krivičnopravni imuniteti, str. 149.

[38] Imunitete (krivičnopravne), koji se odnose na pojedince (v. A. Cassese (2005) *Međunarodno krivično pravo*, str. 310-322) trebamo razlikovati od imuniteta države po međunarodnom pravu, čije utemeljenje pronalazimo u latinskoj maksimi *par in parem non habet imperium*, što predstavlja osnovu državne doktrine i suverenog imuniteta. Imunitet koji uživaju države odnosi se samo na njezine javnopravne akte *jure imperii*. Čini se da slično rasuđivanje možemo primijeniti i kod međunarodnih vladinih organizacija, ali s jednom iznimkom – sada postoje normativni uvjeti da se Evropska unija (EU), kao takva, u predmetima kršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda od svojih organa, pojavi pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strasbourgu, sudištu druge međunarodne organizacije – Vijeća Evrope. (Za više u ovoj materiji konsultirati Nacrt članova o imunitetima od jurisdikcije država i njihove imovine Komisije Ujedinjenih nacija za međunarodno pravo iz 1991. godine (Draft Articles on Jurisdictional Immunities of States and Their Property, *Yearbook of the International Law Commission, 1991*, vol. II (Part Two)); također v. C. W. Jenks (1961) *International Immunities*, London, New York: Stevens & Sons Limited, Oceana Publications, str. 1-34, 149-171. Za imunitete međunarodne organizacije Ujedinjenih nacija v. pobliže čl. 105. Povelje Ujedinjenih nacija, dvije međunarodne konvencije o imunitetu Organizacije ujedinjenih nacija i specijaliziranih agencija iz 1946, odnosno 1947, kao i Sporazum između Ujedinjenih nacija i Sjedinjenih Američkih Država o sjedištu Ujedinjenih nacija od 26. juna 1947. godine. Za uopćeno o imunitetu međunarodnih organizacija v. C. W. Jenks (1961) *op. cit*., str. 37-82; za imunitete međunarodnih službenika (dužnosnika neke međunarodne organizacije) v. *Ibid*., str. 111-131; a za imunitete međunarodnih mirovnih misija / snaga / operacija v. SOFAs – sporazume o statusu snaga (najčešće dvostrani međunarodni ugovor između međunarodne organizacije koja šalje i rukovodi međunarodnom operacijom i države u koju se snage šalju, odnosno one u kojoj će one biti stacionirane i djelovati; za posljednje također konsultirati C. W. Jenks (1961) *op. cit*., str. 102-110). Jednako tako v. V. Đ. Degan (2011) *op. cit*., str. 334-345; A. Škrbić (2018) *Imunitet države od suđenja i izvršenja*, Sarajevo: University Press.

[39] Kako je Međunarodni sud u predmetu *Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment, I.C.J. Reports 2002,* str. 3, odredio da bivši ministar vanjskih poslova države može biti krivično procesuiran pred sudom neke druge države jedino u odnosu na djela koja je počinio u svom privatnom kapacitetu, otuda se otvorila zanimljiva rasprava u smislu da li to onda znači da se međunarodni zločini, počinjeni od osoba koje imaju status državnih dužnosnika, imaju tretirati kao djela učinjena u njihovom privatnom kapacitetu. U pravnoj literaturi postoji gledište da odgovor na ovo pitanje ima biti negativan, jer tretirati ratne zločine i zločine protiv čovječnosti, koji su počinjeni od državnih dužnosnika, kao djela počinjena u njihovom privatnom kapacitetu, značilo bi da se takva djela ne mogu pripisati državi na međunarodnom nivou. Posljedično tome, država ne bi mogla biti odgovorna za takva djela po međunarodnom pravu. Za opširnije v. M. Spinedi (2002) State Responsibility v. Individual Responsibility for International Crimes: *Tertium Non Datur*?, *European Journal of International Law*, vol. 13, br. 4, str. 895-899.

> "puk[e] instrument[e] države i njihovo službeno djelovanje može se jedino pripisati državi. Njima se ne mogu izreći sankcije ili kazne zbog postupaka koji nisu privatni nego su poduzeti u ime države. Drugim riječima, državni dužnosnici ne mogu snositi posljedice protupravnih postupaka koja se ne mogu pripisati njima osobno nego državi u čije ime djeluju: oni uživaju takozvani "funkcionalni imunitet". To je već uvriježeno pravilo međunarodnog običajnog prava koje potječe iz osamnaestog i devetnaestog stoljeća i mnogo je puta ponovljeno. Relativno nedavno, u predmetu *Rainbow Warrior*, Francuska je zauzela stajalište koje se temelji na tom pravilu. Pravilo je također vrlo jasno izložio Vrhovni sud Izraela u predmetu *Eichmann*."[40]

Dakle, glavari država i predsjednici vlada više se nisu mogli pozivati na svoj službeni položaj kao osnovi za oslobađanje od krivične odgovornosti ili umanjenje krivične sankcije. Čelnici država se tako nisu mogli pozivati na činjenicu da njihov položaj predstavlja izuzeće od krivične sudbenosti nekog međunarodnog sudišta. Isto tako, osoba koja je djelovala prema zapovijedi svoje vlade ili pretpostavljenog nije se mogla pozivati na to da ju ta činjenica oslobađa od odgovornosti prema međunarodnom pravu ako je ona imala mogućnost moralnog izbora. Stoga je kod odnosa subordinacije ICTY djelovao u skladu s IV Nirnberškim načelom: "činjenica da je osoba koja je djelovala prema zapovijedi svoje vlade ili pretpostavljenog, ne oslobađa ju od odgovornosti prema međunarodnom pravu, ukoliko je ona imala mogućnost moralnog izbora". Primjena ovog načela je posebno vidljiva u predmetu *Tužitelj v. Dražen Erdemović*.

Rješavajući ga kao prethodno pravno pitanje, Tribunal se u više slučajeva očitovao o pravnom karakteru oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini.[41] Iako

---

[40] ICTY, *Prosecutor v. Tihomir Blaškić*, IT-95-14-AR108*bis*, Appeals Chamber, Judgment on the Request of The Republic of Croatia for Review of the Decision of Trial Chamber II of 18 July 1997, 29 October 1997, par. 38. Razumijemo, dakako, da se ovo pravilo, glede pojedinaca, ne može odnositi na činjenje međunarodnih zločina.

[41] Usp. s rezolucijama Vijeća sigurnosti UN-a, posebno s Rezolucijom 752 (1992) od 15. maja 1992. i 757 (1992) od 30. maja 1992. godine. Tako u tč. 3. Rezolucije 752 (1992) stoji: "Također zahtijeva da svi oblici uplitanja koji dolaze izvan Bosne i Hercegovine, uključujući jedinice Jugoslavenske narodne armije kao i elemente Hrvatske vojske, odmah prestanu, i da susjedi Bosne i Hercegovine odmah poduzmu akcije ka zaustavljanju uplitanja i da poštuju teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine." U tč. 4. iste Rezolucije, Vijeće sigurnosti "također zahtijeva da jedinice Jugoslavenske narodne armije i elementi Hrvatske vojske, koji su sada prisutni u Bosni i Hercegovini, moraju se ili povući, ili biti pod vlašću Vlade Bosne i Hercegovine, ili da se raziđu i razoružaju, te da svoje naoružanje stave pod efektivno međunarodno promatranje [...]". Usp. i Preambulu Rezolucije 757 (1992) u kojoj ovaj izvršno-politički organ, "žali što se zahtjevi iz Rezolucije 752 (1992) nisu još proveli, uključujući zahtjeve da se [*inter alia*] svi oblici uplitanja koji dolaze izvan Bosne i Hercegovine odmah zaustave, da bosanskohercegovački susjedi odmah poduzmu akcije ka zaustavljanju uplitanja

ovo sudište nije bilo nadležno za zločin agresije, odnosno vođenje agresivnog ili napadačkog rata, kao zločina protiv mira[42], i nije bilo nadležno suditi državama, kao međunarodnopravnim osobama, pravni karakter rata u Bosni i Hercegovini imao se riješiti kako bi se eventualno mogla donijeti osuda za teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949. godine, međunarodni zločin koji se može izvršiti jedino u vrijeme trajanja međunarodnog oružanog sukoba.[43] ICTY je pravosnažnom presudom Žalbenog vijeća u predmetu *Tužitelj v. Duško Tadić* ustvrdio da se na teritoriju Bosne i Hercegovine radi o međunarodnom oružanom sukobu uz izravnu odgovornost tadašnje Savezne Republike Jugoslavije i njezinog najvišega rukovodstva.[44] Iako Pretresno vijeće ICTY-ja u ovom predmetu nije bilo istog stava kao i Žalbeno vijeće[45], zapažamo izdvojeno mišljenje sutkinje Gabrielle Kirk McDonald, koja je naglasila da je, "tokom

i da poštuju teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine [...]." Isto tako v. rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 762 (1992), 819 (1993) i 838 (1993), kao i Rezoluciju Generalne skupštine UN-a u tom kontekstu (situacija u Bosni i Hercegovini) A/RES/46/242 od 25. augusta 1992.

[42] To je "krivično sudsko tijelo ustanovljeno radi gonjenja i kažnjavanja pojedinaca zbog kršenja međunarodnog humanitarnog prava, a ne radi utvrđivanja odgovornosti država za djela agresije ili protuzakonite intervencije". (ICTY, *Tužitelj v. Zejnil Delalić et al*, IT-96-21-T, Pretresno vijeće, Presuda, 16. novembar 1998, par. 230).

[43] Usp. J. Allain, J. R. W. D. Jones (1997) *op. cit*., str. 109.

[44] Više u: J. Bogoeva (2017) *op. cit.*, str. 18-31.

[45] Usp. očitovanje Republike Srbije u predmetu *The Government of the Republic of Serbia v. Ejup Ganić* (ekstradicijski postupak pred Westminsterskim sudom u Londonu iz 2010). Ambasador Republike Srbije u Ujedinjenom Kraljevstvu D. Popović 10. juna 2010. godine iznosi zvaničnu poziciju njegove zemlje, odnosno Ministrice pravde S. Malović i Tužitelja za ratne zločine V. Vukčevića, a u pogledu postojanja međunarodnog oružanog sukoba na teritoriji Bosne i Hercegovine u razdoblju od 27. aprila do 19. maja 1992. godine. Naime, ističe se kako Republika Srbija nije dvojila kada je u Zahtjevu za ekstradiciju od 1. aprila 2010. godine navela da je riječ o međunarodnom oružanom sukobu, pozivajući se na sudske odluke ICTY-ja u predmetu *Tadić*, ali i na odluku Pretresnog vijeća u predmetu *Brđanin*, koji su bili odredili da je sukob u Bosni i Hercegovini od početka 1992. do 19. maja iste godine bio nesumnjivo međunarodni po svojoj naravi. Taj je oružani sukob postojao između Bosne i Hercegovine, s jedne, i Savezne Republike Jugoslavije, s druge strane, a Republika Srbija je iznijela stav da su u ovom sukobu na strani Bosne i Hercegovine uzele učešće različite oružane formacije, poput Teritorijalne odbrane, Patriotske lige, Zelenih beretki, milicije, dok je na strani SRJ-a bila Jugoslavenska narodna armija, oružane snage države prednice – SFRJ. Westminsterski je sud, odnosno sudija Tim Workman, u Odluci o ekstradiciji, ustvrdio da je njemu sasvim jasno "da su događaji u Sarajevu 2. i 3. maja 1992. i u sedmicama prije tog vikenda doveli do međunarodnog oružanog sukoba" (City of Westminster Magistrates' Court, *The Government of the Republic of Serbia v. Ejup Ganić,* [2010] EW Misc 11 (MC), Decision on extradition, 27 July 2010, par. 9). Uzgred, Odlukom Suda u Londonu, ovaj proces se koristi u političke svrhe (*Ibid*., par. 39), stoga je sudija T. Workman odlučio ne dosuditi izručenje E. Ganića Republici Srbiji (*Ibid*., par. 41, 42). Za više o predmetu *Ganić*, v. C. Hodge (2019) *op. cit*., str. 235-253.

cijelog perioda na koji se odnosi Optužnica, oružani sukob u općini Prijedor bio međunarodnog karaktera i da su žrtve bile osobe zaštićene Ženevskom konvencijom o zaštiti civilnih osoba za vrijeme rata (IV ženevska konvencija)"[46]. Sutkinja, koja je bila predsjedavajući sudija u Pretresnom vijeću[47] u ovom predmetu, u prvom odjeljku svog Mišljenja zaključuje "da dokazi podastrijeti Pretresnom vijeću podržavaju zaključak da je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora)[48] imala efektivnu kontrolu[49] nad VRS [Vojska Republike Srpske] u općini Prijedor [...]"[50] Dakle, u ovom predmetu ICTY prihvata test "sveukupne kontrole"[51] (engl. *overall control*) u kojem je definiran *inter alia* kao kontrola koja ne zahtijeva dokaze o konkretnim zapovijedima ili direktivama za pojedinačne operacije:

> "Kao što je Žalbeno vijeće već istaklo, međunarodno pravo ne postavlja uvjet da je za određena djela o kojima je riječ strana država izdala konkretna uputstva ili direktive određenim oružanim snagama, a da bi se za te oružane snage moglo smatrati da djeluju kao *de facto* organi države. Iz toga proizlazi da u okolnostima ovog predmeta nije bilo potrebno pokazati da je konkretne operacije koje su provele snage bosanskih Srba i koje su predmet ovog suđenja (napadi na Kozarac i opće uzevši u općini Prijedor) konkretno naredila ili planirala Jugoslavenska armija. Dovoljno je pokazati da je ta Armija vršila opću kontrolu nad snagama bosanskih Srba – što je optužba pred Pretresnim vijećem i pokazala. Ta kontrola se odražavala ne samo u finansijskoj, logističkoj i drugoj pomoći i podršci nego također, što je još važnije, u učestvovanju u

[46] ICTY, *Tužitelj v. Duško Tadić*, IT-94-1-T, Pretresno vijeće, Izdvojeno i različito mišljenje sutkinje McDonald o primjenjivosti člana 2. Statuta, 7. maj 1997, par. 1.

[47] Žalbeno vijeće ICTY-ja je u svojoj presudi od 15. jula 1999. godine, koja je postala pravosnažnom, u cijelosti podržalo Izdvojeno i različito mišljenje sutkinje McDonald.

[48] "Direktna umiješanost JNA u oružani sukob u raznim dijelovima Bosne i Hercegovine, uključujući i općinu Prijedor, u ime Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) prije 19. maja 1992. učinila je sukob međunarodnim barem u toj općini." (ICTY, *Tužitelj v. Duško Tadić*, IT-94-1-T, Pretresno vijeće, Izdvojeno i različito mišljenje sutkinje McDonald o primjenjivosti člana 2. Statuta, 7. maj 1997, par. 5).

[49] "Odgovarajući kriterij za agentski odnos iz predmeta *Nikaragva* je 'ovisnost i kontrola', a dokazivanje efektivne kontrole nije nužno." (*Ibid*., par. 4).

[50] *Ibid*.

[51] V. Đ. Degan drži da je ICTY uvođenjem "testa cjelovite kontrole" sam sebe ovlastio [u smislu da je sam sebi prigrabio nadležnost] da se izjašnjava "i o odgovornosti država". (V. Đ. Degan (2008) Dualitet međunarodne odgovornosti države i pojedinca za zločin genocida – pitanje tereta dokazivanja, str. 58). O potencijalnim poteškoćama koje mogu nastati kada međunarodni sudovi moraju presuditi u tzv. preklapajućim situacijama, a poglavito o odnosu ICJ-a i ICTY-ja u vezi s predmetom *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora*, upućujemo na: R. J. Goldstone, R. J. Hamilton (2008) *Bosnia v. Serbia*: Lessons from the Encounter of the International Court of Justice with the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, *Leiden Journal of International Law 21*, str. 95-112.

općem usmjeravanju, koordinaciji i nadzoru nad aktivnostima i operacijama Vojske Republike Srpske. Ta vrsta kontrole dovoljna je da se ispune pravni kriteriji koje zahtijeva međunarodno pravo."[52]

U predmetu *Tužitelj v. Zejnil Delalić, Zdravko Mucić, Hazim Delić i Esad Landžo* (*Tužitelj v. Mucić et al* – poznatiji kao predmet Čelebići) i Pretresno i Žalbeno vijeće (16. novembra 1998, odnosno 20. februara 2001) ICTY-ja iznose zaključak da je u Republici Bosni i Hercegovini oružani sukob u predmetnom periodu bio međunarodni po svojoj prirodi, budući da je Vojska Republike Srpske bila pod kontrolom Savezne Republike Jugoslavije. Žalbeno vijeće je tako potvrdilo svoju Presudu u predmetu *Tužitelj v. Duško Tadić*, na koju se oslanja i Presuda Žalbenog vijeća u predmetu *Tužitelj v. Zlatko Aleksovski*, a prema kojoj Tužiteljstvo mora dokazati da je strana intervenirajuća sila imala "opću kontrolu" nad lokalnim snagama. Ovim stavom je Žalbeno vijeće u predmetu Čelebići pokazalo da je slijedilo *ratio decidendi* svojih prethodnih odluka osim kada postoje jaki razlozi u interesu pravde da se od njih odstupi. Pošto se datum 19. maj 1992. godine uzima kao zvanični datum stvarnog povlačenja Jugoslavenske narodne armije s teritorije Republike Bosne i Hercegovine, postavlja se pitanje pravnog karaktera oružanog sukoba u odnosu na razdoblje prije i poslije ovog datuma. ICTY u predmetu Čelebići zauzima istovjetno pravno rezoniranje kao u predmetu *Tužitelj v. Duško Tadić* (Žalbeno vijeće) u kojem se određuje da se oružani sukob u Republici Bosni i Hercegovini i prije i nakon 19. maja 1992. ima smatrati međunarodnim. Republika Bosna i Hercegovina smatra se međunarodno priznatom državom od 6. aprila 1992. godine. Budući da su od tog datuma pa sve do 19. maja 1992. na teritoriji ove države boravile i djelovale vojne snage (Jugoslavenska narodna armija) države koja je bila u disoluciji (raspadnute države SFRJ), a nad kojom je stvarnu vlast imala Savezna Republika Jugoslavija, koja je formalnopravno proglasila svoju nezavisnost 27. aprila 1992, to se s pravom ima smatrati da je oružani sukob u Republici Bosni i Hercegovini imao međunarodni karakter. Sudska vijeća ICTY-ja su, nadalje, došla do zaključka da je i nakon 19. maja 1992. godine oružani sukob na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine bio međunarodnog karaktera, jer je Savezna Republika Jugoslavija i dalje bila država koja je vršila kontrolu i stajala iza Vojske Republike Srpske, koja je prije svog formalnog stvaranja 12. maja 1992. imala prethodni identitet kao Jugoslavenska narodna armija, predstavljajući stvarni organ SFRJ. ICTY je tako ustvrdio da su i nakon 19. maja 1992. godine svrha i cilj oružanog sukoba ostali isti kakvi su bili tokom oružanog sukoba u kojem su do tog datuma učestvovali Savezna Republika Jugoslavija i Jugoslavenska

[52] ICTY, *Tužitelj v. Duško Tadić*, IT-94-1-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 15. juli 1999, par. 156.

narodna armija, tj. "da bi se proširila teritorija koja će sačinjavati tu republiku [RS]"[53]. "Bilo je očito da je i nakon 19. maja 1992. vojska bosanskih Srba nastavila da djeluje na postizanju vojnih ciljeva formuliranih u Beogradu."[54]

> "Ovo ne pokazuje postojanje odvojenog oružanog sukoba, od 19. maja 1992, s ciljevima i težnjama različitima od onih iz sukoba u koji su bili uključeni SRJ i JNA, već naprotiv pokazuje trajanje tog sukoba jer je SRJ, uprkos tobožnjem povlačenju svojih snaga, u najmanju ruku, nastavila da pruža podršku bosanskim Srbima i njihovoj vojsci, i vršila znatan utjecaj na njihove operacije."[55]
>
> "Stvaranje VRS od strane SRJ/VJ nije, dakle, ukazivalo na namjeru Beograda da se odrekne kontrole SRJ/VJ nad vojskom bosanskih Srba. Naprotiv, VRS je formirana kako bi se nastavili postizati sopstveni politički i vojni ciljevi SRJ, a iz dokaza je očito da su ti ciljevi ostvarivani vojnim i političkim operacijama koje je kontrolirao Beograd i JNA/VJ. Nema dokaza da su se 19. maja 1992. ti ciljevi promijenili. Uzeti zajedno, ovi faktori sugeriraju da se odnos između VJ i VRS ne može okarakterizirati kao puki odnos koordinacije političkih i vojnih aktivnosti."[56]

Zapravo,

> "Žalbeno vijeće smatra da zahtjev da se dokažu konkretna naređenja kojima su zaobiđena ili poništena naređenja s višega mjesta ne samo da se bazira na primjeni pogrešnog testa nego je on također sporan u ovom kontekstu. Za VJ i VRS bilo je karakteristično to da *su dijelili iste* vojne ciljeve. Stoga je po samoj biti stvari nevjerovatno da bi naređenja iz Beograda kojima bi se zaobišla ili poništila ovlaštenja lokalnih komandanata korpusa uopće bila potrebna, budući da su te snage bile u svemu suglasne."[57]

U stvarnosti je

> "SRJ vršila opću političku i vojnu kontrolu nad Republikom Srpskom, barem između 1992. i 1995. (u ovom kontekstu, kontrola uključuje učestvovanje u planiranju i nadziranju vojnih operacija koje su u toku). [...] Žalbeno vijeće stoga zaključuje da u predmetnom razdoblju (1992) za oružane snage Republike Srpske treba smatrati da su djelovale pod općom kontrolom i u ime SRJ-a.

---

[53] ICTY, *Tužitelj v. Zejnil Delalić et al*, IT-96-21-T, Pretresno vijeće, Presuda, 16. novembar 1998, par. 224.

[54] ICTY, *Tužitelj v. Duško Tadić*, IT-94-1-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 15. juli 1999, par. 152.

[55] ICTY, *Tužitelj v. Zejnil Delalić et al*, IT-96-21-T, Pretresno vijeće, Presuda, 16. novembar 1998, par. 224.

[56] ICTY, *Tužitelj v. Duško Tadić*, IT-94-1-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 15. juli 1999, par. 151-152 (unutarnja referenca izostavljena).

[57] *Ibid*., par. 153.

> Stoga se čak i nakon 19. maja 1992. oružani sukob u Bosni i Hercegovini između bosanskih Srba i centralnih vlasti Bosne i Hercegovine mora klasificirati kao međunarodni oružani sukob."[58]

U predmetu *Tužitelj v. Zlatko Aleksovski* (Lašvanska dolina) Žalbeno vijeće ICTY-ja u par. 134. Presude od 24. marta 2000. godine potvrđuje

> "da će slijediti svoju odluku iz Presude[59] u predmetu *Tadić*, budući da, nakon pomne analize, nije uspjelo pronaći uvjerljiv razlog da od nje odstupi. Doista, Žalbeno vijeće ne može reći da je ona rezultat primjene pogrešnog pravnog načela ili da se do nje došlo *per incuriam*. Test 'sveukupne kontrole' izložen u Presudi u predmetu *Tadić* jeste mjerodavno pravo."

Žalbeno vijeće ICTY-ja i u predmetu *Tužitelj v. Zlatko Aleksovski*[60] odustalo je od testa "efektivne kontrole", kakvu je u svom rasuđivanju primijenio Međunarodni sud u predmetu *Nicaragua v. United States of America,* ustvrdivši da je test "sveukupne" ili "generalne kontrole" zapravo manje strožiji od ostalih vrsta kontrole kod ispitivanja odgovornosti države i da potonji test osigurava veću zaštitu civilnih žrtava u oružanim sukobima. Čini li se da je ovakav manje strog standard konzistentan s osnovnom svrhom Četvrte Ženevske konvencije iz 1949, a to je osigurati što veću zaštitu civila i civilnog stanovništva? Slijedeći navedene postavke, Žalbeno vijeće ICTY-ja u predmetu *Tužitelj v. Zlatko Aleksovski* pravosnažno je konstatiralo da je u Bosni i Hercegovini bio međunarodni oružani sukob u odnosu na Republiku Hrvatsku, tj. da je Republika Hrvatska imala "sveukupnu kontrolu" nad jedinicama Hrvatskog vijeća obrane (HVO)[61].

U Presudi Pretresnog vijeća ICTY-ja od 3. marta 2000. godine, u predmetu *Tužitelj v. Tihomir Blaškić* (Lašvanska dolina), također je ustvrđeno da se radilo

---

[58] *Ibid*., par. 160, 162. Pretresno vijeće ICTY-ja u predmetu *Brđanin* zaključuje "da je oružani sukob koji se odvijao u ARK tokom cijelog perioda na koji se odnosi Optužnica bio međunarodnog karaktera". (ICTY, *Tužitelj v. Radoslav Brđanin*, IT-99-36-T, Pretresno vijeće, Presuda, 1. septembar 2004, par. 154). Kasnije će Pretresno vijeće Tribunala u predmetu *Perišić* odrediti "da su pripadnici 30. i 40. kadrovskog centra *de jure* zadržavali status pripadnika VJ i dok su služili u VRS-a [...]". (ICTY, *Tužitelj v. Momčilo Perišić*, IT-04-81-T, Pretresno vijeće, Presuda, 6. septembar 2011, par. 840).

[59] Radi se o Presudi Žalbenog vijeća ICTY.

[60] ICTY, *Tužitelj v. Zlatko Aleksovski*, IT-95-14/1-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 24. mart 2000.

[61] "Radnjama poduzetim 8. aprila 1992. i 15. maja 1992, razni čelnici Herceg-Bosne, među kojima je bio i Mate Boban, osnovali su Hrvatsko vijeće obrane [...] kao oružane snage i vladu Herceg-Bosne, opisavši HVO kao 'vrhovni' izvršni, upravni i odbrambeni organ Herceg-Bosne." (ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-T, Druga izmijenjena optužnica, 11. juni 2008, par. 1).

o međunarodnom oružanom sukobu u Bosni i Hercegovini. Tako je u par. 744. zaključeno "da su se događaji koji se stavljaju na teret Tihomiru Blaškiću odigrali u okviru međunarodnog oružanog sukoba, pri čemu je Republika Hrvatska vršila globalnu kontrolu nad Hrvatskom zajednicom Herceg-Bosna i HVO te uopće nad hrvatskim političkim i vojnim vlastima u srednjoj Bosni"[62].

U predmetu *Tužitelj v. Ivica Rajić* bilo je također neophodno da Pretresno vijeće, kako bi utvrdilo da li postoji njegova nadležnost u odnosu na čl. 2. Statuta ICTY-ja (teška kršenja Ženevskih konvencija) prvo utvrdi da li su navodni zločini bili počinjeni od optuženika I. Rajića u kontekstu međunarodnog oružanog sukoba. Tužiteljstvo ICTY-ja je, između ostalog, navelo da je ovaj uvjet ispunjen zbog uključenosti Republike Hrvatske u rat u Bosni i Hercegovini u ključno vrijeme. Pretresno vijeće potvrdilo je stav Tužiteljstva, no, do određenja je došlo samo za svrhe pripisivanja odgovornosti pojedincu i bez ikakvog pravnog učinka u odnosu na Republiku Hrvatsku.[63]

No, je li se test efektivne kontrole mogao primijeniti na odnosnu situaciju, i u vezi s tadašnjom SRJ, a i u pogledu Hrvatske? ICTY u predmetu *Zejnil Delalić et al* ističe da bi valjalo načiniti

> "jednu veoma važnu distinkciju između predmeta *Nikaragva* i predmeta o kojem je riječ. U tom predmetu ICJ je dobio u zadatak da utvrdi da li je bilo primjene sile u suprotnosti s običajnim međunarodnim pravom i čl. 2(4) Povelje Ujedinjenih nacija od strane Sjedinjenih Država protiv Nikaragve, kao i nezakonite intervencije u unutarnje stvari Nikaragve od strane Sjedinjenih Država. [...] Nasuprot tome, situaciju kojom se mi sada ovdje bavimo, karakterizira raspad prethodnih granica države i stvaranje novih. Posljedično pitanje koje se javlja je pitanje kontinuiteta kontrole određenih snaga."[64]

> "Očigledno je da se dokazni kriterij iz predmeta *Nikaragva* odnosi samo na pitanje odgovornosti države. Konceptualno, njim se ne može utvrditi da li je neki sukob međunarodni ili unutarnji. U praksi, primjena dokaznog kriterija iz predmeta *Nikaragva* na pitanje u predmetu *Tadić* dovodi do umjetnih i nesklapnih zaključaka."[65]

---

[62] Usp. s predmetima: ICTY, *Tužitelj v. Dario Kordić i Mario Čerkez*, IT-95-14/2-T, Pretresno vijeće, Presuda, 26. februar 2001; ICTY, *Tužitelj v. Dario Kordić i Mario Čerkez*, IT-95-14/2-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 17. decembar 2004; kao i ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 29. novembar 2017.

[63] ICTY, *Prosecutor v. Ivica Rajić*, IT-95-12-T, Trial Chamber, Review of the Indictment pursuant to Rule 61 of the Rules of Procedure and Evidence, 13 September 1996.

[64] ICTY, *Tužitelj v. Zejnil Delalić et al*, IT-96-21-T, Pretresno vijeće, Presuda, 16. novembar 1998, par. 231.

[65] T. Meron (1998) Classification of Armed Conflict in the Former Yugoslavia: Nicaragua's Fallout, 92 *American Journal of International Law* 236, str. 237.

ICTY u svojim nalazima po ovom pitanju (u odnosu na SRJ) zaključuje da

> "Pretresno vijeće mora imati na umu da su snage koje su činile VRS imale prethodni identitet kao stvarni organ SFRJ, to jest JNA. Kada je SRJ preuzela upravljanje ovim organom a potom, stvaranjem VJ i VRS, presjekla formalnu vezu, ostaje pretpostavka da su ove snage zadržale s njom vezu, ukoliko se drukčije ne dokaže. Stav Pretresnog vijeća je u potpunoj suglasnosti s onim koji je zauzela sudija McDonald u svom protivljenju većini u *Presudi u predmetu Tadić*. Sudija McDonald je zaključila da 'dokazi dokazuju da je stvaranje VRS bilo pravna fikcija. Jedine promjene koje su izvršene nakon rezolucije Vijeća sigurnosti od 15. maja 1992. bile su premještaj trupa, osnivanje Glavnog štaba VRS, promjena imena vojne organizacije i pojedinačnih jedinica, i promjena oznaka. Ostalo je isto oružje, ista oprema, isti oficiri, isti zapovjednici, uglavnom iste trupe, isti logistički centri, isti snabdjevači, ista infrastruktura, isti izvor plaćanja, isti ciljevi i zadatak, ista taktika, i iste akcije. [...] Bilo bi možda naivno ne shvatiti da stvaranje VRS, koje se podudaralo s najavljenim povlačenjem JNA, nije bilo ništa drugo do lukavstvo.'"[66]

ICTY je na određeni način doprinio razvoju instituta komandne odgovornosti kao posebnog oblika individualne krivične odgovornosti, a iz materijalnog aspekta ovaj pravni institut je posebno elaboriran i razvijen u predmetu *Tužitelj v. Mucić et al*. (zatočenički centar Čelebići).[67] Koncept ili doktrina udruženog zločinačkog poduhvata (UZP) (engl. *joint criminal enterprise* – JCE)[68], kao oblika individualne krivične odgovornosti, s kojom se također obuhvataju vođe, odnosno visokopozicionirani dužnosnici neke države, i čiji manifestacijski oblici mogu predstavljati

[66] ICTY, *Tužitelj v. Zejnil Delalić et al*, IT-96-21-T, Pretresno vijeće, Presuda, 16. novembar 1998, par. 232-233. V. ICTY, *Tužitelj v. Duško Tadić*, IT-94-1-T, Pretresno vijeće, Izdvojeno i različito mišljenje sutkinje McDonald o primjenjivosti člana 2. Statuta, 7. maj 1997, par. 7, 10. (G. K. McDonald ističe da Republika Srpska nije imala ni potrebe za svojom vojskom "jer je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) provodila vojne operacije neophodne za uspostavljanje Velike Srbije. Tek nakon što je Vijeće sigurnosti zatražilo od Savezne Republike Jugoslavije da prestane sa svakim miješanjem u Bosni i Hercegovini, stvorena je VRS. No, to nije bilo ništa drugo do premještanje vojne sile [...].") (ICTY, *Tužitelj v. Duško Tadić*, IT-94-1-T, Pretresno vijeće, Izdvojeno i različito mišljenje sutkinje McDonald o primjenjivosti člana 2. Statuta, 7. maj 1997, par. 10).

[67] V. IV i X Hašku konvenciju iz 1907; čl. 86 (2) I Dodatnog protokola iz 1977. (kodificirao doktrinu komandne odgovornosti) na četiri Ženevske konvencije o zaštiti civilnih žrtava rata iz 1949; čl. 28. (odgovornost komandanata i ostalih vojnih zapovjednika) Rimskog statuta ICC; ICTY, *Tužitelj v. Tihomir Blaškić*, IT-95-14-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 29. juli 2004, str. 23-36; ICTY, *Tužitelj v. Momčilo Perišić*, IT-04-81-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 28. februara 2013, str. 33-49; ICTY, *Tužitelj v. Momčilo Perišić*, IT-04-81-T, Pretresno vijeće, Presuda, 6. septembar 2011, str. 38-46, 510-547.

[68] Riječ je o institutu koji se vezuje za pojedince, odnosno režim individualne krivične odgovornosti. Nije primjenjiv, u sadašnjem svom obličju i značenju, na odgovornost država i međunarodnih organizacija. Za šire u: E. Omerović (2023) Zločin genocida u pravu o odgovornosti: pojedini aspekti njegova dokazivanja, *Pregled: časopis za društvena pitanja*, vol. 64, br. 2, str. 1-35.

odraz postojanja plana i/ili politike, odnosno širokog i sistematskog djelovanja u činjenju genocida, korištena je u jurisprudenciji ICTY-ja, ponajprije u predmetu *Tužitelj v. Duško Tadić* u odluci Žalbenog vijeća iz 1999. godine.[69] No, u ovom predmetu Žalbeno vijeće umjesto termina udruženi zločinački poduhvat koristilo je izraz zajednički cilj / svrha (engl. *common purpose*). Iako ovaj oblik individualne krivične odgovornosti nije *explicite* predviđen u Statutu ICTY-ja, suci su uvođenje ove doktrine obrazlagali time da je pojam kolektivnog kriminaliteta čvrsto utemeljen u međunarodnom običajnom pravu[70], te da se stoga može ustvrditi da se Statut ICTY-ja *implicite* referira na nju.[71] Nakon pravosnažne presude u predmetu *Tužitelj v. Duško Tadić*, ICTY je nastavio upotrebljavati ovu doktrinu u svojim kasnijim predmetima, te se u svom djelovanju vrlo često oslanjao na vlastitu jurisprudenciju u pogledu udruženog zločinačkog poduhvata.[72]

---

[69] Međutim, ICTY već u predmetu *Tužitelj v. Zejnil Delalić et al*. prvi put koristi tzv. doktrinu zajedničkog cilja (engl. *"common-purpose" doctrine*) (ICTY, *Tužitelj v. Zejnil Delalić et al*, IT-96-21-T, Pretresno vijeće, Presuda, 16. novembar 1998, par. 322); jednako tako v. ICTY, *Tužitelj v. Zejnil Delalić et al*, IT-96-21-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 20. februar 2001, par. 345 *et seq*; ICTY, *Tužitelj v. Anto Furundžija*, IT-95-17-T, Pretresno vijeće, Presuda, 10. decembar 1998, par. 216; Temeljito obrazloženje ove doktrine svakako pronaći u ICTY, *Tužitelj v. Duško Tadić,* IT-94-1-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 15. juli 1999, par. 172 *et seq*.

[70] Prvo spominjanje UZP-a vezuje se za predmete nakon Drugog svjetskog rata, u kojima se ova doktrina koristila pod različitim nazivima (npr. zajednički cilj). Međunarodni vojni tribunal u Nürnbergu "je grupu najviših dužnosnika nacističke Njemačke osudio za sudjelovanje u zavjeri ili zajedničkom planu" (B. Pavišić, T. Bubalović (2013) *op. cit*., str. 189). Tribunali koje su uspostavile britanske i američke okupacijske snage u Njemačkoj primijenile su ovu doktrinu na suđenjima njemačkim nacistima. Tako je ova doktrina primijenjena "prvi put u predmetu *Dachau Concentration Camp* koji se vodio pred Vojnim sudom SAD, te u predmetima protiv zapovjednika, čuvara i drugih osoba u logoru *Bergen-Belsen*, u predmetu o kojem je odlučivao Vojni sud Ujedinjenog Kraljevstva." (*Ibid*). Italijanski Vrhovni sud primijenio je sličnu doktrinu u procesima protiv italijanskih fašista. V. također, E. van Sliedregt (2007) Joint Criminal Enterprise as a Pathway to Convicting Individuals for Genocide, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 5, izd. 1, str. 185; "UZP je bio oblik odgovornosti čvrsto utemeljen prema međunarodnom običajnom pravu u vrijeme počinjenja zločina u pitanju" (prema: ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 29. novembar 2017, vol. II, par. 583; ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-T, Pretresno vijeće, Presuda, 29. maj 2013, vol. I, par. 202-205, 210).

[71] G. Bigi (2010) Joint Criminal Enterprise in the Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and the Prosecution of Senior Political and Military Leaders: The *Krajišnik* Case, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, vol. 14, str. 56.

[72] Radi se o, *exempli causa*, predmetima ICTY-ja protiv Radoslava Brđanina, Milomira Stakića, Miroslava Kvočke *et al*. Jednako tako v. odluku u predmetu pred drugim *ad hoc* međunarodnim krivičnim tribunalom: ICTR, *Tužitelj v.* Édouard *Karemera et al*, ICTR-98-44-AR72.5, ICTR-98-44-AR72.6, Žalbeno vijeće, Odluka po žalbama na nadležnost: udruženi zločinački poduhvat, 12. april 2006. Usp. W. Jordash, P. Van Tuyl (2010) Failure to Carry the Burden of Proof: How Joint Criminal Enterprise Lost its Way at the Special Court for Sierra Leone, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 8, izd. 2, str. 591–613.

Tri su njegova objektivna elementa (*actus reus*)[73], dok subjektivni element (*mens rea*) ovisi o kojem se obliku radi. UZP zapravo znači množinu osoba, postojanje zajedničkog plana, namjere ili cilja te učestvovanje optuženih u zajedničkom poduhvatu počinjenja, naprimjer, zločina genocida[74]. Ova doktrina tako predstavlja zajednički doprinos ostvarenju zajedničkog zločinačkog plana, namjere ili cilja.[75]

Međunarodni zločini *stricto sensu*, prvenstveno zločin genocida, zločini protiv čovječnosti i ratni zločini, čine se uglavnom nad velikom skupinom žrtava i vrlo su često raširenи na velika geografska područja.[76] Osnovna karakteristika ovih zločina, što ih odvaja od "običnih" krivičnih djela, jeste da se u pozadini njihova činjenja u velikoj mjeri uočavaju *kolektivni plan ili politika*, koje implementiraju pojedinci djelujući na različitim razinama i u različitom kapacitetu, svako od njih dajući različit doprinos u postizanju konačnog cilja.[77] Osoba koja izravno izvršava neki od relevantnih zločina često se tretira "kao obični počinitelj u širem kriminalnom poduhvatu kojeg planiraju i organiziraju viši politički ili vojni lideri", tako da bi pod ovim uvjetima "isključivanje ili potcjenjivanje njihove krivične odgovornosti zanemarilo [bi] njihovu krucijalnu ulogu u činjenju zločina"[78]. Afirmiranjem ovog oblika odgovornosti pojedinca ICTY je omogućio pozivanje na odgovornost visokih političkih i vojnih dužnosnika. U konačnici, valja zaključiti da je suština ove doktrine u postavci: smatrati krivično odgovornim kao učinitelja samo osobu koja fizički izvršava međunarodni zločin značilo bi zanemariti ulogu svih onih koji su mu na neki način omogućili da fizički izvrši taj čin. Istovremeno, smatrati ove druge odgovornim samo kao podstrekače, pomagače i/ili podržavatelje, moglo bi značiti potcjenjivanje stepena njihove krivične odgovornosti.[79]

---

[73] V. ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-T, Pretresno vijeće, Presuda, 29. maj 2013, vol. I, par. 202-205, 210.

[74] Usp. E. van Sliedregt (2007) *op. cit*., str. 184-207.

[75] Razvijena su tri oblika UZP: I (osnovni), II (sustavni) i III (prošireni). (Za objašnjenja u: B. Pavišić, T. Bubalović (2013) *op. cit*., str. 188).

[76] G. Bigi (2010) *op. cit*., str. 53.

[77] *Ibid* (kurziv autora). Usp. V. Haan (2005) The Development of the Concept of Joint Criminal Enterprise at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, *International Criminal Law Review 5*, str. 167-201; M. N. Simović, M. Blagojević, V. M. Simović (2013) *op. cit*., str. 183-189.

[78] G. Bigi (2010) *op. cit*., str. 53.

[79] No, ima i ozbiljnih kritika ove doktrine. V. naprimjer, M. E. Badar (2006) "Just Convict Everyone!" – Joint Perpetration: From *Tadić* to *Stakić* and Back Again, *International Criminal Law Review 6*, str. 293-302; J. D. Ohlin (2007) Three Conceptual Problems with the Doctrine of Joint Criminal Enterprise, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 5, izd. 1, str. 69–90. ICTY je u *Tužitelj v. Momčilo Krajišnik*, predmetu koji se odnosio na visokog dužnosnika (engl. *senior official*), učinio određene preinake, odnosno podešavanja u definiranju i razumijevanju

U kontekstu zločina agresije[80] i međunarodnog oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini, zanimljivi su pravni zaključci ICTY-ja u predmetu *Karadžić* u dijelu članova sveobuhvatnog udruženog zločinačkog poduhvata. Naime,

> "u vezi s dijelom predmeta koji se odnosi na općine, Vijeće je utvrdilo da je sveobuhvatni UZP nastao u oktobru 1991. i da se nastavio do 30. novembra 1995. Zajednički cilj tog UZP bio je da se trajno uklone bosanski Muslimani i bosanski Hrvati s teritorije na koju su bosanski Srbi polagali pravo i taj cilj su dijelili optuženi, *Momčilo Krajišnik, Nikola Koljević, Biljana Plavšić, Ratko Mladić, Mićo Stanišić, Momčilo Mandić, Željko Ražnatović (Arkan) i Vojislav Šešelj*. Zajednički plan tog sveobuhvatnog UZP obuhvatao je činjenje krivičnih djela deportacije, nehumanih djela (prisilnog premještanja) i progona (putem prisilnog premještanja, deportacije, protivpravnog zatočenja i nametanja mjera diskriminacije). Vijeće je konstatovalo da je optuženi dijelio namjeru za ta krivična djela i da je, putem svog činjenja i nečinjenja, značajno doprinio ostvarenju zajedničkog cilja tog sveobuhvatnog UZP. Pored toga, Vijeće je utvrdilo da je optuženi djelovao u pravcu ostvarenja zajedničkog cilja sveobuhvatnog UZP svjestan mogućnosti da bi krivična djela ubistva, istrebljivanja i progona (putem ubijanja, okrutnog i nečovječnog postupanja, prisilnog rada na liniji fronta, korištenja nesrba kao živih štitova, oduzimanja ili pljačkanja imovine i bezobzirnog uništavanja privatne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte) mogla biti počinjena bilo od strane članova sveobuhvatnog UZP ili od strane srpskih snaga koje su on ili drugi članovi sveobuhvatnog UZP koristili za provođenje zajedničkog plana, te da je on voljno prihvatio taj rizik."[81]

---

doktrine udruženog zločinačkog poduhvata (ICTY, *Tužitelj v. Momčilo Krajišnik*, IT-00-39-T, Pretresno vijeće, Presuda, 27. septembar 2006, str. 306-312). Usp. ICTY, *Tužitelj v. Momčilo Krajišnik*, IT-00-39-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 17. mart 2009, str. 58-107.

[80] Usp. S. Čekić (2004) Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: planiranje, priprema, izvođenje, sv. 1. i 2., Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu. Jednako tako v. M. Šadinlija (2018) Između pravde i realpolitike: odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini: 1992-1995, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu; S. Softić (2020) Post festum: pravna priroda rata u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. O ljudskim gubicima u ovom periodu v. A. Huseinspahić (2023) *Od Berlinske do Dejtonske Bosne i Hercegovine: pravno-politički status Bošnjaka*, 2. izm. i dop. izd., Zenica: Bošnjačka zajednica kulture "Preporod", Gradsko društvo Zenica / Naučno-istraživački centar, str. 276-279.

[81] ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 5996 (kurziv autora). U pogledu članova UZP-a, usp. s predmetom: ICTY, *Tužitelj v. Milan Martić*, IT-95-11-T, Pretresno vijeće, Presuda, 12. juni 2007; ICTY, *Tužitelj v. Milan Martić*, IT-95-11-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 8. oktobar 2008. "Događaji na koje se odnosi ova žalba odigrali su se u periodu od augusta 1991. do decembra 1995. u SAO Krajini i RSK. Pretresno vijeće je zaključilo da je Milan Martić učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu [...] zajedno s drugim pojedincima, među kojima su Blagoje Adžić, Milan Babić, Radmilo Bogdanović, Veljko Kadijević, Radovan Karadžić, Slobodan Milošević, Ratko Mladić, Vojislav Šešelj, Franko Simatović zvani Frenki, Jovica Stanišić i Dragan Vasiljković, čiji je zajednički cilj bio stvaranje etnički čiste srpske teritorije putem

> "U vezi s dijelom predmeta koji se odnosi na Sarajevo, Vijeće je utvrdilo da je UZP vezan za Sarajevo nastao krajem maja 1992. i da se nastavio do oktobra 1995. Vijeće je također utvrdilo da je zajednički plan UZP vezanog za Sarajevo bio da se uspostavi kampanja snajperskog djelovanja i granatiranja, čiji je primarni cilj bio širenje terora među civilnim stanovništvom Sarajeva. Zajednički cilj UZP vezanog za Sarajevo dijelili su optuženi, Ratko Mladić, Momčilo Krajišnik, Nikola Koljević, Biljana Plavšić, Stanislav Galić i Dragomir Milošević. Zajednički plan UZP vezanog za Sarajevo obuhvatao je činjenje ubistva, protivpravnih napada na civile i teroriziranja. Vijeće je utvrdilo da je optuženi dijelio namjeru da se počine ti zločini i da je, svojim činjenjem i nečinjenjem, značajno doprinio ostvarenju zajedničkog cilja UZP vezanog za Sarajevo."[82]

> "Vijeće je utvrdilo da je UZP vezan za taoce postojao u periodu od 25. maja do juna 1995. i da je njegov zajednički cilj bio da se osoblje UN uzme za taoce kako bi se NATO prisilio da se uzdrži od izvođenja daljnjih zračnih udara po ciljevima bosanskih Srba. Vijeće je utvrdilo da je taj zajednički cilj zaživio poslije zračnih udara NATO od 25. i 26. maja 1995. i da je obuhvatao pluralitet osoba, uključujući optuženog, Ratka Mladića, Momčila Krajišnika i Manojla Milovanovića, koji su svi dijelili namjeru da se počini krivično djelo uzimanja talaca. Vijeće je, nadalje, utvrdilo da je optuženi značajno doprinio ostvarenju zajedničkog cilja UZP vezanog za taoce."[83]

Pretodno navedeno predstavlja rezime zaključaka ICTY-ja u vezi s udruženim zločinačkim poduhvatima u kojima je učestvovao R. Karadžić. Žalbeno

raseljavanja nesrpskog stanovništva. Ono je bilo mišljenja da je Martić učestvovao u UZP-u tako što je pružao znatnu finansijsku, logističku i vojnu podršku SAO Krajini i RSK, što je zajedno s drugim učesnicima u UZP aktivno radio na ostvarenju cilja stvaranja jedinstvene srpske države [...]." (ICTY, *Martić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 3 (unutarnja naglašavanja izostavljena); ICTY, *Martić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 445-447 *et seq*). Žalbeno vijeće MICT-a odbilo je žalbu R. Mladića u odnosu na sveobuhvatni udruženi zločinački poduhvat čiji je cilj bio trajno uklanjanje Bošnjaka i Hrvata s teritorija u Bosni i Hercegovini na koje su Srbi navodno polagali pravo, i to putem činjenja zločina za koje se R. Mladić tereti u operativnoj Optužnici. Usp. MICT, *Prosecutor v. Ratko Mladić*, MICT-13-56-A, Appeals Chamber, Judgement, 8. juni 2021, str. 50-122.

[82] ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 5997. Žalbeno vijeće MICT-a je u predmetu *Mladić* jednako tako zaključilo da je osuđeni bio dio UZP-a u odnosu na Sarajevo, s ciljem širenja straha među civilnim stanovništvom ovog grada u opsadi kroz kampanju snajperskih napada i granatiranja. Usp. MICT, *Prosecutor v. Ratko Mladić*, MICT-13-56-A, Appeals Chamber, Judgement, 8. juni 2021, str. 123-149. UZP za Srebrenicu obrađen je u dijelu knjige koji obuhvata počinjenje zločina genocida na tom području.

[83] ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 5999. R. Karadžiću je pravosnažno dokazano učešće i u ovom udruženom zločinačkom poduhvatu. V. MICT, *Karadžić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 645 *et seq*. I R. Mladić je odlukom Žalbenog vijeća MICT-a presuđen za UZP – uzimanje talaca – čiji je cilj bio uzimanje osoblja Ujedinjenih nacija za taoce kako bi se spriječilo NATO provođenje zračnih napada na srpske vojne ciljeve. Usp. MICT, *Prosecutor v. Ratko Mladić*, MICT-13-56-A, Appeals Chamber, Judgement, 8. juni 2021, str. 209-229.

vijeće MICT-a nalazi da R. Karadžić "nije uspio pokazati da je bilo nerazumno za Pretresno vijeće da zaključi da je postojao organizirani i sistematski obrazac zločina počinjenih od srpskih snaga i bosanskosrpskih političkih i vladinih organa protiv Bošnjaka i Hrvata u općinama na koje se odnosio sveobuhvatni UZP"[84]. Žalbeno vijeće MICT-a u odnosu na Sarajevo odbija žalbene osnove odbrane koji su išli u smjeru da je Pretresno vijeće ICTY napravilo pogrešku u zaključivanju da je R. Karadžić dijelio zajednički cilj teroriziranja civilnog stanovništva Sarajeva (a u odnosu na UZP koji se odnosio na Sarajevo).[85]

U teoriji, ali ni u praksi, ne vidimo zapreku da se ovaj koncept ne proširi i na visokopozicionirane dužnosnike neke međunarodne organizacije. Opće je pravilo da međunarodne organizacije

> "ne raspolažu vlastitim krivičnim zakonodavstvom po kojem bi (poput države) procesuirale neku osobu, pa ni međunarodnog službenika. Stoga, u praksi, snage osiguranja međunarodne organizacije, ili policijski organi države primateljice [...] moraju izvesti počinitelja krivičnog djela pred organe države primateljice. U tom smislu i neki ugovori o sjedištu međunarodnih organizacija i izrekom navode da sjedište međunarodne organizacije ne smije služiti kao utočište osobama koje progone vlasti države sjedišta odnosne međunarodne organizacije (npr. odjeljak 9.b) Sporazuma iz Lake Successa 1947. između Ujedinjenih nacija i Sjedinjenih Američkih Država, o sjedištu Organizacije)."[86]

"Neki pisci (npr. Jenks) smatraju, međutim, da bi međunarodna organizacija mogla dati azil svom službeniku da ga zaštiti od mjera organa države primateljice koje povređuju imunitet međunarodne organizacije."[87] Također, u praksi postoji mogućnost da se međunarodnom službeniku, koji počini međunarodni zločin, može suditi u državi njegova državljanstva prema njezinom nacionalnom pravu. S druge strane, kakva pravila važe kada su u pitanju pripadnici mirovnih misija?[88] No, u vrijeme istraživanja i pisanja ove knjige, nismo došli do podatka u pogledu postojanja odluke međunarodnog sudišta (najprije će to u budućnosti biti stalni Međunarodni krivični sud) ili nacionalnog suda koji je, po skidanju funkcionalnog imuniteta, sudio pojedincima, visokim dužnosnicima, naprimjer Organizacije ujedinjenih nacija, koja, čini se, zbog procesne

---

[84] MICT, *Karadžić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 420.

[85] *Ibid*., par. 522 *et seq*. Žalbeno vijeće MICT-a također nalazi da R. Karadžić nije pokazao postojanje greške u ocjeni dokaza i nalazima Pretresnog vijeća ICTY-ja u smislu da su snage Sarajevsko-romanijskog korpusa VRS-a ispalile granatu na tržnicu Markale 5. februara 1994. (*Ibid*., par. 521).

[86] D. Lapaš (2008) *op. cit*., str. 105.

[87] *Ibid*.

[88] O tome šire u: B. Milisavljević (2007) *Nove mirovne misije Organizacije ujedinjenih nacija*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Službeni glasnik, str. 155-161.

zapreke – imuniteta – u odnosu na navedenu međunarodnu organizaciju kao takvu, pokušava u odnosima i općenju u međunarodnopravnoj zajednici djelovati kao svojevrsni samoregulator i samokorektiv. No, dvojimo da ovakvo rješenje znači ujedno i pravičnu regulaciju i održiv okvir u odnosu na Ujedinjene nacije. Čini se da se kod ove organizacije s predmetnim u vezi ne slijedi maksima *ubi jus ibi remedium* (bos. tamo gdje je pravo, tamo je i zaštita). Autoru je, doduše, poznat pokušaj nacionalnih pravosudnih organa države Bosne i Hercegovine kada je u pitanju krivično procesuiranje dužnosnika Ujedinjenih nacija za ratni zločin, no koji je završio, po našim saznanjima, neuspješno, jer general L. MacKenzie, komandant UNPROFOR za Bosnu i Hercegovinu 1992. godine, nikada nije bio učinjen dostupnima pravosudnim vlastima Bosne i Hercegovine, niti je u kritično vrijeme, dok je obavaljao naznačenu dužnost, generalni sekretar Ujedinjenih nacija, u ime Organizacije, kao stvarnog titulara funkcionalnog imuniteta, skinuo s ovog dužnosnika taj imunitet[89], niti je ikada podignuta optužnica protiv ove osobe. Zanimljivo je, s ovim u vezi, da ICTY, kao međunarodni krivični tribunal, nikada nije vodio istragu protiv L. MacKenzija.

Međutim, u Bosni i Hercegovini, Okružno vojno tužiteljstvo Sarajevo krajem 1992. godine pokreće krivični postupak protiv navedene osobe zbog osnova sumnje da je kao komandant UNPROFOR za Bosnu i Hercegovinu počinio krivično djelo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz čl. 142 (1) Krivičnog zakona SFRJ.[90] Prema našim saznanjima, ni Okružno vojno tužiteljstvo Sarajevo, ni Kantonalno tužiteljstvo Sarajevo, niti Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine (na razini države) nikada nisu podigli optužnicu. Znakovito je da Kantonalno tužiteljstvo Sarajevo 30. novembra 2006. godine[91] Tužiteljstvu Bosne i Hercegovine dostavlja Zahtjev za provođenjem istrage protiv navedene osobe radi pregleda i ocjene u smislu Pravilnika o pregledu predmeta ratnih zločina i orijentacionih kriterija o osjetljivosti tih predmeta, no Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine u svom odgovoru 24. januara 2007. godine[92] konstatira da

> "predočeni sadržajni materijal koji se nalazi u predmetu ne nudi dovoljno osnova sumnje da se vjeruje da je osoba protiv koje je započeta istraga počinila teže kršenje međunarodnog humanitarnog prava. Vraćamo vam cio predmet kako bi kao nadležno tužiteljstvo nastavili dalje postupati

[89] Iako se Okružno vojno tužiteljstvo Sarajevo obratilo generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija Zahtjevom za lišavanje imuniteta Lewisa MacKenzija 20. januara 1993. godine.

[90] Okružno vojno tužiteljstvo Sarajevo, br. KTV-III 230/92, Sarajevo, 25. novembar 1992, upućuje Okružnom vojnom sudu Sarajevo Zahtjev za provođenje istrage protiv generala Lewisa MacKenzija.

[91] Dok. br. KTV-III 230/92.

[92] Dok. br. KTA-RZ-586/06.

u istom u cilju prikupljanja dodatnih dokaza kojima bi se potkrijepila osnovana sumnja o činjenju djela od strane navedene osobe, nakon čega bi ovo Tužiteljstvo bilo u prilici ponovno razmatrati cijeli predmet te konačno odlučiti o pitanju njegove osjetljivosti."[93]

Pripadnici Hrvatskog vijeća obrane, uz opću kontrolu Republike Hrvatske[94], počinili su teške zločine nad Bošnjacima. Tome svjedoče brojni dokazi. I pravosnažno okončani sudski postupci pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju pokazatelji su da se s jasnoćom mogu ustvrditi njihove razmjere.

---

[93] Pobliže v. M. Bisić, S. Kreho (prir.) (1994) *Obuka za genocid. Suđenje Borislavu Heraku*, Sarajevo: Khalid Al-Ageely, str. 161-162; I. Ajanović *et al* (red. odbor) (1999) *Molila sam ih da me ubiju. Zločin nad ženom Bosne i Hercegovine*, knjiga prva, Sarajevo: CID – Centar za istraživanje i dokumentaciju Saveza logoraša Bosne i Hercegovine, str. 183-189; Jednako tako v. L. MacKenzie (1994) *Peacekeeper: The Road to Sarajevo*, Toronto: HarperCollins*PublishersLtd*, str. 349-375.

[94] "U svom završnom podnesku, Tužiteljstvo tvrdi da je oružani sukob između bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana bio međunarodnog karaktera jer je: 1) HV direktno učestvovao u sukobu na strani HVO; 2) Hrvatska imala opću kontrolu nad vlastima i oružanim snagama HZ(R) HB i 3) optuženi Praljak, koji je *de jure* i *de facto* imao kontrolu nad oružanim snagama HZ HB, bio zapravo agent Hrvatske. [...] Naime, Vijeće je već zaključilo da je postojao sukob između HVO i ABiH. U osnovi, taj je sukob dakle bio unutrašnjeg karaktera jer se odvijao između dva entiteta RBiH. Kako bi se utvrdilo da li je taj sukob, koji je *prima facie* unutrašnji, imao karakteristike međunarodnog oružanog sukoba, potrebno je da se dokaže bilo 1) direktna intervencija oružanih snaga Hrvatske u BiH na strani HVO, bilo 2) da je HVO bio organizirana grupa s hijerarhijskom strukturom nad kojom je Hrvatska imala opću kontrolu ili da je bio neorganizirana grupa ili skup pojedinaca i da je ta grupa odnosno da su ti pojedinci postupali kao organi Hrvatske ili u dosluhu s organima vlasti Hrvatske. [...] Na osnovu dokaza, većina Vijeća se, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, uvjerila van razumne sumnje da je HV direktno intervenirao u sukobu između HVO i ABiH na strani HVO u većini logora i općina navedenih u Optužnici i tokom perioda na koji se ona odnosi. S obzirom na tu direktnu intervenciju može se van razumne sumnje zaključiti da je sukob između ABiH i HVO imao karakteristike međunarodnog oružanog sukoba." (ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-T, Pretresno vijeće, Presuda, 29. maj 2013, vol. III, par. 520, 523, 543, 544) (unutarnje reference izostavljene). Pretresno vijeće ICTY-ja ispitalo je nakon toga sljedeće elemente za svrhe dokazivanja indirektne intervencije i opće kontrole Hrvatske: a) slanje oficira HV iz Zagreba u sastav HVO (par. 546-548), b) združeno rukovođenje HV i HVO vojnim operacijama (par. 549-552), c) dostavljanje izvještaja HVO hrvatskim vlastima (par. 553), d) postojanje logističke podrške iz Hrvatske (par. 554): i) finansijska podrška, slanje oružja i opreme (par. 555-558) te ii) pomoć u obuci i stručnom znanju (par. 559), e) politički aspekti opće kontrole Hrvatske nad HVO HZ (R) HB (par. 560-566). Na temelju svega ispitanog i raspravljenog, "većina Vijeća se, uz suprotno mišljenje sudije Antonettija, uvjerila van razumne sumnje da su vlasti Hrvatske i HV imale opću kontrolu nad HVO tokom perioda na koji se odnosi Optužnica." (ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-T, Pretresno vijeće, Presuda, 29. maj 2013, vol. III, par. 567). Usp. ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 29. novembar 2017.

Riječ je o zločinima protiv čovječnosti, kršenjima zakona ili običaja ratovanja te teškim povredama Ženevskih konvencija iz 1949. godine. Navedeni zločini se pred ICTY-jom ponajprije opisuju kao napadi na gradove i sela (ubijanja) na području općina Vitez, Busovača, Kiseljak, Novi Travnik, granatiranje Zenice, napad na Stupni Do, te zatvaranja i nečovječno postupanje u objektima na području Busovače, Viteza, Kiseljaka i Žepča.[95] Zločini se čine u općinama Prozor, Gornji Vakuf, Jablanica, Mostar, Stolac, Čapljina, Vareš, Ljubuški (i zatočenički centri na tom području), zatočeničkim centrima Heliodrom[96] i Vojno, te zatvorima u Dretelju i Gabeli. "Uzimajući u obzir razmjere krivičnih djela za koja se šesterica optuženih terete i koja je Vijeće utvrdilo, Vijeće smatra da je primjeren pravni pristup da se njihova odgovornost razmatra kroz učestvovanje u UZP-u."[97]

> "U paragrafima 15 i 16 Optužnice[98] navodi se, konkretno, da je više osoba, među kojima su bili Franjo Tuđman, Mate Boban i šesterica optuženih, pokrenulo UZP kojem je krajnji cilj bio da se, u kratkom roku ili tokom dužega perioda, teritorije u BiH za koje se tvrdilo da pripadaju Hrvatskoj zajednici (budućoj Republici) Herceg-Bosni ujedine u okviru 'Velike Hrvatske'. Precizira se da je ta 'Velika Hrvatska' trebala da ima granice Banovine Hrvatske, teritorijalnog entiteta koji je postojao od 1939. do 1941, bilo pripojenjem Hrvatskoj bilo bliskim povezivanjem s njom. Tužiteljstvo, osim toga, u svom Završnom podnesku tvrdi da je Franjo Tuđman smatrao da su HR HB i HVO sredstvo da hrvatske granice dosegnu svoj maksimalni obuhvat."[99]
>
> "Vijeće ocjenjuje da se Franjo Tuđman zalagao za podjelu BiH između Hrvatske i Srbije, i to na način da se dio BiH pripoji Hrvatskoj ili, ako to ne bude moguće, postojanjem unutar BiH autonomne hrvatske teritorije koja bi bila usko povezana s Hrvatskom. Naime, u periodu od 1990. pa najranije do kraja 1992, Franjo Tuđman se više puta, između ostalog 25. marta 1991. u Karađorđevu, sastao

[95] V. ICTY, *Tužitelj v. Tihomir Blaškić*, IT-95-14-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 29. juli 2004; ICTY, *Tužitelj v. Zlatko Aleksovski*, IT-95-14/1-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 24. mart 2000; ICTY, *Tužitelj v. Miroslav Bralo*, IT-95-17-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 2. april 2007; ICTY, *Tužitelj v. Zoran Kupreškić et al*, IT-95-16-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 23. oktobar 2001; ICTY, *Tužitelj v. Dario Kordić i Mario Čerkez*, IT-95-14/2-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 17. decembar 2004. Usp. R. Muratović (2013) *Genocid u Ahmićima 1993*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Udruženje građana žrtava rata '92-'95. "16. april" Ahmići.

[96] Posebno v. ICTY, *Tužitelj v. Mladen Naletilić i Vinko Martinović*, IT-98-34-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 3. maj 2006.

[97] ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-T, Pretresno vijeće, Presuda, 29. maj 2013, vol. IV, par. 2.

[98] Prema: ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-T, Druga izmijenjena optužnica, 11. juni 2008.

[99] ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-T, Pretresno vijeće, Presuda, 29. maj 2013, vol. IV, par. 6 (unutarnje reference izostavljene).

s predsjednikom Srbije, Slobodanom Miloševićem, radi preciziranja 'planova' – o kojima Vijeće nema detaljnija saznanja – za podjelu BiH između Hrvatske i Srbije: većina bosanskih Hrvata ušla bi u sastav Hrvatske, a većina bosanskih Srba ušla bi u sastav Srbije, čime bi bosanskim Muslimanima preostala samo mala autonomna zona oko Sarajeva."[100]

"Vijeće napominje da je Franjo Tuđman nastupao na dva načina: u jednoj verziji se zalagao za poštivanje postojećih granica BiH jer je znao da je međunarodna zajednica protiv podjele BiH, dok se u drugoj zalagao za podjelu BiH između Hrvata i Srba. Pored toga, Vijeće napominje da su se 6. maja 1992. predstavnici bosanskih Srba, među kojima su bili Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik i Branko Simić, te predstavnici bosanskih Hrvata, među kojima je bio Mate Boban, sastali u Grazu, u Austriji, u vezi s podjelom BiH u skladu s granicama Banovine Hrvatske, definiranim sporazumom Cvetković-Maček iz 1939. Također u okviru tog plana širenja hrvatskih granica, Franjo Tuđman je podržao osnivanje HZ HB 18. novembra 1991. HZ HB je definirana kao hrvatski entitet kojim se štite prava Hrvata, brane "hrvatske etničke i povijesne' teritorije u BiH, u smislu teritorijalnih okvira bivše Banovine Hrvatske. U njezin sastav je ušlo 30 općina, a glavni grad bio je Mostar. Pored toga, Vijeće napominje da su se – kao što pokazuju brojni dokazi – Franjo Tuđman, Slobodan Praljak i osnivači HZ HB, među kojima i Mate Boban, stalno pozivali na Banovinu Hrvatsku iz 1939. kao na historijsku referencu za rad na teritorijalnom ujedinjenju hrvatskog naroda."[101]

Pretresno vijeće s ovim u vezi stoga zaključuje da je

"krajnji cilj rukovodstva HZ(R) HB i Franje Tuđmana tokom perioda na koji se odnosi Optužnica bilo uspostavljanje hrvatskog entiteta dijelom u granicama Banovine Hrvatske iz 1939, kako bi se omogućilo ujedinjenje hrvatskog naroda. Taj hrvatski entitet u BiH trebao je da se u slučaju eventualnog raspada BiH direktno pripoji Hrvatskoj ili, u protivnom, da egzistira kao neovisna država unutar BiH, čvrsto povezana s Hrvatskom."[102]

Pretresno vijeće u drugom predmetu jednako tako nalazi da "težina dokaza i sve okolnosti navode na zaključak da je HZ HB osnovana sa nakanom da se otcijepi od Bosne i Hercegovine i da se ujedini s Hrvatskom."[103]

---

[100] ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-T, Pretresno vijeće, Presuda, 29. maj 2013, vol. IV, par. 10-11 (unutarnje reference izostavljene).

[101] *Ibid*., par. 12-14 (unutarnje reference izostavljene).

[102] *Ibid*., par. 24.

[103] ICTY, *Tužitelj v. Dario Kordić i Mario Čerkez*, IT-95-14/2-T, Pretresno vijeće, Presuda, 26. februar 2001, par. 491.

U pogledu ciljeva udruženog zločinačkog poduhvata,

"U paragrafu 15 Optužnice[104] Tužiteljstvo navodi da je, u vremenu od 18. novembra 1991. ili prije tog datuma pa do približno aprila 1994. i poslije tog datuma, više osoba pokrenulo i učestvovalo u udruženom zločinačkom poduhvatu političkog i vojnog podjarmljivanja bosanskih Muslimana i drugih nehrvata koji su živjeli u onim dijelovima RBiH za koje se tvrdilo da pripadaju HZ(R) HB, trajnog uklanjanja tog stanovništva s njih, etničkog čišćenja tih područja, te pripajanja tih teritorija kao dijela 'Velike Hrvatske', u kratkom roku ili tokom dužega perioda, kako bi one postale dio Republike Hrvatske ili bile blisko povezane s njom. Taj cilj trebao je da se ostvari putem upotrebe sile, zastrašivanja ili prijetnje upotrebom sile, progona, zatvaranja i zatočavanja, prisilnog premještanja i deportacije, oduzimanja i uništavanja imovine, te putem drugih kriminalnih sredstava [...], kao i drugim sredstvima koja uključuju počinjenje takvih krivičnih djela. Cilj UZP, kako se navodi u Optužnici, bilo je uspostavljanje hrvatske teritorije u granicama Banovine Hrvatske, teritorijalnog entiteta koji je postojao od 1939. do 1941. Poseban cilj UZP bilo je kreiranje političke i nacionalne mape tih područja tako da njima dominiraju Hrvati, kako u političkom tako i u demografskom smislu. Tužiteljstvo tvrdi da u tom UZP nisu učestvovala samo šesterica optuženih, odnosno Jadranko Prlić[105], Bruno Stojić, Slobodan Praljak, Milivoj Petković, Valentin Ćorić i Berislav Pušić, nego i Franjo Tuđman, Gojko Šušak, Janko Bobetko, Mate Boban, Dario Kordić, Tihomir Blaškić i Mladen Naletilić, kao i druge osobe, u prvom redu članovi rukovodstva i organa HZ(R) HB/HVO na svim nivoima."[106]

"Vijeće ocjenjuje da su mnogobrojni zločini koje su snage HVO počinile u periodu od januara 1993. do aprila 1994. uglavnom slijedili jasan obrazac djelovanja. U velikoj većini slučajeva, ta krivična djela protiv muslimanskog stanovništva nisu bila počinjena slučajno i nasumično. Naprotiv, ona su bila rezultat plana koji su razradili rukovodioci HZ(R) HB, u cilju da se promijeni nacionalna struktura stanovništva u tzv. hrvatskim provincijama po njihovom shvatanju Vance-Owenovog plana, kako bi se osigurala njihova politička i vojna kontrola

[104] Prema: ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-T, Druga izmijenjena optužnica, 11. juni 2008.

[105] Dana 15. maja 1992. godine M. Boban imenovao je J. Prlića za načelnika Odjela za financije HVO-a, a zatim 14. augusta 1992. za predsjednika HVO-a, koji je u to vrijeme bio vrhovni izvršni, upravni i vojni organ HZ HB. U augustu 1993. godine postao je premijer HR HB, pri čemu su njegove dužnosti, kako tvrdi Tužiteljstvo, ostale uglavnom iste kao i dok je bio na položaju predsjednika HVO-a. Tužiteljstvo tvrdi da je J. Prlić tokom većega dijela 1992. i 1993. godine, uz M. Bobana, bio najmoćniji funkcioner u političkoj strukturi i organima Vlade Herceg-Bosne / HVO-a, a krajem 1993. praktično je zasjenio i M. Bobana (prema: ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-T, Pretresno vijeće, Presuda, 29. maj 2013, vol. I, par. 8).

[106] ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-T, Pretresno vijeće, Presuda, 29. maj 2013, vol. IV, par. 26-27 (unutarnje reference izostavljene).

nad njima, i to političkim, upravnim i vojnim mjerama, ali i putem počinjenja krivičnih djela sankcioniranih Statutom. To je, po mišljenju Vijeća, jedini razuman zaključak na osnovu dokaza. Vijeće se uvjerilo van razumne sumnje da su članovi UZP – politički i vojni rukovodioci HZ(R) HB, a među njima i optuženi, kao i neki članovi rukovodstva Republike Hrvatske – osiguravali kadrovsku bazu i koordinaciju za dejstva na terenu i ostvarivanje većine goreopisanih krivičnih djela. [...] Svi optuženi, članovi UZP, znali su za počinjenje većine tih krivičnih djela i imali su namjeru da ta krivična djela budu počinjena radi ostvarivanja zajedničkog plana."[107]

Sudsko vijeće ICTY-ja konstatiralo je u pogledu zločina u Ahmićima da Tužiteljstvo navodi tezu

"da napad na Ahmiće, zajedno s povezanim selima ili zaseocima Nadioci, Pirići i Šantići, predstavlja najekstremniju manifestaciju plana HVO da se iz Lašvanske doline uklone bosanski Muslimani. Napad je rezultirao pokoljem Muslimana u selu i njegovim razaranjem. Među više od stotinu poginulih bile su 32 žene i jedanaest dječaka i djevojčica mlađih od 18 godina."[108]

"Pretresno vijeće nalazi da ogromna količina dokaza ukazuje na dobro organizirani i planirani napad HVO na Ahmiće kojem je cilj bio ubijanje i istjerivanje muslimanskog stanovništva što je rezultiralo pokoljem. Tvrdnja da je taj napad bio opravdan po strateškoj, odbrambenoj ili bilo kojoj drugoj osnovi u potpunosti je neutemeljena. Oni branitelji koji su se tamo našli bili su u potpunosti zatečeni i odbrana koja je pružena bila je rudimentarna, kao što i pokazuju rezultati tog dana. Nadalje, Pretresno vijeće zaključuje iz tih dokaza (i dokaza o drugim napadima HVO u aprilu 1993) da je u to vrijeme postojala zajednička nakana ili plan smišljen i izvršen od strane vodstva bosanskih Hrvata da se Lašvanska dolina etnički očisti od Muslimana."[109]

[107] ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-T, Pretresno vijeće, Presuda, 29. maj 2013, vol. IV, par. 65-67. (unutarnje reference izostavljene). Usp. zaključke Žalbenog vijeća glede ciljeva i ostvarenja UZP-a: ICTY, *Tužitelj v. Jadranko Prlić et al*, IT-04-74-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 29. novembar 2017.

[108] ICTY, *Tužitelj v. Dario Kordić i Mario Čerkez*, IT-95-14/2-T, Pretresno vijeće, Presuda, 26. februar 2001, par. 625.

[109] *Ibid*., par. 642. Usp. sa zaključcima Žalbenog vijeća u istom predmetu, ICTY, *Tužitelj v. Dario Kordić i Mario Čerkez*, IT-95-14/2-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 17. decembar 2004.

14.
Vrlo nesigurne sigurne zone Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini

Prema Izvještaju Ureda Visokog povjerenika Ujedinjenih nacija za izbjeglice (UNHCR, UN agencija za izbjeglice) od 19. februara 1993. godine, situacija u Srebrenici opisana je na sljedeći način:

> "Ne postoje dovoljne količine hrane. Nisu imali pravu hranu mjesecima. Preživljavaju pomoću mekinja [...]. Svakog dana ljudi umiru od gladi i iscrpljenosti. Medicinska situacija ne može biti kritičnija. Ljudi koji su ranjeni se odvode u bolnicu gdje umiru od jednostavnih povreda usljed nedostatka medicinskih sredstava. Postoji problem vaši epidemijskih razmjera."[1]

Do marta 1993. godine srebreničko područje bilo je u opasnosti od predstojećega poraza.[2] Ujedinjene nacije, odnosno Vijeće sigurnosti,

> "osuđujući kršenje međunarodnog humanitarnog prava, uključujući i praksu 'etničkog čišćenja', zabrinuti obrascem neprijateljstava od strane paravojnih jedinica bosanskih Srba protiv gradova i sela u istočnoj Bosni, ponavljajući da je uzimanje ili pripajanje teritorije prijetnjom ili upotrebom sile, posebno kroz praksu 'etničkog čišćenja' protupravan i neprihvatljiv čin"[3]

odlučuje se za obrazovanje tzv. sigurnih zona Ujedinjenih nacija. Formiranje ovakvih područja Ujedinjenih nacija učinjeno je Rezolucijom Vijeća sigurnosti 819 od 16. aprila 1993. godine, kada je ustanovljena prva sigurna zona Srebrenica u Bosni i Hercegovini.[4] Tako je ovo područje ušlo "pod zaštitu Ujedi-

---

1 D. Hirsh (2003) *Law against Genocide: Cosmopolitan Trials*, London: The GlassHouse Press, str. 58; J. W. Honig, N. Both (1996) *Srebrenica: Record of a War Crime*, New York: Penguin Books, str. 82.

2 D. Hirsh (2003) *op. cit*., str. 58.

3 Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 819 (1993) od 16. aprila 1993, Preambula.

4 Za kratki osvrt o ustanovljavanju sigurnih zona v. ICTY, *Popović et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 92-95.

njenih nacija"[5]. Već narednog mjeseca Vijeće sigurnosti donosi Rezoluciju 824 (1993) od 6. maja 1993. godine kojom se uspostavljaju, pored Srebrenice, još pet sigurnih zona za gradove: Sarajevo, Tuzla, Bihać, Žepa i Goražde.[6]

Uzimajući u obzir ove dvije rezolucije, u Bosni i Hercegovini je bilo ukupno šest sigurnih zona UN-a. Uspostavljanje ovih zona došlo je u vrijeme kada su Ujedinjene nacije bile duboko zabrinute ubrzanim pogoršavanjem situacije u navedenim gradovima, a posebno u Srebrenici i njezinoj bližoj okolini zbog tragične humanitarne situacije, što je bio rezultat kontinuiranih oružanih napada i granatiranja nedužnog civilnog stanovništva od strane, kako je navedeno u rezolucijama, "paramilitarnih snaga" bosanskih Srba. Vijeće sigurnosti je, također, uzelo u razmatranje hitnost sigurnosnih i humanitarnih potreba nekoliko gradova u Bosni i Hercegovini, koji su postali svojevrsna stjecišta velikog broja raseljenih osoba, među kojima je bilo nebrojeno mnogo ranjenih i bolesnih. Tekstom Rezolucije jasno je navedeno da, u slučaju da se strane u sukobu ne povinuju ovoj Rezoluciji, Vijeće sigurnosti izražava spremnost da u najkraćem mogućem vremenu razmotri usvajanje bilo koje dodatne mjere potrebne za njezinu potpunu implementaciju, uključujući omogućavanje poštivanja sigurnosti osoblja Ujedinjenih nacija. U tom duhu je 4. juna 1993. godine usvojena Rezolucija Vijeća sigurnosti 836 (1993) kojom je mandat UNPROFOR-a (Zaštitnih snaga Ujedinjenih nacija, engl. *United Nations Protection Forces*)[7] bio znatno proširen, kako bi se otklonili oružani

[5] Netherlands Institute for War Documentation (NIOD) Institute for War, Holocaust and Genocide Studies (2002) *Srebrenica: Reconstruction, Background, Consequences and Analyses of the Fall of a 'Safe' Area*, Srebrenica Report, str. 952 *et seq.* (Holandska vlada je u novembru 1996. naložila, a uz odobrenje Parlamenta, da NIOD načini navedeno istraživanje, koje je objavljeno 10. aprila 2002); Usp. H. Nuhanović (2005) *Pod zastavom UN-a. Međunarodna zajednica i zločin u Srebrenici*, Sarajevo: BZK "Preporod".

[6] "[...] Utvrđuje da se glavni grad Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, i ostala ugrožena područja, naročito gradovi Tuzla, Žepa, Goražde, Bihać, kao i Srebrenica, i njihova okruženja, trebaju tretirati kao sigurne zone od strane svih odnosnih strana, koje trebaju biti slobodne od oružanih napada i od bilo koje druge neprijateljske radnje." (Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 824 (1993) od 6. maja 1993, tč. 3. Operativnog dijela).

[7] Vijeće sigurnosti UN-a je Rezolucijom 743 od 21. februara 1992. ustanovilo UNPROFOR. Ta je mirovna operacija trebala biti privremena, "da bi se stvorili uvjeti mira i sigurnosti i postiglo cjelovito rješenje jugoslavenske krize" (V. Đ. Degan (2011) *op. cit*., str. 770). U sljedećim mjesecima mandat UNPROFOR-a bio je prostorno proširivan (južna Hrvatska). U pogledu Bosne i Hercegovine, temeljem Rezolucije 758 od 8. juna 1992. godine, ojačane snage UNPROFOR postavile su vojne promatrače u Sarajevu, dok je 13. augusta Vijeće, pozivajući se na Glavu VII Povelje UN-a, "pozvalo države da poduzmu same, ili putem regionalnih ustanova ili sporazuma, u koordinaciji s UN-om 'sve neophodne mjere' za isporuke pomoći putem humanitarnih organizacija UN-a te za drugu humanitarnu pomoć Sarajevu i ostalim dijelovima Bosne i Hercegovine gdje je to potrebno" (*Ibid*., str. 770-771). Rezolucijom 776

napadi na sigurne zone. Rezolucijom je bilo predviđeno pojačanje vojnih snaga UNPROFOR-a, dok je upotreba zračnih snaga, kao jedna od vojnih mjera u implementiranju rezolucija 819 i 824, bila "toplo" primljena. UNPROFOR je, dakle, ovom rezolucijom, imao mandat da odvrati napade na ustanovljene zone, da nadgleda primirje, da promovira povlačenje vojnih ili paravojnih jedinica koje ne pripadaju jedinicama Vlade Republike Bosne i Hercegovine, da zauzme određene ključne tačke na terenu, kao i da učestvuje, odnosno osigurava dostavljanje humanitarne pomoći civilnom stanovništvu.[8] Vijeće sigurnosti je ovom rezolucijom zahtijevalo od generalnog sekretara da s vladama država članica Ujedinjenih nacija razgovara, kako bi njihove vojne snage mogle učestvovati kao jedinice UNPROFOR. Tražila se pomoć država članica Ujedinjenih nacija, ne samo u slanju dodatnih kontingenata nego i u slanju logističke pomoći snagama Ujedinjenih nacija u Republici Bosni i Hercegovini, kao i usklađivanje i pojačavanje snaga UNPROFOR-a radi izvršenja odnosne rezolucije.[9] Države članice Ujedinjenih nacija mogu poduzeti sve neophodne mjere kako bi pružile zračnu podršku UNPROFOR-u u realiziranju i provedbi ovlasti iz njegova mandata glede sigurnih zona.[10] Rezolucijom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 836 (1993) prvobitni je mandat UNPROFOR-a, stoga, dobrim dijelom proširen – no, je li baš u cilju zaštite civilnog stanovništva u sigurnim zonama kao i u potpunom provođenju utvrđenog koncepta sigurnih zona u Bosni i Hercegovini, imajući u vidu određenje da Vijeće sigurnosti "ovlašćuje UNPROFOR [...], djelujući u samoodbrani, da poduzme sve neophodne mjere [ne poznajući o kojem se opsegu neophodnih mjera zapravo radi], uključujući upotrebu sile u odgovoru na bombardiranja sigurnih zona od bilo koje strane ili u slučaju oružanog upada u njih ili u slučaju bilo kojih namjernih opstrukcija u ili oko ovih zona u vezi sa slobodom kretanja UNPROFOR

od 14. septembra 1992. godine mandat UNPROFOR u Bosni i Hercegovini biva proširen i ojačan, ali ovog puta bez pozivanja na Glavu VII Povelje UN-a, kao i bez pozivanja na "sve neophodne mjere". Mandat mirovne misije bio je proširen na osiguranje konvoja humanitarne pomoći i oslobađanja zatočenih osoba kada to zatraži Međunarodni komitet Crvenog križa (*Ibid*., str. 771). Kao rezultat Daytonskog mirovnog sporazuma u Bosni i Hercegovini je po ovlasti Rezolucije Vijeća sigurnosti 1031 od 15. decembra 1995. godine UNPROFOR bio zamijenjen multinacionalnim oružanim snagama pod nazivom IFOR (engl. *International Forces*), koji više nije mirovna misija UN-a. Ova međunarodna organizacija ustanovila je policijske snage (engl. *UN International Police Task Force, IPTF*) (*Ibid*., str. 772). O formiranju UNPROFOR i njegovom mandatu i djelovanju u 1992. godini šire u: M. Karović-Babić (2024) *Sigurnosne zone Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini: prijedlozi, motivi i ideje tokom 1992*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.

[8] Tč. 5. Operativnog dijela Rezolucije.

[9] Tč. 7. i 8. Operativnog dijela Rezolucije.

[10] Tč. 10. Operativnog dijela Rezolucije.

ili zaštićenih humanitarnih konvoja"[11]. Dakle, jesu li Ujedinjene nacije putem ovih mirovnih snaga bile odlučne braniti civilno stanovništvo sigurnih zona svim raspoloživim sredstvima ili bi upotrijebili silu protiv "*bilo koje strane u sukobu*" isključivo u svojoj samoodbrani?[12]

Ilustracije radi, a glede Iraka, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija usvaja Rezoluciju 688 (1991) 5. aprila 1991. godine u kojoj osuđuje represiju prema iračkom civilnom stanovništvu u mnogim dijelovima Iraka, uključujući područja naseljenim Kurdima, čije posljedice prijete međunarodnom miru i sigurnosti, zahtijevajući od Iraka da doprinese uklanjanju prijetnje međunarodnom miru i sigurnosti, istovremeno insistirajući da Irak dopusti pristup međunarodnim humanitarnim organizacijama.[13] Vijeće sigurnosti je, također, u ovom kontekstu, zatražilo od generalnog sekretara da upotrijebi sve izvore koji mu stoje na raspolaganju, uključujući i one relevantnih agencija Ujedinjenih nacija, kako bi hitno adresirao kritične potrebe izbjeglica i raseljenog iračkog stanovništva.[14] Postoje mišljenja da se u navedenoj rezoluciji nigdje nije eksplicitno navela namjera ustanovljavanja "sigurnih utočišta", te da su nacije /države, koje su glasale protiv ove rezolucije ili su, pak, bile suzdržane, bile vjerovatno u uvjerenju da će ovaj dokument poslužiti Sjedinjenim Američkim Državama i Velikoj Britaniji da trajno razmjeste vojne trupe na teritoriju Iraka. S ovim u vezi postavlja

[11] Tč. 9. Operativnog dijela Rezolucije. Glede koncepta sigurnih zona Ujedinjenih nacija, moramo podvući da je teorija međunarodnog prava, do tog vremena, poznavala više oblika sigurnosti za civilno stanovništvo u jednom oružanom sukobu. Riječ je, prije svega, u međunarodnom humanitarnom pravu, o sanitetskim zonama i mjestima, kao i o zonama i mjestima sigurnosti "koji će biti tako organizirani da stave van domašaja ratne zarobljenike i bolesnike, nemoćne, stare osobe, djecu ispod 15 godina, bremenite žene i majke s djecom ispod sedam godina". (Čl. 14. st. 1. Dodatnog protokola I (1977) na Ženevske konvencije iz 1949). Čl. 15. Dodatnog protokola I (1977) na Ženevske konvencije iz 1949. predviđa mogućnost osnivanja i neutraliziranih zona na područjima na kojima se vode borbe. Nadalje, međunarodno humanitarno pravo kod međunarodnih oružanih sukoba predviđa uspostavljanje nebranjenih mjesta. Stranama u sukobu zabranjeno je da bilo kojim sredstvima napadaju nebranjena mjesta iz kojih će svi borci, pokretno oružje i pokretna vojna oprema morati biti prethodno evakuirani, dok civilno stanovništvo, koje ostane na nebranjenim mjestima, ne smije poduzimati nikakav neprijateljski akt. (Čl. 59. Dodatnog protokola I (1977) na Ženevske konvencije iz 1949). I demilitarizirane zone su, također, predviđene u međunarodnim oružanim sukobima, što je detaljno uređeno u čl. 60. Dodatnog protokola I (1977) na Ženevske konvencije. Međutim, ono što je primjetno je da u ovim međunarodnim dokumentima nije predviđeno da se demilitarizirane zone, neutralizirane zone, nebranjena mjesta, sanitetske zone i mjesta, kao i mjesta i zone sigurnosti, osnivaju temeljem Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija, odnosno da se utemeljuju bilo kojom odlukom Vijeća sigurnosti UN-a, već na osnovu sporazuma ili putem jednostranog proglašenja neke od zaraćenih strana u sukobu.

[12] S ovim u vezi v. M. Karović-Babić (2024) *op. cit.*, str. 263-264.

[13] Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 688 (1991) od 5. aprila 1991, tč. 1-4.

[14] *Ibid*., tč. 5.

se i pitanje pravnog osnova kreiranja *no-fly zones* (bos. zona zabrane letenja) u Iraku, te da li postoji mogućnost da je zona zabrane letenja ustanovljena implicitno kroz navedenu tč. 5. Rezolucije 688 (1991) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija? Pravna osnova kreiranja "sigurnih utočišta" u Iraku 1991. godine i danas ostaje cjelovito nerazriješena.[15]

U pogledu koncepta sigurnih zona, koje su trebale predstavljati samo privremenu mjeru zaštite civilnog stanovništva u procesu okončanja međunarodnog oružanog sukoba u Republici Bosni i Hercegovini, jer su uspostavljene kao odgovor na alarmantnu situaciju, mnoge su kontroverze i opstrukcije bile primjetne i pribilježene. Osnovna kontroverza sastojala se od postojanja razlika između pozicija, osuda, zahtjeva, odluka, preporuka i proklamiranih poziva, koje su bile sadržane u rezolucijama, i očiglednom nedostatku volje kod organa Ujedinjenih nacija da se sve ono što je proklamirano u dokumentima provede u praksi. Ujedinjene nacije, kao univerzalna međunarodna organizacija, koja jedina ima ovlasti odlučivati, raspravljati i poduzimati konkretne aktivnosti kod ugrožavanja međunarodnog mira i sigurnosti, nije uspjela pravovremeno i adekvatno reagirati kako bi se spasili i spašavali životi u proklamiranim sigurnim zonama. Vojska Republike Srpske je provodila masovne oružane napade protiv civilnog stanovništva u sigurnim zonama, eklatantno kršeći i međunarodno humanitarno pravo i opće međunarodno pravo.[16] Vojska Republike Srpske nastavila je granatirati Sarajevo, vršeći kontinuirani teror nad civilnim stanovništvom u gradu.[17] Radilo se o teškom granatiranju civilnih ciljeva koji, po međunarodnom

---

[15] Usp. sa situacijom u bivšoj Jugoslaviji. Vijeće sigurnosti UN-a Rezolucijom 781. od 9. oktobra 1992. ustanovljava "zonu zabrane leta" iznad Bosne i Hercegovine i okupiranih dijelova Hrvatske, koja je Rezolucijom 816 (1993), usvojenoj temeljem Glave VII Povelje UN-a, i potvrđena. Nadzor nad tom zonom preuzeo je NATO. Bio je uveden sistem "dvostrukog ključa" (engl. *double key system*), po kojem su upotrebu NATO-a u bombardiranju pojedinačnih ciljeva trebali zajednički odobriti zapovjednici kod obje međunarodne organizacije (nav. prema: V. Đ. Degan (2011) *op. cit*., str. 771).

[16] Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija su pravno obavezujuće kada se usvajaju temeljem Glave VII Povelje Ujedinjenih nacija (odn. kada ovaj organ odlučuje koje to *mjere* valja poduzeti u cilju uspostave ili održavanja međunarodnog mira i sigurnosti). Sigurne zone Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini su upravo bile utemeljene rezolucijama na osnovu Glave VII Povelje, što znači da ne samo da su odnosne i pravno zainteresirane strane bile obavezne poštivati ove rezolucije, nego i sve države članice Ujedinjenih nacija.

[17] Da VRS, kao strana u sukobu, nije poštivala odredbe Rezolucije Vijeća sigurnosti 824 (1993), prvenstveno da se, u ovom slučaju, grad Sarajevo treba tretirati kao sigurna zona od strane svih odnosnih strana, koja treba biti slobodna od oružanih napada i od bilo koje druge neprijateljske radnje, mogu posvjedočiti i dvije presude ICTY-a, one u predmetima *Tužitelj v. Dragomir Milošević* (IT-98-29/1) i *Tužitelj v. Stanislav Galić* (IT-98-29). Ovi predmeti ukazuju i potvrđuju kontinuirano terorriziranje civilnog stanovništva u Sarajevu tokom opsade grada. O lokacijama na kojima su počinjeni masakri nakon što je Sarajevo proglašeno sigurnom zonom Ujedinjenih nacija v. više: M. Karović-Babić (2014) *Masovna ubistva civila u Sarajevu za vrijeme*

humanitarnom pravu, predstavljaju zaštićena mjesta, odnosno zaštićene objekte. Na djelu su, također, bili snajperski napadi, kao i zaustavljanje humanitarne pomoći UNHCR-a. Iako je Tuzla bila proglašena sigurnom zonom, granatiranje grada i okolnih mjesta nikada nije prestajalo. Oružani napad na Tuzlu kulminirao je 25. maja 1995. godine kada je na tuzlanskoj Kapiji, u užem centru grada, od samo jedne granate poginula 71 osoba, a ranjeno više od 130 osoba.[18] Ironija je još veća znajući da se ovaj dan u bivšoj Jugoslaviji slavio kao Dan mladosti.

opsade 1992-1995, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, str. 105-234, 315-329. Opsada grada trajala je 1.425 dana tokom kojih je ubijeno 13.952 osobe. Najveći broj projektila ispaljen tokom jednog dana zabilježen je 22. jula 1993. – taj je dan na grad palo 3.777 granata. Unutar opsadnog prstena u prosjeku je bilo zatočeno 350.000 ljudi. Tokom opsade ranjeno je 70.000 ljudi, među njima veliki broj djece. Broj razorenih, spaljenih i značajno oštećenih objekata penje se na 35.000 jedinica. (Nav. prema: A. Telibećirović, S. Čolaković (2017) *Opsada Sarajeva: 1992-1996*, Zenica: Vrijeme). "Ranjavanje djece bila je svakodnevna pojava u Sarajevu tokom opsade. Od 6. aprila 1992. do 30. juna 1995. u Sarajevu je ranjeno oko 14.888 djece [...]." (Šire u: Z. Mastalić-Košuta (2021) Zločini nad djecom u Bosni i Hercegovini na primjerima Sarajeva, Mostara i Srebrenice (1992-1995), u: M. Džananović, Z. Mastalić-Košuta, M. Karović-Babić (ur.), *Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995-2020: uzroci, razmjere i posljedice*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Tuzla: Univerzitet u Tuzli, str. 415). V. i Z. Mastalić-Košuta (2012) Masovna ubistva djece u Sarajevu u vrijeme opsade 1992-1995, *Znakovi vremena*, br. 57/58, str. 275-298; *S. Čekić, M. Šestanović, M. Karović, Z. Mastalić* (2010) *op. cit.*, str. 35 *et seq*.

[18] Novak Đukić osuđen je na kaznu dugotrajnog zatvora od 25 godina za krivično djelo ratni zločin protiv civilnog stanovništva (Krivični zakon Bosne i Hercegovine) pred Pretresnim vijećem Suda Bosne i Hercegovine 12. juna 2009. godine. U Prvostepenoj presudi u par. 247. na str. 77 stoji: "Na osnovu svega navedenog vijeće je izvan razumne sumnje utvrdilo da se navedeni događaj desio, odnosno da je dana 25. maja 1995. u 20:55 sati pala granata u uži centar grada Tuzla zvani 'Kapija' te da je od posljedica pada granate poginula 71 osoba, a preko 130 osoba teže i lakše ranjeno." Također je konstatirano u narednom paragrafu da je "odbrana ovu činjenicu učinila nespornom". Pretresno je vijeće, na osnovu svega navedenog, konstatiralo da je "van razumne sumnje utvrđeno da je projektil koji je dana 25. maja 1995. pao na trg Kapija u 20:55 minuta doletio iz pravca zapada, iz reona sela Panjik, koji se nalazi na planini Ozren, te da se radi o projektilu kalibra 130 mm M 46". (Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Novak Đukić*, X-KR-07/394, Pretresno vijeće, Presuda, 12. juni 2009, par. 247, 248. i 325). Žalbeno vijeće Suda Bosne i Hercegovine je 6. aprila 2010. u cijelosti potvrdilo prvostepenu sudsku odluku (Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Novak Đukić*, X-KRŽ-07/394, Žalbeno vijeće, Presuda, 6. april 2010). Vijeće Apelacionog odjeljenja Odjela I za ratne zločine Suda Bosne i Hercegovine otpremilo je 17. juna 2014. godine presudu u predmetu *Novak Đukić*, kojom se kao neosnovana odbija žalba Tužiteljstva Bosne i Hercegovine, dok se žalba branitelja optuženog Đukića djelimično uvažava, pa se presuda Suda od 12. juna 2009. godine preinačava u pogledu primjene krivičnog zakona na način da se djelo za koje je optuženi Novak Đukić oglašen krivim pravno kvalificira kao krivično djelo *Ratni zločin protiv civilnog stanovništva* iz čl. 142. st. 1. Krivičnog zakona SFRJ, te u pogledu odluke o kazni, tako da se optuženi, na osnovu navedenog zakonskog propisa, te članova 38. i 41. Krivičnog zakona SFRJ, osuđuje na kaznu zatvora u

Kontinuirani oružani napadi odvijali su se i na ostale sigurne zone u Bosni i Hercegovini, dok su dvije sigurne zone Srebrenica i Žepa vojno zauzete 11. jula 1995. odnosno 25. jula 1995. godine. Nakon što je evakuacija Bošnjaka iz sigurne zone Ujedinjenih nacija Žepe završena 27. jula, UNPROFOR nije mogao mnogo učiniti za ljude koji su ostali unutar ove zone.[19] Kako navodi D. Harland u Izvještaju koji je upućen bazi UNPROFOR u Sarajevu,

> "Srbi nisu dozvolili UNPROFOR-u da ode u dio sigurne zone koju su kontrolirali pripadnici Armije RBiH, i niti jedan potpisani sporazum se nije implementirao. Pripadnici UNPROFOR-a u Žepi su mogli biti jedino potencijalni taoci i ništa više. Izgleda da će se preostalo stanovništvo Žepe morati sami braniti. Mnogi će vjerovatno nastojati pobjeći i domoći se slobodne teritorije. Mnogi će, s druge strane, biti ubijeni ili zatočeni."[20]

Zanimljivo je čitati i D. Harlandov Sedmični izvještaj o situaciji upućen J. Ryanu 29. jula 1995. godine u kojem se navodi: "Promatrači UNPROFOR-a bili su prisutni kada je enklava pala i primijetili su veliki broj stranih plaćenika (naročito Grka i Rusa) koji su bili prisutni među srpskim snagama, kao i velike količine UNPROFOR-og naoružanja koji su oni koristili."[21] Kako se moglo desiti da strani plaćenici, osobe koje ne spadaju pod zaštićene osobe prema Ženevskim konvencijama iz 1949. godine i Dodatnim protokolima iz 1977, budu ne samo na strani Vojske Republike Srpske u tom trenutku nego i da koriste naoružanje koje je očigledno, kako stoji u navedenom izvještaju, pripadalo Zaštitnim snagama Ujedinjenih nacija?

---

trajanju od 20 godina (https://web.archive.org/web/20200520095800/http://www.sudbih.gov.ba/predmet/2472/show) (prist. 17. februar 2025). Usp. Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Novak Đukić*, S1 1 K 015222 14 Krž, Žalbeno vijeće, Presuda, 11. april 2014. Nakon što je 2014. godine presuda postala pravosnažna, Đukić se nije pojavio na izdržavanje kazne, već je otišao u Srbiju, gdje je tvrdio da se liječi. Bosna i Hercegovina izdala je međunarodnu potjernicu, ali Đukić nije izručen jer ima srbijansko državljanstvo. Srbija je ranije započela postupak preuzimanja izvršenja presude, ali Viši sud u Beogradu, u vrijeme pisanja knjige, nije donio odluku zbog navodnih zdravstvenih problema Đukića. Također v. više: M. Karović-Babić (2023) Zločin na Tuzlanskoj kapiji: historijske činjenice, reakcije i negiranje odgovornosti, *Historijski pogledi*, br. 9, Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla.

[19] O događajima na području Žepe 1995. godine v., između ostalog, i ICTY, *Popović et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 665-738.

[20] Izvještaj *Pregovori o Žepi* (15) D. Harlanda, šefa civilnog sektora Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini, upućen J. Ryanu i M.-G. Gobilliardu 2. augusta 1995. godine "UNPROFOR je [tog dana] izvijestio da je Žepa prazna, ako se izuzme nekoliko vojnika VRS, i da su neki od vojno sposobnih muškaraca, bosanskih Muslimana, prešli Drinu." (ICTY, *Popović et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 735) (unutarnje reference izostavljene).

[21] D. Harland, *Sector Sarajevo: Weekly Situation Report*, 29. juli 1995, str. 2.

Prve mirovne trupe na srebreničkom području od 18. aprila 1993. godine bili su Kanađani, koji su uspostavili manji komandni centar u Srebrenici i veću, glavnu bazu u Potočarima.[22] Kanadski će mirovnjaci biti zamijenjeni holandskim bataljonom Zaštitnih snaga Ujedinjenih nacija januara 1995. godine.[23] Međutim, izvori navode da do ove smjene dolazi u martu 1994. *Netherlands Institute for War Documentation* (NIOD) navodi datum 10. mart 1994, dok J. W. Honig i N. Both navode da se to zbilo 3. marta 1994. godine.[24]

> "Holandski bataljon (*Dutchbat*) bio je raspoređen u sigurnoj zoni Srebrenice.[25] U tom području on je januara 1995. brojao oko 600 ljudi. U februaru i tokom

[22] ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, vol. IV, par. 4972; Usp. Netherlands Institute for War Documentation (NIOD) Institute for War, Holocaust and Genocide Studies (2002) *op. cit*., str. 975 *et seq*.

[23] ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, vol. IV, par. 4977.

[24] J. W. Honig, N. Both (1997) *Srebrenica, hronika ratnog zločina*, prijevod: H. Mešinović, Sarajevo: Ljiljan, str. 153: "Krajem januara 1994, prvi dijelovi zračno-mobilnog bataljona od 1.170 vojnika stigli su u Bosnu. Oko 570 holandskih vojnika zvanično je 3. marta raspustilo 140 kanadskih vojnika koji su bili u Srebrenici od aprila 1993. Komanda podrške sa sljedećih 350 ljudi smještena je u Lukavcu u centralnoj Bosni. Međutim, četa koja je bila namijenjena Žepi lako se 'izvukla'. Bila je preraspoređena za Simin Han u tzv. 'Sapna palcu' u junu."

[25] Netherlands Institute for War Documentation (NIOD) Institute for War, Holocaust and Genocide Studies (2002) *op. cit*., str. 997 *et seq*. "S namjerom i potpuno jasnim ciljem izbjegavanja odgovornosti Holandskog bataljona, NIOD navodi određene činjenice ('misija s vrlo nejasnim mandatom', nepostojanje jasne definicije sigurne zone, održavanje nepostojećeg mira između 'zaraćenih strana', 'bez bitnih informacija prikupljenih od kanadskih prethodnika u Enklavi', 'bez adekvatne pripreme za ovaj specifični zadatak u specifičnim uvjetima; bez skoro ikakvih sredstava i kapaciteta za prikupljanje informacija o političkim i vojnim namjerama zaraćenih strana'; 'nedovoljno baziranim povjerenjem u zračnu podršku i bez jasne strategije za povlačenje u slučaju problema', itd.), koje ne odgovaraju faktičkom stanju i situaciji na terenu." (S. Čekić (2012) *op. cit*., str. 406 (unutarnja naglašavanja izostavljena)). "Istraživački tim NIOD-a prihvatio je činjenicu da je riječ o masovnim ubistvima "hiljada muslimanskih muškaraca od strane bosansko-srpskih jedinica", koja on kvalificira "najtragičnijom stvari u padu Srebrenice". "Pokušaj proboja" i "proboj" (...) "u sklopu s već postojećom mržnjom, željom za osvetom i planom za etničkim čišćenjem", bio je, po NIOD-u, "jedan od faktora koji je naveo bosanske Srbe da se oštro razračunavaju s muslimanskim stanovništvom Enklave", što je završeno "organiziranim masovnim ubistvom". Navodeći tu činjenicu, NIOD tvrdi kako "nije tačno kako se ono /masovna ubistva – prim. S. Č./ 'odigralo pred očima Holandskog bataljona'" (*Ibid*., str. 407-408 (unutarnja naglašavanja izostavljena)). "U skladu s navedenim, a pokušavajući da opravda Holandski bataljon i da ga amnestira od bilo kakve odgovornosti, NIOD iznosi određena obrazloženja, bez valjanih argumenata, u kojima opravdava Holandski bataljon, po njima, u 'nemogućoj misiji', koji je 'unaprijed osuđen na neuspjeh', prije nego što je i prihvatio zadatak od Ujedinjenih nacija i prije nego što bi bilo šta poduzeo. Nažalost, rezultati istraživanja NIOD-a govore, pored ostalog, o navodnoj nesposobnosti i nemogućnosti Holandskog bataljona da zaštiti samog sebe ('bez izgleda na uspjeh'), a kamoli da spasi civile i civilno stanovništvo od genocida, jer

> proljeća, VRS nije dopuštala povratak holandskim vojnicima koji su otišli na dopust, što je rezultiralo padom njihova broja za najmanje 150 ljudi, te je ograničavala kretanje međunarodnim konvojima za dostavljanje pomoći i snabdijevanje Srebrenice i ostalih enklava. Procjena je bila da bi u drugoj polovini juna bez novog snabdijevanja oko polovina stanovništva Srebrenice ostala bez hrane."[26]

Nadalje, pripadnici UNPROFOR-a su u više navrata bili zatočeni. Naime, ovim se bavi Rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 913 (1994) od 22. aprila 1994. godine u kojoj se, *inter alia*, osuđuju zatočenje osoblja UNPROFOR-a od snaga bosanskih Srba i sva ograničenja koja se nameću UNPROFOR-u u izvršavanju njegova mandata. U tč. 5. Rezolucije "zahtijeva se trenutno puštanje cijelog osoblja UNPROFOR-a koji je još uvijek u zatočenju od strane snaga bosanskih Srba". Rezolucijom 987 (1995) od 19. aprila 1995. godine Vijeće sigurnosti traži poštivanje sigurnosti svih pripadnika UNPROFOR-a, a u tč. 1. ponovno zahtijeva da se sve strane u konfliktu uzdrže od bilo koje radnje zastrašivanja ili nasilja protiv UNPROFOR-a i njegova osoblja. I u konačnici, Vijeće sigurnosti je Rezolucijom 998 (1995) od 16. juna 1995. godine ponovno zahtijevalo da

> "snage bosanskih Srba odmah i bezuvjetno oslobode cjelokupno ostalo zatočeno osoblje UNPROFOR-a, i nadalje zahtijeva da sve strane u potpunosti poštuju sigurnost osoblja UNPROFOR-a, kao i ostalih koji su uključeni u dostavljanje humanitarne pomoći, i da osiguraju njihovu kompletnu slobodu kretanja"[27].

Usporedbe radi, tokom zločina genocida u Ruandi Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija usvaja Rezoluciju 912 (1994) od 21. aprila 1994. godine kojom ovaj organ izražava duboku zabrinutost za sigurnost pripadnika UNAMIR (engl. *United Nations Assistance Mission for Rwanda*) i drugog osoblja Ujedinjenih nacija u Ruandi, oštro osuđujući napade usmjerenih protiv pripadnika UNAMIR-a[28] u kojima je nekoliko pripadnika ove mirovne operacije izgubilo svoje živote, odnosno bilo povrijeđeno. Kraljevina Belgija je isprva, za razliku od ostalih, u to doba, država članica Vijeća sigurnosti, zagovarala da UNAMIR dobije *snažan i konkretan*

---

su ga u takvu situaciju, po NIOD-u, uvele Ujedinjene nacije." (*Ibid*., str. 409 (unutarnja naglašavanja izostavljena)). "Vlada Kraljevine Holandije je, nakon istraživačkog izvještaja Holandskog instituta za ratnu dokumentaciju, aprila 2002. godine bila prinuđena na ostavku. Iako je bio usmjeren na utvrđivanje 'rekonstrukcije, posljedica i analiza pada 'sigurne zone' Srebrenice', Izvještaj je posredno ukazao na odgovornost političkog i vojnog rukovodstva Holandije, kao i Ujedinjenih nacija." (*Ibid*., str. 408 (unutarnja naglašavanja izostavljena)).

[26] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 282.

[27] Tč. 1. Operativnog dijela Rezolucije.

[28] Tč. 5. Operativnog dijela Rezolucije.

mandat. Međutim, nakon incidenta iz aprila 1994. godine, kada je njezinih deset državljana pripadnika mirovnih snaga Ujedinjenih nacija ubijeno u toj afričkoj državi[29], ova država povlači svoje snage iz Ruande.[30] Čini se da je mirovna misija Ujedinjenih nacija u odnosnoj državi doživjela svoj krah 1994. godine, dakle onog trenutka kada je postalo jasno da ne mogu spriječiti nadolazeći genocid zbog nedovoljnog kapaciteta i nedovoljne političke volje stalnih članica Vijeća sigurnosti.[31]

Glede Bosne i Hercegovine, UNHCR je humanitarnim konvojima dopremao hranu, lijekove i drugu opskrbu u gradove i područja pod opsadom, međutim UNPROFOR, s nejasnim mandatom, *i pored njegova proširivanja*, u velikom broju slučajeva nije bio u mogućnosti, odnosno nije bio spreman primijeniti silu u situacijama kada bi humanitarni konvoj bio iz neopravdanih razloga zaustavljen, kako bi osigurao prolazak humanitarne pomoći kroz već dogovorene i utvrđene humanitarne koridore. Vijeće sigurnosti Rezolucijom 752 (1992) od 15. maja 1992. godine u tč. 7. i 8.

> "naglašava urgentnu potrebu za humanitarnom, materijalnom i finansijskom pomoći, uzimajući u obzir veliki broj izbjeglica i raseljenih osoba, te u potpunosti podržava trenutne napore kako bi se dostavila humanitarna pomoć svim žrtvama konflikta i kako bi pomoglo u dobrovoljnom povratku raseljenih osoba njihovim domovima",

dok se u tč. 8. pozivaju svi da osiguraju sve uvjete radi efektivne i neometane dostave humanitarne pomoći, uključujući siguran i osiguran pristup aerodromima

---

[29] F. Grünfeld, A. Huijboom (2007) *The Failure to Prevent Genocide in Rwanda: the Role of Bystanders*, Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, str. 256.

[30] Human Rights Watch, Report*, Ignoring Genocide*, dost. https://www.hrw.org/reports/1999/rwanda/Geno15-8-01.htm (prist. 4. septembar 2018).

[31] Naime, ako se, naprimjer, upitamo zašto Ujedinjene nacije nisu učinkovitije odgovorile na zločin genocida u Ruandi 1994. godine, odgovor leži uglavnom u pravnim pravilima koja ograničavaju djelovanje Vijeća sigurnosti: "Povelja UN propisuje ovlaštenje da Vijeće sigurnosti intervenira u zemlji, a zatim predviđa [mogućnost] ulaganja veta na rezolucije svim pet stalnim članicama. Kada Sjedinjene Američke Države i druge jake države ne žele podržati vojnu intervenciju za humanitarne svrhe kako genocid odmiče, jedini formalni pravni put da se zaustave *počinitelji genocida* [fr. *genocidaires*] je zatvoren i malo se toga može učiniti." (I. Hurd (2011) *op. cit*., str. 11). Razloge za nepravovremeno reagiranje Vijeća sigurnosti UN-a s navedenim u vezi možemo tražiti i u bezočnim pojedinačnim i/ili partikularnim interesima kojima se države, posebno stalne članice ovog organa, rukovode i na temelju kojih djeluju unutar i izvan OUN-a. O upotrebi sile u okviru međunarodne mirovne misije i Ujedinjenim nacijama, kao i o prijedlozima (tezama) za poboljšanje mogućnosti Organizacije da njezine mirovne misije pravovremeno koriste ili izbjegavaju upotrebu sile s ciljem potpunog ispunjenja svojih mandata te o stvaranju i razvoju *doktrine* međunarodnih mirovnih misija sa skupinom univerzalnih međunarodnopravnih načela, pobliže u: T. Findlay (2002) *The Use of Force in UN Peace Operations*, New York: Oxford University Press, str. 351-390.

u Bosni i Hercegovini. Dopremanje humanitarne pomoći u sve okupirane dijelove Bosne i Hercegovine, a posebno u sigurne zone, bila je nadležnost UNHCR-a, čiji su konvoji vrlo često zaustavljani i pretresani od vojske i policije Republike Srpske.[32] To je bio jedan od razloga donošenja Rezolucije 859 (1993) od 24. augusta 1993. godine kojom je Vijeće sigurnosti zahtijevalo da se osiguraju nesmetani prolasci humanitarne pomoći, uključujući dopremanje hrane, vode, električne struje, goriva i nesmetanog odvijanja komunikacija, posebno u sigurnim zonama u Bosni i Hercegovini.[33] Kako je sigurnost službenika UNHCR-a kod dopremanja humanitarne pomoći bila vrlo često upitna, otuda i zahtjev Vijeća sigurnosti da sve strane cijelo vrijeme moraju poštivati sigurnost i operativnu efikasnost službenika UNHCR-a.[34] Nadalje, u Preambuli Rezolucije 913 (1994) od 22. aprila 1994. godine Vijeće sigurnosti osuđuje sve napade protiv civilnog stanovništva, uključujući i napade protiv humanitarnih radnika u odnosu na situaciju u sigurnoj zoni Goražde. Ovom rezolucijom najoštrije je osuđena kontinuirana ofanziva na sigurnu zonu Goražde koja je dovela do ubijanja brojnih civila i do velike ljudske patnje.[35] Glede Goražda, Specijalni izvjestitelj generalnog sekretara Ujedinjenih nacija je

> "ustvrdio da je enklava bila granatirana i da je konvojima dva mjeseca bilo uskraćeno da dopremaju humanitarnu pomoć [...] Specijalni izvjestitelj je konstatirao da je u proljeće 1994. grad bio izložen vojnoj ofanzivi snaga bosanskih Srba, pri čemu su ciljani civilni objekti, uključujući bolnicu, te da je snabdijevanje vodom bilo prekinuto [...] Humanitarni konvoji bili su izloženi neprijateljstvima, uključujući zatočenje osoblja UNPROFOR i krađu opreme [...] Sličan model ponašanja bio je i u Bihaću, Tuzli, Cerskoj i Maglaju."[36]

Međunarodni sud je u Presudi spora koji se odnosi na primjenu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (*Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora*) smatrao da su skoro svi događaji koje je Podnositelj tužbe spomenuo utvrđeni[37] na osnovu raspoloživih dokaza, te je donio zaključak da su "srpske snage

---

[32] D. Harland, koji je od 1993. do 1995. godine bio zadužen za civilna pitanja u komandi UNPROFOR u Sarajevu, a zatim je radio kao politički savjetnik komandanta snaga Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini R. Smitha, izjavio je 10. maja 2010. godine pred ICTY-jom, na suđenju Radovanu Karadžiću, kao svjedok optužbe, da su vlasti i vojska Republike Srpske sistematski ograničavali slobodu kretanja snagama i konvojima Ujedinjenih nacija koji su isporučivali humanitarnu pomoć i da su je 1995. skoro "potpuno uskratili".

[33] Tč. 3. Rezolucije.

[34] Tč. 4. Rezolucije.

[35] Preambula Rezolucije.

[36] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 327.

[37] Više o ovom pogledati u par. 323-328. predmetne Presude.

u Sarajevu i drugim gradovima namjerno ciljale na civilne pripadnike zaštićene grupe"[38]. U Rezoluciji Vijeća sigurnosti 959 (1994) od 19. novembra 1994. godine izražava se naročita zabrinutost zbog eskalacije neprijateljstava na području sigurne zone Bihać, što rezultira u veliku ljudsku patnju i veliki broj raseljenih osoba.[39]

Prvobitno, temeljem rezolucija Vijeća sigurnosti, sigurne zone su konceptualizirane da prvenstveno umanje patnju i zaštite civilno stanovništvo, zabrane, ne samo oružani sukob nego i sva vojna djelovanja i aktivnosti u zoni, te, u konačnici, da spriječe eklatantno grubo kršenje osnovnih ljudskih prava i sloboda. U julu 1995. godine, kada su dvije sigurne zone (Srebrenica i Žepa) osvojene, pripadnici Holandskog i Ukrajinskog bataljona UNPROFOR-a pokazali su svu nemoć Ujedinjenih nacija da zaštite ugroženo civilno stanovništvo na ovim područjima. Tek *nakon pada* ovih sigurnih zona Vijeće sigurnosti poduzima *prisilne mjere* protiv Vojske Republike Srpske. Ovo je razdoblje kada su se i Sjedinjene Američke Države odlučile aktivnije uključiti u mirovni proces, koji je rezultirao parafiranjem Daytonskog mirovnog sporazuma 21. novembra 1995. godine.

Naime, Vijeće sigurnosti na svojoj vanrednoj sjednici 12. jula 1995. godine donosi Rezoluciju 1004 (1995), u kojoj je *inter alia* zahtijevalo da Vojska Republike Srpske prestane s ofanzivom te da se odmah povuče iz sigurne zone Srebrenica. Nakon međunarodnih zločina, koji su se izvršavali po padu navedenih sigurnih zona,[40] Specijalni izvjestitelj Komisije za ljudska prava Ujedinjenih nacija T. Mazowiecki podnosi neopozivu ostavku na svoju poziciju 27. jula 1995. godine, nakon skoro tri godine od postavljanja na to mjesto.[41] U pismu

---

[38] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 328.

[39] Preambula Rezolucije.

[40] O sigurnoj zoni Srebrenica, o njezinom padu, međunarodnim zločinima *stricto sensu*, posebno o zločinu genocida na tom području jula 1995. godine vršena su golema istraživanja i rađene velike studije. Usp. *Srebrenica 1995* u tri knjige, u izdanju Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 1998, 1999, 2000. Glede sigurne zone Srebrenica potrebno je v. i Izvještaj generalnog sekretara Ujedinjenih nacija prema Rezoluciji Generalne skupštine 53/35 (1998) *Izvještaj o Srebrenici* od 15. novembra 1999. godine.

[41] Komisija Ujedinjenih nacija za ljudska prava je 14. augusta 1992. godine usvojila Rezoluciju 1992/S-1/1, u kojoj je zatražila od predsjedavajućega da imenuje Specijalnog izvjestitelja, koji će neposredno ispitati stanje ljudskih prava na teritoriji bivše Jugoslavije, naročito u Bosni i Hercegovini, redovno prikupljati relevantne i vjerodostojne informacije o stanju ljudskih prava od vlada, pojedinaca, međuvladinih i nevladinih organizacija i iskoristiti pomoć postojećih mehanizama Komisije Ujedinjenih nacija za ljudska prava. Predsjedavajući Komisije Ujedinjenih nacija za ljudska prava s ovim u vezi promptno reagira i u vrlo kratkom roku na mjesto Specijalnog izvjestitelja Komisije Ujedinjenih nacija za ljudska prava imenuje bivšega poljskog premijera T. Mazowieckog. T. Mazowiecki je u novoj ulozi prvi put posjetio područje Bosne i Hercegovine od 21. do 26. augusta 1992. godine (V. šire: Izvještaj T. Mazowieckog, br. E/CN.4/1992/S-11/9 od 28. augusta 1992).

ostavke, koju je uputio predsjedavajućem Komisije Ujedinjenih nacija za ljudska prava i generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, u prvom paragrafu piše:

> "Činjenica da su Ujedinjene nacije dozvolile da Srebrenica i Žepa padnu, osim ogromne tragedije koja je pala na ta 'sigurna utočišta' zagarantirana međunarodnim dogovorima, nameću mi obavezu da ustvrdim kako ne vidim nikakvu mogućnost za nastavak mog mandata Specijalnog izvjestitelja koji mi je dala Komisija [Ujedinjenih nacija] za ljudska prava."

Objašnjavajući svoje razloge, bivši poljski premijer izjavio je da time želi protestirati protiv odluka Londonske konferencije o Bosni i Hercegovini, koja je prihvatila pad Srebrenice i koja se pomirila s padom Žepe.[42] Kako T. Mazowiecki navodi, "povrede ljudskih prava se bezočno nastavljaju. Stalno se nailazi na blokade kod dolaska humanitarne pomoći. Civilno stanovništvo se neprestano granatira, a 'plave kacige. i predstavnici humanitarnih organizacija umiru. Zločini se izvršavaju brutalno i brzo, a odgovor međunarodne zajednice je *spor i neefikasan*"[43]. T. Mazowiecki je, prilikom davanja ostavke, na konferenciji za štampu izjavio

> "da bi međunarodna zajednica morala odustati od svoje hipokrizije prema Bosni, jer mi tvrdimo da je branimo, dok je ustvari napuštamo. Ne može se sa kredibilitetom govoriti o zaštiti ljudskih prava kada postoji nedostatak konzistentnosti i hrabrosti što pokazuje međunarodna zajednica i njeni lideri"[44].

Međutim, kako Vijeće sigurnosti i generalni sekretar u New Yorku te UNPROFOR u Bosni i Hercegovini nisu mogli ništa više učiniti da zaštite civilno stanovništvo od vršenja gnusnih međunarodnih zločina nad njima[45], time je koncept "sigurne zone" nepovratno uništen. Uporedo s krahom ovog koncepta, i mirovna će operacija Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini doživjeti neuspjeh.

---

[42] K. Gebert (1997) *Izvještavanje nije dovoljno – misija za ljudska prava Tadeuša Mazovjeckog*, u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991–1995*, Zbornik radova sa Međunarodnog kongresa za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini, Bon, 31. august – 4. septembar 1995, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, str. 680.

[43] Kurziv naknadno dodan.

[44] K. Gebert (1997) *op. cit*., str. 680. Inače, T. Mazowiecki bio je jedan od prvih proponenata obrazovanja sigurnih zona u Bosni i Hercegovini i, pritom, zagovornik cjelovite zaštite civilnog stanovništva u ovoj državi.

[45] Usp. F. Grünfeld, W. Vermeulen (2009) Failures to Prevent Genocide in Rwanda (1994), Srebrenica (1995), and Darfur (since 2003), *Genocide Studies and Prevention*, vol. 4, br. 2, str. 221-237.

"Glavni uzrok neuspjeha te mirovne operacije UN-a u Bosni i Hercegovini i u Hrvatskoj bio je što su se u situaciji agresije i okupacije područja nadmoćno naoružanim srpskim snagama, i u uvjetima embarga na oružje, trebale uputiti oružane snage UN-a s mandatom iz Glave VII Povelje, kakav su imale u suzbijanju iračke agresije na Kuvajt. UNPROFOR se iz privremene promatračke misije pretvorio u mirovnu misiju, ali nikada s dovoljnim mandatom. Praktično on nikada nije imao ovlast upotrijebiti oružanu silu izvan samoodbrane. [...] Mandat UNPROFOR-a stalno je bio proširivan kao posljedica traumatskih događaja, u kojima generalni sekretar UN-a i neki stalni članovi Vijeća sigurnosti nisu htjeli prepoznati stvarnog agresora."[46]

[46] V. Đ. Degan (2011) *op. cit.*, str. 772.

15.
Genocid na području Srebrenice

Kada je R. Karadžić u oktobru 1991. upozorio Bošnjake da će nestati ako se odluče za vođenje rata, odnosno da "ukoliko Bošnjaci optiraju za neovisnost, povećavaju rizik svog nestajanja, jasno je oživio projekt etničkog čišćenja[1], ako ne i genocida"[2]. Ova će izjava stvoriti "*de facto* klimu nekažnjivosti"[3] u zemlji i, "kao posljedicu, podsticanje na ubistvo"[4]. VRS je osmislio plan da osigura prostor Podrinja, koji je iznijet u Operativnoj direktivi br. 4, izdatoj 19. novembra 1992. godine.[5] Direktiva br. 4 predviđala je da Drinski korpus treba

> "[...] krajnje uporno braniti Višegrad (brana), Zvornik i koridor, a ostalim snagama na širem prostoru Podrinja iznuravati neprijatelja, nanositi mu što veće gubitke i prisiliti ga da sa muslimanskim stanovništvom napusti prostore Birača, Žepe i Goražde. Prethodno ponuditi razoružavanje borbeno sposobnih i naoružanih muškaraca, a ako ne pristaje – uništiti ih."[6]

---

1 Usp. M. Mann (2005) *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*, Los Angeles: University of California. U potvrdi druge optužnice protiv R. Karadžića i R. Mladića (od 14. novembra 1995) sudija F. Riad je 16. novembra 1995. godine okarakterizirao etničko čišćenje u Srebrenici kao oblik genocida: "Nakon što je Srebrenica pala u ruke srpskih snaga u julu 1995, strašan je masakr učinjen nad Bošnjacima [...]. Ove egzekucije su počinjene u kontekstu šire politike etničkog čišćenja koje je dirigirano protiv Bošnjaka i koja uključuje masovne deportacije. Ova politika ima za cilj kreiranje novih granica, prisilno mijenjajući nacionalnu ili vjersku kompoziciju stanovništva. Kao rezultat ove politike, Bošnjaci Srebrenice su bili potpuno istrijebljeni iz područja [...]. Politika etničkog čišćenja posjeduje, kao svoju konačnu manifestaciju, genocidne značajke." (ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić i Ratko Mladić*, IT-95--18-I, Potvrđivanje optužnice, 16. novembar 1995; A. Cassese (2003) *op. cit*., str. 99).

2 J. Semelin (2003) Toward a Vocabulary of Massacre and Genocide, *Journal of Genocide Research*, br. 5 (2), str. 199.

3 *Ibid*.

4 *Ibid*.

5 ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, vol. IV, par. 4947.

6 P976 (Direktiva br. 4, 19. novembar 1992), par. 5(d); ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, vol. IV, par. 4947. Usp. ICTY, *Popović et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 91.

"U međuvremenu [kraj 1992], grad Srebrenica opustošen je granatiranjem. Grad je bio prepun brojnih izbjeglica bosanskih Muslimana iz drugih dijelova istočne BiH, a na ulicama se mogla vidjeti velika bijeda i oskudica, uključujući ozbiljnu nestašicu hrane. Jedina zdravstvena ustanova u gradu nije imala lijekova ni anestetika. Jedini konvoj UNHCR-a koji je dobio odobrenje VRS-a za prolazak do Srebrenice zaustavljen je u Bratuncu, gdje je ostao tri-četiri dana prije nego što mu je najzad dozvoljeno da nastavi put do Srebrenice."[7]

"Podnositelj tužbe tvrdi da je planiranje završnog napada na Srebrenicu moralo biti pripremano neko duže vrijeme prije jula 1995. On se poziva na Izvještaj od 4. jula 1994. koji je sačinio komandant Bratunačke brigade. On je istakao "krajnji cilj" VRS-a: "cjelokupno srpsko Podrinje. Enklave Srebrenica, Žepa i Goražde moraju biti vojno poražene". U Izvještaju se dalje navodi:

> "Mi i dalje moramo naoružavati, obučavati, disciplinirati i pripremati Vojsku RS-a za izvršavanje ove ključne misije – protjerivanje muslimana iz enklave Srebrenica [...]. Život neprijatelja mora se učiniti nepodnošljivim, a njegov privremeni boravak u enklavi nemogućim tako da je on počne masovno napuštati, što je prije moguće, uviđajući da tu ne može preživjeti."[8]

"Dana 8. marta 1995, R. Karadžić je izdao strogo povjerljivu "Direktivu za dalja dejstva op. br. 7"[9] u kojoj se analizira vojno-politička situacija. [...] Konkretno, Drinski korpus je dobio zadatak da treba "što pre izvršiti potpuno fizičko odvajanje Srebrenice od Žepe, čime sprečiti i pojedinačno komuniciranje između ovih enklava"[10]. U Direktivi br. 7 Drinskom korpusu je nadalje naređeno da treba "planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi"[11]. Da bi se ti ciljevi ostvarili, naređeno je da se preko, između ostalih, "nadležnih državnih i vojnih organa, zaduženih za rad s UNPROFOR-om i humanitarnim organizacijama" učini sljedeće:

> "[P]lanskim i nenametljivim restriktivnim odobravanjem zahteva, smanjiti i ograničiti logističku podršku snaga UNPROFOR u enklavama i dotur materijalnih sredstava muslimanskom življu, i učiniti ih ovisnim od naše dobre volje, a istovremeno izbeći osudu međunarodne zajednice i svetskog javnog mnenja."[12]

---

[7] ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, vol. IV, par. 4949. O događajima u istočnoj Bosni i Hercegovini u razdoblju od maja 1992. do decembra 1994. v. u istoj sudskoj odluci, par. 4945 *et seq*.

[8] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 279.

[9] V. i ICTY, *Popović et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 199-201.

[10] P838 (Direktiva br. 7, 8. mart 1995.), str. 10.

[11] *Ibid*.

[12] *Ibid*., str. 14.

> Osim toga, u Direktivi br. 7 navodi se da će, u slučaju odlaska snaga UNPROFOR-a iz Srebrenice i Žepe, Komanda Drinskog korpusa isplanirati operaciju pod nazivom "Jadar", sa zadatkom "razbijanja i uništenja muslimanskih snaga u ovim enklavama i definitivnog oslobađanja Podrinja"[13].

Oružane snage RS-a (vojska i policija) 6. jula 1995. godine započele su napad na Srebrenicu, sigurnu zonu Ujedinjenih nacija, a po Sporazumu od 17. aprila i 8. maja 1993. i demilitarizirano područje[14], što nikada nije provedeno.[15]

---

[13] *Ibid*., str. 11. (ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, vol. IV, par. 4979-4980). "Dana 31. marta 1995, dan pošto se Glavni štab sastao da bi razmatrao 'operacij[u] po Direktivi br. 7', Mladić je izdao 'Direktivu za dalja dejstva op. br. 7-1' [...]. Direktiva br. 7/1 predstavljala je 'daljnju razradu' Direktive br. 7" (ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, vol. IV, par. 4983-4984). "Razdvajanje enklava Srebrenice i Žepe bio je zadatak Drinskog korpusa. Kao posljedica te Direktive [misli se na Direktivu za daljnja dejstva, op. br. 7], general Ratko Mladić je 31. marta 1995. izdao Direktivu za daljnja dejstva, op. br. 7/1, u kojoj su navedeni daljnji zadaci Drinskog korpusa" (ICTY, *Tužitelj v. Vidoje Blagojević i Dragan Jokić*, IT-02-60-T, Pretresno vijeće, Presuda, 17. januar 2005, par. 106) (unutarnje reference izostavljene). V. i ICTY, *Popović et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 202-203.

[14] O naporima da se ostvari demilitarizacija ovog područja v. šire u: ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, vol. IV, par. 4972 *et seq*; ICTY, *Popović et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 96-101.

[15] Bosna i Hercegovina, Republika Srpska, Vlada Republike Srpske, Komisija za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995, *Događaji u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995,* Banja Luka, juni 2004. Donošenje Odluke o formiranju Komisije, kao privremenog radnog tijela Vlade Republike Srpske, obrazovanoj odlukom Vlade RS-a na njezinoj 52. sjednici od 15. decembra 2003. godine, bilo je motivirano obavezom RS-a da odgovori na Odluku Doma za ljudska prava Bosne i Hercegovine od 3. marta 2003, posebno definiranom u odjeljku IX (Zaključci), par. 220, tč. 1-8, posebno 7 i 8. Odluka Doma odnosila se na 49 prijavâ koje su podnijeli najbliži rođaci osoba nestalih u događajima u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. i o čijoj sudbini do dana podnošenja prijavâ nisu imali pouzdanih saznanja. (*Ibid*). Nadležnost Komisije bila je da "djelujući na način transparentan za širu javnost, s punim ovlaštenjima poduzima sve istražne i druge radnje u cilju utvrđivanja pune istine o događajima u i oko Srebrenice u vremenu od 10. do 19. jula 1995, a radi ostvarivanja trajnog mira i izgradnje povjerenja u Bosni i Hercegovini." (*Ibid*., str. 2). "Najvažnija pitanja o kojima je Komisija trebala da prikupi odgovarajuću činjeničnu građu jesu: ispitati navedene zločine, kolikog su obima, ko ih je naredio i izvršio. Između ostalog, potrebne informacije trebalo je prikupiti o raznim pitanjima vezanim za navedene događaje: zauzimanje Srebrenice, pokušaj evakuacije stanovništva, humanitarna kriza, stanje u Potočarima, situacija u mješovitoj koloni, otkrivanje sudbine i mjesta nestalih osoba, otkrivanje informacija o novim lokacijama pojedinačnih i masovnih grobnica, identifikacija žrtava, kao i drugi događaji od značaja za rad Komisije." (*Ibid*., str. 3-4) "Jedan od prioriteta rada Komisije je izrada spiska osoba nestalih tokom događaja u Srebrenici od 10. do 19. jula 1995, s akcentom na utvrđivanje sudbine osoba navedenih u Odluci Doma za ljudska prava od 3. marta 2003." (*Ibid*., str. 4). Jednako tako: S. Čekić (2012) *op. cit*., str. 409, ft. 733.

"Srebrenica je bila pod vatrom do 11. jula, kada je pala, nakon što je VRS zauzela promatračke punktove holandskih snaga."[16]

> "Do večeri 9. jula [...] VRS je prodrla četiri kilometra u dubinu enklave, zaustavivši se samo kilometar od grada Srebrenice. Ujutro 10. jula situacija u samoj Srebrenici je bila napeta. Stanovnici su preplavili ulice grada i počeli bježati prema Potočarima, gdje se nalazila baza Ujedinjenih nacija. Pukovnik Karemans je tražio hitnu zračnu podršku NATO-a. Avioni NATO-a 11. jula 1995. pokušali su bombardirati artiljerijske položaje VRS-a iznad Srebrenice. Zračna podrška NATO-a je obustavljena nakon što je VRS zaprijetila da će pobiti holandske vojnike koji su se nalazili u 'zarobljeništvu VRS-a' i da će granatirati bazu Ujedinjenih nacija u Potočarima, kao i okolna područja, gdje je pobjeglo 20.000-30.000 civila.[17] VRS je 11. jula 1995. godine zauzela Srebrenicu. Kasno poslijepodne generali Ratko Mladić, Radislav Krstić i drugi oficiri prošetali su praznim ulicama Srebrenice, a veliki broj (na hiljade) izbjeglih kretao se prema Potočarima, tražeći spas kod Holandskog bataljona."[18]
>
> "Oko podne 12. jula počeli su da pristižu u Potočare autobusi i kamioni za prevoz žena, djece i staraca u pravcu Tuzle.[19] [...] Najdramatičnije je 12. i 13. jula u Potočarima, bilo sistematsko razdvajanje 'vojno sposobnih' muškaraca od porodica. Ovo je počelo od jutra 12. jula, nakon ulaska navedenih jedinica policije i VRS-a.[20] [...] Bolna je činjenica da je među njima bilo do-

[16] ICTY, *Tužitelj v. Vidoje Blagojević i Dragan Jokić*, IT-02-60-T, Pretresno vijeće, Presuda, 17. januar 2005, par. 125. Nav. prema: *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 283; Usp. Netherlands Institute for War Documentation (NIOD) Institute for War, Holocaust and Genocide Studies (2002) *op. cit*., str. 1600 *et seq*.

[17] V. ICTY, *Tužitelj v. Vidoje Blagojević i Dragan Jokić*, IT-02-60-T, Pretresno vijeće, Presuda, 17. januar 2005, par. 146-147.

[18] Bosna i Hercegovina, Republika Srpska, Vlada Republike Srpske, Komisija za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995, *Događaji u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995,* Banja Luka, juni 2004. Jednako tako v. ICTY, *Tužitelj v. Vidoje Blagojević i Dragan Jokić*, IT-02-60-T, Pretresno vijeće, Presuda, 17. januar 2005, par. 141. *et seq.*

[19] "Tokom popodneva 12. jula veliki broj autobusa i drugih vozila, određeni broj iz Srbije, pristigli su u Potočare. Samo je ženama, djeci i starima bilo dopušteno da uđu u autobuse koji su vozili prema teritoriji koju je držala Armija Bosne i Hercegovine." (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 288).

[20] Dana 12. jula 1995. godine Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija zakazuje vanrednu sjednicu, na kojoj jednoglasno usvaja Rezoluciju 1004 (1995) u kojoj zahtijeva da "Armija bosanskih Srba prestane s ofanzivom i da se odmah povuče iz sigurne zone Srebrenica". Bi li se otuda moglo ustvrditi da politika sigurne zone nije uspjela u najvećoj mjeri jer međunarodna zajednica nije imala volju odbraniti ovu bosanskohercegovačku enklavu svim raspoloživim sredstvima? Usp. O. Schiltz (2002) *Srebrenica*: An International Tragedy – As Time Goes By, 13 *European Business Law Review*, izd. 2, str. 161-174, str. 167.

sta vojno nesposobnih i maloljetnika. Razdvajanje je nastavljeno i za vrijeme ukrcavanja u vozila i u toku evakuacije.[21] [...] Jedan broj stanovnika (između 10.000 i 15.000) nakon zauzimanja Srebrenice okupio se u selima Jaglić i Šušnjari, tražeći spas prema teritoriji pod kontrolom Armije RBiH. Oko jedne trećine muškaraca bili su vojnici iz 28. divizije Armije RBiH, iako svi nisu bili naoružani. Čelo kolone činile su jedinice 28. divizije, nakon njih kretali su se civili, među kojima je bio manji broj žena, djece i staraca pomiješanih s vojnicima."[22]

S padom sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenica počinju i masovne egzekucije Bošnjaka.

"U kasnim jutarnjim satima 12. jula 1995. jedan svjedok je vidio hrpu od 20 do 30 tijela nagomilanih iza zgrade 'Transporta' u Potočarima, uz neki stroj nalik na traktor. [...] Kako se smračilo, teror se pojačao. Krici, puščana paljba i drugi zastrašujući zvuci mogli su se čuti tokom cijele noći i niko nije mogao da spava. Vojnici su izvlačili ljude iz gomile i odvodili ih. Neki bi se vratili, a neki ne. Svjedok T je ispričao da su te noći odveli trojicu braće, od kojih je jedan bio tek dijete, dok su ostali bili adolescenti. Kada je majka dječaka krenula da ih traži, našla ih je zaklane."[23]

"Između 11. jula 1995. i 18. jula 1995. godine, snage VRS-a kojima su komandovali i rukovodili Ratko Mladić i Radislav Krstić istjerale su ili ubile najveći dio bosanskog muslimanskog stanovništva u srebreničkoj enklavi. Te akcije imale su za posljedicu to da su snage VRS-a praktično eliminirale svako prisustvo bosanskih Muslimana na području srebreničke enklave, čime je nastavljena kampanja etničkog čišćenja započeta u proljeće 1992."[24]

U pogledu jedinice Škorpioni,

"Podnositelj tužbe dostavio je Sudu određene dokumente za koje se tvrdi da dokazuju da su Škorpioni zaista bili upućeni u sektor Trnovo i da su tamo boravili u relevantnom vremenskom razdoblju. [...] Tokom usmene rasprave Podnositelj

[21] "Počevši od 12. jula, VRS i MUP Republike Srpske razdvajali su muškarce od 16 do 60 ili 70 godina starosti od njihovih porodica." (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 288).

[22] Bosna i Hercegovina, Republika Srpska, Vlada Republike Srpske, Komisija za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995, *Događaji u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995,* Banja Luka, juni 2004.

[23] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 43. i 44 (unutarnje reference izostavljene).

[24] ICTY, *Tužitelj v. Radislav Krstić*, IT-98-33-PT, Izmijenjena i dopunjena optužnica, 27. oktobar 1999, par. 11. (naglašavanje izostavljeno).

tužbe prezentirao je videomaterijal u kojem se prikazuje pogubljenje šest bosanskih muslimana u Trnovu koje su izvršile [ove] snage jula 1995."[25]

"Pretresno vijeće se uvjerilo da su u julu 1995. snage bosanskih Srba, nakon pada Srebrenice, pogubile nekoliko hiljada muškaraca bosanskih Muslimana. Ukupan broj pogubljenih kreće se vrlo vjerojatno između 7.000 i 8.000 muškaraca."[26]

"Pretresna vijeća, u predmetima *Krstić* [prva osuda za genocid na Tribunalu] i *Blagojević*, zaključila su da su snage bosanskih Srba ubile preko 7.000 muškaraca bosanskih muslimana nakon zauzimanja Srebrenice jula 1995.[27] [...] Shodno tome, ona su zaključila da je utvrđen materijalni element ubijanja prema čl. II (*a*) Konvencije. Oba su vijeća, također, zaključila da djela snaga bosanskih Srba predstavljaju materijalni element nanošenja teških tjelesnih ili psihičkih povreda, kako je definirano u čl. II (*b*) Konvencije – kako onima koji su očekivali pogubljenje tako i ostalima koji su bili od njih razdvojeni, u smislu njihova prisilnog raseljavanja i gubitka koji su preživjeli sami pretrpjeli.[28]"[29]

Međunarodni je sud "potpuno uvjeren da su se u masakru u Srebrenici dogodila i ubijanja u smislu čl. II (*a*) Konvencije i da su izvršena djela nanošenja teških tjelesnih ili psihičkih povreda u smislu njezina čl. II (*b*)"[30].

Komisija Vlade RS-a u svom Izvještaju iz 2004, nakon istraživanja dolazi do nekoliko zaključaka. Najprije je pribavila najrazličitiju građu bez koje nije bilo moguće izvršiti validnu i potpunu rekonstrukciju izvršenog zločina genocida.[31]

---

[25] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 289.

[26] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 84.

[27] ICTY, *Krstić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 426-427; ICTY, *Blagojević i Jokić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 643.

[28] *Ibid*., par. 543; *Ibid*., par. 644-654.

[29] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, *Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 290.

[30] *Ibid*., par. 291.

[31] Operacija "Krivaja-95" od 2. jula 1995. godine bila je planirana vojna ofanziva Vojske Republike Srpske s ciljem zauzimanja sigurne zone Srebrenica, potpunog presijecanja komunikacija između enklava Srebrenice i Žepe te eliminacije prisustva Armije Republike Bosne i Hercegovine u ovom području. Plan predviđa brzo i koordinirano djelovanje više brigada Drinskog korpusa radi zatvaranja komunikacijskih pravaca prema Srebrenici i Žepi, sprečavanja proboja Armije Republike Bosne i Hercegovine i uspostavljanja kontrole nad cijelim teritorijem, uz istovremeno prisilno pomjeranje ili eliminaciju civilnog stanovništva, kako bi se stvorila "očišćena" teritorija. Poseban fokus bio je na zauzimanju područja Potočara i okoline, što je ukazivalo na plan da se presiječe posljednji logistički i civilni koridor Srebrenice. Prema naredbi, akcije su bile usmjerene kako na vojne ciljeve, tako i na sistematsko razbijanje enklave i "spajanje" teritorije pod kontrolom Republike Srpske uz svjesno prihvatanje posljedica za civilno stanovništvo.

Na temelju te građe, Komisija je utvrdila da je od 10. do 19. jula 1995. godine likvidirano više hiljada Bošnjaka[32], utvrdila je učešće vojnih i policijskih jedinica u izvršenju ovog zločina u kritičnom razdoblju, utvrdila je da je izvršitelj genocida načinio prikrivanje ovog zločina premještanjem tijela, otkrila je nove masovne grobnice[33], te je utvrdila broj i identitet žrtava od 8.742 osobe[34], žrtve ovog najstravičnijega zločina.

No, može li se ustvrditi da je vršenje zločina genocida počelo znatno prije jula 1995? Da li su se i ranije mogli uočiti obrasci ponašanja usmjereni na stvaranje nemogućih uvjeta života za bošnjačko stanovništvo u Srebrenici i okolini?[35]

---

[32] Analizu događaja iz razdoblja koje je prethodilo vojnom napadu na Srebrenicu i Žepu (od januara do jula 1995), o vojnom napadu na Srebrenicu – "Krivaja-95", o događajima u Potočarima (10-13. juli 1995) te o događajima na bratunačkom (11-15. juli 1995) i zvorničkom području (13-17. juli 1995), ali i o događajima u razdoblju između 16. i 27. jula iste godine v. ICTY, *Popović et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 191-599. Usp. ICTY, *Tužitelj v. Vidoje Blagojević i Dragan Jokić*, IT-02-60-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 9. maj 2007. V. Blagojević bio je komandant Bratunačke brigade VRS-a koja je djelovala u općinama Bratunac i Zvornik, dok je D. Jokić bio načelnik inžinjerije Zvorničke brigade VRS-a koja je djelovala u općinama Bratunac i Zvornik na istoku Bosne i Hercegovine. Pravomoćno osuđeni za zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona ili običaja ratovanja.

[33] Bosna i Hercegovina, Republika Srpska, Vlada Republike Srpske, Komisija za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995, *Događaji u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995,* Banja Luka, juni 2004, str. 7-40.

[34] *Ibid*., str. 3-35.

[35] Do proljeća 1993. godine, uslijed progona nesrpskog stanovništva iz drugih naselja u istočnoj Bosni na području Srebrenice, bilo je pod opsadom više od 50.000 iznurenih stanovnika. Dva mala konvoja s humanitarnom pomoći stigla su tek u decembru 1992, međutim nisu znatno ublažili glad u prenapučenom gradu. Početkom 1993. godine, kada je postalo jasno da rukovodstvo Republike Srpske neće propustiti nijedan humanitarni konvoj u Srebrenicu, tadašnji predsjednik Sjedinjenih Američkih Država Bill Clinton donio je odluku o dostavljanju hrane enklavama u istočnoj Bosni iz zraka. Iz američkih aviona bacane su palete s hranom i refuznim paketima po okolnim uzvisinama Srebrenice i Žepe. Hiljade ljudi kretale su se prema brdima, s bakljama ili bez njih, u grupama ili sami, vodeći se instinktom. Sadako Ogata, visoka komesarica Ujedinjenih nacija za izbjeglice, 18. marta 1993. godine uputila je generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija Boutrosu Boutros-Ghaliju dramatičan izvještaj o situaciji u srebreničkoj enklavi: "Hiljade ljudi ulazi u grad iz okolnih područja koja su sistematski napadnuta i okupirana od srpskih snaga. Trideset do četrdeset ljudi umrlo je od gladi i zbog nedostatka medicinske pomoći. U srebreničkoj enklavi dešava se masivna humanitarna tragedija." Uprkos proglašenju Srebrenice sigurnom zonom Ujedinjenih nacija, humanitarna situacija i dalje je bila beznadna. Ambasador Diego E. Arria, predstavnik Venecuele u Vijeću sigurnosti Ujedinjenih nacija, tokom posjete misije Vijeća sigurnosti u aprilu 1993. godine stanje u Srebrenici nazvao je "usporenim genocidom [engl. *slow-motion genocide*] koji se dešava pod zaštitom snaga Ujedinjenih nacija". Nav. prema: E. Suljagić (2017) *Srebrenica: MCMXCV*, Zenica: Vrijeme, str. 33, 36, 38, 43. Jednako tako: P. Lewis, U.N. Visitors Say Srebrenica Is "an Open Jail", *The New York Times*, 26 April 1993; Institute for War & Peace Reporting (IWPR), *Milošević Had Notice of "Slow Motion Genocide"*, 12 February 2004 (https://iwpr.net/global-voices/milosevic-had-notice-slow-motion-genocide)

Naime, može li se cjelokupna situacija u području Srebrenice, počevši od početka međunarodnog oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini smatrati organiziranim nastojanjem da se bošnjačkoj skupini nametnu takvi životni uvjeti koji su, prema svojoj prirodi, sračunati da dovedu do njezinog djelimičnog ili potpunog fizičkog uništenja, u smislu čl. II (*c*) Konvencije o genocidu? Nadalje, važno je postaviti pitanje da li se stalni vojni pritisci, opsade, uskraćivanje humanitarne pomoći, plansko onemogućavanje pristupa osnovnim sredstvima za preživljavanje te kontinuirani akti nasilja i zastrašivanja mogu tumačiti kao dio *šireg genocidnog obrasca* koji je *kulminirao* masovnim pogubljenjima u julu 1995.[36] U tom slučaju, prema logici *progresivnog izvršenja genocida*, radnje počinjene prije jula 1995. godine bile bi dio *istog genocidnog procesa*, pri čemu bi masovna ubistva na području Srebrenice predstavljala njegov vrhunac.[37] U tom svjetlu postavlja se pitanje: šta predstavlja radnju genocida? Da li akumulacija sistematskih akata usmjerenih na postepeno uništenje uvjeta života jedne

(prist. 12. mart 2025); "U nedostatku slobode kretanja za civile i nesmetanog pristupa humanitarnoj i komercijalnoj pomoći, situacija u tri istočne 'sigurne zone' – Srebrenici, Žepi i Goraždu – prijeti da postane još katastrofalnija. Prema trenutnim uvjetima, ove oblasti nisu ni sigurne ni ekonomski održive. Evakuacija civilnog stanovništva, posebno iz Srebrenice, gdje su uvjeti najteži, uskoro bi se mogla nametnuti kao jedina moguća alternativa za spašavanje života. [...] Ukoliko se situacija ne popravi, Sarajevo će umrijeti kao i Srebrenica." (UNHCR, *Statement by Mrs. Sadako Ogata, United Nations High Commissioner for Refugees, to the meeting of the Humanitarian Issues Working Group of the International Conference on the former Yugoslavia*, Geneva, 16 July 1993 (https://www.unhcr.org/publications/statement-mrs-sadako-ogata-united-nations-high-commissioner-refugees-meeting)) (prist. 12. mart 2025).

[36] U Sarajevu, Mostaru i Srebrenici u periodu 1992–1995. ubijeno je više od 2.000 djece. U Srebrenici je u periodu od 1992. do 1995. ubijeno 826 djece. Samo od 6. do 21. jula 1995. godine ubijeno je njih 694 (Z. Mastalić-Košuta (2021) *op. cit*., str. 452, 453). Jednako tako: M. Džananović (2020) Dijete i porodica u genocidu – s posebnim osvrtom na genocid nad Bošnjacima u i oko Srebrenice jula 1995. godine, *Monumenta Srebrenica*, br. 9, str. 120.

[37] "U roku od nekoliko dana, snage bosanskih Srba su sistematski pogubile nekoliko hiljada muškaraca, bosanskih Muslimana [...]. Za stanovništvo Srebrenice i Žepe, ta pogubljenja su predstavljala kulminaciju teroriziranja kojem su bili izloženi tokom dužega vremena. Kada je rat zahvatio njihove gradove i sela, muslimansko stanovništvo istočne Bosne povuklo se u enklave, u nadi da će tamo pronaći zaštitu; s padom enklava, ostalo je prepušteno na milost i nemilost snagama bosanskih Srba." (ICTY, *Popović et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 837) (unutarnja referenca izostavljena). V. i *Zločini nad Bošnjacima u Srebrenici za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991-1995, Dokumenti i Svjedočenja I* (1999) edicija "*Srebrenica 1995.*" knjiga 2, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu; *Zločini nad Bošnjacima u Srebrenici za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991-1995*, zbornik radova (1998) ed. "*Srebrenica 1995.*" knjiga 1, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu; S. Čekić, M. Kreso, B. Macić (2000) *Genocid u Srebrenici "sigurnoj zoni" Ujedinjenih nacija, jula 1995*, ed. "*Srebrenica 1995.*", knjiga 3, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.

nacionalne, etničke ili vjerske skupine može već sama po sebi činiti genocidne radnje u smislu Konvencije? Ako bi se prihvatila ovakva interpretacija, bilo bi moguće smatrati da su radnje usmjerene protiv bošnjačke grupe iz perioda prije jula 1995. godine imale karakter *genocidnog nametanja uvjeta života*[38], a da su zločini iz jula 1995. samo predstavljali kulminaciju i završni čin međunarodnog zločina koji je već bio u toku.

Žalbeno vijeće ICTY-ja u predmetu *Krstić* smatralo je da sudsko vijeće "ima pravo zaključiti da bi uništavanje tako velikog broja muškaraca, jedne petine od ukupnog stanovništva Srebrenice, neminovno dovelo do fizičkog nestanka bosanskih muslimana, stanovnika Srebrenice"[39]. "Sudsko vijeće [...] ima pravo zaključiti da dokaz o prebacivanju žena i djece potkrepljuje njegov zaključak da su pripadnici Glavnog štaba VRS-a namjeravali uništiti bosanske muslimane u Srebrenici."[40] Najzad, Žalbeno vijeće ICTY-ja u istom predmetu, jednako kao i Pretresno vijeće, zaključuje:

> "Težina genocida ogleda se u strogim zahtjevima koji se moraju zadovoljiti prije no što se donese osuđujuća presuda za to krivično djelo. Ti zahtjevi – uvjet postojanja dokaza posebne namjere i pokazatelja da je cijela skupina, ili njezin znatan dio, bila određena za uništenje – čuvaju od opasnosti da se osuda za to krivično djelo izrekne olako. Kada se, međutim, zadovolje ovi uvjeti, pravo ne smije bježati od toga da počinjeni zločin nazove njegovim pravim imenom. Nastojeći eliminirati dio bosanskih Muslimana, snage bosanskih Srba su počinile genocid. Oni su odredili za uništenje četrdeset hiljada Muslimana stanovnika Srebrenice, koji su kao skupina predstavljali bosanske Muslimane uopće. Oni su svim zarobljenim muškarcima Muslimanima, i vojnicima i civilima, starim i mladim, oduzeli njihove osobne stvari i dokumente te ih smišljeno i metodično ubijali isključivo na osnovu njihove pripadnosti. Snage bosanskih Srba su bile svjesne, kada su se upustile u svoj genocidni poduhvat, da će bosanskim Muslimanima zlo koje su im nanijele donijeti trajne nevolje. Žalbeno vijeće s

[38] "Spori genocid" (engl. *slow-motion genocide*) pojam je koji opisuje proces sistematskog uništavanja određene grupe koji se odvija postepeno, često tokom dužeg razdoblja, umjesto kroz brze i masovne akte nasilja. Ovaj koncept proširuje tradicionalno shvatanje genocida. Među odlikama sporog genocida su postepeni proces uništenja – umjesto trenutnog masovnog nasilja, spori genocid odvija se kroz niz politika i praksi koje, kumulativno, dovode do uništenja ciljne grupe. Strukturno nasilje uključuje sistematsko uskraćivanje osnovnih prava i resursa, kao što su zdravstvena zaštita, obrazovanje, pristup hrani i vodi, što postupno narušava sposobnost grupe da opstane. Naposljetku, vrši se kulturna i socijalna erozija, prema kojoj cilj nije samo fizičko uništenje, već i eliminacija kulturnog identiteta, jezika, religije i društvenih struktura grupe.

[39] ICTY, *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 28-33.

[40] Nav. prema: *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 293.

> potpunim uvjerenjem izjavljuje da pravda osuđuje, odgovarajućim formulacijama, ogromnu i trajnu štetu koja je nanesena i pokolj u Srebrenici naziva njegovim pravim imenom: genocid. Odgovorni će nositi ovu stigmu, i ona će služiti kao upozorenje za budućnost svima onima koji pomisle da počine takvo gnusno djelo. Zaključujući da su neki članovi Glavnog štaba VRS namjeravali da unište bosanske Muslimane iz Srebrenice Pretresno vijeće nije odstupilo od pravnih zahtjeva za krivično djelo genocida. Žalba odbrane u vezi s tim se odbija."[41]

Nakon što je utvrdio da se na području Srebrenice jula 1995. godine uočavaju prve dvije radnje genocida, i nakon što je utvrdio vrijeme nastanka genocidne namjere, slijedeći nalaze sudskih vijeća ICTY-a, Međunarodni se sud ponovno oslanja na ICTY u vezi s identifikacijom zaštićene skupine nad kojom je izvršen zločin. U tom se duhu slijedi određenje Žalbenog vijeća u predmetu *Krstić*:

> "Nakon što je zaštićenu skupinu definiralo kao nacionalnu skupinu bosanskih Muslimana, Pretresno vijeće u ovom predmetu je zaključilo da dio koji je bio meta Glavnog štaba VRS-a i Radislava Krstića čine ili bosanski Muslimani Srebrenice ili bosanski Muslimani istočne Bosne. Taj zaključak je u skladu s gore-navedenim smjernicama. U Srebrenici je, prije no što su je 1995. osvojile snage VRS-a, živjelo približno četrdeset hiljada bosanskih Muslimana. To nisu bili samo muslimanski stanovnici srebreničke općine nego i mnoge muslimanske izbjeglice iz okolnih područja. Iako je to stanovništvo predstavljalo samo manji postotak ukupnog muslimanskog stanovništva Bosne i Hercegovine u to vrijeme, značaj srebreničke muslimanske zajednice ne sastoji se samo u njezinoj veličini. Kao što je objasnilo Pretresno vijeće, Srebrenica (i okolno područje srednjega Podrinja) bili su od ogromne strateške važnosti za vodstvo bosanskih Srba. Bez Srebrenice, etnički srpska država Republika Srpska koju su željeli stvoriti ostala bi podijeljena u dva nepovezana dijela, i bila bi odvojena od same Srbije. Zauzimanje i etničko čišćenje Srebrenice stoga bi ozbiljno ugrozilo vojne napore države bosanskih Muslimana da obezbijedi svoj opstanak, čega je muslimansko vodstvo bilo u potpunosti svjesno i što je nastojalo da spriječi. Kontrola nad srebreničkom regijom bila je zbog toga ključna za cilj nekih vođa bosanskih Srba da u Bosni osnuju održiv politički entitet, kao i za daljnji opstanak naroda bosanskih Muslimana. Budući da se većina muslimanskih stanovnika te regije do 1995. sklonila u srebreničku enklavu, eliminacija enklave omogućila bi da se postigne cilj čišćenja čitave regije od njezina muslimanskog stanovništva."[42]

Napokon, u odnosu na područje Srebrenice, Međunarodni sud zaključuje da su radnje genocida izvršene sa specifičnom namjerom da se djelimično

[41] ICTY, *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 37-38.
[42] ICTY, *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 15 (unutarnje reference izostavljene).

uništi skupina muslimana Bosne i Hercegovine kao takva i da su djela genocida izvršili pripadnici VRS-a u Srebrenici i u njezinoj okolini počevši od 13. jula 1995, dana kada je po ovom Sudu nastala genocidna namjera.[43] U zaključku o odgovornosti za događaje u Srebrenici Sud određuje

> "da nije utvrđeno da su masakre u Srebrenici izvršile osobe ili subjekti koji imaju svojstva organa Tužene strane [...]. On također konstatira da nije utvrđeno da su ti masakri izvršeni po nalozima ili na temelju direktiva organa države koja predstavlja Tuženu stranu, niti da je Tužena strana vršila efektivnu kontrolu nad operacijama u toku koje su izvršeni ti masakri koji [...] predstavljaju zločin genocida. Podnositelj tužbe nije dokazao da su savezni organi u Beogradu, niti bilo koji drugi organ SRJ-a, izdavali naloge za izvršenje masakra, a još manje da je bilo koji takav nalog izdat sa specifičnom namjerom [...] koja karakterizira zločin genocida, a što bi moralo postojati da bi se Tužena strana smatrala odgovornom po toj osnovi. Sve indikacije govore suprotno: da su odluku o ubijanju odrasle muške populacije muslimanske zajednice u Srebrenici donijeli neki pripadnici Glavnog štaba VRS-a, ali bez naloga SRJ ili bez njezine efektivne kontrole."[44]

Odluka Međunarodnog suda potvrđuje faktičke i pravne determinante ICTY-ja, određujući, pritom, da je genocid odista počinjen tokom srebreničkog masakra u julu 1995. godine, no da oružani sukob u Bosni i Hercegovini, u cjelini, prema ovom Sudu, nije bio genocidnog karaktera.[45]

Znakovito je da je Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine teretilo V. Todorovića za genocid budući da je optuženi

> "u svojstvu specijalca-policajca Drugog odreda Specijalne policije Šekovići, u periodu od 10. do 19. jula 1995, s namjerom da djelimično uništi skupinu Bošnjaka, učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu koji je za cilj imao prisilno preseljenje oko 40 hiljada civila sigurne UN zone Srebrenica. Prema navodima iz Optužnice optuženi Todorović je dana 12. jula 1995. učestvovao u pretresu bošnjačkih sela u okolini Potočara s ciljem istjerivanja i protjerivanja stanovništva na područja pod kontrolom Armije RBiH. Nadalje, u Optužnici Tužiteljstva se navodi da je optuženi Todorović, dana 13. jula 1995, učestvovao u zarobljavanju više hiljada muškaraca Bošnjaka, koji su pokušavali pobjeći iz sigurne UN zone, te je učestvovao u sprovođenju kolone od više stotina zarobljenih Bošnjaka iz mjesta Sandići u skladište Zemljoradničke zadruge Kravica.

---

[43] V. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43, par. 297.

[44] *Ibid*., par. 413.

[45] W. A. Schabas (2007) Genocide and the International Court of Justice: Finally, a Duty to Prevent the Crime of Crimes, str. 101-122.

> Nakon zatvaranja zarobljenih Bošnjaka u skladište, pripadnici Drugog odreda su iz automatskog naoružanja i bacanjem bombi ubijali zarobljene Bošnjake. Optuženi Todorović je, tom prilikom, vršio stražu kako neko od napadnutih zarobljenika ne bi pobjegao."[46]

V. Todorović zaključuje Sporazum o priznanju krivnje s Tužiteljstvom Bosne i Hercegovine na temelju kojega će Sud Bosne i Hercegovine 22. oktobra 2008. godine, nakon njegova prihvatanja, oglasiti optuženika krivim jer je

> "kao dio širokog i sistematičnog napada usmjerenog protiv civilnog bošnjačkog stanovništva, znajući za takav napad, optuženi pomogao u lišenju drugih osoba života (ubistvima) i prisilnom preseljenju bošnjačkog stanovništva na političkoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj i vjerskoj osnovi, čime je Todorović Vaso učinio krivično djelo zločin protiv čovječnosti [...]"[47].

Suđenje R. Krstiću, generalu Vojske Republike Srpske[48], ostat će pribilježeno u svjetskoj historiji kao prva osuda za genocid na ICTY-ju, kojom je potvrđeno da su zločini, koji su počinjeni na području u i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenica, imali predominantne značajke genocida. U tu svrhu je R. Krstić i pravomoćno osuđen za pomaganje i podržavanje ovog zločina. Naime, kao što pokazuje utvrđeno činjenično stanje, nema dokaza

---

[46] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Vaso Todorović*, X-KR-06/180-1, dost. na http://www.sudbih.gov.ba/predmet/2546/show (prist. 1. septembar 2018).

[47] Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Vaso Todorović*, X-KR-06/180-1, Pretresno vijeće, Presuda, 22. oktobar 2008, str. 2. Usp. s drugim predmetima ovog Suda u kojima su optuženi oglašeni krivim za zločin genocida: Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo v. Trifunović Milenko et al*, S1 1 014263 13 Krž, Žalbeno vijeće, Presuda, 23. januar 2014. (Žalbeno vijeće smatra da su optuženi u izvršenju genocida učestvovali kao pomagači, a ne kao suizvršitelji, kako je to prvostepenom presudom pogrešno kvalificirano) (par. 497); Sud Bosne i Hercegovine, *Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine v. Mitrović Petar*, S 1 K 014264 13 Krž, Žalbeno vijeće, Presuda, 22. januar 2014. ("Naime, za ovo Vijeće nije sporno da je u Srebrenici u julu 1995. počinjen genocid. To krivično djelo, zbog svoje prirode nije moglo biti izvršeno od strane samo jednog čovjeka, već je moralo obuhvatiti aktivno djelovanje više osoba, od kojih je svako imao svoju ulogu. Međutim, evidentno je da nisu svi učesnici u događajima u Srebrenici u naznačenom periodu postupali s jednakim stanjema svijesti, niti su poduzimali iste radnje. Uloga suda je da u svakom konkretnom slučaju utvrdi krivičnu odgovornost svakog optuženog ponaosob, a imajući u vidu njegove radnje, namjeru i umišljaj. Iz utvrđenog činjeničnog stanja moguće je, isključujući svaku razumnu sumnju, zaključiti da je optuženi Mitrović u vrijeme izvršenja djela, svjestan postojanja tuđega genocidnog plana, poduzeo radnje kojima je značajno doprinio njegovom izvršenju, zbog čega je u krivičnom djelu genocid učestvovao kao pomagač.") (par. 246-247).

[48] R. Krstić bio je načelnik štaba / zamjenik komandanta Drinskog korpusa Vojske Republike Srpske. Za komandanta Drinskog korpusa imenovan je 13. jula 1995. godine.

da je Krstić naredio ijedno od pogubljenja bosanskih Muslimana iz Srebrenice između 13. i 19. jula 1995. godine ili da je u njima direktno učestvovao.

> "Sve što dokazi pokazuju jeste da je on znao da se ta ubistva vrše i da je dozvolio Glavnom štabu da koristi ljudstvo i sredstva pod njegovom komandom kako bi se pomoglo u njihovom vršenju. S obzirom na to, krivična odgovornost Radislava Krstića jeste odgovornost pomagača i podržavatelja u ubistvima, istrebljivanju i progonu, a ne odgovornost glavnog suizvršitelja."[49]

Kada je riječ o djelima u osnovi genocida, Pretresno vijeće ICTY-ja u predmetu *Popović et al*[50] određuje "da su, u razdoblju od 12. jula do kraja jula 1995, snage bosanskih Srba ubile nekoliko hiljada bosanskih Muslimana koji su otprije živjeli u Srebrenici ili u njoj potražili utočište. Prema tome, navod o ubijanju pripadnika zaštićene grupe dokazan je van razumne sumnje."[51] U pogledu druge radnje genocida, Vijeće zaključuje da

> "dokazi nadalje pokazuju da su ubistva ostavila duboke posljedice na ženama, djeci i starcima. Izbjeglice koje su stigle u Tuzlu otprilike 12. ili 13. jula bile su izbezumljene od jada zbog sudbine muškaraca; mnogi i dalje žive u stanju stalne neizvjesnosti. Pretresnom vijeću su predočeni dokazi preživjelih koji još uvijek nisu uspjeli da se trajno oporave. Pored osjećaja tuge i gubitka, preživjelima je strašnu psihičku traumu ostavila činjenica da ne znaju pouzdano šta se

[49] ICTY, *Krstić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 144.

[50] Radi se o zasigurno najobimnijem predmetu u smislu broja optuženih koji se vodio pred Tribunalom. Riječ je o sedmerici bivših visokih policijskih i vojnih zapovjednika bosanskih Srba osuđenih za zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava počinjenih nakon zauzimanja sigurnih zona Srebrenice i Žepe. (http://www.icty.org/specials/srebrenica20/index-bcs.html (prist. 9. septembar 2018). Usp. i druge slučajeve pred Tribunalom koji se odnose na međunarodne zločine počinjene u navedenim područjima i/ili u vezi s događajima u njima i/ili u vezi sa zaštićenom skupinom Bošnjaci koji su prebivali u tim enklavama. Tako v. ICTY, *Tužitelj v. Zdravko Tolimir*, IT-05-88/2-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 8. april 2015; ICTY, *Tužitelj v. Zdravko Tolimir*, IT-05-88/2-T, Pretresno vijeće, Presuda, 12. decembar 2012; ICTY, *Tužitelj v. Vidoje Blagojević i Dragan Jokić*, IT-02-60-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 9. maj 2007; te tri predmeta Tribunala u kojima su presude donesene na temelju priznanja krivnje: ICTY, *Tužitelj v. Dražen Erdemović*, IT-96-22-A, Žalbeno vijeće, Presuda, 7. oktobar 1997; ICTY, *Tužitelj v. Momir Nikolić*, IT-02-60/1-S, Pretresno vijeće, Presuda o kazni, 2. decembar 2003; D. Obrenović optužen, između ostalog, za saučesništvo u genocidu, počinjenom jula 1995. godine (ICTY, *Tužitelj v. Dragan Obrenović*, IT-02-60/2-PT, Izmijenjena spojena optužnica, 27. maj 2002). Nakon priznanja, pravosnažno osuđen za progone na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi, ali ne i za genocid. "Dragan Obrenović se tereti i prihvatio je odgovornost za učestvovanje u udruženom zločinačkom poduhvatu." (ICTY, *Tužitelj v. Dragan Obrenović*, IT-02-60/2-S, Pretresno vijeće, Presuda, 10. decembar 2003, par. 39).

[51] ICTY, *Popović et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 841 (unutarnja referenca izostavljena).

> dogodilo s muškarcima. Mnoge preživjele progoni osjećaj krivice i ponašaju se autodestruktivno; nekima bi bilo draže da su umrli s muškarcima. Pretresno vijeće se uvjerilo da su tim preživjelima operacijom ubijanja nanesene duboke fizičke i psihičke povrede."[52]

No, u vezi s trećom radnjom genocida Vijeće konstatira "da predočeni dokazi nisu dovoljni za zaključak da su prisilnim premještanjem stvoreni životni uvjeti sračunati da dovedu do uništenja muslimanskog stanovništva istočne Bosne ili da tom stanovništvu onemoguće normalan život i reprodukciju"[53].

U ovom se predmetu, a glede postojanja udruženog zločinačkog poduhvata, Vijeće uvjerilo van svake razumne sumnje da se, uzimajući u razmatranje

> "razmjere operacije koja je bila usmjerena na srebreničku enklavu, broj jedinica koje su u njoj učestvovale, činjenicu da su te jedinice pokrivale čitav spektar hijerarhije VRS-a, ograničen vremenski okvir u kome je operacija izvršena, kao i sam broj različitih lokacija i njihovu relativnu prostornu različitost, može izvesti iz predočenih dokaza da je operacija ubijanja izvedena u skladu s unaprijed smišljenim, koordiniranim planom ubijanja. Taj plan je potekao iz najviših članova Glavnog štaba VRS-a, uključujući komandanta VRS-a Mladića. Operaciju ubijanja isplanirali su, organizirali i proveli organi sigurnosti VRS-a. U njoj su učestvovali i Drinski korpus, MUP, Bratunačka brigada i Zvornička brigada, zajedno s drugim jedinicama [...]. Shodno tome, Pretresno vijeće se van razumne sumnje uvjerilo da je postojao plan, u kome je učestvovalo više osoba, da se vojno sposobni muškarci, bosanski Muslimani, iz Srebrenice pobiju i da su te osobe učestvovale u zajedničkom cilju i dijelile namjeru ubijanja."[54]

U ovom slučaju dokazan je još jedan udruženi zločinački poduhvat. Riječ je o UZP-u prisilnog uklanjanja stanovništva iz Srebrenice i Žepe. Naime,

> "Pretresno vijeće se, većinom glasova, uz suprotno mišljenje sudije Kwona, uvjerilo da se u okolnostima ovog prisilnog iseljavanja cjelokupnog stanovništva, koje je brojilo na hiljade ljudi, moglo predvidjeti da će doći do 'situaciono uvjetovanog' ubijanja. To je posebno slučaj tamo gdje je iseljavanje bilo popraćeno djelima okrutnog i nečovječnog postupanja i teroriziranja. Shodno tome, Pretresno vijeće se uvjerilo da je 'situaciono uvjetovano' ubijanje bilo prirodna i predvidljiva posljedica UZP-a prisilnog uklanjanja."[55]

[52] ICTY, *Popović et al*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 847 (unutarnje reference izostavljene).
[53] *Ibid*., par. 855. No, što je s razdobljem do jula 1995. godine?
[54] *Ibid*., par. 1072 (unutarnja referenca izostavljena).
[55] *Ibid*., par. 1088.

Tužiteljstvo ICTY-a u tč. 2 Optužnice tereti R. Karadžića za genocid.

> "Tužiteljstvo navodi da su u razdoblju između 11. jula i 1. novembra 1995, snage bosanskih Srba ubile više od 7.000 muškaraca i dječaka, bosanskih Muslimana, u Srebrenici i na okolnom području tako što su, između ostalog, izvršile masovna pogubljenja između 12. jula i kraja jula 1995. Tužiteljstvo nadalje tvrdi da su snage bosanskih Srba nanijele teške tjelesne i duševne povrede hiljadama bosanskih Muslimana iz Srebrenice, muškog i ženskog pola, time što su odvajale muškarce i dječake od njihovih porodica i prisilno odvele žene, djecu i dio starijih muškaraca."[56]

Pretresno vijeće zaključuje da su nakon pada Srebrenice snage bosanskih Srba ubile najmanje 5.115 muškaraca, bosanskih Muslimana, te se stoga uvjerilo da su pripadnici zaštićene skupine ubijeni.[57]

U vezi s drugom radnjom genocida, isto sudsko vijeće ustvrđuje da je postojala panična atmosfera u Potočarima.

> "Bosanski Muslimani koji su došli tamo sa svojim porodicama 11. jula proveli su noć ispunjenu strahom zbog uvjeta koje su stvorile snage bosanskih Srba. Kada je sutradan počeo proces transporta, muškarci, bosanski Muslimani, su po kratkom postupku odvojeni od svojih porodica i oduzete su im osobne stvari, uključujući osobne karte; kao što je gore navedeno, Vijeće smatra da su muškarci, bosanski Muslimani, to morali protumačiti kao zloslutni znak užasne sudbine koja im se spremala. Muškarci, bosanski Muslimani koji su odvojeni u Potočarima, bili su prvo sabijeni u "bijelu kuću", a kasnije su prebačeni u različite pretrpane objekte u Bratuncu, gdje su držani u stravičnim higijenskim uvjetima i gdje su dobili malo ili nimalo hrane i vode. U Bratuncu, muškarcima, bosanskim Muslimanima iz Potočara, pridružili su se muškarci, bosanski Muslimani, koji su pretrpjeli slične muke pošto su prethodno zarobljeni ili su se predali kao pripadnici kolone. Za vrijeme zatočenja, mnogi muškarci, bosanski Muslimani, bili su izloženi fizičkom i verbalnom zlostavljanju od strane snaga bosanskih Srba; takvi uvjeti produžili su se i nakon što su prebačeni iz Bratunca na udaljenije lokacije u Zvorniku. Kada su ih doveli na mjesta pogubljenja, muškarci, bosanski Muslimani, morali su shvatiti da će biti ubijeni, tako da su svoje strašne posljednje trenutke proveli u stanju beznadežnosti. Vijeće je zaključilo da patnje koje su ti muškarci pretrpjeli u posljednjim danima i satima prije nego što su ih snage bosanskih Srba ubile predstavljaju teške tjelesne ili duševne povrede. Vijeće je također zaključilo da su snage bosanskih Srba nanijele teške tjelesne i duševne povrede muškarcima, bosanskim Muslimanima,

[56] ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 5655 (unutarnje reference izostavljene).
[57] *Ibid*., par. 5660. Jednako tako v. ICTY, *Mladić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 3540.

kojima je pošlo za rukom da prežive ubijanje i koj su doživjeli da o tome svjedoče. Neki od svjedoka opisali su kako su se krili pod tijelima drugih zatočenika i kako su pobjegli sa mjesta pogubljenja pod pogibeljnim okolnostima. Vijeće je uvjereno da je, pored teških tjelesnih ili duševnih povreda koje su preživjeli muškarci pretrpjeli prije pokušaja njihovog pogubljenja, kod svakog od njih taj bliski susret sa smrću imao dalekosežne posljedice po njihovu sposobnost da vode normalan i konstruktivan život. Slično tome, Vijeće je zaključilo da su snage bosanskih Srba ubijanjem muškaraca, bosanskih Muslimana, nakon pada Srebrenice nanijele teške duševne povrede preživjelim članovima porodica ubijenih i njihovim najbližima. Pošto su pobjegli iz svojih domova ili utočišta u bazu UN-a, te žene, djeca i dio starijih muškaraca također su pretrpjeli iznenadno odvajanje u Potočarima, kojom prilikom su njihovi muževi, očevi, braća i sinovi odvedeni, a njihova dalja sudbina postala neizvjesna. Vijeću su predočeni dokazi da su mnoge žene pretrpjele teške duševne povrede zbog toga što nisu znale šta se dogodilo s nestalim muškarcima iz njihovih porodica. Vijeće je imalo priliku da čuje svjedočenja o jedinstvenoj prirodi tih patnji, s obzirom da su u periodu od svega nekoliko dana mnoge srebreničke žene izgubile toliko muških članova porodice da nisu više mogle da zamisle bilo kakvu budućnost. Njihova duševna bol traje i dalje, u vidu anksioznosti i osjećanja da su bespomoćne i da su ih izdali, uslijed čega ne mogu ili ne žele da se vrate u svoje nekadašnje domove. Shodno tome, Vijeće je zaključilo da su duševne povrede nanijete ženama, djeci i dijelu starijih muškaraca ubijanjem muškaraca i dječaka i prisilnim odvođenjem preostalih bosanskih Muslimana imale dalekosežne posljedice po sposobnost preživjelih žena, djece i dijela starijih muškaraca da vode normalan i konstruktivan život. Vijeće se stoga uvjerilo [...] da su hiljade bosanskih Muslimana iz Srebrenice, muškog i ženskog pola, bile izložene teškim tjelesnim ili duševnim povredama uslijed djelovanja snaga bosanskih Srba i da su te povrede bile toliko teške prirode da su doprinijele ili su imale za cilj da doprinesu uništenju dijela skupine."[58]

U pogledu genocidne namjere, Vijeće dolazi do sljedeća zaključka:

"Na osnovu dokaza u vezi s operacijom ubijanja, a pogotovo s obzirom na činjenicu da su bosanski Srbi nastojali da ubiju sve vojno sposobne muškarce, bosanske Muslimane iz Srebrenice, Vijeće je zaključilo da je jedini razuman zaključak taj da su pripadnici snaga bosanskih Srba namjeravali da unište bosanske Muslimane iz Srebrenice kao takve. Osim toga, Vijeće podsjeća da je gotovo istovremeno izvršena i operacija prevoženja autobusima, što je imalo za posljedicu uklanjanje preostalog muslimanskog stanovništva, odnosno žena, djece i dijela starijih muškaraca iz srebreničke enklave. Vijeće je zaključilo da je taj

[58] ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 5662-5665 (unutarnje reference izostavljene). Jednako tako v. ICTY, *Mladić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 3544.

proces, koji je obuhvatao i naglo odvajanje muškaraca, bosanskih Muslimana, od žena, djece i dijela starijih muškaraca, imao za posljedicu teške duševne povrede. Imajući u vidu ukupne dokaze, Vijeće smatra da su snage bosanskih Srba morale biti svjesne da će iskorjenjivanje više generacija muškaraca imati štetne posljedice po bosanske Muslimane iz Srebrenice, odnosno da će ubijanje svih vojno sposobnih muškaraca i prisilno uklanjanje preostalog stanovništva imati teške posljedice po bosanske Muslimane iz Srebrenice kad je riječ o stvaranju potomstva i stoga dovesti do njihovog fizičkog izumiranja. Vijeće je stoga zaključilo van svake razumne sumnje da su ta djela počinjena s namjerom da se bosanski Muslimani iz Srebrenice unište kao takvi."[59]

Napokon, Pretresno vijeće zaključuje da je R. Karadžić značajno doprinio zajedničkom cilju eliminiranja Bošnjaka iz Srebrenice, najprije putem prisilnog uklanjanja, a kasnije putem ubijanja muškaraca i dječaka te da je s drugim članovima UZP-a vezanog za Srebrenicu dijelio namjeru da se počine zločini u sklopu tog UZP-a.[60]

"[...] Vijeće je utvrdilo da je UZP vezan za Srebrenicu nastao padom Srebrenice u julu 1995. Zajednički cilj tog UZP-a bio je da se eliminiraju bosanski Muslimani u Srebrenici – prvo putem prisilnog uklanjanja žena, djece i starijih muškaraca, a kasnije putem ubijanja muškaraca i dječaka – a dijelili su ga optuženi, Ratko Mladić, Ljubiša Beara i Vujadin Popović. Vijeće je utvrdilo da je prvobitni obim zajedničkog plana obuhvatao činjenje nehumanih djela (prisilno premještanje) i progona, te da je proširen obim zajedničkog plana također obuhvatao činjenje ubistva i istrebljivanja. Vijeće je također utvrdilo da je optuženi dijelio namjeru da se ti zločini počine i da se složio s proširenim zajedničkim ciljem, to jest, ubijanjem muškaraca i dječaka, u večernjim satima 13. jula 1995. Vijeće je, nadalje, utvrdilo da su članovi UZP-a vezanog za Srebrenicu namjeravali da ubiju sve vojno sposobne muškarce, bosanske Muslimane iz Srebrenice, i da istovremeno prisilno uklone žene, djecu i starije muškarce, te da je ta namjera bila ravna namjeri da se unište bosanski Muslimani u Srebrenici. Shodno tome, Vijeće se uvjerilo da je genocid spadao u obim proširenog zajedničkog plana. Vijeće je, na kraju, utvrdilo da je optuženi, putem svog činjenja i nečinjenja, značajno doprinio ostvarenju tog zajedničkog cilja UZP-a vezanog za Srebrenicu. Pored toga, Vijeće je utvrdilo da je optuženi, kao nadređeni koji je vršio efektivnu kontrolu nad svojim podređenima, propustio da kazni počinitelje ubijanja i povezanih djela progona do kojih je došlo prije večernjih sati 13. jula 1995, za koja je ili znao ili je bilo razloga da zna."[61]

[59] ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 5671 (unutarnje reference izostavljene). Također v. ICTY, *Mladić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 3545 *et seq*.

[60] Isto tako v. ICTY, *Mladić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 5098.

[61] ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 5998.

Sudsko vijeće ovog Tribunala stoga osuđuje R. Karadžića za genocid na temelju individualne krivične odgovornosti, ali i na temelju njezina posebna oblika: zapovjedne odgovornosti.[62] Žalbeno vijeće MICT-a potvrdilo je 2019. godine da je R. Karadžić dijelio zajednički cilj prisilnog uklanjanja Bošnjaka iz Srebrenice[63], kao i njihova eliminiranja s tog područja istočne Bosne i Hercegovine.[64] U tu svrhu, "Žalbeno vijeće nalazi da Karadžić nije uspio pokazati grešku u nalazu Pretresnog vijeća da je on pristao na proširenje zajedničkog cilja u smislu obuhvatanja ubijanja bošnjačkih muškaraca i dječaka Srebrenice"[65]. Žalbeno vijeće u odnosnom predmetu također nalazi da je Pretresno vijeće donijelo ispravne zaključke u pogledu postojanja genocidne namjere R. Karadžića.[66]

Pretresno vijeće Tribunala u slučaju *Mladić* zaključuje da su prve dvije radnje genocida doista učinjene s namjerom uništenja Bošnjaka u Srebrenici, kao suštinskog dijela zaštićene skupine Bošnjaka u Bosni i Hercegovini.[67] Vijeće također zaključuje da je R. Mladić dijelio namjeru postizanja zajedničkog cilja u odnosu na UZP koji se vezuje za Srebrenicu kroz počinjenje, između ostalog, zločina genocida.[68] Žalbeno vijeće MICT-a 2021. godine, uz suprotno mišljenje sutkinje P. M. Nyambe, odbija Mladićevu žalbu u odnosu na UZP u pogledu Srebrenice, koji je za cilj imao eliminiranje Bošnjaka na ovom području.[69]

Uništenje bošnjačke skupine na ovom području provođeno je s namjerom ubijanja.[70] Radnje učinjene na području sigurne zone Srebrenica jula 1995. predstavljaju radnje zločina genocida. Uništenje dijela Bošnjaka učinjeno je putem deportacije, granatiranja područja, uništenja kulturnih i vjerskih spomenika, kroz mučenje, silovanje i egzekucije.[71] Sve su to povezani elementi strateške genocidne kampanje.[72] Genocid u Bosni i Hercegovini bio je uništenje i bošnjačke kulture i Bošnjaka kao naroda.[73] Kampanja se sastojala od vezanih elemenata: kulturne anihilacije, masovnog ubijanja i organiziranog silovanja.[74]

---

[62] ICTY, *Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 5849-5850.
[63] MICT, *Karadžić*, Presuda Žalbenog vijeća, par. 556 *et seq* (v. i par. 587).
[64] *Ibid*., par. 588 *et seq*.
[65] *Ibid*., par. 623.
[66] *Ibid*., par. 633.
[67] ICTY, *Mladić*, Presuda Pretresnog vijeća, par. 3555.
[68] *Ibid*., par. 5131.
[69] MICT, *Prosecutor v. Ratko Mladić*, MICT-13-56-A, Appeals Chamber, Judgement, 8. juni 2021, str. 150-208.
[70] V. više: D. Hirsh (2003) *op. cit*., str. 53-54.
[71] A. Neier (1998) *War Crimes: Brutality, Genocide, Terror, and the Struggle for Justice*, New York: Times Books, str. 186. Usp. S. Leydesdorff (2007) Stories from No Land: The Women of Srebrenica Speak Out, *Human Rights Review*, vol. 8, izd. 3, str. 187-198.
[72] A. Neier (1998) *op. cit*., str. 186.
[73] M. A. Sells (1998) *op. cit*., str. 25.
[74] *Ibid*.

Vlada Republike Srpske je 28. oktobra 2004. godine na temelju Izvještaja Komisije Republike Srpske za istraživanje događaja u i oko Srebrenice između 10. i 19. jula 1995. donijela, između ostalog, sljedeće zaključke:

"1. Vlada Republike Srpske je razmotrila i usvojila Izvještaj Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice između 10. i 19. jula 1995;
2. Izvještaj nedvojbeno demonstrira da, u regiji Srebrenice, u julu 1995, jesu počinjeni zločini velikih razmjera, sredstvima teškog kršenja međunarodnog humanitarnog prava;
3. Zaključujemo ovdje da Republika Srpska izražava svoju obavezu da se suoči s istinom vezano za događaje iz prošlog tragičnog sukoba na teritoriji Bosne i Hercegovine;
4. Vlada Republike Srpske suosjeća s boli poginulih ljudi Srebrenice, i istinski žali i izvinjava se za tragediju što su je oni iskusili [...]"[75]

Da su Ujedinjene nacije pravile mnoge i velike pogreške u vlastitom poimanju situacije na prostoru bivše Jugoslavije priznao je i generalni sekretar Ujedinjenih nacija K. Annan u *Izvještaju o Srebrenici* od 15. novembra 1999. godine u kojem ističe da su greške

> "proistekle iz nesumnjivo dobronamjerne težnje: pokušali smo očuvati mir i primijeniti pravila za očuvanje mira u situaciji u kojoj nije bilo nikakvog mira [...] Situaciju na terenu smo pokušali stabilizirati putem sporazuma o prekidu vatre, što je išlo na ruku Srbima koji su kontrolirali veći dio teritorija. Pokušali smo izbjeći upotrebu prisile, osim u svrhu samoodbrane, što nas je dovelo u sukob s interesima branitelja sigurnih zona, čija je sigurnost zavisila od naše upotrebe sile."[76]

Kako nadalje ukazuje, a glede embarga na uvoz oružja,

> "zajednica naroda odlučila je odgovoriti na rat u Bosni i Hercegovini embargom na uvoz oružja, dostavom humanitarne pomoći i razmještanjem snaga za očuvanje mira. Mora se jasno naznačiti da su ove mjere *bile loš nadomjestak* za odlučniju i silovitiju akciju kojom bi se spriječilo odvijanje užasa. Embargom na oružje nije se postiglo ništa više do zamrzavanja vojnog stanja u bivšoj Jugoslaviji [...]"[77]

[75] Zaključci Vlade Republike Srpske u vezi s Izvještajem Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice između 10. i 19. jula 1995, br. 02/1-020-1301/04, 28. oktobar 2004.

[76] Izvještaj generalnog sekretara Ujedinjenih nacija prema Rezoluciji Generalne skupštine 53/35 (1998), 15. novembar 1999, par. 488.

[77] *Ibid*., par. 490. Kurziv autora.

U pogledu dopremanja humanitarne pomoći, generalni sekretar ističe:

> "Isto tako ni snabdijevanje humanitarnom pomoći nije predstavljalo adekvatan odgovor na 'etničko čišćenje' i *vršenje genocida*. [...] Ali dostava humanitarne pomoći nije nikada predstavljala rješenje za probleme te zemlje. Problem koji je vapio za vojnopolitičkim rješenjem se sastojao u tome što je jedna članica Ujedinjenih nacija *ostavljena bez mogućnosti odbrane usljed embarga na oružje* koji su joj nametnule Ujedinjene nacije, bila čerečena snagama koje su je željele uništiti. Rješenje ovom problemu nije mogla biti humanitarna pomoć."[78]

Glede mandata, uloge i cjelokupnog djelovanja UNPROFOR-a generalni sekretar, u poglavlju o ulozi Vijeća sigurnosti i država članica *Izvještaja o Srebrenici*, precizira da

> "ni slanje snaga za očuvanje mira *nije predstavljao suvisao odgovor na ovaj problem*. Moj prethodnik [misli se na B. B. Ghalija] otvoreno je rekao Vijeću sigurnosti da Snage za očuvanje mira Ujedinjenih nacija ne mogu donijeti mir Bosni i Hercegovini. [...] Nije ispunjen nijedan od preduvjeta za slanje snaga za očuvanje mira: nije bilo mirovnog sporazuma – čak se nije poštivao ni prekid vatre – nije bilo očigledne volje da nastupi mir i nije postojala jasna spremnost zaraćenih strana. [...] Lako naoružane, lako vidljive u svojim vozilima, razasute širom zemlje po brojnim neodbranjivim osmatračkim tačkama, one su mogle samo potvrditi ono što je bilo očigledno: *nije bilo mira kojega treba očuvati.*"[79]

Postoje izvještaji da su, najmanje dva mjeseca prije no što će početi ofanzivni napad na sigurnu zonu Srebrenica, države članice Vijeća sigurnosti i generalni sekretar bili obaviješteni o nadolazećemu napadu.[80] Holandski bataljon UNPROFOR-a nije odbranio srebreničku enklavu istovremeno dovodeći sebe i svoje ljudstvo u vrlo ranjivu poziciju od početka mirovne misije[81], ne zahtijevajući povećanje, odnosno razmještanje dodatnih trupa s težim naoružanjem unutar sigurne zone Srebrenica.[82] Niti je spriječio nadolazeći genocid nad Bošnjacima.[83]

---

[78] Izvješaj generalnog sekreta Ujedinjenih nacija prema Rezoluciji Generalne skupštine 53/35 (1998), 15. novembar 1999, par. 491. Kurzivi autora.

[79] *Ibid*., par. 492. Kurzivi autora.

[80] F. Grünfeld, W. Vermeulen (2009) *op. cit*., str. 225.

[81] Usp. AJB, *Veterani tuže Holandiju zbog Srebrenice*, http://balkans.aljazeera.net/vijesti/veterani-tuze-holandiju-zbog-srebrenice, 30. juni 2016 (prist. 5. septembar 2018).

[82] F. Grünfeld, W. Vermeulen (2009) *op. cit*., str. 227.

[83] Žalbeni Sud u Den Haagu presudio je 2017. godine da je ta država djelimično odgovorna za smrt 350 ljudi koji su ubijeni u genocidu u Srebrenici. Radi se o osobama koje su se nalazile u bazi Ujedinjenih nacija, odnosno holandskog bataljona u Potočarima, u trenutku kada je Vojska Republike Srpske zauzela Srebrenicu. Izričući drugostepenu presudu po tužbi udruženja koje okuplja preživjele žrtve genocida u Srebrenici protiv Holandije, Sud je utvrdio da je Holandija odgovorna za njihovu smrt 30 posto, te da nije sigurno da bi 350 Srebreničana preživjelo i da su ostali u

Čini se da su sve nade kako u svoju sigurnost tako i u odvraćanju srpskih napada bili povjerili zračnim snagama NATO-a, koje su bile stacionirane u bazi u Italiji.

Generalni sekretar zaključio je da su humanitarne operacije Ujedinjenih nacija za bosanske Srbe bile instrument za postizanje njihova cilja.[84] U takvim situacijama suštinski je važno imati sposobnost da se mandat prilagodi situaciji na terenu, dok komanda UNPROFOR-a nije bila fleksibilna ni za jednu od spomenutih stvari.[85]

Vezano za sigurne zone, generalni sekretar ustvrđuje da je

> "čak i prije otpočinjanja napada na Srebrenicu, Sekretarijatu, kao i državama članicama, *bilo jasno da sigurne zone nisu istinski 'sigurne'.* Nije bilo ni političke volje da se upotrijebi odlučna zračna sila protiv srpskih napada na sigurne zone, kao ni mogućnosti da ih se na terenu porazi.[86] [...] Srbi su kao dio svojih širih ambicija ka 'Velikoj Srbiji', otpočeli okupaciju teritorija enklava, želeći te teritorije samo za sebe. [...] Tako je civilno stanovništvo bosanskih Muslimana postalo glavna žrtva brutalno agresivnih vojnih i paravojnih srpskih operacija koje su imale za cilj da očiste željene teritorije od civilnog stanovništva tako da bi se one mogle naseliti Srbima.[87] *Ova područja nisu bila sigurna*, a nisu bila ni sigurne luke u smislu međunarodnog humanitarnog prava, niti sigurne zone u bilo kakvom vojnom smislu."[88]

---

bazi. Ova je država tako dužna isplatiti 30 posto odštete porodicama žrtava. U presudi se navodi da su se holandski vojnici "ponašali nezakonito" kada su istjerali bosanske muslimane iz zgrade holandskog bataljona u Potočarima 1995, ali da se ne može zaključiti da su holandski mirovnjaci bili "100 posto odgovorni za sudbinu" tih ljudi. Žalbeni sud također je odlučio da Holandija nije odgovorna za djela holandskog bataljona prije pada Srebrenice, jer se to događalo u okviru lanca komande Ujedinjenih nacija. Sud je odlučio da Holandija nije odgovorna za smrt izbjeglica koje su potražile zaštitu u sigurnoj zoni Srebrenice, a koje je kasnije ubila vojska bosanskih Srba. Prvostepenom presudom iz 2014. godine, na koju su se žalile obje strane u postupku, Holandija je proglašena odgovornom što nije spriječila ubistva približno 300 ljudi tokom genocida u Srebrenici u julu 1995. godine (izvor: AJB, Sud: Holandija "djelomično odgovorna" za smrt 350 Srebreničana, http://balkans.aljazeera.net/vijesti/sud-holandija-djelomicno-odgovorna-za-smrt-350-srebrenicana, 27. juni 2017 (prist. 6. septembar 2018)). Kakvi su zaključci? Država Holandija djelimično je odgovorna. Ostatak odgovornosti vjerovatno pripada Ujedinjenim nacijama koje uživaju imunitet od sudbenosti. Ova se država u kritičnom razdoblju "upetljala" u komandni lanac Ujedinjenih nacija u odnosu na svoj nacionalni kontingent mirovnih snaga Organizacije.

[84] Izvještaj generalnog sekretara Ujedinjenih nacija prema Rezoluciji Generalne skupštine 53/35 (1998), 15. novembar 1999, par. 493.

[85] *Ibid*.

[86] *Ibid*., par. 494.

[87] *Ibid*., par. 495. Kurziv autora.

[88] *Ibid*., par. 499. Kurziv autora. Usp. Human Rights Watch / Helsinki, *The Fall of Srebrenica and the Failure of UN Peacekeeping*, Izvještaj, 15. oktobar 1995, dost. https://www.hrw.org/report/1995/10/15/fall-srebrenica-and-failure-un-peacekeeping/bosnia-and-herzegovina (prist. 5. septembar 2018); Čini se da su nakon vrlo lošega iskustva na području Srebrenice Ujedinjene nacije promislile o svom pristupu, poglavito kod budućih mirovnih misija, a naročito u pogledu primjene koncepta sigurne zone u konfliktnim zonama. Za više u: J. van de Bildt (2015) Srebrenica: A Dutch National Trauma, *Journal of Peace, Conflict & Development*, izd. 21, str. 115-145.

U pogledu termina "etničko čišćenje", generalni sekretar u svom Izvještaju određuje da se taktika vršenja brutalnog terora, većinom putem masovnih ubistava, silovanja i iživljavanja nad stanovništvom, u cilju njihova protjerivanja u najvećoj mogućoj mjeri koristila u Bosni i Hercegovini, gdje je nazvana *sada sramnim eufemizmom* "etničko čišćenje".[89]

Organizacija Ujedinjenih nacija imala je nadasve nepotpuno shvatanje opsega srpskih ratnih ciljeva u bivšoj Jugoslaviji. Ili su srpski ratni ciljevi shvaćeni s dozom neozbiljnosti ili su se Ujedinjene nacije nadale da će svojim autoritetom prisutnosti na teritoriju Bosne i Hercegovine pridonijeti smirivanju oružanog sukoba, ili je, pak, u pitanju bilo nešto treće. Nema opravdanja zašto Sekretarijat, Vijeće sigurnosti te Zaštitne snage Ujedinjenih nacija nisu reagirali brže i odlučnije, a naročito u cilju sprečavanja pada sigurnih zona Srebrenice i Žepe u istočnoj Bosni i Hercegovini.[90] Kada je Vijeće sigurnosti ustanovilo Snage za brzo djelovanje u Bosni i Hercegovini 1995. godine, organi Ujedinjenih nacija istovremeno su se zalagali da se ove snage pretjerano ne koriste, s ciljem poštivanja iskonskog mandata s kojim je UNPROFOR i došao na teritorij Bosne i Hercegovine 1992. – upotreba sile samo u samoodbrani! No, kada su konačno poduzete odlučne akcije u augustu i septembru 1995. godine protiv Vojske Republike Srpske, čini se da je to bio jedan od faktora koji su pridonijeli da se oružani sukob privede svom kraju.

No, osim priznanja generalnog sekretara Ujedinjenih nacija da su, po njemu, Ujedinjene nacije "pravile greške u rasuđivanju – greške ukorijenjene u filozofiji nepristrasnosti i nekorištenja sile koje su potpuno neprimjerene za sukob u Bosni"[91], Organizacija ujedinjenih nacija trebala bi biti ne samo moralno i politički odgovorna za svoje čine, koji se ovdje uglavnom sastoje iz propusta dužne činidbe, nego i pravno odgovorna za prethodno navedene grube greške u svom djelovanju u Bosni i Hercegovini i prema njoj. Generalni sekretar u svom Izvještaju govori o moralnoj i političkoj odgovornosti Ujedinjenih nacija te o posljedicama takvih odgovornosti, no, ni u jednoj rečenici nema osvrta na mogućnost pravne odgovornosti država, odnosno međunarodnih organizacija za međunarodne protupravne čine, odnosno za činjenje ili nesprečavanje činjenja međunarodnih zločina, a koji se vezuju za međunarodni oružani sukob u Bosni i Hercegovini.

Valja napisati da u međunarodnom pravu susrećemo poglavito dva različita pristupa ili gledišta o suradnji Vijeća sigurnosti UN-a s NATO-om u sistemu kolektivne sigurnosti, odnosno brizi za međunarodni mir. Prvo shvatanje je

[89] Izvještaj generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, par. 495. Kurziv autora.

[90] Usp. D. Rohde (1997) *Endgame: The Betrayal and Fall of Srebrenica: Europe's Worst Massacre Since World War II,* New York: Farrar, Straus & Giroux.

[91] Izvještaj generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, par. 499.

negativno za međunarodni odnos dvije međunarodne organizacije u ovom smislu. Vijeće sigurnosti se u neko doba međunarodnog općenja obratio NATO-u, jedinoj (nakon raspuštanja Varšavskog ugovora 1991. godine) međunarodnoj organizaciji koja raspolaže oružanom silom, ali organizaciji koja nije dio sistema kolektivne sigurnosti UN-a, već je riječ o organizaciji za kolektivnu samoodbranu svojih država-članica, kojoj Vijeće sigurnosti, povremeno, i uz obostrano izraženu suglasnost, povjerava nove konkretne zadatke, koji idu izvan njezinim osnovnim dokumentima utvrđenih nadležnosti i mandata.[92] Ključno je pitanje: može li Vijeće sigurnosti ovlastiti međunarodnu organizaciju osnovanu radi samoodbrane svojih članica, koja je istinska ilustracija međunarodnopravnog priznanja i upotrebe koncepta i instituta kolektivne samoodbrane, da izvršava zakonitu upotrebu oružane sile u svijetu? "Osnivački ugovor NATO-a nije mijenjan da bi tu organizaciju ovlastio da djeluje izvan mandata [nadležnosti] koji joj sopstveni osnivački ugovor daje."[93] No, nije ni Povelja UN-a mijenjana u kontekstu održavanja međunarodnog mira i sigurnosti, odnosno ovlaštenja Vijeća sigurnosti, pa je opet ovaj organ UN-a, svojim odlukama, na temelju doktrine implicitnih ovlaštenja, osnivao svoje pomoćne organe i tijela (primjera radi: mirovne misije, *ad hoc* međunarodne krivične tribunale, prijelazne uprave područja) za svrhe lakšega i potpunijega ispunjenja ciljeva Organizacije. Nadalje, može li, s druge strane, vojna intervencija NATO-a biti ozakonjena odobrenjem Vijeća sigurnosti, imajući u vidu činjenicu da je do sada ovaj organ davao ovlaštenja za poduzimanje konkretnih mjera, a NATO se saglašavao da to učini, što nas dovodi do sistema *duplog* ili *dvostruka ključa* u pogledu njihova djelovanja i pravne odgovornosti. Kao primjeri djelovanja NATO-a s ovim u vezi, navodimo, kao prvo, ovlaštenje Vijeća sigurnosti da države članice Organizacije,

> "djelujući pojedinačno ili kroz regionalne sporazume, upotrijebe silu kako bi ishodile suglasnost sa zabranom vojnih letova u zračnom prostoru [Republike Bosne i Hercegovine], da pomognu snagama UN-a u bivšoj Jugoslaviji u izvršavanju njihova mandata, uključujući odbranu njihova osoblja koje bi moglo biti izloženo napadu, te kako bi odvratile napade na sigurne zone [UN-a]",

odn. civilno stanovništvo u njima.[94] Države članice UN-a odabrale su da ispune ove međunarodne obaveze tako što su povjerile ove zadatke NATO-u. Postoji

---

[92] V. Sjevernoatlantski ugovor (engl. *The North Atlantic Treaty*) od 4. aprila 1949; O. Račić (2010) *Ujedinjene nacije: Između moći i prava*, Beograd: Službeni glasnik, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, str. 198.

[93] O. Račić (2010) *op. cit*., str. 198.

[94] B. B. Ghali, Secretary General, *Report of the Secretary-General on the work of the Organization, Supplement to an Agenda for Peace: Position Paper of the Secretary-General on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the United Nations*, Doc. No. A/50/60 – S/1995/1 od 3. januara 1995, par. 79; tč. 1. i 5. Rezolucije Vijeća sigurnosti 781 (1992) od 9. oktobra 1992.

li otuda međunarodna odgovornost ove međunarodne organizacije za nesprečavanje genocida na području u i oko sigurne zone Srebrenica jula 1995. godine? Govorimo li ovdje o istovremenoj odgovornosti dva međunarodnopravna subjekta za istovjetno međunarodno protupravno djelo? Kao drugo, Vijeće sigurnosti ovlastilo je NATO da izvršava, odnosno nadgleda izvršavanje Daytonskog mirovnog sporazuma u Bosni i Hercegovini. Zapravo, dalo je odobrenje da se mirovna misija UNPROFOR-a zamijeni snagama NATO-a, shodno tč. 14. Rezolucije Vijeća sigurnosti 1031 (1995) od 15. decembra 1995. godine.[95]

Za primjer suradnje dviju međunarodnih organizacija nešto novijega datuma u ovom polju djelovanja može poslužiti združeni zračni udar na Libiju, koji su izvršile zračne snage više država članica NATO-a 2011. godine, na temelju Rezolucije Vijeća sigurnosti 1973 (2011) od 17. marta 2011. No, isto tako, NATO je znao poduzeti vojnu operaciju protiv države i u nedostatku izravnog odobrenja Vijeća sigurnosti. Dogodilo se to u ranije spomenutom primjeru u knjizi, kada je NATO 24. marta 1999, bez prethodnog ovlaštenja Vijeća sigurnosti, otpočeo sa zračnim udarima na državni teritorij tadašnje Savezne Republike Jugoslavije (sadašnje Republike Srbije). Zračnom udaru prethodilo je usvajanje Rezolucije Vijeća sigurnosti 1199 (1998) od 23. septembra 1998, u kojoj se izražava zabrinutost zbog masovnog kršenja ljudskih prava i prava etničkih manjina na Kosovu, a potom i ultimatum NATO-a upućen SRJ-u, da povuče svoje vojne snage s Kosova i prestane s masovnim kršenjem ljudskih prava i prava albanske etničke skupine na ovom području.[96]

Na kraju je značajno napomenuti da i jedna i druga međunarodna organizacija ne vide ništa sporno u ovakvom njihovom međunarodnopravnom odnosu, što je potvrda postojanju drugog gledišta u odnosu na prethodno elaborirano. S jedne strane, ovakav odnos nije iznenađujući, jer dvije organizacije imaju veoma različite mandate i pristupe u održavanju mira i sigurnosti[97], dok se, s druge, još 1994. godine (*summit* NATO u Bruxellesu) deklarira spremnost NATO-a da ubuduće bude korišten kao podrška u upravljanju krizama i mirovnim operacijama, što se može protumačiti kao izražavanje spremnosti za suradnju s UN-om pod autoritetom Vijeća sigurnosti.[98]

---

[95] Usp. i Sporazum između Vlade Bosne i Hercegovine i Ujedinjenih nacija o statusu Zaštitnih snaga Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini od 15. maja 1993. i Sporazum između Republike Bosne i Hercegovine i Organizacije Sjevernoatlantskog sporazuma o statusu NATO-a i njegova osoblja od 21/23. novembra 1995 (Đ. Kočetkov, J. Handžić (ur) (1997) *Zbirka međunarodnih multilateralnih ugovora iz oblasti diplomatskih i konzularnih odnosa i sporazuma o statusu misija međunarodnih organizacija u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Ministarstvo vanjskih poslova Bosne i Hercegovine, str. 231-243, 245-248).

[96] D. Vukadin (2011) Načelo neintervencije i humanitarni karakter primjene sile (intervencija) u međunarodnim odnosima, s posebnim osvrtom na slučaj Libije, *Pravna misao*, br. 9-10, str. 16.

[97] B. B. Ghali, Secretary General, *Report of the Secretary-General on the work of the Organization, Supplement to an Agenda for Peace: Position Paper of the Secretary-General on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the United Nations*, Doc. No. A/50/60 – S/1995/1 od 3. januara 1995, par. 79.

[98] D. Vukadin (2011) *op. cit*., str. 17.

16.
Odgovornost država i međunarodnih organizacija za isto međunarodno protupravno djelo

I pored činjenice, što smo spoznali ranije u knjizi, da Ujedinjene nacije imaju apsolutni imunitet, to nas ne sprečava raspraviti o mogućnostima istovremene međunarodne odgovornosti države i neke međunarodne organizacije za isto međunarodno protupravo djelo. Zapitajmo se kakva je intencija UN Komisije za međunarodno pravo u pogledu čl. 48 (Odgovornost međunarodne organizacije i jedne ili više država ili međunarodnih organizacija), budući da ova odredba adresira situaciju kada je međunarodna organizacija odgovorna za neko protupravno djelo zajedno s jednim ili više drugih entiteta (tvorevina), bilo međunarodnih organizacija, bilo država.[1] U prilog ovoj tezi ide i pravno rješenje prisutno kod zaključivanja tzv. miješanih sporazuma (engl. *mixed agreements*) između Evropske unije i njezinih država članica, i to u situaciji kada takvi sporazumi ne predviđaju podjelu odgovornosti između Evropske unije i njezinih država članica. Evropski sud (pravde) u ovakvim situacijama ustvrdio je zajedničku odgovornost Unije i država članica.[2] No, iako Pravila o odgovornosti međunarodnih organizacija iz 2011. godine, u konačnici, predviđaju mogućnost zajedničke istovremene odgovornosti međunarodne organizacije i države za zajednički međunarodni protupravni čin, međunarodna sudska praksa šalje znake nedovoljnog razumijevanja ove materije ili, pak, pojavu praktičnih poteškoća i nedostataka u primjeni prethodno navedenih pravila. Naime, iako se naznačuje da "kada je međunarodna organizacija odgovorna za protupravni čin, druga tvorevina

[1] "Zajednička odgovornost međunarodne organizacije s jednom ili više država je predviđena čl. 14. do 18, koja se tiču odgovornosti međunarodne organizacije u vezi s činom države, i s čl. 58. do 62, koji se odnose na odgovornost države u vezi s međunarodnim protupravnim djelom međunarodne organizacije." (*Draft Articles on the Responsibility of International Organizations, with Commentaries* (2011) New York: United Nations, str. 76).

[2] Usp. ESP, *Parliament v. Council*, Judgment of 2 March 1994, case C-316/91, European Court of Justice Reports, 1994, p. I-623, na str. I-660–661. Kurziv autora.

može također biti odgovorna za isti čin"[3], Evropski sud za ljudska prava u Strasbourgu u pridruženim predmetima *Behrami i Behrami v. Francuska* i *Saramati v. Francuska, Njemačka i Norveška* iz 2007, iako predstavlja vrlo važnu odluku Suda, kao i prekretnicu u razumijevanju odgovornosti međunarodnih organizacija, ne zasniva svoju odluku i svoje pravno rasuđivanje na temelju odredaba iz Pravila, što može biti dijelom razumljivo, s obzirom na to da je odluka Suda donesena 2007, prije konačnog teksta Pravila iz 2011, no s ovim u vezi se otuda javlja dilema: ne predstavljaju li odredbe Pravila iz 2011. potvrdu ili izraz općega običajnog međunarodnog prava, odnosno ono što je do tog vremena u međunarodnom općenju bilo barem većinski prihvaćeno u ovoj oblasti? Zapravo, "kako bi bio u skladu s Nacrtom Pravila, Sud je trebao ispitati da li su međunarodna organizacija (UN i/ili NATO) i relevantna država (Francuska i/ili Norveška) povrijedile svoje obaveze prema Behrami ili Saramati. Ukoliko jesu, tada bi ponašanje moglo biti pripisivo i međunarodnoj organizaciji i državi, i one bi obje mogle biti proglašene odgovornima. Umjesto toga, Sud je našao da je samo UN povrijedio svoju obavezu, i nije utvrdio da li su države također povrijedile svoje obaveze i tako bile zajednički odgovorne."[4] Istovjetno gledište, odnosno argumentaciju, imamo i u odbrani Holandije u parnici *H. Nuhanović v. The State of the Netherlands*[5], koja se poziva na prethodne nalaze te tako potvrđuje pravno rasuđivanje Evropskog suda za ljudska prava u prethodno navedenom predmetu.[6] Zapravo, ESLJP je ustvrdio da sporni akti i propusti KFOR-a (engl. Kosovo Force) i UNMIK-a (engl. *The United Nations Interim Administration Mission in Kosovo*)

> "ne mogu biti pripisani tuženim državama, kao i to da se oni nisu dogodili na području tih država ili na temelju odluka njihovih vlasti [...] UNMIK je bio pomoćni organ UN-a, obrazovan prema glavi VII, a KFOR je izvršavao ovlasti koje su mu, shodno glavi VII Povelje, zakonito delegirane od strane UNSC-a. Stoga slijedi da su njihovi akti izravno pripisivi UN-u, organizaciji univerzalne nadležnosti, koja ispunjava time svoj imperativni cilj kolektivne sigurnosti. Pod ovim okolnostima, Sud zaključuje da se aplikantove žalbe moraju oglasiti inkompatibilnima *ratione personae* u skladu s odredbama Konvencije [EKLJP-a]."[7]

---

[3] G. Gaja, Special Rapporteur, *ILC's Sixth Report on Responsibility of International Organizations*, 1 April 2008, UN Doc. A/CN.4/597, str. 9, par. 24.

[4] C. A. Bell (2010) Reassessing Multiple Attribution: The International Law Commission and the Behrami and Saramati Decision, *New York University Journal of International Law and Politics*, vol. 42:501, str. 519.

[5] *Rejoinder* od 24. oktobra 2007, slučaj br. 2006/1671. pred Okružnim sudom u Den Haagu.

[6] V. *Rejoinder*, posebno str. 27-39.

[7] ESLJP, *Behrami and Behrami v. France and Saramati v. France, Germany and Norway*, *Grand Chamber, Decision on the Admissibility, App. No.* 71412/01 *and App. No.* 78166/01, 2. maj 2007, par. 151-152.

ESLJP, sudski organ regionalne međunarodne organizacije Vijeća Evrope, oglasio se nenadležnim suditi drugoj međunarodnoj organizaciji, OUN-u, iz razloga jer potonja organizacija nije pristupila Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950. godine, glavnom regionalnom (Evropa) međunarodnom ugovoru iz oblasti ljudskih prava i sloboda, usvojenom unutar Vijeća Evrope. U predmetu *H. Nuhanović v. The State of the Netherlands*[8] država Holandija je, kao Tužena strana, zastupala tezu da se djela Holandskog bataljona u sigurnoj zoni UN Srebrenici trebaju pripisati isključivo, ne državi Holandiji, već UN-u, jer je ova organizacija imala operativnu komandu i kontrolu nad Holandskim bataljonom, što je prvostepeni Okružni sud u Den Haagu i prihvatio. "Prijelaz komande i kontrole na UN znači da će samo UN imati odgovornost za radnje i propuštanje radnji holandskih vojnika UNPROFOR-a."[9] Prema Sudu, djela Holandskog bataljona trebaju se cijeniti u kontekstu operacije UNPROFOR-a, jer je ovaj bataljon bio njegov dio. Sud odbacuje tvrdnju da se, nakon prijelaza relevantnih moći kontrole i komande na UN, ispituje da li država Holandija (engl. *Contributing State*) ispunjava svoje obaveze prema ugovorima iz oblasti ljudskih prava, Konvenciji o genocidu i konvencijama ICRC-a (Ženevske konvencije o civilnim žrtvama rata iz 1949. zajedno s Dopunskim protokolima iz 1977). Ni EKLJP nije primjenjiva u ovom predmetu jer, prema Sudu, a i kako smo i sami već naznačili, UN nije njezina strana ugovornica, a građani Srebrenice nisu potpadali pod jurisdikciju države Holandije. Jedino ako bi se dokazalo da su se vojni zapovjednici holandskih oružanih snaga i/ili članovi Nacionalne vlade Holandije umiješali i tako presjekli komandnu strukturu UN-a, postojala bi osnova za pripisivost predmetnih radnji državi Holandiji. Prema tome, Sud je ispitao da li su instrukcije, koje su holandske vlasti dale Holandskom bataljonu, bile usmjerene na ignoriranje, odnosno jesu li bile uperene protiv naredbi UN-a. Također, Sud je razmatrao i to da li je Holandski bataljon, s dozvolom osoba u vlasti Holandije, u većem ili manjem obimu, izašao iz komandne strukture Ujedinjenih nacija. Na temelju činjenica, tvrdnji i dokaza tužitelja, na prethodno navedena pitanja imaju se dati odrični odgovori, te se takvo što ne može zaključiti. Stoga Sud ne nalazi da se ove radnje mogu pripisati državi Holandiji[10]. "Ovo znači da država ne može biti odgovorna za nijednu povredu ugovora ili protupravni

[8] Tužbu u građanskoj pravnoj stvari s H. Nuhanovićem podnosi i porodica R. Mustafića, u kojoj su podnositelji tužbe dokazivali pravnu odgovornost Kraljevine Holandije zbog toga što pripadnici Holandskog bataljona UNPROFOR-a nisu spriječili zločin genocida nad Bošnjacima izvršen na području Srebrenice u julu 1995. godine, istovremeno zahtijevajući i reparaciju.

[9] *Rejoinder*, str. 27, par. 5.1.1.

[10] V. http://uitspraken.rechtspraak.nl/#ljn/BF0181 (prist. 10. augusta 2018).

akt počinjen od strane Holandskog bataljona."[11] Međutim, 5. jula 2011. godine Žalbeni sud u Holandiji stavlja van snage odnosnu presudu Okružnog suda, nalazeći da je ponašanje pripadnika Holandskog bataljona itekako pripisivo državi Holandiji, koja je, s pozicije međunarodnog prava, djelovala u ovom slučaju pogrešno.[12] Žalbeni je sud dao sljedeće razloge ovakve atribucije: kriterij za određivanje da li bi ponašanje Holandskog bataljona trebalo pripisati Ujedinjenim nacijama ili državi leži u pitanju: ko je od njih imao efektivnu kontrolu nad Bataljonom u vrijeme odnosnog ponašanja? Općeprihvaćeno gledište je kada neka država preda svoje trupe na raspolaganje UN-u radi izvršenja mirovne misije, odgovor na pitanje kome se specifično ponašanje takvih trupa ima pripisati ovisi o tome koji subjekt ima efektivnu kontrolu nad njihovim takvim ponašanjem. Pošto je generalno prihvaćeno da više od jedne strane (država, međunarodna organizacija) može imati efektivnu kontrolu, ne može se isključiti mogućnost da primjena ovog kriterija može rezultirati u atribuciji ponašanja više od jedne strane. Sud je stoga zaključio da je država imala efektivnu kontrolu nad ovim ponašanjem i da se ono, kao takvo, može pripisati državi Holandiji.[13] Identičan pravni rezon sa Žalbenim sudom imao je i Vrhovni sud Holandije, koji je u svojoj presudi 2013. godine, u istoj pravnoj stvari, podržao pravnojaki pristup (mogućnost) dualne odgovornosti države i međunarodne organizacije za isto međunarodno protupravno djelo, što, kako smo već istakli, kao teorijska ali i praktična mogućnost, nije sporna, ni u čl. 48. Pravila o odgovornosti međunarodnih organizacija iz 2011. godine, niti u Pravilima o odgovornosti država za međunarodna protupravna djela iz 2001. Vrhovni sud Holandije je time podržao nalaze Žalbenog suda, te je svojom odlukom žalbu države odbio. Našao je da je moguće da su i država Holandija i Ujedinjene nacije imale efektivnu (učinkovitu) kontrolu istog protupravnog ponašanja i da pripisivanje takvog ponašanja Holandiji nikako ne utječe, odnosno ne određuje da li su Ujedinjene nacije također posjedovale efektivnu kontrolu trupa

[11] Okružni sud u Den Haagu, *H. Nuhanović v. The State of the Netherlands*, Presuda, br. 265615/HA ZA 06-1671, 10. septembar 2008, par. 4.15. Cjeloviti tekst sudske odluke na engleskom jeziku dost. na http://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBSGR:2008:BF0181 (prist. 10. augusta 2018).

[12] Presuda Žalbenog suda u predmetu *H. Nuhanović v. The State of the Netherlands*: http://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHSGR:2011:BR0133 (prist. 10. augusta 2018).

[13] Nav. prema: Supreme Court of the Netherlands, First Chamber, *The State of the Netherlands v. Hasan Nuhanović*, Judgment, No. 12/03324, 6 September 2013, str. 11-12, par. 3.5.2. Tekst Presude dost. na: http://www.asser.nl/upload/documents/20130909T125927-Supreme%20Court%20Nuhanovic%20ENG.pdf (prist. 9. maja 2018).

Holandskog bataljona.[14] Naime, postupak se pred Sudom, raspravljajući o događajima koji su nastali odmah nakon pada srebreničke enklave 11. jula 1995. godine[15], odnosio na dva ključna pitanja: "(i) da li se ponašanje Holandskog bataljona može pripisati državi, i (ii) da li je ponašanje Holandskog bataljona bilo protupravno"[16]. Sud je, nakon što je ostvario uvid i raspravio odredbe o odgovornosti država i međunarodnih organizacija u međunarodnom pravu na temelju oba teksta Pravila,[17] zaključio da suvremeno pozitivno međunarodno pravo *explicite* "ostavlja otvorenu mogućnost da više od jedne države ili organizacija mogu biti odgovorne za posljedice međunarodnog protupravnog djela"[18]. Sud razumije da je očigledno iz komentara čl. 7. Pravila o odgovornosti međunarodnih organizacija da se pravilo o pripisivosti primjenjuje, *inter alia*, na situaciju kada države stave na raspolaganje svoje trupe Ujedinjenim nacijama u kontekstu mirovne misije te kada je komanda i kontrola nad njima prenesena na UN, dok disciplinska i krivična nadležnost nad pripadnicima iz svog kontingenta ostaje na strani država.[19]

U teoriji međunarodnog prava nije sporno da u ovakvim situacijama "matična" država zadrži jurisdikcijsku kontrolu (disciplinsku i krivičnu nadležnost) nad vojnim pripadnicima njezina kontingenta, koji se nalaze u nekoj međunarodnoj mirovnoj misiji OUN-a.[20] Jednako tako, primjećujemo nastojanja da se

---

[14] *Judgment*, str. 22-23, par. 3.11.2. Smatramo da pitanje apsolutnog imuniteta međunarodnih organizacija, čak i u kontekstu zločina genocida, zaslužuje dodatnu međunarodnopravnu analizu i kritički pristup, poglavito kada se ovo pitanje promatra iz rakursa zahtjeva vladavine prava. Držimo da bi apsolutni imunitet u ovakvim slučajevima valjalo preispitati, imajući u vidu prirodu i težinu zločina genocida, te temeljne postavke pravne odgovornosti.

[15] *Judgment*, str. 3, par. 3.1.

[16] *Judgment*, str. 4, par. 3.1.

[17] Za svrhe linije argumentacije posebno želimo istaknuti čl. 7. Pravila o odgovornosti međunarodnih organizacija, za nas jedna od važnijih odredaba, koja pruža vrlo zanimljivo pravno rješenje, i u kojem stoji da će se "ponašanje organa države ili organa ili agenta međunarodne organizacije koji je dat na raspolaganje drugoj međunarodnoj organizaciji smatrati, po međunarodnom pravu, aktom potonje organizacije ukoliko organizacija izvršava efektivnu kontrolu nad takvim ponašanjem." (v. i: *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations, with Commentaries* (2011) New York: United Nations, str. 19-26), te čl. 48. Pravila o odgovornosti međunarodnih organizacija (odgovornost međunarodne organizacije i jedne ili više država ili međunarodnih organizacija (v. i: *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations, with Commentaries* (2011) New York: United Nations, str. 76-77).

[18] *Judgment*, str. 20, par. 3.9.4.

[19] *Judgment*, str. 21, par. 3.10.2.

[20] U tom smislu v. *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations, with Commentaries* (2011) New York: United Nations, str. 21; tč. 45 (b) Sporazuma između Vlade Bosne i Hercegovine i Ujedinjenih nacija o statusu Zaštitnih snaga Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini od 15. maja 1993. godine predviđa: "vojni pripadnici vojne komponente UNPROFOR-a podliježu pod isključivu jurisdikciju svojih država učesnica u pogledu svakog krivičnog djela

radi na stvaranju uvjeta kako bi se pripadnicima međunarodnih i multinacionalnih misija, dakako na temelju komplementarne nadležnosti, sudilo na Međunarodnom krivičnom sudu, u situacijama kada odnosna nacionalna država ne može ili ne želi suditi pripadnicima svoga vojnog kontingenta za počinjeno međunarodno krivično djelo iz nadležnosti ICC-a.[21] Čak i da su Ujedinjene nacije imale efektivnu kontrolu nad ponašanjem Holandskog bataljona u predvečerje 13. jula 1995. godine, to ne znači da je Organizacija imala ekskluzivnu odgovornost.[22] Sud je, u svojoj historijskoj odluci, prvi put, i otuda velika važnost ove odluke i ove pravne stvari, oglasio jednu državu odgovornom za akte njezina vojnog kontingenta u mirovnoj misiji, koja je osnovana i koja je djelovala na osnovu odluke i po mandatu UN-a. Važnost je odluke Suda i u pogledu zločina genocida na području Srebrenice, s obzirom na to da je Sud našao da "nakon 11. jula 1995, misija zaštite Srebrenice nije uspjela"[23]. Nadalje, Vrhovni sud Holandije je također ustvrdio da je država Holandija kroz Holandski bataljon imala kompetenciju da izvršava jurisdikciju u bazi u Potočarima prema značenju čl. 1. EKLJP-a[24] i to sve do njihova odlaska 21. jula 1995. godine[25] U konačnici analize odnosne presude opažamo istu stvar, što je i Sud konstatirao[26], a to je šta bi se dogodilo da su se holandski nacionalni sudovi oglasili nenadležnima suditi za međunarodne protupravne akte svog nacionalnog vojnog kontingenta u sastavu i pod mandatom mirovne misije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija? Da li bi to značilo, znajući do kakvih je zaključaka došao ESLJP u predmetu *Behrami and Behrami v. France and Saramati v. France, Germany and Norway*, da u svijetu ne bi postojao sudski forum pred kojim bi pojedinac, na osnovu pravila međunarodnog prava, mogao tužiti državu za njezino

koje eventualno počine u Bosni i Hercegovini"; i tč. 7. Sporazuma između Republike Bosne i Hercegovine i Organizacije Sjevernoatlantskog sporazuma o statusu NATO-a i njegovog osoblja od 21/23. novembra 1995. godine u istom duhu propisuje da će "vojno osoblje NATO-a u svim okolnostima i u svako vrijeme biti podložno isključivoj nadležnosti njihovih nacionalnih elemenata u pogledu krivičnih i disciplinskih prijestupa koje eventualno počine u Bosni i Hercegovini [...]" (Đ. Kočetkov, J. Handžić *op. cit*., str. 241, 246).

[21] Usp. B. Milisavljević (2007) *op. cit*., str. 155-161.

[22] *Judgment*, str. 23, par. 3.11.2. Kurziv autora.

[23] *Judgment*, str. 25, par. 3.12.2; v. i: *Report of the Secretary-General pursuant to General Assembly Resolution 53/35: "The Fall of Srebrenica" (A/54/549)*, 15 November 1999, u kojem su UN priznale, kako smo i ranije u knjizi naznačili, postojanje određenih propusta i svojih grešaka glede UNPROFOR-a u sigurnoj zoni UN-a Srebrenici. Držimo da je funkcioniranje sigurnih zona Organizacije u Bosni i Hercegovini (Srebrenica, Žepa, Goražde, Sarajevo, Bihać i Tuzla) u praksi bilo vrlo sporno i kontroverzno te se pokazao potpuno nedjelotvornim konceptom.

[24] *Judgment*, str. 33, par. 3.17.3; v. i predmet: ESLJP, *Al-Skeini and Others v. The United Kingdom*, Judgment, App. No. 55721/07, NJ 2012/430, 7. juli 2011.

[25] *Judgment,* str. 34, par. 3.17.3.

[26] *Judgment*, str. 35-36, par. 3.18.3.

međunarodno protupravno djelo, osim, možda, ako bi dvije države iznijele međunarodni spor na rješavanje Međunarodnom sudu, kada bi jedna država nastupala u ime svog državljanina i zastupala njegove interese? Znamo da su države, kao subjekti međunarodnog prava, u lošijoj ili boljoj poziciji, ovisi o tome iz kojega rakursa promatramo i koji interes slijedimo, negoli Ujedinjene nacije, koje imaju puni imunitet od sudbenosti, kako na nacionalnoj razini država, tako i na međunarodnoj razini, s obzirom na to da još ne postoji međunarodni sudski forum koji bi sudio Organizaciji Ujedinjenih nacija za njezine počinjene međunarodne protupravne čine. S druge strane, interesantno pravno rješenje predviđa Protokol br. 14. na EKLJP-u (kao i stupanje na snagu Lisabonskog ugovora 2009. godine), odnosno mogućnost da pojedinac tuži Evropsku uniju, kao organizaciju, neovisnog subjekta međunarodnog prava, pred ESLJP-om ako smatra da su mu odluke institucija EU, dakle akti organizacije, povrijedile neko njegovo ljudsko pravo i slobodu iz EKLJP-a. Primjer je to da sud jedne međunarodne organizacije sudi drugoj međunarodnoj organizaciji. Nadalje, predviđamo da će Presuda Vrhovnog suda Holandije iz 2013. godine imati goleme implikacije na daljnji razvoj prava o odgovornosti država i međunarodnih organizacija te da ova odluka predstavlja vrlo veliki doprinos boljem i sveobuhvatnijem razumijevanju ove itekako važne i aktuelne materije. Ovo stoga što zastava Ujedinjenih nacija ne daje više imunitet državama ili njihovim vojnicima u sastavu međunarodnih snaga.[27]

U praksi je Kraljevina Holandija oglašena odgovornom u građanskopravnom smislu za nespašavanje dijela Bošnjaka na području Srebrenice u kritičnom razdoblju nakon pada enklave jula 1995. godine. Holandski je sud najviše instance djelomično potvrdio presudu nižega holandskog suda iz 2017. godine.[28] Oglasio je svoju državu u kontekstu genocida odgovornom, ne za sve žrtve ovog počinjenog zločina na području sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice jula 1995, već samo za Bošnjake koji su željeli pronaći svoje utočište u bazi te međunarodne organizacije u Potočarima. Dakle, ovdje je riječ o

[27] Pravna analiza s ovim u vezi dost. kod A. Nollkaemper (2011) Dual Attribution: Liability of the Netherlands for Conduct of Dutchbat in Srebrenica, *Amsterdam Center for International Law*, Research Paper No. 2011-29; također v. C. Bakker (2014) *op. cit*., str. 287-297.

[28] Za cjelovitu sliku i kritički osvrt v. ranije sudske odluke u ovom predmetu: *Mothers of Srebrenica Association et al. v. The Netherlands and the United Nations*, The Hague District Court, decision of 10 July 2008, ECLI:NL:RBSGR:2008:BD6795; The Hague Court of Appeal, Decision of 30 March 2010, ECLI:NL:GHSGR:2010:BL8979; Supreme Court of the Netherlands, Decision of 13 April 2012, ECLI:NL:HR:2012:BW1999; European Court of Human Rights (ECtHR), *Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. The Netherlands*, Appl. No. 65542/12, Decision of 11 June 2013. Jednako tako i: *Mothers of Srebrenica Association et al. v. The Netherlands*, The Hague District Court, Judgment of 16 July 2014, ECLI:NL:RBDHA:2014:8748, ECLI:NL:RBDHA:2014:8562; The Hague Court of Appeal, ECLI:NL:GHDHA:2017:1761, Judgment of 27 June 2017.

odgovornosti jedne države isključivo za one pripadnike skupine Bošnjaka koji su se sklonili i koji su morali napustiti navedeno područje. Posljednju odluku razumijemo i na način da je Vrhovni sud Holandije odredio da su holandski mirovnjaci jedino za one Bošnjake koji su se nalazi unutar njihove vojne baze mogli nešto učiniti u pogledu njihove zaštite. Međutim, vjerovatnoća u okviru koje bi likvidirani Bošnjaci mogli preživjeti da ih je holandski bataljon kojim slučajem zaštitio nakon pada Srebrenice iznosi, prema mišljenju ovog suda, deset posto.[29] Što bi, po ovakvim nalazima, trebalo dodatno usložnjiti i povećati odgovornost onih koji su izravno upravljali UNPROFOR-om u Bosni i Hercegovini – a to su Ujedinjene nacije. No, je li se u datom razdoblju ova država umiješala i nakratko prekinula komandni lanac unutar Organizacije? Odgovor smo dobili: umiješala se svega deset posto, dok su se Ujedinjene nacije miješale cijelih devedeset. Dakle, iako je Vrhovni sud Holandije u presudi iz 2019. godine djelimično potvrdio odgovornost države Holandije, Ujedinjene nacije ostale su potpuno zaštićene.[30] Tužba protiv Ujedinjenih nacija odbačena je zbog njihova apsolutnog imuniteta.[31]

Osim prethodno navedene sudske prakse, postoji još nekoliko karakterističnih presuda koje vrijedi spomenuti na ovom mjestu. Predmeti su to, prije svega, Evropskog suda za ljudska prava u Strasbourgu. U slučajevima *Kasumaj v. Greece*[32] i *Gajić v. Germany*[33], Sud je ponovio svoje stajalište glede atribucije ponašanja nacionalnih kontingenata unutar KFOR-a Ujedinjenim nacijama,

[29] Za tumačenje odnosne presude u pravnoj doktrini v. K. Boon (2020) The State of the Netherlands v. Respondents & Stichting Mothers of Srebrenica. No. 17/04567, *The American Journal of International Law*, vol. 114, no. 3, str. 479–486; C. Ryngaert, O. Spijkers (2019) The End of the Road: State Liability for Acts of UN Peacekeeping Contingents After the Dutch Supreme Court's Judgment in *Mothers of Srebrenica* (2019) *Netherlands International Law Review*, vol. 66, str. 537–553.

[30] Supreme Court of the Netherlands, *Mothers of Srebrenica Association et al. v. The Netherlands*, Judgment of 19 July 2019, ECLI:NL:HR:2019:1223 (za prijevod na engl. jezik: ECLI:NL:HR:2019:1284).

[31] *Mothers of Srebrenica Association et al. v. The Netherlands and the United Nations*, The Hague District Court, Decision of 10 July 2008, ECLI:NL:RBSGR:2008:BD6795. Ova situacija otvara ozbiljno pitanje legitimiteta međunarodnopravnog poretka: da li organizacija koja poziva države na međunarodnu odgovornost može istovremeno biti zaštićena od bilo kakvog oblika pravne sankcije? Držimo da je nužno pokrenuti ozbiljnu raspravu o reformi režima imuniteta međunarodnih organizacija, uključujući (ali se na to ne ograničavajući) uvođenje međunarodnih arbitražnih mehanizama, formiranje međunarodnog suda koji će imati personalnu nadležnost suditi međunarodnim organizacijama, poput Ujedinjenih nacija, obrazovanje neovisnih odbora za žalbe kako bi se dosljedno ispoštovalo jedno od općih pravnih načela – pravo žrtava na pravni lijek. Usp. A. Reinisch (2008) *International Organizations Before National Courts*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 330-345.

[32] ESLJP, Decision on the Admissibility, App. No. 6974/05, 5. juli 2007.

[33] ESLJP, Decision on the Admissibility, App. No. 31446/02, 28. august 2007.

slijedeći gledište da UN "u načelu imaju ekskluzivnu kontrolu raspoređivanja nacionalnih kontingenata u mirovne snage."[34] Ova premisa nagnala je pravnog savjetnika UN-a da ustvrdi: "Kao supsidijarni organ Ujedinjenih nacija, akt mirovnih snaga je, u načelu, pripisiv Organizaciji, i ukoliko je počinjen u kršenju međunarodne obaveze, dovodi do međunarodne odgovornosti Organizacije i njezine obaveze na kompenzaciju."[35] Zanimljivo je da je ESLJP i u predmetu *Berić and others v. Bosnia and Herzegovina*[36] slijedio svoju praksu, te se pozvao na svoje nalaze u predmetu *Behrami and Saramati*, dolazeći do zaključka da se ponašanje (akti, djelovanje) Visokog predstavnika međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini (engl. OHR) ima pripisati Ujedinjenim nacijama. Za razliku od naznačenog, ESLJP u predmetu *Al-Jedda v. The United Kingdom*[37] određuje da UNSC nije posjedovalo ni efektivnu kontrolu niti konačnu vlast i kontrolu akata i propusta stranih trupa unutar *Multi-National Force* i da stoga aplikantovo zatočenje nije pripisivo UN-u[38], te je, slijedom navedenog, Sud jednoglasno zaključio da se aplikantovo zatočenje (od strane britanskih trupa u Iraku) mora pripisati samo tuženoj državi – Ujedinjenom Kraljevstvu[39]. Iako je UNSC Rezolucijom 1546 (2004) odobrilo prisustvo multinacionalnih snaga u toj državi, ipak ne bi bilo realno odrediti da su američke i britanske vojne snage bile pod efektivnom komandom i kontrolom UN-a.[40] Ovo promišljanje Suda može se opravdati činjenicom da UN nije osnovao navedenu mirovnu misiju, odnosno da ova organizacija nije izvršila raspoređivanje međunarodnih snaga u Iraku 2003. godine. Povrh svega, presude ESLJP, posebno u slučajevima *Al-Skeini v. The United Kingdom* i *Al-Jedda v. The United Kingdom* predstavljaju odluke jednog međunarodnog suda u kojima su "artikulirana neka veoma važna načela; ovo će zasigurno biti vodeći slučajevi glede različitih pitanja još mnogo godina koje dolaze"[41]. Značajne su one i zbog njihove precedentske

---

[34] *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations, with Commentaries* (2011) New York: United Nations, str. 21.

[35] Letter of 3 February 2004 by the United Nations Legal Counsel to the Director of the Codification Division, A/CN.4/545, sect. II.G.

[36] ESLJP, Decision on the Admissibility, App. No. 36357/04, 36360/04, 38346/04, 41705/04, 45190/04, 45578/04, 45579/04, 45580/04, 91/05, 97/05, 100/05, 1121/05, 1123/05, 1125/05, 1129/05, 1132/05, 1133/05, 1169/05, 1172/05, 1175/05, 1177/05, 1180/05, 1185/05, 20793/05 and 25496/05, 16. oktobar 2007.

[37] ESLJP, Grand Chamber, Judgment, App. No. 27021/08, 7. juli 2011.

[38] *Judgment*, par. 84.

[39] *Judgment*, par. 3. Izreke.

[40] *Draft Articles on the Responsibility of International Organizations, with Commentaries* (2011) New York: United Nations, str. 24-25.

[41] M. Milanović (2012) *Al-Skeini and Al-Jedda in Strasbourg, European Journal of International Law*, vol. 23, br. 1, str. 139.

vrijednosti, jer prva postaje vodeći strazburški autoritet glede ekstrateritorijalne primjene EKLJP-a, dok druga predstavlja signifikantni razvoj u odnosu na pitanja kao što je dualna pripisivost akta državama i međunarodnim organizacijama, odnos između EKLJP-a i općega međunarodnog prava te mogućnosti ili nemogućnosti UNSC-a da svojim odlukama stavi van snage ugovore o ljudskim pravima, shodno čl. 103. Povelje UN-a[42] u kojem stoji da će "u slučaju sukoba između obaveza država članica Ujedinjenih nacija po ovoj Povelji i njihovih obaveza po nekom drugom međunarodnom ugovoru, prevagu imati njihove obaveze po ovoj Povelji". S druge strane, u predmetu ESLJP-a *Bosphorus Hava Yollari Turizm Ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland*[43] Sud je smatrao da, iako državi EKLJP ne zabranjuje prenositi suverene nadležnosti na međunarodnu (čak i supranacionalnu) organizaciju s ciljem uspostave suradnje u određenim poljima djelovanja, država ostaje odgovorna prema čl. 1. EKLJP-a za sve akte i propuste njezinih organa, neovisno o tome jesu li oni bili posljedica nužnosti ispunjavanja njezinih međunarodnih pravnih obaveza.[44] Uprkos tome što je sporni čin (zapljena aplikantovog iznajmljenog zrakoplova) izvršen od vlasti tužene države, na njezinoj teritoriji i shodno odluci njezinog organa, Republika Irska, u konačnici, nije oglašena odgovornom za primarni, izvorni akt organa Evropske unije (*EC Council Regulation*) s ovim u vezi, koji je samo primijenio UNSC-ovu rezoluciju u pogledu sankcija.[45] Međutim, hipotetički, da se radilo o međunarodnom protupravnom djelu, odnosno povredi EKLJP-a, Republika Irska bi zasigurno bila oglašena odgovornom državom. Postavljamo pitanje, ponovno pod pretpostavkom postojanja povrede EKLJP-a, bi li se štogod promijenilo da ESLJP o ovom danas raspravlja, da li bi primijenio koncept dualne pripisivosti i odgovornosti, oglasivši tako i državu i EU odgovornima, ili bi, na temelju sadašnjega pravnog rezona, ESLJP oglasio samo EU odgovornom, jer se radi o izvornoj odluci njezina organa (EU), koju njezine države članice izvršavaju na svom području? Svakako nam valja s pozornošću pratiti buduću međunarodnu sudsku praksu u pogledu odnosa odgovornosti EU – države članice.[46]

Slijedom iznijetog zaključujemo da i pored toga što se na prvi pogled može činiti da je pravilo/a međunarodnog prava o dualnoj pripisivosti, odnosno odgovornosti, nejasno ili nedovoljno razvijeno ili, pak, nedovoljno upotrebljavano

[42] M. Milanović (2012) *op. cit.*, str. 121.

[43] *ESLJP, Grand Chamber, Judgment, App. No.* 45036/98*, 30. juni 2005.*

[44] *Judgment, par. 152, 153.*

[45] *Judgment, par. 2*. Izreke.

[46] O tome što znači ovakvo pravno rasuđivanje ESLJP-a, te kakve će globalne implikacije ova presuda vjerovatno imati, posebno možda glede pravne odgovornosti UNSC-a, v. C. Costello (2006) The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe, *Human Rights Law Review*, vol. 6, br. 1, str. 87-130.

u praksi, čini se da je nekako najprihvatljivije objašnjenje za ovakvu odluku Suda njegova kontradikcija postojećem međunarodnom pravu, s obzirom na to da koncept dualiteta (pojedinac + država; pojedinac + međunarodna organizacija; država + međunarodna organizacija), ali i pluraliteta odgovornosti (koncepta mogućnosti postojanja istodobne odgovornosti za pojedinca, državu i međunarodnu organizaciju za isto međunarodno protupravno djelo) svakako nije nov u međunarodnom pravu te da su članovi ILC-a znali ili morali znati da opće međunarodno pravo već dugo poznaje pluralitet ili mnoštvo istovremene odgovornosti istih ili različitih entiteta, ponajprije međunarodne organizacije i država, posebno ako je riječ o državama, njezinim punopravnim članicama. Ovo, također, stoga što su Pravila o odgovornosti međunarodnih organizacija urađena po eksplicitnom modelu Pravila o odgovornosti država za međunarodne protupravne čine iz 2001. godine.[47]

Na kraju, osim ovog koncepta, tu je i promišljanje da u pogledu međunarodnih mirovnih operacija Vijeće sigurnosti UN-a ima primarnu odgovornost (engl. *primary responsibility*), dok, prema ovim postavkama, države posjeduju sekundarnu, odnosno supsidijarnu pravnu odgovornost (engl. *secondary, subsidiary responsibility*).[48]

.

[47] V. pobliže: C. A. Bell (2010) *op. cit*., str. 520.

[48] Tako: ESLJP, *Behrami and Behrami v. France and Saramati v. France, Germany and Norway*, *Grand Chamber, Decision on the Admissibility, App. No.* 71412/01 *and App. No.* 78166/01, 2. maj 2007, par. 148.

17.
Revizija Presude ICJ-a (*Bosna i Hercegovina protiv Srbije*)

Pitanje međunarodnopravne odgovornosti Srbije za genocid počinjen na teritoriji Bosne i Hercegovine 1995. godine dobilo je svoj epilog pred Međunarodnim sudom u Den Haagu presudom od 26. februara 2007.[1] Ta presuda, iako historijski i pravno značajna, nije u potpunosti zadovoljila očekivanja žrtava i šire javnosti u Bosni i Hercegovini, posebno u pogledu utvrđivanja direktne odgovornosti Srbije za počinjenje genocida. U godinama koje su uslijedile, ideja o reviziji presude postala je predmetom dubokih pravnih, političkih i institucionalnih sporova u zemlji. Prema čl. 61. Statuta ICJ-a, revizija presude može se zatražiti samo pod izuzetno restriktivnim uvjetima – prvenstveno ako je podnositelj zahtjeva u posjedu nove odlučujuće činjenice koja nije bila poznata u vrijeme kada je presuda donesena, ni Sudu ni strani koja traži reviziju, a da pritom to neznanje nije ona skrivila. Odlučujuća je činjenica ona koja bi, da je bila poznata, mogla utjecati na ishod postupka i promijeniti dispozitiv sudske odluke.[2] Postupak revizije otvara se presudom Suda koja izrijekom ustanovljuje postojanje nove činjenice, priznaje joj značenje koje daje osnova reviziji i na tom temelju proglašuje zahtjev prihvaćenim.[3] Također, zahtjev mora biti podnesen u roku od šest mjeseci od otkrivanja nove činjenice, a najkasnije deset godina nakon donošenja presude[4], što je u slučaju presude iz 2007. značilo da je krajnji rok isticao 26. februara 2017. godine.

Upravo u tom kontekstu Ekspertni tim 16. februara 2017. godine usvaja Zaključke u kojima se zadužuje Sakib Softić, agent tužbe Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore zbog kršenja Konvencije o genocidu da, uz prethodnu suglasnost člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine iz reda bošnjačkog

---

[1] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007*, p. 43.

[2] Čl. 61. st. 1. Statuta ICJ.

[3] Čl. 61. st. 2.

[4] Čl. 61. st. 4. i 5.

naroda, potpiše i preda ICJ-u aplikaciju za reviziju Presude iz 2007[5], na kojoj su radili David J. Scheffer, Alain Pellet, Phon van den Biesen i Paolo Palchetti.[6] Odluka o pokretanju postupka revizije donesena je 17. februara 2017. godine na skupu u sarajevskoj Vijećnici.[7] Godine 2016. imenovan je Istraživački tim koji je radio od juna do početka septembra 2016, da bi u oktobru iste godine bio preimenovan u ekspertni tim sa zadatkom da pripremi tekst aplikacije za reviziju postupka na konceptu kumulacije dokaza i činjenica[8], koju će na kraju sastaviti inostrani stručnjaci.[9] Međutim, umjesto da se ovaj zahtjev pretvori u pravnu platformu za razmatranje novih činjenica, postavilo se pitanje ovlaštenja da li je agent Bosne i Hercegovine pred ICJ-om imao ovlaštenje da u ime države podnese takav zahtjev.

U situacijama kada Statut i Pravila ICJ-a, s naznakom da su ova potonja više puta amendirana, s posljednjim suštinskim izmjenama iz 1978. godine (s nekolicinom dopuna načinjenih 2001, 2005, 2019.[10] i 2024[11]), zbog svoje opće naravi ili nedovoljno detaljnih odredbi, ne daju jasne smjernice u određenim postupcima, kao što su incidentni postupci nakon donošenja presude, poput revizije i tumačenja sudske odluke, Sud može posegnuti za primjenom drugih izvora, kao što su sudska praksa ili opća načela prava. U ovom kontekstu važne su i interne instrukcije Suda, poput Instrukcija Registraru iz 2012. godine ili Praktičnih uputa počevši od 2001, koje, iako nemaju formalnu snagu obavezujućih pravnih akata, ipak služe kao važni proceduralni vodiči za postupanje u situacijama pravnih praznina ili nedorečenosti. Međutim, upravo zbog njihovog karaktera, ovi dokumenti ne sadrže detaljna uputstva o postupcima revizije i tumačenja presuda. Također, praksa Suda na području revizije njegovih odluka nije bogata, zbog čega je u slučajevima poput Zahtjeva za reviziju

[5] Zapisnik sa sastanka Ekspertnog tima od 16. februara 2017. Nav. prema: S. Softić (2022) *Revizija Presude Međunarodnog suda pravde. Bosna i Hercegovina protiv Srbije. Pravne i političke kontroverze*, Sarajevo: Dobra knjiga, str. 157-158.

[6] *Ibid*., str. 160. S. Softić na str. 208. svoje knjige navodi da je D. J. Scheffer sačinio tekst Aplikacije za reviziju.

[7] *Ibid*., str. 208.

[8] Prijedlog Odluke o imenovanju Ekspertnog tima za pomoć agentu u pripremi Aplikacije za reviziju Presude od 26. februara 2007, u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, koja Odluka je potvrđena 4. januara 2017.

[9] S. Softić (2022) *op. cit*., str. 89.

[10] J. McIntyre (2019) *The International Court of Justice Releases New Rules of Court*, EJIL:Talk!, Blog of the *European Journal of International Law*, 4. novembar 2019, https://www.ejiltalk.org/the-international-court-of-justice-releases-new-rules-of-court/ (prist. 13. mart 2025).

[11] J. McIntyre (2024) *The ICJ Changes the Rules for Intervention*, EJIL:Talk!, 11. mart 2024, https://www.ejiltalk.org/the-icj-changes-the-rules-for-intervention/ (prist. 13. mart 2025).

Presude iz 2007. godine, koji je tek peti takav zahtjev podnesen od njegovog osnivanja 1946[12], Sud djelovao u konkretnoj stvari očigledno prema vlastitom nahođenju. Odluka Suda, koja je saopćena putem Registrara, nije bila rezultat formalno vođenog postupka kroz procesni oblik pretpostupka u kojem bi bile jasno utvrđene proceduralne činjenice poput imenovanja agenta, već je imala oblik pisma ili obavještenja koje nije eksplicitno ispitalo uvjete sadržane u čl. 61. Statuta ICJ-a. Ostaje, stoga, otvoreno pitanje da li bi detaljnije proceduralno postupanje, s izravnim ispitivanjem formalnih uvjeta revizije od strane sudskog vijeća, rezultiralo drukčijim zaključkom u formi presude o dopuštenosti ili nedopuštenosti podnesene aplikacije i koja ni u kom slučaju ne bi vodila do *prima facie* zaključaka u pogledu same suštine stvari.

Pretpostupak označava prvu fazu postupka revizije presude, u kojoj Sud razmatra sve preliminarne prigovore, dok se druga faza otvara presudom o dopustivosti zahtjeva za reviziju, koja se donosi kada je Sud uvjeren da su ispunjeni svi traženi procesni uvjeti obligatorne naravi propisani Statutom Suda. U protivnom, zahtjev za reviziju biva odbačen već u početnoj fazi. Druga faza revizijskog postupka, međutim, ulazi u samu bit spora, gdje Sud procjenjuje nove činjenice ili dokaze, te može ili potvrditi ili izmijeniti zaključke prethodne presude čija se revizija zahtijeva. U kontekstu zahtjeva Bosne i Hercegovine za reviziju presude iz 2007. godine, Sud je već u ranoj fazi ukazao na dilemu o tome ima li ova država ispunjene osnovne pretpostavke za pristup Sudu (lat. *jus standi in judicio*), te da li je imenovani agent (S. Softić) imao valjanu punomoć za pokretanje revizije. Ključno pitanje bilo je da li je Sud suštinski raspravljao o

[12] Predmeti u kojima su strane u postupku podnijele zahtjeve za reviziju presuda pred ICJ-om malobrojni su. Tunis je 1985. godine podnio Zahtjev za reviziju Presude iz 1982. u predmetu o razgraničenju epikontinentalnog pojasa (*Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya), Judgment, I.C.J. Reports 1982*, p. 18). Sud je odbacio Zahtjev kao nedopušten, jer nije ispunjavao uvjete iz čl. 61. Statuta Suda. El Salvador je 2002. godine zatražio reviziju Presude iz 1992. u predmetu o kopnenoj, otočnoj i pomorskoj granici (*Case Concerning the Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras: Nicaragua intervening, Judgment, I.C.J. Reports 1992*, p. 351). Sud je 2003. godine odbacio Zahtjev ove države kao nedopušten. Savezna Republika Jugoslavija je 2001. godine zatražila reviziju Presude iz 1996. kojom je ICJ utvrdio nadležnost u predmetu o genocidu (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Preliminary Objections, Judgment, I. C. J. Reports 1996*, p. 595). Sud je 2003. godine odbacio Zahtjev kao nedopušten. Malezija je 2. februara 2017. godine podnijela Zahtjev za reviziju Presude iz 2008. o suverenitetu nad otokom Pedra Branca/Pulau Batu Puteh, Middle Rocks i South Ledge (*Sovereignty over Pedra Branca/Pulau Batu Puteh, Middle Rocks and South Ledge (Malaysia/Singapore), Judgment, I.C.J. Reports 2008*, p. 12), no zahtjeve za tumačenje i reviziju Presude će jednostrano povući 28. maja 2018, prije nego što je ICJ odlučivao o njegovoj dopuštenosti ili meritumu. Dan poslije, 29. maja 2018. godine, Singapur će notificirati Sud da je suglasan sa malezijskim Zahtjevom za diskontinuitetom postupka. Svi navedeni primjeri potvrđuju da je revizija presude pred ICJ-om proceduralno moguća, ali do sada nijedna država nije uspjela u toj vrsti postupka pred Sudom.

validnosti punomoći, ili je njegova odluka implicitno sugerirala nedostatak legitimacije agenta za zastupanje. Također, ostaje nejasno da li se Sud oslonio na pravne norme međunarodnog prava, interne procedure Suda, ili je pak prihvatio da se pitanje imenovanja agenta tretira kao unutrašnje pitanje Bosne i Hercegovine.

Na pismo agenta Bosne i Hercegovine u predmetnom sporu od 25. maja 2016. godine Registraru ICJ-a, u kojem agent traži informaciju da li je punomoć Predsjedništva Bosne i Hercegovine od 4. oktobra 2002. važeća i u slučaju podnošenja zahtjeva za reviziju[13], Registrar Suda u pismu od 26. maja 2016. navodi da je status agenta S. Softića okončan nakon završetka tog predmeta, tj. na dan kada je Presuda iz 2007. izrečena. Aplikacija za reviziju presude (po čl. 61. Statuta Suda i čl. 99. Pravila Suda[14]) zahtijeva od države da pokrene novi set postupaka. Suglasno čl. 40. Pravila Suda, država aplikant mora imenovati agenta. "Stoga ukoliko vlada Bosne i Hercegovine odluči da zahtijeva od Suda Reviziju Presude iz 2007, i odluči da ćete Vi postupati kao agent, za potrebe tog postupka, potrebno je da Vas iznova imenuje kao agenta."[15] Holandski advokat P. van den Biesen je na sastanku s Registrarom Suda Philippom Couvreurom 23. februara 2017. godine, kada je i zvanično predan Zahtjev za reviziju[16], zastupao stav da nije riječ o novom imenovanju agenta već o postupanju na osnovu postojeće punomoći izdate 2002. Naglasio je da ta punomoć ovlašćuje agenta da zastupa Bosnu i Hercegovinu kako u meritumu spora, tako i u svim povezanim postupcima, uključujući i reviziju. Kada mu je Registrar prigovorio da je za novi postupak revizije potrebna nova punomoć, P. van den Biesen je odgovorio da takav zahtjev ne postoji ni u Statutu ni u Pravilima Suda.[17] Agent Bosne i Hercegovine u svom pismu Registraru Suda od 24. februara 2017. godine ponavlja stav holandskog advokata i naglašava da je Odluka iz 2002, kojom je imenovan za agenta Bosne i Hercegovine, pravno valjana i važeća i u kontekstu revizije

[13] S. Softić (2022) *op. cit*., str. 62.

[14] Prema čl. 99. Pravila Suda, "Zahtjev za reviziju presude podnosi se zahtjevom koji sadrži pojedinosti potrebne da se dokaže da su ispunjeni uvjeti navedeni u čl. 61. Statuta. Svi dokumenti koji potkrjepljuju zahtjev prilažu se uz njega. 2. Druga strana ima pravo podnijeti pisana očitovanja o dopuštenosti zahtjeva u roku koji odredi Sud ili predsjednik ako Sud ne zasjeda. Ova se zapažanja priopćuju strani koja podnosi zahtjev. 3. Sud, prije donošenja presude o dopuštenosti zahtjeva, može stranama pružiti dodatnu priliku da iznesu svoja stajališta o njemu. 4. Ako Sud utvrdi da je zahtjev dopušten, odredit će rokove za daljnje postupke o meritumu zahtjeva koje, nakon utvrđivanja stajališta strana, smatra potrebnim. 5. Ako Sud odluči dopuštenje revizijskog postupka uvjetovati prethodnim izvršenjem presude, to će odrediti."

[15] S. Softić (2022) *op. cit*., str. 62-63. Za promišljanja i stajalište S. Softića po ovom pitanju v. *Ibid*., str. 192-194.

[16] Zahtjev su potpisali S. Softić u funkciji agenta, P. van den Biesen i D. J. Scheffer u funkciji zamjenika agenta. (*Ibid*., str. 208).

[17] Nav. prema: *Ibid*., str. 170.

Presude iz 2007. On tvrdi da ta odluka predstavlja unutrašnji akt u okviru pravnog poretka Bosne i Hercegovine i da ne postoji odredba ni u Statutu ni u Pravilima Suda koja bi zahtijevala dodatnu odluku o imenovanju agenta za reviziju istog postupka. Softić objašnjava da je, prema domaćem pravu Bosne i Hercegovine, njegov mandat pokriven punomoćju iz 2002, jer se odnosi na isti predmet, dok je pitanje imenovanja agenta također stvar unutrašnjeg prava države, koja je suverena u odlučivanju o svojim predstavnicima na međunarodnim sudovima, kao i o produženju njihovih mandata. On navodi da ta punomoć, prema domaćem pravu ove države, nema "rok važenja" i da se pitanje zastupanja Bosne i Hercegovine u reviziji treba promatrati kao nastavak istog predmeta, a ne kao potpuno novi slučaj. U isto vrijeme ističe se da je agent Bosne i Hercegovine S. Softić zastupao Bosnu i Hercegovinu u postupku revizije Presude Suda iz 1996. godine po Zahtjevu Savezne Republike Jugoslavije, bez nove odluke o imenovanju za taj postupak, što nikada nisu u pitanje doveli ni Srbija ni Sud, koji me je prihvatio kao agenta Bosne i Hercegovine, iako je predmet zaveden pod novi broj na Općoj listi predmeta ICJ-a.[18] Agent Bosne i Hercegovine je uz svoje pismo Registraru Suda od 24. februara 2017. godine priložio i pismo člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine iz reda bošnjačkog naroda Bakira Izetbegovića, koje je bilo sljedećeg sadržaja:

> "Prema Poslovniku o radu Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Vaše imenovanje od 4. oktobra 2002. na dužnost Agenta Bosne i Hercegovine pred Međunarodnim sudom u Hagu i ovlašćenje koje ste Vi dobili tim imenovanjem ostaju validni i na snazi na temelju Odluke Predsjedništva Bosne i Hercegovine broj 01-2529-22/02 od 4. oktobra 2002. To je tako sve dok se i ukoliko se ta Odluka Predsjedništva Bosne i Hercegovine ne izmijeni ili ne stavi van snage novom Odlukom Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Vi ste ovlašteni, na temelju navedene Odluke Predsjedništva Bosne i Hercegovine od 4. oktobra 2002, da nastavite da djelujete kao agent Bosne i Hercegovine pred Međunarodnim sudom u Hagu u postupku Aplikacije za reviziju Presude od 26. februara 2007. u predmetu koji se odnosi na Aplikaciju Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Bosna i Hercegovina protiv Srbije)."[19]

U pismu Registrara Suda agentu Bosne i Hercegovine od 24. februara 2017. godine, navodi se da mu je pojašnjen stav delegacije koja je izvršila predaju Zahtjeva za reviziju Presude da imenovanje kao agenta u prvom postupku od strane Predsjedništva Bosne i Hercegovine od 2. oktobra 2002. pokriva sve predmete koji su s njim u vezi u budućnosti i da, prema tome, nije potrebno

[18] S. Softić (2022) *op. cit*., str. 172-173.
[19] *Ibid*., str. 175.

novo pismo imenovanja.[20] Istog dana, Registrar upućuje zvanično pismo članovima Predsjedništva Bosne i Hercegovine tražeći pojašnjenje Predsjedništva Bosne i Hercegovine u vezi s tim. Mladen Ivanić, u svojstvu predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine, odgovorio je 28. februara 2017. godine na pismo Registrara, istaknuvši da S. Softić nije imao važeću punomoć da zastupa Bosnu i Hercegovinu u postupku revizije Presude, smatravši da je njegov mandat istekao s okončanjem tog postupka 2007. te da za novo ovlaštenje niti je upućen zahtjev Predsjedništvu, niti je donesena odluka nadležnih institucija Bosne i Hercegovine u tom smislu. To se odnosi i na P. van den Biesena i D. J. Scheffera, jer niti jedna institucija Bosne i Hercegovine nije donijela odluku o njihovom imenovanju kao zamjenika agenta. M. Ivanić je naglasio da Predsjedništvo Bosne i Hercegovine nije donijelo odluku o pokretanju revizije te da je zahtjev za reviziju podnesen bez institucionalne suglasnosti i predstavlja inicijativu pojedinca, a ne države.[21] Član Predsjedništva Bosne i Hercegovine iz reda hrvatskog naroda Dragan Čović, u pismu Registraru Suda, konstatira da o pitanjima iz sadržaja pisma Registrara do trenutka pisanja njegova pisma, do 1. marta 2017. godine, "Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, kao kolektivan organ države Bosne i Hercegovine, nije raspravljalo niti je o njima odlučivalo"[22].

Registrar ICJ-a 8. marta 2017. godine obavještava članove Predsjedništva Bosne i Hercegovine da je

> "Sud pažljivo analizirao stavove koji je iznio svaki od članova Predsjedništva Bosne i Hercegovine u njihovim pismima-odgovorima. Iz sadržaja pisama, Sud zaključuje da nije donesena odluka od strane nadležnih vlasti u ime Bosne i Hercegovine kao države za pokretanje revizije Presude [...]. Prema tome, ne može se poduzeti nikakva radnja u vezi s dokumentom pod nazivom 'Aplikacija za reviziju Presude od 26. februara 2007. u postupku zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Bosna i Hercegovina protiv Srbije)'."[23]

Na odnosnu odluku Suda, sadržanu u pismu Registrara, ne postoji redovan niti vanredan pravni lijek, čime je u formalnom smislu međunarodni spor između Bosne i Hercegovine i Republike Srbije na tom Sudu završen. Čak i da je Bosna i Hercegovina izjavila žalbu ovom Sudu, takav akt bi se,

---

[20] S. Softić (2022) *op. cit*., str. 176.

[21] *Ibid*., str. 179-180.

[22] Pismo D. Čovića upućeno Registraru Međunarodnog suda u Den Haagu, br. 03-SL-52-1/17 od 1. marta 2017. godine.

[23] Pismo Registrara od 8. marta 2017. U pismu Registrara agentu Bosne i Hercegovine od 9. marta 2017. godine naveden je sličan sadržaj. Nav. prema: S. Softić (2022) *op. cit*., str. 187-188.

shodno dokumentima ovog međunarodnog tijela, smatrao tek korespondencijom države sa Sudom, bez procesnog ili materijalnopravnog efekta. Ovdje se, međutim, postavlja pitanje: je li pravna dilema u vezi s pristupom Sudu mogla biti razriješena u pretpostupku revizije presude procesnom odlukom samog Suda, umjesto *dopisom* ili *obaviješću* Registrara, "koje nije sadržavalo pravni osnov za jednu takvu odluku, kao ni datum niti učesnike zasjedanja / sjednice Suda na kojoj je takva odluka donesena".[24] Prema tome, da li su ovu dilemu mogle razriješiti sudije ovog međunarodnog sudskog foruma svojom odlukom procesne naravi, makar ona bila istog zaključka i završila odbacivanjem navedenog zahtjeva? Nadalje, može se postaviti pitanje zašto se Sud u ovom slučaju odlučio za takav pristup, imajući u vidu činjenicu da je u istom predmetu ranije donio detaljnu procesnu odluku o preliminarnim prigovorima tadašnje SRJ, gdje se, između ostalog, jasno bavio pitanjem prava pristupa Sudu. U toj ranijoj fazi, Sud je zauzeo nedvosmislen stav prema tvrdnji da tadašnja SRJ nije mogla biti pasivno legitimirana strana u sporu s obzirom na to da ta država nije bila članica Ujedinjenih nacija u kritičnom razdoblju. S tim u vezi, opravdano je pitanje zbog čega se Sud 2017. odlučio baviti elementima procesne aktivne legitimacije Bosne i Hercegovine putem jednog obavještenja, bez eksplicitne procesne odluke? Ipak, jasno je da Sud u pismu Registrara članovima Predsjedništva Bosne i Hercegovine od 24. februara 2017. godine nije zauzeo konačan stav o pitanju statusa agenta Bosne i Hercegovine, nego je izričito naveo da se ne želi baviti tim pitanjem u toj fazi postupka, te da dopis Registrara ne prejudicira bilo koju poziciju Suda u vezi s tumačenjem Statuta ili Pravila o imenovanju agenata država.[25]

Dvije su činjenice posebno značajne u kontekstu odluke Međunarodnog suda iz 2017. godine. Prvo, odluka Suda sastojala se od jedne rečenice, bez detaljnijega obrazloženja koje bi se uobičajeno očekivalo, osobito u pogledu primjene relevantnih pravila, prakse Suda ili pravne argumentacije. Drugo, imenovanje S. Softića za pravnog agenta Odlukom Predsjedništva Bosne i Hercegovine iz 2002, neposredno prije usmene rasprave o pitanju nadležnosti Suda u istom predmetu, tada nije osporavano niti od Suda, niti od druge strane u sporu (Srbije). Drugim riječima, opća punomoć agenta iz 2002. prihvaćena je kao validna tokom ranijih faza postupka, uključujući postupak revizije Presude o nadležnosti i dopustivosti iz 1996.[26] i postupak u meritumu spora okončanog

[24] Pismo Registrara od 8. marta 2017. godine. U pismu Registrara agentu Bosne i Hercegovine od 9. marta 2017. godine naveden je sličan sadržaj. Nav. prema: S. Softić (2022) *op. cit*., str. 186.

[25] *Ibid*.

[26] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Preliminary Objections, Judgment, I. C. J. Reports 1996*, p. 595.

Presudom iz 2007. godine. Dakle, zaključak je da je na temelju iste punomoći iz 2002. godine S. Softić bio opunomoćenik Bosne i Hercegovine u "dva pravna postupka" – i u redovnom postupku koji se završio donošenjem Presude 2007, ali i u postupku revizije Presude iz 1996[27].

Ipak, ostaje otvoreno pitanje da li je ista punomoć, u odsustvu dodatnog izjašnjavanja Predsjedništva Bosne i Hercegovine, mogla biti dovoljna za pokretanje revizije Presude iz 2007, deset godina kasnije. Čak i da je bilo određenih pravnih anomalija u pogledu statusa agenta, zahtjev za reviziju mogao je u ime države potpisati, kako stoji u Pravilima Suda, ili diplomatski predstavnik države u sporu u državi sjedišta Suda, dakle u Kraljevini Nizozemskoj, ili neka druga ovlaštena osoba.[28] No, i tada, kada se postupak pokreće zahtjevom, ime agenta države mora biti naznačeno u tom zahtjevu. U prilog ovoj tvrdnji ide i pravilo da država respondent mora odmah, odnosno po primitku ovjerene kopije zahtjeva, imenovati svog agenta za zastupanje.[29] U hipotetičkoj situaciji – da je Zahtjev za reviziju Presude iz 2007. potpisala neka druga ovlaštena osoba, da li bi krajnji ishod u tom slučaju bio istovjetan ovom iz 2017?

Nadalje, zašto se u ovom pitanju nije, prema analogiji, mogla primijeniti odredba iz Pravila Suda da u slučaju sumnje ili bilo kojega prigovora sporno pitanje riješi Sud i, ako to smatra nužnim, nakon saslušanja strana u sporu?[30] Naposljetku, ako se na temelju prakse Stalnog suda međunarodne pravde i Međunarodnog suda u Den Haagu postupak za tumačenje presude, ali i postupak revizije, shvata kao potpuno zaseban pravni postupak, te da se oni kao takvi od Suda ne mogu tretirati kao nastavak osnovnog sudskog postupka[31], i dalje ostaje nejasan spomenuti presedan Suda, načinjen od 2001. do 2003. godine u vezi s postupkom revizije koju podnosi tadašnja Savezna Republika Jugoslavija – osim utvrđivanja da se Presuda iz 1996. odnosi na procesna pitanja, a Presuda iz 2007. predstavlja odluku o meritumu. Uostalom, zahtjev za reviziju SRJ-a nalazi se na Općoj listi predmeta ICJ-a za 2001. (što može biti slijedom administrativno-tehničkih razloga i samog sistema zavođenja predmeta na navedenom Međunarodnom sudu),

[27] *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Preliminary Objections, Judgment, I. C. J. Reports 1996*, p. 595.

[28] Prema odredbi iz čl. 38. st. 3. Pravila Suda.

[29] Čl. 40. st. 2. Pravila.

[30] Npr. odredba čl. 35. st. 4. Pravila Suda. Analogija se u međunarodnom pravu koristi, istina rijetko, restriktivno i vrlo pažljivo, kada ne postoji precizna pravna norma, postoji slična pravna situacija u drugom kontekstu te kada Međunarodni sud želi popuniti pravnu prazninu oslanjanjem na opća načela prava ili raniju praksu.

[31] Tako: S. Rosenne (2007) *Interpretation, Revision and Other Recourse from International Judgments and Awards*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

a punomoć S. Softića za poduzimanje pravnih radnji u tom postupku nije trebala, prema Sudu, biti posebna i isključivo primjenjiva za taj postupak.

Istovremeno treba imati u vidu da Sud, kao glavni sudski organ Ujedinjenih nacija, izuzetno dobro poznaje glavne ciljeve ove međunarodne organizacije sadržane u Povelji, a svakako jedan od temeljnih ciljeva jeste očuvanje i ponovna uspostava međunarodnog, pa i onog regionalnog mira, sigurnosti i stabilnosti. S druge strane, ova situacija potvrdila je još jednom svojevrsnu impotentnost Bosne i Hercegovine u smislu donošenja jako važnih odluka na državnoj razini. Sud se, kako smo prethodno ustvrdili, odbio baviti ovim predmetom zbog toga što pokretanje postupka nije podržano od Predsjedništva Bosne i Hercegovine, koje je jedini organ nadležan da o tome donese odluku, a shodno čl. V(3) Ustava Bosne i Hercegovine.[32] Znajući sve ovo, postavlja se pitanje: je li bilo realno očekivati, u ovakvim uvjetima unutarnjeg ustrojstva Bosne i Hercegovine, novu odluku Predsjedništva države u ovom smjeru? I da li su otuda predsjedavajući Predsjedništva M. Ivanić i član ovog tijela D. Čović, koji su bili protiv, svojim pismima o pojašnjenju statusa S. Softića *de facto* "ostavili" potonjega bez njegova legitimiteta?[33]

Kao svojevrsni zaključak ovog dijela poglavlja, možemo ustvrditi sljedeće: Predsjedništvo Bosne i Hercegovine jedini je nadležan državni organ koji može donijeti odluku o pokretanju međunarodnog sudskog postupka i odlučiti ko će zastupati državu u tom predmetu. Zapravo, bez političke odluke države nema ni vođenja sudskog ili arbitražnog postupka na nekom međunarodnom tijelu. U konkretnom slučaju, Predsjedništvo Bosne i Hercegovine nije donijelo odluku o reviziji Presude iz 2007. godine pred Međunarodnom sudom u Den Haagu, niti je imenovalo i opunomoćilo agenta za zastupanje države. Prema S. Softiću, pošto je Predsjedništvo Bosne i Hercegovine u istom predmetu imenovalo agenta

[32] S. Softić (2022) *op. cit*., str. 197. Prema čl. V(2)(c) Ustava Bosne i Hercegovine, Predsjedništvo Bosne i Hercegovine prvenstveno odlučuje konsenzusom, a ako to nije moguće, onda većinom, s dva člana. Također, član Predsjedništva može pokrenuti postupak zaštite vitalnog nacionalnog interesa, čime se dodatno otežava donošenje odluka bez punog političkog usuglašavanja. Naime, član Predsjedništva koji se ne slaže s odlukom može odluku Predsjedništva proglasiti destruktivnom po vitalni interes entiteta za teritoriju s koje je izabran (čl. V(2)(d)). Međutim, Međunarodni je sud u Den Haagu još "u ranoj fazi postupka, prije donošenja Presude iz 2007, utvrdio da pitanje imenovanja agenta ne spada u pitanja od vitalnog nacionalnog interesa za bilo koju etničku skupinu u Bosni i Hercegovini". (S. Softić (2022) *op. cit*., str. 198).

[33] Kako nije bilo odluke Predsjedništva Bosne i Hercegovine o pokretanju postupka revizije Presude iz 2007. godine, sadržaj volje Predsjedništva Bosne i Hercegovine utvrđen je na neuobičajen način, budući da su glasovi za i protiv prebrojavani od strane Registrara Suda, a ne Predsjedništva Bosne i Hercegovine na sjednici tog tijela. (S. Softić (2022) *op. cit*., str. 197). Tako je volja države u ovoj pravnoj stvari na Međunarodnom sudu u Den Haagu utvrđena na temelju pojedinačnih pisama članova Predsjedništva Bosne i Hercegovine.

2002, a nije donijelo odluku o prestanku njegove dužnosti nakon okončanja postupka, što zahtijeva pravni poredak Bosne i Hercegovine, postojala je mogućnost da se iskoristi ta činjenica i da imenovani, a nerazriješeni agent, preda zahtjev za reviziju, jer jedno je pitanje legitimiteta, a drugo je pitanje legaliteta, budući da je Odluka Predsjedništva Bosne i Hercegovine iz 2002. zakonita dok ne bude ukinuta ili izmijenjena istom takvom odlukom od istog državnog organa.[34] Predsjedništvo Bosne i Hercegovine nije imenovalo novog agenta iz istog razloga zbog kojeg nije donijelo odluku o pokretanju postupka revizije Presude iz 2007. – zbog nepostojanja eksplicitne suglasnosti o ovom pitanju u Predsjedništvu Bosne i Hercegovine.[35] S druge strane, kako smo prethodno vidjeli, Sud se u pismima Registrara nije bavio pitanjem pravnog statusa agenta, što je svojevrsna pravna kontroverza koja nikada formalno nije razriješena.

U pogledu drugog dijela naše rasprave, valjalo bi se fokusirati na to je li postojala nova činjenica, a u duhu postojanja pravnih pretpostavki za reviziju predmetne sudske odluke. No, prije analize odredaba bosanskohercegovačkog Zahtjeva za reviziju, koncentrirajmo se na smjer kretanja – šta je Bosna i Hercegovina htjela novo dokazati pred Međunarodnim sudom u Den Haagu, tj. na što se trebalo usmjeriti u eventualnom novom sudskom postupku pred ovim sudskim forumom. U pogledu međunarodnih obaveza, koje deriviraju iz Konvencije o genocidu po sve države, po ugovornoj i običajnoj osnovi, u Presudi iz 2007. godine utvrđeno je da Republika Srbija (tadašnja SRJ) nije spriječila genocid na području Srebrenice, a bila je i prekršila obavezu kažnjavanja pojedinaca počinitelja ovog zločina. Sudskom odlukom iz 2007. godine također je bilo utvrđeno da su počinjeni masovni zločini širom Bosne i Hercegovine koji zadovoljavaju standard genocidnih radnji iz čl. II. Konvencije o genocidu, no da Bosna i Hercegovina, kao strana u sporu, nije uspjela dokazati postojanje genocidne namjere na strani SRJ-a, niti je na Sudu dokazano saučesništvo u genocidu SRJ-a, shodno čl. III. Konvencije. Stoga je Zahtjev za reviziju trebao usmjeriti na dokazivanje Srbiji izravnog počiniteljstva zločina genocida ili njezina saučesništva u ovom zločinu. Da li je racionalnije bilo usmjeriti se na dokazivanje saučesništva Srbije u izvršenju presuđenog zločina?[36] Da li se nova činjenica od odlučujućeg značaja stoga morala odnositi na pitanje pripisivosti presuđenog zločina genocida Srbiji[37], a prema Pravilima o odgovornosti država za međunarodna protupravna djela iz 2001. godine, uz znanje SRJ-a da se pomoć i podrška koristi za činjenje genocida? Prema S. Softiću,

[34] S. Softić (2022) *op. cit*., 206-207.
[35] *Ibid*., str. 207.
[36] *Ibid*., str. 205.
[37] *Ibid*.

"S obzirom na nerealno visok standard dokazivanja odgovornosti Srbije za genocid, nove odlučujuće činjenice bi se morale odnositi na to: 1) da su vlasti SRJ-a opskrbljivale i nastavile opskrbljivati vojsku, policiju i vođe VRS-a koje su odlučile i izvršile zločine genocida korištenjem njihove pomoći i sredstava u vrijeme kada su te vlasti bile sasvim svjesne da će genocid biti počinjen ili da je počinjenje genocida u toku; 2) kako su o odluci da se fizički iskorijeni muška populacija muslimanske zajednice iz Srebrenice, u vrijeme kad je donesena, i izvršavana (u biti u periodu između 13. i 16. jula 1995) bile obaviještene vlasti u Beogradu."[38]

[38] *Ibid*., str. 205-206. One su trebale biti otkrivene od 2007. do 2017. godine pred ICTY-jom poglavito u predmetima povezanih s Republikom Srbijom, poput *Perišića*, *Mladića*, *Karadžića*, *Stanišića i Simatovića*. Žalbeno vijeće MICT-a donijelo je 31. maja 2023. godine pravosnažnu presudu u predmetu protiv *Jovice Stanišića* i *Franka Simatovića*, bivših visokih zvaničnika Službe državne bezbjednosti (SDB) Srbije. J. Stanišić bio je načelnik Državne bezbjednosti Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, dok je F. Simatović bio komandant Jedinice za specijalne operacije SDB-a. Ova presuda predstavlja posljednju žalbenu odluku u predmetima primarnih zločina započetih pred ICTY-jom. Odlike i pravni nalazi presude su sljedeći: 1) Žalbeno vijeće djelimično je usvojilo žalbu Tužiteljstva, zaključivši da su Stanišić i Simatović odgovorni kao članovi UZP-a čiji je cilj bio nasilno i trajno uklanjanje većine nesrpskog stanovništva s velikih dijelova Hrvatske i Bosne i Hercegovine putem počinjenja zločina kao što su ubistva, deportacije, prisilno premještanje i progoni; 2) Za razliku od prvostepene presude MICT-a od 30. juna 2021. godine, koja ih je osudila samo za pomaganje i podržavanje zločina u Bosanskom Šamcu 1992. – kada je sudsko vijeće utvrdilo da su optuženici pružili praktičnu pomoć, koja je imala znatan utjecaj na počinjenje zločina, obučavanjem i raspoređivanjem pripadnika specijalne jedinice Službe državne bezbjednosti Srbije i Srba iz Bosanskog Šamca za sudjelovanje u preuzimanju općine – pravosnažna odluka proširuje njihovu odgovornost na zločine počinjene 1992. u Bijeljini, Zvorniku, Doboju, Sanskom Mostu i Bosanskom Šamcu, te 1995. u Trnovu i Sanskom Mostu. Također su proglašeni odgovornim za ubistvo počinjeno u Daljskoj Planini u Hrvatskoj u junu 1992. godine; 3) U skladu s proširenjem krivične odgovornosti, Žalbeno vijeće povećalo je kazne zatvora sa po 12 na po 15 godina za obojicu optuženih; 4) Žalbeno vijeće odbilo je žalbe Stanišića i Simatovića na njihove osude i izrečene kazne potvrdivši zaključke Pretresnog vijeća u pogledu njihove krivnje i uloge u međunarodnim zločinima. (https://www.irmct.org/en/cases/mict-15-96) (prist. 7. april 2025). Ova je presuda značajna jer potvrđuje učešće visokih zvaničnika Srbije u udruženom zločinačkom poduhvatu tokom međunarodnih oružanih sukoba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, čime se dodatno rasvjetljava uloga državnih struktura u organizaciji i izvršenju zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina za koje su Stanišić i Simatović u konačnici i osuđeni. Usp. MICT, *Prosecutor v. Jovica Stanišić i Franko Simatović*, MICT-15-96-T, Trial Chamber, Judgement, 30 June 2021; MICT, *Prosecutor v. Jovica Stanišić i Franko Simatović*, MICT-15-96-A, Appeals Chamber, Judgement, 31 May 2023. Jednako tako: P. Beaumont, Court widens war crimes convictions of former Serbian security officers, *The Guardian*, 31 May 2023, https://www.theguardian.com/world/2023/may/31/court-widens-war-convictions-of-former-serbian-security-officers (prist. 7. april 2025); M. Taušan, *Hronologija slučaja Stanišić i Simatović: Konačna presuda bivšim rukovodiocima SDB-a Srbije*, 31. maj 2023, https://detektor.ba/2023/05/31/hronologija-slucaja-stanisic-i-simatovic-konacna-presuda-bivsim-rukovodiocima-sdb-a-srbije/ (prist. 7. april 2025); D. Džidić, A. Husarić Omerović, *Pet ključnih stvari iz pismenog otpravka presude Stanišiću i Simatoviću*, 31. maj 2023, https://detektor.ba/2023/05/31/pet-kljucnih-stvari-iz-pismenog-otpravka-presude-stanisicu-i-simatovicu/ (prist. 7. april 2025).

U uvodnom dijelu Zahtjeva za reviziju navodi se struktura Zahtjeva podijeljenog na pet dijelova.[39] U Zahtjevu Bosna i Hercegovina ukazuje da je ICJ utvrdio postojanje i *actus reus* i *mens rea* za genocid u Srebrenici, te da je Srbija propustila da spriječi genocid i kazni odgovorne, uključujući R. Mladića. Drugi dio Zahtjeva dodatno ističe da je *actus reus* genocida bio prisutan i tokom 1992. godine i kasnije, te da su veze Srbije sa snagama bosanskih Srba u tom periodu bile još značajnije nego 1995, čime se opravdava Zahtjev za reviziju Presude.[40] U drugom se dijelu Zahtjeva iznosi kraći prikaz kako je Sud u Presudi iz 2007. godine adresirao nužne komponente navodnih genocidnih djela tokom trajanja oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini.[41] Zahtjev za reviziju presude bazira se na pitanju činjenice, a ne na pitanju prava. Zahtjev za reviziju iz 2017. godine odnosio se na činjenična pitanja, posebno da li su zločini počinjeni 1992. na području šest općina (Foča, Ključ, Kotor Varoš, Prijedor, Sanski Most i Vlasenica) izvršeni s posebnom genocidnom namjerom da se uništi zaštićena grupa, u cijelosti ili djelimično.[42] U par. 44. Zahtjeva za reviziju objašnjava se da Aplikacija Bosne i Hercegovine ispunjava uvjete iz čl. 61. Statuta ICJ-a, budući da se poziva na nove činjenice koje su postojale u vrijeme donošenja Presude 2007, ali su otkrivene tek nakon toga, za razliku od ranijeg slučaja SRJ-a.[43] Te činjenice se u ovom potonjem slučaju odnose na postojanje posebne namjere organa Republike Srpske u počinjenju genocida, činjenice koje su otkrivene tek nakon 2007.[44] U tom bi smislu trebalo posebno naglasiti da ICTY 2007. godine nije bio ni blizu okončanja svoje pravne analize i ocjene onog što je počinjeno u navedenih šest općina u Bosni i Hercegovini. Nakon 2007. uslijedile su i druge presude ICTY-ja u kojima su djelovanja u ovim općinama bile predmetom intenzivne pravne obrade. Na samom vrhu tih slučajeva nalaze

[39] *Application for Revision of the Judgment of 26 February 2007 in the Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Bosnia and Herzegovina v. Serbia*, 23 February 2017, par. 1-8.

[40] *Ibid*., par. 5.

[41] *Ibid*., par. 9-36.

[42] *Ibid*., par. 43.

[43] U Presudi po Zahtjevu za reviziju Presude o preliminarnim prigovorima od 11. jula 1996. godine, Sud je istaknuo da se uvjeti "iz čl. 61. Statuta ICJ odnose na činjenicu koja je prisutna u vrijeme donošenja presude i koja je otkrivena naknadno. Činjenica koja je nastala nekoliko godina nakon izricanja presude ne smatra se novom činjenicom unutar značenja čl. 61." *Application for Revision of the Judgment of 11 July 1996 in the Case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia), Preliminary Objections (Yugoslavia v. Bosnia and Herzegovina), I.C.J. Reports 2003*, p. 30, par. 67.

[44] *Application for Revision of the Judgment of 26 February 2007 in the Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Bosnia and Herzegovina v. Serbia, 23 February 2017*, par. 44.

se predmeti protiv *Karadžića*[45] i *Mladića*[46]. Svaki od njih predstavlja temeljitu i široku istragu u vezi s optužbama za genocid u ovim općinama. Posebno je značajno što se na osnovu ukupnosti predočenih dokaza u završnim podnescima i završnim riječima u predmetu protiv *Mladića* tvrdi da je otkrivena nova činjenica – da je najviši vojni zvaničnik Republike Srpske imao genocidnu namjeru.[47]

---

[45] O suđenju R. Karadžiću v. Dž. Mahmutović (2019) Hronologija sudskog procesa Radovanu Karadžiću za zločin genocida u Srebrenici i ostale zločine, *Monumenta Srebrenica*, vol. 8. Usp. I. Vukušić (2022) Later Rather Than Sooner: Time and Its Effects on the Karadžić and Mladić Trials, *International Criminal Law Review*, 22, str. 189-208. Jednako tako: I. Bećirović (2022) *Genocid u Srebrenici u pravosnažnim presudama*, Sarajevo: Pokret Majke enklava Srebrenica i Žepa, str. 141-156.

[46] Kako je i ranije u knjizi navedeno, 8. juna 2021. godine Žalbeno vijeće MICT-a u predmetu *Mladić* donijelo je presudu o žalbama odbrane i Tužiteljstva MICT-a. Žalbeno vijeće jednoglasno je odbilo Mladićevu žalbu u vezi s udruženim zločinačkim poduhvatom uzimanja talaca i odbilo njegovu žalbu, uz suprotno mišljenje sutkinje P. M. Nyambe, u vezi sa sveobuhvatnim UZP-om, UZP-om Sarajeva, UZP-om Srebrenice, kao i argumente vezane uz njegova prava na pravično suđenje (Usp. MICT, *Prosecutor v. Ratko Mladić*, MICT-13-56-A, Appeals Chamber, Judgement, 8. juni 2021, str. 8-49). Žalbeno vijeće potvrdilo je Mladićeve osude prema čl. 7(1) Statuta ICTY-ja za genocid, zatim za progon, istrebljenje, ubistvo, deportaciju i druga nehumana djela (prisilno premještanje) kao zločine protiv čovječnosti, kao i za ubistvo, teror, protupravne napade na civile i uzimanje talaca kao kršenja zakona ili običaja ratovanja prema tačkama 2. do 11. operativne Optužnice. Žalbeno vijeće je u cijelosti odbilo žalbu Tužiteljstva, uz protivno mišljenje sudija A. L. R. N'guma i S. Pantona, te je stoga potvrdilo nalaz Pretresnog vijeća da R. Mladić nije kriv za genocid prema tački 1. Optužnice u vezi sa zločinom genocida počinjenim nad Bošnjacima i Hrvatima u određenim općinama u Bosni i Hercegovini 1992. godine. Žalbeno vijeće potvrdilo je kaznu doživotnog zatvora koju je Pretresno vijeće izreklo Mladiću, uz protivno mišljenje sutkinje P. M. Nyambe. Tokom postupka, sastav Žalbenog vijeća bio je više puta izmijenjen. Naime, 18. juna 2018. godine R. Mladić zatražio je izuzeće sudija Theodora Merona, Carmela Agiusa i Liua Daquna iz Žalbenog vijeća u ovom predmetu na temelju stvarne ili prividne pristranosti. Dana 20. juna 2018. godine, predsjednik MICT-a proslijedio je zahtjev sucu Jean-Claudeu Antonettiju. Dana 3. septembra 2018, sudija Antonetti odobrio je Mladićeve zahtjeve i 4. septembra 2018. imenovao suce Mparanyja Mamyja Richarda Rajohnsona, Gberdaoa Gustavea Kama i Elizabeth Ibanda-Nahamyu da zamijene sudije T. Merona, C. Agiusa i L. Daquna u Žalbenom vijeću u ovom predmetu. Dana 12. septembra 2018, sudija M. M. R. Rajohnson zatražio je povlačenje iz vijeća u ovom predmetu, a 14. septembra 2018. zamijenila ga je sutkinja Aminatta Lois Runeni N'gum. Dana 12. septembra 2018. godine, nakon izbora sutkinje P. M. Nyambe za predsjedavajuću sutkinju u ovom predmetu, sutkinja Nyambe se sama imenovala predžalbenom sutkinjom. Žalbeno ročište u ovoj pravnoj stvari održano je 25. i 26. augusta 2020. godine u sjedištu MICT-a u Den Haagu, nakon ranijih odgoda zbog Mladićevog zdravlja i ograničenja povezanih s pandemijom COVID-19. Dana 18. februara 2021, predsjednik Mehanizma imenuje sudiju Mustaphu el-Baaju da zamijeni sudiju G. G. Kama na Žalbenom vijeću u ovom predmetu nakon njegove smrti. (https://www.irmct.org/en/cases/mict-13-56) (prist. 12. april 2025).

[47] *Application for Revision of the Judgment of 26 February 2007 in the Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Bosnia and Herzegovina v. Serbia, 23 February 2017*, par. 45.

Prema Zahtjevu za reviziju iz 2017. godine, jasno je da je pitanje postojanja genocidne namjere bilo odlučujući faktor i središnje pitanje u pogledu međunarodne odgovornosti u pravnom rezonu Suda u Presudi 2007, i da su stoga nove činjenice odlučujuće upravo jer se odnose na centralno pitanje rasprave u Presudi Suda iz 2007.[48] U ovom predmetu, teško da se može negirati da su nove činjenice otkrivene u vezi s postojanjem specifične genocidne namjere na strani počinitelja zvjerstava u Bosni i Hercegovini takve prirode da su sposobne promijeniti Presudu iz 2007.[49] Ova tvrdnja se može shvatiti kao argument u prilog Zahtjevu za reviziju Presude i nosi sljedeće značenje: postoje nove činjenice koje su otkrivene nakon donošenja Presude, a tiču se postojanja specifične genocidne namjere (*dolus specialis*) kod počinitelja genocida u Bosni i Hercegovini. Te činjenice su toliko relevantne i ozbiljne, da bi, da su bile poznate u vrijeme donošenja Presude 2007, mogle dovesti do drukčije odluke Suda – konkretno mogle bi dovesti do zaključka da je genocid počinjen i izvan Srebrenice, u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine, i prije 1995. godine. Dakle, gornji dijelovi Zahtjeva za reviziju sugeriraju da pravni kriterij iz čl. 61. Statuta ICJ – "nove činjenice koje bi bile odlučujuće za presudu" – jeste ispunjen. U Zahtjevu se nadalje navodi da je Bosna i Hercegovina učinila svaki napor kako bi bila svjesna relevantnih činjenica tokom perioda donošenja Presude 2007. godine i da je ova država prezentirala Sudu sva svoja saznanja s tim u vezi u naznačenom periodu.[50] Jednako tako se tvrdi, a u duhu uvjeta iz čl. 61. Statuta ICJ-a, da su dani 25. oktobar 2016. te 5. i 6. decembar 2016. datumi na koje se Bosna i Hercegovina poziva kao na datume otkrića nove činjenice.[51] U Završnom podnesku (engl. *Final Trial Brief*) Tužiteljstva ICTY-a i u završnim riječima (engl. *Closing Arguments*) u predmetu *Mladić* "tužitelj dodatno pojačava osnov optužbe za genocid protiv *Mladića* u vezi s nekoliko općina (Foča, Ključ, Kotor Varoš, Prijedor, Sanski Most i Vlasenica) tokom 1992"[52]. Završni podnesak i završna riječ Tužiteljstva ICTY predstavljaju najpotpuniji pregled sveukupnosti dokaza (engl. *totality of evidence*) prikupljenih tokom godina u vezi s međunarodnim zločinima počinjenih u Bosni i Hercegovini.[53] Ti dokazi ukazuju na novu činjenicu – postojanje genocidne namjere kod jednog od najviših vojnih zvaničnika Republike Srpske.[54]

---

[48] *Application for Revision of the Judgment of 26 February 2007 in the Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Bosnia and Herzegovina v. Serbia, 23 February 2017*, par. 48.

[49] *Ibid*., par. 49.

[50] *Ibid*., par. 52.

[51] *Ibid*., par. 53.

[52] *Ibid*.

[53] *Ibid*.

[54] *Ibid*.

Bosna i Hercegovina opredijelila se svjesno za pristup koji se oslanja na koncept "sveukupnosti dokaza" u pokušaju dokazivanja nove činjenice u svom Zahtjevu za reviziju Presude iz 2007. godine. Ova se država nije odlučila za čestu i parcijalnu dostavu manjih dijelova dokaza, jer bi to bilo neučinkovito i pravno slabo – umjesto toga, pristup se temelji na kumulativnom efektu velikog broja dokaza, posebno onih iz predmeta *Mladić*, koji je sam sadržavao 9.914 dokaza.[55] I ICTY koristi ovaj koncept da bi procijenio da li zbir dokaza ukazuje na postojanje genocidne namjere, a Bosna i Hercegovina preuzima isti metodološki okvir u Zahtjevu pred ICJ-om. Dakle, argumentacija na novoj činjenici temelji se na sveukupnoj snazi i povezanosti brojnih dokaza, na tzv. holističkom pristupu, na osnovu kojih se, prema izrazima iz Zahtjeva, jedino može imati "veća slika ili složene puzle"[56]. Završni podnesak i završne riječi Tužiteljstva ICTY-a, prema Zahtjevu za reviziju Presude iz 2007. godine, odražavaju sveukupnost dokaza koji predstavljaju faktičku osnovu za donošenje zaključka da je genocid tokom 1992. počinjen nad nesrbima, tj. nad muslimanskim stanovništvom, u općinama koje su prethodno u Zahtjevu navedene.[57] Međutim, u vrijeme pisanja Zahtjeva za reviziju, tim Tužiteljstva ICTY-a u predmetu *Mladić* nije bio finalizirao javnu verziju Završnog podneska, tako da Bosna i Hercegovina nije bila u poziciji da priloži taj akt uz Zahtjev prije no što se taj dokument učini javnim.[58]

U četvrtom dijelu Zahtjeva za reviziju Presude iz 2007. godine predočeni su detalji sveukupnosti i kumulacije dokaza koje je iznio tužitelj u predmetu *Mladić* u prethodno navedenom periodu 2016. godine. Kako nadalje stoji u par. 64-75, uključujući i peti dio Zahtjeva koji se odnosi na zaključna razmatranja,

---

[55] *Application for Revision of the Judgment of 26 February 2007 in the Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Bosnia and Herzegovina v. Serbia, 23 February 2017*, par. 58.

[56] *Ibid*., par. 63. V. s ovim u vezi, ICTY, *Tužitelj v. Radovan Karadžić*, Presuda Pretresnog vijeća, IT-95-5/18-T, 24. mart 2016. I ICJ je primijenio ovaj koncept u svojim predmetima. "Sud će sam utvrditi činjenično stanje na osnovu sveukupnosti dokaza koji su mu predočeni, te će potom primijeniti relevantna pravila međunarodnog prava na one činjenice za koje utvrdi da su dokazane." (*Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica), Judgment, I.C.J. Reports 2015, p. 665*, par. 176). "[...] Sud smatra da nije potrebno odlučivati o drugom alternativnom argumentu Srbije prije nego što razmotri i ocijeni sveukupnost dokaza koje je iznijela Hrvatska" (*Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), Judgment, I.C.J. Reports 2015*, p. 3, par. 119).

[57] *Application for Revision of the Judgment of 26 February 2007 in the Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Bosnia and Herzegovina v. Serbia, 23 February 2017*, par. 61.

[58] *Ibid*. Transkript završnih riječi tužitelja u predmetu *Mladić* od 5. i 6. decembra 2016. godine Bosna i Hercegovina priložila je uz Zahtjev za reviziju Presude iz 2007.

u predmetu *Mladić* pred ICTY-jom Tužiteljstvo je kroz Četvrtu izmijenjenu optužnicu, završne podneske i usmena izlaganja predstavilo snažne dokaze o genocidnoj namjeri u šest navedenih općina. Mladiću su na teret stavljeni akti genocida u smislu ubijanja članova grupe, nanošenja teških tjelesnih i duševnih povreda i namjernog stvaranja uvjeta života radi fizičkog uništenja. Tužiteljstvo je dokazalo da je etničko čišćenje bilo dio genocidne kampanje. Samo u Prijedoru više od 1.500 ljudi ubijeno je 1992. godine, hiljade njih bilo je zatvoreno u logorima kao što su Omarska i Keraterm, gdje su bili izloženi brutalnom mučenju, gladi i zlostavljanju, dok je, prema shvatanju Mladića, 1993. godine ubijeno 5.000 Muslimana, što se nije smatralo neuobičajenim. Posebno su u Zahtjevu istaknute masovne grobnice Tomašica i Jakarina Kosa, u kojima su pronađena tijela velikog broja žrtava ubijenih tokom jedne sedmice, od 20. do 25. jula 1992. godine, kada je ubijeno gotovo hiljadu ljudi u devet različitih događaja. Dokazi ukazuju da je Mladić, uz punu svijest i namjeru, komandom i kontrolom nad snagama na terenu, proveo plan stvaranja "etnički čiste" srpske teritorije, gdje je genocid bio sredstvo za postizanje političkog cilja – stvaranja srpske teritorije oslobođene nesrpskog stanovništva.[59] Bosna i Hercegovina je 2017. godine posebno naglasila zločine u Prijedoru i okolnim područjima, ukazujući na brutalne metode kojima su Muslimani bili ubijani, uključujući uništenje vjerskih objekata, deportacije i zatvaranje, s ciljem sprečavanja obnovljenog opstanka Bošnjaka u tim područjima i uništavanja muslimanskih zajednica. Ovi nalazi doprinose argumentaciji da je genocid bio počinjen ne samo u Srebrenici već i u brojnim drugim općinama tokom 1992, te da dokazi iz suđenja Mladiću daju potpuniju sliku genocidne kampanje u Bosni i Hercegovini.[60] Uočavamo važnim postaviti pitanje da li fokus na Prijedoru i drugih pet općina dodatno potvrđuje razmjere i kontinuitet genocidnih djela nad Bošnjacima, koja su do sada možda nedovoljno bila valorizirana u međunarodnoj sudskoj praksi? U Zahtjevu se također ističe da eventualni zaključak Međunarodnog suda u Den Haagu da je genocid doista počinjen, ne samo u Srebrenici 1995, već jednako tako i u šest drugih općina u Bosni i Hercegovini prije 1995. godine, mora voditi ponovnoj ocjeni međunarodne odgovornosti Srbije za ova djela.[61]

U Zajedničkom djelimičnom izdvojenom mišljenju sudije A. L. R. N'guma i sudije S. Pantona uz Presudu Žalbenog vijeća MICT-a u predmetu *Mladić*, sudije su smatrale

[59] *Application for Revision of the Judgment of 26 February 2007 in the Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Bosnia and Herzegovina v. Serbia, 23 February 2017*, par. 72.

[60] *Ibid*., par. 72, 73.

[61] *Ibid*., par. 74.

"da je Tužiteljstvo pokazalo da je svaka razumna sumnja u krivnju otklonjena i da nijedno razumno sudsko vijeće ne bi moglo utvrditi da počinitelji nisu namjeravali uništiti bosanske Muslimane u općinama iz tačke 1 [Foča, Ključ, Kotor Varoš, Prijedor, Sanski Most i Vlasenica] kao *značajan* dio zaštićene skupine u Bosni i Hercegovini. Stoga se [...] ne slažemo s nalazom većine da Tužiteljstvo nije uspjelo dokazati da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da zajednice iz tačke 1 [Optužnice] nisu svaka predstavljale značajan dio bosansko-muslimanske skupine u Bosni i Hercegovini. Smatramo da je Žalbeno vijeće trebalo odobriti prvu osnovu žalbe Tužiteljstva."[62]

Jednako tako, ove sudije utvrđuju da je

"Pretresno vijeće počinilo pravnu pogrešku i činjeničnu pogrešku time što nije utvrdilo da je genocid bio dio cilja sveobuhvatnog UZP-a ili da su članovi sveobuhvatnog UZP-a imali genocidnu namjeru. Utvrđujemo da je Tužiteljstvo pokazalo da je svaka razumna sumnja u krivnju otklonjena. [...] Ne slažemo se s odlukom većine da odbaci tužiteljske tvrdnje u tom pogledu i utvrđujemo da je Žalbeno vijeće trebalo odobriti drugu osnovu žalbe Tužiteljstva."[63]

Najzad, sudije potvrđuju

"Nalaz Pretresnog vijeća da je od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995. Mladić sudjelovao u sveobuhvatnom UZP-u, u kojem je sudjelovalo više osoba, uključujući članove vodstva bosanskih Srba, s ciljem trajnog uklanjanja bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata s teritorija u Bosni i Hercegovini na koje su bosanski Srbi polagali pravo putem progona, istrebljenja, ubistava, nehumanih djela (prisilnog preseljenja) i deportacije. [Nalazimo] da je genocid bio dio cilja sveobuhvatnog UZP-a i da su Mladić i drugi članovi sveobuhvatnog UZP-a dijelili genocidnu namjeru počinitelja zločina djelujući kao njihova oruđa. [...] Ne slažemo se s odlukom većine da potvrdi Mladićevo oslobađanje od optužbi za genocid prema tački 1. Optužnice. Nalazimo da je Žalbeno vijeće trebalo odobriti zahtjev Tužiteljstva da se Mladić osudi za genocid za zločine počinjene u općinama iz tačke 1. u skladu s prvim oblikom udruženog zločinačkog poduhvata."[64]

---

[62] MICT, *Prosecutor v. Ratko Mladić*, MICT-13-56-A, Appeals Chamber, Judgement, 8. juni 2021, Joint Partially Dissenting Opinion of Judge N'gum and Judge Panton, par. 780.

[63] *Ibid*., par. 798.

[64] *Ibid*., par. 800. O suđenju R. Mladiću v. V. Gurda (2022) Hronologija suđenja Ratku Mladiću za genocid u Srebrenici i druge zločine pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju, *Monumenta Srebrenica*, vol. 11, str. 27-57; M. Arnaut-Haseljić (2018) Ratko Mladić – Lik i djelo (Osvrt na procesuiranje – Optužnice i Presuda), *Znakovi vremena*, god. XXI, br. 79. Isto, I. Bećirović (2022) *op. cit*., str. 156-167.

U svakom slučaju, Presuda Međunarodnog suda u Den Haagu iz 2007. godine ostaje pravosnažna, konačna i obavezujuća u svim svojim činjeničnim i pravnim nalazima, uključujući zaključak da je Republika Srbija prva država koja je proglašena odgovornom po međunarodnom pravu za povredu međunarodnih obaveza prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine zbog, *inter alia*, nesprečavanja i nekažnjavanja počinitelja genocida. Presuda također utvrđuje da su zločin genocida nad Bošnjacima na području Srebrenice 1995. godine izvršile snage vojske i policije Republike Srpske koje su djelovale pod javnim ovlaštenjima. Ovo predstavlja pravnu, historijsku i sudski potvrđenu istinu – kako procesnu, tako i materijalnu.

Potraga za pravdom, međutim, ne završava ovom presudom. Ona zahtijeva stalnu i dosljednu borbu protiv poricanja i relativizacije utvrđenog zločina genocida. Sve institucije tranzicijske pravde moraju biti aktivirane u punom kapacitetu i obimu kako bi se ostvarile vrijednosti istine, pravde i dostojanstva žrtava, te osigurala konačna društvena satisfakcija za razorne posljedice ovog teškog međunarodnog zločina. Odluka ICJ-a iz 2017. godine o nepostupanju u vezi sa Zahtjevom Bosne i Hercegovine za reviziju Presude iz 2007. uslijed procesnih razloga – primarno nedostatka državnog konsenzusa i validnog zastupničkog akta – ostavila je žrtve i širu javnost u Bosni i Hercegovini s osjećajem proceduralne nemoći, političke paralize i nepravde u domenu međunarodnog prava. Prema S. Softiću, "u postupku revizije nije bilo potrebno dokazivati da je zločin genocida počinjen, jer je to već presuđeno, niti je za pitanje pripisivosti počinjenog zločina genocida Srbiji važan broj općina u kojima je zločin genocida počinjen"[65].

> "I prije nego što je postalo jasno da ne možemo doći do [novih činjenica u pogledu pripisivosti genocida Srbiji, neki su smatrali ...] da je za postupak revizije važno dokazati da je zločin genocida počinjen i u drugim općinama u Bosni i Hercegovini, a ne samo u Srebrenici, i da se nova odlučujuća činjenica koja se odnosi na pripisivost zločina genocida Srbiji može supstituirati kumulacijom činjenica koje se odnose na radnje počinjenja genocida širom Bosne i Hercegovine. Tvrdili su da će Sud pod pritiskom tih novih kumuliranih činjenica kojima se dokazuje genocid na prostoru cijele Bosne i Hercegovine tokom čitavog trajanja agresije na Bosnu i Hercegovinu odlučiti da otvori postupak revizije."[66]

Uprkos pozivanju na nove činjenice u kontekstu kumulacije i sveukupnosti dokaza o postojanju genocidne namjere R. Mladića u odnosu na počinjenje

[65] S. Softić (2022) *op. cit*., str. 205.
[66] *Ibid.*, str. 206.

genocida, pored Srebrenice 1995, u šest drugih općina u Bosni i Hercegovini tokom 1992, u Zahtjevu za reviziju iz 2017. godine nije ponuđena strategija dokazivanja pripisivosti genocida Srbiji, niti su izneseni argumenti utemeljeni na relevantnim normama Pravila o odgovornosti država za međunarodna protupravna djela. Odsustvo argumentacije o odgovornosti Srbije u smislu direktnog počinjenja genocida ili u smislu saučesništva u genocidu, kao i nepostojanje jasnog pravnog okvira utemeljenog na čl. 16. ARSIWA, predstavljaju ozbiljan propust koji je dodatno umanjio vjerodostojnost pokušaja revizije i ograničio mogućnost otvaranja novih pravnih perspektiva pred Međunarodnim sudom u Den Haagu. Zapravo, jednako važan bio je i zadatak da se dokaže postojanje genocida nad Bošnjacima u više općina u Bosni i Hercegovini tokom 1992. godine, no od esencijalnog značaja bilo je i da se u revizijskom postupku poduzmu ozbiljni koraci ka dokazivanju pripisivosti tih djela Republici Srbiji – bilo kroz direktnu kontrolu, efikasnu pomoć i podršku ili saučesništvo, u skladu s međunarodnim načelima i standardima iz ARSIWA.

18.
Poricanje genocida: njegova posljednja etapa ili trajanje u kontinuitetu?

Bosna i Hercegovina, kako primjećujemo, nije imuna na govor mržnje, tu retrogradnu pojavu i njezine različite manifestacijske oblike. Govor mržnje dio je svakodnevnog života u toj državi i incidenti se vrlo često dešavaju u političkom diskursu i javnom prostoru.[1] U ovom kontekstu, kontroverzna referiranja na ratne događaje čine političari, kako bi se ponovo proizveo etnički gnjev.[2] Od donošenja konačnih presuda ICTY-ja u predmetima *Karadžić i Mladić*, incidenca i učestalost poricanja genocida u Bosni i Hercegovini ne samo da se nisu smanjili već su ušli u novu fazu – fazu institucionalne i političke "normalizacije" negacionizma. Posebno izražen otpor političkih elita u Republici Srpskoj prema prihvatanju presuđenih činjenica o genocidu na području Srebrenice dodatno je intenziviran nakon 2021. godine, kada su donesene dopune Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine koje kriminaliziraju poricanje genocida.[3] Bojkot državnih institucija, izostanak provođenja državnih zakona, te javne izjave u kojima se genocid negira ili relativizira, ukazuju i svjedoče o duboko ukorijenjenoj *kulturi poricanja*. Postavlja se legitimno pitanje: da li državne institucije u Bosni i Hercegovini same doprinose održavanju negacionističkog narativa u rasističkom javno-političkom diskursu ako ništa ne čine da izmijene nazive ulica i trgova u gradovima, ili naziv studentskog doma, koji nose imena

---

1 Prema: Vijeće Evrope, Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije, *ECRI Report on Bosnia and Herzegovina* (fifth monitoring cycle), 28 February 2017, par. 14., str. 13; Transparency International Bosnia and Herzegovina (2014), *National Integrity System Assessment – Bosnia and Herzegovina 2013*, str. 197, https://ti-bih.org/wp-content/uploads/2012/12/National-Integrity-System-Assessment-BiH-2013-en.pdf (prist. 2. april 2025).

2 ECRI (2017) par. 15., str. 14.

3 O historiji poricanja genocida nad Bošnjacima v. M. Džananović *et al*. (2023) *Srebrenica Genocide Denial Report 2023*, Srebrenica Memorial Center, str. 14 *et seq*. Uopćeno o kratkoj historiji poricanja genocida u: J. Cox, A. Khoury, S. Minslow (eds.), prijevod: A. Avdić Muratović, R. Mehmedović, *Negiranje: posljednja faza genocida*, Tuzla: Dialogos, Luksemburg: Odbor za obilježavanje genocida u Srebrenici – Luksemburg, str. 10-12.

pravosnažno osuđenih ratnih zločinaca i nacističkih kolaboracionista?[4] Kontinuirano ustrajavanje na takvoj toponimiji nije puki historijski revizionizam, već takve radnje, štaviše, predstavljaju institucionalizirani oblik javnog poricanja genocida. Dakle, perzistiranje ovih naziva istodobno znači javno poricanje holokausta[5], genocida, zločina protiv čovječnosti, ratnih zločina, čija praksa, posljedično tome, dovodi i doprinosi normalizaciji rasističkog govora mržnje, koji se, u različitim formama, nerijetko pojavljuje i u pojedinim medijima u Bosni i Hercegovini.[6]

U tom kontekstu, sve je jasnije da poricanje genocida više nije izolirani čin pojedinaca, već sistemski, sistematični i, čini se, jasno strukturirani društveni i politički proces, koji se održava kroz obrazovanje, medije i *politiku iskrivljenog sjećanja*, budući da su u taj proces uključeni akteri iz sfere vlasti, obrazovanja i medija. Studije su pokazale da se u školskim udžbenicima u Republici Srpskoj ne koristi izraz genocid za masakr u Srebrenici.[7] Osim toga, društvene mreže i digitalne platforme postale su plodno tlo za širenje negacionističkih sadržaja.[8] Memorijalni centar Srebrenica[9] u svom recentnom Izvještaju o negiranju

---

[4] E. Omerović, A. Hrustić (2020) Sloboda izražavanja i govor mržnje: odgovor države Bosne i Hercegovine, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, vol. 13, br. 25, str. 35.

[5] Upotreba izraza *holokaust* i *genocid* u odvojenom navođenju nije namijenjena odvajanju holokausta od kategorije i kvalifikacije genocida u pravnom ili činjeničnom smislu i kontekstu. Naprotiv, holokaust se ovdje podrazumijeva kao posebno specifičan, historijski i pravno potvrđen oblik genocida, čije obilježje univerzalnosti zaslužuje isticanje i zasebno imenovanje, ne samo u pogledu komparativnih analiza već i u okviru šire pravne kategorije genocida.

[6] ECRI (2017) par. 19-21., str. 14-15.

[7] BIRN BiH, M. Obrenović, *Udžbenici nedavne (h)istorije ignoriraju sudske presude i relativiziraju zločine*, 30. oktobar 2020, dost. na: https://detektor.ba/2020/10/30/udzbenici-nedavne-historije-ignoriraju-sudske-presude-i-relativiziraju-zlocine/ (prist. 4. april 2025).

[8] U kontekstu poricanja genocida u Bosni i Hercegovini jednako tako v. Vijeće Evrope, Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije, *ECRI Report on Bosnia and Herzegovina* (sixth monitoring cycle), usvojen 9. aprila 2024, objavljen 25. juna 2024, par. 29; United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, Country Reports on Human Rights Practices for 2023, *Bosnia and Herzegovina 2023 Human Rights Report*, str. 14, 36. (https://www.state.gov/reports/2023-country-reports-on-human-rights-practices/bosnia-and-herzegovina/) (prist. 7. april 2025); OHR, *65th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the UN*, 15. maj 2024, par. 11, 16, 87, 88, 89, 90-94. (https://www.ohr.int/65th-report-of-the-high-representative-for-implementation-of-the-peace-agreement-on-bosnia-and-herzegovina-to-the-secretary-general-of-the-un/) (prist. 7. april 2025).

[9] Odlukom Visokog predstavnika međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini osnovan je 2000. godine Memorijalni centar Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. (https://srebrenicamemorial.org/bs/stranica/o-nama/3?tab=historija-memorijalnog-centra) (prist. 28. mart 2025). V. Odluku visokog predstavnika od 25. oktobra 2000,

genocida donosi podatke o kvantitativnim analizama poricanja genocida[10] i oblicima poricanja genocida[11], analizu medijskog sadržaja iz koje je vidljivo utrostručenje revizionističkih narativa u posljednjem periodu[12] te analizu kampanje protiv usvajanja Rezolucije u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 2024[13]. Svi navedeni akti poricanja najjasnije se odražavaju na primjeru Srebrenice – grada koji je postao simbol genocida nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini i globalno prepoznat podsjetnik na posljedice poricanja ovog zločina.

Srebrenica, sinonim za najveći masakr počinjen u ovom dijelu svijeta u posljednjoj deceniji XX stoljeća, već je duboko urezana ne samo u *kolektivno sjećanje* i *pamćenje* bosanskohercegovačkog društva već i u suvremenu svjetsku historiju.[14] Najrazličitije tvrdnje u smjeru da genocid nikada nije izvršen na ovom području ili da se radi o globalnoj zavjeri za održavanje iluzije o genocidu radi postizanja političkih ciljeva, odavno su postale bespredmetne za ozbiljnu analizu.[15] Kako vrijeme odmiče, čini se da revizionistički pokušaji

kojom se trajno određuje zemljišna lokacija u Potočarima u Općini Srebrenica za mezarje i svetište na kojem će se podići spomen obilježje onima koji su stradali u julu 1995. u Potočarima / Srebrenici; Fondacija "Srebrenica–Potočari", Spomen obilježje i mezarje, ustanovljena je Odlukom visokog predstavnika, br. 102/01 od 10. maja 2001. godine. Najzad, Odlukom visokog predstavnika, br. 53/07 od 25. juna 2007. donosi se Zakon o Memorijalnom centru Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995, pravnom sljedniku ranije ustanovljene Fondacije.

[10] Od 2021. do 2024. bilo je ukupno 1.316 zabilježenih slučajeva poricanja genocida. Od toga je u 2021. godini bilo 240, u 2022. godini 681 slučaj, u 2023. godini njih 90, a u 2024. godini 305 slučajeva. Porast broja slučajeva u 2024. uočava se posebno "u aprilu i maju, što pokazuje da su negatori genocida donošenje Rezolucije o Srebrenici u Ujedinjenim nacijama iskoristili da u većem broju negiraju genocid u Srebrenici, a drugi razlog je i neprocesuiranje negatora iz ranijega perioda". (A. Maljević *et al* (2024) *Izvještaj o negiranju genocida 2024: (Ne)procesuiranje negatora genocida*, Memorijalni centar Srebrenica, str. 8).

[11] Najviše se uočava aktivno poricanje genocida, zatim relativizacija (opravdavanje i/ili poređenje s drugim ratnim zločinima), podrška počiniteljima, te priznavanje zločina ali ne i genocida. Najrjeđe se uočava trijumfalizam (slavljenje počinjenog genocida). Nav. prema: *Ibid*., str. 13.

[12] *Ibid*., str. 15-17. Usp. sa M. Džananović *et al*. (2023) *Srebrenica Genocide Denial Report 2023*, Srebrenica Memorial Center.

[13] "Donošenje Rezolucije o Srebrenici u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija izazvalo je intenzivnu i koordiniranu kampanju poricanja genocida u Republici Srpskoj i Srbiji. Ova kampanja imala je za cilj osporiti zvanični narativ koji bi međunarodno priznao genocid, čime bi dodatno otežala odgovornost političkih i vojnih lidera Republike Srpske iz perioda rata, kao i smanjila mogućnost rehabilitacije osuđenih ratnih zločinaca." (*Ibid*., str. 18).

[14] E. Omerović, A. Hrustić (2020) *op. cit*., str. 14.

[15] Usp. D. Radisavljević, M. Petrov (2017) Srebrenica and Genocide Denial in the former Yugoslavia. What has the ICTY done to address it?, u: P. Behrens, N. Terry, O. Jensen (ed.) *Holocaust and Genocide Denial: A Contextual Perspective*, Abingdon, Oxon, New York: Routledge, str. 145-157.

poprimaju beskrupuloznije razmjere, što će se, shodno prilikama u Bosni i Hercegovini, nastaviti. Jedan od institucionalnih oblika poricanja genocida u Bosni i Hercegovini predstavlja postupak poništavanja i revizije ranije usvojenih nalaza o genocidu na području Srebrenice od stane entitetskih vlasti Republike Srpske. Naime, Narodna skupština Republike Srpske donijela je 14. augusta 2018. godine zaključak kojim odbacuje Izvještaj Komisije za Srebrenicu iz 2004, koji je ranije usvojila tadašnja Vlade Republike Srpske. Njegovo formalno odbacivanje 2018. godine predstavljalo je institucionalni zaokret ka sistemskom negiranju i relativizaciji presuđenih činjenica.[16] Vlada Republike Srpske će 7. februara 2019. godine imenovati dvije tzv. neovisne međunarodne komisije, jednu za Srebrenicu, a drugu za Sarajevo. Komisiju za Srebrenicu predvodio je izraelski istraživač Gideon Greif, dok je Komisiju za Sarajevo vodio Rafael Israeli.[17] Nakon više od četiri godine, Narodna skupština Republike Srpske usvojila je 18. aprila 2024. godine Zaključni izvještaj tzv. Nezavisne međunarodne komisije za istraživanje stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji od 1992. do 1995, kao i Zaključke, čime je dodatno učvršćen revizionistički diskurs. U tom se Izvještaju negira postojanje genocida i relativizira broj žrtava, čime se jasno odstupa od pravno utvrđenih činjenica i presuda domaćih, inostranih i međunarodnih sudova i tribunala, uključujući ICJ i ICTY.[18] Ova praksa ilustrira pokušaj redefiniranja historije kroz institucionalne mehanizme vlasti, s ciljem da se ospori pravna kvalifikacija genocida, delegitimiziraju pravosnažne osuđujuće presude i uspostavi alternativni narativ utemeljen

[16] "Narodna skupština odbacuje Izvještaj Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995, sačinjen u Banjaluci juna 2004. i 15. oktobra 2004. i smatra ga netačnim, tendecioznim, spekulativnim, politički nametnutim od strane visokog predstavnika Paddy Ashdowna, sačinjenim neobjektivno i zlonamjerno protiv Srba i Republike Srpske." (Zaključak br. 5, 18. april 2024). (https://6yka.com/bih/narodna-skupstina-rs-jednoglasno-usvojen-izvjestaj-o-srebrenici/) (prist. 2. april 2025).

[17] Komisija za Sarajevo imala je sedam članova, a za Srebrenicu devet. BIRN BiH, G. Obradović, *Vlada Republike Srpske imenovala članove Komisija za Srebrenicu i Sarajevo*, 7. februar 2019, dost. na: https://detektor.ba/2019/02/07/izraelci-istrazuju-stradanja-u-srebrenici-i-sarajevu/ (prist. 2. april 2025).

[18] "[...] 6) Narodna skupština ukazuje na činjenicu da je u Izvještaju Komisije utvrđeno da je u periodu od 1992. do 1995., kao posljedica etničkog čišćenja srpskog naroda, ubijeno i stradalo više od 2650 civila, zarobljenih vojnika i pripadnika seoskih straža. 7) Narodna skupština podržava stavove iznesene u Zaključcima Izvještaja Komisije, te potvrđuje da je termin "genocid" za Srebrenicu netačan i da se ne može prihvatiti i Narodna skupština tu kvalifikaciju trajno odbacuje imajući u vidu da je minimalan broj pripadnika muslimanskih snaga/ratnih zarobljenika, zarobljenih i pogubljenih, između 1500 i 2000, a maksimalan broj do 3000." (Zaključci br. 6. i 7., 18. april 2024). (https://6yka.com/bih/narodna-skupstina-rs-jednoglasno-usvojen-izvjestaj-o-srebrenici/) (prist. 2. april 2025).

na političkoj negaciji[19], a ne na činjenicama. Čini se, tako, da ovim institucionalnim postupcima poricanja genocida u Bosni i Hercegovini ono sve više postaje sistematska praksa suprotna ciljevima tranzicijske pravde, tolerancije, poštovanja i pomirenja.[20] "Negiranje genocida ima dubok utjecaj na žrtve i preživjele. Kada se genocid negira, žrtve osjećaju dodatnu bol i nepravdu, jer se njihova patnja ne priznaje. Ovaj osjećaj nepravde može dodatno pogoršati traume i otežati proces rehabilitacije i pomirenja."[21]

Uvijek će iznova šokirati činjenica da se nastavlja činiti nešto što je protivno osnovnim ljudskim vrijednostima, protivno temeljnim polugama čovječnosti, što civilizirani svijet može samo osuditi, budući da poricanje genocida možemo promatrati kao teški oblik govora mržnje.[22] Ipak, na dosegnutom stepenu razvoja svjetskog društva, pa i međunarodne zajednice država, ne postoji mnogostrani međunarodni ugovor (konvencija) koji bi zabranio poricanje genocida i koji bi predvidio za države, strane ugovornice, određeno ponašanje s ciljem ispunjenja njihovih međunarodnih obaveza. Stoga poricanje genocida, kao takvo, nije priznato kao *međunarodno krivično djelo* u nekom posebnom međunarodnom ugovoru pod okriljem Ujedinjenih nacija. No, koji su razlozi za krivičnopravno uređenje poricanja ovog međunarodnog zločina?[23] Krivična zabrana poricanja genocida jednim bi dijelom spriječila daljnja nanošenja boli žrtvama i njihovim porodicama. Inkriminiranjem ovog čina spriječili bi se budući genocidi. No, da li bi? Posjeduje li pravna, a posebno, međunarodnopravna norma doista takvu snagu i učinak da spriječi buduća međunarodna protupravna ponašanja? Također, osobe koje to čine spriječile bi se od njegova ponovnog izvršenja u budućnosti. I napokon, inkriminacija bi imala i

---

[19] Presude međunarodnih pravosudnih tijela o genocidu nad Bošnjacima i udruženom zločinačkom poduhvatu bivaju negirane od strane pretežnog dijela srpskih i hrvatskih političkih predstavnika. Tako: A. Huseinspahić, S. Dedić (2021) Kontinuitet neustavnog i protupravnog djelovanja na političkoj sceni u Bosni i Hercegovini od kraja XIX stoljeća do danas – realnost ili imaginacija, *Društvene i humanističke studije*, br. 3 (16), str. 375.

[20] Ovakav je pristup naišao na oštru reakciju. Delegacija Evropske unije, Misija Organizacije za sigurnost i suradnju u Evropi (OSCE), Ambasada Sjedinjenih Američkih Država i Ured visokog predstavnika međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini osudili su odluku Narodne Skupštine Republike Srpske da odbaci Izvještaj Komisije za Srebrenicu iz 2004. godine (Al Jazeera, *Oštre reakcije na odbacivanje izvještaja o Srebrenici u RS-u*, 14. august 2018, dost. na: https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2018/8/14/ostre-reakcije-na-odbacivanje-izvjestaja-o-srebrenici-u-rs-u (prist. 2. april 2025)).

[21] A. Maljević *et al.* (2024) *op. cit.*, str. 41.

[22] O tome piše i B. Herceg Pakšić (2017) u svom radu: Tvorba novih standarda u slučajevima teških oblika govora mržnje: negiranje genocida pred Evropskim sudom za ljudska prava, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 67, br. 2, str. 229-254.

[23] Usp. E. Memišević (2015) *op. cit.*, str. 143-163.

svojevrsnu simboličku funkciju – aktivnosti poricanja zločina, njegova javnog opravdavanja, trivijalizacije, minimiziranja, kao i glorifikacije njegovih počinitelja mogle bi se umanjiti.[24]

Jedan od izazova u ovom smislu jeste to što je ponekada teško definirati i valjano odrediti samo djelo poricanja i srodne negativne i štetne fenomene. Hoćemo li kažnjavati baš svako poricanje ili samo ono koje ima za cilj izazivanje i širenje nacionalne, etničke, rasne ili vjerske mržnje i netrpeljivosti, koja je najčešće uperena prema drugoj skupini osoba, odnosno narodu? U konačnici, da li bi *krivični* postupci i *krivična odgovornost* onih pojedinaca koji negiraju holokaust, zločin genocida i druga teška međunarodna protupravna djela, koja predstavljaju ozbiljne povrede imperativne norme općega međunarodnog prava, bili možda nesvrsishodni i da li bi se generalna i posebna prevencija mogle ostvariti i s građanskopravnom i političkom odgovornošću?[25] Rad na jednoj takvoj konvenciji zasigurno bi doveo do velike debate na međunarodnoj razini s obzirom na to da se u nekim državama, poput SAD-a, sloboda izražavanja, uvjetno kazano, smatra temeljnim i izuzetno zaštićenim pravom.[26]

Poricanje genocida ne nalazi se kao zabranjeno i kažnjivo ponašanje u UN Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine (prema kojoj se u kažnjiva djela ubrajaju: činjenje genocida, planiranje njegova izvršenja, neposredno i javno podsticanje na vršenje genocida, pokušaj ovog zločina te saučesništvo). Međutim, ona je u tom dijelu evoluirala. Bez obzira na to što ne postoji međunarodni ugovor o zabrani poricanja holokausta, genocida, zločina protiv čovječnosti, ratnih zločina, zločina protiv mira, čini se da je danas zabrana poricanja holokausta i genocida refleksija općeg običajnog međunarodnog prava. Primjere u smislu daljnjega razvoja prakse država u vezi s potrebom međunarodne suradnje u pogledu zabrane poricanja genocida i drugih srodnih zločina možemo pronaći u Dodatnom protokolu Vijeća Evrope uz Konvenciju o kibernetičkom kriminalu o inkriminiranju djela rasističke i ksenofobne naravi počinjenih pomoću računarskih sistema, sastavljenoga u Strasbourgu 2003. godine.[27] Države članice ove regionalne međunarodne organizacije iskazale su ovim instrumentom svoje uvjerenje da djela rasne i ksenofobne naravi predstavljaju kršenje ljudskih prava, da nacionalno i međunarodno pravo mora omogućiti odgovarajuće pravne odgovore na širenje djela rasne i ksenofobne prirode pomoću kompjuterskih sistema te

[24] E. Omerović, A. Hrustić (2020) *op. cit*., str. 14.

[25] *Ibid*., str. 14-15.

[26] U ovom svjetlu usp. G. Lewy (2014) *Outlawing Genocide Denial: The Dilemmas of Official Historical Truth*, Salt Lake City: University of Utah Press.

[27] *European Treaty Series*, br. 189.

da države u svojim domaćim zakonodavstvima inkriminiraju ovakve radnje.[28] Osnovni smisao ovog međunarodnog dokumenta ogleda se u učenju i potrebi za osiguravanjem adekvatne ravnoteže između slobode izražavanja i djelotvorne borbe protiv djela rasne i ksenofobne naravi.[29] Naposljetku, tu je i Okvirna odluka Evropske unije o suzbijanju određenih oblika i izraza rasizma i ksenofobije sredstvima krivičnog prava iz 2008. godine[30], nakon koje je uslijedila i njezina implementacija u državama članicama EU.[31]

U pogledu pravnih odgovora na poricanje genocida, u svijetu postoji nekoliko skupina država, poput onih koje su usvojile posebne zakone zabranjujući poricanje genocida i holokausta; država koje su zabranile poricanje genocida u svojim krivičnim zakonima; država koje uopće nisu inkriminirale poricanje genocida; kao i onih država koje nemaju propis o zabrani negiranja genocida, ali takva djela kažnjavaju na temelju zabrane govora mržnje. Među onima koje su inkriminirale odnosna ponašanja postoje dvije skupine država, one koje zabranjuju javno osporavanje (negiranje, poricanje postojanja ili ozbiljnosti zločina), opravdavanje, odobravanje, veličanje, grubu trivijalizaciju, zanemarivanje, omalovažavanje, znatno umanjivanje počinjenog

---

[28] Preambula Dodatnog protokola iz 2003. godine. Nadalje, "svaka stranka [će] usvojiti sve potrebne zakonodavne i druge mjere kako bi se, u skladu s njezinim domaćim pravom, utvrdilo kao krivično djelo, ako je počinjeno namjerno i neopravdano, sljedeće ponašanje: distribuiranje ili omogućavanje dostupnim putem računarskog sistema javnosti na neki drugi način, materijala kojim se poriču, bitno umanjuju, odobravaju ili opravdavaju djela genocida ili zločina protiv čovječnosti, onako kako su ona utvrđena u međunarodnom pravu i priznata kao takva u konačnim i obavezujućim odlukama Međunarodnog vojnog tribunala, osnovanog Londonskim sporazumom od 8. augusta 1945, ili bilo kojega međunarodnog suda osnovanog odgovarajućim međunarodnim instrumentima i čiju nadležnost priznaje ta stranka." (Čl. 6., st. 1. Dodatnog protokola iz 2003). Zanimljivo je u ovom dijelu navesti i čl. 6., st. 2 (a) ovog Protokola koji stipulira da "stranka može: a) predvidjeti da poricanje ili bitno umanjivanje iz stava 1. ovog člana mora biti počinjeno u namjeri da potakne mržnju, diskriminaciju ili nasilje prema nekom pojedincu ili skupini pojedinaca na temelju rase, boje kože, porijekla, nacionalnog ili etničkog porijekla te vjere, ako se ona koristi kao povod za bilo koje od spomenutog." Čini se da je ovakvo rješenje zauzeto u Krivičnom zakonu FBiH 2014. i Krivičnom zakonu BiH 2021.

[29] *Ibid*.

[30] Council Framework Decision 2008/913/JHA of 28 November 2008 on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law, OJ L 328 of 6. 12. 2008.

[31] V. Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the implementation of Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal law (COM(2014) 27 final of 27.1.2014). Jednako tako: P. Lobba (2017) From introduction to implementation: first steps of the EU Framework Decision 2008/913/JHA against racism and xenophobia, u: P. Behrens, N. Terry, O. Jensen (ed.) *op. cit*., str. 189 *et seq*.

zločina, ismijavanje *genocida uopće* (zaista su nepresušni izrazi koji su predviđeni u domaćim propisima država) i na one koje su zabranile sve, više njih ili samo poneku prethodno navedenu radnju u odnosu na počinjene zločine *određenih režima* (nacistički, komunistički).[32]

Glede Bosne i Hercegovine, Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine predviđa zabranu poricanja genocida u kontekstu izazivanja određene mržnje, i to od 2014. godine[33] – osoba koja javno izaziva ili raspaljuje narodnosnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Federaciji Bosne i Hercegovine

> "javnim poricanjem ili opravdanjem genocida, zločina protiv čovječnosti ili počinjenih ratnih zločina utvrđenih pravosnažnom odlukom Međunarodnog suda, Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju ili domaćega suda kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine" (čl. 163 (5) KZ FBiH).

Predstavljao je ovo prvi takav propis u Bosni i Hercegovini koji ima za svoje ciljeve spriječiti manipuliranje žrtvama u dnevnopolitičke svrhe i kojim će se pokušati zaštiti dostojanstvo i spriječiti daljnje povrede digniteta žrtava genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina.[34] Nakon što Parlamentarna skup-

---

[32] Usp. C. Fournet, C. Pégorier (2017) Combating genocide denial via law: *état des lieux* of anti-denial legislation, u: P. Behrens, N. Terry, O. Jensen (ed.) *op. cit*., str. 211 *et seq*; P. Behrens (2017) Why not the law? Options for dealing with genocide and Holocaust denial, u: P. Behrens, N. Terry, O. Jensen (ed.) *op. cit*., str. 230 *et seq*. Za opširnije o krivičnopravnoj zabrani poricanja genocida u zakonodavstvu suvremenih zemalja, posebno onih evropskih, v. F. Karčić (2007) *op.cit.*, str. 289-299; E. Memišević (2015) *op. cit*., str. 143-163.

[33] Inicijator i predlagač prvog zakonskog propisa u Bosni i Hercegovini kojim se poricanje genocida kvalificira kao krivično djelo bio je tadašnji poslanik u Predstavničkom domu Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine Jasmin Duvnjak. (https://www.klix.ba/vijesti/bih/duvnjak-stupio-na-snagu-zakon-kojim-se-zabranjuje-negiranje-genocida-i-ratnih-zlocina/141003047) (prist. 2. maj 2025).

[34] Valjalo bi istaknuti da je Predstavnički dom Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine 13. maja 2019. godine sa 71 glasom za i jednim suzdržanim izglasao na vanrednoj sjednici, na inicijativu više udruženja žrtava rata, Rezoluciju povodom presude MICT-a R. Karadžiću. Ovom rezolucijom Predstavnički dom poziva zastupnike i delegate u oba doma Parlamentarne skupštine BiH da usvoje zakon o zabrani negiranja genocida, holokausta i drugih zločina te slavljenje zločina i zločinaca. Tekst rezolucije pripremilo je 12 udruženja žrtava agresije na Bosnu i Hercegovinu i genocida, s ciljem zaštite pravne istine, prava žrtava i zaustavljanja prakse negiranja genocida i zločina protiv čovječnosti i glorifikacije njihovih izvršilaca, a na temelju pravosnažne presude R. Karadžiću pred MICT-om (prema: https://www.slobodnaevropa.org/a/29938194.html (prist. 25. maj 2019)). Jednako tako v. Rezoluciju Evropskog parlamenta (EU) od 9. jula 2015. o sjećanju na Srebrenicu (2015/2747(RSP)) u kojoj se *inter alia* "najoštrije osuđuje genocid u Srebrenici; formalno izjavljuje da se takvi strašni zločini ne smiju nikada ponoviti" i navodi da će Evropski

ština Bosne i Hercegovine nije usvojila izmjene i dopune državnog Krivičnog zakona s ovim u vezi[35], 23. jula 2021. godine, visoki predstavnik međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini Valentin Inzko, neposredno prije odlaska s dužnosti, donio je Odluku o dopuni Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine[36], kojom je uvedena krivična odgovornost za poricanje, umanjivanje, opravdavanje ili veličanje genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina utvrđenih

parlament "učiniti sve što je u njegovoj moći da spriječi ponavljanje takvih djela; odbacuje svako poricanje, relativizaciju ili pogrešno tumačenje genocida." (prema tč. 2. Operativnog dijela Rezolucije). Usp. rezolucije istog organa od 7. jula 2005. i 15. januara 2009. o Srebrenici. Također, usp. rezolucije UNSC 827 od 25. maja 1993, 1551 od 9. jula 2004. i 1575 od 22. novembra 2004. Komparacije radi, UNSC 8. jula 2015. godine s deset glasova u korist usvajanja, četiri suzdržane države (Republika Angola, Narodna Republika Kina, Federalna Republika Nigerija i Bolivarijanska Republika Venecuela) i uloženim vetom Ruske Federacije (stalne članice ovog organa) nije usvojilo Rezoluciju o Srebrenici (https://news.un.org/en/story/2015/07/503712-un-officials-recall-horror-srebrenica-security-council-fails-adopt-measure (prist. 25. maj 2019)). Skupština Republike Srbije je 2010. godine usvojila Deklaraciju o osudi zločina u Srebrenici u julu 1995. sa 127 glasova za i 21 glasom protiv nakon višesatne burne rasprave. Deklaracija se poziva na presudu Međunarodnog suda iz 2007, i u tekstu se osuđuje zločin na način utvrđen presudom spomenutog Suda, bez spominjanja izraza genocid (prema: https://www.slobodnaevropa.org/a/srebrenica_srpski_parlament_rezolucija/1997489.html (prist. 25. maj 2019)).

[35] Delegati Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH 23. januara 2020. godine odbili su dopune Krivičnog zakona BiH, kojim bi se uspostavila krivična odgovornost za osobe koje negiraju genocid, a koje je predložio delegat iz Kluba Hrvata Z. Miletić (DF). Ovaj delegat predložio je da se uspostavi i odgovornost za institucije, odnosno za pravne osobe koje donose odluke o dodjeli priznanja, nagrada i privilegija pravosnažnim sudskim odlukama presuđenim ratnim zločincima ili koje usvajaju odluke o imenovanju javnih objekata po ratnim zločincima, osuđenim pravosnažnim odlukama međunarodnog ili domaćega suda. Protiv ovog prijedloga dopune državnog Krivičnog zakona glasalo je svih pet delegata Kluba Srba te četiri delegata iz Kluba Hrvata, dok su predlagač Z. Miletić i svih pet delegata Kluba Bošnjaka glasali afirmativno.

[36] Razloge inkriminiranja poricanja genocida i drugih teških međunarodnih zločina naznačeni su dijelom u preambuli Odluke. Naime, "pozivajući se na pravomoćne presude ICTY-ja, pravomoćne presude Odjela za ratne zločine Suda Bosne i Hercegovine i brojne izjave međunarodne podrške radu tih institucija; svjesni činjenice da pomirenja ne može biti bez priznanja zločina i odgovornosti, te da govor mržnje, veličanje ratnih zločinaca i revizionizam ili otvoreno negiranje genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina utvrđenih pravomoćnim sudskim odlukama ugrožavaju vladavinu prava i predstavljaju izravnu prepreku miru, pomirenju i izgradnji povjerenja i na kraju ugrožavaju izglede za sigurnu, mirnu budućnost Bosne i Hercegovine; duboko zabrinuti zbog toga što istaknuti pojedinci i javne vlasti u Bosni i Hercegovini i dalje poriču da su akti genocida, zločini protiv čovječnosti i ratni zločini bili počinjeni tokom oružanog sukoba, što pojedinci i organi vlasti javno dovode u pitanje legitimitet presuda koje su donijeli ICTY i Sud Bosne i Hercegovine i da pojedinci i organi vlasti slave ili veličaju osuđene ratne zločince; uvjereni da prethodno opisano ponašanje stvara znatne poteškoće za civilnu provedbu Općeg okvirnog sporazuma za mir; i konstatirajući da su sve zakonodavne inicijative pokrenute pred Parlamentarnom skupštinom Bosne i Hercegovine za rješavanje ovog pitanja blokirane." (OHR, Odluka visokog predstavnika kojom se donosi Zakon o dopuni Kaznenog zakona Bosne i Hercegovine, preambula, br. 26/21, 22. juli 2021).

presudama međunarodnih i domaćih sudova.[37] Nejasno je zašto je u Odluci o dopuni Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine u nabrajanju sudskih foruma među međunarodnim sudovima izostavljen Međunarodni sud u Den Haagu te zašto uopće nisu navedeni inostrani sudovi (domaći sudovi drugih država). Znači li to, hipotetički, da dopunjeno krivično djelo ne obuhvata poricanje genocida na području Srebrenice 1995. godine utvrđenog ICJ Presudom iz 2007. godine ili da se nova inkriminacija neće odnositi na poricanje genocida na području Doboja 1992. utvrđenog u predmetu *Jorgić* pred njemačkim domaćim sudovima?[38] U pogledu Bosne i Hercegovine, istodobno su, pored Suda

[37] U posebnom dijelu Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 3/2003, 32/2003 – ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015, 35/2018, 46/2021, 31/2023 i 47/2023), u Glavi XV (Krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina) dopunjeno je krivično djelo "Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti" iz čl. 145a koji sada glasi: (1) Ko javno izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima, kao i drugima koji žive ili borave u Bosni i Hercegovini, kazniće se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine. (2) Ko javno podstrekne na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv grupe osoba ili člana grupe određene s obzirom na rasu, boju kože, vjeroispovijest, porijeklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, ako takvo ponašanje ne predstavlja krivično djelo iz stava (1) ovog člana, kazniće se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine. (3) Ko javno odobri, porekne, grubo umanji ili pokuša opravdati zločin genocida, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin utvrđen pravosnažnom presudom u skladu s Poveljom Međunarodnog vojnog suda pridruženom uz Londonski sporazum od 8. avgusta 1945. ili Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju ili Međunarodnog krivičnog suda ili suda u Bosni i Hercegovini, a usmjereno je protiv grupe lica ili člana grupe određene s obzirom na rasu, boju kože, vjeroispovijest, porijeklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, i to na način koji bi mogao potaknuti na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv takve grupe lica ili člana takve grupe, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. (4) Ko krivično djelo iz stava (1) do (3) ovog člana izvrši tako da javnosti učini dostupnim ili joj distribuira letke, slike ili druge materijale, kazniće se kaznom zatvora od najmanje jedne godine. (5) Ako je krivično djelo iz stava (1) do (3) ovog člana počinjeno na način kojim se može poremetiti javni red i mir ili je prijeteće, zlostavljajuće ili uvredljivo, počinilac će se kazniti kaznom zatvora od najmanje tri godine. (6) Ko dodijeli priznanje, nagradu, spomenicu, bilo kakav podsjetnik ili bilo kakvu privilegiju ili slično licu osuđenom pravosnažnom presudom za genocid, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin, ili imenuje javni objekat kao što je ulica, trg, park, most, institucija, ustanova, opština ili grad, naselje i naseljeno mjesto, ili slično, ili registruje naziv po ili prema licu osuđenom pravosnažnom presudom za genocid, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin, ili na bilo koji način veliča lice osuđeno pravosnažnom presudom za genocid, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin, kazniće se kaznom zatvora od najmanje tri godine. (7) Počinilac krivičnog djela iz stava (1) do (4) ovog člana koji je dužnosnik ili odgovorno lice ili zaposlenik u instituciji vlasti ili bilo kojem organu koji se finansira putem javnog budžeta, kazniće se kaznom zatvora od najmanje tri godine.

[38] Usp. s krivičnim zakonima Republike Hrvatske i Republike Srbije s ovim u vezi. Tako u čl. 325. st. 4. krivičnog djela "Javno poticanje na nasilje i mržnju" (Kazneni zakon Republike Hrvatske, "Narodne novine", br. 125/2011, 144/2012, 56/2015, 61/2015, 101/2017, 118/2018,

Bosne i Hercegovine, navedeni i ostali domaći sudovi koji temeljem delegirane nadležnosti vođenja krivičnog postupka sude u predmetima navedenih međunarodnih zločina (npr. kantonalni i okružni sudovi te Osnovni i Apelacioni sud Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine).

Dvije i po godine nakon inkriminacije poricanja genocida u državnom Krivičnom zakonu, Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine 22. januara 2024. podiže optužnicu za veličanje ratnih zločinaca, koju je potvrdio i Sud Bosne i Hercegovine, protiv predsjednika udruženja "Istočna alternativa" Vojina Pavlovića, za krivično djelo izazivanja nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti. Optužnica se odnosi na radnju od 10. marta 2023. godine, kada je u središtu Bratunca istaknut transparent sa slikom i porukom kojom se čestitao rođendan Ratku Mladiću, svjesno veličajući i podržavajući ratnog zločinca kojega je ICTY pravomoćno osudio za zločin genocida. Time je optuženi izazvao uznemirenost i strah kod većine stanovnika ovog kraja koji su vidjeli transparent, a posebno među povratnicima, koji su pretrpjeli teška stradanja u proteklom oružanom sukobu.[39] Druga optužnica protiv V. Pavlovića podignuta je 23. aprila 2024. godine zbog toga što je optuženi "odobrio i pokušao opravdati zločin genocida organiziranjem javnog skupa, javnosti učinio dostupnim plakate za održavanje skupa, a potom na samom skupu javnosti učinio dostupnim video zapise i nacionalističku muziku kojim se odobrava i pokušava opravdati zločin genocida utvrđen pravosnažnim presudama ICTY-ja i Suda Bosne i Hercegovine, na koji način bi mogao potaknuti

126/2019, 84/2021, 114/2022, 114/2023, 36/2024) "kaznit će se tko javno odobrava, poriče ili znatno umanjuje kazneno djelo genocida, zločina agresije, zločina protiv čovječnosti ili ratnog zločina, usmjereno prema skupini ljudi ili pripadniku skupine zbog njihove rasne, vjerske, nacionalne ili etničke pripadnosti, podrijetla ili boje kože, na način koji je prikladan potaknuti nasilje ili mržnju protiv takve skupine ili pripadnika te skupine", Zanimljivo je, a u odnosu na postavke ovog inkriminiranog ponašanja u krivičnim zakonima FBiH i BiH, da Kazneni zakon Republike Hrvatske u samom biću djela ne traži da su djela na koja se referira utvrđena pravosnažnom sudskom odlukom. Krivični zakonik Republike Srbije ("Službeni glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 i 94/2024) u čl. 387. st. 5. (Rasna i druga diskriminacija) također sadrži krivičnopravnu zabranu poricanja genocida: "Ko javno odobrava, negira postojanje ili značajno umanjuje težinu genocida, zločina protiv čovečnosti i ratnih zločina učinjenih protiv grupe lica ili člana grupe koja je određena na osnovu rase, boje kože, vere, porekla, državne, nacionalne ili etničke pripadnosti, na način koji može dovesti do nasilja ili izazivanja mržnje prema takvoj grupi lica ili članu te grupe, ukoliko su ta krivična dela utvrđena pravnosnažnom presudom suda u Srbiji ili Međunarodnog krivičnog suda, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina." Znakovito je rješenje da se iz zakonske formulacije izostavlja praksa ICTY-ja, odnosno ICJ-a.

[39] OHR, *65th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the UN*, 15. maj 2024, par. 90.

na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv skupine osoba ili pripadnika skupine određene s obzirom na vjeroispovijest i nacionalnu pripadnost."[40]

Primjenu jednog drugog krivičnog zakon(ik)a, s ovim u vezi, imali smo kada je švicarski sud lani, u drugostepenom postupku, potvrdio odluku prvostepenog suda iz 2016, koji je osudio poricanje genocida počinjenog na području Srebrenice.[41] Tamošnji političar Donatello Poggi, iz švicarskog kantona Ticino, osuđen je za rasnu diskriminaciju zbog objave svojih tekstova na dva internetska portala. Poggi je u svojim člancima iz 2012. godine iznio da su tvrdnje o genocidu "propagandne laži". Suci su zaključili da su ovi tekstovi bili pristrani i diskriminatorni, da nisu ponudili ozbiljne argumente ili dokaze te su, stoga, doveli do čina rasne diskriminacije.[42]

U razvoju *kulture pamćenja* i *sjećanja*, što je dio šire kulture mira, doprinosi usvojena Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija "Međunarodni dan sjećanja na genocid u Srebrenici 1995", br. A/78/L.67/Rev.1 od 23. maja 2024. godine, u okviru 78. zasjedanja ovog organa, u kojoj se 11. juli proglašava

---

[40] Tužiteljstvo BiH, *Tužitelj v. Vojin Pavlović*, Optužnica, T20 0 KT 0024277 23, 23. april 2024. Tužitelj Nedim Ćosić je tokom završne riječi iznio da su svjedoci potvrdili kako je skup bio organiziran u vrijeme održavanja komemoracije žrtvama genocida u Srebrenici, te da se V. Pavlović obratio na početku skupa na kojem su puštane nacionalističke pjesme. Naveo je da se iz materijalnih dokaza može zaključiti da je V. Pavlović skup organizirao 11. jula, te da je odabirom tog datuma dao dodatnu težinu počinjenim radnjama. (H. Vranac, *Vojin Pavlović: Tužilaštvo traži kaznu zatvora za izazivanje mržnje*, 8. april 2025, https://detektor.ba/2025/04/08/vojin-pavlovic-tuzilastvo-trazi-kaznu-zatvora-za-izazivanje-mrznje) (prist. 10. april 2025). U aprilu 2025. održane su završne riječi Tužiteljstva i odbrane optuženog. Dana 22. maja 2025. godine Sud BiH je "prvostepenom presudom osudio V. Pavlovića na jedinstvenu kaznu od dvije i po godine zatvora za izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti. To je prva presuda za negiranje genocida i veličanje ratnih zločinaca u Bosni i Hercegovini nakon što je bivši visoki predstavnik V. Inzko uveo takvo krivično djelo u Bosni i Hercegovini." (https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2025/5/22/prva-presuda-za-negiranje-genocida-i-velicanje-ratnih-zlocinaca-u-bih) (prist. 5. juni 2025). Prva presuda za poricanje genocida u Bosni i Hercegovini predstavlja historijski i prijelomni trenutak u suočavanju s prošlošću i izgradnji kulture sjećanja. Time je prvi put, istina nepravomoćno, potvrđeno da poricanje tog zločina nije samo moralno neprihvatljivo, već i pravno sankcionirano. Ova odluka jamči stvaranju pretpostavki ka jačanju društvene odgovornosti i pravne zaštite dostojanstva žrtava.

[41] V. https://www.cdt.ch/news/ticino/donatello-poggi-condannato-anche-in-appello-170146 (prist. 10. juni 2025).

[42] Dana 3. oktobra 2019, u predmetu *Pastörs protiv Njemačke* (App. br. 55225/14), Evropski sud za ljudska prava jednoglasno je presudio da je odluka njemačkih sudova kojom se utvrđuje da su izjava njemačkog političara Uda Pastörsa da se "takozvani holokaust koristi u političke i komercijalne svrhe", kao i drugi komentari poricanja holokausta, kršenje sjećanja na mrtve i namjerna kleveta jevrejskog naroda te da sudovi u toj državi nisu prekršili čl. 10. (sloboda javnog izražavanja) Evropske konvencije o ljudskim pravima osuđujući ga za ovo krivično djelo.

Međunarodnim danom sjećanja na genocid u Srebrenici 1995, koji će se obilježavati svake godine; 2) bezrezervno se osuđuje svako poricanje genocida u Srebrenici kao povijesnog događaja, te se pozivaju države članice da, kroz svoje obrazovne sisteme i javne politike sjećanja, razvijaju odgovarajuće programe usmjerene na očuvanje utvrđenih činjenica i sprečavanju poricanja, iskrivljavanja i ponavljanja genocida u budućnosti; 3) bezrezervno se osuđuju sve radnje koje veličaju osobe koje su međunarodni sudovi osudili za ratne zločine, zločine protiv čovječnosti i genocid, uključujući osobe odgovorne za genocid u Srebrenici; 4) naglašava se važnost dovršetka procesa pronalaženja i identifikacije preostalih žrtava genocida u Srebrenici i njihovog dostojanstvenog ukopa, te se poziva na nastavak krivičnog procesuiranja svih počinitelja zločina genocida u Srebrenici koji se još nisu suočili s pravdom; 5) pozivaju se sve države da se u potpunosti pridržavaju svojih obaveza prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, kao i prema relevantnim pravilima međunarodnog običajnog prava o sprečavanju i kažnjavanju genocida, s dužnim obzirom na relevantne odluke Međunarodnog suda; 6) zahtijeva se od generalnog sekretara da uspostavi program širenja informacija i obrazovanja pod nazivom "Genocid u Srebrenici i Ujedinjene nacije", započne svoje djelovanje u pripremi za tridesetu godišnjicu 2025. godine, te također traži od generalnog sekretara da skrene pažnju na ovu rezoluciju svim državama članicama, organizacijama u okviru sistema Ujedinjenih nacija i organizacijama civilnog društva, te da podstakne njihovo odgovarajuće poštivanje; i na kraju, 7) pozivaju se sve države članice, organizacije u okviru sistema Ujedinjenih nacija, druge međunarodne i regionalne organizacije i civilno društvo, uključujući nevladine organizacije, akademske institucije i druge relevantne učesnike, da obilježe ovaj Međunarodni dan kroz aktivnosti komemoracije i odavanja počasti žrtvama genocida u Srebrenici 1995, kao i da provode odgovarajuće aktivnosti edukacije i podizanja javne svijesti.

Ova je odluka Ujedinjenih nacija uslijedila nakon bilateralne i multilateralne diplomatske borbe Bosne i Hercegovine unutar i izvan Ujedinjenih nacija.[43] Rezolucija, u jednom širem opsegu promatranja, predstavlja logičan i prirodan nastavak politike Ujedinjenih nacija i drugih država[44] u oblasti kulture sjećanja

[43] Rezolucija je usvojena sa 84 glasa za, 19 glasova protiv i 68 suzdržanih država članica Ujedinjenih nacija. (https://press.un.org/en/2024/ga12601.doc.htm) (prist. 11. april 2025).

[44] Zastupnički dom Kongresa Sjedinjenih Američkih Država usvojio je 13. jula 2020. godine Rezoluciju u kojoj je osudio genocid i druge zločine protiv bošnjačke zajednice koji su počinjeni od snaga bosanskih Srba u Srebrenici u julu 1995. Jednako tako je osudio genocid koji su počinile srpske snage u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995, kao i izjave, radnje i politike koje poriču ili dovode u pitanje da masakr u Srebrenici konstituira genocid, koje obeščašćuju žrtve i ne poštuju njihove porodice, te priznaje da cijele etničke skupine ili zajednice nisu odgovorne za

i obrazovanja o genocidu. Ona na svojevrsni način upotpunjuje postojeći međunarodni okvir koji obuhvata Rezoluciju A/RES/60/7 od 1. novembra 2005, kojom je 27. januar proglašen Međunarodnim danom sjećanja na žrtve holokausta[45], Rezoluciju A/RES/58/234 od 23. decembra 2003, kojom je 7. april određen Međunarodnim danom sjećanja na genocid iz 1994. nad Tutsijima u Ruandi[46] i kojom je uspostavljen program pomoći Ruandi u obrazovanju o genocidu, te Rezoluciju A/RES/69/323 od 29. septembra 2015. kojom je Generalna skupština Ujedinjenih nacija ustanovila 9. decembar Međunarodnim danom sjećanja i dostojanstva žrtava zločina genocida i prevencije tog zločina (engl. *Genocide Prevention Day*).[47] Iako ne predstavljaju međunarodnopravne obavezujuće odluke, one ipak zajedno čine temelj međunarodnih napora ka očuvanju historijskih činjenica, prevenciji poricanja i edukaciji budućih naraštaja[48] o uzrocima i posljedicama najtežih zločina protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom.

zločine koji su počinili neki pripadnici njihovih snaga. (Rezolucija, H.RES.1045, 116. Congress (2019-2020), 2D Session, 13 July 2020, op. tačke 1. i 2., https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-resolution/1045/text) (prist. 25. mart 2025). Američki je Kongres 27. septembra 2023. godine usvojio Zakon o sjećanju na genocid u Srebrenici (*Srebrenica Genocide Remembrance Act of 2023*) kojim 11. juli proglašava Nacionalnim danom sjećanja na žrtve genocida u Srebrenici. (S.2955, 118th Congress (2023-2024), 1. Session, 27 September 2023, https://www.congress.gov/bill/118th-congress/senate-bill/2955/text) (prist. 25. mart 2025). Također je važno naglasiti da je i Američki Senat usvojio Rezoluciju, br. 134 na 109. zasjedanju Kongresa u kojoj je istakao da su od aprila 1992. do novembra 1995. godine srpske snage počinile agresiju protiv Republike Bosne i Hercegovine i genocid nad Bošnjacima, uz direktnu podršku vlasti u Srbiji. Nadalje, Kanadski parlament je 2015. godine jednoglasno usvojio Rezoluciju o genocidu u Srebrenici. To je druga rezolucija kanadskog parlamenta koja je potvrdila prvu, br. M-416 od 19. oktobra 2010, prema kojoj se 11. juli u Kanadi proglašava Danom sjećanja na genocid u Srebrenici. (http://instituteforgenocide.org/canadian-2-resolution-on-srebrenica-genocide) (prist. 25. mart 2025).

[45] Dana 27. januara 1945. godine sovjetska Crvena armija oslobodila je zatočenike jednog od najvećih, najpoznatijih i najzloglasnijih nacističkih logora smrti u Drugom svjetskom ratu – Auschwitz-Birkenau. Danas se sjećamo šest miliona jevrejskih žrtava holokausta i miliona drugih žrtava nacističkog progona. Budući da smo svjedoci alarmantnog porasta antisemitizma diljem svijeta, važnije je nego ikad prepoznati kritične lekcije povijesti holokausta dok odajemo počast žrtvama. (https://www.ushmm.org/remember/international-holocaust-remembrance-day) (prist. 27. mart 2025). Zanimljivu raspravu o antisemitizmu i politici poricanja nalazimo u: R. Wodak (2020) *Politika straha: Šta desničarski populistički diskursi znače* (s engleskog prevela: A. Spahić), Sarajevo: Udruženje Mreža za izgradnju mira, str. 117-149.

[46] Taj dan označava početak genocida koji je trajao približno sto dana, do sredine jula 1994. godine.

[47] Ovog je dana 1948. godine Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija usvojena Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, što predstavlja prijelomni trenutak u ljudskoj povijesti i budućoj borbi protiv nekažnjavanja genocida. Za šire v. https://www.un.org/en/observances/genocide-prevention-day (prist. 27. mart 2025).

[48] S ovim u vezi v. J. M. Gangi (2014) *Genocide in Contemporary Children's and Young Adult Literature. Cambodia to Darfur*, Routledge.

Poricanje genocida često se opisuje kao njegova posljednja faza, no ono ne nastupa isključivo nakon izvršenog zločina. Naprotiv, negiranje može biti prisutno već u ranoj fazi pripreme i planiranja genocida, pa i tokom samog njegovog počinjenja.[49] O kontinuitetu poricanja piše i S. Massey, koji uvodi analitički okvir koji naziva "Kontinuum negiranja" i koji se dijeli u šest faza: 1) dehumanizacija kao poricanje: korijeni poricanja prije nasilja; 2) hitno negiranje: istovremene strategije poricanja dok se čini nasilje; 3) ograničeno poricanje: smanjenje kada se pojave činjenice; 4) interpretativno poricanje: parcijalna opravdavanja jer je značenje činjenica osporavano; 5) usađeno poricanje: glorifikacija, dememorijalizacija, institucionalno poricanje; i na kraju 6) zaborav kao poricanje: razvijaju se strategije za brisanje sjećanja na genocid.[50] Genocid ako je nekažnjen može rezultirati trijumfalizmom, koji predstavlja dodatnu, jedanaestu fazu u Stantonovoj klasifikaciji faza genocida.[51] "Nadovezujući se na Stantonove ideje i bazirajući ih na svom istraživanju genocida u Bosni, ovu fazu nazivam 'trijumfalizmom'. U ovoj fazi počinitelji, njihovi sponzori i politika koja stoji iza genocida više ne poriču ubistva, već ih veličaju, slave njihova djela, ponižavaju preživjele, grade spomenike počiniteljima na mjestima masakra i stvaraju kulturu trijumfalizma [...]."[52] Čini se da se trijumfalizam može opravdano shvatiti kao najteži manifestacijski oblik poricanja genocida i drugih srodnih međunarodnih zločina.

Poricanje genocida[53] najčešće se javlja u vremenu kada javne politike odbijaju napraviti otklon od onog što su učinili u prošlosti, osuditi režime koji su počinili zločine i njihove političke protagoniste, ne žele priznati međunarodne zločine, suočiti se s prošlošću, i – iznad svega – uputiti javno izvinjenje

---

[49] Prema autoru H. C. Theriault (2013) Denial of Ongoing Atrocities as Rationale for Not Attempting to Prevent or Intervene, u: S. Totten (ed.) *Impediments to the Prevention and Intervention of Genocide, Genocide: A Critical Bibliographic Review*, tom 9, New Brunswick: Transaction Publishers, str. 47-75. Nav. prema: H. C. Theriault (2024) Da li je negiranje završna faza genocida? Konsolidacija, metafizika negiranja i zamjena teza, u: J. Cox, A. Khoury, S. Minslow (eds.), prijevod: A. Avdić Muratović, R. Mehmedović, *op. cit.*, str. 21.

[50] S. Massey (2024) Bosanski genocid i "kontinuum negiranja", u: *Ibid*., str. 174.

[51] H. Karčić (2024) Trijumfalizam: Završna faza bosanskog genocida, u: *Ibid*., str. 153. Ovaj pisac nudi primjere slavljenja "etničkog čišćenja", oslobađanju trijumfalizma u Republici Srpskoj i Srbiji, uočavanju ovog oblika poricanja u popularnoj muzici, kao i o brisanju historije i slavljenju genocida kroz spomen obilježja. "Navedeni primjeri pokazuju da je bosanski genocid u jedinstvenoj fazi poricanja, ojačan i zlokobniji svojom snažnom komponentom trijumfalizma." *Ibid*., str. 164-165. Jednako tako: M. Džananović (2022) Od klasifikacije do trijumfalizma (posljednje etape genocida nad Bošnjacima), *Monumenta Srebrenica*, vol. 11, str. 125 *et seq*.

[52] H. Halilovich (2017) Globalization and Genocide, u: A. Farazmand (ed.) *Global Public Administration, Public Policy, and Governance*, New York: Springer, str. 1-8.

[53] Usp. P. Behrens, N. Terry, O. Jensen (ed.) (2017) *op. cit.*

i izraziti iskreno žaljenje zbog učinjenog. Razlozi za takav fenomen višeslojni su. Na općem planu, vrlo je teško precizno razumjeti i artikulirati fenomen negacionizma kojem, više ili manje, svakodnevno svjedočimo. Djelimično ga je moguće suzbijati putem krivičnopravnih instrumenata, kroz inkriminaciju svih oblika negacionističkih izjava i radnji, kao što su to – u različitim formama – učinile mnoge evropske zemlje.[54] Međutim, riječ je o retrogradnom procesu koji prati cijeli region, a najrazorniji je kada dolazi upravo od predstavnika vlasti i institucija. Držimo da se protiv svih oblika poricanja genocida treba boriti kroz koordinirane napore međunarodne zajednice i država – putem sveobuhvatnih programa prevencije, obrazovanja i javnog pamćenja: uključujući studije holokausta i genocida u nastavne planove, obavezne predmete međunarodnog humanitarnog i međunarodnog krivičnog prava u visokoškolskim ustanovama, snažne medijske kampanje, kao i odgovorno djelovanje pravosuđa i svih aktera u procesima tranzicijske pravde. To je zapravo dužnost cijelog društva – da obrazujemo nove generacije u duhu istine kako bismo prevenirali sve buduće genocidne procese i druge oblike teških međunarodnih zločina. U tome posebno mjesto zauzimaju usmena historija i svjedočenje žrtava[55], koje treba njegovati kao temelj tranzicijske pravde i sjećanja u postkonfliktnom i postgenocidnom društvu, budući da omogućuju produbljeno razumijevanje iskustva žrtava koje pravni diskurs često svodi na šture tehničko-pravne izraze i apstraktne kategorije lišene bilo kakve emocije. Stoga ova djela imaju ne samo dokumentarnu već i etičku i edukativnu vrijednost, jer izravno svjedoče o posljedicama poricanja, šutnje, traume i nepravde.

U suvremenoj naučnoj literaturi o genocidu sve češće se koristi pojam *memoricid* (engl. *memoricide*). *Ubijanje sjećanja* se kao koncept vjerovatno prvi put pojavilo 1992. godine, kada se ovim izrazom namjeravalo označiti sistemsko čišćenje hrvatskog kulturnog naslijeđa tokom međunarodnog oružanog sukoba u Republici Hrvatskoj (od 1991), među čemu se isticalo namjerno granatiranje Starog grada Dubrovnika, UNESCO-ve svjetske baštine. Kampanja razaranja kulturne baštine, posebno u toku međunarodnog oružanog sukoba u Republici Bosni i Hercegovini, također bi bila primjer ubijanja

[54] To su države poput Njemačke, Austrije, Francuske, Belgije, Švicarske, Poljske, Mađarske, Rumunije, Luksemburga, Italije, Grčke, Slovačke, Češke, Ukrajine, Rusije. Izvan evropskog kruga, to su Kanada i Izrael.

[55] S ovim u vezi v. N. Dautbašić, A. Gabeljić, M. Mustafić, E. Haskić, Dž. Nukić, N. Sejdinović, A. Osmanović, S. Nukić, A. Sejdinović (2008) *Prekinuto djetinjstvo*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu i Organizacioni odbor za obilježavanje 11. jula 1995. – trinaeste godišnjice genocida nad Bošnjacima "sigurne zone" UN-a Srebrenica. Pogledati i djelo A. Petrila, H. Hasanović (2021) *Voices from Srebrenica: Survivor Narratives of the Bosnian Genocide*, McFarland.

sjećanja.[56] Međutim, memoricid označava i namjeran, sistematski napor da se uništi sjećanje na genocid, kako kroz fizičko brisanje dokaza, tako i kroz poricanje, relativizaciju i reinterpretaciju historijskih činjenica.[57] Memoricid se u svom drugom značenju sastoji iz dvije komponente: jednostavno se može shvatiti kao 1) *ubijanje sjećanja*, i 2) *namjerno onemogućavanje pamćenja*, što posljedično tome dovodi do kršenja novog ljudskog prava, koji nazivamo individualnim i kolektivnim *pravom na sjećanje*, što će se, vjerujemo, u ljudskopravaškim krugovima sve više prihvaćati kao (novo) ljudsko pravo najnovije generacije. Memoricid se može manifestirati kroz različite oblike: uništavanje masovnih grobnica, uklanjanje memorijala, mijenjanje školskih udžbenika, javno negiranje presuda međunarodnih sudova, te kroz veličanje osuđenih počinitelja. U tom smislu, memoricid se čini s ciljem da se poništi sjećanje na žrtve i ospori moralna i pravna istina o počinjenom zločinu genocida. Neki autori, poput J. Subotić, govore o tome kako su zemlje u regionu koristile sjećanje na holokaust kao političku strategiju za rješavanje svojih suvremenih "ontoloških nesigurnosti" – nesigurnosti oko svojih identiteta, međunarodnog statusa i odnosa s drugim međunarodnim akterima.[58] Politička instrumentalizirana kultura sjećanja ide u smjeru selektivnog korištenja prošlosti kako bi se učvrstili etnonacionalni narativi i poricala odgovornost za genocid. U kontekstu Bosne i Hercegovine posebno zabrinjava institucionalno ignoriranje, minimiziranje i selektivno sjećanje, što dovodi do fragmentiranih kultura pamćenja. U tom smislu, borba protiv poricanja genocida podrazumijeva, uz prethodno navedene radnje, i zaštitu prava na sjećanje – kao jednog od temeljnih ljudskih prava preživjelih žrtava i budućih naraštaja.

[56] S. Webster (2023) Revisiting memoricide: The everyday killing of memory, *Memory Studies*, vol. 17, br. 6, str. 1408-1428. Memoricid se u svom prvom značenju vezuje za kulturni genocid. O tome u: E. Novic (2016) *op. cit*.

[57] Usp. C. Fournet (2007) *The Crime of Destruction and the Law of Genocide: Their Impact on Collective Memory*, 1. ed., Routledge.

[58] J. Subotić (2019) *Yellow Star, Red Star. Holocaust Remembrance after Communism*, Cornell University Press.

19.
Zaključna promišljanja

Dvije su dimenzije ove znanstvene rasprave. Jedna je teorijska, druga je ona stvarna, koju obilježavaju činjenice zločina genocida nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini za vrijeme posljednjega međunarodnoga oružanoga sukoba u toj državi. U okviru one prve, elaborirali smo dvije razine. Raspravili smo pitanja individualne krivične odgovornosti i odgovornosti država i međunarodnih organizacija za zločin genocida. Ova analiza utemeljena je na pravno važećim izvorima međunarodnog prava, uključujući primarne izvore saznanja, međunarodnu, inostranu i domaću sudsku praksu, kao i normativne i doktrinarne stavove autora najrazličitije provenijencije. U izradi djela dosljedno smo primjenjivali naučno-verificirane metode međunarodnopravne analize i pravne hermeneutike. Jednako tako, u odnosnoj studiji ne izražavamo lične ili političke stavove, već isključivo one koji su pravno potkrijepljeni dokazima, presudama i međunarodnim normama. Svaka tvrdnja iznesena u ovom djelu oslanja se na sudski utvrđene činjenice i autoritativne izvore međunarodnog prava kao znanstvene discipline.

Na temelju lapidarnoga prikaza zločina genocida, njegovih sastavnica i, s njim u vezi, suvremenih teorijsko-praktičnih dilema, smatramo da smo razriješili jednu od najvećih znanstvenih teškoća, prvenstveno u području teorije, no koja vrlo lahko može predstavljati golemi praktični problem, osobito pred Međunarodnim sudom. Naime, UN Konvencija o genocidu za učinjenje djela traži posjedovanje genocidne, posebne namjere. Čini se da je u tom kontekstu sve do 2007. godine nekoliko stvari bilo sporno: 1) da li država, kao takva, kao subjekt međunarodnoga prava, može učiniti genocid; 2) da li država može imati posebnu namjeru za takvo učinjenje; 3) da li međunarodna organizacija, kao takva, kao subjekt međunarodnoga prava, može učiniti genocid; i 4) da li uopće međunarodna organizacija može posjedovati posebnu namjeru za takvo uništenje? Konačno, 26. februara 2007. godine Međunarodni je sud u predmetu *Bosna i Hercegovina v. Srbija i Crna Gora* za genocid prihvatio tezu da država, na temelju predmetne Konvencije, nema samo međunarodnu obavezu

sprečavanja (čl. I) i kažnjavanja počinitelja ovoga zločina (čl. IV), već i obavezu njegova *nečinjenja*, bilo kao izravni učinitelj, bilo kao saučinitelj. Takav se zaključak i nama u ovom trenutku logički nameće. Zapravo, ovakva konkluzija dade se izvesti ne samo iz eksplicitnoga utvrđivanja već se ona dade, s jakim uporištem, i implicitno zaključiti iz razloga što se Sud ipak upustio u raspravu o tome je li država Srbija počinila genocid – uključujući sigurnu zonu Ujedinjenih nacija Srebrenicu – preko svojih agenata i organa, a kada je takvo što odbačeno na temelju uvjeta o pripisivosti, Sud je krenuo raspravljati o mogućnosti djelovanja države Srbije shodno čl. III, tačke b) do e) Konvencije o genocidu: planiranje njegova izvršenja, direktno i javno poticanje na njegovo izvršenje, pokušaj genocida te saučesništvo u genocidu. Ispravnost ovakvoga zaključka potvrđuje i činjenica da je Sud, za genocid u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici, oglasio odgovornom jedan pravno-politički entitet unutar države Bosne i Hercegovine, a to su organi entiteta Republika Srpska.

Odgovor na drugo pitanje nalazimo također u odnosnoj Presudi – Sud je ustvrdio da radnje genocida mogu biti pronađene i u drugim mjestima Bosne i Hercegovine, no Podnositelj Zahtjeva, kako se navodi u predmetnom slučaju, nije uspio dokazati da je država Srbija *imala genocidnu namjeru*.

Odgovor na treće i četvrto pitanje možemo jedino tražiti u učenju pravnih pisaca, s obzirom na to da još nemamo jurisprudenciju koja će nam valjano protumačiti pravila međunarodnog prava u odnosu na međunarodnu organizaciju. No, s ovim u vezi, i na ovom mjestu, mogli bismo ustvrditi sljedeće: ako Konvencija o genocidu sadrži *imperativne norme općeg međunarodnog prava*, koje pružaju svoje djelovanje *prema svima u međunarodnoj zajednici*, čini nam se, otuda, razložnim odrediti da obaveza *erga omnes* djeluje na sve učesnike u međunarodnom pravu – ne samo na pojedince, kada je u pitanju činjenje međunarodnih zločina, nego i na države i međunarodne organizacije (ovo je ujedno odgovor koji ide u prilog tvrdnji da države mogu izravno činiti zločin genocida); drugo, ako prema Konvenciji o genocidu države mogu biti smatrane izravnim učiniteljima (prema čl. II Konvencije), odnosno saučesnicima (prema čl. III Konvencije), a imajući u vidu nespornu činjenicu da su države članice neke međunarodne organizacije, te da se u pravu o odgovornosti, prema Pravilima o odgovornosti međunarodnih organizacija iz 2011. godine predviđa, kako smo prethodno i zaključili, tzv. *dualitet odgovornosti* – da postoji mogućnost istovremene odgovornosti i države i međunarodne organizacije za isto međunarodno protupravno djelo – tada se nedvojbeno nameće zaključak da i međunarodna organizacija može samostalno i izravno počiniti zločin genocida, za koji je, prema pravilima o pripisivosti, odgovorna, te da, sljedstveno tome, može biti posjednik genocidne, posebne namjere.

Iako se pravila međunarodnoga prava o agresiji, kao i UN Konvencija o genocidu, odnose, između ostaloga, i na države, slijedi pitanje *odnose li se* navedene norme međunarodnoga prava, posebno ona iz čl. II i III UN Konvencije o genocidu, i na međunarodne međuvladine organizacije? Vodimo se ovom mišlju: ako je predmetna Konvencija o genocidu mnogostrani međunarodni ugovor, čije su stranke isključivo države, i ako se izvori međunarodnih obaveza, pored ugovorâ, nalaze i u pravilima običajnoga prava – razvija li se *opinio juris* u smjeru da se i međunarodne organizacije mogu pojaviti kao izravni učinitelji međunarodnih zločina, osobito zločina genocida? Valjalo bi smatrati da međunarodnu obavezanost međunarodne organizacije UN Konvencijom o genocidu treba tražiti u učenju o *jus cogens* i u općem običajnom međunarodnom pravu.

Držimo da postojanje genocidnoga plana i/ili politike *znači* postojanje genocidne namjere na strani države (i međunarodne organizacije), što predstavlja, po nama, relevantan dokaz genocida pa, samim time, i odgovornosti države (i međunarodne organizacije) za relevantni zločin. Nadalje, držimo ispravnim zaključiti da se genocidna namjera kod države (i međunarodne organizacije) *manifestira* u planu i/ili politici njihova djelovanja te da je nekada pogrešno tražiti dokaze plana ili politike isključivo ili, u velikoj mjeri, u središnjim organima vlasti neke države ili, pak, međunarodne organizacije. Pri dokazivanju specifične namjere na strani država i međunarodnih organizacija valja se stoga okrenuti pravilima pripisivosti, tj. pravu o odgovornosti.

Zločin genocida je nadasve organizirani i sistematski zločin, koji, prema svojoj naravi, pripada skupini *planskih zločina*. I u konačnici, kroz postojanje plana i/ili politike, što je prvenstveno svojstveno državi (i njoj sličnim entitetima) i međunarodnoj organizaciji, pokazuje se i dokazuje da država i međunarodna organizacija, kao takva, mogu biti *izravni učinitelji* svih međunarodnih zločina u užem smislu, koji su, prije svega, zločini države (*crimes d'Etat*) i zločini međunarodne organizacije (*crimes d'organisation internationale*), kod ovih potonjih posebno u pogledu teških povreda Ženevskih konvencija, što su, i teoretski i praktički, međunarodne organizacije, kroz svoje misije i operacije u trusnim područjima svijeta, i u vrijeme oružanih sukoba, realno mogu učiniti.

Odredili smo stoga da i države i međunarodne organizacije mogu biti u ulozi i *direktnih učinitelja*, ali i *saučesnika* ovoga zločina. Dakle, uočili smo da države i međunarodne organizacije imaju ne samo međunarodnu obavezu da sprječavaju i kažnjavaju pojedince, kao počinitelje ili saučesnike u počinjenju zločina genocida, već istovremeno postoji međunarodna obaveza za države i međunarodne organizacije da one same, kao takve, *ne čine* zločin genocida, tj. da se uzdrže od njegova činjenja i svih onih akata pobrojanih u čl. III odnosne Konvencije.

Shodno ne tako bogatoj praksi Međunarodnoga suda s ovim u vezi, države i međunarodne organizacije posjeduju distinktivni *subjektivni* element, različit od onoga kod pojedinaca, s obzirom na to da države i međunarodne organizacije imaju posebni međunarodnopravni subjektivitet i autonomnu volju, neovisnu od pojedinaca kod države, odnosno od država kod međunarodne organizacije.

Na razini individualne krivične odgovornosti, na teorijskoj ravni, bit će zanimljivo pratiti praksu Međunarodnoga krivičnoga suda u predmetima zločina genocida, a u smislu načina i standarda dokazivanja genocidne namjere, kao i, eventualno, drugih elemenata i okolnosti pod kojima se ovakav zločin i čini. Spajajući, u konačnici, obje dimenzije u jednu, smatramo da ne postoje zapreke, a shodno tumačenju definicije genocida, te na temelju historijskih činjenica i drugih pravnih prosudbi, da se ovaj najteži međunarodni zločin dosudi i na drugim područjima Bosne i Hercegovine, poput, primjera radi, prijedorskog područja, a uzimajući u obzir razmjere ubijanja, koncentraciju zatočeničkih logora poput Omarske, Keraterma i Trnopolja, ali i otkrivenih velikih masovnih grobnica na toj teritoriji. Premda se ova analiza primarno odnosi na genocid počinjen nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini, njen doprinos je širi: ona je dio univerzalne borbe protiv svakog oblika genocida, poricanja i nekažnjavanja, bez obzirkoa na prostor i vrijeme počinjenja. Time afirmacija istine o ovom zločinu doprinosi i globalnom jačanju međunarodnog krivičnog pravosuđa i vladavine prava. Genocid nad Bošnjacima nije samo historijska činjenica – to je i pravna istina koja obavezuje savjest čovječanstva da pamti, uči i djeluje.

Na koncu, iako se ponekada stvara drukčija impresija, predviđamo da će se suvremeno međunarodno pravo razvijati u smjeru (već su sada primjetne tendencije) sve većega priznanja i vrednovanja interesa međunarodne zajednice svih država i međunarodnih organizacija, tj. u smjeru sve obimnije zaštite zajedničkih (kolektivnih) interesa kroz norme međunarodnoga prava. U tom smislu, vjerujemo da će doći do još širega razvoja koncepta međunarodnih obaveza *erga omnes*, odnosno do njihova kvalitativnog (sadržajnog) i kvantitativnog (brojčanog) širenja, pa tako, posljedično tome, i do širenja koncepta pravne odgovornosti država i međunarodnih organizacija za međunarodna protupravna djela. Međunarodni sud i pravni rezon sudaca ove sudske instance igrat će, vjerujemo, nemjerljivu ulogu u daljnjem razvoju međunarodnoga prava u ovom pogledu. Predviđamo uporedo razvijanje proceduralnih pravila međunarodnog prava u smislu utvrđivanja odgovornosti država i međunarodnih organizacija za međunarodna protupravna djela, osobito za ona kojima se vrši povreda *jus cogens* općeg međunarodnog prava, s ciljem da takav koncept pravne odgovornosti ima svoju nesmetanu i sveobuhvatnu primjenu u praksi.

U tu svrhu valjalo bi predložiti korekciju međunarodnih instrumenata u vidu izmjena i dopuna međunarodnih ugovora koji se odnose na imunitete i privilegije međunarodnih organizacija, osobito Ujedinjenih nacija, ali i na strukture njegova organa, Vijeća sigurnosti, u smislu da se učini amendiranje Povelje Ujedinjenih nacija za svrhe revidiranja sadašnjeg prava na veto njegovih stalnih članica. U organizacijskom smislu mogao bi se otvoriti prostor za utemeljenje međunarodnoga sudišta obrazovanog izvan sistema bilo koje međunarodne organizacije i nadležnog suditi isključivo međunarodnim organizacijama. Tako bi u suvremenom međunarodnopravnom poretku imali tri međunarodna sudska foruma sa stalnim "mandatom" – Međunarodni sud (sud opće nadležnosti za države), Međunarodni krivični sud (sud posebne nadležnosti za pojedince) i potencijalni međunarodni sud (sud opće nadležnosti za međunarodne organizacije). Tek bi tada međunarodno pravo značilo poštivanje osnovnih pravnih načela: jednakosti i pravičnosti.

Indeks skraćenica s punim nazivima

ARBiH	Armija Republike Bosne i Hercegovine
ARK	Autonomna regija Krajina
ARIO	*Articles on the Responsibility of International Organizations* (Pravila o odgovornosti međunarodnih organizacija)
ARSIWA	*Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts* (Pravila o odgovornosti država za međunarodno protupravna djela)
EKLJP	Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda
ESLJP	Evropski sud za ljudska prava
EU	Evropska unija
HVO	Hrvatsko vijeće obrane
ICC	*International Criminal Court* (Međunarodni krivični sud)
ICJ	*International Court of Justice* (Međunarodni sud u Hagu)
ICRC	*International Committee of the Red Cross* (Međunarodni komitet Crvenog krsta)
ICTR	*International Criminal Tribunal for Rwanda* (Međunarodni krivični tribunal za Ruandu)
ICTY	*International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia* (Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju)
IFOR	*Implementation Force* (Snage za implementaciju)
ILC	*International Law Commission* (Komisija za međunarodno pravo Ujedinjenih nacija)
ICMP	*International Commission on Missing Persons* (Međunarodna komisija za nestale osobe)
IMT	*International Military Tribunal* (Međunarodni vojni tribunal)
JNA	Jugoslavenska narodna armija
KFOR	*Kosovo Force* (Snage na Kosovu)
MICT	*International Residual Mechanism for Criminal Tribunals* (Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične tribunale)
MKCK	Međunarodni komitet Crvenog krsta
MKSJ	Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju

MKSR	Međunarodni krivični sud za Ruandu
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
MVT	Međunarodni vojni tribunal
NATO	*North Atlantic Treaty Organization* (Organizacija Sjevernoatlantskog ugovora)
NIOD	Netherlands Institute for War Documentation
OSCE	Organizacija za sigurnost i suradnju u Evropi
OUN	Organizacija Ujedinjenih nacija
SDS	Srpska demokratska stranka
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SRK	Sarajevsko-romanijski korpus
SRJ	Savezna Republika Jugoslavija
TO	Teritorijalna odbrana
UN	Ujedinjene nacije
UNAMIR	United Nations Assistance Mission for Rwanda
UNGA	*United Nations General Assembly* (Opća skupština Ujedinjenih nacija)
UNHCR	*United Nations High Commissioner for Refugees* (Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice)
UNMIK	*The United Nations Interim Administration Mission in Kosovo* (Privremena administrativna misija Ujedinjenih nacija na Kosovu)
UNPROFOR	*United Nations Protection Force* (Zaštitna(e) snaga(e) Ujedinjenih nacija)
UNSC	*United Nations Security Council* (Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija)
UZP	Udruženi zločinački poduhvat
VJ	Vojska Jugoslavije
VRS	Vojska Republike Srpske
VSO	Vrhovni savjet odbrane

Literatura

1. Abdel-Monem, Tarik (2005) The Long Arm of the European Convention on Human Rights and the Recent Development of *Issa v. Turkey*, *Human Rights Brief* 12 (2)
2. Ackerman, John E, O'Sullivan, Eugene (2002) *Praksa i procedura Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju: s odabranim materijalima Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu*, Sarajevo: Müller
3. Ajanović, Irfan *et al* (red. odbor) (1999) *Molila sam ih da me ubiju. Zločin nad ženom Bosne i Hercegovine*, knjiga prva, Sarajevo: CID – Centar za istraživanje i dokumentaciju Saveza logoraša Bosne i Hercegovine
4. Akhavan, Payam (2012) *Reducing Genocide to Law: Definition, Meaning, and the Ultimate Crime*, Cambridge: Cambridge University Press
5. Aksar, Yusuf (2009) The Specific Intent (Dolus Specialis) Requirement of the Crime of Genocide: Confluence or Conflict between the Practice of Ad Hoc Tribunals and ICJ, *Uluslararası İlişkiler*, Vol. 6, No. 23
6. Alves, Anabela A (2003) Current Developments. *The Prosecutor v. Radislav Krstić*, Case No. IT-98-33-T, Trial Judgement 2 August 2001, *International Criminal Law Review*, 3 (39)
7. Ambos, Kai (2009) What Does 'Intent to Destroy' in Genocide Mean?, *International Review of the Red Cross*, vol. 91, br. 876
8. Amerasinghe, Chittharanjan F (2008) The Bosnia Genocide Case, *Leiden Journal of International Law, vol. 21, izd. 2*
9. Amnesty International (2011) *Universal Jurisdiction: A Preliminary Survey of Legislation Around the World*
10. Apio, Eunice (2007) Uganda's Forgotten Children of War, u: Carpenter, Charli R (ed.), *Born of War: Protecting Children of Sexual Violence Survivors in Conflict Zones*, Hartford: Kumarian Press
11. Armstrong, David, Farrell, Theo, Lambert, Hélène (2007) *International Law and International Relations*, New York: Cambridge University Press
12. Arnaut-Haseljić, Meldijana (2018) Ratko Mladić – Lik i djelo (Osvrt na procesuiranje – Optužnice i Presuda), *Znakovi vremena*, god. XXI, br. 79.

13. Askin, Kelly D (1997) *War Crimes Against Women: Prosecution in International War Crimes Tribunals*, The Hague, London, Boston: Martinus Nijhoff Publishers
14. Asuncion, Amabelle C (2010) Pulling the Stops on Genocide: The State or the Individual?, *European Journal of International Law*, vol. 20, br. 4
15. Atuhaire, Pearl K *et al*. (2018) The Elusive Peace: Ending Sexual Violence during and after Conflict, *United States Institute of Peace*
16. Aust, Anthony (2009) *Handbook of International Law*, New York: Cambridge University Press
17. Badar, Mohamed E (2006) "Just Convict Everyone!" – Joint Perpetration: From *Tadić* to *Stakić* and Back Again, *International Criminal Law Review 6*
18. Badar, Mohamed E (2006) Drawing the Boundaries of Mens Rea in the Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, *International Criminal Law Review*, vol. 6, izd. 3
19. Baig, Laurel, Jarvis, Michelle, Salgado, Elena M, Pinzauti, Giulia, Kontekstualizacija seksualnog nasilja. Odabir krivičnih djela, u: Brammertz, Serge, Jarvis, Michelle (ur.) (2017) *Procesuiranje zločina seksualnog nasilja u nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ)*, Oxford: Oxford University Press, 2016., prev. Ristić, Branka, Mati, Jasna, Hajdu, Nata, Sarajevo: CPU Printing company
20. Bakker, Christine (2014) Dual Attribution of Acts Committed by a UN Peacekeeping Force: An Emerging Norm of Customary International Law? The Dutch Supreme Court's Judgments in Nuhanović and Mustafić, *The Italian Yearbook of International Law Online*, vol. 23, izd. 1
21. Baldi, Giulia, MacKenzie, Megan (2007) Silent Identities. Children Born of War in Sierra Leone, u: Carpenter, Charli R (ed.), *Born of War: Protecting Children of Sexual Violence Survivors in Conflict Zones*, Hartford: Kumarian Press
22. Balint, Jennifer, Charny, Israel W. (1999) Definitions of Genocide, u: Charny, Israel W. (ed. in chief) *Encyclopedia of Genocide*, Santa Barbara, Denver, Oxford: ABC-CLIO, vol. 1
23. Barta, Tony, Finzsch, Norbert, Stannard, David (2008) Three Responses to 'Can There Be Genocide Without the Intent to Commit Genocide?', *Journal of Genocide Research*, vol. 10, br. 1
24. Bartoš, Milan (1954) *Međunarodno javno pravo. I knjiga. Opšti deo. Izvori. Subjekti,* Beograd: Kultura
25. Bartrop, Paul R (2016) *The Bosnian Genocide: The Essential Reference Guide*, Santa Barbara: ABC-CLIO
26. Bartrop, Paul R, Jacobs, Steven L (eds) (2015) *Modern Genocide: The Definitive Resource and Document Collection*, vol. I, Santa Barbara: ABC-CLIO
27. Bassiouni, Mahmoud C (2006) *The History of Universal Jurisdiction and Its Place in International Law*, u: Macedo, Stephen (ur.) *Universal Jurisdiction. National Courts and the Prosecution of Serious Crimes under International Law*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press

28. Bassiouni, Mahmoud C (2010) Crimes against Humanity: The Case for a Specialized Convention, *Washington University Global Studies Law Review*, vol. 9, br. 4
29. Bassiouni, Mahmoud C. *et al* (2007) Historijat Ekspertne komisije Ujedinjenih nacija, u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991–1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu i drugi
30. Baur-Timmerbrink, Ute (2016) *Mi djeca okupacije: pripovijesti kćerki i sinova savezničkih vojnika*, TPO Fondacija Sarajevo i Art Rabic Sarajevo
31. Becker, Samantha W (2002) The Princeton Principles on Universal Jurisdiction, *Interights Bulletin*, vol. 14, br. 1
32. Beč-Neumann, Janja (ur.) (2008) *Talks with Luis Moreno-Ocampo*, Sarajevo: Center for Interdisciplinary Postgraduate Studies University of Sarajevo
33. Bećirević, Edina (2003) *Međunarodni krivični sud: između ideala i stvarnosti. International Criminal Court: Between Ideals and Reality*, Sarajevo: Međunarodni centar za mir & Arka press
34. Bećirović, Ibrahim (2022) *Genocid u Srebrenici u pravosnažnim presudama*, Sarajevo: Pokret Majke enklava Srebrenica i Žepa
35. Behrens, Paul (2007) A Moment of Kindness? Consistency and Genocidal Intent, u: Henham, Ralph J, Behrens, Paul (ur.) *The Criminal Law of Genocide: International, Comparative and Contextual Aspects*, Farnham: Ashgate Publishing Limited
36. Behrens, Paul (2017) Why not the law? Options for dealing with genocide and Holocaust denial, u: Behrens, Paul, Terry, Nicholas, Jensen, Olaf (ed.) *Holocaust and Genocide Denial: A Contextual Perspective*, Abingdon, Oxon, New York: Routledge
37. Behrens, Paul, Henham, Ralph (eds.) (2013) *Elements of Genocide*, Routledge
38. Bell, Caitlin A (2010) Reassessing Multiple Attribution: The International Law Commission and the Behrami and Saramati Decision, *New York University Journal of International Law and Politics*, vol. 42:501
39. Bell-Fialkoff, Andrew (1993) A Brief History of Ethnic Cleansing, *Foreign Affairs*, vol. 72, no. 3
40. Bergen, Doris (2003) *War & Genocide: A Concise History of the Holocaust*, Lanham, MD: Rowman & Littlefield
41. Bigi, Giulia (2010) Joint Criminal Enterprise in the Jurisprudence of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and the Prosecution of Senior Political and Military Leaders: The *Krajišnik* Case, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, vol. 14
42. Bildt, Joyce van de (2015) Srebrenica: A Dutch National Trauma, *Journal of Peace, Conflict & Development*, izd. 21
43. Bingas, Dalibor (2011) Poricanje genocida i pravo na slobodu izražavanja, *Pravna misao*, god. XLII, br. 5-6
44. Bisaz, Corsin (2012) *The Concept of Group Rights in International Law: Groups as Contested Right-Holders, Subjects and Legal Persons*, Martinus Nijhoff Publishers

45. Biserko, Sonja (2007) *Justice for the Bosnian Genocide: The Legal Case Against Serbia*, Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia
46. Biserko, Sonja (ur.) (2006) *Bosna i Hercegovina – jezgro velikosrpskog projekta*, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji
47. Bisić, Mustafa, Kreho, Senad (prir.) (1994) *Obuka za genocid. Suđenje Borislavu Heraku*, Sarajevo: Khalid Al-Ageely
48. Bloxham, Donald (2003) *Genocide on Trial: War Crimes Trials and the Formation of Holocaust History and Memory*, Oxford: Oxford University Press
49. Bogoeva, Julija (2017) *The war in Yugoslavia in ICTY Judgements: The Goals of the Warring Parties and Nature of the Conflict*, Brussels: Torkel Opsahl Academic EPublisher (TOAEP)
50. Bonafè, Beatrice I (2009) *The Relationship between State and Individual Responsibility for International Crimes*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers
51. Boon, Kristen (2020) The State of the Netherlands v. Respondents & Stichting Mothers of Srebrenica. No. 17/04567, *The American Journal of International Law*, vol. 114, no. 3
52. Boot, Machteld (2002) *Nullum Crimen Sine Lege and the Subject Matter Jurisdiction of the International Criminal Court: Genocide, Crimes against Humanity and War Crimes,* Antwerpen, Oxford: Intersentia
53. Boyle, Francis A (1996) *The Bosnian People Charge Genocide: Proceedings at The International Court of Justice Concerning Bosnia v. Serbia on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, Aletheia Press
54. Brammertz, Serge, Jarvis, Michelle (eds) (2016) *Prosecuting Conflict-Related Sexual Violence at the ICTY*, Oxford: Oxford University Press
55. Bubalović, Tadija, Pivić, Nezir (2021) *Međunarodno krivično procesno pravo. Struktura i pravila postupka pred međunarodnim krivičnim sudovima*, Zenica: Pravni fakultet Univerziteta u Zenici
56. Bulatović, Momir (2006) *Neizgovorena odbrana: ICTY vs Slobodan Milošević*, Niš: Zograf, Podgorica: Etra
57. Carpenter, Charli R (2010) *Forgetting Children Born of War: Setting the Human Rights Agenda in Bosnia and Beyond*, New York: Columbia University Press
58. Cassese, Antonio (2003) *International Criminal Law*, Oxford: Oxford University Press
59. Cassese, Antonio (2005) *International Law*, Oxford: Oxford University Press
60. Cassese, Antonio (2007) On the Use of Criminal Law Notions in Determining State Responsibility for Genocide, *Journal of International Criminal Justice 5*.
61. Cassese, Antonio (prijevod: Račić, Obrad *et al*) (2005) *Međunarodno krivično pravo*, Beograd: Beogradski centar za ljudska prava
62. Cassese, Antonio (ur.) (2009) *The Oxford Companion to International Criminal Justice*, Oxford: Oxford University Press
63. Cassese, Antonio *et al* (rev.) (2013) *Cassese's International Criminal Law*, 3. ed, Oxford: Oxford University Press

64. Cassese, Antonio, Gaeta, Paola, Jones, John R. W. D. (eds) (2002) *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, 2 vol, Oxford: Oxford University Press
65. Chalk, Frank, Jonassohn, Kurt (1990) *The History and Sociology of Genocide: Analyses and Case Studies*, New Haven: Yale University Press
66. Churchill, Ward (1997) *A Little Matter of Genocide: Holocaust and Denial in the Americas, 1492 to the Present*, San Francisco: City Lights Books
67. Cigar, Norman (1995) *Genocide in Bosnia: The Policy of Ethnic Cleansing*, College Station: Texas A&M University Press
68. Cogan, Jacob K (2013) Stichting Mothers of Srebrenica v. Netherlands, *American Journal of International Law*, vol. 107, izd. 4
69. Colangelo, Anthony J (2014) What Is Extraterritorial Jurisdiction?, *Cornell Law Review, vol. 99, izd. 6, Article 2*
70. Costello, Cathryn (2006) The *Bosphorus* Ruling of the European Court of Human Rights: Fundamental Rights and Blurred Boundaries in Europe, *Human Rights Law Review*, vol. 6, br. 1
71. Cox, John, Khoury, Amal, Minslow, Sarah (eds.), prijevod: Avdić Muratović, Almedina, Mehmedović, Resul, *Negiranje: posljednja faza genocida*, Tuzla: Dialogos, Luksemburg: Odbor za obilježavanje genocida u Srebrenici – Luksemburg
72. Crawford, James (2002) *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*, New York: Cambridge University Press
73. Crawford, James (2013) *State Responsibility: The General Part*, Cambridge: Cambridge University Press
74. Crawford, James, Pellet, Alain, Olleson, Simon (ed.) (2010) *The Law of International Responsibility*, Oxford: Oxford University Press
75. Crawford, Kerry (2015) Conflict and Extremist-Related Sexual Violence: An International Security Threat, *United States Institute of Peace*, br. 187
76. Crnić-Grotić, Vesna (1996) Međunarodni zločin i kazna: Razvoj pojma međunarodnog zločina u međunarodnom pravu, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 17, br. 2
77. Crnić-Grotić, Vesna (1997) Kršenje ljudskih prava kao međunarodni zločin, *Vladavina prava*, god. I, br. 2-3
78. Crnić-Grotić, Vesna (2005) *Impunity and Universal Jurisdiction in Present International Law*, u: Crnić-Grotić, Vesna, Matulović, Miomir (ur.) *International Law and the Use of Force at the Turn of Centuries: Essays in Honour of V. Đ. Degan*, Rijeka: University of Rijeka
79. Cryer, Robert *et al.* (2014) *An Introduction to International Criminal Law and Procedure*, 3. ed., Cambridge: Cambridge University Press
80. Čejović, Bora (2006) *Međunarodno krivično pravo: opšti i posebni deo*, Beograd: Dosije
81. Čekić, Smail (2004) Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: planiranje, priprema, izvođenje, sv. 1. i 2., Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu

82. Čekić, Smail (2010) Historija holokausta, *Korak*, br. 21
83. Čekić, Smail (2011) Praksa Međunarodnog suda pravde – pravna ili politička? – Predmet: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, u: *Genocid u Bosni i Hercegovini: posljedice presude Međunarodnog suda pravde: zbornik radova Međunarodne naučne konferencije održane 10. i 11. jula 2009. godine u Potočarima (Srebrenica)*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
84. Čekić, Smail (2012) *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu i Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.
85. Čekić, Smail, Kreso, Muharem, Macić, Bećir (2000) *Genocid u Srebrenici "sigurnoj zoni" Ujedinjenih nacija, jula 1995*, ed. "*Srebrenica 1995.*", knjiga 3, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu
86. Čekić, Smail, Šestanović, Muhamed, Karović, Merisa, Mastalić, Zilha (2010) *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu
87. Čok, Vida (2010) *Spone međunarodnog i uporednog prava – Primeri iz oblasti ljudskih prava* – Beograd: Službeni glasnik
88. Ćerimović, Emina (2010) *To Prevent and to Punish: Genocidal Intent*, neobjavljeni magistarski rad, Budapest: Central European University, Department of Legal Studies
89. Daillier, Patrick, Pellet, Alain (Nguyen, Quoc D) (2002) *Droit International Public*, 7. izd, Paris: L.G.D.J
90. Daniel-Wrabetz, Joana (2007) Children Born of War Rape in Bosnia-Herzegovina and the Convention on the Rights of the Child, u: Carpenter, Charli R (ed.), *Born of War: Protecting Children of Sexual Violence Survivors in Conflict Zones*, Hartford: Kumarian Press
91. Danner, Mark (1999) Endgame in Kosovo, *The New York Review of Books*, vol. 46, br. 8
92. Dautbašić, Nermina *et al* (2008) *Prekinuto djetinjstvo*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu i Organizacioni odbor za obilježavanje 11. jula 1995. – trinaeste godišnjice genocida nad Bošnjacima "sigurne zone" UN-a Srebrenica
93. Davidson, Lawrence (2012) *Cultural Genocide*, New Brunswick: Rutgers University Press
94. De Brouwer, Anne-Marie (2005) *Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence: The ICC and the Practice of the ICTY and the ICTR*, Antwerpen-Oxford: Intersentia
95. Degan, Vladimir Đ (2008) Dualitet međunarodne odgovornosti države i pojedinca za zločin genocida – pitanje tereta dokazivanja, u: Pavišić, Berislav (ur.) *Decennium Moztanicense, Zbornik radova, Deset godina rada Zavoda za kaznene znanosti Mošćenice Pravnog fakulteta u Rijeci*, Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci

96. Degan, Vladimir Đ (2008) Zločin genocida pred međunarodnim sudištima, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 58 (1-2)
97. Degan, Vladimir Đ (2011) *Međunarodno pravo*, Zagreb: Školska knjiga
98. Degan, Vladimir Đ (2016) Zločin genocida pred Međunarodnim sudom u Haagu, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 53, br. 2
99. Degan, Vladimir Đ, Pavišić, Berislav (2005) *Međunarodno kazneno pravo*, Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci
100. Degan, Vladimir Đ, Pavišić, Berislav, Beširević, Violeta (2011) *Međunarodno i transnacionalno krivično pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i Službeni glasnik
101. Delbyck, Kyle (2017) *Mitovi o silovanju na suđenjima za ratno seksualno nasilje prebacivanje tereta sa preživjelih na počinitelje*, TRIAL International
102. Devrim, Aydin (2014) The Interpretation of Genocidal Intent under the Genocide Convention and the Jurisprudence of International Courts, *The Journal of Criminal Law*, vol. 78, br. 5
103. Dimitrijević, Vojin *et al* (2007) *Osnovi međunarodnog javnog prava*, Beograd: Beogradski centar za ljudska prava i Dosije
104. Dixon, Martin (1996) *Textbook on International Law*, 3. izd, London: Blackstone Press Limited
105. Donia, Robert J (2015) *Radovan Karadžić, Architect of the Bosnian Genocide*, New York: Cambridge University Press
106. Donia, Robert J (2016) *Radovan Karadžić: uzroci, postanak i uspon genocida u Bosni i Hercegovini*, prijevod: Valenta, Daniela, Sarajevo: University Press – izdanja Magistrat.
107. Dupuy, Pierre-Marie (2002) International Criminal Responsibility of the Individual and International Responsibility of the State, u: Cassese, Antonio, Gaeta, Paola, Jones, John R. W. D. (ur.), *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, Oxford: Oxford University Press, vol. II
108. Dwork, Debórah, van Pelt, Robert Jan (2003) *Holocaust: A History*, New York: W. W. Norton & Company
109. Džananović, Muamer (2020) Dijete i porodica u genocidu – s posebnim osvrtom na genocid nad Bošnjacima u i oko Srebrenice jula 1995. godine, *Monumenta Srebrenica*, br. 9
110. Džananović, Muamer (2022) Od klasifikacije do trijumfalizma (posljednje etape genocida nad Bošnjacima), *Monumenta Srebrenica*, vol. 11
111. Džananović, Muamer *et al*. (2023) *Srebrenica Genocide Denial Report 2023*, Srebrenica Memorial Center
112. Džananović, Muamer, Karčić, Hikmet, Suljagić, Emir, Turčalo, Sead (2024) *Dekodiranje agresije: Vrhovni savet odbrane Savezne Republike Jugoslavije i rat protiv Republike Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Fakultet političkih nauka; Potočari: Memorijalni centar Srebrenica; Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava

113. Đajić, Sanja (2012) *Međunarodno pravosuđe*, Beograd: Službeni glasnik
114. Đurđić, Vojislav, Jovašević, Dragan (2003) *Međunarodno krivično pravo*, Beograd: Nomos
115. Ellis, Mark (2006) Breaking the Silence: Rape as an International Crime, *Case Western Reserve Journal of International Law*, vol. 38, izd. 2
116. Etinski, Rodoljub (2010) *Međunarodno javno pravo*, Beograd: Službeni glasnik & Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu
117. Europa-Institut of Saarland University (ed.) (2014) *Public International Law. Selected Documents*, vol. IV
118. Evans, Malcolm D (2007) *Blackstone's Statutes: International Law Documents*, 8. izd, New York: Oxford University Press
119. Fabijanić Gagro, Sandra, Crgol, Romana (2021) Seksualno nasilje povezano s oružanim sukobima i primjena koncepta odgovornosti zaštite (RtoP), *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 42, br. 1
120. Fein, Helen (1993) Discriminating Genocide from War Crimes: Vietnam and Afghanistan Reexamined, *Denver Journal of International Law and Policy*, br. 22
121. Fein, Helen (1993) *Genocide: A Sociological Perspective*, London, Newbury Park, New Delhi: SAGE Publications
122. Fein, Helen, Accounting for Genocide after 1945: Theories and some Findings, u: Beč-Neumann, Janja (ed.) (2005) *War Crimes, Genocide and Memories*, Sarajevo: Centre for Interdisciplinary Postgraduate Studies
123. Findlay, Trevor (2002) *The Use of Force in UN Peace Operations*, New York: Oxford University Press
124. Fond za humanitarno pravo (1997) *Pod lupom: Međunarodni tribunal za suđenje licima odgovornim za teške povrede međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991/Dokumenta*, Beograd
125. Fournet, Caroline (2007) *The Crime of Destruction and the Law of Genocide: Their Impact on Collective Memory*, 1. ed., Routledge
126. Fournet, Caroline, Pégorier, Clotilde (2017) Combating genocide denial via law: *état des lieux* of anti-denial legislation, u: Behrens, Paul, Terry, Nicholas, Jensen, Olaf (ed.) *Holocaust and Genocide Denial: A Contextual Perspective*, Abingdon, Oxon, New York: Routledge
127. Gaeta, Paola (2007) On What Conditions Can a State Be Held Responsible for Genocide?, *European Journal of International Law*, vol. 18, no. 4
128. Gaeta, Paola (ed.) (2009) *The UN Genocide Convention – A Commentary*, New York: Oxford University Press
129. Gangi, Jane M (2014) *Genocide in Contemporary Children's and Young Adult Literature. Cambodia to Darfur*, Routledge
130. Gebert, Konstanty (1997) *Izvještavanje nije dovoljno – misija za ljudska prava Tadeuša Mazovjeckog*, u: *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991 – 1995*, Zbornik radova sa Međunarodnog kongresa za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini, Bon, 31. august – 4. septembar 1995, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava

131. Gill, Terry D (ed.) (2003) *Rosenne's The World Court. What It is and How It Works*, 6. completely revised ed., Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers
132. Goldsmith, Katherine (2010) The Issue of Intent in the Genocide Convention and its Effect on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: Toward a Knowledge-Based Approach, *Genocide Studies and Prevention*, vol. 5, br. 3
133. Goldstone, Richard J, Hamilton, Rebecca J (2008) *Bosnia v. Serbia*: Lessons from the Encounter of the International Court of Justice with the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, *Leiden Journal of International Law 21*
134. Gordy, Eric (2013) *Guilt, Responsibility and Denial: The Past at Stake in Post-Milošević Serbia*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press
135. Gratz, Dennis (2007) Elitocide and Genocide in B&H, u: Beč-Neumann, Janja (ed.) *Darkness at Noon: War Crimes, Genocides and Memories Course*, Sarajevo: Centre for Interdisciplinary Postgraduate Studies
136. Greenawalt, Alexander (1999) Rethinking Genocidal Intent: The Case for a Knowledge-Based Interpretation, *Columbia Law Review*, vol. 99, br. 8
137. Greenfield, Daniel M (2008) The Crime of Complicity in Genocide: How the International Criminal Tribunals for Rwanda and Yugoslavia Got It Wrong, and Why It Matters, *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 98, br. 3
138. Greenwood, Christopher (2012) Some Challenges of International Litigation, *Cambridge Journal of International and Comparative Law* 1 (1)
139. Grünfeld, Fred, Huijboom, Anke (2007) *The Failure to Prevent Genocide in Rwanda: the Role of Bystanders*, Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers
140. Grünfeld, Fred, Vermeulen, Wessel (2009) Failures to Prevent Genocide in Rwanda (1994), Srebrenica (1995), and Darfur (since 2003), *Genocide Studies and Prevention*, vol. 4, br. 2
141. Guilfoyle, Douglas (2016) *International Criminal Law*, Oxford: Oxford University Press
142. Gunawaradana, Asoka De Z (2000) Contributions by the International Criminal Tribunal for Rwanda to Development of the Definition of Genocide*, Proceedings of the Annual Meeting, American Society of International Law*, vol. 94
143. Gurda, Vedad (2015) Procesuiranje genocida u Bosni i Hercegovini pred međunarodnim, domaćim i inostranim sudovima, *Monumenta Srebrenica*, 4, Tuzla: JU zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa tuzlanskog kantona
144. Gurda, Vedad (2022) Hronologija suđenja Ratku Mladiću za genocid u Srebrenici i druge zločine pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju, *Monumenta Srebrenica*, vol. 11
145. Gurda, Vedad, Lukavačkić, Amar (2023) Pojedina obilježja učinitelja i žrtava ratnih silovanja procesuiranih pred Sudom Bosne i Hercegovine, *Historijski pogledi*, 10
146. Gutman, Israel (ed.) (1990) *Encyclopedia of the Holocaust*, New York: Macmillan Publishing Company

147. Haan, Verena (2005) The Development of the Concept of Joint Criminal Enterprise at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, *International Criminal Law Review 5*
148. Haffajee, Rashida L (2006) Prosecuting Crimes of Rape and Sexual Violence at the ICTR: The Application of Joint Criminal Enterprise Theory, *Harvard Journal of Law and Gender*, vol. 29, izd. 1
149. Halilovich, Hariz (2017) Globalization and Genocide, u: Farazmand, Ali (ed.) *Global Public Administration, Public Policy, and Governance*, New York: Springer
150. Hall, Christopher K (2002) Universal Jurisdiction: Challenges to Implementation since Pinochet I, *Interights Bulletin*, vol. 14, br. 1
151. Haračić, Šejla (2010) Tretman "kulturnog genocida" u međunarodnom krivičnom pravu, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 6, god 3
152. Haračić, Šejla (2011) Presuda Međunarodnog suda pravde – precedent budućim sporovima o odgovornosti države za genocid?, u: *Genocid u Bosni i Hercegovini: posljedice presude Međunarodnog suda pravde: zbornik radova Međunarodne naučne konferencije održane 10. i 11. jula 2009. godine u Potočarima (Srebrenica)*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, str. 357, ft. 84.
153. Haračić-Čajlaković, Šejla (2011) Presuda Međunarodnog suda pravde u predmetu "Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore": precedent budućim sporovima o odgovornosti države za genocid?, *Pravna misao*, god. XLII, br. 5-6
154. Harbour, Grace, Zabrinutost međunarodne zajednice zbog seksualnog nasilja u sukobu koja je prethodila osnivanju MKSJ, u: Brammertz, Serge, Jarvis, Michelle (ur.) (2017) *Procesuiranje zločina seksualnog nasilja u nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ)*, Oxford: Oxford University Press, 2016., prev. Ristić, Branka, Mati, Jasna, Hajdu, Nata, Sarajevo: CPU Printing company
155. Harris Rimmer, Susan (2007) Orphans or Veterans? Justice for Children Born of War in East Timor, u: Carpenter, Charli R (ed.), *Born of War: Protecting Children of Sexual Violence Survivors in Conflict Zones,* Hartford: Kumarian Press
156. Hartmann, Florence (2007) *Mir i kazna: tajni ratovi međunarodne politike i pravde*, Marojević, Biljana (prijevod), Beograd: "Filip Višnjić": Klub Plus
157. Hasanović, Faris (2023) Primjena Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida pred Međunarodnim sudom u Hagu u predmetu Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore, *Društvene i humanističke studije* 3 (24)
158. Hayes, Niamh (2010) Creating a Definition of Rape in International Law: The Contribution of the International Criminal Tribunals, u: Darcy, Shane, Powderly, Joseph (eds.), *Judicial Creativity at the International Criminal Tribunals*, Oxford: Oxford University Press
159. Henriksen, Anders (2019) *International Law*, 2. ed., Oxford: Oxford University Press
160. Herceg Pakšić, Barbara (2017) Tvorba novih standarda u slučajevima teških oblika govora mržnje: negiranje genocida pred Europskim sudom za ljudska prava, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, vol. 67, br. 2
161. Hernández, Gleider (2019) *International Law*, Oxford: Oxford University Press

162. Hirsh, David (2003) *Law against Genocide: Cosmopolitan Trials*, London: The GlassHouse Press
163. Hodge, Carole (2007) *Velika Britanija i Balkan: od 1991. do danas*, Zagreb: Detecta
164. Hodge, Carole (2019) *The Balkans on Trial: Justice vs. Realpolitik*, London and New York: Routledge
165. Høgestøl, Sofie A. E (2016) The Habré Judgment at the Extraordinary African Chambers: A Singular Victory in the Fight Against Impunity, *Nordic Journal of Human Rights*, 34:3
166. Holbrooke, Richard (1998) *Završiti rat*, Sarajevo: Šahinpašić
167. Honig, Jan W, Both, Norbert (1996) *Srebrenica: Record of a War Crime*, New York: Penguin Books
168. Honig, Jan W, Both, Norbert (1997) *Srebrenica, hronika ratnog zločina*, prijevod: Mešinović, Haris, Sarajevo: Ljiljan
169. Hopkins, Alison (2010) Defining the Protected Groups in the Law of Genocide: Learning from the Experience of the International Criminal Tribunal for Rwanda, *Dalhousie: Journal of Legal Studies*, vol. 1
170. Horvitz, Leslie A, Catherwood, Christopher (2011) *Encyclopedia of War Crimes and Genocide*, izm. izd, vol. I, New York: Facts On File
171. Hudson, Manley Ottoman (1951) The Twenty-Ninth Year of the World Court, 45 *American Journal of International Law* 1
172. Hulme, Karen (2010) *Core Documents on International Law*, Basingstoke: Palgrave Macmillan
173. Hurd, Ian (2011) *International Organizations. Politics, Law, Practice*, New York: Cambridge University Press
174. Huseinspahić, Ajdin (2023) *Od Berlinske do Dejtonske Bosne i Hercegovine: pravno-politički status Bošnjaka*, 2. izm. i dop. izd., Zenica: Bošnjačka zajednica kulture "Preporod", Gradsko društvo Zenica/Naučno-istraživački centar
175. Huseinspahić, Ajdin, Dedić, Sedad (2021) Kontinuitet neustavnog i protupravnog djelovanja na političkoj sceni u Bosni i Hercegovini od kraja XIX vijeka do danas – realnost ili imaginacija, *Društvene i humanističke studije*, br. 3 (16)
176. ICJ (2004) *The International Court of Justice*, 5. izd, The Hague
177. Inazumi, Mitsue (2005) *Universal Jurisdiction in Modern International Law: Expansion of National Jurisdiction for Prosecuting Serious Crimes under International Law*, Antwerpen, Oxford: Intersentia
178. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava Univerziteta u Sarajevu (1998) *Srebrenica 1995*, knjiga I
179. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava Univerziteta u Sarajevu (1999) *Srebrenica 1995*, knjiga II
180. Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava Univerziteta u Sarajevu (2000) *Srebrenica 1995*, knjiga III
181. International Committee of the Red Cross (1994) *Handbook of the International Red Cross and Red Crescent Movement*, 13. izd, Geneva

182. International Criminal Court (2014) *Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes*
183. Jarvis, Michelle, Osvrt – pitanje odgovornosti za zločine seksualnog nasilja u sukobu, u: Brammertz, Serge, Jarvis, Michelle (ur.) (2017) *Procesuiranje zločina seksualnog nasilja u nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ)*, Oxford University Press, 2016., prev. Ristić, Branka, Mati, Jasna, Hajdu, Nata, CPU Printing company
184. Jenks, Clarence W (1961) *International Immunities*, London/New York: Stevens & Sons Limited/Oceana Publications, str. 1-34
185. Jessberger, Florian (2009) The Definition and the Elements of the Crime of Genocide, u: Gaeta, Paola (ed.) *The UN Genocide Convention – A Commentary*, New York: Oxford University Press
186. Johnstone, Rachael L (2009) State Responsibility: A Concerto For Court, Council and Committee, *Denver Journal of International Law and Policy*, vol. 37:1
187. Jones, Adam (ed.) (2004) *Gendercide and Genocide*, Nashville: Vanderbilt University Press
188. Jones, John R. W. D, Powles, Steven (2006) *Međunarodna krivična praksa: Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju, Međunarodni krivični tribunal za Ruandu, Međunarodni krivični sud, Specijalni sud za Sijera Leone, Specijalno vijeće Istočnoga Timora za teška krivična djela, Gonjenje za ratne zločine na Kosovu*, Beograd: Fond za humanitarno pravo
189. Jordash, Wayne, Van Tuyl, Penelope (2010) Failure to Carry the Burden of Proof: How Joint Criminal Enterprise Lost its Way at the Special Court for Sierra Leone, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 8, izd. 2
190. Jørgensen, Nina H. B (2001) The Definition of Genocide: Joining the Dots in the Light of Recent Practice, *International Criminal Law Review* 1
191. Jørgensen, Nina H. B. (2000) *The Responsibility of States for International Crimes*, New York: Oxford University Press
192. Jovanović, Ljubiša (1962) Krivična odgovornost pojedinca u međunarodnom pravu, *Pregled*, br. 1-2, Sarajevo
193. Jutriša, Goran (2007) Odgovornost države na temelju Konvencije o sprečavaju i kažnjavanju zločina genocida, *Pravnik, 41, 1*
194. Kapić, Suada (2000) *The Siege of Sarajevo: 1992-1996*, Sarajevo: FAMA
195. Karčić, Fikret (2007) Krivično-pravna zabrana poricanja genocida: komparativna perspektiva, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, L
196. Karčić, Hikmet (2016) Archives, Denial and Justice: The Role of Documentation in the Bosnian Genocide, u: *Justice, Memory and Denial*, Sarajevo: Institute for Islamic Tradition of Bosniaks
197. Karčić, Hikmet (2024) Trijumfalizam: Završna faza bosanskog genocida, u: Cox, John, Khoury, Amal, Minslow, Sarah (eds.), prijevod: Avdić Muratović, Almedina, Mehmedović, Resul, *Negiranje: posljednja faza genocida*, Tuzla: Dialogos, Luksemburg: Odbor za obilježavanje genocida u Srebrenici – Luksemburg

198. Karović-Babić, Merisa (2014) *Masovna ubistva civila u Sarajevu za vrijeme opsade 1992--1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu
199. Karović-Babić, Merisa (2023) Zločin na Tuzlanskoj kapiji: historijske činjenice, reakcije i negiranje odgovornosti**,** *Historijski pogledi*, br. 9, Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla
200. Karović-Babić, Merisa (2024) *Sigurnosne zone Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini: prijedlozi, motivi i ideje tokom 1992*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu
201. Kelly, Michael J (2012) Prosecuting Corporations for Genocide Under International Law, *Harvard Law & Policy Review*, vol. 6
202. Kittichaisaree, Kriangsak (2001) *International Criminal Law,* Oxford: Oxford University Press
203. Klabbers, Jan (2013) *International Law*, New York: Cambridge University Press
204. Klabbers, Jan (2017) *International Law*, 2. ed., Cambridge: Cambridge University Press
205. Knežević-Predić, Vesna, Avram, Saša, Ležaja, Željko (prir.) (2007) *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, 2. dop. i prer. izd, Beograd: Fakultet političkih nauka, Crveni krst Srbije, Međunarodni komitet Crvenoga krsta
206. Kočetkov, Đorđe, Handžić, Jasmina (ur.) (1997) *Zbirka međunarodnih multilateralnih ugovora iz oblasti diplomatskih i konzularnih odnosa i sporazuma o statusu misija međunarodnih organizacija u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Ministarstvo vanjskih poslova Bosne i Hercegovine
207. Kress, Claus (2006) The Crime of Genocide under International Law, *International Criminal Law Review*, 6
208. Kress, Claus (2020) The Bashir Case and the Immunities of Heads of State under International Law, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 18
209. Kreβ, Claus (2015) The ICC's First Encounter with the Crime of Genocide: The Case against Al Bashir, u: Stahn, Carsten (ed) *The Law and Practice of the International Criminal Court*, Oxford: Oxford University Press
210. Krivokapić, Boris (2010) *Enciklopedijski rečnik međunarodnog prava i međunarodnih odnosa*, Beograd: Službeni glasnik
211. Krivokapić, Boris (2011) *Aktuelni problemi međunarodnog prava*, Beograd: Službeni glasnik
212. Kuper, Leo (1981) *Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century*, New Haven: Yale University Press
213. Kuper, Leo (1988) Other Selected Cases of Genocide and Genocidal Massacres: Types of Genocide, u: Charny, Israel W. (ed.), *Genocide: A Critical Bibliographic Review*, London: Mansell Publishing Limited/New York: Facts on File
214. Lapaš, Davorin (2008) *Pravo međunarodnih organizacija*, Zagreb: Narodne novine
215. Lee, Sabine (2017) *Children Born of War in the Twentieth Century*, Manchester: Manchester University Press

216. Lee, Sabine, Glaesmer, Heide, Stelzl-Marx, Barbara (2021) *Children Born of War: Past, Present and Future. Routledge Studies in Modern History*, Taylor & Francis
217. Lemkin, Raphael (1944) *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, Washington: Carnegie Endowment for International Peace (Clark, New Jersey: The Lawbook Exchange, Ltd (2005))
218. Levene, Mark (2000) Why Is the Twentieth Century the Century of Genocide?, *Journal of World History*, 11 (2)
219. Lewy, Guenter (2007) Can There Be Genocide Without the Intent to Commit Genocide?, *Journal of Genocide Research*, 9 (4)
220. Lewy, Guenter (2014) *Outlawing Genocide Denial: The Dilemmas of Official Historical Truth*, Salt Lake City: University of Utah Press
221. Leydesdorff, Selma (2007) Stories from No Land: The Women of Srebrenica Speak Out, *Human Rights Review*, vol. 8, izd. 3
222. Lobba, Paolo (2017) From introduction to implementation: first steps of the EU Framework Decision 2008/913/JHA against racism and xenophobia, u: Behrens, Paul, Terry, Nicholas, Jensen, Olaf (ed.) *Holocaust and Genocide Denial: A Contextual Perspective*, Abingdon, Oxon, New York: Routledge
223. Loewenstein, Andrew B, Kostas, Stephen A (2007) Divergent Approaches to Determining Responsibility for Genocide: The Darfur Commission of Inquiry and the ICJ's Judgment in the Genocide Case, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 5 (4)
224. Lopičić, Đorđe N (prir.) (2006) *Međunarodno krivično pravo*, Beograd: Službeni glasnik
225. Macedo, Stephen (ur.) *Universal Jurisdiction. National Courts and the Prosecution of Serious Crimes under International Law*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press
226. Macić, Bećir (2004) Genocidne radnje u ratu protiv Bosne i Hercegovine, *Ljudska prava*, god. 5, br. 1
227. MacKenzie, Lewis (1994) *Peacekeeper: The Road to Sarajevo*, Toronto: HarperCollins *PublishersLtd*
228. MacKinnon, Catharine A (2006) *Are Women Human?: And Other International Dialogues,* Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press
229. Mahmutović, Dževad (2019) Hronologija sudskog procesa Radovanu Karadžiću za zločin genocida u Srebrenici i ostale zločine, *Monumenta Srebrenica*, vol. 8
230. Majić, Miodrag (2005) *Ratni zločin u međunarodnom krivičnom pravu*, Beograd: Tehnička knjiga
231. Majić, Miodrag (2009) *Primena međunarodnog krivičnog prava u nacionalnim pravnim sistemima*, Beograd: Službeni glasnik
232. Maljević, Almir *et al* (2024) *Izvještaj o negiranju genocida 2024: (Ne)procesuiranje negatora genocida*, Memorijalni centar Srebrenica
233. Manivannan, Anjali (2014) Seeking Justice for Male Victims of Sexual Violence in Armed Conflict, *New York University Journal of International Law and Politics*, vol. 46, br. 2

234. Mann, Michael (2005) *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*, Los Angeles: University of California
235. Marek, Krystyna (1978-79) Criminalizing State Responsibility, *Revue Belge de Droit International* 14
236. Marković, Milan D (1973) Nirnberško suđenje – primjena novih načela u međunarodnom krivičnom pravu, *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, br. 2
237. Massey, Simon (2024) Bosanski genocid i "kontinuum negiranja", u: Cox, John, Khoury, Amal, Minslow, Sarah (eds.), prijevod: Avdić Muratović, Almedina, Mehmedović, Resul, *Negiranje: posljednja faza genocida*, Tuzla: Dialogos, Luksemburg: Odbor za obilježavanje genocida u Srebrenici – Luksemburg
238. Mastalić-Košuta, Zilha (2012) Masovna ubistva djece u Sarajevu u vrijeme opsade 1992-1995, *Znakovi vremena*, br. 57/58
239. Mastalić-Košuta, Zilha (2021) Zločini nad djecom u Bosni i Hercegovini na primjerima Sarajeva, Mostara i Srebrenice (1992-1995), u: Džananović, Muamer, Mastalić-Košuta, Zilha, Karović-Babić, Merisa (ur.) *Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995-2020: uzroci, razmjere i posljedice*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Tuzla: Univerzitet u Tuzli
240. May, Larry (2005) *Crimes Against Humanity: A Normative Account*, Cambridge: Cambridge University Press
241. May, Larry (2010) *Genocide: A Normative Account*, Cambridge: Cambridge University Press
242. McCausland, Courtney (2017) From Tolerance to Tactic: Understanding Rape in Armed Conflict as Genocide, *Michigan State International Law Review*, vol. 25.1
243. McDonnell, Michael A, Moses, Dirk A (2005) Raphael Lemkin as Historian of Genocide in the Americas, *Journal of Genocide Research*, vol. 7, no. 4
244. Medić, Jasmin (2019) Zločini nad djecom i maloljetnicima u Prijedoru od 1992. do 1994. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 51, br. 2
245. Meger, Sara (2016) *Rape Loot Pillage: The Political Economy of Sexual Violence in Armed Conflict*, Oxford: Oxford University Press
246. Memišević, Ehlimana (2015) Krivičnopravna zabrana poricanja genocida – dozvoljeno ograničavanje slobode izražavanja?, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, LVIII
247. Mennecke, Martin, Markusen, Eric (2007) Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju i krivično djelo genocida, u: Jensen, Steven L. B (ur.) *Genocid: slučajevi, poređenja i savremene rasprave*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnoga prava Univerziteta u Sarajevu
248. Meron, Theodor (1998) Classification of Armed Conflict in the Former Yugoslavia: Nicaragua's Fallout, 92 *American Journal of International Law* 236
249. Milanović, Marko (2012) *Al-Skeini* and *Al-Jedda* in Strasbourg, *European Journal of International Law*, vol. 23, br. 1

250. Milisavljević, Bojan (2007) *Nove mirovne misije Organizacije ujedinjenih nacija*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Službeni glasnik
251. Miller, Sarah C (2009) Atrocity, Harm, and Resistance: A Situated Understanding of Genocidal Rape, u: Veltman, Andrea, Norlock, Kathryn (eds.), *Evil, Political Violence, and Forgiveness: Essays in Honor of Claudia Card*, Lexington
252. *Miloševiću dokazan genocid u Bosni: međupresuda Haškog tribunala od 16. juna 2004.* (2007) Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
253. Mohamed, Saira (2009) Neglected Option: The Contributions of State Responsibility for Genocide to Transitional Justice, A, *80 University of Colorado Law Review 327*
254. Munivrana Vajda, Maja (2018) Glava Deveta (IX.): Kaznena djela protiv čovječnosti i ljudskog dostojanstva, u: Cvitanović, Leo *et al*., *Kazneno pravo: posebni dio*, Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
255. Muratović, Rasim (2013) *Genocid u Ahmićima 1993*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Udruženje građana žrtava rata '92-'95. "16. april" Ahmići
256. Murphy, Sean D (2015), *Toward a Convention on Crimes against Humanity?*, dost. na: https://revdh.revues.org/1185
257. Musabegović, Senadin (2007) Rape and the Creation of the National Soldier, u: Beč-Neumann, Janja (ed.) *Darkness at Noon: War Crimes, Genocides and Memories Course*, Sarajevo: Centre for Interdisciplinary Postgraduate Studies
258. Naimark, Norman M (2001) *Fires of Hatred: Ethnic Cleansing in Twentieth-Century Europe*, Cambridge: Cambridge University Press
259. Neenan, Joanne, *Closing the Protection Gap for Children Born of War. Addressing Stigmatisation and the Intergenerational Impact of Sexual Violence in Conflict*, London School of Economics, Centre for Women, Peace and Security i Foreign & Commonwealth Office.
260. Neier, Aryeh (1998) *War Crimes: Brutality, Genocide, Terror, and the Struggle for Justice*, New York: Times Books
261. Nilsen, Kjell A (2007) *Milošević: u ratu i u Haagu: dokumentacija*, Muratović, Rasim (prijevod) (2013), Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu
262. Nogo, Sreto (2016) *Međunarodno krivično pravo*, Beograd: Catena Mundi
263. Nollkaemper, André (2011) Dual Attribution: Liability of the Netherlands for Conduct of Dutchbat in Srebrenica, *Amsterdam Center for International Law*, Research Paper No. 2011-29
264. Novic, Elisa (2016) *The Concept of Cultural Genocide: An International Law Perspective*, Oxford: Oxford University Press
265. Nowak, Manfred (2000) Women as Victims of Ethnic Cleansing in Bosnia and Herzegovina, u: Tokača, Mirsad (ed.) *The Sin of Silence – Risk of Speech*, Commission for Gathering Facts on War Crimes in Bosnia and Herzegovina, Sarajevo

266. Nuhanović, Hasan (2005) *Pod zastavom UN-a. Međunarodna zajednica i zločin u Srebrenici*, Sarajevo: BZK "Preporod"
267. Obradović, Konstantin (2000) *Odgovornost država za međunarodne protivpravne čine – opšta načela*, Beograd: Beogradski centar za ljudska prava
268. Ohlin, Jens D (2007) Three Conceptual Problems with the Doctrine of Joint Criminal Enterprise, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 5, izd. 1
269. O'Keefe, Roger (2015) *International Criminal Law*, Oxford: Oxford University Press
270. Omerović, Enis (2008) O genocidu i zločinima protiv čovječnosti, *Ljudska prava*, god. 9, br. 1-4, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu
271. Omerović, Enis (2008) Uvod u razumijevanje pojma *zaštićene grupe* prema definiciji zločina genocida, *Znakovi vremena*, vol. 11, br. 41/42
272. Omerović, Enis (2011) Međunarodni vojni tribunal u Nirnbergu. Pravno-historijski pristup, *Glasnik*, vol. LXXIII, br. 3-4, Sarajevo (I dio)
273. Omerović, Enis (2011) Međunarodni vojni tribunal u Nirnbergu. Pravno-historijski pristup, *Glasnik*, vol. LXXIII, br. 5-6, Sarajevo (II dio)
274. Omerović, Enis (2012) Suvremene doktrinarne postavke i koncept Međunarodnog krivičnog suda o specifičnoj namjeri kod zločina genocida, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, god. 5, br. 10
275. Omerović, Enis (2020) Obaveze *erga omnes (per se)* i *erga omnes partes*, Međunarodna naučna konferencija: Odgovornost u pravnom i društvenom kontekstu: *Zbornik radova*: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu
276. Omerović, Enis (2020) Zahtjev za znatno uništenje značajnoga dijela skupine: Relevantnost kvantitativno-kvalitativnog kriterija, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, vol. 13, br. 26
277. Omerović, Enis (2021) Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida: izvor međunarodnih obaveza, u: Džananović, Muamer, Mastalić-Košuta, Zilha, Karović-Babić, Merisa (ur.), *Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995-2020: uzroci, razmjere i posljedice*, tom 1, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Tuzla: Univerzitet u Tuzli
278. Omerović, Enis (2021) Zahtjev za znatno uništenje značajnoga dijela skupine: relevantnost kvantitativno-kvalitativnog kriterija, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, god. 13, br. 26
279. Omerović, Enis (2022) Međunarodno protupravno djelo i međunarodni zločin: normativno uređenje kao odgovor međunarodne zajednice kada države i međunarodne organizacije sustavno krše ljudska prava, *Godišnjak Pravnog fakulteta*, vol. 6, izd. 6
280. Omerović, Enis (2023) Zločin genocida u pravu o odgovornosti: pojedini aspekti njegova dokazivanja, *Pregled: časopis za društvena pitanja*, vol. 64, br. 2
281. Omerović, Enis, Alić, Glorija (2017) Perception of the ICTY in Bosnia and Herzegovina – The Tribunal between Law and Politics, *SEE Law Journal*, vol. 1, br. 3

282. Omerović, Enis, Grande, Andrea (2022), Zločini protiv čovječnosti: ka zaštiti humanosti i ljudskoga dostojanstva, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 59, br. 2
283. Omerović, Enis, Hrustić, Amna (2020) Sloboda izražavanja i govor mržnje: odgovor države Bosne i Hercegovine, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, vol. 13, br. 25
284. Omerović, Enis, Zatagić, Senada, Grande, Andrea, Jurić-Vatrenjak, Leontina (2023) Seksualno nasilje u oružanom sukobu: između međunarodne i bosanskohercegovačke teorije i prakse, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, vol. 16, br. 33
285. Omerović, Husejin (2016) *Žrtve genocida na području Vlasenice 1992-1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.
286. Pajić, Zoran (1988) Istorijski korijeni inkriminacije zločina protiv čovječnosti, Sarajevo: *Godišnjak Pravnog fakulteta*, br. XXXVI, str. 225-245
287. Palombino, Fulvio M (2005) Should Genocide Subsume Crimes against Humanity?, *Journal of International Criminal Justice*, 3
288. Papa, Maria I (2016) The *Mothers of Srebrenica* Case before the European Court of Human Rights: United Nations Immunity versus Right of Access to a Court, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 14, izd. 4
289. Pavišić, Berislav, Bubalović, Tadija (2013) *Međunarodno kazneno pravo*, Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci
290. Pellet, Alain (1999) Can a State Commit a Crime? Definitely, Yes!, *European Journal of International Law*, vol. 10, no. 2
291. Petričušić, Antonija (2005) The Rights of Minorities in International Law: Tracing Developments in Normative Arrangements of International Organizations, *Croatian International Relations Review*, vol. XI, br. 38/39
292. Petrila, Ann, Hasanović, Hasan (2021) *Voices from Srebrenica: Survivor Narratives of the Bosnian Genocide*, McFarland
293. Petrović, Borislav, Bisić, Mustafa, Perić, Velimir (2011) *Međunarodno kazneno sudovanje: (pregled sudske prakse i relevantnih dokumenata)*, Sarajevo: Privredna štampa
294. Petrović, Borislav, Jovašević, Dragan (2005) *Krivično/kazneno pravo Bosne i Hercegovine. Opći dio*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu
295. Petrović, Borislav, Jovašević, Dragan (2010) *Međunarodno krivično pravo*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu
296. Quigley, John B (2006) *The Genocide Convention: An International Law Analysis*, Hampshire: Ashgate Publishing Limited
297. Quigley, John B (2007) The International Court of Justice as a Forum for Genocide Cases, *The Ohio State University, Moritz College of Law, Public Law and Legal Theory Working Paper Series,* br. 102
298. Rabinovitch, Ryan (2004) Universal Jurisdiction *In Absentia*, *Fordham International Law Journal*, vol. 28, izd. 2
299. Račić, Obrad (2010) *Ujedinjene nacije: Između moći i prava*, Beograd: Službeni glasnik, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

300. Radisavljević, Dejana, Petrov, Martin (2017) Srebrenica and Genocide Denial in the former Yugoslavia. What has the ICTY done to address it?, u: Behrens, Paul, Terry, Nicholas, Jensen, Olaf (ed.) *Holocaust and Genocide Denial: A Contextual Perspective*, Abingdon, Oxon, New York: Routledge
301. Rastan, Rod (2015) Jurisdiction, u: Stahn, Carsten (ed) *The Law and Practice of the International Criminal Court*, Oxford: Oxford University Press
302. Ratner, Steven R, Abrams, Jason S (2001) *Accountability for Human Rights Atrocities in International Law: Beyond the Nuremberg Legacy*, 2. ed., Oxford: Oxford University Press
303. Reid-Cunningham, Allison R (2008) Rape as a Weapon of Genocide, *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, vol. 3, izd. 3
304. Reinisch, August (2008) *International Organizations Before National Courts*, Cambridge: Cambridge University Press
305. Reydams, Luc (2003) *Universal Jurisdiction: International and Municipal Legal Perspectives*, Oxford: Oxford University Press
306. Reydams, Luc (2011) The rise and fall of universal jurisdiction, u: Schabas, William A, Bernaz, Nadia (ed.) *Routledge Handbook of International Criminal Law*, London, New York: Routledge
307. Riedlmayer, Andras J (2007) Crimes of War, Crimes of Peace: Destruction of Libraries during and after the Balkan Wars of the 1990s, *Librarytrends*, vol. 56, br. 1 (Cloonan, Michèle V, Harvey, Ross (eds) *Preserving Cultural Heritage*)
308. Robinson, Darryl (2008) The Identity Crisis of International Criminal Law, *Leiden Journal of International Law*, vol. 21, no. 4
309. Robinson, Nehemiah (1960) *The Genocide Convention: A Commentary*, New York: Institute of Jewish Affairs, World Jewish Congress
310. Rogers, Shayna (2016) Sexual Violence or Rape as a Constituent Act of Genocide: Lessons From the Ad Hoc Tribunals and a Prescription for the International Criminal Court, 48 *George Washington International Law Review*, 265
311. Rohde, David (1997) *Endgame: The Betrayal and Fall of Srebrenica: Europe's Worst Massacre Since World War II,* New York: Farrar, Straus & Giroux
312. Rosenne, Shabtai (2007) *Interpretation, Revision and Other Recourse from International Judgments and Awards*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers
313. Russell-Brown, Sherrie L (2003) Rape as an Act of Genocide, *Berkeley Journal of International Law*, vol. 21, izd. 2
314. Ryngaert, Cedric (2012) Clarifying the Extraterritorial Application of the European Convention on Human Rights (Al-Skeini v the United Kingdom), *Utrecht Journal of International and European Law 28 (74)*
315. Ryngaert, Cedric, Spijkers, Otto (2019) The End of the Road: State Liability for Acts of UN Peacekeeping Contingents After the Dutch Supreme Court's Judgment in *Mothers of Srebrenica* (2019), *Netherlands International Law Review*, vol. 66
316. Sackellares, Stephanie N (2005) From Bosnia to Sudan: Sexual Violence in Modern Armed Conflict, *Wisconsin Women's Law Journal*, vol. 20, br. 1

317. Sadat, Leila N (2013) Crimes against Humanity in the Modern Age, *The American Journal of International Law*, vol. 107
318. Sadat, Leila N (ed.) (2011) *Forging a Convention for Crimes Against Humanity*, Cambridge: Cambridge University Press
319. Safferling, Christoph, Petrossian, Gurgen (2021) Universal Jurisdiction and International Crimes in German Courts – Recent Steps Towards Exercising the Principle of Complementarity after the Entry into Force of the Rome Statute, *EuCLR European Criminal Law Review*, vol. 11, br. 2
320. Sahadžić, Maja (2011) Razmatranje Presude Međunarodnog suda pravde u Sporu koji se odnosi na primjenu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. godine (Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore) – značaj Presude Međunarodnog suda pravde za Bosnu i Hercegovinu, u: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, *Genocid u Bosni i Hercegovini: Posljedice Presude Međunarodnog suda pravde: Zbornik radova Međunarodne naučne konferencije održane 10. i 11. jula 2009. godine u Potočarima (Srebrenica)*, Sarajevo
321. Sands, Philippe (2006) *Lawless World. Making and Breaking Global Rules*, London: Penguin Books
322. Sassòli, Marko, Bouvier, Antoine A (2002) *Kako pravo štiti u ratu?* Beograd: Međunarodni komitet Crvenoga krsta
323. Schabas, William A (2000) *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*, Cambridge: Cambridge University Press
324. Schabas, William A (2000) Groups Protected by the Genocide Convention: Conflicting Interpretations from the International Criminal Tribunal for Rwanda, *ILSA Journal of International and Comparative Law*, vol. 6, br. 2
325. Schabas, William A (2001) *An Introduction to the International Criminal Court*, Cambridge: Cambridge University Press
326. Schabas, William A (2002) Genocide*:* New Interpretations of an Old Crime, *14 Interights Bulletin 1*
327. Schabas, William A (2003) National Courts Finally Begin to Prosecute Genocide, the 'Crime of Crimes', *Journal of International Criminal Justice*, 1 (39)
328. Schabas, William A (2004) *An Introduction to the International Criminal Court*, Cambridge: Cambridge University Press
329. Schabas, William A (2007) Genocide and the International Court of Justice: Finally, a Duty to Prevent the Crime of Crimes, *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*, vol. 2, br. 2
330. Schabas, William A (2007) Whither Genocide? The International Court of Justice Finally Pronounces, *Journal of Genocide Research*, vol. 9, br. 2
331. Schabas, William A (2008) State Policy as an Element of International Crimes, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 98, br. 3
332. Schabas, William A (2009) *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*, 2. ed., Cambridge: Cambridge University Press

333. Schabas, William A (2010) The Law and Genocide, u: Bloxham, Donald, Moses, Dirk A (ur.) *The Oxford Handbook of Genocide Studies*, Oxford: Oxford University Press
334. Schabas, William A (2015) Selecting Situations and Cases, u: Stahn, Carsten (ed) *The Law and Practice of the International Criminal Court*, Oxford: Oxford University Press
335. Schabas, William A (2016) *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*, 2. ed., Oxford: Oxford University Press
336. Scharf, Michael P, Day, Margaux (2011) The *ad hoc* international criminal tribunals: launching a new era of accountability, u: Schabas, William A, Bernaz, Nadia (ed.) *Routledge Handbook of International Criminal Law*, London, New York: Routledge
337. Schiltz, Oliver (2002) *Srebrenica*: An International Tragedy – As Time Goes By, 13 *European Business Law Review*, izd. 2
338. Seizović, Zarije (2006) Pojam, bitni elementi i oblici zločina protiv čovječnosti prema Statutu i praksi Haškoga tribunala*, Pravna misao*, god. XXXVII, br. 5-6
339. Seizović, Zarije (2008) *Zločini protiv čovječnosti. Pojam, bitni elementi i oblici prema Statutu i praksi Haškog tribunala*, u: *Međunarodno javno pravo: zbirka eseja*, Zenica: Univerzitet u Zenici
340. Seizović, Zarije (2021) *Studije holokausta i genocida*, Sarajevo: Fakultet političkih nauka
341. Sellers, Patricia V (2002) Sexual Violence and Peremptory Norms: The Legal Value of Rape, *Case Western Reserve Journal of International Law*, vol. 34
342. Sells, Michael A (1998) *The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia*, Berkeley: University of California Press
343. Semelin, Jacques (2003) Toward a Vocabulary of Massacre and Genocide, *Journal of Genocide Research*, br. 5 (2)
344. Seršić, Maja (1999) Međunarodnopravna odgovornost država: pitanje krivnje i dužne pažnje, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 49 (1)
345. Sharlach, Lisa (2000) Rape as Genocide: Bangladesh, the Former Yugoslavia, and Rwanda, *New Political Science*, 1 (22)
343. Shaw, Malcolm N (2003) *International Law*, 5. ed, Cambridge: Cambridge University Press
347. Shaw, Malcolm N (2021) *International Law*, 9. ed., Cambridge: Cambridge University Press
348. Simović, Miodrag N, Blagojević, Milan, Simović, Vladimir M (2013) *Međunarodno krivično pravo*, 2. izm. i dop. izd, Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu
349. Simović, Miodrag N, Simović, Vladimir M (2012) Genocid u međunarodnom krivičnom pravu i krivičnom pravu Bosne i Hercegovine, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 10, god. 5
350. Sliedregt, Elies van (2007) Joint Criminal Enterprise as a Pathway to Convicting Individuals for Genocide, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 5, izd. 1

351. Smailkadić, Azra (2006) *He Hit You Only Once?*, Sarajevo: Centre for Interdisciplinary Postgraduate Studies
352. Softić, Sakib (2002) Primjena Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (Bosna i Hercegovina protiv SR Jugoslavije – Srbija i Crna Gora), *Pravna misao*, god. XXXIII, br. 5-6
353. Softić, Sakib (2004) Nadležnost Međunarodnog suda pravde za vođenje postupka po tužbi Bosne i Hercegovine protiv SR Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) zbog kršenja Konvencije o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida, *Kriminalističke teme*, god. III, br. 1, 2
354. Softić, Sakib (2008) Genocid i njegove posljedice u Bosni i Hercegovini, *Pregled*, vol. XLXI, br. 1/2008
355. Softić, Sakib (2011) *Pravne posljedice presude Međunarodnog suda pravde zbog kršenja Konvencije o genocidu*, u: *Genocid u Bosni i Hercegovini: posljedice presude Međunarodnog suda pravde*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
356. Softić, Sakib (2013) Personalni krivičnopravni imuniteti, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Zenici*, br. 11, god. 6
357. Softić, Sakib (2015) *Revizija presude Međunarodnog suda pravde, mit ili stvarnost*, Fojnica: Štamparija Fojnica
358. Softić, Sakib (2020) *Post festum: pravna priroda rata u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu
359. Softić, Sakib (2022) *Revizija Presude Međunarodnog suda pravde. Bosna i Hercegovina protiv Srbije. Pravne i političke kontroverze*, Sarajevo: Dobra knjiga
360. Southwick, Katherine G (2005) Srebrenica as Genocide? The *Krstić* Decision and the Language of the Unspeakable, *Yale Human Rights and Development Law Journal*, vol. 8: 188
361. Spinedi, Marina (2002) State Responsibility v. Individual Responsibility for International Crimes: *Tertium Non Datur*?, *European Journal of International Law*, vol. 13, br. 4
362. Sriram, Chandra L, Martin-Ortega, Olga, Herman, Johanna (2010) *War, Conflict and Human Rights. Theory and Practice*, London, New York: Routledge
363. Srzentić, Nikola, Stajić, Aleksandar, Lazarević, Ljubiša (1988) *Krivično pravo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Opšti deo*, Beograd: Savremena administracija
364. Stajić, Aleksandar, Vešović, Milanka (1983) *Krivično pravo: Posebni dio*, Sarajevo: Svjetlost
365. Starčević, Miodrag (prir.) (2002) *Izvori međunarodnog humanitarnog prava*, Priručnik za profesionalne vojnike, pravnike i aktiviste Crvenog krsta, Beograd: MKCK
366. Stiglmayer, Alexandra (ed.) (1994) *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina*, Lincoln: University of Nebraska Press
367. Stojanović, Zoran (2008) *Međunarodno krivično pravo*, 6. dop. izd, Beograd: Pravna knjiga
368. Stojanović, Zoran (2017) *Međunarodno krivično pravo*, 10. neizm. izd, Beograd: Pravna knjiga

369. Subašić Galijatović, Sabina (2021) *Zločini seksualnog zlostavljanja u Bosni i Hercegovini 1992-1995 u svjetlu teorije i prakse međunarodnog prava*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu
370. Subotić, Jelena (2019) *Yellow Star, Red Star. Holocaust Remembrance after Communism*, Cornell University Press
371. Suljagić, Emir (2017) *Srebrenica: MCMXCV*, Zenica: Vrijeme
372. Szpak, Agnieszka (2012) National, Ethnic, Racial, and Religious Groups Protected against Genocide in the Jurisprudence of the ad hoc International Criminal Tribunals, *European Journal of International Law*, 23 (1)
373. Šadinlija, Mesud (2018) *Između pravde i realpolitike: odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini: 1992-1995*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu
374. Šadinlija, Mesud (2024) *Foča od postanja do nestajanja – prilog za historiju genocida nad Bošnjacima*, Sarajevo: Dobra knjiga
375. Šahović, Milan (2008) *Međunarodno pravo u međunarodnim odnosima. Druga polovina 20. veka: izabrani tekstovi*, Beograd: Službeni glasnik
376. Šarić, Sabahudin (2010) *Velikosrpska ideologija*, Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu
377. Škrbić, Ajla (2018) *Imunitet države od suđenja i izvršenja*, Sarajevo: University Press
378. Šoštarić, Maja (2012) *War Victims and Gender-Sensitive Truth, Justice, Reparations and Non-Recurrence in Bosnia and Herzegovina*, Impunity Watch
379. Tams, Christian J (2005) *Enforcing Obligations Erga Omnes in International Law*, Cambridge: Cambridge University Press
380. Tanović, Rusmir (1998) *Osnove precedentnog prava: Common Law*, Zagreb: Informator
381. Telibećirović, Amir, Čolaković, Sabaha (2017) *Opsada Sarajeva: 1992-1996*, Zenica: Vrijeme
382. Ther, Philipp (2014) *The Dark Side of Nation-States: Ethnic Cleansing in Modern Europe*, New York: Berghahn Press
383. Theriault, Henry C (2013) Denial of Ongoing Atrocities as Rationale for Not Attempting to Prevent or Intervene, u: Totten, Samuel (ed.) *Impediments to the Prevention and Intervention of Genocide, Genocide: A Critical Bibliographic Review*, tom 9, New Brunswick: Transaction Publishers
384. Theriault, Henry C (2024) Da li je negiranje završna faza genocida? Konsolidacija, metafizika negiranja i zamjena teza, u: Cox, John, Khoury, Amal, Minslow, Sarah (eds.), prijevod: Avdić Muratović, Almedina, Mehmedović, Resul, *Negiranje: posljednja faza genocida*, Tuzla: Dialogos, Luksemburg: Odbor za obilježavanje genocida u Srebrenici – Luksemburg
385. Tomić, Zvonimir (2001) *Nirnberška presuda*, Sarajevo: Magistrat
386. Tomić, Zvonimir (2007) *Krivično pravo II: Posebni dio*, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu
387. Tomuschat, Christian (2007) Reparation in Cases of Genocide, *Journal of International Criminal Justice*, vol. 5, no. 4

388. Totten, Samuel (2009) The UN International Commission of Inquiry on Darfur: New and Disturbing Findings, Genocide Studies and Prevention, vol. 4, br. 3
389. Totten, Samuel, Bartrop, Paul R (2008) *Dictionary of Genocide*, tom 1 i 2, Westport, London: Greenwood Press
390. Triffterer, Otto, Ambos, Kai (eds.) (2016) *The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary*, 3. ed., München/Oxford/Baden-Baden: C. H. Beck/Hart/Nomos
391. Tromp, Nevenka (2016) *The Unfinished Trial of Slobodan Milošević: Justice Lost and History Told*, Amsterdam: Amsterdam University Press
392. Tromp, Nevenka (2019) *Smrt u Hagu – Nezavršeno suđenje Slobodanu Miloševiću*, Sarajevo: University Press
393. United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN Women) (1998) *Sexual Violence and Armed Conflict: United Nations Response*
394. Univerzitet u Tuzli i Istraživačko-dokumentacioni centar Sarajevo (2007) *Mazowiecki Izvještaji 1992-1995*, Tuzla, Sarajevo
395. Vasilijević, Vladan A (1971) Suđenje pred Međunarodnim vojnim sudom u Nirnbergu i razvoj međunarodnog krivičnog prava, *Jugoslovenska revija za međunarodno pravo*, br. 3
396. Velić, Larisa, Omerović, Enis (2020) Diskriminacija kao povreda *jus cogens*? Njeni oblici u porodičnom pravu i porodičnim odnosima: primjer Bosne i Hercegovine, *Zbornik radova: Dani porodičnog prava*, Pravni fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru, god. 8, br. 8
397. Verdirame, Guglielmo (2000) The Genocide Definition in the Jurisprudence of the Ad Hoc Tribunals*, International and Comparative Law Quarterly*, vol. 49 (3)
398. Verrall, Saeeda "Slika seksualnog nasilja u sukobima na teritoriji bivše Jugoslavije kroz presude MKSJ", u: Brammertz, Serge, Jarvis, Michelle (ur.) (2017) *Procesuiranje zločina seksualnog nasilja u nadležnosti Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ)*, Oxford: Oxford University Press, 2016., prev. Ristić, Branka, Mati, Jasna, Hajdu, Nata, Sarajevo: CPU Printing company
399. Vučinić, Zoran (1999) *Krivična odgovornost države u međunarodnome pravu*, Beograd: Službeni list SRJ
400. Vukadin, Dragan (2010) Pravo naroda na samoodređenje i odcjepljenje (secesiju) s posebnim osvrtom na primjer Kosova, *Pravna misao*, br. 9-10
401. Vukadin, Dragan (2011) Načelo neintervencije i humanitarni karakter primjene sile (intervencija) u međunarodnim odnosima, s posebnim osvrtom na slučaj Libije, *Pravna misao*, br. 9-10
402. Vukušić, Iva (2022) Later Rather Than Sooner: Time and Its Effects on the Karadžić and Mladić Trials, *International Criminal Law Review*, 22
403. Vyver, Johan D. van der (1999) Prosecution and Punishment of the Crime of Genocide, *Fordham International Law Journal*, vol. 23, izd. 2
404. Waal, Alex de, Stanton, Gregory H (2009) Should President Omar Al-Bashir of Sudan Be Charged and Arrested by the International Criminal Court? An Exchange of Views, *Genocide Studies and Prevention*, vol. 4, br. 3

405. Webster, Scott (2023) Revisiting memoricide: The everyday killing of memory, *Memory Studies*, vol. 17, br. 6
406. Weill, Sharon, Seelinger, Kim T, Carlson, Kerstin B (2022) Theorizing Empirical Court Research: The Test Case of the Trial of Hissène Habré, *International Review of the Red Cross*, no. 918
407. Weill, Sharon, Seelinger, Kim T, Carlson, Kerstin B (eds.) (2020) *The President on Trial: Prosecuting Hissène Habré*, Oxford: Oxford University Press
408. Weitsman, Patricia A (2018) The Politics of Identity and Sexual Violence: A Review of Bosnia and Rwanda, *Human Rights Quarterly*, vol. 30, br. 3
409. Wilson, Ronald, Dodson, Mick (1997) *Bringing Them Home: Report of the National Inquiry into the Separation of Aboriginal and Torres Strait Islander Children from Their Families,* Human Rights and Equal Opportunity Commission
410. Wodak, Ruth (2020) *Politika straha: Šta desničarski populistički diskursi znače* (s engleskog prevela: Spahić, Aida), Sarajevo: Udruženje Mreža za izgradnju mira
411. Zahar, Alexander, Sluiter, Göran (2008) *International Criminal Law: A Critical Introduction*, Oxford: Oxford University Press
412. Zimmermann, Andreas *et al* (eds.) (2006) *The Statute of the International Court of Justice: A Commentary*, Oxford: Oxford University Press

Sadržaj

Dr. sc. Merisa Karović-Babić, Predgovor,
Genocid nad Bošnjacima: Historijski kontekst 7

1. Uvod 35

2. Međunarodne obaveze za države i međunarodne organizacije iz UN Konvencije o genocidu 53
   2.1. Uvod 53
   2.2. Zabrana vršenja genocida: šta kada država čini zločin? 56
   2.3. Nesaučestvovanje u genocidu 71
   2.4. Sprečavanje genocida 73
   2.5. Kažnjavanje počinitelja genocida 80
   2.6. Posebne posljedice za države i međunarodne organizacije? 87

3. Dva pravna režima odgovornosti: krivična odgovornost pojedinca i međunarodnopravna odgovornost države 95

4. Radnje izvršenja (*actus reus*) genocida 99
   4.1. Ubijanje pripadnika grupe 101
   4.2. Uzrokovanje teških tjelesnih ili psihičkih povreda pripadnicima grupe ... 116
      4.2.1. Silovanje (seksualno nasilje) kao radnja genocida 121
   4.3. Namjerno podvrgavanje grupe uvjetima života sračunatim da dovedu do njezinog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja 138
   4.4. Nametanje mjera kojima se sprečava rađanje u skupini 149
   4.5. Prisilno premještanje djece iz jedne skupine u drugu 152
      4.5.1. "Nevidljiva djeca" 156

5. Definicija zaštićene skupine 163
   5.1. Identificiranje zaštićene skupine: pozitivno ili negativno određenje? 169

6. Znatnost i značajnost – zahtjev za uništenje znatnog i značajnog dijela skupine 175
   6.1. Genocid na ograničenom geografskom području 175
   6.2. Kvantitativni i kvalitativni element: uništenje najmanje jednog bitnog dijela skupine 178

7. (Namjera za) fizičko-biološko uništenje skupine 191

8. "Etničko čišćenje" – najava genocida, njegovo sredstvo i cilj? 193
9. Sličnosti i razlike između zločina genocida i zločina protiv čovječnosti 203
10. Specifična namjera (*mens rea*) genocida 211
10.1. Opće značajke 211
10.2. Motiv genocida 220
10.3. Određenje specifične namjere u sudskoj praksi 222
10.3.1. Međunarodna sudska praksa 222
10.3.2. Nacionalna sudska praksa 235
10.3.3. Dokazivanje genocidne namjere 242
11. Plan ili politika za izvršenje genocida 255
11.1. Crtice o Međunarodnom krivičnom sudu 255
11.2. Posebna namjera za zločin genocida: (novi) koncept Međunarodnog krivičnog suda? 257
11.3. Znanje o genocidnom planu ili politici 260
12. Na Međunarodnom sudu 275
13. Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju 293
14. Vrlo nesigurne sigurne zone Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini 323
15. Genocid na području Srebrenice 337
16. Odgovornost država i međunarodnih organizacija za isto međunarodno protupravno djelo 361
17. Revizija Presude ICJ-a (*Bosna i Hercegovina protiv Srbije*) 373
18. Poricanje genocida: njegova posljednja etapa ili trajanje u kontinuitetu? 393
19. Zaključna promišljanja 411
Indeks skraćenica s punim nazivima 417
Literatura 419

GENOCID NAD BOŠNJACIMA
Međunarodnopravna analiza

Nakladnik
Bošnjaci zajedno! – Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Hrvatskoj
Ulica Davora Zbiljskog 26
10 000 Zagreb

Lektura
Redakcija

Dizajn i slog
Mahir Sokolija

Fotografija na koricama
Velija Hasanbegović

Tisak
Botaprint, Zagreb

ISBN 978-953-46373-8-8
CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 001273656

Riječ je o originalnom pravnom istraživanju koje na autentičan način otvara i portretira suptilna pravna pitanja i dileme, nastale uslijed nepostojanja ranijih doktrinarnih stajališta i sudske prakse, a koje su se pojavile pred nadležnim vijećima ICJ-a i ICTY-a u postupcima pokrenutim povodom zločina genocida što su ih u julu 1995. godine počinili pripadnici Vojske RS-a i MUP-a RS-a nad bošnjačkim stanovništvom Srebrenice. Posebno se ističe autorova sposobnost suptilnog pravnog promišljanja i vjerodostojne analize najosjetljivijih pravnih pojmova i instituta. Također, valja naglasiti da je tekst recenzirane monografije pisan izuzetno profinjenim akademskim stilom, uz rafinirano korištenje odgovarajućeg pojmovnog aparata i metodologije istraživanja imanentne ovom području pravne nauke.

Prof. dr. Vedad Gurda

Dubinska i detaljna pravna argumentacija te pravna analiza profesora Enisa Omerovića, utemeljeni na međunarodno priznatim pravnim normama, delegitimiziraju, čine pravno neosnovanom i zaustavljaju posljednju fazu u činjenju genocida – njegovo negiranje. Objavom ovog djela stvorena je dodatna, sveobuhvatna i teško probojna, naučno utemeljena brana protiv svakog ozbiljnog pokušaja prikrivanja, zanemarivanja i iskrivljavanja historijsko-pravnih činjenica o velikom Zlu koje se, pred očima svjetske javnosti i bez adekvatne reakcije savremene civilizacije, dogodilo u Bosni i Hercegovini, a posebno u "Zaštićenoj UN zoni".

Doc. dr. Sedad Dedić

Ovo djelo enciklopedijske važnosti predstavlja publikaciju koja nadilazi okvire parcijalnog, individualnog, nekritičkog i jednostranog pogleda na blisku i bolnu prošlost šireg područja Bosne i Hercegovine. Autor događajima iz perioda 1992–1995. pristupa integralno, kritički i krajnje odgovorno – važući, propitujući, sintetizirajući i analizirajući svaki događaj koji, shodno pravilima međunarodnog prava, ima elemente genocida. Koristeći isključivo pozitivno-pravni i stručni pristup, te komparativno-pravnu metodu, autor predstavlja međunarodnopravnu legislativu o zločinu genocida, gdje s hirurškom preciznošću secira svaki element njegove pravne kvalifikacije. S punim pravom ovu knjigu možemo kvalificirati kao djelo od posebnog, općeg i državnog interesa.

Prof. dr. Ajdin Huseinspahić